

THE  
MRICHCHHAKATIKA,

OR  
TOY CART.

A PRAKARANA,

BY  
KING SÛDRAKA.  
(VOL. I.)

CONTAINING  
TWO COMMENTARIES

(1) THE SUVARNĀLĀMKARAṆA OF LALLA DĪKSHITA,

AND

(2) A VṚITTI OR VIVṚITTI BY PRITHVĪDHARA;

AND

(3) VARIOUS READINGS.

EDITED BY  
NĀRĀYAṆA BĀLAKRISHṆA GODABOLE, B.A.,  
VICE-PRINCIPAL, TRAINING COLLEGE, POONA.

*Registered for Copy-right under the Government of India's  
Act XXV. of 1867.*

Bombay:

GOVERNMENT CENTRAL BOOK DEPOT.

1896.

[All Rights Reserved.]

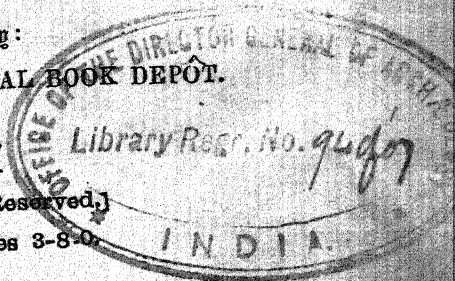
Price, Rupees 3-8-0.

23819

D 283

Sa 8N

Sud / God





PRINTED AT THE  
EDUCATION SOCIETY'S STEAM PRESS, BOMBAY.

CENTRAL ANTHROPOLOGICAL  
LIBRARY, NEW DELHI.

Acc. No. 23819...

Date... 14 : 6 : 56

Call No. Sa 8N / Sn d / God.

श्रीः

# अथ मृच्छकटिकं

नाम

प्रकरणं

कविवरशूद्रकराजविरचितम् ।



प्रथमो भागः ।

पुण्यपत्तनस्थितट्टेर्निगकाले जाख्यपाठशालायां  
व्हाइस प्रिन्सिपाल इत्याख्येन बी. ए. इत्युपपद-  
धारिणा गोडबोले इत्युपनाम बिभ्रता  
बालकृष्णसूनुना नारायणशर्मणा  
श्रीलह्यादोक्षितकृतसुवर्णालंकरणाख्यटीकया पृथ्वीधरकृतया  
वृत्त्या च संमेल्य पाठान्तरैश्च संयोज्य  
संशोधितम् ।



अस्य ग्रन्थस्य पुनर्मुद्रणाविषये स्वामित्वं अर्पितव्यं तत्राष्टादशशत-  
स्य (१८६७) पञ्चविंशसु प्रनियममनुसृत्य संगृहीतमस्ति ।

मुम्बापुरी

‘सेंट्रल बुक डेपो’ इत्याख्य-राजसभानुमतेन ‘एज्युकेशन-सोसैटी’  
इत्याख्य-मुद्रायन्त्रालये मुद्रितम् ।

ख्रिस्ताब्दाः १८९६. | शकाब्दाः १८१८.

[ सर्वेधिकाराः पूर्वोक्तराजनिदेशवर्तिनः सन्ति. ]

मूल्यं सार्धरूपकत्रयम्.

मुम्बय्यां

पञ्चुकेशन सोसैटीइत्याख्यमुद्रायन्त्रालये मुद्रितम् ।

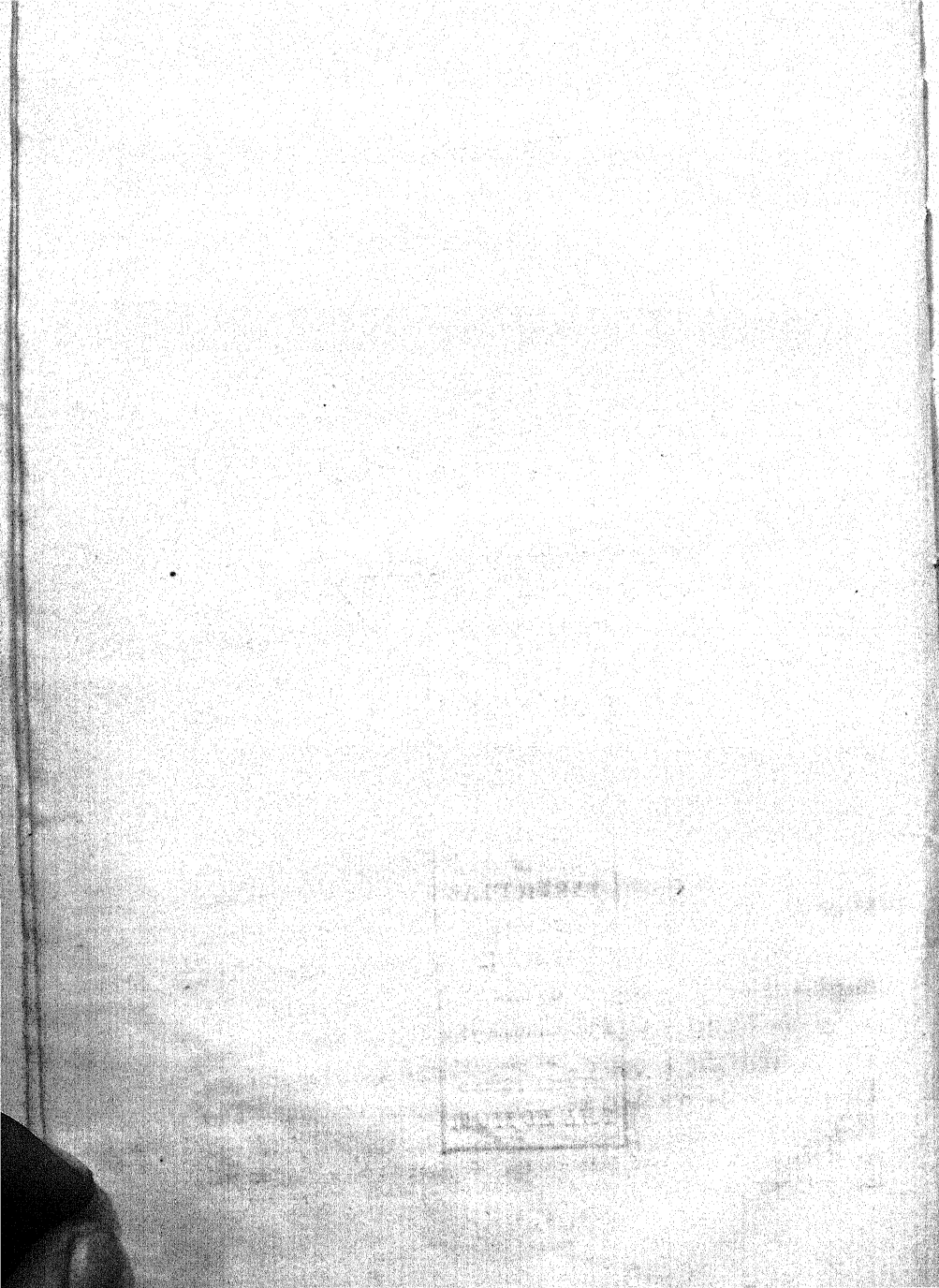
१९११ गणवत्सर । १९११ गणवत्सर

[अधिकारिपदस्थाने मुद्रितम्]

मुद्रायन्त्रालय

80

**D**edicated  
TO THE  
MEMORY  
OF  
THE LATE  
MAHÂMAHOPÂDHYÂYA PANDIT  
**DURGÂ PRASÂDA,**  
OF  
JEYPORE,  
FOR HIS WARM ATTACHMENT  
TO  
**SANSKRIT**  
IN  
GENERAL,  
AND THE  
INTEREST  
HE  
SHOWED  
IN  
PARTICULAR  
TO THE  
WORK  
OF THE  
**MRICHCHHAKATĪKA.**  
BY HIS  
HUMBLE FRIEND  
**THE EDITOR.**





## I.—PREFACE TO VOL. I.\*

The present edition of the *Mṛichchhakatika* is based on the following materials :—

### *Text.*

A.—The printed editions of Calcutta and Germany.

B.—Manuscript copies of the play procured from various quarters and parts of India.

A.—The first of the first group is the Calcutta edition of 1829, which has given rise to a number of manuscripts found in many parts of India. This I obtained from Mr. Govind Śāstri Nirantar of Nasik (now deceased), and is marked A in the present edition. The second is the edition of the play printed at Bonn in 1847. This was edited by Stenzler, who says in the German preface that this edition of his was based on the Calcutta edition of 1829, marked A in the present edition and marked C in his edition, and three codices or manuscripts which he had marked A, B, and D, and which are marked 'a,' 'b,' and 'd' in the present edition. Stenzler's edition I have called B, and the readings of his A, B, C, D, are given in the present edition as B (abcd), as the case may be. This belongs to the Bombay Branch of the Royal Asiatic Society's Library and was kindly lent to me by Dr. Peterson. My names are given in the order in which the materials were procured. The third is the edition of the play printed at Calcutta in 1870, being one of the Series known as the Majumdar's Series. This is from the Library of Mr. Kāshināth Pāndurang Parab, and is marked C in the present edition. The

---

\* Vol. II. containing Introduction discussing the date of the play, the age of the author, &c., and Notes to the *Mṛichchhakatika* in English will shortly appear (D. V.).

fourth is the Calcutta edition again of 1881, issued by Pandit Jibânand Vidyâsâgara, B.A. This is marked J in the present edition.

B.—The manuscripts which are used in the preparation of this edition may be classed under three groups :—

Group I.—Consists of manuscripts marked D, F, H. These are, it appears, copies of the same original. D was a manuscript procured from Trimbak for me, and collated by my indefatigable and zealous, colleague Mr. K. P. Parab. It belongs to the collection of Mr. Tânapâthaka of that place. F was kindly lent to me by my sometime *Guru*, Dr. Peterson. This forms a part of the late Dr. Bhân Dâji's collections deposited at the Bombay Branch of the Royal Asiatic Society's Library. H was procured for me by Krishnâji Mâhâdeva Jogalekar, Esq., Superintendent, Sardâr's School, Baroda. This belongs to the Library of the celebrated Yajneshvara Shâstri Suratkar, late of the Elphinstone Institution. His son, Mr. Krishna Shâstri, was kind enough to lend it for my use. Rao Bahadur Janârdan Sakharâm Gâdgil was, I am informed, instrumental in procuring this manuscript, for which my acknowledgments are due to that gentleman. F and H, though coming from different quarters, the one from Bombay, and the other from Baroda, were probably written and copied from an original of which the Trimbak or Nasik Manuscripts are copies. The readings of both agree in the main, but the scribes have made mistakes in copying and transcribing, and thus give rise to a number of the so-called readings.

Group II.—Comprises manuscripts E, G and K. These are, I have come to the conclusion, independent manuscripts of the play. I do not exactly know why, but this play, I can say with certainty, was not read by, and not even known to, the old race of Shâstris, who were known as Vyutpanna (व्युत्पन्न) or versed in the Sâhitya (साहित्य) or Alankâra (अलंकार). Manuscript E. is from Saugor, near Nâgpur. It is 241 years old as the date given at the end of the copy is Samvat 1710 (1654 A.D.). It is from the collections of Mr. Lakshmana Shâstrî, who has a large, nay, a very large depository of Sanskrit works. The poor man who must be thanked and praised for his assiduity in the collection of Sanskrit works, is no longer living. His son does not appear to take much interest in the valuable bequest in the shape of this collection of his learned father, as I am informed that the works are not catalogued and are lying in disorder in his Library, and that some leaves are wanting in every manuscript in his possession. The manuscript of the Mṛichchhakatika, for instance, which I have used, has leaves 43, 58, 59, 60, 61 and 81 missing. This manuscript was procured for me by my friend (poor fellow, now dead), Mr. Kṛishnâjî Ballâl Joshî, Curator and Head-clerk to the Inspector-General of Education, Central Provinces. G. was a manuscript from Tânjore, procured by Mr. Vishṇu Dâji Gadre through Mr. Ekanâtha Swâmi. This manuscript has many omissions made by the scribe while copying. K. was a manuscript from Jeypore lent by my worthy friend and new acquaintance the late Mahâmahopâdhyâya Pandit Durgâ Prasâda, one of the editors of the well-known

**Kāvya-Māla.** This manuscript is tolerably correct and seems to have been read by some one, as there are marginal notes in it, some of which are very important and have materially aided me in fixing upon the text and readings.

**Group III.**—Under this come manuscripts copied from the printed Calcutta edition of 1829 after the year of its publication. These, of course, I had to reject, as they contain the same readings as those of A or B (c) plus the mistakes of the scribes. For specimen I have given in Act I. the readings of I. which represents these manuscripts. I. was a manuscript procured by my learned friend, Mr. Nārāyan Pāndurang Shāstrī Sāthe, of the Poona Training College, from the collections in the private Library of Mr. Vaijanāth Shāstri Rānade, a pleader of distinction from Sangamner in the Ahmednagar District.

---

### *Commentaries.*

The Commentary given below the text is that by *Lallā Dikshit*. It is named *Suvarṇālaṅkāraṇa*. Lallā Dikshit was a Pandit from Benares, who lived only some 75 years ago as may be seen from "II. Genealogy of the Commentator." This is an amplification of the former *Tikās* named by him *Prāchīna Tikās*, that of Prithvīdhara particularly, and appears to have been written at the instance of Balisena or Bālasena (बल्लिसेन or बाल्लसेन) Wilson (?). It is very strange that there is no perpetual gloss available on this Nāṭaka. This Commentary has explained, no doubt, some of the difficult

points, but in places the commentator is himself led away from the right and reasonable interpretation and *misleads* rather than *leads* the learner. These will be explained in full, in the notes which will be shortly out. I could procure only a single copy of this manuscript, which is tolerably correct, very neatly written, and nicely preserved. It is a wonder that no manuscript of it was available in India, and it would have been much better had another manuscript been available. The manuscript in question was obtained from *out of India* from the Bodleian Library, Oxford. Had it not been for Dr. Peterson's kindness, I should not have got this manuscript, and I and the public must be thankful to him for his move in this direction. He got the then Acting Director of Public Instruction, Mr. Lee-Warner, to write and get the manuscript on the pledge of the Educational Department. I am sorry, however, to state that I was not trusted with this manuscript while I was in Bombay. It was deposited at the University Library, and I had to engage and send a scribe there to get it copied and had to go at times in person. When I was, however, transferred to Poona in 1886, I got it from the Director of Public Instruction, and had it with me until the year 1887, when it was taken away by an order from the Director of Public Instruction, Mr. K. M. Chatfield, and returned to the Bodleian Library. Hence some imperfections which might have been removed had I got the manuscript when the edition was in the press, must remain as they are until that manuscript or any other is



available. The appendix to this edition gives the Commentary or Vṛitti (वृत्ति) of Prithivīdhara (पृथ्वीधर) and *Gaṇapati*? These two are materially the same, and I cannot account for the difference in the Maṅgala Śloka (मङ्गलश्लोक) wherein only they differ. Of this Commentary I had the following 8 copies :—

1. This was a manuscript from the collections of the Elphinstone College. It is very inaccurate and incorrectly written, though in a state of nice preservation. I fail to see how such copies were made out in the beginning to grace the College Library. Many manuscripts of the Elphinstone College Library are incorrectly written, for I had occasion even before to see and use the Commentary on Śākuntalā, the Arthadyotanikā (अर्थद्योतनिका) and also on the Daśakumāracharitam (दशकुमारचरितम्).

2. This belongs to the collection of the Deccan College. This as well as the manuscript from the Elphinstone College come from the same source and are equally unintelligible. Had these been the only manuscripts available, I should not have hoped to make anything out of them. Both these manuscripts were lent by Dr. Peterson.

3. This is a manuscript from Saugor lent to my agent, the late Mr. K. B. Joshi, of whom mention is made when writing on the text. It was a manuscript from the collection of Mr. Lakshmana Shâstrî mentioned before.

4. This was a manuscript belonging to Mr. Govind Shâstrî Nirantar, of Nasik.

5. This was a manuscript lent by the late Mr. Mahâdeva Moreshvar Kunte, Head Master, Poona High School.

6. This was a manuscript procured through Rao Bahadur Kâsinâtha Nârâyana Bhângamkar, Assistant Commissioner, Southern Division (now Deputy Collector, Alibag), from the collections in the Manerkar's Library at Nargund.

7. This was a manuscript from Benares procured through Mr. Govind Shâstri Bhâradvâja, late of the Deccan College (now at Calcutta).

8. This was a manuscript of the Mṛichchhakatikâ-vṛitti (मृच्छकटिकावृत्ति) kindly sent by the Principal, Government Sanskrit College, Benares.

In conclusion, I must not let this opportunity go of publicly thanking Messrs. Vishvanâth Bâlakrishna Joshi, Kâshinâth Pândurang Parab and Mahâdeo Nârâyan Joshi for their services in collating the different manuscripts and carrying the present edition through the press. I am also indebted to the late Mr. Raghunath Shastri Gokhale of Poona. This edition was prepared and sent to the Curator, Government Central Book Depôt, so long back as the year 1889, but circumstances came in the way which did not allow me to complete it till the present year.

## II. GENEALOGY OF THE COMMENTATOR.

जय जय भगवति ।

काव्यनाट्यरसज्ञा ये भूपास्तान्बुभुजे कलिः ।

अप्रचारादशुद्धानि पुस्तकानीत्यस्तुदम् ॥ १ ॥

मूलस्येयं कथा कापि व्याख्या वार्तापि न श्रुता ।

प्रेरणं तु प्रमोर्बुद्धिः स्वीयेति करणद्वयम् ॥ २ ॥

दिनाष्टभावनालग्न.....किंचिदक्षरम् ।

प्राकृतं तत्र नाट्यार्थव्याख्याकर्तुः श्रमो महान् ॥ ३ ॥

कृतश्रमैः स विज्ञेयः प्राकृते संस्कृते समैः ।

बलिसेननरेन्द्रेण विदुषा ज्ञायतां श्रमः ॥ ४ ॥

शास्त्रार्थार्णवकर्णधारकवित्कान्तारकण्ठीरव-

श्रीमच्छङ्करदीक्षितस्य तनयः श्रीलक्ष्मणस्तत्सुतः ।

लल्लादीक्षितपण्डितः सुकवितालंकारशास्त्रोल्लस-

शुद्यत्तर्कपुराणशब्दनिपुणः ख्यातः स काश्यामपि ॥ ५ ॥

विख्याताश्वित्रकूटो रघुपतिवसतिः सन्निधौ तस्य चास्ते

ग्रामः श्रीदेवरक्षः पितृमुखवसतिः काशिका यस्य धाम ।

शास्त्रे काव्ये विधात्रा गुणिमनुजमणेर्बालसेनस्य राज्ञः

प्रीत्यै लल्लेति नाम्ना सुगममिह कृतं प्राकृतारण्यमेतत् ॥ ६ ॥

प्रारब्धं काशिकायां मुनिमुनिवसुभूवत्सरे (१८७७) राजधान्यां

प्राणाः पत्नी दिवं सागमदिह कलकत्ताभिधायां तदानीम् ।

पूर्णे दिग्दन्तिसप्ताचलधरणि (१८७८) मिते गोत्रवृत्त्यै गतेन

श्रीलल्लादीक्षितेनाद्भुतबुधकविनाकारि मानोन्नतेन ॥ ७ ॥

श्रीरामचन्द्रपण्डितलङ्कूपाख्यस्य या पौत्री ।

दौहित्री भगवन्तश्रीरावस्य(?) श्रीरमा द्वितीया स्त्री ॥ ८ ॥

जयतात्पतिव्रतानां तता पताकेव सा कान्ता ।

वागविषयगुणमहिमायं ग्रन्थोमूढयाद्ग्नया ॥ ९ ॥

सेहागत्यः(त्य) कुमारमद्भुतविभाभाग्यादिनोद्भासितं

श्रीकालीचरणं प्रसूय सुभगा लोकोत्तरा स्वर्ययौ ।

तस्याः कान्त उदारधीरनुपमो विद्वान्कविः सुन्दरः  
 क्लृष्टस्तद्विरहेण हेतिनिहतो व्याख्यां व्यतानीदिमाम् ॥ १० ॥

ऋग्वेदी बान्धवकरः श्रीकवीन्द्रबहादुरः ।

ललादीक्षितसंख्यावान्विख्यातो व्याकरोदिदम् ॥ ११ ॥

राङ्गेन्दुकुन्दसंकाशकीर्तिसंकाशिताखिलाः ।

सन्तः परामृशन्त्वेव महान्तस्ते यतो मताः ॥ १२ ॥

जयति सुरासुरमुकुटश्रेणीमाणिवयमञ्जरीपुञ्जैः ।

नीराजिताङ्घ्रियुगलं मञ्जुलवदनं महः शोणम् ॥ १३ ॥

### III.— “*VARIÆ LECTIONES*.”

The various readings observable in manuscripts are due to a variety of causes, but a good many owe their origin to the ignorance of scribes who, I learn, are mostly women at Benares, knowing nothing but reproducing the letters before them exactly as they are and to different modes of writing that have prevailed. These last I propose to bring together here, believing that a knowledge of them will be useful to readers of manuscripts. They are given in the accompanying “III (a). Sheet of specimens of the different characters used in manuscripts of Sanskrit works giving rise to many of the so-called *Variae Lectiones*.” They may be classified as under :—

(1) Writing with a dot (small or big) prefixed to the letter which is double or conjunct, *e.g.*, (क॰ज) for कज्ज ; क॰ज for the same.

(2) Writing with figures 1 and 2, &c., over certain letters, *e.g.*, ११२२ These are mistaken for mâttrâs (मात्रा) over the letters.

(3) Writing with figures (the figure 2 especially) after some letters, *e. g.* पदेर for पदे पदे. This is apt to be read पदेर.

(4) The Prishthamâtrâ (प्रष्ठमात्रा) system of writing or giving the mâtrâs behind the letters that require them over them. This was confounded with the short इ, *e. g.*, (ति). This can be read ति or ते. It was some times given as ि ( káná ) to the last preceding letter. At other times it was omitted altogether.

(5) Sometimes we have ि in one line and the letter itself in the next line ट for instance. The Velânti (वेळंटी) is not quite distinctly written, *e. g.*, (मी). This is apt to be read and written as मा or मी. Sometimes a scribe leaves at the word गच्छति when he is tired, and afterwards when he takes up his work again begins at the letter after the word गच्छति occurring some lines after the word at which he left writing. A line dividing any two words (1) is often omitted and sometimes added to the previous letter where it is not required. Letters are sometimes written and then scratched out *e. g.*, ईअ These though scratched out and therefore, not to be written, are written down in their copies by the scribes. ि looks like the short इ sign added to the following letter, *e. g.*, नणि = नीण or नणि. Sometimes in a manuscript there are marks . . . . . denoting that certain letters are omitted. Scribes while copying down from the manuscripts leave out these marks in their copy and copy down the letter before these, and join to it the letter after these. A mere transposition of letters is not noted by scribes. There are many other things which can be discovered by a minute observation of manuscripts. I only give the above for mere guidance.



### III. (a) A SHEET OF SPECIMENS OF THE DIFFERENT CHARACTERS USED IN MANUSCRIPTS OF SANSKRIT WORKS GIVING RISE TO MANY OF THE SO-CALLED *VARIAE LECTIONES*.

#### Vowels.

अ (old form) = अ (new form).

आ „ = आ „

इ and द्र are often interchanged, *e.g.*, इ, द्र.

उ and ड are often interchanged, *e.g.*, उ, ड.

८ and ९ and such signs are often omitted.

उ = ऊ

ऋ = ॠ

इत्येकारो for इत्योकारो.

ए and रा look alike, *e.g.*, एषा for एषा; also ए and प look alike, *e.g.*, ए and प; ए and ण are often interchanged, *e.g.*, एहादा for णहादा; क्षौणपुराया = ०पुण्याः

अं = ओ. It is also written ॐ also ऊ ऊँ and ॐ.

Anusvâras and Visargas treated similarly. Sometimes they are written as big ciphers, *e.g.*, ० = Anusvâra ॐ = Visarga. These are often omitted in copying by scribes when they are in the form of mere dots.

#### Consonants.

क्व is written ख्क. उरका, उक्खा, उरका are all written alike.

ख is often written रक्.

गा गा is double गग or गा *e.g.*, गोमय = गोमय.

ग is sometimes written ग.

घ was written like घ *e.g.*, घर्घर = घर्घर; मेघः = मेघः; घोर्णि for घोणा. The mark over the ण denoting that there is an आ at the end was often mistaken for ' a Repha over the letter, *e.g.*, पक्षिणी for पक्षिणी.

च is written for य *e.g.*, कश्चित् for कश्चित्. It is also confounded with व *e.g.*, कश्चित् for कश्चित्. अनाचखिदे for अनाचखिदे. The letter च is often mistaken for य *e.g.*, य = य.

It was never the practice of writing छ but छ, छ. छि denoted the conjunct consonant छ.

We have sometimes before ज a dot or a cipher which was equal to ज्ज *e.g.*, 'ज. or 'ज. This is lost sight of by the scribes.

झ was often written झ. It was also written झ्. Also उ.

ट and र were often interchanged, *e.g.*, ट which can be read and written ट or र.

ड and द are written alike; especially डु and दु.

ण was often written like ए or रा *e.g.*, गण्डे for गण्डे; प्रेतण्डा or पेदण्डा for प्रेदण्डा and पेदण्डा.

नु is always written for नु. It also stands for रु, and sometimes for नु.

य was written थ. Also प्य.

थ and ध were written alike.

ध for धु.

न̐ = ण; ण̐ = न. So also स̐ = श; श̐ = स. The figure ३ was often omitted by scribes.

प, म, भ, and य are always confounding. So also are स and म.

ल, ल often stood for ल.

व and व were always written promiscuously.

श was often written like श *e.g.*, अश्वानां=अश्वानां; वेदयापरः=वेदयापरः; तवक्षी=तवक्षी.

ख was written for ख *e.g.*, धिक्ख=धिक्ख.

हन्त was written differently as हत्त, हंत or हत. ड for डु.

झ looks like झ or दा.

झत्वा for झत्वा.

### Conjunct Consonants.

क्वे=क्वे; द was read for दृ or दृ or दृ. स्त्र for स्थ.

ल stood for ल, न or ल

द्य stood for द्य or द्य.

ह्रां = ष्ण; श्रे = क्ष्णो.

श्रौढ = प्रौढ; लं = सं. This is apt to be mistaken for त्यं.

### IV. CHARACTERS OF THE PRINCIPAL DRAMATIS PERSONÆ AS REPRESENTED IN THE PLAY.

#### चारुदत्त.

The hero of this play is चारुदत्त. His character is shown as very noble throughout the play. In support we would advance the following instances :—

#### ACT I.

- (1) एतत्तु मां दहति—(Verse 12, P. 21.)
  - (2) सत्यं न मे विभवनाशकृतास्ति चिन्ता &c. (Verse 13, Page 22.)
  - (3) वयस्य मा मैत्रम् । गृहस्थस्य नित्योयं विधिः (P. 24, L. 204.)
  - (4) ता किं तस्स गुणेहिं जालंकिदा उज्ज्वणी. &c. (P. 51, L. 453.)
- The high esteem in which चारुदत्त was held, can be seen from (P. 53, L. 471) at which we have the following :—

- (5) यदीमं वृत्तान्तमार्थचारुदत्तस्य नाख्यास्यसि.
- (6) तस्य चारुदत्तस्य गुणेभ्यः (P. 53, L. 479.)
- (7) सोस्मद्विधानां प्रणयैः कृशीकृतः (Verse 46, P. 54.)
- (8) दीनानां कल्पवृक्षः &c. (Verse 48, P. 55.)
- (9) अम्महे जादीकुसुमवासिदो &c. (P. 63, L. 569.)
- (10) अथवा न युक्तं परकलत्रदर्शनम् (P. 65, L. 588.)
- (11) पुरिसेसु शासा निविस्त्रविश्रान्ति, ण उण गेहेसु (P. 69, L. 628.)

## ACT II.

- (1) जे तालिशे पिअदंशणे पिअवादी &c. (P. 108, L. 285.)
- (2) अणुक्रोशकिदेहिं पदानेहिं &c. (P. 109, L. 293.)
- (3) के दाणिं तश्श भूदलमिअङ्कश्श गामं ण आणादि &c. (P. 110, L.) 301.)
- (4) पुहवीए तुमं एके जीवशि । शेशे उण जणे शशदि (P. 111, L. 310.)

## ACT III.

- (1) सुअणे हु भिच्चाणुक्म्पके शामिए णिद्धणके &c. (P. 126, L. 3.)  
Charudatta's taste for music is shown by his speech in praise of a singer named रेभिल. at Pp. 130-132.
- (2) अलं सुप्तजनं प्रबोधयितुम् (P. 135, L. 60.)
- (3) That Charudatta was an appreciator of merit, the following speeches show:—अहो दर्शनीयोयं संधिः followed by Verse 23, P. 152, L. 247.
- (4) दृष्ट्वा प्राङ्मूर्ध्नीं निवासरचनामस्माकमाशान्वितः &c. (P. 153, Ls. 259-62), shows Charudatta a benefactor of mankind. The same opinion is strengthened by the speech यदसौ कृतार्थो गतः (P. 155, L. 281.)
- (5) His fainting at hearing that the article stolen was a deposit, shows him to be really noble :—कथं न्यासः । मोहमुपागतः (P. 155, L. 283.)
- (6) अहमिदानीमन्यतममिथास्ये and Verse 27, P. 156, Ls. 294.-296, show the high regard he had for truth,
- (7) मैत्रेय, गच्छ रत्नावलीमादाय वसन्तसेनायाः सकाशम् &c. P. 161, Ls. 345-348, and Verse 29 at P. 161, &c.

## ACT IV.

- (1) मदनिष्ठा । ण चन्दादो आदवो होदि. (P. 182, L. 203.)
- (2) Verse 22, P. 187, Ls. 255-256,

- (3) वसन्तसेना । आर्य मैत्रेय, अपीदानीम् followed by the verse गुणप्रवालं, &c. P. 212, Ls. 478-482.

### ACT V.

- (1) न । गुणहार्यो ह्यसौ जनः said (to himself) of वसन्तसेना (P. 224, L. 73.)  
 (2) आगच्छतु । परितुष्टा यास्यति (P. 224, L. 82.)  
 (3) How tender the heart of Charudatta was is shown by तिष्ठतु दयितासहितस्तपस्वी पारावतः । (P. 227, L. 108.)  
 (4) भद्रं न कदाचिन्प्रियवचनं निष्कलीकृतं &c. (P. 233, L. 169.)  
 (5) अदो ज्जेव कामीअसि. (P. 253, L. 380.)  
 (6) कः श्रद्धास्यति भूतार्थ &c. Verse 43, P. 255, Ls. 399-400.

### ACT VI.

- (1) अज्जचारुदत्तस्स. (P. 288, L. 219.)  
 (2) जइ अज्जचारुदत्तं वसन्तसेणिअं वा ण जाणासि &c. (P. 288. Ls. 223-231.) 'These lines show that both चारुदत्त and वसन्तसेना were held in very high esteem in the city of Ujjayini.'

### ACT VII.

- (1) अभ्युपगन्तवत्सलः खलु तत्रभवानार्यचारुदत्तः श्रूयते &c. (P. 304, Ls. 27-28.)  
 (2) अपि प्राणानहं जहाम् &c. P. 306, L. 61, &c., &c., said by आर्यक and चारुदत्त respectively.

### ACT IX.

- (1) (P. 391, L. 186) The Judge when about to summon चारुदत्त says :—कथमार्यचारुदत्तोप्यस्माभिराह्वयितव्यः । अथवा व्यवहारस्तमाह्वयति । भद्रं शोधनक, गच्छ । आर्यचारुदत्तं स्वैरमसं-भ्रान्तमनुदिष्टं सादरमाह्वय । प्रस्तावेनाधिकरणिकस्त्वां द्रष्टुमिच्छतीति ।  
 (2) (P. 395, L. 242) The Judge seeing चारुदत्त coming into the court says :—स्वागतमार्यस्य । भद्रं शोधनक, आर्य-



स्यासनमुपनय । which words incense शकार (L. 247, same page).

- (3) (P. 396, L. 257) वसन्तसेना's mother, on seeing चारुदत्त says to herself:—अञ्जं सो चारुदत्तो । मुणिर्विस्मृतं क्वु दारि-  
आए जोव्वणं ।
- (4) (L. 258) The Judge questions चारुदत्त 'आर्य, गणिका  
तव मित्रम्' । At this question चारुदत्त blushes and  
answers the question with the words 'अथवा यौवन-  
मत्रापराध्यति, न चारित्र्यम्' (P. 397, Ls. 268-9.)
- (5) (P. 400, L. 300) The Judge says 'तुलनं चाद्रिराजस्य  
समुद्रस्य च तारणम् । ग्रहणं चानिलस्येव चारुदत्तस्य दूषणम् &c.'
- (6) (P. 400, L. 305) The Judge says to शकार  
'अपेहि मूर्ख' and the verses following.
- (7) (P. 401, L. 316) वसन्तसेना's mother says 'जो दाणि  
णासीकदं सुवण्णमण्डअं &c.'
- (8) (P. 405, L. 372) चारुदत्त says about himself योहं  
लतां कुसुमितामपि &c.
- (9) (P. 410, L. 428) The विदूषक saying 'भो भो अज्जा,  
जेण दाव पुरट्ठावण. &c.,...to सदखण्डं करेमि' (L. 438).

### ACT X.

- (1) (P. 426, L. 21) अमी हि दृष्ट्वा &c., to the end of the  
verse.
- (2) (P. 426, L. 27) The Chândâlas when taking  
चारुदत्त to the gallows describe him as a सुपुरुष.
- (3) (P. 430, L. 63) The Chândâlas speak of  
चारुदत्त—'एसो गुणलअणणिही शज्जणदुक्खाण उत्तलणशेदू । अशुवण्णं  
मण्डणअं अवणीअदि अज्ज णअलीदो ।' &c.
- (4) (P. 436, L. 124) The Chândâlas, answering  
the question of रोहसेन, Chârudatta's son, 'ता कीस मारेव  
आवुक्क,' say 'अत्त लाअणिओओ क्वु अवलज्झदि । णहुअहो । &c.'

- (5) (P. 456, L. 314) The Chāṇḍālas would not put चारुदत्त to death but say to him अज्ज चालुदत्त, लाअणिओओ कखु अवलज्झदि । ण कखु अहो चाण्डाला । ता शुमलेहि जं शुमलिद्वं । &c.
- (6) (P. 457, L. 318) Shows how devoted चारुदत्त was to वसन्तसेना.
- (7) (P. 477, L. 526) चारुदत्त saying to शकार who had prostrated himself at his feet अभयमभयं शरणागतस्य ।
- (8) (P. 479, L. 560) उपकारहतस्तु कर्तव्यः &c.

### वसन्तसेना.

वसन्तसेना is the heroine of this play. Her character will be evident from the following instances:—

#### ACT I.

- (1) (P. 39, L. 332) गुणो कखु अणुराअस्स कारणम् । ण उण बलक्कारो ।
- (2) Her attachment to चारुदत्त is clear from her speech at Page 40, L. 344.—जं सच्चं अवरज्झन्तेण वि दुज्जणेण पिअसंगमं पाविदा ।
- (3) (P. 66, L. 601) बलक्काराणुणीअमाणेत्ति जं सच्चं अलंकिदाहि एदेहिं अक्खरेहि ।
- (4) (P. 69, L. 628) वसन्तसेना, about to deposit her ornaments, says:—‘पुरिसेसु णासा णिक्खिविअन्ति । ण उण गेहेसु ।’

#### ACT II.

- (1) (P. 80, L. 56) अदो ज्जेव कामीआदि and P. 81, L. 63 हज्जे सहसा अहिसारिअन्तो पच्चुअआरदुब्बलदाए &c.
- (2) Her respect for चारुदत्त is clear from P. 111, L. 304 सहर्षमासनादवतीर्य । अज्जस्स अत्तकेरकं एदे गेहं । हज्जे देहिं से आसणं । तालवेण्ठअं गेहं । परिस्समो अज्जस्स बाधेदि &c.

#### ACT IV.

- (1) (P. 167, L. 33) वसन्तसेना on hearing her maid-servant say that a carriage sent by शकार is wait-

ing at her door, says मा पुणो एवं भणिस्ससि and further on L. 39 sends a message to her mother 'एवं वि-  
ण्णविदव्वा जइ मं जीअन्तीं इच्छसि ता एवं ण पुणो अहं अत्ताए आण-  
विदव्वा.'

- (2) वसन्तसेना seeing her maid मदनिका secretly convers-  
ing with शर्विलक says (P. 170, L. 80.) ता रमदु रमदु ।  
मा कस्सावि पीदिच्छेदो भोदु । ण ह्यु सद्दविस्सं ।
- (3) The cleverness of वसन्तसेना can be seen from  
P. 186, L. 246 and L. 250—पडिच्छदु अज्जो मदणिअं ।  
and अहं अज्जचारुदत्तेण भणिदा । जो इमं अलंकारअं समणइस्सदि  
तस्स तुए मदणिआ दादव्वा &c.
- (4) That वसन्तसेना is conscious of the inferiority of  
her position as a prostitute is clear from P. 188,  
L. 269:—संपदं तुमं ज्जेव वन्दणीआ संवुत्ता ।
- (5) वसन्तसेना on the announcement of a Brahman from  
चारुदत्त says at P. 191, L. 308 अहो रमणीअदा अज्ज  
दिवसस्स ।

---

### ACT V.

- (1) Her determination to visit चारुदत्त's house, although  
it was raining very hard, is clear from P. 243,  
L. 272 न शक्या हि त्रियो रोद्धुं प्रस्थिता दयितं प्रति ।
- (2) Her constancy to चारुदत्त is once more confirmed  
by her speech अदो ज्जेव कामीअसि at P. 253, L. 380.

---

### ACT VI.

- (1) वसन्तसेना is conscious of चारुदत्त's poverty, and, there-  
fore, at P. 267, L. 27, she requests her maid  
with the words हज्जे गेण्ह एदं रअणावलीं । मम बहिणिआए  
अज्जायूदाए गदुअं समण्णेहि । भणिदव्वं च अहं सिरिचारुदत्तस्स गुण-  
णिज्जिदा दासी तदा तुम्हाणं पि । ता एसा तुह ज्जेव्व कण्ठाहरणं होदु  
रअणावली ।

- (2) She on seeing चारुदत्त's son weeping, stretches forth her arms and calls him to her (See P. 269, L. 51). एहि मे पुत्रं आलिङ्ग । (इत्यङ्क उपवेदय) अणुविदं अणेण पिदुणो रुवं.
- (3) She inquires why the boy weeps and is told in return that he weeps because the golden cart belonging to the son of a neighbouring merchant with which he was playing was taken away by him, and therefore an earthen toy-cart was given to him, and that he insisted on having a golden cart. On hearing this वसन्तसेना (P. 270, L. 61), says हृद्धी हृद्धी । अथं पि णाम परसम्पत्तीए सन्तप्पदि &c., and says with tears in her eyes जाद मा रोद । सोवण्णसअडिआए कील्लिस्ससि.
- (4) चारुदत्त's son, रोहसेन, on hearing this inquires of the maid who the lady was and on being told by her that the lady was his (रोहसेन's) mother says that the maid tells an untruth, because he says that if the lady was his mother how is it that she was all adorned from head to foot (cap-a-pie). On hearing these touching words वसन्तसेना strips herself of all her ornaments, and says (P. 272, L. 71), एसा दाणिं दे जणणी संवुत्ता । ता गेण्ह एदं अलङ्कारं । सोवण्णसअडिअं घडावेहि । and then fills the toy-cart with her ornaments and sends him away. This elevates her character in the highest degree.

### ACT VIII.

- (1) वसन्तसेना's aversion for चक्र is clear from P. 337, L. 269, when she kicks him with the words

अवेहि । अणज्जं मन्तेसि । when he had prostrated himself at her feet.

- (2) वसन्तसेना's attachment to चारुदत्त and her aversion for शक्र is illustrated by verses 32 and 33, P. 351, and by her speech at P. 352, L. 430 सहआरपादवं सेविअ ण पलासपादवं अङ्गीकारिस्सं. See also P. 353, L. 441 सलाहणिआइं एदाइं अक्खराइं &c.
- (3) वसन्तसेना though a prostitute outdoes even a married lady (See P. 354, L. 457) वसन्तसेणा उद्धं अक्खन्दादिति लज्जणीअं क्खु एदं । This sentence represented to have been uttered by वसन्तसेना is a clear proof of her womanly bashfulness and modesty.

### ACT X.

- (1) P. 460, L. 349 वसन्तसेना on being asked by the Buddha mendicant where she was to be taken answers with the words :—अज्ज, चारुदत्तस्स ज्जेव गेहं । तस्स दंसणेण मअलाञ्छणस्स विअ कुमुदिणिं आणन्देहि मं ।
- (2) वसन्तसेना though a concubine, has extreme sympathy for the wife of चारुदत्त (P. 482, L. 587) तत्त गहुअ जीवावेदु अज्जां । अण्णघ्न अधीरत्तणेण अणत्थो संभावीअदि ।
- (3) वसन्तसेना and चारुदत्त's wife are represented at P. 486, L. 640, to have embraced each other. This line evinces the mutual love of the real wife and the concubine.

### धूता.

### ACT III.

- (1) धूता was the name of the wife of चारुदत्त. Her character may be gathered from the following :— (P. 156, L. 300) अइ सच्चं अवरिकखदसरीरो अज्जउत्तो अज्जमित्तेण सह । After this question put by धूता to her

maid, the maid answers her with the words भट्टिणि सच्चं । किन्तु जो सो वेस्साजणकेरको अलंकारओ सो अवहदो । Hearing these words चारुदत्त's wife falls into a trance. धूता then regaining her consciousness says हज्जे किं भणासि अवरिकखदसरीरो अज्जउत्तो त्ति । वरं दाणिं सो सरीरेण परिकखदो ण उण चारित्तेण &c., &c. (P. 157, Ls. 306-14).

- (2) She tells her maid to call विदूषक to her and when he comes, places her necklace of jewels into his hands. (See P. 159, L. 326). The विदूषक goes to चारुदत्त and shows him the necklace of jewels and on being asked by him what it was, the विदूषक answers him by saying (P. 160, L. 337) भो जं दे सरिसदारसंगहस्स फलं । चारुदत्त's delight and recognition of his wife's merit is clear from verse 28, P. 161.

#### ACT VI.

- (1) धूता when the necklace of jewels was sent by वसन्तसेना to her with her own maid-servant, refuses it with the words “अज्जउत्तेण तुम्हाणं पसादीकदं । ण जुत्तं मम एदं गेण्हिदुं । अज्जउत्तो जेव्व मम आहरणविसेसोत्ति जाणादु भोदी (P. 268, Ls. 35-37).

#### ACT X.

- (1) Her devotedness to her husband is clear from P. 480, L. 568 एसा अज्जचालुदत्तस्स वहुआ अज्जा धूदा &c., &c.....पावए पविसदि । Again P. 482, L. 595 भीआमि अज्जउत्तस्स अमङ्गलाकण्णणदो and P. 483, L. 602 वरं पावाचरणे । ण उण अज्जउत्तस्स अमङ्गलाकण्णनं ।
- (2) P. 486, L. 638 धूता on seeing वसन्तसेना says दिद्धिआ कुसलिणी बहिणिआ.

## विदूषक.

## ACT I.

- (1) P. 19, L. 152 चारुदत्त says of विदूषक "अये सर्वकालमित्रं मैत्रेयः प्राप्तः । सखे स्वागतम् &c., &c.
- (2) His cleverness, power of minute observation, and witty nature may clearly be seen from P. 25, L. 210. आदंसगदा विअ छाआ वामादो दक्खिणा, दक्खिणादो वामा, &c. and P. 50, L. 446 अम्हारिसज्जणभाअयेअकुडिलेण दण्डकट्ठेण &c., &c., and P. 220, Ls. 36-38 (Act V.) अकन्दसमुत्थिदा पटुमिणी, अदंचओ वाणिओ, अचोरो सुवण्णआरो, अकलहो गामसमागमो, अलुद्धा गणिआ ति ।
- (3) P. 21, L. 170 भो वअस्स अलं संतप्पिदेण । पणइज्जणसंकांमि-दविहवस्स सुरअणपीदसेस्स विअ पडिवाचन्दस्स परिक्खओ वि दे अहिअदरं रमणीओ ।
- (4) The विदूषक's sense of honour is very high (See P. 49, L. 435), when विदूषक sees रदनिका seized by the hand by शकार he says जुत्तं ण्णेदं । सरिसं ण्णेदं । जं अज्जचारुदत्तस्स दलिइदाए संपदं परपुरिसा गेहं पवेसीअन्ति । (L. 438). He asks रदनिका the question किं तव परिहवो । आदु अम्हाणं ।
- (5) The dialogue between विदूषक and शकार at P. 57, is another instance of विदूषक's wit as also of his feelings for the straitened circumstances of his friend.

## ACT III.

- (1) The विदूषक's speech at P. 131, Ls. 25-30, is another instance of विदूषक's wit, so also P. 133, Ls. 42-45, is another instance in point. Similarly P. 136, Ls. 74 and 75, constitute another instance of the humorous and witty speech of विदूषक.



*ACT V.*

- (1) The dialogue in Act V. (Pp. 228 to 232, Ls. 118-156), between विदूषक and a servant of वसन्तसेना affords another instance of his wit and humour.

*ACT VII.*

P. 305, L. 43 किं णिअडेण से बद्धा गोड । जेण सअं ण ओदरेदि &c., is another example in point, so also P. 307, L. 67 संपदं अम्हे वज्जिस्सामो ।

*ACT IX.*

P. 410, Ls. 428-30 show the strong conviction he feels that the charge of woman-murder brought against चारुदत्त was false and trumped up. His strong attachment to his friend चारुदत्त is clearly shown at P. 422, Ls. 548-49 अहं ते पिअव-अस्सो भविअ तुए विरहिदाइ पाणाइ धारेमि; and P. 437, L. 133 भो भद्दमुहा, मुच्चध पिअवअस्सं चारुदत्तं । मं वावादेध; similarly Pages 450 and 451, Ls. 257 and 261-65 भो वअस्स, एव्वं तुए जाणिदं तुए विणा अहं पाणाइ धारेमि त्ति, and तथावि ण सक्कुणोमि पिअवअस्सविरहिदो पाणाइ धारेदुं त्ति । &c.

*रोहसेन.**ACT VI.*

This was the name of Charudatta's Son.

P. 268, L. 40 रदणिए किं मम एदाए मट्ठिआसअडिआए तं ज्जेव्व सोवण्णसअडिअं देहि. P. 271, L. 68 रदणिए, अलिअं तुमं भणासि । जइ अम्हाणं अज्जआ जणणी, ता कीस अलङ्किदा &c., P. 272, L. 73 ण गेण्हस्सं । रोदसि तुमं ।

*ACT X.*

P. 436, L. 126 वावादेध मं । मुच्चध भावुकं ।

## शकार.

## ACT I.

P. 26, L. 225 and the following verse किं याशि धावाशि &c.; P. 28, verse 21 मम मअणमणङ्गं &c.; P. 29, verse 23 एसा णाणकमूशिकामकशिका &c. P. 336, Ls. 260-68 तं खम्मिदाशि वल्लात्ति तवम्मिह दाशे, these and similar verses in the first act clearly shew that he loved वसन्तसेना very dearly.

P. 33, L. 285 इत्थिआणं शदं मालेमि । शूले हग्गे. Seeing विट prostrating himself before विदूषक, शकार asks him at P. 53, L. 480 के विअ तश्श गुणा जश्श गेहं पविशिय अशिदव्वं पि णत्थि । P. 59, L. 536 आदु आणिज्जादमाणाह आमलणान्तिके वेले हुविश्शदि । &c.

## ACTS VIII., IX.

His character, as represented in the play, shows that he was at one and the same time clever and haughty. foolish and timid. His cleverness can be seen from P. 321, L. 103 भावे, अज्जवि तं वशन्तशेणियं शुमलामि । दुज्जणवअणं विअ हडक्काणेण ओदलदि । His haughtiness can be seen from P. 335, Ls. 249-52 देवदाणं बन्हेणाणं च अग्गदो चलणेण गच्छामि &c., to एसे शे लश्शिटअशाले भइटालके गच्छदि । His foolishness may be seen from his dialogue with विट Pp. 318-19, Ls. 70-82, and his cowardice may be seen from P. 362, L. 557 (सभयमपसृत्य) किं ले भीदेशि । ता गच्छ; also P. 61, L. 549 (Act. I.) ता शिग्घं अवक्कममह । His bitter enmity to चारुदत्त is clear from P. 365, Ls. 580-84, also from P. 406, L. 377 अज्ज वि एसे हदसचाळुदत्ते आशणे घालीअदि । &c., &c.

विट्.

## ACT I.

(P. 29, L. 248) वेगादहं प्रविसृतः पवनं निरुन्ध्यां त्वन्निग्रहे तु-  
वरगात्रि न मे प्रयत्नः; (P. 36, L. 307) भवति वसन्तसेने, न  
पुष्पमोषमर्हत्युद्यानलता । तत्कृतमलङ्कारैः; (P. 40, L. 338) यदेव  
परिहर्तव्यं तदेवोदाहरति मूर्खः; (P. 42, L. 363), verse 35  
कामं प्रदोषतिभिरेण &c.; (P. 52, L. 458) महाब्राह्मण मर्षय  
मर्षय &c.; (P. 54, L. 483) सोऽस्मदिधानां प्रणयैः कृशीकृतो &c.

## ACT VIII.

P. 314, L. 26 न युक्तं निर्वेदधृतकषायं भिक्षुं ताडयितुम् &c-  
P. 341, Ls. 313-16, verse 23 केनोडुपेन परलोकनदीं  
तरिष्ये; so also verse 24 on the same page.

शर्विलक.

## ACT III.

शर्विलक is a skilful robber (see P. 139, Ls. 98-109). Theft as is usual with the Hindus was elevated to a science. There are books written on the science of theft, known as चौरशास्त्र (see P. 141, Ls. 123-125, &c). शर्विलक's verse about the sacred thread (यज्ञोपवीत) (P. 143, Ls. 144—47) is very funny indeed. He, though a thief, is proud of his birth in a high family (P. 143, L. 195) अहं हि चतुर्वेदविदोप्रतिग्राहकस्य पुत्रः शर्विलको नाम ब्राह्मणः &c. He is proud of his skill too in thieving (P. 149, Ls. 217—20).

## ACT IV.

On hearing that the ornaments he stole at चारुदत्त's house belonged to वसन्तसेना and that she had deposited them with चारुदत्त, he repents of his

act (P. 181, Ls. 191-92). On receiving मदनिका as his wife from वसन्तसेना he highly praises the merits of चारुदत्त (P. 187, Ls. 255-56). He was true to his friends as is seen from P. 189, Ls. 282-83.

---

मदनिका.

ACTS II, IV.

मदनिका was a clever girl. In support of this various instances may be given from the play (See P. 79, L. 45). P. 173, Ls. 103-106 सखिलव अखाण्डिदचारित्तोसि &c., is an instance in point. Her firm belief in the merits of चारुदत्त may be seen from her speech at P. 182, L. 203 न चंदादो आदवो होदि. Her cleverness may be seen also from Pp. 183-184, Ls. 213-225. See also in the same connection P. 189, L. 285 ता परं णेदु मं अज्जउत्तो समीवं गुरुअण्णं; also P. 190, L. 292 अपमत्तेण दाव अज्जउत्तेण होदव्वम् ।

---

स्थावरक.

ACT VIII.

Among the minor characters of the play स्थावरक the servant of शक्र alone deserves some notice (P. 342, Ls. 326-360.) The philosophical turn of the conversation between him and शक्र clearly shows him to be a righteous and pious man. Also at P. 363, L. 562. he replies to शक्र on his being asked his opinion on शक्र's act (that of the murder of वसन्तसेना) in the following words : सट्ठके, महन्ते अकज्जे कडे. He does not care for gold offered to him by his master for keeping silence (P. 363, Ls. 564-566).

## ACT X.

His bold attempt to throw himself from the window in a fettered state, when he heard that चारुदत्त was being taken to the gallows for the murder of वसन्तसेना (See P. 439, Ls. 150-164). He falls prostrate at the feet of चारुदत्त when he saw that nobody would believe him saying (P. 448, L. 234) अज्ज चालुदत्त, एत्तिके मे विहवे । &c.

## वीरक.

## ACT VI.

Among the minor characters there is another, *viz.*, वीरक which is deserving of notice ; P. 289, Ls. 230-31, verse 15. 'पत्ते अ राअकज्जे पिदरं पि अहं ण जाणामि' shows him to be a loyal servant.

V.—*DRAMATIS PERSONÆ.*

## (MEN.)

चारुदत्तः—A Brahmana (Bania) of a wealthy and respectable family, reduced to poverty by his munificence; beloved by वसन्तसेना.

रोहसेनः—The son of चारुदत्त. A lad.

मैत्रेयः—A Brahmana, the friend and companion of चारुदत्त the विदूषक of the piece, a character of mixed shrewdness and simplicity with an affectionate disposition.

वर्धमानः (नकः)—Servant of चारुदत्त.

शकारः (संस्थानकः)—The brother-in-law of the king पालक, an ignorant, frivolous and cruel coxcomb, a suitor of वसन्तसेना.

वित्तः—The attendant, tutor, and parasite of the former.

चेट्टः—A servant of शकार.

स्थाचरकः—Carriage-driver of शकार.

आर्यकः—A cowherd and insurgent, finally successful; he killed the king पालक and succeeded to his throne.

शर्विलकः—A dissipated Brahmana, a friend of the preceding, in love with मदनिका a female servant of वसन्तसेना.

भिक्षुः (संवाहकः)—A man whose business it was to rub and knead joints, but who being defeated in gambling became a श्रमणक or Buddha mendicant.

माथुरः—A keeper (समिकः). of a gaming-house.

दुर्दुरकः—A gambler.

द्यूतकरः—Another gambler.

कर्णपूरकः—A servant of वसन्तसेना.

आधिकरणिकः—The Judge.

श्रेष्ठिन्.—Provost.

कायस्थः—A scribe of the Court.

शोधनकः—A Bailiff of the Court.

चन्दनकः } Captains or Chief Constables of the Town—  
वीरकः } guard of the city of अवन्ती.

विटः—An attendant of वसन्तसेना.

बन्धुलाः—Sons of a harlot.

कुम्भीलकः—A servant of वसन्तसेना.

चाण्डालौ.—Public executioners of the city of अवन्ती.

#### (WOMEN.)

धूता (वधूः)—Wife of Chârudatta.

वसन्तसेना.—A courtesan in love with चारुदत्त, likewise beloved by him, living in a princely style, the object also of संस्थानक's addresses.

माता (वृद्धा)—The aged mother of वसन्तसेना.

मदनिका—An attendant of वसन्तसेना, beloved by शर्विलक; subsequently married by him.



रदन्तिका—The servant of चारुदत्त's house.  
चेटी—A servant of वसन्तसेना.

PERSONS SPOKEN OF.

पालकः—King of Ujjayini.  
रेभिलः—A musician or singer.  
सिद्धः—A seer who prophesied आर्यक's triumph.  
Passengers, attendants and guards, &c.

SCENE.

उज्जयिनी (अवन्ती)—The city and the suburbs.

VI. ERRATA OF SERIOUS MISTAKES IN THE  
SANSKRIT MRICHCHHAKATIKA.

पृष्ठ.	पङ्क्ति.	अशुद्धम्.	शुद्धम्.
१०	३	रसाभगं अत्थि ति	रसाभगं सत्त्वं अत्थिति.
१६	१५	सूत्रधारवृत्ता—	सूत्रधारवाक्यस्य.
१८	१४	अङ्गुलीसंस्थित—	अङ्गुलीसंस्थित—
२४	५	पृङ्गजन्ता देवदा	पृङ्गजन्ता वि देवदा.
२७	१९	वेन गतः	वने गतः.
२९	१७	चोपकरणं	चोपकरणं.
४०	६	स्वगतम्	स्वगतम्.
४०	७	ज सच्चं	जं सच्चं.
४५	९	तुम पक्खदु—	तुमं पक्खदु—
४७	३	शोपदं	शोपदं.
४७	१६	एषासीति	विटः—एषासीति.
५२	१६	किमिव	किमियम्.
५४	१	विदूषकः	विटः.
५४	१५	सोऽस्मदिति	विटः—सोऽस्मदिति.
५६	१५	पुनरुक्तत्वं	पुनरुक्तत्वं.
६४	१८	ननु भूषिता	ननु । भूषिता.
६९	३	६३	६२
७१	६	जालेहि	पञ्जालेहि.
७३	३	शरौ वर्धमानकेन	रात्रौ । वर्धमानकेन—
७३	१८	श्रीलङ्कादीक्षितेन	श्रीलङ्कादीक्षितेन.
९१	६	मुक्ते	मुक्ते.
९६	१३	दर्शराजेव	दर्शा राजेव.

१०७	१४	आर्यै
१०७	१४	जन्मभूमी
१२३	१७	प्रथमाङ्के वर्णितः
१३९	१३	द्वितीयाङ्के ददुरकेण
१४८	१२	सभवे
१४८	१३	वास्तिकैरिति
१५९	१४	समातिव
१९२	१७	उच्छायप्रकर्ष-इत्यनन्तरं
१९८	८	पारमारिसेण
१९८	१५	यमपरेष्वर्या-
२०३	३	पिबाआदि
२३१	११	रक्षा
२३९	१२	हीरकसदृशा
२४८	१७	आयि
२५३	१६	चोपकर्तुम्
२५९	१२	हेतुके
२९२	१५	अर्यैः
३११	१०	जाग्रत
३११	११	चौरा
३२३	१२	भावसूर्यस्य
३२३	१२	वृक्षशाखासु लीनाः
३२४	१९	राजश्यालसंस्थाने
३४१	१९	स्थितत्वादाह अयमिति
३५५	११	प्रदिमिति
३७१	१५	निर्मिताया
३७६	११	अभिमानशून्यः। द्रष्टुः
३९०	१४	लिख्यताम्
३९३	१६	आह भिन्नैति
४०५	२	गतिस्तु गौः
४१७	१८	गोपायसि
४२३	९	सत्यामपि
४२४	१४	॥२॥ इत्यमन्तरं
४२६	१६	गोप्रसव
४३५	१७	यज्ञीर्य
४४३	१४	मार्गमाणेन
४५७	१४	कक्षतः
४७९	१६	४६५
४९१	१८	सकीर्तनं

आर्यैः
मे जन्मभूमी.
प्रथमाङ्के (१. १७ पं. ६३) वर्णितः
द्वितीयाङ्के (१०४ पृष्ठे) ददुः
सभवे.
वास्तिकैरिति.
समातिव.
‘परमेतत्’ इत्यधिकम्.
परामरिसेण.
इयमपरेष्वर्या-
पिबीआदि.
रक्षा ( २४या ).
हीरकशरसदृशा.
आपि.
चोपकर्तुम्.
हेतुकः.
आर्यैः.
जाग्रत.
चौरा.
भाव सूर्यस्य.
वृक्षशाखासु लीनाः.
राजश्यालसंस्थानो.
स्थितत्वादाह । अय-
प्रदि(द)मिति.
निर्मितार्या.
अभिमानशून्यः । द्रष्टुः
लिख्यन्ताम्.
आह । भिन्नैति.
मतिस्तु गौः.
गोपायसि.
सत्यामपि.
‘नयनोति मालिनीछन्दः। पांसुर्धूलिः।
पितृवनस्य’ इत्यधिकम् ।
गोप्रसवः.
यज्ञीर्य.
मार्गमाणेन.
कक्षतः
५६५
संकीर्तनं.

# मृच्छकटिकप्रकरणस्य टीकाया

उपोद्घातः ।

श्रीगणेशाय नमः ।

बान्धवकरोपनामा स महाराष्ट्रो गुरुर्वेदेलानाम् ।

शास्त्रे काव्येधीती गौरीचरणारविन्दरोलम्बः ॥ १ ॥

मृच्छकटिकप्रकरणे प्राकृतरत्नाकरोमिसंचरणे ।

सेतुं करोति विवृतिं दीक्षितलल्लाभिधः स्वकृतिम् ॥ २ ॥

प्रकरणं चेदम् । तथा च तल्लक्षणम्—

यत्र कचिस्त्वबुद्ध्य वस्तु शरीरं च नायकं चैव ।

विरचयति समुत्पाद्य तज्ज्ञेयं प्रकरणं नाम ॥

चतस्रो वृत्तयः । पञ्च संधयः । अष्ट रसादयः । प्रकरणत्वात्प्राप्तिद्विनायकं  
विहाय कल्पितवणिङ्गो (ना) यकम् । विविधाश्चात्र रसाः । नाटकादौ बहुप्रका-  
प्राकृतप्रपञ्चेषु चतस्र एव भाषाः प्रयुज्यन्ते । शौरसेन्यावन्तिकाप्राच्यामागध्यः ।  
पञ्चप्रपञ्चेषु चतस्र एव भाषाः प्रयुज्यन्ते । शकारीचाण्डालीशाबरीढक-  
दशीया(याः) । मृच्छकटिके तु शबरपात्राभावाच्छाबरी नास्ति । प्राकृते—

मागध्यवन्तिजा प्राच्या शौरसेन्यर्धमागधी ।

बाह्लीका दाक्षिणात्या च सप्त भाषाः प्रकीर्तिताः ॥

महाराष्ट्रादयः काव्य एव प्रयुज्यन्ते । अपभ्रंशे—

शकाराभीरचाण्डालशाबरद्राविडोण्डजाः ।

हीना वनेचराणां च विभाषाः सप्त कीर्तिताः ॥

विविधा भाषा विभाषाः । हीनपात्रप्रयोज्यत्वाद्धीनाः । वनेचराणां चेति  
ढक्कभाषासंग्रहः । तत्रास्मिन्प्रकरणे प्राकृतपाठकेषु सूत्रधारो नटी रदनिक वस-

न्तसेना तन्माता चेटी करण(र्ण)पूरकं(क)श्चारुदत्तब्राह्मणी शोधनकः श्रेष्ठी एते  
 एकादश (?) शौरसेनीभाषापाठकाः । सूत्रधारोप्यत्र प्राकृती । कार्यवशादिति  
 वक्ष्यतो(ते) । अवन्तिभाषापाठकौ वीरकचन्दनकौ । प्राच्यभाषापाठको विदू-  
 षकः । शकारवसन्तसेनाचारुदत्तानां चेटकत्रितयं भिक्षुश्चारुदत्तः(त्त)दारकः  
 एते षट् (?) मागधीपाठकाः । अपभ्रंशपाठकेषु शकारीभाषापाठको राष्ट्रियः ।  
 चाण्डालीभाषापाठकौ चाण्डालौ । ढक्कभाषापाठकौ माथुरद्यूतकरौ । तथा शौर-  
 सेन्यवन्तिजाप्राच्या एतासु दन्त्यसकारता । तत्रावन्तिजा रेफवती लोकोक्तिबहुला ।  
 प्राच्या स्वार्थिक[क]कारप्राया । मागधी तालव्यशकारवती । शकारीचाण्डाल्यो-  
 स्तालव्यशकारता रेफस्य च लकारता । वकारप्राया ढक्कविभाषा संस्कृतप्रायत्वे  
 दन्त्यतालव्यसशकारद्वययुक्ता च ।

अपार्थमक्रमं व्यर्थं पुनरुक्तं हतोपमम् ।

लोकन्यायविरुद्धं च शकारवचनं विदुः ॥

अपार्थं निरर्थकम् । व्यर्थं विरुद्धार्थः(र्थम्) । यद्वा निश्चितानन्वयपदजातं  
 वाक्यजातं चापार्थकम् । व्यर्थं निरर्थकमेव । हतोपमं व्याहतोपमम् ।

शकारप्रायभाषित्वाच्छकारो राष्ट्रियः स्मृतः ।

एकविद्यो विटश्चान्यो हास्यकृच्च विदूषकः ॥

स्वार्थिकः ककारः । सर्वत्र द्विवचन(नं) चतुर्थीविभक्तिश्च नास्त्येव । द्वित्वे  
 तु(पि) बहुवचनम् । चतुर्थ्यर्थे षष्ठी । परस्मैपदात्मनेपदविपर्ययः । पूर्वनिपाता-  
 नियमश्च । बहुलं छन्दसो निदर्शनमप्रसिद्धछन्दोज्ञानार्थं पाठविभूवनिरासार्थं च ।

अथ

# मृच्छकटिकं

नाम प्रकरणम् ।

प्रथमोऽङ्कः ।

पर्यङ्कग्रन्थिवन्धद्विगुणितभुजगाश्लेषसंवीतजानो-

रन्तःप्राणावरोधव्युपरतसैकलज्ञानरुद्धेन्द्रियस्य ।

आत्मन्यात्मानमेव व्यपगतकरणं पश्यतस्तत्त्वदृष्ट्या

शैभोर्वः पातु शून्येक्षणघटितलयब्रह्मलम्नः समाधिः ॥ १ ॥

अपि च ।

पातु वो नीलकण्ठस्य कण्ठः श्यामाम्बुदोपमः ।

गौरीभुजलता यत्न विवृल्लेखेव राजते ॥ २ ॥

[पर्यङ्केत्यादि ।] पर्यङ्कः पर्यस्तिका । [तस्य ग्रन्थिः] तस्य बन्धनेन  
(न्धेन) द्विगुणितो यो भुजगस्तस्य [आश्लेषेण] संबन्धेन [संवीतं]  
स्थगितं जानु यस्य । आत्मनि शरीर एव । उपरतं करणमि-  
न्द्रियं यथा स्यादेवम् । तत्त्वदृष्ट्या नारोपितज्ञानेन । शून्येक्षणे नि-  
राकारालोचने । घटितोत्पन्नसंबद्धो यो लयस्तत्प्रवणताविशेषस्तेन  
ब्रह्मणि परमे रूपे [लम्नः] आसक्तः । समाधिर्ध्यानम् [शैभोः]  
ईशस्य वो युष्मा[न्पातु] रक्षतु ॥ १ ॥

[पात्विति स्पष्टार्थम्] ॥ २ ॥

१ J has नान्दी before पर्यङ्क &c. २ सकला (?) G. ३ शैभो वः (?) G.

सूत्रधारः । अलमनेन परिषत्कुतूहलविमर्दकारिणा परि-  
श्रमेण । एवमहमौर्यमिश्रान्प्रणिपत्य विज्ञापयामि यदिदं वयं  
15 मृच्छकटिकं नाम प्रकरणं प्रयोक्तुं व्यवसिताः ।

एतत्कविः किल,

द्विरेन्द्रगतिश्चकोरनेत्रः

परिपूर्णेन्दुमुखः सुविग्रहश्च ।

द्विजमुख्यतमः कविर्बभूव

20 प्रथितः शूद्रक इत्यगाधसत्त्वः ॥ ३ ॥

अपि च ।

ऋग्वेदं सामवेदं गणितमथ कलां वैशिंकीं हस्तिशिक्षां  
ज्ञात्वा शर्वप्रसादाद्व्यपगततिमिरे चक्षुषी चोपलभ्य ।

आर्यान्मान्यान् । मिश्रानभ्यस्तबहुशास्त्रान् । चारुदत्तपुत्ररोहसे-  
नक्रीडनार्थं पथेङ्के उक्तं मृच्छकटमत्रास्ति । 'अत इन(नि)ठनौ'  
इति ठन् । मृदः शकटिकास्मिन्निति वा बहुव्रीहिः ।

[द्विरेदिति ।] द्विजमुख्यतमः क्षत्रजातिश्रेष्ठः । 'त्रयो वर्णा द्विजा-  
तयः' इति स्मृतेः क्षत्रियेपि द्विजप्रयोगः ॥ ३ ॥

[ऋग्वेदमिति ।] वैशोत्र कात्स्नर्येन वेद्यापरः । तत्र भवा विद्यमाना ।  
अध्यात्मादित्वाद्बुक्(ञ्) । शर्वो महादेवः । लब्ध्वा चायुःशताब्दमग्निं प्रविष्ट  
इति जातकादिगणितद्वारा ज्ञात्वा । आगामिसूत्रधारवचनापेक्षयाग्निं

१ परिश्रमेण B B (abd). २ आर्यविदग्धमिश्रान् B (a). ३ वैशिंकी D ; वैशिंकी  
(= नेपथ्यचानुर्यम्) H. marg. वैशिंकी.



राजानं वीक्ष्य पुत्रं परमसमुदयेनाश्वमेधेन चेष्ट्वा  
लेब्ध्वा चायुः शताब्दं दशदिनसहितं गूढकोमिं प्रविष्टः ॥ ४ ॥ 25  
अपि च ।

समरव्यसनी प्रमादगून्धः

ककुदं वेदविदां तपोधनश्च ।

परवारणबाहुयुद्धलुब्धः

क्षितिपालः किल गूढको बभूव ॥ ५ ॥

30

अस्यां च तत्कृतौ,

अवन्तिपुर्यां द्विजसार्थवाहो

युवा दरिद्रः किल चारुदत्तः ।

गुणानुरक्ता गणिका च यस्य

वसन्तशोभेव वसन्तसेना ॥ ६ ॥

35

तयोरिदं सत्सुरतोत्सवाश्रयं

नयप्रचारं व्यवहारदुष्टताम् ।

प्रविष्ट इत्यादिभूतकालप्रत्ययो न विरुद्ध इति मर्मज्ञाः । अग्निप्रवे-  
शोपि सर्वस्वारनामके यज्ञविशेषे । यथा शरभङ्गेन(ण) कृतस्तथा  
बोद्धव्यम् ॥ ४ ॥

[समरेति ।] ककुदं चिह्नभूतं प्रावीण्यं वा । तथा चामरः—‘प्रावीण्ये  
राजलिङ्गे च वृषाङ्गे ककुदोस्त्रियाम्’ इति । वारणो हस्ती ॥ ५ ॥

[अवन्तीति ।] अवन्तिपुरी उज्जयिनी । अस्यां च तत्कृतौ ।  
अवन्तीत्यादेरस्तिद्वयानुषङ्गः ॥ ६ ॥

[तयोरिति ।] नयो नीतिस्तस्य प्रचारो व्यवहारस्तं नयप्रचार-

खलस्वभावं भवितव्यतां तथा

चकार सर्वं किल शूद्रको नृपः ॥ ७ ॥

40 परिक्रम्यावलोक्य च । अये शून्येयमस्मत्संगीतशाला । क नु  
गताः कुशीलवा भविष्यन्ति । विचिन्त्य । आं ज्ञातम् ।

शून्यमपुत्रस्य गृहं चिरशून्यं नास्ति यस्य सन्मित्रम् ।  
मूर्खस्य दिशः शून्याः सर्वं शून्यं दरिद्रस्य ॥ ८ ॥

कृतं च संगीतकं मया । अनेन चिरसंगीतोपासनेन  
45 ग्रीष्मसमये प्रचण्डदिनकरकिरणोच्छुष्कपुष्करबीजमिव प्र-  
चलिततारके क्षुधा ममाक्षिणी खटखटायेते । तद्वावद्-  
हिंणीमाहूय पृच्छाम्यस्ति किमपि प्रातराशो न वेति ।  
एषोस्मि भोः कार्यवशात्प्रयोगवशाच्च प्राकृतभाषी संवृतः ।

सहितं व्यवहारम् ॥ ७ ॥

[शून्यमिति ।] चिरशून्यमिति कर्मधारयः । चिरो दीर्घः कालो  
निरवधिः समयः । शून्यमभिमतकार्यरहितम् । सन्मित्रस्य हि सहा-  
यत्वेन कार्यनिष्पत्तेः । सदा पूर्ण इव समयोवभासते ॥ ८ ॥

खण्डि(डि)त्यव्यक्तानुकरणम् । गीतकेन चक्षुषी खटखटायेते इ-  
त्यसंबद्धप्रलापेन भाविनः शकारासंबद्धभाषणस्य सूचनम् । प्रातराशः  
कल्यभोजनम् । कार्यवशात्प्रयोगवशाच्चेति । कार्यं वी(वी)ध्यायाः  
स्त्रियो(याः) ज्ञातिरिति ज्ञानम् । यदुच्यते—‘स्त्रीषु ना प्राकृतं वदेत्’  
इति । सुकुमारत्वेन सुप्रयोगत्वं प्राकृतस्य । यदुक्तम्—‘परुसा सक्र-

१ संगीतक B (a) E. २ आः A B (ac) C D F. ३ संगीतको D H.  
४ तथावद्गृहं गत्वा गृहिणी B (a) ५ किञ्चित् A. B (bc) C D E. F J ६ अ-  
स्मि om. B (a). ७ च om. B (a).

अविद अविद भोः । चिरसंगीतोवासणेण सुखपो-  
क्खरणालाई विअ मे बुभुक्खाए मिलाणाइं अङ्गाइं । ता जाव 50  
गेहं गदुअ जाणामि अत्थि किंपि कुट्टुम्बिणीए उववादिदं ण  
वेत्ति । परिक्रम्यावलोक्य च । एदं तं अम्हाणं गेहं । ता पवि-  
सामि । प्रविश्यावलोक्य च । हीमाणहे । किं णु केखु अम्हाणं  
गेहे अवरं विअ संविहाणअं वट्टदि । आआमितण्डुलोदअप्प-  
वाहा रच्छा । लोहकटाहपरिअत्तणकसणसारा किदविसेसआ 55

अजप्पा पाउअगुम्फो वि होइ सुड(उ)मारो' । तथा षष्ठेऽङ्के प्रवहणविप-  
र्यासे वीरकचन्दनकयोः कलहे संभ्रमागतवचनसंवर्णा(रणा)र्थे भाषा-  
व्यत्यासाच्चन्दनकस्य पाठः संस्कृतेना(न) । तथा पञ्चमाङ्के दुर्दिने का-  
र्यवशाद्वसन्तसेनायाः श्लोकपाठः संस्कृतेन । चारुदत्तस्य दारिद्र्यवर्णना-  
सूचनयोग्य(ग्यः) प्राकृतपरिग्रहः (?) । यदाहुः—'कार्यतश्चोत्तमादीनां  
कार्यो भाषाव्यतिक्रमः' इति । एतत्सर्वमनेन सूचितमिति [अलम्] ।

अविद अविदेति निर्वेदे । कष्टं कष्टमित्यर्थः । 'अदृष्टा-  
श्रुतसंप्राप्तावविदाविदभोः पदम्' इति च प्राञ्चः । चिरसंगीतो-  
पासनेन । सुखपोक्खरणालाई विअ इति शुष्कपुष्करनालानीव । मम  
बुभुक्षया म्लानान्यगा(ङ्गा)नि । तद्यावद्वेहं गत्वा जानाम्यस्ति किमपि  
कुट्टुम्बिन्योपपादितं न वेति । एतत्तदस्माकं गेहम् । तत्प्रविशामि । ही-  
माणहे विस्मये । किं नु खल्वस्माकं गेहेपरमिव संविधानकं वर्तते ।  
आयामितण्डुलोदकप्रवाहा रथ्या । लोहकटाहपरिव(व)र्तेनकृष्णसारा

१ अविद भो B (b) E ; अविद भोः भोः A B (c) FH (which has अविहा भो भोः) I.  
अविद अविद भो C J ; अविद भो अविद भोः DG. २ चिरसंगीतोवास B (a) ;  
चिरसंगीतकोपास H. ३ आणामि C J. ४ किं वि A D E F G, किं वि B (bc). ५  
कुट्टुम्बिणीए A B (bc) G. ६ उववादिदं B (a). ७ तं A B (c) F. ८ खु A E  
G ; खलु F. ९ वट्टदि D. १० कटाह B (ab). ११ परिअत्तण (= परिग्रहण)  
A B (abc) D E F G H ; परिवत्तण C J.

विअ जुअदी अहिअदरं सोहदि भूमी । सिणिद्धेण गन्धेण  
 उहीविअन्ती विअ अधिअं बाधेदि मं बुभुक्खा । ता किं  
 पुँव्वविद्धत्तं णिहाणं उँप्पण्णं भवे । आदु अहं उँजेव्व बुभुक्खादो  
 ओदणमअं जीअलोअं पेक्खामि । णत्थि किल पादरासो अम्हाणं  
 60 गेहे । पाँणच्चअं बाधेदि मं बुभुक्खा । इध सव्वं णवं विअ  
 संविहाणं वट्ठदि । एँक्का वण्णअं पीसेदि । अवरा सुँमणाओ  
 गुप्फेदि । विचिन्त्य । किं ण्णेदं । भोदु कुँदुम्बिणिं सद्दाविअ  
 परमत्थं जाणिस्सं । नेपथ्याभिमुखमवलोक्य । अज्जे इदो दाव (१)।

कृतविशेषकेव युवती अधिकतरं शोभते भूमी । इति संस्कृतम् । अथ  
 प्राकृतार्थः । आयामी दीर्घः । तण्डुलप्रक्षालनजलप्रवाहो अ(य)त्र तादृशी  
 रथ्या । लोहस्य कटाहो भाजनविशेषः तत्परिवर्तनेन मार्जनेन । कृष्ण-  
 सारा । कृततिलका युवतीव बहु [वधूरिव?] भूमिरधिकं शोभते । कृ-  
 ष्णसारा भूमिरित्यने[न] चतुर्थाङ्के [वसन्तसेना] भवनकोष्ठकस्य विशेष-  
 सूचनम् । सिणिद्ध(द्धेण) गन्धेण स्निग्ध(ग्धेन) गन्धेन । उहीविअन्ती  
 विअ उहीप्यमानेव । अधिकं बाधते मां बुभुक्षा । तत्किं पूर्वार्जितम् ।  
 निधानं बहुस(सं)ख्यं धनम् । उत्पन्नं भवेत् । आदु अथवेत्यर्थः ।  
 अहमेव बुभुक्षातोन्नमयम् । पाठान्तरे ओदनमयम् । जीवलोकं संसा-  
 रम् । पश्यामि । नास्ति किल प्रातराशोऽस्माकं गेहे । प्राणाधिकं प्राणे-  
 ष्वधिकं यथा स्यादेवम् । मं माम् । बुभुक्षा बाधते । इह सर्वं नवमिव  
 संविधानकं वर्तते । एका वर्णकं कस्तूर्यादिकं समालम्भनं पिनष्टि ।

१ उहीविअन्ती B ; उहीवन्ती C E F G J ; उहीवन्दी D H. २ अधिअं B (a).  
 C J. ३ पुँव्वविद्धत्तं D H. ४ उव्वण्णं (= उपपन्नम्) C J. ५ जेव्व A E F ;  
 उँजेव्व C J ; एव्व D. ६ पादरासो वि (= प्रातराशोऽपि) B (a) \*पाणाच्चअं J. ७ विअ  
 om. B (d). ८ संविहाणअं C. J. ९ वट्ठदि D H. १० एका D H. ११ सुमणां  
 C J. १२ पेदं B (d) D. १३ कुँदुम्बिणी B (a) D ; कुँदुम्बिणि B (d) F.

प्रेविश्य ।

नटी । अज्ज इअं म्हि ( २ ) ।

65

सूत्रधारः । अज्जे साअदं दे ( ३ ) ।

नटी । आणवेदु अज्जो को णिआओ अणुचिद्दीअदु  
त्ति ( ४ ) ।

सूत्रधारः । अज्जे चिरसंगीदोवासणेण । इत्यादि पठित्वा ।  
अत्थि किं पि अम्हाणं गेहे असिदव्वं ण वेत्ति ( ५ ) ।

70

नटी । अज्ज सव्वं अत्थि ( ६ ) ।

अपरा सुमनसः पुष्पाणि गुम्फति प्र(प्र)श्नाति । इत्यनेनापि कौटुक-  
स्यैव सूचनम् । किं ने(णे)दम् । भवतु कुट्टि(ट्टु)म्बि(म्बि)नीम् ।  
सहाविभ शब्दाप्येत्यसंस्कृते । आवयित्वेत्यर्थः । परमार्थम् । जाणिस्सं  
ज्ञास्यामि । आर्ये इतस्तावत् ।

नटी—(२)आर्य इयं स्त्रि अस्मि ।

सूत्र०—(३)आर्ये स्वागतं ते ।

नटी—(४)आज्ञापयत्वार्थः को नियोगोनुदीयताम् । त्ति इति ।

सूत्र०—(५)आर्ये चिरसंगीतोपासनेन शुष्कपुष्करनालानीव मे  
बुभुक्षया म्लानान्यङ्गानीति पठित्वा नद्यै (ट्ट्यै) आवयित्वेत्यर्थः ।  
अस्ति किमप्यस्माकं गेहेत्तव्यं न वेति ।

नटी—(६)आर्य सर्वमस्ति ।

१ नटी प्राविश्य अज्जउत्त (= आर्यपुत्र) D F H. २ अज्जउत्तो (= आर्यपुत्रः)  
DFH. ३ पठति B (a); पूर्वोक्तं पठित्वा H. ४ किं वि B (bed) DE. ५ अ-  
ज्जउत्त (= आर्यपुत्र) DFH.

सूत्रधारः । किं किं अत्थि (७) ।

नटी । तं जेधा । गुडोदनं धिअं दहीं तण्डुलाइं । अज्जे-  
ण अत्तव्वं रसाअणं अत्थि त्ति । ऐअं ते देवा आसासेन्तु (८) ।

75 सूत्रधारः । अज्जे किं अम्हाणं गेहे सव्वं अत्थि ।  
आदु परिहससि (९) ।

नटी । स्वगतम् । परिहसिस्सं दाव । प्रकाशम् । अज्ज  
अत्थि आवणे (१०) ।

सूत्रधारः । सकोधम् । आः अणज्जे । ऐअं ते आसा छिज्जि-

सूत्र०-(७) किं किमस्ति ।

नटी-(८) तद्यथा । गुडौदनं धियं दधि तण्डुलाः । आर्येणा-  
त्तव्यं रसायनं सर्वमस्तीति । एवं ते देवा आशंसन्तु । ईप्सितं पूरय-  
न्वित्यर्थः ।

सूत्र०-(९) आर्ये किमस्माकं गेहे सर्वमस्ति । अथवा परिहससि ।

नटी-(१०) परिहसिष्यामि तावत् । असिदव्वं अन्नरूपं द्रव्यम् ।  
पिअं शृतम् (?) अत्तव्वं रसाअणमिति प्रायेण (?) अत्तव्वं रसायन-  
मस्तीत्येवं तव देवा आशासन्तामिति संदिग्धवाक्योपन्यासः । आर्य  
अस्ति आपणे वणिग्वीथ्याम् ।

१ अहा D. २ धिअं om. B (d); पिअं (= धियं) AB (c) DFL.  
३ अज्जउत्तेण (= आर्यपुत्रेण) DFH. ४ सव्वं अच्छिज्जि (= सर्वमस्तीति) AB (?)  
DEFGH. ५ एवं दे CJ. ६ आसासेदु AB (bc) CDGJ; आसासेन्दु E. differs  
in अत्थि J. ७ अज्जे om. BCIJ. ८ अज्जउत्त (= आर्यपुत्र) D. ९ अा BHL.  
१० एवं CJ. ११ दे ABCDFJ.



स्सदि । अभावं अं गमिस्ससि । जं दाणिं अहं वरण्डलम्बुओ ८०  
विअ दूरं उक्खिविअ पाडिदो (११) ।

नटी । मरिसेदु मरिसेदु अज्जो । परिहासो क्खु मण  
कदो (१२) ।

सूत्रधारः । ता किं उण इमं णवं विअ संविहाणअं वेह्दि ।  
एँका वण्णअं पीसेदि । अँवरा सुमणाओ गुम्फेदि । इअं चे ८५  
पच्चवण्णकुँसुमोवहारसोहिदा भूमी (१३) ।

सूत्र०—(११) आः अनार्ये । एवं तव आशा छेत्स्यति । अभावं  
च गमिष्यसि । इअ(?)त्यनेन वसन्तसेनायाः प्रवहणविपर्यासमोट(ट्र)-  
नयोः सूचनम् । यदिदानीमहं वरण्डलम्बुक इव दूरमुत्क्षिप्य पातितः ।  
वरण्डो ही(दी)र्धकाष्ठम् । तस्य लम्बुकस्तत्पान्तनिबद्धो मृत्तिका-  
स्थूणः । स हि द्रोण्यां पानीउ(यो)द्धारे दूरमुत्थाप्याधः पात्यते ।  
केचिदाहुः । वरण्ड इष्टकागृहे उच्चतीभूतो ही(दी)र्धो भित्तिप्रदेशः ।  
तत्र लव्वु(म्बु)कोवयवभूत इष्टकासंघः । सोपि हि संयोजनार्थं दूर-  
मुत्थाप्यते अनन्तरं निपतत्यपीति ।

नटी—(१२) मृष्यतु मृष्यत्वार्थः । परिहासः खलु मया कृतः ।

सूत्र०—(१३) तत्किं पुनरिदं नवमिव संविधानकं वर्त्त(र्त)ते ।  
एका वर्णकं पिनष्टि । अपरा सुमनसो गुम्फति । इयं च पच्चवर्णकु-  
सुमोपहारशोभिता भूमी ।

१ अ om. BEG. २ जो B (d). ३ वरण्डु B (d). ४ लम्बुओ B (a);  
लण्डुओ B (d). ५ मरिसेदु om. AB (c) DFI. ६ अज्जउत्तो (= आर्यपुत्रः) DF.  
\* परिहासो DH. < किदो DHJ. ९ इदं B (c) CDFJ. १० वट्टइ D; वट्टई  
H. ११ एका DH. १२ अण्णा कुसुमाई (= अन्धा कुसुमानि) B (d). १३ अ  
CDJ. १४ कुसुमोपहार B (bc).

नटी । अज्ज उववासो गहिदो (१४) ।

सूत्रधारः । किंणामधेओ अअं उववासो (१५) ।

नटी । अहिरूअवदी णाम (१६) ।

90 सूत्रधारः । अज्जे इहलोइओ आदु पारलोइओ (१७) ।

नटी । अज्ज पारलोइओ (१८) ।

सूत्रधारः । सरोषम् । पेक्खन्तु पेक्खन्तु अज्जमिस्सा ।

ममकेरकेण भत्तपरिव्वण्ण पारलोइओ भत्ता अण्णेसी-  
अदि (१९) ।

नटी-(१४) अद्योपवासो गृहीतः ।

सूत्र०-(१५) किंणामधेय्यमुपवासः । उपवास उपवासरूपं  
व्रतमित्यर्थः । अधिकरणघञन्तोयम् ।

नटी-(१६) अहिरूअवदी णाम अभिरूपपतिर्नाम ।

सूत्र०-(१७) आर्ये इहलौकिकोथवा पारलौकिकः ।

नटी-(१८) आर्य पारलौकिकः ।

सूत्र०-(१९) प्रेक्षन्तां प्रेक्षन्तामार्यमित्राः । पारलौकिक इत्य-  
नेन पालकव्युदासेन नायकान्तरलाभसूचनम् । ममकेरकेण मदीयेन ।  
भक्षपरिव्वण्ण भक्तपरिव्वयेन । ओदनव्ययेनेत्यर्थः । यद्वा । भर्तृपरिव्व-  
येन भर्तृपरित्यागेनेत्यर्थः । पारलौकिको भर्तृन्विध्यते ।

१ उवासो B (a); उववासो B (d). २ गहीदो D गिहीदो F. ३ अहिरूअवदी  
BCJ; अहिरूअवदी B (d) H. ४ इहलोइओ DFH. ५ अज्जउत्त DFH.  
६ पेक्खन्तु om. B (abc) I. ७ ममकेरेण DFH. ८ भक्ष A B (bc) CDFJ  
९ परिव्वयेण B (a); परिव्वण्ण B (d).

नटी । अज्ज पेसीद पेसीद । तुमं जेव्वं मम जम्मन्त- 95

रेवि भत्ता भविस्ससि ति उववसिदम्हि (२०) ।

सूत्रधारः । अथ अअं उववासो केण उवदिट्ठो (२१) ।

नटी । अज्जस्स जेव्वं पिअवअस्सेण चुण्णवुड्ढेण (२२) ।

सूत्रधारः । सकोधम् । आ दासीए उंत्ता चुण्णवुड्ढा कदा  
णु हुं तुमं कुविदेण रण्णा पौलएण णववधूकेसकेलावं विअ 100  
ससुअन्धं कप्पिज्जन्तं पेक्खिस्सं (२३) ।

नटी । पेसीददु पेसीददु अज्जो । णं अज्जस्स जेव्वं

नटी—(२०) आर्य प्रसीद प्रसीद । त्वमेव मम जन्मान्तरोपि  
भर्ता भविष्यसीत्युपोपितास्मि ।

सूत्र०—(२१) अथायमुपवासः केन तत्रोपदिष्टः ।

नटी—(२२) आर्यस्यैव प्रियवयस्येन चूर्णवृद्धेन ।

सूत्र०—(२३) आः अक्षिपे । दास्याः पू(पु)त्र चूर्णवृद्ध कदा ननु  
खलु त्वां कुपितेन राज्ञा पालकेन । कप्पिज्जन्तं छेद्यमानम् । प्रेक्षिष्यामि  
(ष्ये) । नववधूकेशकलापमिव ससुगन्धम् । वज्जन्तमिति पाठे वध्य-  
मानम् । अनेन संहाराद्धे चारुदत्तनिग्रहसुचनम् ।

१ अज्जउत्त DFH. २ पेसीद पेसीद om. B (d) I. ३ जेव्व AEG ; इव्व  
CJ ; एव्व DFH. ४ अयं E. ५ उवदिट्ठो F. ६ अज्जउत्तस्स DFH. ७ उज्जेव  
CJ ; जेव्व AFG ; एव्व DH. ८ आ om. B (d) ; आः AB (c) CDEFGIJ.  
९ पुत्ता AB (bed) CDEFG, १० कसु CJ. ११ पालएण बन्धिज्जन्तं (= पाल-  
केन बध्यमानम्) DH. १२ कलापं AB (bed) EPI. \*वज्जन्तं Com. १३ प-  
सीदतु D. १४ पेसीददु om. ADEFGI. १५ अज्जउत्तो DFH. १६ अज्जउ-  
वस्स DFH. १७ उज्जेव DFJ ; जेव्व AG ; एव्व DFH.

परलोइओ अं उववासो अणुचिटीअदि (२४) । इति  
पादयोः पतति ।

105 सूत्रधारः । अज्जे उट्टेहि उट्टेहि । कधेहि कधेहि । इंध  
उववासे केण कज्जं (२५) ।

नटी । अम्हारिसजणजोग्गेण बम्हणेण उवणिमन्ति-  
देण (२६) ।

सूत्रधारः । तेण हि गच्छदु अज्जा । अहं पि<sup>१०</sup> अम्हारिस-  
110 जणजोग्गेण बम्हणं उवणिमन्तेमि (२७) ।

नटी । जं अज्जो आणवेदि (२८) । इति निष्क्रान्ता ।

नटी—(२४) प्रसीदत्वार्यः । आर्यस्यैव पारलौकिकोयमुपवासो-  
नुष्ठीयत इति(?) ।

सूत्र०—(२५) उट्टेहि उट्टेहि उत्तिष्ठोत्तिष्ठ । कधेहि कधेहि  
कथय कथय । एस्य(त्थ) उववासे अत्रोपवासे । केन कार्यम् ।

नटी—(२६) अम्हारिसजणजोग्गेण अस्मादृशजनयोग्येन । ब्रा-  
ह्मणेन । उवणिमन्तिदेण उपनिमन्त्रितेन ।

सूत्र०—(२७) तेन हि गच्छत्वार्या । अहमप्यस्मादृशजनयोग्य  
ब्राह्मणमुपनिमन्त्रयामि ।

नटी—(२८) यदार्यः । आणवेदि आज्ञापयति ।

१ परलोइओ H. २ अणुचिटीअदिति AB (bc) EFGI; अणुचिटीअदुत्ति B (a). ३ इति om. AB (abc) EFGI. ४ कधेहि om. B (d). ५ इह B (a). ६ उववासके B (d). ७ केणकेण B (ab) E. ८ उवणिमन्तिदेण बम्हणेण D. ९ ता गच्छदु B (d). \* अहं J. १० पि DPH. ११ सोजोग्गं B (d). १२ अज्ज-  
उज्जो DPH. १३ आणवेदिति B (d) G. १४ इति om B(d) G.

सूत्रधारः । परिक्रम्य । हीमोणहे । ता कथं मए एव्वं सुस-  
मिद्दाए उज्झइणीए अम्हारिसजणजोग्गो बम्हणो अण्णेसि-  
दव्वो । विलोक्य । एसो चारुदत्तस्स मिच्चं मिच्चेओ इदो ज्जेव्व  
आअच्छदि । भोदु । पुच्छिस्सं दाव । अज्ज मिच्चेअ अम्हाणं 115  
गेहे असिदुं अँगणी भोदु अज्जो (२९) ।

नेपथ्ये ।

भो अण्णं बम्हणं उवणिमन्तेदु भवं । वावडो दाणिं  
अहं (३०) ।

सूत्र<sup>०</sup>-(२९) ता तस्मात् । कथं कथम् । मए मया । ईदृश्या-  
मुज्जयिन्यां समृद्धायामस्माद्दृशजनयोग्यो ब्राह्मणोन्वेपितव्यः । कोर्थः ।  
प(य)दा दुःस्थिता भवन्ति ब्राह्मणास्तदा चारणादीनामपि गृहे कुर्व-  
न्ति भोजनम् । एष चारुदत्तस्य मित्रं मैत्रेयः । इदो जेव्व इत एव ।  
आगच्छति । भवतु । प्रक्ष्यामि तावत् । अद्य मैत्रेय अस्माकं गेहेत्तुम् ।  
अग्गणी अग्रणीः । प्रतिश्रेयगामीति यावत् । भवत्वार्यः । अदिधी  
भोदु इत्यपि पाठः । तत्रापि अतिथी(थि)भ(र्भ)वत्वित्यर्थः ।

नेपथ्ये । 'नेपथ्यं स्याज्जवनिका' इत्यमरः । ततः कश्चिदाहेति  
शेषः । संकेतोत्र नाटकादौ । स मैत्रेयनामा विदूषक एव नेपथ्या-  
न्तर्देशादाहेति यावत् ।

(३०) भो अण्ण(ण्णं) अन्यम् । बम्हणं ब्राह्मणम् । उवणि-  
मन्तेदु उपनिमन्त्रयतु भवान् । वावडो व्यापृतः । अहमिदानीं कार्या-

१ हिमाणहे GI. २ उज्झइणीए AB (c) F; ईरिसाए उज्झइणीए (= ईदृश्यामु-  
ज्जयिन्याम्) DH. ३ इधो CJ. ४ जेव्व AFG; ज्जेव्व CEJ; एव्व DH. ५ एणं  
दाव उवणिमन्तिस्सं (= इयं तावदुपनिमन्त्रयित्वे) B (d). \* आदिधी Con. ६ भवं  
(= भवान्) B (a). ७ बम्हणं om. B (d). ८ वावडा B (c); वावडो B (d).

सूत्रधारः । अज्ज संपण्णं भोअणं णीसवत्तं च । अवि अ  
॥ क्विणा का वि दे भविस्सदि (३१) ।

पुनर्नेपथ्ये ।

भो जँधा दाणिं पँदुमं जेँव्व पच्चादिट्ठोसि । ता को दाणिं दे  
व्वन्धो पँदे पदे मं अनुसंधिदुं (३२) ।

सूत्रधारः । पच्चादिट्ठोहि एदिणा । भोदु । अण्णं वम्हणं  
णिमन्तेमि (३३) । इति निष्क्रान्तः ।

आमुखम् ।

ख्यासक्तः । दाणिं इदानीम् ।

सूत्र०—(३१) अद्य स(सं)पन्नं मृष्टम् । णिसवत्तं च । पितृणां  
मुत्सृष्टं घृतादिसहिततण्डुलपूर्णपात्रम् । निःस्त्राव इति यस्य  
वेष्टिः । णीसवत्तं निःसपलम् । विपक्षस्यापरस्याभावादिति केचि-  
। अपि च दक्षिणा कापि ते भविष्यति । एकोपिः संभावनाया-  
तः समुच्चये ।

पुनर्नेपथ्य इति स मैत्रेय एव सूत्रधारवृत्तां(वा)क्यस्योत्तरमाहेत्यर्थः।  
(३२) भो जं दाणिं पच्चादिट्ठोसि । भो यदिदानीं प्रत्यादि-  
से । ता को दाणिं तत्क इदानीम् । ते । णिव्वन्धो निर्वन्धः । मं  
माम्) । पदे पदे अणुसंधिदुं अनुसंहितुम्(?) अनुरोदुम् ।

सूत्र०—(३३) पच्चादिट्ठोहि प्रत्यादिष्टोस्मि । एदिणा अनेन । भोदु  
तु । अण्णं अन्यम् । ब्राह्मणम् । उवणिमन्तेमि उपनिमन्त्रयामि ।

ओषणं (= ओदनम्) D. २ णीसवणं (= निःश्रावकम्) B (d); णीसवत्तं CJ.  
CJ. ४ जं (= यत्) AB (bc) CDEFGJ; जदा (= यदा) B (d).  
अं AB(c) FHI; पठमं B (d); पठमं G; पठमं CDEJ. ६ जेव्व AEI;  
CHJ; एव DH. ७ मं पदे पदे B (d); समोपदेसं अणुसंधिदुं AB (c) FI;  
दिसं अणुसंधिदुं DH. ८ निष्क्रान्ते B (a); निष्क्रान्ताः B (d).



प्रविश्य प्रवारहेस्तः ।

मैत्रेयः । अण्णं बम्हणं । इति पूर्वोक्तं पठित्वा । अधवा  
मए वि<sup>१</sup> मित्तेण परस्स आमन्तणआइं भक्खिदच्चाइं । हा 130  
अवत्थे तुलीअसि । जो दाणिं अहं तैत्थभवदो चारुदत्तस्स  
रिद्धीए<sup>२</sup> अहोरत्तपैअत्तसिद्धेहिं उग्गारसुरहिगन्धेहिं मोदएहिं  
जेव्व<sup>३</sup> आसिदो अब्भन्तरैव्वुस्सालअदुआरए उवविट्ठो मेल्लक्क-  
संदपरिवुदो चित्तअरो विअ अङ्गुलीहिं<sup>४</sup> छिविअ<sup>५</sup> छिविअ<sup>६</sup>  
अवणेमि । णअरचत्तरदुसहो विअ रोमन्थाअमाणो चिट्ठा- 135  
मि । सो दाणिं अहं तस्स दल्लिइदाए जैहिं तहिं चरिअ  
गेहपारावदो विअ आवासणिमित्तं इध आअच्छामि । ऐसो  
अज्जचारुदत्तस्स पिअवअस्सेण चुण्णवुड्डेण जादीकुसुमवा-

प्रस्तावनेत्यामुखसंधिपर्यायः । यदुक्तम्—‘सूत्रधारेण सहिताः संलापे  
यत्र कुर्वते । नटी विदूषको वापि पारिपाशैश्च (श्रु) क एव वा ॥ आमुखं  
नाम तस्यैव सैव प्रस्तावना मता ॥’ इति । प्रावारः प्रच्छदपटः

१ ततः प्रविशति DH. २ प्रावरक B (d). ३ After हस्तो DH. add मैत्रेयः.  
४ भो अण्णं D. ५ उवाणिमन्तेदु भवे । वावडो दाणिं अहं D. ६ मय B (ab).  
७ वि om. AB (cd) CDEFGHIJ. ८ मैत्रेयेण B (a). ९ आमन्तणाइं B  
(a); आमन्तणकाइं B (d) HI. १० तत्तभेदो DJ. ११ कडोए B (ad).  
१२ अहोरत्तं AB (c) CDEIJ. १३ परेत्त AB (c) EFI; पअत्त B (a); पअन्त  
B (d) DH; पेत्त B (b); पेरन्त CJ. \*मोदकेहिं J. १४ जेव्व ACFGJ; एव्व DH;  
जेव्व J. १५ आसिदो B (a) CJ. १६ चतुस्साल B (a) D. १७ दुआरके B  
(d); दुआए CJ. १८ गलक्क B (a); मलक्क B (b) EG. १९ सदपि परिवुदो B  
(d); पडिबुदो B (a). २० अगङ्गुलीहिं B (d). २१ विविअ विविअ B (a).  
२२ छिविअ om. AB (c) FGI. २३ For गलक्क—अवणेमि DH read उणो  
उणो चेडजणदिण्णं सम्भोवक्करजुत्तं णिज्जिदसुवण्णवण्णणेअपत्तघाडिं तम्बोलं चव्विज्जन्तो  
(पुनः पुनश्चटजदत्तं सर्वोपस्कारयुक्तं निजितसुवर्णवर्णनैकपत्रघटितं नाम्बूलं चर्वयन्).  
२४ तहिं तहिं B (d). २५ ऐसा अ B (ab) CEGJ. २६ जुणवुड्डेण B (ab) EG.

सिदो पावारओ अणुप्पेसिदो सिद्धीकिददेवकज्जस्स अज्जचारु-  
 140 दत्तस्स उवणेदव्वोत्ति । ता जाव अज्जचारुदत्तं पेक्खामि ।  
 परिक्रम्यावलोक्य च । एसो अज्जचारुदत्तो सिद्धीकिददेवकज्जो  
 गिहदेवदाणं बलिं करेन्तो इदो ज्जेव्व आअच्छदि (३४) ।

मैत्रेयः—(३४) अथवा मयापि मैत्रेयेन(ण) परस्य । आम-  
 न्तगाहं आमन्त्रणानि । प(पे)क्खिदव्वाहं प्रेक्षितव्यानीत्यर्थः । समी-  
 हितव्यानीत्यर्थः । भक्खिदव्वाहं इति पाठे भक्षितव्यानीत्यर्थः । हा  
 अवस्थे तुल्यसि । य इदानीमहं तत्रभवतश्चारुदत्तस्य ऋद्ध्याहोरात्रं  
 प्रयत्नसिद्धैरुद्धारसुरभिगन्धिभिर्मोदकैरै(रे)वाशितो भोजितः । गल्ल-  
 कशतपरिवृतः । गल्लकः पात्रविशेषः । पत्रपुटो वा । दौना इति  
 प्रसिद्धः । इति विदूषकपक्षे । चित्रकरपक्षे वर्णिकापात्रं गल्लकः ।  
 अभ्यन्तरचतुःशालद्वार उपविष्टश्चित्रकर इवागु(ङ्गु)लीभिः । छिविअ  
 छिविअ स्पृष्ट्वा स्पृष्ट्वा । अपनयामि न भक्षयामि । अत्यन्तं तृप्तत्वादित्य-  
 र्थः । चित्रकरोप्यङ्गुलीसंस्थितलेखनिकया वर्णिकाभाण्डं स्पृष्ट्वापनयति  
 विक्षिपति । अन्यथा वर्णिकाविदु(बिन्दु)पातः स्यादिति । नगर-  
 चत्वरवृषभ इव रोमन्थायमानस्तिष्ठामि । स दाणिं इदानीम् ।  
 अहं तस्य दलिह्दाए दरिद्रतया । यत्र कुत्रापि चरित्वा गेहपाराव-  
 त इवावासनिमित्तं शयनार्थमत्रागच्छामि । एसो एषः । चूर्णवृद्धेन  
 जातीकुसुमवासितोनुप्रेषितः प्रावारकः । सिद्धीकिददेवकज्जस्स सिद्धी-  
 कृतदेवकार्यस्य । आर्यचारुदत्तस्योपनेतव्य इति । तद्यावदार्यचारुदत्तं  
 पद्यामि । एष चारुदत्तः सिद्धीकृतदेवकार्यो गृहदेवतानां बलिं कुर्व-  
 न्निह एवागच्छति । बलिं पूजाम् ।

१ पावारओ B (d). २ चारुदत्तो AB (cd) CDEFGIJ. ३ इदो इदो B (a).  
 ४ जेव्व ACDFG; ज्जेव्व J.

ततः प्रविशति यथानिर्दिष्टचारुदत्तो रदनिका च ।  
चारुदत्तः । ऊर्ध्वमवलोक्य सनिर्वेदं निःश्वस्य च ।

यासां बलिः सपदि मद्बृहदेहलीनां  
हंसैश्च सारसगणैश्च विलुप्तपूर्वः ।  
तास्वेव संप्रति विरूढतृणाङ्कुरासु

145

बीजाञ्जलिः पतति कीटमुखावलीढः ॥ ९ ॥  
इति मन्दं मन्दं परिक्रम्योपविष्टः ।

विदूषकः । एसो अज्जचारुदत्तो । ता जाव संपदं उवस- 150  
प्पामि । उपसृत्य । सोत्थि भवदे । वड्डदु भवं (३५) ।

चारुदत्तः । अये सर्वकालमिव मैत्रेयः प्राप्तः । सर्वे  
स्वागतम् । आस्यताम् ।

विदूषकः । जं भवं आणवेदि । उपविश्य । भो वअस्स । एसो  
दे पिअंवअस्सेण चुण्णवुड्ढेण जादीकुमुमवासिदो पाँवारओ 155

चारु०—[यासामिति।] कीटमुखखादितो बीजाञ्जलिः पतति ।  
विरूढा उपचितास्तृणाङ्कुरा यासु ॥९॥

विदूषकः । 'हास्यकारी विदूषकः' इति तल्लक्षणात् । अत्रायं मैत्रेय  
एव विदूषक इति ध्येयम् । आहेत्यध्याहारः सर्वत्र ।

विदू०—(३५) एष आर्यचारुदत्तः । तद्यावत्संप्रतमुपसर्पामि ।  
हवस्ति भवते । वर्धतां भवान् ।

१ च om. AB (bed) CDFG. २ इति om. AB (bed) DEFGI. ३ मन्दं  
om. AB (bed) DEFGI. ४ मन्दं om. B (d). ५ पविसामि (= प्रविशामि)  
B (a) ६ भोदे AB (bc) DEFGI. ७ वड्डदु ACDFI. ८ सर्वकाल B (a).  
९ पिअ om. C.J. १० पावरओ B (d).

अणुप्येसिदो । सिद्धीकिददेवकज्जस्स अज्जचारुदत्तस्स तुए  
उवणेदव्वो त्ति (३६) । समर्पयति ।

चारुदत्तः । गृहीत्वा सचिन्तः स्थितः ।

विदूषकः । इदं किं चिन्तीअदि (३७) ।

160 चारुदत्तः । वयस्य ।

सुखं हि दुःखान्यनुभूय शोभते  
घनान्धकारेष्विव दीपदर्शनम् ।

सुखात्तु यो याति नरो दरिद्रतां

धृतः शरीरेण मृतः स जीवति ॥ १० ॥

165 विदूषकः । भो वअस्स । मरणादो दालिहादो वा कदरं  
दे<sup>१</sup> रोअदि (३८) ।

विदू०—(३६)यद्भवानाज्ञापयति । भो वयस्य । एष ते प्रिय(य)-  
वयस्येन चूर्णवृद्धेन जातीकुसुमवासितः प्रावारकोनुप्रेषितः । सिद्धी  
कृतदेवकार्यस्यार्थं चारुदत्तस्य त्वयोपनेतव्य इति ।

विदू०—(३७)भोः किमिदं चिन्त्यते ।

चारु०—[सुखमित्यादि ।] दुःखान्यनुभूय सुखं शोभते । न तु  
सुखमनुभूय दुःखमिति तात्पर्यम् । स मृत एव जीवति । शरीरेण  
धृतः शरीरवेष्टितः । चर्मभस्त्रावदित्यर्थः ॥ १० ॥

विदू०—(३८)भो वयस्य । मरणादो मरणात् । दालिहादो दारि-  
द्र्या(द्र्या)त् कदरं कतरत् रोचते ।

१ अज्जस्स चारुदत्तस्स G. २ मृतः शरीरेण धृतः B (a). ३ मरणादो वा. H.  
४ दालिहादो B (a); दारिद्रादो B (b); दारिद्रादो EG. ५ कदर AB (c) I. ६ दे  
om. A (c) DFL.

चारुदत्तः । वयस्य ।

दारिद्र्यान्मरणाद्वा मरणं मम रोचते न दारिद्र्यम् ।

अल्पकेशं मरणं दारिद्र्यमनन्तकं दुःखम् ॥ ११ ॥

विदूषकः । भो वयस्स अलं संतप्यदेण । पणइजणसंका- 170

मिदविहवस्स सुरअणपीदसेसस्स विअ पडिवाचन्दस्स परि-  
क्खओ वि दे अहिअदरं रमणीओ (३९) ।

चारुदत्तः । वयस्य । न ममार्थान्प्रति दैन्यम् । पश्य ।

एतत्तु मां दहति यदृहमस्मदीयं

क्षीणार्थमित्यतिथयः परिवर्जयन्ति ।

175

संशुष्कसान्द्रमदलेखमिव भ्रमन्तः

कालात्यये मधुकराः करिणः कपोलम् ॥ १२ ॥

चारु<sup>०</sup>—[दारिद्र्यादिति] अल्पसमयदुःखदत्वान्मरणमल्पकेशम् ।

बहुसमयव्यापित्वादाकाङ्क्षितापगमाद्दारिद्र्यमनन्तकं दुःखम् ॥ ११ ॥

विदू<sup>०</sup>—(३९) विसंतपितेन (?) । प्रणयिजनसंका(क्रा)मितवि-

भवस्य सुरजनपीतशेषस्य प्रतिपञ्चन्द्रस्येव परिक्षयोपि तेधिकतरं

रमणीयः । प्रणयी जनः स्निग्धवान्धवोर्था च(वा) । आपद्यसद्ययेना-

र्थाः स्वदोषेण नाश्यन्ते तदा संतापः क्रियते । तव तु न तथेति भावः ।

चारु<sup>०</sup>—[एतदिति] क्षीणार्थमिति कृत्वास्मदृहमतिययः संत्य-

जन्ति । एतन्मां दहति कालात्यये मदसमयापगमे धनलाभसमया-

पगमे वा(च) ॥ १२ ॥

१ संदप्यदेण AI; संदाविदेण D. २ पणयिजण D; पणइअण CJ. ३ संक्रामिदं AB(c) I. ४ विभवस्स B (d). ५ पडिवचन्दस्स AB (c) FI; पडिवचन्दस्स CJ; पडिआचन्दस्स D; पडिवआचन्दस्स H. ६ अहिअदरं om. B (b) EG; अपिअदरं B (d); अहीअदरं H.

विदूषकः । भो वज्रस्स । एदे क्खु दासीए उँत्ता अत्थकल्ल-  
वत्ता वरडाभीदा विअ गोवालदारआ जहिं जहिं ण खज्जन्ति  
180 तहिं तहिं गच्छन्ति (४०) ।

चारुदत्तः । वयस्य ।

सत्यं न मे विभवनाशकृतास्ति चिन्ता

भाग्यक्रमेण हि धनानि भवन्ति यान्ति ।

एतत्तु मां दहति नष्टधनाश्रयस्य

185 यत्सौहृदादपि जनाः शिथिलीभवन्ति ॥ १३ ॥

अपि च ।

दारिद्र्याद्धियमेति तत्परिगतः प्रभ्रश्यते तेजसो

निस्तेजाः परिभूयते परिभवान्निर्वेदमापद्यते ।

निर्विण्णः शुचमेति शोकविहृतो बुद्ध्या परित्यज्यते

190 निर्बुद्धिः क्षयमेत्यहो निधनता सर्वापदामास्पदम् ॥ १४ ॥

विदू०—(४०) एदे खु एते खलु । दासी(स्याः) पुत्राः । अर्थ-  
रूपप्रातरासाः(शाः) । वरडाभीता वीरणी इति ख्याता ततस्त्रस्ता-  
(स्ताः) । अरण्ये गोपालदारका इव यत्र यत्र न खादन्ति उपभुञ्जते  
तत्र [तत्र] गच्छन्ति ।

चारु०—[सत्यमिति ।] विभवनाशकृता मम चिन्ता नास्ति । क-  
थमित्यत आह । भाग्यक्रमेण धनानि भवन्ति । तर्हि चिन्ता कुत  
इत्यत आह । एतत्तु(त्तु) मां दहति । यन्नष्टधनाश्रयस्य मम सौह-

१ पुत्रा AB (bcd) CDEFGHIJ. २ वरडा E; वरडी (= वरटी) DFH.  
३ गोवालदारका अरण्ये, AB (bc) CDEFGHIJ; अरण्ये गोवालदारका B (d).  
४ तत्परिगतः AB (bcd) CDEFGIJ. ५ विहितो AB (c) CDEFGIJ;  
विहितो B (b); विहितो B (d). ६ परिभ्रश्यते.



विद्रूपकः । भो वयस्स । तं ज्जेव्वं अत्थकह्वत्तं सुम-  
रिअ अलं संतप्पिदेण (४१) ।

चारुदत्तः । वयस्य । दारिद्र्यं हि पुरुषस्य

निवासश्चिन्तायाः परपरिभवो वैरमपरं

जुगुप्सा मित्राणां स्वजनजनविद्वेषकरणम् ।

195

वंनं गन्तुं बुद्धिर्भवति च कलत्रात्परिभवो

हृदिस्थः शोकाग्निर्न च दहति संतापयति च ॥१५॥

शदपि मैत्रीतोपि जनाः शिथिलीभवन्ति । अर्थशून्येन समं प्रयो-  
जनाभावान्मैत्रीमपि न केपि कुर्वते ॥ १३ ॥

[ दारिद्र्यादिति । ] लज्जां गच्छति । आकाङ्क्षितासामर्थ्यात् । यदा  
लज्जा गता तदा तेजसः प्रभ्रष्टो भवति । यावत्तावत्कृष्णा-  
त्तेजःशून्यः परिभूयते भयाभावात् । परिभवान्निर्वेदं गच्छति ।  
मानस्लानेः । ततः शुचमेति । वृथा जीवनमिति । ततः(तः) परित्य-  
ज्यते बुद्ध्या । निर्बुद्धिः क्षयं गच्छति । तदुक्तम्—‘बुद्धिनाशात्प्रण-  
श्यति’ इति । अत एव सर्वासामापदां स्थानमित्युपसंहरति ॥ १४ ॥

विद्रु०—(४१) भो वयस्य । तमेवार्थकल्यवर्तं स्मृत्वालं संतपि-  
तेन(?) । अर्थस्वरूपः कल्यवर्तः प्रातराशः । एतद्रूपत्वे चार्थस्य (?)  
द्रूपद्रव्यत्वाज्जनान्तरानवगाहितत्वाच्च तद्विस्मृत्य धर्मचित्ताः साध-  
वो भवन्तीत्याशयः ।

चारु०—[निवास इति ।] चिन्ता[या] निवासः । कथं मम नि-  
र्वाहः स्यादित्येवंरूपायाः (चिन्तायाः) परस्य परिभव इति षष्ठीस-

१ जेव्व AEFG; ज्जेव्व CJ; एव्व DH. २ सुमरिअ सुमरिअ B (a). ३ संत-  
प्पिदेण ACI; संतापिदेण D; संदापिदेण H. ४ पुरुषस्य AB (c) I. ५ क्षयं DF  
(in a marginal note) H.

तद्वयस्य । कृतो मया गृहदेवताभ्यो बलिः । त्वमपि  
गच्छ चतुष्पथे मातृभ्यो बलिमुपहर ।

200 विदूषकः । ण गमिस्सं (४२) ।

चारुदत्तः । किमर्थम् ।

विदूषकः । जदो एव्वं पूइज्जन्ता देवेदा ण पसीद-  
न्ति ता को गुणो देवेसु अच्चिदेसु (४३) ।

चारुदत्तः । वयस्य मा मैवम् । गृहस्थस्य नित्योयं  
205 विधिः ।

तपसा मनसा वाग्भिः पूजिता बलिकर्मभिः ।

तुष्यन्ति शमिनां नित्यं देवताः किं विचारितैः ॥ १६ ॥

मासः कर्मधारयो वा । एतच्चाविश्वसनीयतया निर्धनानां ज्ञेयम् । जुगु-  
प्सा मित्राणामिति । प्रत्युपकारासमर्थत्वात् । स्वजनानां बन्धूनां जना-  
नामन्येषामुदासीनानाम् । विद्वेषस्य करणं कृतिः । कर्तरि करणे  
वा ल्युट् । भवति । चेति चकारो हेतौ । वनगमने कलत्रपरिभवो  
हेतुः ॥ १५ ॥

विदू०-(४२) न गमिष्यामि ।

विदू०-(४३) यत एवं पूज्यमाना अपि देवा न ते प्रसीद-  
न्ती(न्ति) तत्को गुणोर्चितेषु देवेषु ।

चारु०-नित्योयं विधिः । अकरणे प्रत्यवायात् । [तपसेति ।]

तुष्यन्ति परलोकमुत्कृष्टं प्रयच्छन्ति । यतः श्राद्धकृदतिथिप्रियो  
गृहस्थोपि मुच्यत इति भावः ॥ १६ ॥

१ गच्छ त्वमपि AB (bcd) CDEFGIJ. २ पूइज्जन्ता वि CJ. ३ देवदा om.  
AB (bc) DEFGI. ४ ण दे AB (bc) CDEFGIJ. ५ पसादं देन्ति (= प्रसादं  
ददति) B (d); पसीदन्ति EG. ६ देवेसु अच्चिदेसु AB (c) CDFIJ. ७ गृहस्थि-  
तस्य ? B (d). ८ वापि B (d). ९ देवता नित्यं शमितां B (d).

तद्वच्छ । मातृभ्यो बलिमुपहर ।

विदूषकः । भो न गमिस्सं । अण्णो कोवि पेउञ्जीअदु ।  
मम उण बम्हणस्स सच्चं ज्जेव्व विपरीदं परिणमदि । आदंस- 210  
गदा विअ छाआ वामादो दक्खिणा दक्खिणादो वामा । अण्णं  
च एदाए पदोसवेलाए इध राअमग्गे गणिआ विडा चेडा  
राअवल्लहा अ पुरिसा संचरन्ति । ता मण्डूअलुअस्स विअ  
कालसण्णस्स मूसिओ विअ अहिमुहावत्थिदो वज्झो दाणिं  
भविस्सं । तुमं इध उवविट्ठो किं करिस्ससि (४४) । 215

चारुदत्तः । भवतु । तिष्ठ तावत् । अहं समाधिं निर्वर्तयामि ।

विदू०—(४४) भो न गमिष्यामि । अन्यः कोपि प्रयुज्यताम् । मम  
पुनर्ब्राह्मणस्य सर्वमेव विपरीतं परिणमति । आदर्शगतेषु छाया  
वामतो दक्षिणा दक्षिणतो वामा । अ(आ)दर्शस्य प्रतिबिम्बे वामो  
भागो दक्षिणे दृश्यते । दक्षिणश्च धामे इति वस्तुगतिः । अन्यच्च  
एतस्यां प्रदोषवेलायामिह राजमार्गे गणिका विटाधेटा राजवल्लभाश्च  
पुरुषाः संचरन्ति । अ(?) एतेन विटादीनां प्रवेशं सूचयति । 'नास्त्व-  
चितस्य प्रवेशः' इति । अत एवामे विटशकारधेटवसन्तसेनानां  
प्रवेशः । राजवल्लभा इत्यनेन शकारस्य प्रवेशः सूचितः । अन्येषां  
प्रवेशसूचनं स्पष्टतममेवेति ध्येयम् । तन्मण्डूकलुब्धस्येव का-  
लसर्पस्य मूषक इवाहि(भि)मुखापतितो वध्य इदानीं भविष्यामि ।  
त्वमिहोपविष्टः किं करिष्यति(सि) ।

१ पडज्झिअदु DH; पडञ्जीअदु FGL. २ जेव्व AFG; ज्जेव्व CJ; एव्व DF.  
३ वामदो B (d). ४ दक्खिणदो ? B (d). ५ अ CDJ. ६ राजवल्लहा B (a).  
७ संचरन्ति DH. ८ मण्डूक AF. ९ मूसिओ CJ; मूसओ B (d). १० वत्तिदो  
वज्झो AB (cd) DEFGI; बलिदो वज्झो B (b); बदिदो वज्झो CJ. ११ निवर्तयामि  
B (c) DFI.

नेपथ्ये ।

तिष्ठ वसन्तसेने । तिष्ठ ।

ततः प्रविशति विटशकारचेटैरनुगम्यमाना वसन्तसेना ।

220

विटः । वसन्तसेने । तिष्ठ तिष्ठ ।

किं त्वं भयेन परिवर्तितसौकुमार्या

नृत्यप्रयोगाविशदौ चरणौ क्षिपन्ती ।

उद्विग्नचञ्चलकटाक्षविसृष्टदृष्टि-

व्याधानुसारचकिता हरिणीव यासि ॥ १७ ॥

225

शकारः । चिष्ट वंशान्तशेणिए । चिष्ट (४५) ।

किं याशि धावशि पलाअशि पक्खलन्ती

वायू पशीद ण मल्लीहिशि चिष्ट दाव ।

कामेण ढञ्जदि हु मे हल्लंके तेवदशी

अङ्गाललाशिपडिदे विअ मंशखण्डे (४६) ॥ १८ ॥

विटः—[किं त्वमिति ।] विष(श)दौ संचरणलाघवगुणान्वितौ ।

पटू इति यावत् । उद्विग्नं चञ्चलकटाक्षरूपेण विसृष्टा दृष्टिर्यया सा तथा । अनुसारेनुगमनम् । व्याधेन यदनुगमं(म)नं तेन त्रस्ता मृगीव ॥ १७ ॥

शका०—(४५) चिष्ट तिष्ठ ।

(४६) [किं याशीत्यादि ।] वसन्ततिलकच्छन्दसा श्लोकः । 'किं

यासि धावसि पलायसे प्रस्खलन्ती वायु प्रसीद न मरिष्यसि

१ तिष्ठ वसन्तसेने २ B (a). २ तिष्ठ तिष्ठ AB (c) DFI. ३ चिष्ट AB (c) DFGI; लिष्ट B (a); चिष्ट B (b); चिष्ट B (d); चिष्ट CJ; चिष्ट E. ४ वसन्तशेणिए AB (abcd) EF; वसन्तसेणिए G. ५ चिष्ट AB (c) DFGI; चिष्ट B (a); चिष्ट B (b); चिष्ट B (d); चिष्ट CJ; चिष्ट E. ६ आशि G. ७ मल्लीहिशि (= मियसे) B (a). ८ चिष्ट AB (c) DFGI; चिष्ट B (ab); चिष्ट B (d) CJ; चिष्ट E. ९ ढञ्जदि हु मे B (a); ढञ्जदि हु मे DH; ढञ्जदि J. ढञ्जदि मे E. १० हल्लंके B (a). ११ तवरिषि DH.

चेटः । अञ्जुए । चिष्ट चिष्ट (४७) ।

230

उत्ताशिता गच्छशि अन्तिका मे

शंपुण्णपुच्छा विअ गिहामेरी ।

ओवंग्गदी शामिअभष्टके मे

वणे गडे कुंकुरशावके व्व (४८) ॥ १९ ॥

विटः । वंसन्तसेने तिष्ठ तिष्ठ ।

235

किं यासि बालकदलीव विकम्पमाना

रक्तांशुकं पवनलोलदशं वहन्ती ।

तिष्ठ तावत् । कामेन दह्यते खलु मे हृदयं वराकः(कं) अङ्गार-  
राशिपतितमिव मांसखण्डम् इति संस्कृतम् । अस्यार्थः । प्रस्ख-  
लन्ती । प्रस्खलनं निम्नोन्नतादौ गतिविघटनम् । 'बाला स्याद्वाहः'  
इत्यमरः । हलके हृदयम् । तवदशी वराकः(कम्) । अङ्गारराशिप-  
तितं मांसखण्डमिव कामेन दह्यत इति योजना ॥ १८ ॥

चेटः—(४७) आर्यके गणिके ।

(४८) [उत्ताशितेत्यादि ।] उपजातिच्छन्दसा श्लोकः । उच्चा-  
शिता गच्छस्यन्तिकान्मम । यद्वा अन्तिका ज्येष्ठा मे भगिनी । 'अन्तिका  
भगिनी ज्येष्ठा' इत्यमरः । संपूर्णपुच्छेव ग्रीष्ममयूरी । ओवंग्गदी  
अपवल्गति । ससंभ्रममागच्छतीत्यर्थः । शामिअभष्टके भट्टारकः ।  
वेन गतः कुंकुरशावक इव । गडे इति प्रथमान्तस्यैकारान्तत्वम् ।  
'गतमृतकृतानां डः' इति डः ॥ १९ ॥

विटः—[किं यासीति] 'टङ्कः पाषाणदारणः' इत्यमरः । विदारण-

१ अञ्जुए AB (c) CFIJ; अञ्जुए om. DH. २ चिष्ट चिष्ट AB (abc) CD  
FGIJ; चिष्ट B (d); चिष्टा चिष्ट E. ३ गच्छसि अन्तिका B (a). ४ मोरि B(d).  
५ ओवंग्गदी D. ६ भट्टके AB (bed); भट्टके B (a) CDFHJ; भट्टके EGI.  
७ वणे AB (c) CJ. ८ कुंकुर G. ९ वसन्तसेने २ B (a).

रक्तोत्पलप्रकरकुङ्कुलमुत्सृजन्ती

टङ्कर्मनःशिलगुहेव विदार्यमाणा ॥ २० ॥

540

शकारः । चिष्ट वसन्तशेणिए । चिष्ट (४९) ।

मम मअणमणङ्गं बंम्महं वड्डअन्ती

णिशि अ शअणके मे णिहं पंक्खिवन्ती ।

पशालशि भअभीदा पक्खलन्ती खलन्ती

मम वशमणुजादा लोवणरशेवे कुन्ती (५०) ॥ २१ ॥

क्षणे हि निर्मला निः(?) प्रसरतीति । कुङ्कुलं कलिका । मनःशिलगु-  
हेति । महाभारते मनःशिलशब्दोपि दृश्यत इति तथा प्रयुक्तः ।

‘मनःशिला तु कुनदी’ इत्यमरः ॥ २० ॥

शका०—(४९)—तिष्ठ वसन्तसेने तिष्ठ

(५०) [मम मदनेत्यादि ।] मालिनीच्छन्दसा श्लोकः । मम  
मदनमनङ्गं मन्मथं वर्धयन्ती निशि च शयनके मे निद्रां प्रक्षिपन्ती ।  
प्रसरसि प्रगच्छसि । प्रस्वरसि दात्यूहवद्विरौषीति केचित् । भयभीता  
प्रस्खलन्ती स्खलन्ती मम वशमनुयाता रावणस्येव कुन्ती ॥ भयभीतेति  
भयशब्दोयमपार्थक्यः । मदनमनङ्गमित्यादि पुनरुक्तम् । रावणस्येव  
कुन्तीति हतोपमम् । तथा चोक्तम्—‘आगमलिङ्गविहीनं देशकला(?)  
न्यायविपरीतम् । व्यर्थैकार्थमपार्थं भवति हि वचनं शकारस्य ॥’  
इति ॥ २१ ॥

१ कुण्डलम् DF. २ गुहेन H. ३ चिष्ट AB (c) DFGI; चिष्ट २ B (a); चिष्ट  
B (b) CJ; द्विष्ट E. ४ वसन्तशेणिए AB (ab) EF; वसन्तसेणिए G. ५ चिष्ट  
AB (c) DFGI; चिष्ट om. B (a); चिष्ट B (b) CJ; द्विष्ट E. ६ बंम्महं AB  
(c) FGI; मम्महं B (a) J; बंम्महं B (b) E; बंम्महं B (d); बंम्महं H. ७ व-  
ड्डअन्ती AB (abc) FGI; वड्डअन्ती B (d). ८ शयनके AB (bc) EFI; शयण  
DH. ९ णिहं (= निद्रा) B (d). १० पंक्खिवन्ती DH. ११ रावण B (a).  
१२ व B (ab) H.



विटः । वसन्तसेने ।

245

किं त्वं पदैर्मम पदानि विशेषयन्ती

व्यालीव यासि पतगेन्द्रभयाभिभूता ।

वेगादहं प्रविस्मृतः पवनं निरुन्ध्यां

त्वन्निग्रहे तु वरगात्रि न मे प्रयत्नः ॥ २२ ॥

शकारः । भावे भावे ।

250

एशा णोणकमूशिकामकशिका मच्छाशिका लाशिका

णिण्णाशा कुलणाशिका अंवशिका कामाहमेच्चूशिका ।

एशा वेशवहू शुवेशणिलआ वेशङ्गणा वेशिआ

एशे शे दशणोमके मेयि कले अज्जावि मं णेच्छदि (५१)

॥ २३ ॥ 255

विटः—[किं त्वमिति । ] विशेषयन्ती अतिशयाना । व्याली  
सर्पी । प्रविस्मृतः प्रचलितः । वार्तं न निरुणाधि अपि तु रुणध्येव ।  
नकार काकौ (?) ॥ २२ ॥

शका०—‘भावो विद्वान्’ इत्यमरः ।

(५१) [एशा णाणकेत्यादि ।] शार्दूलविक्रीडितच्छन्दसा श्लोकः ।

एषा । णाणं शिवाङ्गं टङ्कादि वित्तम् । तस्य मोषणशीलः कामो यस्य  
तस्य कशिका चर्मकाष्ठिका । चौराणां किञ्चित्तथा चोपकरणं (?) भवति ।  
तदत्र कशोक्ता । कशा चाश्वताडनी क(च)र्मसडिकोच्यते । मच्छाशिका  
मत्स्यमच्छिका मत्स्यशुष्कमांसमित्येके । लाशिका नर्तकी । णिण्णाशा

१ प्रविस्मृतः B (a) H. २ निरुन्ध्यां B (d). ३ नाणक E. ४ मूशिआ DH.  
५ मकशिका DH. ६ लासिका AB (abe). ७ णीणाशा CFJ; णिण्णाशा  
(= निवनाशा) DH. ८ कुलणाशिका DH. ९ अवंशिआ DH. १० मच्छूशिका  
B (a); मज्जुशिआ D. ११ नामके B. १२ मए DH.



विटः । प्रसरसि भयविक्रवा किमर्थं

प्रचलितकुण्डलगण्डघृष्टपाद्वर्वा ।

विटेजननखघटितेव वीणा

जलधरगर्जितभीतसारसीव ॥ २४ ॥

260

शकारः । शौणज्झणन्तबहुभूशणशईमिश्रं

किं दोर्व्वदी विअ पलाअशि लामभीदा ।

निम्ननासा । कुलणाशिका कुलं वंशस्तं नाशयति पातित्यजननात् ।  
णीशाशेति पाठे निःस्वानामाशा कुलनाशिकेत्यर्थः । अवशिका अना-  
यता(त्ता) दानेनापि कस्यायत्ता न भवति । कामस्य मजू(ञ्जू)-  
शिका पात्रविशेषः । कंदर्पभाजनमिव । वर्तुलीभूतः काम इवेत्यर्थः ।  
एषा वेशवधूः । 'वेशो वेदयाजनाश्रयः' इत्यमरः । सुवेशनिलया ।  
शोभनानां वेशानामलंकाराणां निलय आश्रयो यस्यां सा । वेशाङ्गना ।  
वेशोस्या(स्या?) अस्तीति वेशिका । एतान्यस्या दश नामकानि मया  
कृतानि । अद्यापि मां नेच्छति । इति संस्कृतम् । यदि देवताया अष्टौ  
दश द्वादश (वा) नामानि पद्य(ठद्य)न्ते तदा सा प्रसन्ना भवति ।  
इयं त्वेतावतापि न प्रसन्नेति भावः । अत्र पूर्वार्धोत्तरार्धयोः एषा  
एषेति पुनरुक्तम् । न्यूनमधिकं वा कृतं(?) । दशेति व्यर्थम् ॥ २३ ॥

विटः—[प्रसरसीति] प्रचलिताभ्यां कुण्डलाभ्यां गण्डयोर्घृष्टं पा-  
द्वं यस्याः सा । अत एव विटनखपरिमृष्टवीणातुल्या । मनोहरत्वा-  
च्छब्दवत्त्वाद्वा वीणातुल्यत्वम् । विटसदृशौ कुण्डलौ ॥ २४ ॥

१ विटजनपरिघाटितेव B (a); विटजननखघटितेव B (d). २ शौणज्झणन्तं AB  
(c) CFGIJ; शौणज्झणन्ती DH. ३ मूसण B (a); मूषण B (d). ४ शरमिस्सं  
B (ab). ५ दावदा AB (bcd) CDEFGIJ.

एषे हलामि शहरा त्ति जधा हणूमे  
विदशवेशुरश वैहिणि विअ तं शुभहं (५२) ॥ २५ ॥  
चेटः ।

लामेहि अ लाअवल्लहं  
तो खाहिशि मच्छमंशकं ।  
एदेहि मच्छमंशकेहि  
शुणआ मेडअं ण <sup>१२</sup>शेवंदि (५३) ॥ २६ ॥

265

शका<sup>०</sup>-(५२) [ज्ञाणइज्झणतेति] वसन्ततिलकं छन्दः । ज्ञाण-  
ज्झणन्तेत्यव्यक्तानुकारकम् । अव्यक्तशब्दविशेषयुक्तबहुभूषणशब्देन  
मिश्रं यथा स्यादेवम् । किं द्रौपदीव पलायसे । रामभीता ।  
एष हरामि ज्ञाति । यथा हनूमान्विश्वावसोर्भगिनीमिव तां सुभ-  
द्राम् । विश्वावसोः सिद्धराजविशेषस्य । भगिनी सुभद्रा । किं  
तर्हि कृष्णस्य । यथा इवेति पुनरुक्तम् ॥ २५ ॥

चेटः-(५३) [लामेहीत्यादि] । प्रतिपादं चतुर्दशमात्रत्वान्मात्रा-  
समकं छदः (न्दः) । लामेहि अ रमय च । चकारो भिन्नक्रमः । राजवल्लभं  
चेत्यर्थः । तो खाहिशि ततः खादिष्यसि । मत्स्यमांसकम् । तो  
इत्योकारो लघुः । छन्दोनुरोधादित्याहुः । 'एओकारौ हलन्तस्यौ  
छ (?) ङौ वाप्यपदान्वितौ । दीर्घात्परौ लघु ( घू ) स्यातां छन्दोवि-  
चिन्ति (ति) भाषया' इत्युक्तम् । एदेहि मच्छमंशकेहि । एताभ्यां

१ वसुधय B (ab); वदशुरश B (d). २ बहणि AB (bc) F. ३ विअशहं B (a);  
वि तं B (b). ४ सुभहं B (ab). ५ लमेहि DH. ६ ता (= तत्) DH. ७ खा-  
हिशि B (d); खाहि E. ८ मंशमच्छकं B (d); मच्छं मंशकं DFH. ९ एदेहि  
B (a) EG. १० मंशमच्छकेहि B (d). ११ मलअं AB (abc) CDEFGIJ.  
१२ शेवन्ति AB (abc) CDEGIJ; शेवन्ति B (d).

विटः । भवति वसन्तसेने ।

270

किं त्वं कटीतटनिवेशितमुद्रहन्ती

ताराविचित्ररुचिरं रशनाकलापम् ।

वक्त्रेण निर्मथितचूर्णमनःशिलेन

लैस्ता द्रुतं नगरदैवतवत्प्रयासि ॥ २७ ॥

शकारः । अम्हेहिं चण्डं अहिशालिअन्ती

275

वण्णे शिआली विअ कुकुलेहिं ।

पलाशि शिग्घं तुलिदं शवेगं

शवेढणं मे हेलअं हलन्ती(५४) ॥ २८ ॥

मत्स्यमांसाभ्यां हेतुभ्याम् । मच्छकलेहिं इति पाठे मत्स्यशुष्कमांसा-  
भ्यामित्यर्थः । ककारः स्वार्थे । शुणआ श्वानः । मृतकं न सेवन्ते ।  
नकारः शिरश्चालने । न सेवन्त(न्त)इति नापितु सेवन्त एवेत्यर्थः ॥ २६ ॥

विटः—[किं त्वमिति] । वक्त्रेण लक्षिता नगरदैवतवत्प्रयासि ।  
कीदृशेण(न) वक्त्रेण निर्मथितचूर्णमनःशिलातुल्येन ॥ २७ ॥

शका०—(५४) [अमूहे(ह्ये)हिं चण्डमिति] । उपेन्द्रवच्चाछन्दः ।  
अस्माभिश्चण्डं शीघ्रमभिसार्यमाणा वने शृगालीव कुकुरैः प-  
लायसे शीघ्रं त्वरितं सवेगम् । सवेढणं समूलबन्धम् । हलअं मम  
हृदयं हरन्ती । इति संस्कृतम् । सवेढणं सवेष्टनमित्यर्थ इत्य-  
(त्ये)के ॥ २८ ॥

१ विवेशितमुद्रहन्ती B (ab). २ रशना AC. ३ वस्ताद्रुतं AB (bc) CDEGLJ;  
वस्तादतं B (a). ४ अम्हेहिं B (bc) CD. ५ अभिशालिअन्ती B (a); अहिशालिअ-  
न्ती B (d); अभिशालिअन्ति DH. ६ वण्णे AB (cd) CDJ. ७ कुकुलेहिं AB  
(bed) DEFG; कुकुरेहिं B (a). ८ शिग्घं B (a); गन्धं B (b); गच्छं G. ९ शवेगं  
D. १० शवेढणं AB (j) EFGH; सवेढणं B (ab); सवेष्टणं B (a); सवेढणं CJ;  
शवेढणं DH. ११ हलक B (d); ह्रियअं D.

वसन्तसेना । पल्लवआ पल्लवआ । परहुदिए परहुदिए (५५)।

शकारः । सभयम् । भावे भावे । मणुइशे मणुइशे (५६)।

विटः । न भेतव्यं नं भेतव्यम् ।

280

वसन्तसेना । माहविए माहविए (५७) ।

विटः । सहासम् । मूर्खं परिजनोन्विष्यते ।

शकारः । भावे भावे । ईदियअं अण्णेशदि (५८)।

विटः । अथ किम् ।

शकारः । ईदियआणं शदं मालेमि । शूले हंगे (५९)। 285

वस०—(५५) पल्लवक पल्लवक । परभृतिके परभृतिके । पल्लवकः  
परभृतिका च वसन्तसेनायाः परिचारकः परिचारिका च । माध-  
विकापरा परिचारिका ।

शका०—(५६) भावे भावे इति संबोधनम् । मणुइशे मनुष्यः ।

वस०—(५७) माधविके माधविके ।

शका०—(५८) भाव स्त्रियमन्वेषय(न्विष्य)ति ।

शका०—(५९) स्त्रीनामभवणेन सगर्वमाह । स्त्रीणां शतं मार-  
यामि । शूले शूरः । हंगे अहम् ।

१ पल्लविए पल्लविए (= पल्लविके पल्लविके) AB (c) DF; पल्लविआ B (b); पल्लविआ  
पल्लविआ EG. २ न भेतव्यम् om. B (d). ३ After माहविए B (a) has कण्णइर  
कण्णइर मदणिए मदणिए. ४ इदियआं AB (c) CGIJ; इदियअं B (a) DFH;  
इदियया B (b) E; इदिययं B (A). ५ इदियआणं AB (abc) CEFGIJ; इदियआणं B  
(d). ६ मोडेमे AB (bcd) DEFG. ७ हंगे CDHJ.

वसन्तसेना । शून्यमवलोक्य । हृद्धी हृद्धी । कथं परि-  
 ब्रह्मो परिअणो । एत्थ मए अण्णा शअं जेज्व रक्खिदव्वो (६०) ।  
 विटः । अन्विष्यतामन्विष्यताम् ।

शकारः । वशन्तशेणिए विलव विलव पल्लहुदिअं  
 २०० वा पल्लवअं वा शव्वं वा वशन्तमाशं । मए अहिशालिअन्तीं  
 तुमं के पलित्ताइशदि ।

किं भीमशेणे जमदग्निपुत्रे

कुन्तीशुदे वा दशकन्धले वा ।

वस०—(६०) हृद्धि हा धिक् । हृद्धीत्यव्ययं भयार्थे । कथं  
 परिजनोपि परिभ्रष्टः । अत्र मयात्मा स्वयमेव रक्षितव्यः ।

शका०—(६१) वसन्तसेनिके विलप । किमेकदेशविलापेन ।  
 परभृतिकां वा पल्लवकं वा सर्वं वा वसन्तमासम् । अत्र पक्ष एको  
 वाशब्दः शकारवचनतया व्यर्थ एव प्रयुक्तः । अनेकार्थत्वान्नि-  
 पातानामवधारणे वा । सर्वमेव वसन्तमासमित्यर्थः । मयाभिसार्य-  
 माणां तुमं त्वाम् । को कः परित्रायते ।

[किं भीमसे(शे)णेत्यादि ।] इन्द्रवज्राश्लोकः । किं भीमसेनो  
 जमदग्निपुत्रः कुन्ती(न्ती)शुतो वा दशकन्धरो वा । एते चत्वारः ।

१ हृद्धि हृद्धि DH. २ परिअणो वि परिब्रह्मो AB (bc) CDEFGIJ; परिअणो  
 वि मे परिब्रह्मो B (d). ३ जेज्व AEEFG; जेज्व CJ; एव DH. ४ अन्विष्यताम्  
 om. AB (cd) DEHI. ५ परहुदिअं AGJ; परहुदीयं E. ६ वा om. B (d).  
 ७ पक्षविअं AB (c) D. ८ B (a) repeats वा after वशन्तमाशं. ९ अहिशालिअन्तीं.  
 १० तुमं को AB (abc) DEFG; को तुमं B (d); तुमं कु J. ११ पलित्ताइसदि  
 B (d). १२ जमदग्नि AB (c) 'दग्नि J; 'वत्ते DH. १३ कुन्ती B (d).  
 १४ दशकन्धरो DH.



एषो हेगे गोण्हय केरोहस्ते

दुःशासनदशाणुकिदिं कलेमि ॥ २९ ॥

295

णं पेक्ख पेक्ख ।

अशी शुतिकखे वल्लिदे अ मंसत्ते

कप्पेध शीशां उद मौलएध वा ।

अलं तवेदेण पलाइदेण

मुमुक्खु जे होदि ण शे कखु जीअदि(६१)॥३०॥ 300

वसन्तसेना । अज्ज अबला कंखु अहं (६२) ।

विटः । अत एव धियसे ।

एषोहं गृहीत्वा केशहस्ते दुःशासनस्यानुकृतिं करोमि ॥ २९ ॥

णं ननु । पेक्ख पे(प्रे)क्षस्व ।

[अशी सु(शु)तिकखे इति] वंशस्थेन्द्रवज्रोपेन्द्रवज्रादिभिर्द्वादशै-  
कादशवर्णैर्विजात्युपजातिः । असिः सुतीक्ष्णो बलितो लालितो (?)

मस्तकं कल्पये च्छिनन्ति(?) तव शीर्षे [उत] मारयामि वा । अलं  
तवैतेन पलायितेन मुमुर्षुर्यो भवति न स खलु जीवति ॥३०॥

वस०—(६२) आर्य अबला खल्वहम् ।

विटः—अत एव धियसे जीवसि । बलवान्धारयितुं न शक्य  
एवेति तात्पर्यम् ।

१ हगे B (d). २ गोण्हय ADEF. ३ केशहस्ते ACDEFGJ. ४ अणुकिदं B (d) G. ५ णं पेक्ख AB (c) CF. ६ श B (d). ७ मस्तके AB (bcd) EF; मन्थयके B (a); मन्थय DH; मन्थके GJ. ८ कप्पेध CJ. ९ उअ AB (cd) DEFGI; तुअ B (b). १० मौलएध CJ. ११ होदि B (a). १२ अ B (b). १३ जीवदि DH. १४ अ-  
बला B (a). १५ कखु ACDEJ.

शकारः । अदो उँजेव्व ण मालीहशि (६३) ।

वसन्तसेना । स्वगतम् । कथं अणुणओ वि से भअं  
305 उप्पादिदि । भोँदु एव्वं दाव । प्रकाशम् । अज्ज ईमादो किँपि  
अलंकरणं तक्कीयदि (६४) ।

विटः । शान्तं पापं शान्तं पापम् । भवति वसन्तसेने । न  
पुष्पमोषमर्हत्युद्यानलता । तत्कृतमलंकरणैः ।

वसन्तसेना । ता किं केँडु दाणिं (६५) ।

शका०—(६३) अत एव न मार्यसे ।

वस०—स्वगतं मनसि विचारयतीत्यर्थे संकेतः । (६४) कथ-  
मनुनयोपि । से अस्य । भयमुत्पादयति । भवत्वेवं तावत् । प्रकाशम् ।  
आहेति शेषः । आर्य अस्मादीदृशवाक्यभाषणात्किमप्यलंकरणं  
तक्कीअदि अन्विष्यते ।

विटः—शान्तं पापं प्रतिहतममङ्गलमित्यर्थे शान्तमित्येकदेशः  
संकेत इति पूर्वत्रापरत्र ज्ञेयम् । कृतं निःफलमलंकरणैः । यव  
उद्यानलता पुष्पमोषं नार्हति ।

१ हादि हादि DH. २ पति खल्विदानीम् ।

वि से परिब्बहो B (d). ३ जे

om. AB (cd) DEHI.

५ परहुदि DH. ६ मालीअशि AB (bc) CDEGIJ; माली-  
७ पकविअं AB (c) D. ८ B (a) rep. स्वगतसु om. B (ad). ९ भोँदु om. DH;  
१० तुम को AB (abc) DEFG; को ५. ६ ईमादो ज(ज)गादो B (d). ७ किं वि  
B (d). ११ जमदग्ग AB (c) दाणिं ५. ९ शान्तसु AB (bc) CEHIJ; शान्तं  
१४ दशकधलो DH.



शकारः । हेग्गे देवपुलिशे मणुश्शे वाशुदेवके कामइ- 310  
दब्बे (६६) ।

वसन्तसेना । सक्रोधम् । सन्तं पावम् । अवेहि । अण-  
ज्जं मन्तेसि (६७) ।

शकारः । सहस्ततालं विहस्य । भावे भावे । पेक्ख दाव ।  
अन्तलेण शुंशिणिद्धा एशा गॅणिआ । जेण मं भणादि 315  
एहि शान्ते शि किलिन्ते शि न्ति । हेग्गे अण्णग्गामन्तलं ण

शका०—(६६) हगे अहम् । देवपुरुषो मनुष्यो वासुदेवः का-  
मयितव्यः । इति तर्क्यत इत्याशयः (?) ।

वस०—(६७) सन्तं सन्तम् शान्तं शान्तम् । अणज्जं अना-  
येमनहं (हं) मन्त्रयसि ।

शका०—सतालिकं विहस्य हस्ते तालदानं कृत्वेत्यर्थः । (६८)  
भाव प्रेक्षस्व तावत् । ममन्तरेण मयीत्यर्थ इत्येके । अन्तरेण चित्तेन ।  
अन्योन्यम् । सुखिगैषा गणिकादारिका ननु येन मां भणति एहि  
श्वा(श्र)न्तोसि । हगे अहं न ग्रामान्तरगतो न नगरान्तरगतः ।  
ग्रामान्तरगतो नगरगतश्च श्रान्तः त्कात(क्लान्त)श्च भवति ।

१ हगे AB (bed) CDEGIJ. २ देवपुरिषे B (ab); देवतपुलिशे B (d). ३ मणुश्शे B (b); मणुश्शके B (a). ४ कामइदब्बो AB (bc) EFGL. ५ सन्तं सन्तम् AB (c) CDEFI; शान्तं पावम् B (ad); शान्तं शान्तम् B (b) EG; सन्तं शान्तं J. ६ मन्तेसि AB (abc) FIJ. ७ भावे om. B (b) G. ८ पेक्ख दाव मं (= प्रेक्षस्व तावन्माम्) AB (c) DFIJ; पेक्ख दाम C; पेव B (a); पेत्थ B (b) EG; पेक्ख पेक्ख B (d). ९ शुंशिणिद्धा B (a). १० गणिआदालिआ मं (= गणिकादारिका ननु) AB (c) CDEIJ; गणिअदालिआ B (bd); गणिआदालिआ EG. ११ किलिन्ते BH. १२ हगे AB (bed) CDEFGJ. १३ ण ग्रामन्तलं (= न ग्रामान्तरं) AB (c) CFJ.

गंडे णगलन्तलं वा णं गंडे । अज्जुके शवामि भावइश शीशं  
अत्तणकेलकेहिं पादेहिं । तव जेव पञ्चाणुपञ्चिआए आहि-  
ण्डन्ते शन्ते किलिन्ते म्हि शंवुत्ते (६८) ।

320 विटः । स्वगतम् । अये । कथं शान्तमित्यभिहिते श्रो-  
न्त इत्यवगच्छति मूर्खः । प्रकाशम् । वसन्तसेने वेशवास-  
विरुद्धमभिहितं भवत्या । पश्य ।

तरुणजनसहायश्चिन्त्यतां वेशवासो

विगणय गणिका त्वं मार्गजाता लतेव ।

325 वहसि हि धनहार्यं पण्यभूतं शरीरं  
सममुपचर भद्रे सुप्रियं वौप्रियं वा ॥३१॥

अपि च ।

न त्वहमीदृश इत्याशयः । अज्जुके भट्टालिके शपामि(पे) भावस्य  
विटस्य शीर्षेणात्मीयाभ्यां पादाभ्यां शपे यदग्रे वक्ष्यमाणं तत्सत्य-  
मित्यर्थः । तवैव पृष्ठ(श्च)नुपृष्टि(ष्ठि)कया । आहिण्डन्ते उद्गाम्यन् ।  
श्रान्तः क्लान्तोस्मि संवृत्तः ।

विटः—वेशो वेश्याजनस्थानम् ।

[तरुणेति । स्पष्टम्] ॥३१॥

१ गंडे om. AB (bd) CDEFGIJ. २ ण om. AB (bd) CDEFGIJ. ३ अ-  
ज्जुके AB (c) COEFIJ. ४ अवामि(?) J. ५ शीश B(d); शिरसेण DH. ६ अत्तणकेहिं  
AB (bc) EFGI; अत्तणकेरेहिं DH. ७ जेव A F जेव, CEGJ एव DH.  
एव B (a). ८ पञ्चाणुपञ्चिआए B (a); पञ्चाणुपञ्चिआए B (bc); पञ्चाणुपञ्चिआए  
BGH. ९ शन्ते om B (a). १० किलिन्ते DH; किलिन्ते G. ११ कथमये B (a).  
श्रान्तः १२ B (d). १३ श्रान्तस्य B (a). १४ वसन्तसेने om. B (a). १५ पश्य om.  
B (ab) E. १६ वौप्रियं च AB (bc) CDEFGJ. १७ अपि च om. G.

वाप्यां स्नाति विचक्षणो द्विजवरो मूर्खोऽपि वर्णाधमः

फुल्लं नाम्यति त्रायसोऽपि हि लतां या नामिता बर्हिणा ।

ब्रह्मक्षत्रविशस्तरन्ति च यथा नात्र तथैवेतरे

330

त्वं वापीव लतेव नौरिव जनं वेद्यासि सर्वं भज ॥३२॥

वसन्तसेना । गुणो केवु अणुराअस्स कारणम् । ण उण  
बलकारो (६९) ।

शकारः । भावे भावे एषा गर्भदाशी कामदेवाअद-

णुज्जाणादो पहुदि ताह दलिहचालुदत्ताह अणुलत्ता ण मं 335  
कामेदि । वामदो तदश धलं । जधा तव मम हस्तादो एषा  
ण पलिब्भंशदि तेषा केलेदु भावे (७०) ।

[वाप्यामिति ।] नाम्यति नमयति । नाम्यतीति कण्वादि(?) पाठा-  
नामं करोतीत्यर्थे यक्यकारलोपे च रूपम् । यथा मगधशब्दे मगध्य-  
तीति भवति । नामं करोतीत्यर्थे णिचि संज्ञापूर्वको विधिरनित्य  
इति गुणमकृत्वा यणादेशे नाम्यतीति रूपमित्येके । ण्यन्तात्सं-  
दादिपाठमभ्युये(पे)त्य किपि क्यचि रूपमित्यपरे ॥३२॥

वस०—(६९) गुणः खल्वनुरागस्य कारणम् । न पुनर्वलात्कारः ।

शका०—(७०) भाव भाव एषा गर्भदासी कामदेवायतनोद्याना-  
त्परभृतकस्य (प्रभृति तस्य) दरिद्रचारुदत्तस्यानुरक्ता न मां का-  
मयते । वामतस्तस्य चारुदत्तस्य गृहम् । यथा तव मम हस्ताच्चेष्टा  
प्रभ्रंश्यति तथा करोतु भावः । गर्भदासी जन्मप्रभृति चेटी । ताह  
तस्येत्यर्थः सर्वत्र ।

१ यथा D F H. २ गुणा B (d). ३ सु G. ४ तस्स B (b) G. ५ चारुदत्ताह B  
(d). ६ अणुरत्ता D H. ७ गलं G. ८ मम अ B (d) GJ. ९ हस्तादो A B (abc)  
G D E F G I J. १० हस्तादो B. १० ण एषा B (d). ११ तथा B (d) H. १२ कडेदु B (d).

विटः । स्वगतम् । यदेव परिहर्तव्यं तदेवोदाहरति मूर्खः ।

कथं वसन्तसेनार्यचारुदत्तमनुरक्ता । सुष्ठु खल्विदमुच्यते  
340 रत्नं रत्नेन संगच्छत इति । तद्वच्छतु । किमनेन मूर्खेण ।

प्रकाशम् । काणेलीमातः । वामतस्तस्य सार्धवाहस्य गृहम् ।

शकारः । अथ इ । वामदो तदश धेलं (७१) ।

वसन्तसेना । स्वगतम् । अम्महे वामदो तस्स गेहं  
त्तिं जं सच्चं अवरज्जन्तेण वि दुँज्जणेण पिअसंगमं पावि-  
345 दा (७२) ।

शकारः । भावे भावे बेलिए केँखु अन्धआले मोश-

विटः—परिहर्तव्यं चारुदत्तवासोतिनिकट इति वसन्तसेनायाः  
कथयितुं(तु) नार्हतीति । तदेव च तेनोक्तम् । तद्वचनं परिहार-  
विषयः । काणेलीमातः । 'काणेली कन्यकामाता' इति देशी-  
प्रकाशः । असती काणेलीत्येके ।

शका०—(७१) अथ किम् । वामतस्तस्य गृहम् ।

वस०—(७२) अम्महे इत्यव्ययमाश्रये । वामतस्तस्य चारुद-  
त्तस्य गृहमिति यत्सत्यम् । अवरज्जन्तेण अपराध्यतापि दुर्जनेनोपकृतं  
येन प्रियसंगमं प्रापिता ।

शका०—(७३) भाव बलवत्यन्धकारे माषराशिप्रविष्टेव मशी-  
गुडिका दृश्यमानैव प्रनष्टा वसन्तसेना ।

१ अथ किं B(b)E. २ घटं A B (bc) D E F G I. ३ अम्महे A B (abc) D E F G. ४ तदश A B (c) C D F I J. ५ धेलं AB (abc) D E F G I. ६ ति A B (bc) F G I. ७ तं B (a). ८ सच्चं B(d); सच्चं J. ९ अवरज्जन्तेण B (d). १० दुँज्जणेण उपकिदं जेण (=दुर्जनेनोपकृतं येन) A B (bc) C D E F H J; दुँज्जणेण उपकिदं ज्जेस्व जेण B(a) G. \* संगमं J. ११ कलियं E. १२ खु G. १३ भाव° A B(bc).

लाशिपेविष्टा विअ मंशीगुडिआ दीशेन्ती दीशेन्ती जेव्व  
पेण्ठा वशन्तशेणिआ (७३) ।

विटः । अहो बलवानन्धकारः । तथाहि ।

आलोकविशाला मे सहसा तिमिरप्रवेशविच्छिन्ना । ३५०

उन्मीलितापि दृष्टिर्निमीलितेवान्धकारेण ॥ ३३ ॥

अपि च ।

लिम्पतीव तमोद्गानि वर्षतीवाञ्जनं नभः ।

असत्पुरुषसेवेव दृष्टिर्विफलतां गता ॥ ३४ ॥

शकारः । भावे भावे अण्णेशामि वशन्तशेणिअं (७४) । ३५५

विटः । काणेलीमातः । अस्ति किञ्चिच्चिह्नं येदुपल-  
क्षयसि ।

विदू० (विटः) — [आलोकेति ।] आलोके दर्शने । विशाला  
महती ॥ ३३ ॥

[लिम्पतीति] ॥ ३४ ॥

शका० — (७४) भाव अन्वेषया (निष्प्या) मि वसन्तसेनाम् ।

विटः — चिह्नं भूषणशब्दाद्युपलक्षणं माल्यगन्धादि । अस्ति किं-  
चिच्चिह्नमुपलक्षयसीति ।

१ पविष्टा A B (bcd) C D F G I J; पविष्टा B (c) E D E F I J. २ मंशी  
A B (bcd) G. ३ दीशन्दी A B (c) J; दीशन्ती om. A B (c) C D F I.  
४ दीशन्दी दीशन्दी E. ५ जेव्व E; जेव्व F J; एव्व D H. ६ पेण्ठा A B (ac)  
C D F G I J; पेण्ठा B (b) E. ७ निःफलतां E G. ८ भावे om. G. ९ वश-  
न्तशेणिअं A. १० किं चिह्नं A B (bc) E G I; चिह्नं om D. ११ यत् om B (d).

शकारः । भावे भावे किं विअ (७५) ।

विटः । भूषणशब्दं सौरभ्यानुविद्धं माल्यगन्धं वा ।

360 शकारः । शुणामि मल्लगन्धम् । अन्धआलपूलिदाए उण  
णौशिआए णं शुव्वत्तं पेक्खामि भूशणशब्दं (७६) ।

विटः । जनान्तिकम् । वसन्तसेने

कामं प्रदोषतिमिरेण न ईदृश्यसे त्वं

सौदामिनीव जलदोदरसंधिलीना ।

365 त्वां सूचयिष्यति तु माल्यसमुद्भवोयं

गन्धश्च भीरु मुखराणि च नूपुराणि ॥ ३५ ॥

श्रुतं वसन्तसेने ।

वसन्तसेना । स्वगतम् । सुदं गहीदं चै (७७) । नाट्येन

नूपुराण्युत्तार्य माल्यानि चापनीय किञ्चित्परिक्रम्य हस्तेन परामृश्य ।

शका०—(७५) किं विअ कीदृशमिवेत्यर्थः ।

शका०—(७६) शृणोमि माल्यगन्धम् । अन्धकारपूरितया पुनर्नासिकया पुनः (?) न सुव्यक्तं पश्यामि भूषणशब्दम् । शुणामि मल्लगन्धमित्यादिना लोकविरुद्धोक्तिः ।

[काममिति] ॥ ३५ ॥

वस०—(७७) श्रुतमवधारितम् । गृहीतमस्य तात्पर्यमय्या-  
(प्या)कलितम् ।

१ भावे om G. २ पूरिदाए B (a). ३ णाशिकाए B d. ४ ण om A B (c) C D E F G J. ५ शुव्वत्तं A B (c) C D E I; शुधत्तं B (b). ६ उण ण पेक्खामि (=पुनर्न पश्यामि) A B (bc) C D E F G I J. ७ भूषण A E F I. ८ दृश्यसे B (d). ९ सौदामिनीव B (d) C D H J. १० संधिलीना B (ab). ११ B (a) has त्वया after वसन्तसेने. १२ गहीदं D H. १३ अ B (a) D H J.



अम्मो भित्तिपरामेरिससूचिदं पक्खदुआरअं क्खु एदं । ३७०  
जाणामि अँ संजोएण गेहस्स संवुदं पक्खदुआरअं (७८) ।

चारुदत्तः । वयस्य समाप्तजपोस्मि । तत्सांप्रतं गच्छ  
मातृभ्यो बलिमुपहर ।

विदूषकः । भो ण गमिस्सं (७९) ।

चारुदत्तः । धिक्कष्टम् ।

३७५

दारिद्र्यात्पुरुषस्य बान्धवजनो वाक्ये न संतिष्ठते  
सुस्निग्धा विमुखीभवन्ति सुहृदः स्फारीभवन्त्यापदः ।  
सत्त्वं ह्रासमुपैति शीलशशिनः कान्तिः परिम्लायते  
पापं कर्म च यत्पैरैरपि कृतं तत्तस्य संभाव्यते ॥ ३६ ॥  
अपि च ।

३८०

(७८) अम्मो आत्थर्ये । भित्ति(त्ति) परामर्शसूचितं पक्षद्वारं  
खल्वेतत् । जानामि संयोगेन स्पर्शनेन्द्रियानुभवेन । गृहस्य संवृतं  
पक्षद्वारकम् ।

(विदू०-(७९) भो न गमिष्यामि) ।

[दारिद्र्यादिति ।] बान्धवजनो वाक्ये न संतिष्ठते वचनं न करो-  
तीत्यर्थः । प्रतापाभावात् । स्फारीभवन्त्येकीभवन्ति । तत्तस्य संभा-  
व्यते चौर्यादिकम् । इदमस्य नासीदिदानीं कथमित्यादितः  
शङ्कातः ॥ ३६ ॥

१ मरिससूचिदं A B (c) I; मरिससूचिदं B (bcd) E G J; मरिससूचिदं C D F.  
२ दुवारअं D H. ३ खु G. ४ अ° om D H. ५ संजोएण D H. ६ दुवारअं D H.  
७ गमिस्सं A B (c) F. ८ सहसा B (a). ९ परं म्लायते B (d).



सङ्गं नैव हि कश्चिदस्य कुरुते संभाव्यते नादरा-  
 स्संप्राप्तो गृहमुत्सवेषु धनिनां सावज्ञमालोक्यते ।  
 दूरादेव महाजनस्य विहरत्यल्पच्छदो लज्जया  
 मन्ये निर्धनता प्रकाममपरं षष्ठं महापातकम् ॥ ३७ ॥

385 अपि च ।

दारिद्र्यं शोचामि भवन्तमेव-  
 मस्मच्छरीरे सुहृदित्युषित्वा ।  
 विपन्नदेहे मयि मन्दभाग्ये  
 ममेति चिन्ता क्व गमिष्यसि त्वम् ॥ ३८ ॥

390 विदूषकः । सुवैलक्ष्यम् । भो वयस्स जइ मए गन्त-  
 व्वं ता एसा वि मे सहाइणी रंदाणिआ भोर्दु (८०) ।  
 चारुदत्तः । रदनिके मैत्रेयमनुगच्छ ।

[सङ्गमिति।] अल्पच्छदो वस्त्रविहीनः ॥ ३७ ॥

[दारिद्र्येति ।] भवन्तमेव शोचामि । विनष्टदेहे मपि(यि)  
 क्व यास्यसि । अस्मत्सदृक्सार्वदिकः सुहृ(ह)त्कोपि नास्तीत्यर्थः ।  
 अर्थपरत्वात्पुल्लिङ्गत्वम् । यद्वा तमेव भवमुत्पत्तिं स्मरामीति कुव्या-  
 ख्या । सुहन्मित्रमतो हेतोर्मयि विनष्टदेहे क्व यास्यसि त्वमिति मे  
 चारुदत्तस्य चिन्ता ॥ ३८ ॥

विदू०—(८०) भो वयस्य यदि मया गन्तव्यं तदेषापि मे  
 सहायिनी रदनिका भवतु । सहाइणी द्वितीया ।

१ संभाव्यते J. २ संप्राप्तौ ? B (a). ३ विरहति ? D. ४ वयस्य A B (c) F  
 I. ५ एसा A B (c) F I. ६ सहाइणी A B (c); सहायिनी B (a). ७ रंदाणिआ  
 B (a). ८ होर्दु D H.

रदनिका । जं अज्जो आणवेदि (८१) ।

विदूषकः । भोदि रदणिण् गेण्ह बलिं पदीवं च । अवा-  
वुदं पक्खदुआरअं करोमि (८२) । तथा करोति । ३९५

वसन्तसेना । मम अब्भुववत्तिणिमित्तं विअ अवावुदं  
पक्खदुआरअं । ता जाव पविस्सामि । इट्ठा । हंझी हंझी ।  
कथं पदीवो (८३) । पटान्तेन निर्वाप्य प्रविष्टा ।

चासूदत्तः । मैलेय किमेतत् ।

विदूषकः । अवावुदपक्खदुआरण पिण्डीकदेण वादेण ४००  
णिव्वाविदो पदीवो । भोदि रदणिण् गिक्कम तुम पक्खदु-

चेटी (रद०) — (८१) यदार्य आज्ञापयति ।

विदू० — (८२) भवति रदनिके गृहाण बलिं प्रदीपं च । अ-  
हमपावृतं पक्षद्वारकं करोमि ।

वस० — (८३) ममेवाभ्युपपत्तिनिमित्तमपावृतं पक्षद्वारकम् ।  
तद्यावत्प्रविशामि । अपावुदं अपावृतम् । अभ्युपपत्तिरनुग्रहः ।  
हंझी हंझीति भये । कथं प्रदीपः । पटान्तेन प्रदीपनिर्वापणं  
केनाप्यन्येन निजानवलोकनाय कृतं वसन्तसेनयेति ज्ञेयम् ।

विदू० — (८४) अपावृतपक्षद्वारेण पिण्डीकृतेन वातेन निर्वा-  
पितः प्रदीपः । भवति रदनिके निष्क्र(ष्का)म त्वं पक्षद्वारकेण ।

१ चेटी A B (bed) E F G. I. २ पदीवं बलिं अहं B (c); बलिं पदीवं अ G J;  
बलिं पदीपं अ D H. ३ अहं अवावुदं A B (c) G E F G J; अहं अवावुदं B  
(d). ४ दुवारअं D H. ५ तथा करोति om. D H ६ मम विअं B (c) E G; मम वि  
B (d). ७ विअ om. A B (d) D E F G. ८ दुवारअं D H. ९ हंझि हंझि  
D H om G. १० दुवारेण A B (bed); दुवारेण D E H; दुवारएण D. ११ किदेण  
D H. १२ रदणिण् A. १३ Vide 15.

आरण । अहंपि अभन्तरचेदुस्सालादो पदीवं पज्जालिअ  
आअच्छामि (८४) । इति निष्क्रान्तः ।

शकारः । भावे भावे अण्णेशामि वसन्तशेणिअं (८५) ।

405

विटः । अन्विष्यतामन्विष्यताम् ।

शकारः । तथा कृत्वा । भावे भावे गहिदा गहिदा (८६) ।

विटः । मूर्खं नन्वहम् ।

शकारः । इदो दाव भविअ एअन्ते भावे चिंष्टदु । पुन-  
रन्विष्य चेदं गृहीत्वा । भावे भावे गहिदा गहिदा (८७) ।

410

चेटः । भट्टके चेडे हेग्गे (८८) ।

अहमप्यभ्यन्तरचतुःशालातः प्रदीपं प्रज्वालयागच्छामि । अस्य गी-  
त (?) (अस्थगित)द्वारेण प्रसरणाभावात्पिण्डीभूतेनैकीभूतेन प्रतिबध-  
(बन्ध)कत्वादपावृते पक्षद्वारे सति निर्वापितो दीपः ।

शका०—(८५) भाव भाव अन्वेषया(न्विष्या)मि वसन्तसे-  
निकाम् ।

शका०—(८६) भाव भाव गृहीता गृहीता ।

शका०—(८७) इतस्तावद्भूत्वैकान्ते भावस्तिष्ठतु । भाव गृहीता ।

चेटः—(८८) भट्टारक चेटोहम् ।

१ अहंपि B (a) D. २ अभ० H. ३ चतुस्सा० B (a). ४ पज्जालिअ D H.  
५ आअच्छामि B (c); आच्छामि B (d). ६ अन्वितां अन्विताम् ? B (a). ७ गहि-  
दा गहिदा D H. ८ एअन्ते G. ९ चिंष्टदु A B (de) D F G; चिष्ठदु B (abe)  
Com द्व B (a). १० भाव भाव B (a). ११ गृहिदा गृहिदा (?) B (a); गहिदा once  
B (b); गहिदा गहिदा D H. १२ भट्टके A B (ac) C D F G I; भट्टके B  
(be) K. १३ हेग्गे A B (bcde) D E F I K.

शकारः । इदो भावे इदो चेडे । भावे चेडे चेडे भावे ।  
तुम्हे दाव एअन्ते चिंश्च । पुनरन्विष्य रदनिकां केशेषु गृही-  
त्वा । भावे भावे शैपदं गहिदा गहिदा वशन्तशेणिआ (८९) ।

अन्धआले पलाअन्ती मल्लगन्धेण शूइदा ।

केशहस्ते पलांमिश्टा चाणक्केणव्व दोव्वदी (९०) ॥ ३९ ॥ 415

विट्ठैः । एषासि वयसो दर्पात्कुलपुत्रानुसारिणी ।

केशेषु कुसुमाढ्येषु सेवितव्येषु कर्षिता ॥ ४० ॥

शकारः । एशाशि वागू शिलेशि गेहीदा

केशेषु बालेषु शिलोलुहेषु ।

शका०—(८९) इतो भाव इतश्चेटः । भावश्चेटश्चेटो भावः । युवां  
तावदेकान्ते तिष्ठ (तम्) । भाव सांप्रतं गृहीता वसन्तसेनिका । इदो  
भावे इत्यादि भ्रमव्युदासाय स्वनिश्चयं करोति ।

[अन्धआले इत्यादि ।] अनुष्टुप् ॥ ३९ ॥

(९०) अन्धकारे पलायमाना माल्यगन्धेन सूचिता । केशवृन्दे  
परामृष्टा चाणक्येनेव द्रौपदी ।

[एषासीति ।] कुलपुत्रानुसारिणी चारुदत्तानुरक्ता । सेवि-  
तव्येष्वलंकार्येषु ॥ ४० ॥

शका०—[ एशाशि वागू इति । ] इन्द्र)वचायाः श्लोकः ।

१ चिट्ट A B (c); F G I. चिट्ट B (a); विशट्ट B (b); चिट्ट B (b); चिट्ट C चिट्ट,  
D; चिट्ट E. २ भावे once A. D E F G I. ३ संपदं K. ४ गहिदा once A  
B (be) D E F G I; गहिदा once D H; गहिदा गहिदा K. ५ पलाअन्ती D.  
६ केशविन्दे A B (c) C F I; विन्दे D H; हत्ये B (ab) G; हरते corr.  
marg; हत्ये B (d); हळे E; विन्दे J. ७ मिट्टा A B (c) C D F I.  
आ B (a) आ B (b) द्य corr., (मिरता pr. m.) B (d); मिट्टा E G. मिट्टा.  
J. ८ दोबदी A B (bed) C D E F G I J. ९ वटः Mistake A. १० शिरशि  
A B (bc) D F G I; रसि B (a). ११ गिहीदा B (a). १२ शिलोलुहेषु B (a).

420

अक्रोश विक्रोश लवाहिचण्डं

शंभुं शिवं शंकलमीशं वा (९१) ॥ ४१ ॥

रदनिका । सभयम् । किं अज्जमिस्सेहिं ववसिदं (९२) ।

विटः । काणेलीमातः अन्य एवैषं स्वरसंयोगः ।

शकारः । भावे भावे जैथा दैहिछाल्लिपल्लिर्लुद्धा

425 मञ्जालीए शलपलिवत्ते होदि तेधा दाशीए धीए शैल-  
पलिवत्ते कडे (९३) ।विटः । कथं स्वरपरिवर्तः कृतः । अहो चित्रम् । अथवा  
किमल चित्रम् ।

इयं रङ्गप्रवेशेन कलानां चोपशिक्षया ।

430

वञ्चनापण्डितत्वेन स्वरनैपुण्यमाश्रिता ॥ ४२ ॥

(९१) एषासिं वा(वा)ला शिरसि गृहीता केशेषु बालेषु शि-  
रोरुहेषु । आक्रोश विक्रोश लपाधिचण्डमत्युच्चैः । हिशब्द एव वा ।  
चण्डं महादेवं च शंभुं शिवं शंकरमीश्वरं वा ॥ ४१ ॥

रद०—(९२) किमार्यमिभैर्मान्यैर्व्यवसितमारब्धम् ।

शका०—(९३) भाव भाव यथा दधिभक्तलुब्धाया मार्जारिकाया  
स्वरपरिवृत्तिर्भवति तथा दास्याः (स्या) स्वरपरिवृत्तिः कृता । दहिसर  
इति पाठे छल्ली इति पाठेपि शरो दध्न उपरिभागः ।

[इयमिति ।] ॥ ४२ ॥

१ लवाहिचण्डं लवाहिचण्डं A. B (c); लवाहिचण्डं c. B (d). २ मिश्रलं  
D H. ३ मिस्सेहिंय...दं B (a). ४ एवैष्य? H. ५ स्वरयोगः A B (bed)  
D E F G I. ६ om: B (a). ७ दधि D H; दहि B (a). ८ लुब्धा H.  
९ मञ्जालि B (a) D H. १० पण्डितत्वे B (d) in both places; पण्डित  
B (a). ११ होदि G. १२ तथा B (a). १३ om: A B (bc) D E F G I.  
१४ रङ्गप्रवेशेन B (a).

विदूषकः । प्रविश्य । ही ही भो<sup>१</sup> । पदोऽमन्दमारुदेन  
पशुबन्धोपनीतस्त्वेव विअ छागलस्स हिअअं<sup>२</sup> फुरफुराअदि पदीवो ।  
उपसृत्य रदनिकां तथां दृष्ट्वा । भोर्दि<sup>३</sup> रंदणिए । (९४)

शकारः । भावे भौवे मैणुरशो मणुरशो (९५) ।

विदूषकः । जुत्तं ण्णेदं सैरिसं ण्णेदं जं अज्जचो<sup>४</sup>रुदत्तस्स 435  
दलिइदाए संपदं परपुरिसा गेहं पवेसीअन्ति (९६) ।

रदनिका । अज्ज मित्तेअ पेक्ख पेक्खं मे परिहवं (९७) ।

विदूषकः । किं तव परिहवो आदु अम्हाणं (९८) ।

विदू०—(९४) ही ही भो इत्याश्रये । प्रदोषमन्दमारुतेन पशु-  
बन्धोपनीतस्येव छागक(ल)स्य हृदयं फुरफुरायते प्रदीपः । भो  
रदनिके । फुरफुरायतेत्यर्थं प्रकम्पते दीपः ।

शका०—(९५) भाव मनुष्यः ।

विदू०—(९६) युक्तं ने(क्तमि)दं सदृशं ने(शमि)दं यदार्थचारु-  
दत्तस्य दरिद्रतया सांप्रतं परपुरुषा गेहं प्रवेश्यते(न्ते) ।

रद०—(९७) आर्य मैत्रेय प्रेक्षस्व मे परिभवम् ।

विदू०—(९८) किं तव परिभवोऽथवास्माकम् ।

१ भोः A B (c) C D E F J. २ °मालदेण B (a). ३ छाअलस्स D. ४ अहिअं B (a); हिअहअं B (b) E. ५ °पुरुपुरा० B (a); °फुरफुरा० B (d). ६ पदीवो B (d). ७ om. C J. ८ भो रं० A B (bc) C D E F G I J. ९ रदणीए H. १० om. A B (cd) E F I. ११ °णुण्णो B (a); °णुण्णो B (b). १२ सरीणंदं H. १३ om. K. १४ °लुदत्त० B (ab). १५ गिहं B (ab). १६ पवेसीअन्ति H. १७ om. A B (bed) C D E F G I J. १८ लुह D H.

रदनिका । णं तुम्हाणं जेज्व (१९) ।  
 440 विदूषकः । किं एसो बेलक्कारो (१००) ।  
 रदनिका । अध इं (१) ।  
 विदूषकः । सच्चं (२) ।  
 रदनिका । सच्चं (३) ।

विदूषकः । सक्रोधं दण्डकाष्टमुद्यम्य । मा दाव । भो स्वके  
 445 गेहे कुकुरोपि दाव चण्डो भोदिं । किं उण अहं बम्हणो ।  
 ता एदिणा अम्हारिसजणभाअधेअकुडिलेण दण्डकाष्टेण  
 दुडस्स विअ सुक्खाणवेणुअस्स मत्थअं दे पहरेहिं कुंइ-  
 इस्सं (४) ।

रद०—(१९) ननु युष्माकमेव । विपरीतोक्तिरियम् ।  
 विदू०—(१००) किमेष बलात्कारः । प्रश्नेत्र किंशब्दः ।  
 रद०—(१) अथ किम् ।  
 विदू०—(२) सत्यम् ।  
 रद०—(३) सत्यम् ।

विदू०—(४) मा तावत् । भो स्वके गेहे कुकुरोपि तावच्चण्डो  
 बलीयान्भवति । किं पुनरहं ब्राह्मणः । ता ततः(त्) एतेनास्मादृ-  
 शजनभागधेयकुटिलेन दण्डकाष्टेन दृ(दु)ष्टस्येव सुक्खाण शुष्के-  
 त्यर्थः । वेणुअस्य(स्स) वेणुकस्य शुष्कवेणुकस्येत्यर्थः । मस्तकं ते  
 प्रहारैः कुट्टिष्यामि । महादुष्टस्यानिग्रहेपि ममापराधो भवत्येवे-  
 त्यर्थः । यद्वा दुष्टश्चानपराधोपि निग्रहं प्राप्नोत्येवेत्यर्थः ।

१ जेज्व A E F G I; एज्व D H. २ om: B (ab). ३ बल० H. ४ अहं  
 G. ५ भो: D. ६ चण्डा A I. ७ होदि D H. ८ सुक्खवेणु० D H. ९ परि-  
 हारेहि K. १० दे पाडहरसं B (a).



विटः । महाब्राह्मण मर्षय मर्षय ।

विदूषकः । विटं दृष्ट्वा । न एत्थ एसो अवरज्झदि । शकारं 450  
दृष्ट्वा । एसो कखु एत्थ अवरज्झदि । अरे रे राजसार्लअ  
संठाणअ दुम्मणुस्स जुत्तं ण्णंदं । जइ वि णाम तत्तभवं  
अज्जचारुदत्तो दल्लिहो संवुत्तो ता किं तस्स गुणेहिं णीलंकि-  
दा उज्जइणी जेणं तस्स गेहं पविसिअ परिअणस्स ईरिसो<sup>१३</sup>  
उवमहो करीअदि (५) ।

455

मा दुग्गदोत्ति परिह्वो णत्थि कैदन्तस्स दुग्गदो णाम ।  
चारित्तेण विहीणो अट्ठो वि अं दुग्गदो होइ (६) ॥ ४३ ॥

विदू०—(५) नात्रैषोपराध्यति । एष खल्वत्रापराध्यति । अरे  
रे राजश्यालक संस्थानक दुर्जन दुर्मनुष्य युक्तं ने(क्तमि)दम् । यद्यपि  
नाम तत्रभवानार्यचारुदत्तो दरिद्रः संवृत्तस्तत्किं तस्य गुणैर्नालंकृतो-  
ज्जयिनी येन तस्य गेहं प्रविश्य परिजनस्येदृश उपमर्दः क्रियते ।  
संस्थानक इति तस्य नाम । उपमर्दो निग्रहः ।

[मा दुग्गदो इति] गाथा [छन्दः] (६) मा दुर्गत इति परिभवो  
नास्ति कृतान्तस्य दैवस्य दुर्गतो नाम । नाम संभावनायाम् । चारि-  
व्येण विहीन आढ्योऽपि दुर्गतो दरिद्रो भवति ॥ ४३ ॥

१ om: D F. २ णं B (d). ३ om: G. ४ साल्लिअ B (d). ५ संठाणअ A B (c) J;  
संठाण B (d). ६ दुज्जण दुम्म० A B (bc) C D E F G I; दुदुज्जण दुम्म० B  
(d). ७ णेदं F J. ८ जयि वि B (a); वि om: B (d); जदवि J. ९ णामतद्व? भअवं  
B (a); णामत्तभवं B (d). १० लुद० A B (abc) D E I. ११ णलंकिदा B (d).  
१२ om: B (a). १३ ईरिसो A B (bcd) D E F G I. १४ दुग्गदो K. १५ कअ-  
तस्स A B (c) I; किदंतस्स B (a) E; कदथतस्स B (b); कअं(अ)त(न्त)स्स C J;  
किअंतस्स D. १६ चारित्रेण B (a). १७ om: B (b) E G.

विटः । सवैलक्ष्यम् । महाब्राह्मण मर्षय मर्षय । अन्य-  
जनशङ्कया खल्विदमनुष्ठितं न दर्पात् । पश्य ।

460 सकामान्विष्यतेस्माभिः

विदूषकः । किं इअं (७)।

विटः । शान्तं पापम् ।

काचित्स्वाधीनयौवना ।

सा भ्रष्टा शङ्कया तस्याः प्राप्तेयं शीलवञ्चना ॥ ४४ ॥

465 सर्वयेदमनुनयसर्वस्वं गृह्यताम् । इति खड्गमुत्सृज्य कृताञ्जलिः  
पादयोः पतति ।

विदूषकः । सप्पुरिस उट्टेहि उट्टेहि । अआणन्तेण मए  
तुमं उवाँलद्धो । संपदं उँण जाणन्तो अणुणेमि (८) ।

विटः । ननु भवानेवालानुनेयः । तदुत्तिष्ठामि समयतः ।

विदू०(विटः)—महाब्राह्मणश्चाण्डालः (?) । [ सकामेति । ]

सकामा स्वाधीनयौवनेति पदाभ्यामस्या धारणं नापराधाय सा वेदया  
तिष्ठति । न त्वियमित्याशयः । शीलवञ्चना दुश्चरितसंभावना ॥ ४४ ॥

(७) [किमिव । ]

विदू०—(८) सत्पुरुष उत्तिष्ठोत्तिष्ठ । अज(जा)नता मया  
त्वमुपालब्धः । सांप्रतं पुनर्जानन्ननुनयामि । आदरविषयतानुनयः ।

१ शान्तं पापं शान्तं पापं B (a). २ नष्टा A B (c) C F I. J. ३ om: B (a).  
४ अजाणन्तेण D H. ५ मये B (a). ६ उवाँलद्धे A B (bc) C E F G I;  
० लद्धो H. ७ om: E. K.

विदूषकः । भणादु भवं (९) ।

470

विटः । यदीमं वृत्तान्तमार्थे चारुदत्तस्य नाख्यास्यसि ।

विदूषकः । ण कथइस्सं (१०) ।

विटः । एष ते प्रणयो विप्र शिरसा धार्यते मया ।

गुणशस्त्रैर्वयं येन शस्त्रवन्तोऽपि निर्जिताः ॥४५॥

शकारः । सासूयम् । किं निमित्तं उण भावे एदइश 475

दुष्टवदुअइश किंविणं अञ्जलिं कदुअ पाएशु निवडिदे (११) ।

विटः । भीतोस्मि ।

शकारः । कइश तुमं भीदे (१२) ।

विटः । तस्य चारुदत्तस्य गुणेभ्यः ।

शकारः । के विअ तरश गुणा जरश गेहं पविंशिअ 480

अशिदव्वं <sup>१०</sup>पि णैत्थि (१३) ।

समयः क्रियाबन्धः । समयमेवाह । यदीममिति । (९) [भणतु भवान् ।]

(१०) [न कथयिष्यामि ।] [एष ते इति ।] गुणशस्त्रैः गुणा एव  
शस्त्राणि तैः ॥ ४५ ॥

शका०—(११) किंनिमित्तं पुनर्भाव एतस्य दुष्टवदुकस्य विन-  
याञ्जलिं कृत्वा पादयोर्निपतितः ।

विदू० (शका०)—(१२) [कस्मात्त्वं भीतः ।] (१३) के इव तस्य  
गुणा यस्य गृहं प्रविश्याशितव्यं भोक्तव्यमिति (मपि) नास्ति ।

१ आर्य om: A B (bcd) D E F G. २ नाख्यापयसि D H. ३ दुष्ट A B (abcd)  
D E F G; दुष्ट J. ४ वदुकश B (b); वदुकइश A B (c) F; वदुव्वइश B (d).  
५ विणअंजलि A B (c) C D E F G I. J; किं विणअं अंजलि B (a) शविणअंजलि  
B (b). ६ पादेशु D H. ७ चारुदत्तस्य A. ८ यइश J. ९ पविंशीअ B (d).  
१० वि B (a) D. ११ णस्ति B (b).

विदूषकः । मा मैवम् ।

सोस्मद्विधानां प्रणयैः कृशीकृतो  
न तेन कश्चिद्विभवैर्विमानितः ।

485

निदाघकालेष्विव सोदको ह्रदो  
नृणां स तृष्णामपनीय शुष्कवान् ॥ ४६ ॥

शकारः । सामर्षम् । के शे गम्भदाशीअ उत्ते (१४) ।

शूले विक्रन्ते पण्डवे शेदकेदू  
पुत्ते लाधाए लावणे इन्द्रउत्ते ।

490

आहो कुन्तीए तेण लामेण जादे  
अशशत्थामे धम्मपुत्ते जडाऊ (१५) ॥ ४७ ॥

विटः । मूर्ख चारुदत्तः खल्वसौ ।

दीनानां कल्पवृक्षः स्वगुणफलनतः सज्जनानां कुटुम्बी  
आदर्शः शिक्षितानां सुचरितनिकषः शीलवेलासमुद्रः ।

495 सत्कर्ता नावमन्ता पुरुषगुणनिधिर्दक्षिणोदारसत्त्वो

[सोस्मदिति ।] प्रणयैः प्रार्थनाभिः स्नेहप्रकारैः । समयोचित-  
दानैरित्यर्थ इत्येके ॥ ४६ ॥

शका०—[शूले विक्रन्ते] इत्यादि श्लोको वैश्वदेव्या वृत्तेन  
(१४) । कः स गर्भदासो गर्भदास्याः पुत्रः । (१५) शूरो विक्रान्तः  
पाण्डवः श्वेतकेतुः पुत्रो राधाया रावण इन्द्रदत्तः । आहो कुन्त्यास्तेन  
रामेण जातोश्चत्थामा धर्मपुत्रो जटायुः । इदं व्यर्थ विरुद्धार्थम् ।

१ शुष्कवाः D H. २ केश B (a). ३ गम्भदाशे गम्भदाशीए पुत्ते A B (bcd) D E F G I; गम्भदासीए पुत्रे J. ४ पुत्रे J. ५ अशशत्थाम A B (c). ६ जडाऊ F H. ७ आर्थचारु B (bcd) C D E F G I J. ८ चादर्शः D H.

ह्येकः श्लाघ्यः स जीवत्यधिकगुणतया चोच्छ्वसन्तीव चान्ये ४८  
तदितो गच्छामः ।

शकारः । अगेण्हिअ वेशन्तशेणिअं (१६) ।

विटः । नष्टा वसन्तसेना ।

शकारः । कथं विअ (१७) ।

500

विटः । अन्धस्य दृष्टिरिव पुष्टिरिवातुरस्य

मूर्खस्य बुद्धिरिव सिद्धिरिवालस्य ।

स्वल्पस्मृतेर्व्यसनिनः परमेव विद्या

त्वां प्राप्य सा रतिरिवारिजने प्रनष्टा ॥ ४९ ॥

शकारः । अगेण्हिअ वेशन्तशेणिअं ण गमिदशं (१८) । 505

विटः । एतदपि न श्रुतं त्वया ।

आलाने गृह्यते हस्ती वाजी वल्गासु गृह्यते ।

हृदये गृह्यते नारी यदीदं नास्ति गम्यताम् ॥ ५० ॥

श्वेतकेतुरौहलकिर्दुर्वाससो मातुल ऋषिविशेषः । इन्द्रदत्तो बृहत्कथा  
प्र(?)लम्बके त्रिं(त्रिं)शे संस्थितः ॥ ४७ ॥

[दीनानामिति] सज्जनानां कुटुंबी उ(म्ब्यु)पजीव्यः ॥ ४८ ॥

शका०—(१६) अगृहीत्वा वसन्तसेनाम् ।

विदू०(विटः)—नष्टादर्शनं गता ।

शका०—(१७) कथमिव ।

[अन्धस्येति] ॥ ४९ ॥

(१८) अगृहीत्वा वसन्तसेनां न गमिष्यामि । [आलाने इति]

यदिति चेदर्थे चेन्नास्ति तदा गम्यताम् ॥ ५० ॥

१ बो(?)च्छ्वसन्ती° K. २ अगेण्हिअ D H; अगेण्हिअ A. ३ वेशन्तसे° B(?) वसन्तसे°  
H. ४ कथं B (d). ५ सिद्धि° H. ६ प्रविष्टा B (a). ७ अगेण्ह्य H. ८ सन्तसे°  
B (d). ९ यदिदं A B (bc) C D E F G I J.

शकारः । जइ गच्छशि गच्छ तुमं । हंगे ण गमिइशं (१९) ।

510 विटः । एवम् । गच्छामि । इति निष्क्रान्तः ।

शकारः । गंडे कखु भावे अभावं । विदूषकमुद्दिश्य ।  
अले काकपदमश्तशीशका दुष्टवडुअका उवविश  
उवविश (२०) ।

विदूषकः । उव्वेसिदा जेव्वे अम्हे (२१) ।

515 शकारः । केण (२२) ।

शका०—(१९) यदि गच्छसि गच्छ त्वम् । अहं न गमिष्ये (ष्यामि) ।

शका०—(२०) गतः खलु भावो भावमदर्शनम् । अरे का[क]पद-  
शीशमत्थका इति । धूर्ताश्चकार्यप्रवृत्तौ काकपदाकारा ये धूर्तास्तेषां  
शीर्षप्राया ग्रामण्यस्तेषां (षां) मस्तकभूत । धूर्तचक्रवर्तिनामपि प्रधा-  
नभूत । एतेनाचारकुलयोराक्षेपः कृतः । केचित्तु काकपदशीर्षः  
काकपदवच्छीर्षं मस्तकं यस्य यं चेत्युपलक्षणम् । अष्टकपालः । तेना-  
लक्षणयुक्तमस्तक इत्यर्थ इत्यर्थ (?) इत्याहुः । अत्र च मते शीशमस्तक  
इति शकारवाणि(णी)त्वेन पुनरुक्तत्वं न दोषः । दुष्टवडुकोपविश ।

विदू०—(२१) उपवेशिता एव अम्हे वयम् ।

शका०—(२२) केन ।

१ यदि B (abd) E F G I J K; अइ H. २ गच्छसि गच्छ B (d); गच्छसि H;  
गच्छसि गच्छ K. ३ हंगे A B (bcd) C D E F G I J; हंगे K. ४ एवं  
गच्छामि J. ५ भावे गंडे कखु अ० D H. ६ अलेले B (d). ७ काकपदशी-  
शमस्तका (= काकपदशीर्षमस्तकाः ?) A B (c) F I; °पदमश्तशीशका B (a);  
°पदमस्तशीशका B (bd); °शीशमत्थका C H J; काकपदमत्थकशीशका E;  
°मत्थशीशका G. ८ °दुष्टं A B (ac) E G I; °दुष्टं B (bd) F; °वडुआ H;  
दुष्टवडुका J; अलेले दुष्टवडुका K. ९ om: D F also H. which has °शिश०(?).  
१० उपवेशिता B (d); उव्वेसिदा D. ११ उज्जेव C D J; उज्जेव E; एव्व H.

विदूषकः । कअन्तेण (२३) ।

शकारः । तां उट्टेहि उट्टेहि (२४) ।

विदूषकः । उट्टिस्सामो (२५) ।

शकारः । कदा (२६) ।

विदूषकः । जेदा पुणो वि देव्वं अणुऊलं भविस्सदि (२७) । 520

शकारः । अले लोद लोद (२८) ।

विदूषकः । रोदाविदा जेव्व अम्हे (२९) ।

शकारः । केण (३०) ।

विदूषकः । दुग्गदीए (३१) ।

विदू०—(२३) कृतान्तेन ।

शका०—(२४) उत्तिष्ठोत्तिष्ठ ।

विदू०—(२५) उत्थास्यामः ।

शका०—(२६) कदा ।

विदू०—(२७) यदा पुनरपि दैवमनुकूलं भविष्यति ।

शका०—(२८) अरे रो(रु)दिहि रो(रु)दिहि ।

विदू०—(२९) रोदाविदा इति रोदायि(दि)ता इत्यप्रयत्नमसं-  
स्कृते रोदनं कारिता इत्यर्थः । एव वयम् ।

शका०—(३०) केन ।

विदू०—(३१) दुर्गत्या ।

१ किदंतेण D. H. २ om. A B (bcd) C D E F G. ३ om. A B (bc) D F H I; उट्टेहि B (d); उट्टेहि E. ४ यदा B (d). ५ लोदाविदा D. ६ जेव्व C J; एव्व D H. ७ दुग्गादिप H.



525

शकारः । अले हश हश (३२) ।

विदूषकः । हसिस्सामो (३३) ।

शकारः । कदा (३४) ।

विदूषकः । पुणोवि रिद्धीए अज्जचारुदत्तस्स (३५) ।

शकारः । अले ले दुइटवडुका भणेशि मम वअणेण

530 तं दलिहवालुदत्तकं । एशा शशुवण्णा शहिलण्णा णवणा-  
डअदंशणुट्टिदा शुत्तर्धालिव्व वंशन्तशेणिआ णाम गणिआ-  
दोलिआ कामदेवाअदणुज्जाणादो पडुदि तुमं अणुलत्ता

शका०—(३२) अरे हस हस ।

विदू०—(३३) हसिष्यामः ।

शका०—(३४) कदा ।

विदू०—(३५) पुनरपि ऋद्ध्या चारुदत्तस्य ।

शका०—(३६) अरे रे दुष्टवटुक भणिष्यसि मम वचनेन तं दरि-  
द्रचारुदत्तकम् । एषा ससुवर्णा सहिरण्या नवनाटकदर्शनेशिता (?)  
सूत्रधारीव वसन्तसेना नाम्नी गणिकादारिका कामदेवायतनोद्या-  
नात्प्रभृति त्वामनुरक्तास्माभिर्बलात्कारानुनीयमाना तव गेहं प्रविष्टा ।  
तद्यदि मम हस्ते स्वयमेव पट्टाविभ प्रस्थाप्य । प्रस्थापनं कार-  
यित्वेत्यर्थः । एनां समर्पयसि ततोधिकरणे व्यवहारं विना । इत्यनेन

१ ऋद्धीए AB (abcd) CEFIJ; रिद्धीए H. २ अज्ज om. AB (cd) DEFGI.  
३ अले अले DH. ४ दुइ AB (bcd) CDEFGHJ; दुष्ट B (a); दुष्ट H. ५ वडुका AB (?);  
वडवका B (d); वडुवका B(d); वडुका F; वडुवका G; वडुवका H. ६ भणेशि B (a)  
D. ७ भे° C. ८ रुदत्तकं AB (abc) FI; रुदत्ताकं B (d) EG; दत्तअ Also  
H which has दत्तज्ज (?). ९ णवणालम् B (a) K. १० धालिणिव्व D H.  
११ शेणा° AB (bcd) CDEFGJ. १२ गणिआ H. १३ रिआ B (a). १४ लतां H.

अम्हेहिं बैलक्कालाणुणीअमाणा तुंह गेहं पविइटा । ता जइ  
मम हँस्ते शअं उँजेव्व पट्टाविअ एणं शमप्पेशि तदो अर्थिअ-  
लणे ववहालं विणा लहुं णिज्जादमाणाह तव मए अणुवद्धा 535  
पीदी हुविइशदि । आदु अँणिज्जादमाणाह आमँलणन्तिके  
वेले हुविइशदि । अवि अ पेक्ख पेक्ख (३६) ।

कक्कालुका गोळँडलित्तवेण्टा

शाके अ शुक्खे तलिदे हु मंशे ।

भँत्ते अ हेमन्तिअलत्तिशिद्धे

540

लीणे अ वेले णं हु होदि पूदी(३७)॥५१ ॥

व्यवहारनाम्नो नवमाङ्कस्य सूचनम् । लघु शीघ्रम् । णिज्जादमाणाह  
निर्यातयतः । वसन्तसेनां निःसारयत इत्यर्थः । प्राकृते कृतः शानच्  
संस्कृतेत्र दुर्लभः । माणाहेति षष्ठ्यन्तं यथापूर्वमुक्तम् । चारुदत्त-  
स्येत्यत्र चालुदत्ताहेति समूह्यम् । एवमेवात्र सर्वत्र । तव मयानु-  
बद्धा प्रीतिर्भविष्यति । आदु अथवा । अणिज्जादमाणाहानिर्यातयतः ।  
आमरणान्तिकं वैरं भविष्यति । अपि च प्रेक्षस्व प्रेक्षस्व ।

[कक्कालुका इत्यादि ।] उपजातिच्छन्दसा पद्यम् । कूष्माण्डी  
गोमयलिप्तवृत्ता(न्ता) शाकं च शुक्कं तलितं खलु मांसम् । तलिदं  
स्नेहपक्वे देशीत्येके । भक्तं च हैमन्तिकरात्रिसिद्धं लीणे अ वेले  
इति लीनायां च वेलायाम् । गते समय इत्यर्थः । लीणे वेले इति

१ ककारा० AB (bc) DFJ; °क्काआणुणीआणा (?) B (d). २ लुअ AB (bc) EGI. ३ विट्ठा A B (c) CDEFG; पविइष्टा B(a); पविट्ठा B(b); °विट्ठा pr. m. s. आ (?) Corr. द्डा B (d) °ट्टा J. ४ हत्थे AB (abc) CDEFGI; हच्छे H; हश्छे K. ५ जेव्व AEEFG; उँजेव्व C; एव D H. ६ अधिआलिणे E. ७ ववहातवं B (a); ववहालं D H. ८ लहु D H. ९ अणिज्जादमाणाह B (d). १० णंतिण D H. ११ वेले B (ab) E. १२ om. B (a) पेइछ पेइछ B (d). १३ लुआ D. लुअ (?) H. १४ °गोळलित्त० B(a); गोघड S; °व्वड° (?) B (d). १५ शुक्खे व तलिदे अ हु मंशे B (a); भडिदे हु मंशे B (d). १६ भत्तेहि D. १७ सिद्धे B(d). १८ ण दु or हु B (a).

शोडिकं भणेशि । लहुकं भणेशि । तैधा भणेशि जधा  
हंगो अत्तणकेलिकाए पाशादवालग्गकवोदवालिआए उवविष्टे  
शुणिरशं । तंथा जदि ण भणेशि तां कवालतलप्पेविष्टं  
545 कैवित्थं विअ मँइतअं दे मडमडाइरशं (३८) ।

विदूषकः । भणिसं (३९) ।

पुंलिङ्गं शकारवचनत्वेन न दोषः । अतः पूर्वमेवोक्तम् । 'आगम-  
लिङ्गविहीनम्' इत्यादीति ध्येयं सुधीभिः । न खलु भ(व)ति पूरी  
पूतिर्दुर्गन्धतापि तु भवत्येवेति काकुः । चिरंतनत्वेन प्रशिक्षितं स्वका-  
र्यम् ॥ ५१ ॥

(३८) शोडिकं स्वस्तिकं शोभनं भणिष्यसि । लघुकं भणि-  
ष्यसि । तथा भणिष्यसि । भणेशीति भविष्यवर्तमानयोस्तुल्यं रूपम् ।  
यथाहमात्मनः केलिकायां(?) प्रासादवालाग्रकपोतपालिकायां विटङ्के ।  
'बालाग्रं मत्तवारणम्' । कपोतपालिकोपरिगृहश्रेणीति दक्षिणापथे  
लोकोक्तिरियमिति प्राचीनटीका । उपविष्टः शृणोमि । अन्यथा यदि  
न भणसि तदा कपाटतलप्रविष्टं कपित्थगुलिकमिव मस्तकं तव श-  
ब्दविशेषयुक्तं तथा भक्षयिष्यामि यथा लोकोक्त्या मडमडाइरश-  
मिति व्याख्यायते ।

विदू०—(३९) भणिष्यामि ।

१ शोडिकं A B (c); शोण्डकं ? pr. m. corr. शोस्तकं B (d); शोणुकं K; शोणुकं B (a); शोडिकं C; शोडुकं E. २ लघुकं B (a); लहुकं B (b); लस्तकं B (d) del. syl. स्त et in marg. add लु B (d); लहुअं DH; लखुकं. K. ३ तथा B (d) K. ४ हंगे AB (bcd) CDEFGIJ. ५ लिआए DH; केलीकाए I. ६ बाडिआए AB (abcd) DEFGI. ७ विष्टे AB (c) CDFGJ; उवविष्टे B (a). ८ शुणामि AB (bcd) CDEFGIJ. ९ अण्णधा AB (bcd) CDEFG; अण्णधा दि H. १० तो B (a). ११ पविष्ट AB (c); पविष्टं B (a); विष्ट B (b); पविष्टं B (d). १२ कविथ गुडिअं AB (bcd) EFGIJ कविडं गुडिअं D. also H which has विड. १३ मत्थअं AB (c) CDEFGIJ; यस्तकं B (ad) K; मस्तकं B (b). १४ भणिसं भणिसं G

शकारः । अपवार्य । 'चेडे गेडे शच्चकं जेज्व भावे (४०) ।

चेटः । अध इं (४१) ।

शकारः । ता शिग्धं अवक्कम्मह (४२) ।

चेटः । ता गेण्हदु भैष्टके अशिं (४३) ।

550

शकारः । तव जेज्व हस्ते चिष्टदु (४४) ।

चेटः । एरो भैष्टालके गेण्हदु णं भैष्टके अशिं (४५) ।

शकारः । विपरीतं गृहीत्वा ।

शका०-(४०) हे चेट गतः सत्यमेव भावो विटः ।

चेटः-(४१) अथ किम् ।

शका०-(४२) ततः शीघ्रमपाक्र(क्रा)मावः ।

चेटः-(४३) तद्गृह्णातु भट्टारकोसिम् ।

शका०-(४४) तत्रैव हस्ते तिष्ठतु ।

चेटः-(४५) एषोसिः । भट्टारकः स्वामिको । गृह्णात्वेनं  
भट्टारकोसिम् ।

शका०-[णिव्वक्कलमित्यादि ।] उपजातिच्छन्दसा [पद्यम्] ।

१ चेड B (ab) K. २ om: B (b). ३ जेज्व C; जेज्व A F G; एज्व D H. ४ अवक्कम्म G. ५ गल्ले A B (bc) D E F G I; गेहम्मं B (a). ६ भट्टके A B (c) C D F G I J; भट्टके B (a); भट्टके B (b); Same. del A et-add in marg. इट B (d). ७ जेज्व C; एज्व D H; जेज्व E F G I. ८ हस्ते A B (bcd) E F I; हस्ते B (a) C D G H J. ९ चिष्टदु A B (c) D E F G J; चिष्टदु B (abd) C; चिष्टदु J; चिष्टतु K. १० भट्टारके A B (c) F I; भट्टालके B (a) C; भट्टारके B (b); भट्टारके B (d) E; भट्टारके D; भट्टालहशामिके K. ११ भट्टके A B (c) C D F G I J; भट्टके B (abd); भट्टारके G; भं भट्टके K.

णिव्वक्कलं मूलकपेशिवण्णं

555

खन्धेण घेत्तूण अ कोशिशुत्तं ।

कुक्केहिं कुक्कीहिं अ बुक्कअन्ते

जधा शिआले शलणं पलामि(४६)॥५२॥

परिक्रम्य निष्क्रातौ ।

विदूषकः । भौदि रदणिण णं हु दे अअं अवमाणो तत्थ-

560 भवदो चारुदत्तस्स णिवेदइदव्वो । दौग्गच्चपीडिअस्स मण्णे  
दिउणदरा पीडा हुंविस्सदि (४७) ।

रदनिका । अज्ज मित्तेअ रदेणिआ खुं अहं संजद-  
मुही (४८) ।

( ४६ ) निर्वत्कालनिरुच्याल इत्यर्थः(?) (णिव्वक्कलं निर्वत्कलमि-  
त्यर्थः) । मूलकपेशिवव्य(ण)म् । पेशिस्त्वक् । मूलकत्वग्वर्णमा  
लोहितमित्यर्थः । स्कन्धेण घेत्तूण गृहीत्वा च कोशिशुभ्रम् । कोशा-  
वस्थितमित्यर्थः । कुकुरैः कुकुरीभिश्च बुक्कअन्ते शब्दायमानो यथा  
शृगालः शरणं गृहं प्रयाति तथा स्वगृहं प्रयाति ॥ ५२ ॥

विदू०-(४७) रदनिके न खलु तेयं कुकुरकुकुरीस्थाने यः  
कृतः शकारेण केशग्रहणेन कृतश्चापमानस्तत्रभवतः पूज्यस्येत्यर्थः ।  
चारुदत्तस्य निवेदयितव्यः । दौर्गत्यपीडितस्य मन्ये द्विगुणतरा  
पीडा भविष्यति ।

रद०-(४८) आर्य मैत्रेय रदनिका खल्वहं संयतमुखी ।

१ कोशिशुत्तं K. २ कुक्केहि B (bd) C E; कुक्कीहि H. ३ कुक्कीहि B (bd) C E;  
कुक्कीहि H. ४ बुक्कअन्ते B (ab) K; बुक्कमते H. ५ भौ रद० G. ६ ण हु B (a);  
ण वल्ल J. ७ भौदो D H. ८ णिवेदयिदव्वो B (d); णिवेद० H. ९ दौग्गच्च H.  
१० हुंविस्सदि B (d). ११ om: B (a). १२ रणिआ A B (bc) E G;  
रणिआ B (d). १३ वल्ल C D F.

विदूषकः । एवं ण्णेदं ( ४९ ) ।

चारुदत्तः । वसन्तसेनामुद्दिश्य । रदनिके मारुताभिलाषी 565  
प्रदोषसमर्थः । शीतार्तो रोहसेनः । तर्तः प्रवेद्यतामभ्यन्तरमयम् ।  
अनेन प्रावारकेण छादयैनम् । इति प्रावारकं प्रयच्छति ।

वसन्तसेना । स्वगतम् । कंधं परिर्अणोत्ति मं अवगच्छदि ।  
प्रावारकं गृहीत्वा समाधाय च स्वगतं सस्पृहम् । अम्महे जादी-  
कुसुमवासिदो प्रावारओ अणुदासीणं से उज्जोब्बणं पंडिहा- 570  
सेदि ( ५० ) । अपवारितकेन प्रावृणोति ।

चारुदत्तः । ननु रदनिके रोहसेनं गृहीत्वाभ्यन्तरं  
प्रविश ।

विदू०—(४९) एवं ण्णेदमित्येवार्थे । एवमेवेत्यर्थः ।

चारु०—रोहसेनश्चारुदत्तस्युतः ।

वस०—(५०) कथं परिजन इति मामवगच्छति जानातीत्यर्थः ।  
अम्महे विस्मये । जातीकुसुमवासितः प्रावारकः । अनुदासीनं  
साभिलाषम् । तदनुरूपचेष्टायोगात् । से अस्य । यौवनं प्रतिभासते ।

१ एवं C G H J. २ णेदे A B (cd) F. ३ तानभिलाषी D H. ४ ० समयशीतार्तो  
A B (bc) C D F H I ; शीतार्तो H. ५ ततश्च B (a). ६ अभ्यन्तरमयम् (?) B  
(a). ७ प्रावरकेण B (bd) E. ८ प्रावरकं B (bd) E K; प्रावारं H. ९ कथं  
H. १० ० जणोत्ति A B (bcd) D F I; ० जणोत्ति H. ११ प्राकारकं (?) B (b); प्रावरं  
B (d); प्रावरकं H. १२ आह (म् also) हे B (d) D H. १३ प्रावरओ B (bd) E;  
पवारओ H. १४ जोब्बणं D F G I. १५ परिहो D; परिहो H. १६ प्रविशा et-sec-m-  
add य B (d); प्रविश्य H.

वसन्तसेना । स्वगतम् । मन्दभाङ्गी खुं अहं तुह

575 अब्भन्तरस्स (५१) ।

चारुदत्तः । ननु रदनिके प्रतिवचनमपि नास्ति । कष्टम् ।

यदा तु भाग्यक्षयपीडितां दशां

नरः कृतान्तोपहितां प्रपद्यते ।

तदास्य भिलाण्यपि यान्त्यमिलतां

580

चिरानुरक्तोपि विरज्यते जनः ॥ ५३ ॥

उपसृत्य रदनिका विदूषकश्च ।

विदूषकः । भो इअं सा रअणिआं (५२) ।

चारुदत्तः । इयं सा रदनिका । इयमपरा का ।

अविज्ञातावसक्तेन दूषिता मम वाससा ।

585

वसन्तसेना । स्वगतम् । णं भूसिदा (५३) ।

वस०—(५१) मन्दभागिनी खल्वहं तवाभ्यन्तरस्य अभ्यन्तरगम-  
नस्याभागिनी । वेदयात्वात् । भाग्यं शोभनं कर्म ।

[चारु०—] [यदा त्विति] ॥ ५३ ॥

विदू०—(५२) भो इयं सा रदनिका ।

चारु०—[अविज्ञातेति] दूषिता परपुरुषत्वात् ॥ ५४ ॥

वस०—(५३) णं ननु भूषिता ।

१ कख C D F H J. २ तुअ A B (c) E F G I; °तुहे° C J; °तुवब्भं°  
B (d); °हे अभं H; तुव अभं K. ३ नुने (?) B (a). ४ °न्तोपहितां K.  
५ विदूषकः रदनिकामुपसृत्य J. ६ om. B (d). ७ रदणिआ C J.



चारुदत्तः ।

छादिता शरदभ्रेण चन्द्रलेखेव रोजते ॥ ५४ ॥

अथवा न युक्तं परकलत्रदर्शनम् ।

विदूषकः । भो अलं परकलत्तदंसणसङ्काए । एसा वस-  
न्तसेणा कामदेवाअदेनुज्जाणादो पहुदि भवन्तमणुरत्ता (५४) । 590

चारुदत्तः । अये इयं वसन्तसेना । स्वगतम् ।

यया मे जनितः कामः क्षीणे विभवविस्तरे ।

क्रोधः कुपुरुषस्येव स्वगात्रेष्वेव सीदति ॥ ५५ ॥

विदूषकः । भो वअस्स एसो क्खु राअसालो भ-  
णादि (५५) । 595

चारुदत्तः । किम् ।

विदूषकः । एसा ससुवण्णा सहिलण्णा नवणाडअदंस-  
णुट्टिदा सुत्तधांलि व्व वसन्तसेणा णाम गणिआदालिआ का-

विदू०—(५४) भो अलं परकलत्रदर्शनशङ्कया । एषा वस-  
न्तसेना कामदेवायतनोद्यानात्प्रभृति भवन्तमनुरक्ता ।

चारु०—[यथेति ।] सीदति कर्तव्यासामर्थ्यात्प्रव्यक्तो न  
भवति ॥ ५५ ॥

विदू०—(५५) भो वयस्य एष खलु राजश्यालो भणति ।

विदू०—(५६) एषा ससुवर्णा सहिरण्या नवनाटकदर्शनेशिता (?)

१ वृष्यते A B (b c) C D E F G H I J; वर्तते B (d). २ कलात्र (?) G.  
कलत्र J. ३ °दशु० D. ४ °मणुलत्ता° B (a). ५ भो वअस्स om: E. ६ °साल-  
संठाणो° B (a); °असालो B (d). ७ भणदि B (a). ८ °एसा क्खु समुण्णासहिलण्णा°  
B (a). ९ °सणुट्टिदा° A B (c). १० °धालिणिव्व D. H.

मदेवाअदणुज्जाणादो पहुदि तुमं अणुलत्ता अहेहिं बलक्कारा-  
 600 णुणीअमाणा तुह गेहं पविट्ठा (५६) ।

वसन्तसेना । स्वगतम् । बलक्काराणुणीअमाणेत्ति जं सच्चं  
 अलंकिदम्हि एदेहिं अक्खरेहिं (५७) ।

विदूषकः । ता जइ मम हत्थे सअं ज्जेव्व पट्ठाविअ  
 एणं समप्पेसि तौ अधिअरणे वेव्हारं विणा लहुअं णिज्जादे-  
 605 माणाह तव मए अणुवद्धा पीदी हुविस्सदि । अण्णधा आमरणं  
 वैरं हुविस्सदि (५८) ।

सूत्रधारीव वसन्तसेना नाम गणिकादारिका कामदेवायतनोद्याना-  
 त्प्रभृति त्वामनुरक्तास्माभिर्बलात्कारानुनीयमाना तव गेहं प्रविष्टा ।

वस०—(५७) बलात्कारानुनीयमानेति यत्सत्यमलंकृतास्म्येतै-  
 रक्षरैः । अलंकृतास्मीति ममान्यत्राभिलाषो नास्तीत्यर्थः ।

विदू०—(५८) तद्यदि मम हस्ते स्वयमेव प्रस्थाप्येनां सम-  
 र्पयसि ततोधिकरणे व्यवहारं विना लघुकं निर्यातयतस्तव मयानु-  
 बद्धा प्रीतिर्भविष्यति । अन्यथामरणं वैरं भविष्यति ।

१ अणुलत्ता A B (bcd) C D E F G H J. २ अहेहिं D. ३ बल-  
 क्काराणु B (a) C; वबलक्काराणु B (d); बलक्काराणु F. ४ गे om. हं B (a)?  
 ५ पविचिञ्चा B (a). ६ omit: B (ab). ७ माणत्ति B (a); माणं ति B (b)?  
 ८ अलं किदं भि [?] B (abd). ९ ज्जेव्व C; एव्व D; जेव्व F G. १० पट्ठाविअ  
 B (d); पट्ठाविअ K. ११ तदो C J. १२ अधिअरणे B (a) C J. १३ वेव्हारं  
 B (ad) C J; व्वेव्हारं F H. १४ लहुं C J. १५ माणाह B (d).  
 १६ अणुवद्धा B (a). १७ अण्णधा D. १८ आमरणं D E F G I; मरणं  
 C J. १९ वैरं B (ad); वेरं B (b) D E F G I; वेरन्तिके C J.

चारुदत्तः । सावज्ञम् । अज्ञोसौ । स्वगतम् । अये कथं  
देवतोपस्थानयोग्या युवतिरियम् । तेन खलु तस्यां वेलायां

प्रविश गृहमिति प्रतोद्यमाना

न चलति भाग्यकृतां दशमवेक्ष्य ।

610

पुरुषपरिचयेन च प्रगल्भं

न वदति यद्यपि भाषते बहूनि ॥ ५६ ॥

प्रकाशम् । भवति वसन्तसेने अनेनाविज्ञानादपरिज्ञातपरि-  
जनोपचारेणोपराद्धोस्मि । शिरसा भवतीमनुनयामि ।

वसन्तसेना । एदिणा अनुचिदभूमिआरोहणेण अवरद्धा 615  
अज्जं सीसेण पणमिअ पसादेमि (५९) ।

विदूषकः । भो दुवेवि तुम्हे सुसंपण्णा विअ कलमकेदारा

चाह०—देवतेवोपस्थानं यस्याः सा । [ प्रविश गृहमिति । ]  
पुष्पिताग्रा छन्दः ॥ ५६ ॥

वस०—( ५९ ) एतेनानुचितभूमिकारोहणेनापराद्धार्थं शीर्षेण  
प्रणम्य प्रसादयामि । अनुचितभूमिकारोहं(ह)णं पक्षद्वारेण वासप्रवे-  
शादिकम् ।

विदू०—( ६० ) भो ह्यपि युवां सुखं प्रणम्य कलमकेदारा-  
वन्योन्यं शीर्षेण शीर्षं समागतौ । अहमप्यनेन करभजानुसदृशेन

१ अर्थ (?) B (d); अप K. २ आविज्ञात B (d). ३ 'वरद्धो' K. ४ 'मनुयामि  
B (b). ५ एदिणा वस्तु अणु° B (a). ६ भूमिअ° H. ७ 'णारवद्धा A B (c)  
C D F I; णारवद्धा J; णारवद्धा K. ८ शीर्षेण A B (abc); मिसेण H I.  
९ पणममिअ B (d); पणममिअ H. १० सुसंपण्णा विअ B (a); सुखं पणमिअ A B (bc)  
C D E F G H I J; संपण्णा विअ K.

अणोणं सीसेण सीसं सैमागदा । अहं पि इमिणा केरहजा-  
णुसँरिसेण सीसेण दुवेवि तुम्हे पणमिअ पँसादिमि उट्ठेयँत्ति (६०)।

620

चारुदत्तः । भवतु । तिष्ठतु प्रणयः ।

वसन्तसेना । स्वगतम् । चदुरो मधुरो अं अअं उवण्णासो ।

ण जुत्तं अज्ज ईदिसेणं ईध आअदाए मेए पडिवसिदुं । भोदु  
एव्वं दाव भँणिस्सं । प्रकाशम् । अज्ज जइ एव्वं अहं  
अज्जस्स अँणुगेज्झा ता इच्छे अहं ईमं अलंकारअं अज्जस्स  
625 मेहे णिक्खिविदुं । अलंकारस्स णिमित्तं एदे पावा अँणु-  
सरन्ति (६१) ।

शीर्षेण द्वावपि युवां प्रसादयाम्युतिष्ठथ (तम्) इति । कलमाः  
शालयस्तेषां केदाराः क्षेत्राणि । समागतौ मिलितौ । प्राकृते नास्ति  
द्वि[व]चनम् । अत एव न भाषायाम् । प्राकृतस्य भाषात्वात् । करभ  
उष्ट्रशिशुः ।

चारु०—प्रणय इत्यनेन संभोगप्रार्थना । कूटाक्षिमा (?) ( कटा-  
क्षिता ) ।

वस०—( ६१ ) चतुरो मधुरश्चायमुपन्यासः । न युक्तमद्येदृ-  
शेनेहागतया मया प्रतिवसितुम् ( वस्तुम् ) । भवत्वेवं तावद्गणित्ये  
भ[णि]ष्यामीत्यर्थः । इ(ई)दृशेनेत्यगृहीतसंभोगोपकरणादिनेत्यर्थः ।

१ समाअदा A B (bc) C D E F G H I J. २ अहं वि D. ३ केरहजासरि ? B (b). ४ सेरिसेण A B (c) F I. ५ om. A B (bc) C D E F G I J; पणमिअ K. ६ पसादो (?) B (b). ७ ०धसुत्ति B (a); ०त्थेयँत्ति B (d); ०त्थेयँत्ति K. J adds after this इति उचिष्ठति. ८ om: DH. ९ जइ (?) B (a). १० एरिसेण C E J; इदिसेण H. ११ इह D H. १२ मये B (a). १३ एवं B (a) om: K. १४ भणइस्सं B (a). १५ अज्जइश AB (c) F I. १६ अणुगेच्छाका B (a); अणुगेच्छा A B (bc) E G; अणुगेच्छा J; अणुगहवदी D F H; अणुगेच्छिता K. १७ om: B (a). १८ अलंकारं B (d). १९ अज्जमेहे D F H. २० अलंकारणिमित्तं G. २१ अणुसरंदि D H.

चारुदत्तः । अयोग्यमिदं न्यासस्य गृहम् ।

वसन्तसेना । अज्ज अलिअं । पुरिसेसु णासा णि-  
क्खिविअन्ति ण उण गेहेसु (६३) ।

चारुदत्तः । मैत्रेय गृह्यतामयमलंकारः ।

630

वसन्तसेना । अणुगहिदम्हि (६३) । इत्यलंकारानर्पयति ।

विदूषकः । गृहीत्वा । सोत्थि भोदिए (६४) ।

चारुदत्तः । धिङ्मुखं न्यासः खल्वयम् ।

प्रकाशम् । आर्य यशेवमहमार्यस्य अणुगेहानुग्रहवतीत्यर्थः । आर्य-  
संबन्धनुग्रहपात्रमिति विशिष्टार्थः । ता तदेत्यर्थः । इच्छे इच्छामि ।  
अहमिममलंकारकमार्यस्य गेहे निक्षेप्तुम् । अलंकारस्य निमित्तमेते  
पापा अनुसरन्ति । एते शकारविटादयः । पापा अकार्यकारिणः ।

चारु०—इदमस्मदीयं गृहं न्यासस्यालंकारन्यासस्यायोग्यम् ।  
भग्नत्वाद्भक्षकाभावाच्चायोग्यता ।

वस०—(६२) अलीकं मिथ्या । भवता यदयोग्यमित्युच्यते  
तदलीकमित्यर्थः । पुरुषेषु न्यासा नि[क्षि]प्यन्ते न पुनर्गेहेषु ।

वस०—(६३) अनुगृहीतास्मि । अत्यन्तप्रश्रयवत्वादनुग्रहः ।

विदू०—(६४) स्वस्ति भवत्यै । अयं परिहास इति ज्ञेयं  
विज्ञैः ।

१ अलीकं B (a) J. २ पुरिसेसु A B (bc) C E F J; पुरिसेसु D H.  
३ णिक्खिविअन्ति D. ४ अणुगहिदंभि B (a); दंभि K; अणुगहिदंभि J. ५ अलं-  
कारं C J. ६ भवदीयं B (d) K.

विदूषकः । अपवार्य । जइ एव्धं ता चैरेहिं अंवहरी-  
635 अदु (६५) ।

चारुदत्तः । अचिरेणैव कालेन ।

विदूषकः । एसो से अम्हाणं विण्णासो (६६) ।

चारुदत्तः । निर्यातयिष्ये ।

वसन्तसेना । अज्ज इच्छे अहं इमिणा अज्जेण अणु-  
640 गच्छिज्जन्ती सकं गेहं गन्तुं (६७) ।

चारुदत्तः । मैत्रेय अनुगच्छ तत्रभवतीम् ।

विदूषकः । तुमं ज्जेव्व एदं कलहंसगामिणीं अणुग-

विदू०—अपवार्य । तृतीयादावभृति(?) द्वाभ्यामन्योन्यं मन्त्रणे-  
पवार्येति संकेतः । द्वाभ्यामित्युपलक्षणम् । (६५) यद्येवं तदा चौरै-  
रपह(हि)यतामिति । चैरेहिं अवहरीअदु इति संधिच्छेदनासस्तृती-  
याङ्गस्य सूचनम् ।

विदू०—(६६) एष सेस्या अस्माकं विन्यासः । एषोस्या  
वसन्तसेनाया अलंकारविन्यासः । अस्माकमित्यर्थः । परिहसतीति  
भावः ।

वस०—(६७) आर्य इच्छाम्यहमनेनार्येण सहेति शेषः ।  
अणुगच्छिज्जन्ती अनुगम्यमानेत्यर्थः । सकं स्वकम् । गेहं गन्तुम् ।  
अनेन मैत्रेयेणेत्यर्थः ।

१ एवं B (d); अ एव्धं ? H. २ °हरीअदुलि० D F H I; ता हरिअदु.  
३ विण्णासो A B (a); वि णासो? B (d). ४ °गच्छन्ती B (a). ५ om: B (a).  
६ ज्जेव C E G; एव्व D. \* गामिणीमणु A B (bcd).

च्छन्तो राअहंसो विअ सोहसि । अहं उण बम्हणो तेहिं  
जणेहिं चउप्पहोवणीदो विअ उवहारो कुकुरेहिं विअ खज्ज-  
माणो विवज्जिस्सं (६८) ।

645

चारुदत्तः । एवं भवतु । स्वयमेवानुगच्छामि भव-  
तीम् । तद्राजमार्गविद्वासयोग्याः प्रज्वाल्यन्तां प्रदीपिकाः ।

विदूषकः । वड्डमाणआ जालेहि पदीविआओ (६९) ।

चेटः । जनान्तिकम् । अँले तेल्लेण विणा पदीविआओ  
पेज्जालीअन्ति (७०) ।

650

विदूषकः । जनान्तिकम् । भो ताओ कखु अम्हाणं

विदू०—(६८) त्वमेवैतां कलहंसगामिनीमनुगच्छन् राजहंस इव  
शोभसे । अहं पुनत्रा(त्रा)ह्मणो यत्र तत्र जनैश्चतुष्पथोपनीत इवो-  
पहारः कुकुरैरिव खाद्यमानो विपत्स्ये । जनैः खाद्यमान इत्यन्वयः(?) ।  
उपहारो देवतावलिः ।

विदू०—(६९) वर्धमानक प्रज्वालय प्रदीपिकाः । वर्धमान-  
कश्चारुदत्तस्य दासः । अयमेव चेटः ।

चेटः—(७०) अरे तैलेन विना प्रदीपिकाः प्रज्वाल्यन्ते ।

विदू०—जनान्तिकमित्येकान्ते ।

१ तर्हि B (a) K; जर्हि तर्हि A B (bc) C D E. २ जणेहि B (a); om: B (b). ३ °उपहोवणीदो B (a); °उपाहोव° B (b); °उपवहो° B (d); °बणिदो° D H. ४ विवज्जिस्सं pr. m B (d). ५ तत्रभवती (divided and undivided) A B (c) and C D F. ६ विश्वास om: B (a). ७ वड्डमाणआ A B (c) CD E F G H I J. ८ पज्जालेहि A B (bc) C D E J. ९ पिआओ D. १० आले H. ११ विणा H. १२ °ज्जालीअन्ति A B (c) C; °लियन्ति° D I; °जालिआन्ति H.



पदीविआओ अवभाणिदनिद्धणकामुआ विअे गणिआं णि-  
स्सिणेहाओ दाणिं संवृत्ता (७१) ।

चारुदत्तः । मैत्रेय भवतु । कृतं प्रदीपिकाभिः । पश्य ।

655

उदयति हि शशाङ्कः कामिनीगण्डपाण्डु-  
ग्रहगणपरिवारो राजमार्गप्रदीपः ।

तिमिरनिकरमध्ये रश्मयो यस्य गौराः

स्रुतं जल इव पङ्के क्षीरधाराः पतन्ति ॥ ९७ ॥

उत्थेयं सानुरागम् । भवति वसन्तसेने इदं भवत्या गृहम् ।

660 प्रविशतु भवती । वसन्तसेना सानुरागमवलोकयन्ती निष्क्रान्ता ।

चारुदत्तः । वयस्य गता वसन्तसेना । तदेहि । गृह-  
मेव गच्छावः ।

(७१) भो ताः खल्वस्माकं प्रदीपिका अवमानितनिर्धनकामुका  
इव गणिका निःस्नेहा इदानीं संवृत्ताः । स्नेहे(हो)नुरागस्तैलं च ।

चारु०—भवत्वित्य(त्यु)पसंहारोक्तिः । प्रदीपिकाभिः कृतं प-  
र्याप्तं व्यर्थमिति भावः । 'युगपर्याप्तयोः कृतम्' इत्यमरः । अत  
एवाह ।

[उदयतीति ।] हीत्याश्चर्ये । अस्य शशाङ्कस्य । तमोवृन्दमध्ये  
शुभ्रा रश्मयः पतन्ति यथा स्रुतं जलं यस्मात्तादृशे प्रक्षिप्तिले  
इत्यर्थः । पङ्के दुग्धधाराः । पङ्कस्य तमोवन्नीलतया स्रुतजल इति

१ अविभाणिद<sup>०</sup> B (d). २ णिद्धण<sup>०</sup> D ; णिद्धनं E; णिद्धणं G. ३ अ ग<sup>०</sup> B (d); विआ H. ४ गणिआओ D H. ५ णिस्सिणेहाओ B (b) E G. ६ संवृत्ताओ B (ab); संवृत्ता H; णि वृत्ताओ K. ७ om: B (a); भवतु भवतु B (d). ८ दीपिकाभिः B (a). ९ स्रुत इव जलं(ल)पङ्के B (b) E. १० om: A B (a) C D H I J. ११ रामो पश्यन्ती . . . . . वसन्तसेना B (a).

राजमार्गो हि शून्योयं रक्षिणः संचरन्ति च ।

वञ्चना परिहर्त्तव्या बहुदोषा हि शर्वरी ॥ ५८ ॥

परिक्रम्य । इदं च सुवर्णभाण्डं रक्षितव्यं त्वया रात्रौ वर्ध- 665  
मानकेनापि दिवा ।

विदूषकः । जधा भवं अणवेदि (७२) ।

इति निष्क्रान्तौ ।

इति मृच्छकटिकायामलंकारन्यासो नाम प्रथमोङ्कः ।

विशेषणेन दुग्धधारासंपातघातभिदुरत्वं झटिति प्रतीयते । एवमेवोपमे-  
यभूततमसः शशाङ्ककिरणसंपर्कमात्रेणैव विनश्यदवस्थत्वमवगम्यते ।  
तथा च प्रदीपिकाप्रज्वालनप्रयासोन्यथासिद्ध इति भावः ॥ ५७ ॥

[राजमार्ग इति ।] ॥ ५८ ॥ रक्षितव्यमिति त्वया मैत्रेयेण ।  
चारुदत्तगृहे रात्रिशयननियमात् । दिवा वर्धमानकेन रक्षितव्यम् ।  
भृत्यत्वेन दिवापि विद्यमानत्वादिति भावः ।

विदू०—(७२) यथा भवानाज्ञापयति ॥ निष्क्रान्तौ इति चारु-  
दत्तविदूषकौ निर्गतावित्यर्थः । प्राधान्यादनयोर्निर्दे(र्दे)शः । चेदे (टो)-  
प्यनुगतः स्यादेवेति ज्ञेयम् । अङ्कः प्रथमः । अलंकारन्यासो नाम  
अलंकारन्यासपदवाच्य इत्यर्थः । इति श्रीमृच्छकटिकप्रकरणविवृतौ  
श्रीमन्महाराजश्रीबलिसेनसाहबसंमदाय श्रीलल्लदीक्षितेन निर्मिताया-  
मलंकारन्यासो नाम प्रथमोङ्कः ॥ १ ॥

१ अणवेदि H. २ om: B (abd). ३ °कटिके A B (c) c D F I J;  
after कटिके add प्रकरणे D H.

## द्वितीयोऽङ्कः ।

प्रविश्य

चेटी । अत्ताए अज्जआसआसं संदेसेण पेसिदम्हि ।  
ता जाव पविसिअ अज्जआसआसं गच्छामि । पंरिक्क्यावलोक्य  
च । एसा अज्जआ हिअएण कंप्पि अलिहन्ती चिट्ठदि ।  
5 ता जाव उप्पसप्पामि (१) ।

ततः प्रविशत्यासनस्था सोत्क्रण्ठा वसन्तसेना मदनिका च ।

प्रविश्य चेटी । इयं वसन्तसेनायाश्चेटी वसन्तसेनामदनिकयोः  
प्रवेशमङ्कारम्भकं सूचयति ।

(१) अत्ताए मात्रा वसन्तसेनायाः । अत्ता इति मातुः श्वश्र्वाश्च  
प्राकृते संज्ञा । अज्जआसआसमार्यासकाशम् । आर्या वसन्त-  
सेना । संदेशेन प्रेषितास्मि । तद्यावत्प्रविश्यार्यासकाशं गच्छामि ।  
एषार्या हृदयेन कमप्यालिखन्ती । अभिलषती (न्ती ?) त्यर्थः ।  
तिष्ठति । तद्यावदुपसर्पामि ।

१ चेटी चेटी B (ad) G. २ अत्ताए G. ३ अज्जआ B throughout the  
act translated by अज्जुका E G K; अज्जासआसं D H. ४ अज्जा D H.  
५ पंरिक्क्या om: B (a). ६ अज्जा D H. ७ किप्पि A B (ac) C F J K; किं वि D.  
८ अलिहन्ती B (d); अलिहन्दी D; अलिहन्दि H; अलिहन्ती K. ९ चिट्ठि D.  
१० उप्पस E.

वसन्तसेना । हञ्जे तदो तदो (१) ।

चेटी । अञ्जए ण किंपि मन्तैसि । किं तदो तदो (२) ।

वसन्तसेना । किं मए भण्णिदं (४) ।

चेटी । तदो तदो त्ति (५) ।

10

वसन्तसेना । सभूक्षेपम् । आं । एव्वं (६) ।

वस०-(१) हञ्जे इति चेष्ट्यादेराह्वाने । 'हञ्जे हण्डे हलाह्वाने नीचां चेटीं सखीं प्रति' इत्यमरः । तत्र सख्याह्वाने हलेति प्रसिद्धं शाकुन्तले । हञ्जे हण्डे इति तु नीचायाश्चेष्ट्याश्चाह्वाने ज्ञेयमिति विवेकः । तदो तदो ततस्ततः । तदो तदो इत्युन्मादस्य कामावस्थायाः सूचनम् ।

चेटी-(३) चेटी इयं मदनिका । आर्ये न किमपि मन्त्रयसि कथयसीत्यर्थः । किं ततस्ततः । ततस्तत इत्येव कथनं किमित्यर्थः । किंशब्दः प्रश्ने ।

वस०-(४) किं मया भणितम् । इदं तत्क्षणोक्तास्मरणमप्युन्मादः कामावस्थैव ।

चेटी-(५) ततस्तत इति ।

वस०-(६) आम् । एवम् । आमित्वङ्गीकारेऽव्ययम् । यदुच्यते त्वया यत्त्वया ततस्तत इत्येव कथितं नान्यत्तदङ्गीकृतमित्यर्थः । एवमीदृशमित्यर्थः ।

उपसृत्य

प्रथमा चेटी । अज्जए अत्ता आदिसदि ण्हादा भविअ  
देवदाणं पूअं णिव्वत्तेहि त्ति (७) ।

15 वसन्तसेना । हज्जे विण्णवेहि अत्तं अज्ज ण ण्हा-  
इस्सं । तां वह्मणो ज्जेव्व पूअं णिव्वत्तेदु त्ति (८) ।

चेटी । जं अज्जआ आणवेदि (९) । इति निष्क्रान्ता ।

मदनिका । अज्जए सिणेहो पुच्छेदि । ण पुरोभाइदा ।  
तां किं णेदं (१०) ।

20 वसन्तसेना । मेदणिए <sup>१३</sup>कोरिसिं मे पक्खसि (११) ।

मदनिका । अज्जओए सुण्णहिअअत्तणेण जाणामि  
हिअअगदं <sup>१६</sup>कंपि अज्जेआ अहिलसदि त्ति (१२) ।

चेटी-(७) प्रथमेति । या वसन्तसेनाजनन्या प्रेषिता सा प्रथमे-  
त्यर्थः । आर्ये मातादिशति स्नाता भूत्वा देवतानां पूजां निर्वर्तयेति ।  
निर्वर्तय संपादयेत्यर्थः ।

वस०-(८) हज्जे विज्ञापय मातरम् अद्य न स्नास्यामि । तद्वा-  
ह्मण एव पूजां निर्वर्तयत्विति ।

चेटी-(९) यदर्याज्ञापयति ।

मद०-(१०) आर्ये स्नेहः पृच्छयते(?) । न पुरोभागिता । तत्किं  
ने(णे)दम् । पुरोभागिता दोषैकदर्शिता । 'दोषैकदृक् पुरोभागी' इत्यमरः ।

वस०-(११) मदनिके कीदृशीं मां प्रेक्षसे ।

चेटी(मद०)-(१२) आर्यायाः शुन्यहृदयत्वेन जानामि हृदयगतं  
कमप्यार्याभिलषतीति ।

१ चेटी चेटी B (ab). २ णाहादा A B (c). ३ णिव्वत्तेहि D H. ४ णहाइस्सं  
A B (c). ५ ताव B (a) K. ६ एव्व D H. ७ णिव्वं णिव्वं D H.  
८ अज्जआ D. ९ पुत्थादि B (b); पुच्छीअदी A B (c) D E F G. १० ता om: A B  
(c) F; ता किं णेदं om: D H. ११ मअणिए D H. १२ कीदिसिं B D E.  
१३ om: B (d). १४ अज्जाए D H. १५ कंपि D. १६ अज्जा D.

वसन्तसेना । सुदु तुए जाणिदं । परहिअअग्गहणप-  
ण्डिआ मदणिआ क्खु तुमं (१३) ।

मदनिका । पिअं मे पिअं । कामो क्खु णाम एसो भ- 25  
अवं । अनुगहिदो महूसवो तरुणजणस्स । ता क्खेदु अज्जंआ  
किं राजा राअवल्लहो वा सेवीअदि (१४) ।

वसन्तसेना । हज्जे रमिदुमिच्छामि । ण सेविदुं (१५) ।

मदनिका । विज्जाविसेसालंकिदो किं कोवि ब्रह्मणो  
जुंआ कोमीअदि (१६) ।

30

वस०—(१३) सुदु त्वया ज्ञानम् । परहृदयग्रहणपण्डिता मद-  
निका खलु त्वम् ।

मद०—(१४) प्रियं मे प्रियम् । कामः खलु नामैष भगवान् ।  
अनुगृहीतो महोत्सवस्तरुणजनस्य । तत्कथयत्वार्था किं राजा राज-  
वल्लभो वा सेव्यते ।

वस०—(१५) हज्जे रन्तुमिच्छामि । न सेवितुम् । कामोपभो-  
गरसिकास्मि । न द्रव्यार्थिनीत्यर्थः । द्रव्यपुष्कलतयैवालंकारन्या-  
सश्चारुदत्तस्य वल्लभतमस्य करे कृतः प्रथमाङ्क इति भावः ।

मद०—(१६) विद्याविशेषालंकृतः किं कोपि ब्राह्मणो युवा  
काम्यते ।

१ क्खु तुए B (a). २ पर om: B (d). ३ पाण्डिआ D. ४ सु B. ५ अणवगहिदो  
B E K; अणवगा हिदो; वग्गहिदो B (a); गृग्गहिदो D; ह्हिदो H. ६ हेदु D H.  
७ अज्जा D. H. ८ om: B (d). ९ कोपि A B (cd). १० जुवा A B (bc)  
D. ११ कामेदि B (a).

वसन्तसेना । पूअणीओ मे बह्मणो जणो (१७) ।

मदनिका । किं अणेअणअरौभिगमणजणिदविहववित्थारो  
वाणिअज्जुआं वा कामीअदि (१८) ।

वसन्तसेना । हज्जे उवारूढसिणेहं पि पणइजणं परिचइअ  
35 देसन्तरगमणेण वाणिअजणो महन्तं विओअदुक्खं उप्पा-  
देदि (१९) ।

मदनिका । अज्जए ण रौआ ण राअवह्महो ण बह्मणो  
ण वाणिअज्जणो । ता को दाणिं सौ भट्ठिदोरिआए कामी-  
अदि (२०) ।

वस०—(१७) पूजनीयो मे ब्राह्मणो जनः । पूजनीयाश्च ये भ-  
वन्ति तेषां विलासवैमुख्यं म(स)देति भावः ।

मद०—(१८) किमनेकनगराभिगमनजनितविभवविस्तारो वा-  
णिजयुवा वा काम्यते । वाणिज्यं वाणिजः । तस्येदमित्यण् । वाय-  
सराक्षसादिवद्वा स्वार्थेण् ।

वस०—(१९) हज्जे उपारूढस्नेहमपि प्रणयिजनं परिचय्य(त्यज्य)  
देशान्तरगमनेन वाणिजजनो महद्वियोगजदुःखमुत्पादयति ।

मद०—(२०) आर्ये न राजा न राजवल्लभो न ब्राह्मणो न व-  
णिग्जनः । तत्क इदानीं स भर्तृदारिकया काम्यते ।

१ हज्जे पृथ० B (ad). २ राभिगमण० B. ३ विहव हव (?) वित्थारो B (a);  
वित्थारो (?) H. ४ वाणिज D. H. ५ जुवा D. ६ उवारूढ A B (bcd).  
७ पणअणां (?) B (a); ८ पणअण D. ९ परिचइअ B (ad). १० विअज० B (b).  
१० चेटी throughout the page for मदनिका A B (bcd) E. ११ राजा A B  
(c) F. १२ जणो C. १३ ओसो (?) K. १४ भट्ठ० B (d) D H.



वसन्तसेना । हञ्जे तुमं मए सह कामदेवाअदणुज्जाणं ४०  
गेदा औसि (२१) ।

मदनिका । अज्जए गदम्हि (२२) ।

वसन्तसेना । हञ्जे तं धावि मं उंदासीणा विअ  
पुच्छसि (२३) ।

मदनिका । जाणिदं । किं सो ज्जेव्वं जेणं अज्जंआ सर- ४५  
णाअदा अब्भुववण्णा (२४) ।

वसन्तसेना । किं नामहेओ क्खुं सो (२५) ।

मदनिका । सो क्खुं सेट्ठिचत्तरे पेडिवसदि (२६) ।

वसन्तसेना । अहं णोमं से पुच्छिदासि (२७) ।

वस०—(२१) हञ्जे त्वं मया सह कामदेवायतनोद्यानं गतासीः ।

चेटी (मद०)—(२२) आर्ये गतास्मि ।

वस०—(२३) तथापि मामुदासीनेव पृच्छसि ।

मद०—(२४) ज्ञातम् । किं स एव येनार्या शरणागताभ्युपपन्ना ।  
अनुगृहीतेत्यर्थः । अभ्युपपत्तिरनुग्रहः ।

वस०—(२५) किं नामधेयः खलु सः ।

मद०—(२६) स खलु श्रेष्ठिचत्वरे प्रतिवसति । श्रेष्ठी वणिक् ।  
'सेठ' इति भाषा ।

वस०—(२७) अयि नामास्य पृष्टासि ।

१ ण गदा B (a). २ असि H. ३ om: A B (bc) C D E F H J. ४ तथा वि B;  
तथा वि D; तथा वि F; तथावि H; तथावि J. ५ अणुदासीणा B (a). ६ अज्जए किं  
B, B (abd). ७ एव्व D H; एव्वज्जणो D. ८ तेण (?) B (d). ९ अज्जा D  
H. १० ख. ११ 'सुतेट्ठि' B (b). १२ परिव० B (ad). १३ अवि D; आवि H.  
१४ नाम संपुच्छिदासि B (ab).

50 मदनिका । सो कखु अज्जए सुगहिदणामहेओ अज्ज-  
चारुदत्तो णाम (२८) ।

वसन्तसेना । संहर्षम् । साहु । मैदणिए साहु । सट्ठु तुए  
जाणिदं (२९) ।

मदनिका । स्वगतम् । एव्वं दाव । प्रकाशम् । अज्जए  
55 दल्लिहो कखु सो सुणीअदि (३०) ।

वसन्तसेना । अदो ज्जेव्वं कामीअदि । दल्लिहपुरिससंक-  
न्तमणा कखु गणिआ लोए अवअणीआ भोदि<sup>१</sup> (३१) ।

मदनिका । अज्जए किं ह्रीणकुसुमं सहआरपादवं म-  
हुंअरीओ उण सेवन्ति (३२) ।

मद०—(२८) स खल्वार्ये सुगृहीतनामधेय आर्यचारुदत्तो नाम ।

वस०—(२९) साधु । मदनिके साधु । छष्टु त्वया ज्ञातम् ।

मद०—(३०) एवं तावत् । आर्ये दरिद्रः खलु स श्रूयते ।

वस०—(३१) अत एव काम्यते । दरिद्रपुरुषसंक्रान्तमनाः खलु  
गणिका लोकेवचनीया भवति । अवचनीयार्थानभिलाषेण गुण-  
मात्रानुरागेण च वागगोचरमाहात्म्यशालिनीत्यर्थः ।

मद०—(३२) आर्ये किं हीनकुसुमं सहकारपादपं मधुकर्यः पुनः  
सेवन्ते ।

१ सुगृहिद B (a); सुगृहिणाम B (d); सुगृहिद D; सुगृहीद J. २ om: D.  
३ मअणिए B (a) D. ४ दरिहो D H. ५ एव्व D H. ६ होदि D; होदी H.  
७ om: B (a). ८ ज्जण marg. जीर्ण B (d); °हीण° D H. ९ अरिओ D H.  
१० सेवन्ति D H.

वसन्तसेना । अदो ज्जेव्व ताओ महुअरीओ वुच्चन्ति (३३) । 60

मदनिका । अज्जए जेइ सो मणीसिदो ता कीस  
दाणि सहसा णाहिसारीअदि (३४) ।

वसन्तसेना । हज्जे सहसा अहिसारिअन्तो पच्चुअआर-  
दुव्वलदाए मा दाव जणो दुल्लहदंसणो पुणो भविस्सदि (३५) ।

मदनिका । किं अदो ज्जेव्व सो अलङ्कारओ तस्स हत्थे 65  
णिक्खित्तो (३६) ।

वसन्तसेना । हज्जे सुहु दे जाणिदं (३७) ।

वस०—(३३) अत एव ता मधुकर्क्य उच्यन्ते । मधु कुर्वन्ति  
सेवन्ते माता (मत्ता ?) इत्यर्थः ।

मद०—(३४) आर्ये यदि स मनीषितस्तत्कीसः (स) किमर्थमि-  
दानीं सहसा नाभिसार्यते । मनीषितो वाञ्छितः । स गृहे यत्र कुत्रापि  
संकेते वा किमिदीदानीं नाह्वयते । तद्गृहे स्वयमेव वा कुतो [न]  
गम्यत इति भावः ।

वस०—(३५) हज्जे सहसाभिसार्यमाणः प्रत्युपकारदुर्बलतया  
मा तावज्जनो दुर्लभदर्शनः पुनर्भाविष्यति ।

मद०—(३६) किमत एव सोलंकारस्तस्य हस्ते निक्षिप्तः ।

वस०—(३७) सुष्टु ते त्वया ज्ञातम् ।

नेपथ्ये । अथ ब्रूतं निरूपयति । तत्र मायू [थु]रः सभिकः । श्रूतकर-  
नामा यथार्थनामा तत्र माथुरेण जितः । संवाहकनामा पराजितः पलाय-

१ 'अरिओ' D H. २ उच्यन्ति D, उच्यन्ति H. ३ जयि B (a); जई J. ४ सल्लिअदि  
B (a). ५ सारीअन्तो B (d) D. H. ६ पक्कअ (?) H. ७ जणो. D.  
८ अज्जए किं B, B (ad). ९ तए D.

नेपथ्ये । अले भट्टा दश सुवण्णाह लुङ्कु जूदकर पपलीणु  
पपलीणु । ता गेल्ल गेल्ल चिट्ठु चिट्ठ दूलात् पदिदोसि (३८) ।

70

प्रविश्यापटीक्षेपेण संभ्रान्तः ।

संवाहकः । कैरटे एरो जूदिअलभावे । हीमाणहे ।

णवबन्धनमुक्तापुए विअ

गइहीए हा ताडिदोमिह गइहीए ।

मानः प्रविशति । अयं संवाहको मागधीभाषापाठकः । ढक्कभाषापाठकौ  
माथुरद्यूतकरौ । तत्र अरे भट्टा इत्यादि वाक्यं माथुरस्य द्यूतकरं  
प्रति ।

(३८) अरे भट्टा इति द्यूतकरस्य संबोधनम् । दश सुवण्णाह  
दश सुवर्णस्य । कृत इति शेषः । लुङ्कु रुद्धः । जूदकर हे द्यूतकर ।  
यद्वा द्यूतकरः संवाहकः । पपलीणु पपलीणु प्रपा(प)लायि प्रपा(प)  
लायि । तद्गृहाण गृहाण । तिष्ठ तिष्ठ । त्वं मया दूरोत्पद्योसि । सुवर्ण  
दशमासिकं मुद्रा तत्तद्राजाङ्कवटिता । मोहर इति भाषा(प)-  
या । प्रपलायितः संवाहकस्तद्गृहाण धारयेत्यन्वयः । संभ्रान्तो भीतः ।

संवा०—(३९) कष्टं एष द्यूतकरभावः । हीमाणहे विस्मयेव्ययम् ।

[ णवबन्धनेत्यादि । ] चित्रजातिः । नवबन्धनमुक्तयेव गर्दभ्या  
हा ताडितोस्मि गर्दभ्या । अङ्गराजमुक्तयेव शक्त्या घटोत्कच

१ अरे A B (bc) D K; अरेरे B (ad). २ सुवण्णाह A B (bc); सुवण्णाहकिदे D H. ३ लुङ्कु B (a). ४ जूदकर B (b) K; जूदिअरु B; द्यूतअरु B (d). ५ पपलीणु B B (a); लोणु D F H. ६ गेल्ल गेल्ल B (b) E; गेल्ल K. ७ तिष्ठ B; तिष्ठ B (a); तिष्ठ तिष्ठ (?) B (d); चिट्ठ D; चिट्ठ K. ८ दूरोत्पद्योसि B; प्रदिदो B (d); दूरदो पदिदोसि D H K. ९ अपटाक्षेपेण A B (abc); पटाक्षेपेण D. १० om: B (a). ११ कटे. B (abcd); हीमाणहे कटे B (a); कटे D H; हीमाणहे कटे E F K. १२ जूदिअले भावे D F H. १३ सुक्खाप B (a). १४ om: A B (bd).

अद्गलाअमुक्कोए विअ शत्तीए

घडुक्को विअ घादिदोम्हि शत्तीए ॥ १ ॥

75

लेखअवावडहिअअं शहिअं दैश्टूण झत्ति पँब्भइटे ।

एण्हि मग्गणिवडिदे कं णुं हु शलेणं पवँज्जामि ॥ २ ॥

ता जाव एँदे शहिअजुदिअला अण्णदो मं अण्णेशन्ति

इव घातितोस्मि शक्त्या । अस्यार्थः । नवबन्धनान्मुक्तयेव गर्दभ्या  
रासभस्त्रिया ताडितोस्मि । हा कष्टम् । गर्दभ्या वराटिकया निमित्तभू-  
तया पराजितस्ताडितोस्मि गर्दभ्या । गर्दभी नु ताडनस्वभावा सा  
प्रतिद्वैव । गह्वीति वराटिकानाम । गर्दभीशक्तिके अथ३ (?) इति  
प्रसिद्धं द्यूतके कर्प(प)र्दकनामधेये । अङ्गराजेन कर्णेन मुक्तया  
शक्त्या सूर्यदत्तेन कुन्तेन शस्त्रविशेषेण ताडितो घटोत्कचो भीमसे-  
नस्तुत इव ताडितोस्मि शक्त्येति ॥ १ ॥

[लेखअवावडेति ।] आर्याङ्गन्दः । लेखकव्यापृतहृदयं सभिकं दृष्ट्वा  
झटिति प्रभ्रष्टः । इदानीं मार्गनिपतितः कं नु खलु शर (?) शरणं प्रव-  
जामि । कं नु खल्विति विमर्शे ॥ २ ॥

तद्यावदेतौ सभिकद्यूतकरावन्यतो मामन्विष्यतः । न प्राकृते-  
द्विवचनमित्यसकृदावेदितम् । तावदितो विपरीताभ्यां पादाभ्यामे-  
तच्छून्यं देवकुलं प्रविश्य देवीभविष्यामि । इदं च्विप्रत्ययान्तम् ।

१ मुत्ताए B (a). २ वि B (d); om: J. ३ शत्तीए D H. ४ लेखक B (a).  
५ सहिअं A B (bed) D; शहिअं om: B (a). ६ दडुण A B (abcd) C D F  
J K. ७ पँब्भइटे A B (abc) C D F J; पडिभइटे B (d). ८ एण्हि मग्गे D (also)  
H which has एण्ही. ९ णु B B (a). १० शरणं B (a). ११ पवँज्जमि D H.  
१२ सक्को B (d). १३ अदला D.

ताव इदो विपण्डीवेहिं पौदेहिं एदं शुण्णदेउलं पविशिअ  
80 देवीहुविशेशं (३९) । बहुविधं नाटयं कृत्वा तथा स्थितः ।

ततः प्रविशति माथुरो द्यूतकरश्च ।

माथुरः । अले भट्टा दशसुवण्णाह लद्धु जूदिकरु पर्पलीणु  
पपलीणु । गेल्ल गेल्ल चिट्ठं चिट्ठु । दूलात् पदिट्ठोसि (४०) ।

अदेवो देवो भूत्वा प्रतिभारूपस्तिष्ठामीत्याशयः । देवकुलं देव-  
गृहम् । देवालयमिति यावत् । अत्र कुलशब्दो 'व्रजं स्याद्भोकुलं  
गोष्ठम्' इत्यत्र च गृहार्थकः । तथा च महाभाष्यम् । 'यथा  
कुम्भकारकुलं गत्वा कश्चिदाह कुरु घटान् जलमाहरिष्य इति तथा  
वैय्याकरणकुलं गत्वा न कश्चिदाह कुरु शब्दान्प्रयोक्ष्य इति शब्दनित्य-  
ताभावादे (?) गृहार्थक एवात्र कुलशब्दः प्रयुक्तश्चक्षुःभ्रवसां पत्येति  
ध्येयम्' । संवाहकसूचितप्रवेशौ माथुरद्यूतकरो प्रविशतः । 'नासू-  
चितस्य प्रवेश' इत्यसकृदुक्तम् ।

माथु<sup>०</sup>-(४०) अरे भट्टा दशसुवर्णस्य कृते रुद्धो द्यूतकरः प्र-  
पलायितः । गृहाण गृहाण तिष्ठ तिष्ठ दूरात्पट्टोसि । व्याख्यातमि-  
दमनुपदमेव ।

१ विपण्डीवेहिं marg = विपरीताभ्यां A B (c); विपण्डीवेहिं B (bd)F; विपण्डीवेहिं  
= विपरीताभ्यां D. २ पदेहिं H. ३ भविस्सं A B (bed) D; भविशं C J. ४ om:  
B (a). ५ अले अले B (ad); अररे B. ६ सुवण्णाह A B (bed) सुवण्णाहकिदेद  
D H. ७ जूदिकरु B (b) जूदिकरु B; <sup>०</sup>अरू<sup>०</sup> K. ८ <sup>०</sup>पर्पलीणु onice B; <sup>०</sup> पर्पलीणु-  
... लोणु D; लाणू ... लाणू H. ९ om: D. १० तिष्ठ तिष्ठ B. ११ दूरात्पट्ट-  
ट्टोसि B K; दूरदोप and पदट्टोसि D H.

द्यूतकरः ।

जइ वज्जसि पोआलं ईन्दं सैलणं चं सम्पदं जासि । 85  
सहिअं वज्जिअ एक्कं रुद्धो विण रक्खिदुं तरइ (४१) ॥३॥

माथुरः । कहिं कहिं सुसहिअविप्पलम्भआ

पलासि ले भअपलिवेविदङ्गआ ।

पदे पदे समविपमं खलन्तआ

कुलं जसं अईकसणं कलेन्तआ (४२) ॥४॥ 90

द्यूतकरः । पदं वीक्ष्य । एसो वज्जादि । ईअं पणढा  
पदवी (४३) ।

द्यूत०—[जइ वज्जसीति ।] आर्याञ्जदः । उद्दिश्य संवाहकमु-  
क्तिरियम् । (४१) यदि व्रजसि पातालमिन्द्रं शरणं च सांप्रतं यासि ।  
सभिकं वर्जयित्वैकं रुद्धोऽपि न रक्षितुं तरइ शक्नोतीत्यर्थः ॥३॥

माथु०—[कहिं कहिं इत्यादि ।] तुंचिरावृत्तं (?) ङ्गदः । (४२)  
कुत्र कुत्र सुसभिकविप्रलम्भक पलायसे रे भयपरिवेपिताङ्गक ।  
पदे पदे समविपमं खलन्तआ खलन् कुलं यशोतिक्कणं कलन्तआ  
कुर्वन् ॥ ४ ॥ इयमप्युद्दिश्य संवाहकमेव सभिकस्य माथुरस्योक्तिः ।  
स(सु)सभिकस्य माथुरस्य विप्रलम्भक प्रतारक । विप्रलम्भः प्रतार-  
णम् । समेत्यादि स्व[ल]नक्रियाविशेषणम् ।

द्यूत०—पदं संवाहकचरणचिह्नं मार्गधूलिषु वीक्ष्येत्यर्थः । (४३)  
एष व्रजति । इयं प्रनष्टा पदवी । एष संवाहकः । व्रजति । इयं पद-

१ पातआलं B (a). २ इदं B (a) इदं B (d). ३ सलणं B D. ४ अ B (a)  
५ संवदं K. ६ जासि B (d). ७ तरइ H. ८ रे B B (a). ९ शमविशमं  
B D. १० यसं B (d). ११ सकलुशअं B; लुसं B (a); स . . . सअं K.  
१२ द्यूतकारः K. १३ इअं इअं B, B (abd).



माथुरः । आलोक्य । सवितर्कम् । अले विष्पदीवु पादू ।  
 पडिमाशुण्ण देउलु । विचिन्त्य । धुत्तु जुदिअरु विष्पदीवेहिं  
 १५ पादेहिं देउलं पविट्टु (४४) ।

द्यूतकरः । ता अणुसेरम्ह (४५) ।

माथुरः । एवं भोदु (४६) ।

उभौ देवकुलप्रवेशं निरूपयतः । दृष्ट्वान्योन्यं संज्ञाप्य ।

द्यूतकरः । कथं कट्टमयी पडिमा (४७) ।

वी मार्गः प्रनष्टा । महामार्गमपहायान्यतो गतेत्यर्थः । उक्तमिवेद-  
 मनुमानेनेति ध्येयम् ।

माथु०—(४४) अरे विप्रतीपौ पादौ । प्रतिमाशून्यं देवकुलम् ।  
 प्रयोजनविरहेण नात्र मानुषसंभव इति भावः । धूर्तो द्यूतकरो विप्र-  
 तीपपादाभ्यां देवकुलं प्रविष्टः । द्यूतकरः संवाहकः । विप्रतीपेति  
 विपरीतेत्यर्थः । ढक्कभाषायामस्यामुकारान्तानि प्रथमान्तादीनीत्यव-  
 धेयम् ।

द्यूत०—(४५) तबोनुसरावः । संवाहकमिति शेषः ।

माथु०—(४६) एवं भवतु । संज्ञाप्येति । अयं संवाहक एव प्रति-  
 मारूपेणात्मानं निह्नुवान इह तिष्ठतीति संज्ञापनं कृत्वेत्यर्थः ।

द्यूत०—(४७) कथं काष्ठमयी प्रतिमा ।

१ अरे B. २ विष्पदीवु B D; °प्पतीप B (a) K. ३ पादू K. ४ पडिमशुण्ण B (a); °मडिमशुण्ण B (b); पडिमशुण्ण B (d). ५ देवउलु A B (c) D K; देउलं B (d). ६ धुत्तु B (ab); धूत K. ७ जुदिअरु B; जुदिकरु A B (c); जुदिकरु B (bd) जुदिकरु D. ८ विष्पदीवपदेहिं A 'B (bcd) D F. ९ देउलं B (d). १० °विट्टा B (a); °विट्टे B (d); °विट्टो J. ११ °कारः K. १२ नाटयतः D.

माथुरः । अले णं हु ण हु शैलपडिमा । इति बहुविधं चालयति । 100  
 संज्ञाप्य च । एवं भोदु । एहि जूदं किंलेम्ह । (४८) बहुविधं द्यूतं क्रीडतः ।  
 संवाहकः । द्यूतेच्छाविकारसंवरणं बहुविधं कृत्वा । स्वगतम् । अले  
 कत्ताशदे णिण्णाणअरश हलइ हंडकं मणुरशरश ।  
 ढक्काशदेव णडोधिवरश पव्भेइलज्जश ॥ ९ ॥  
 जाणामि ण कीलिइशं शुभेलुशिहलपडणशैणिहं जूअं । 105  
 तहे वि हु कोइलमहेले कत्ताशदे मणं हलदि (४९) ॥ ६ ॥

माथु०—(४८) अरे न खलु शैलप्रतिमा । शिलाया इयं शैली  
 सा चासौ प्रतिमेति कर्मधारय एव समासः । माथुरद्यूतकरौ प्रतिमा-  
 भूतं संवाहकं चालयत इत्यर्थः । अयं संवाहक इत्यन्योन्यं संज्ञाप्य  
 चेत्यर्थः । एवं भवतु । एहि द्यूत इत्यर्थः । क्रीडावः ।

संवा०—संवरणं गोपनम् । स्वस्य प्रतिमारूपेण स्थितत्वात् । स्वगतं  
 मनस्येवाहेत्यर्थः । अरे [ कत्ता (त्ता) शदे इति ] आर्याछन्दः । (४९) क-  
 त्ताशब्दो निर्माण[क]स्य हरति हृदयं मनुष्यस्य । ढक्काशब्द इव नराधि-  
 पस्य प्रभ्रष्टराज्यस्य द्यूतकरणं यया सा कत्ता । काउ इति प्रसिद्धः ।  
 नादी (नान्दी) पूर्वः (पूरा) इति प्रसिद्धे । द्यूत इत्यन्ये । नान्दी  
 नक्की इति भाषायाम् । पूर्वः पूरा इति भाषया प्रसिद्धः । निर्माणकस्य  
 नाणं शिवादिदेवा कुं ठ(ट)ङ्कादीत्युक्तं पूर्वाङ्के । निर्गतं नाणमपि यस्य  
 यस्माद्वा स तथा तस्य निर्माणकस्य अतिनिर्धनस्येत्यर्थः ॥ ९ ॥

१ णहु once A B (c) D F K. २ शैलप्य° D F. ३ चालयतः B. ४ om.  
 B. ५ कालेह B (a). ६ क्रीडति J. ७ ण्णाणअरस B (abcd) D K. ८ ह-  
 ङकं B (abd) D. ९ सदे B (d). १० णला. D. ११ पव्भ . . . इलज्जस B  
 (a); पव्भलज्जस B (d). १२ शुहलं H. १३ संणिह B (d) १४ जूअं B  
 D. १५ तहविअ B; विअ B (a). १६ माहुले ? H.

द्यूतकरः । मम पांटे मम पांटे (५०) ।

माथुरः । ण हु मम पांटे मम पांटे (५१) ।

संवाहकः । अन्यतः सहसोपसृत्य । णं मम पांटे (५२) ।

110

द्यूतकरः । लद्धे गोहे (५३) ।

माथुरः । गृहीत्वा । अले पेदण्डा गृहीदोसि । पअच्छ  
तं दशसुवण्णं (५४) ।

[जाणामि इति ।] आर्याछन्दः । जानामि न क्रीडिष्यमि सुमेरुशिखर  
पतनसंनिभं द्यूतम् । तथापि खलु कोकिलमधुरः कत्ताशब्दो मनो हरति ।  
जानामि नेति भङ्गशुक्तिर्द्यूतव्यसनिनाम् । सुमेरुशिखरेत्यादिविशेषणेन  
घोरमहत्त्वं द्यूतस्य बोध्यते । व्याख्यातानुपदमेव कत्ताशब्दः ॥६॥

द्यूत०—(५०) मम पांटे मम पांटे ।

माथु०—(५१) न खलु मम पांटे मम पांटे । संवाहकोन्यतः  
सहसोपसृत्येति प्रतिमालूपं त्यक्त्वा देवालयस्तम्भान्तरान्तरेण झटिति  
समीपमागत्येत्यर्थः ।

(५२) ननु मम पांटे इति आर्थ ३ (?) । द्यूतकरोक्तिविशेषः ।

द्यूत०—(५३) लब्धः गोहे पुरुषः । यं संवाहकं गवेषयन्नासीः  
सोयं लब्ध इत्यर्थः ।

माथु०—(५४) अरे पेदण्डा लुप्तदण्डकं गृहीतोसि । गोहे पेदण्डा  
इति देशी । प्रयच्छ तद्दशसुवर्णम् ।

१ कारः K. २ पांटे throughout the page D. H; पांटे K. ३ पांटे D.  
४ पेदण्डा B, B (ad). ५ गृहीदो A B (c); गृहीतो B; गृहीदो B(b). ६ दस B(a).

संवाहकः । अञ्ज ददृशं (५५) ।

माथुरः । अहुणा पअच्छ (५६) ।

संवाहकः । ददृशं प्रसादं कलेहि (५७) ।

115

माथुरः । अले णं संपदं पअच्छ (५८) ।

संवाहकः । शिलु पडदि (५९) । इति भूमौ पतति ।

उभौ बहुविधं ताडयतः ।

माथुरः । एसु तुमं हु जूदिअरमण्डलीए बद्धोमि (६०) ।

संवाहकः । उत्थाय सविषादम् । कथं जूदिअलमण्डलीए 120

संवा०—(५५) अञ्ज दास्यामि ।

माथु०—(५६) अहुना प्रयच्छ ।

संवा०—(५७) दास्यामि प्रसादं कुरु ।

माथु०—(५८) अरे ननु सांप्रतं प्रयच्छ ।

संवा०—(५९) शिरः पतति भ्रमतीत्यर्थः ।

उभौ माथुरद्यूतकौ । बहुविधं मुष्टिपादादिप्रहारैः । संवाहकं ताडयत इत्यर्थः ।

माथु०—(६०) एष त्वं खलु द्यूतकरमण्डल्या बद्धोमि ।

संवा०—(६१) कथं द्यूतकरमण्डल्या बद्धोमि । इति

१ ददृशं A B (cd). २ पईच्छ K. ३ ददृशं B (abd) D; ईस्सं K.  
४ प्रसादं B (a) K. ५ संपदे B (a). ६ किं शिलुपडदि B (a); पडदि  
marg. पातयति B (d). ७ ताडयतः D. ८ एसु तुहं द्यूतकरमण्डलीं कृत्वा  
जूदि &c. B; एसु तुहं जूदिमण्डलीए बद्धोमि । इति द्यूतमण्डलीं कृत्वा तथा करोति B  
(a); एसु तुं जूदि D F; द्यूत. . . . (त्वा &c.) om : तुहं द्यूतमण्डलीं कृत्वा एतो  
जूदिअर &c. E K; हु om : E K.

बद्धोमि । ही एशे अम्हाणं जूदिअलाणं अलङ्कणीए शमए ।  
ता कुदो देइइशं (६१) ।

माथुरः । अले गन्थु कुलु कुलु (६२) ।

संवाहकः । एवं कलेमि । द्यूतकरमुपस्थय । अद्धंते देमि ।

125 अद्धं मे मुञ्चदु (६३) ।

द्यूतकरः । एवं भोदु (६४) ।

कष्टम् । एषोस्माकं द्यूतकराणामलङ्कनीयः समयः । तत्कुतो  
दास्यामि ।

माथु०—(६२) अरे गन्थु गण्डः । कुलु कुलु कृतः कृतः । त्वये-  
त्यर्थादायाति । गण्डो लम्कः । डाव इति भाषा । द्यूते त्वया गण्डः  
कृतः स्थित इति तद्वशं सुवर्णं देहीत्याशयः ।

संवा०—(६३) एवं करोमि । ददामीत्यर्थः । उप-  
स्पृश्य करे धृत्वा । त्यक्त्वा माथुरं मन्त्रयति संवा-  
हक इति भावः । अर्धं ते ददामि । अर्धं मे मुञ्चतु । दशसुवर्ण-  
मध्येर्धं तुभ्यं ददामि । मे मह्यमर्धं सभिको माथुरो मुञ्चतु ।  
न गृह्णात्वित्यर्थः ।

द्यूत०—(६४) एवं भवतु ।

संवा०—(६५) अर्धस्य गन्थु गण्डं लम्कम् । करोमि । अर्धमपि

१. से B (a) ; एते D ; हा एते K. २. समये B (a) ; समए D ; सै० H. ३. दइस्सं B (a). ४. द्यूतकरः B (a). ५. एवं H. ६. उपस्पृश्य B, B (ad). ७. मे अज्जो K. ८. मुञ्चेदु D.

संवाहकः । सभिकमुपसृत्य । अद्वैतश गेन्धु कलेमि । अद्वै  
पि मे अज्जो मुञ्चदु (६९) ।

माथुरः । को दोषु । एवं भोदु (६६) ।

संवाहकः । प्रकाशम् । अज्ज अद्वैत तुर मुक्के (६७) । 130

माथुरः । मुक्के (६८) ।

संवाहकः । द्यूतकरं प्रति । अद्वैत तुर वि मुक्के (६९) ।

द्यूतकरः । मुक्के (७०) ।

संवाहकः । सम्पदं गेमिदशं (७१) ।

मह्यमार्यो मुञ्चतु । पञ्च सुवर्णानि प्रयच्छामि पञ्चान्यानि त्यजतु भ-  
वानिति भावः ।

माथु०—(६६) को दोषः । एवं भवतु ।

संवा०—(६७) आर्य अर्थं त्वया मुक्तम् ।

माथु०—(६८) मुक्तम् ।

संवा०—(६९) अर्थं त्वयापि मुक्तम् ।

द्यूत०—(७०) मुक्तम् ।

संवा०—(७१) सांप्रतं गमिष्यामि । इदानीं देयविरहेण वजा-  
मीति भावः ।

१ डरगम्य J. २ अद्वैत A B (abcd) D. ३ गंधु H. ४ अद्वै मे B.  
५ मुञ्चदु D. ६ दोषु D K. ७ अद्वै B D F. ८ om: B (a). ९ संपदं B.  
१० गमिस्तं A B (abcd) D.

135 माथुरः । पअच्छ तं देशसुवण्णं । कहिं गच्छसि (७२) ।

संवाहकः । पेक्खध पेक्खध भैरटालआ । हा सम्पदं  
उजेव्व एक्काह अद्दे गन्थु कडे । अवलाह अद्दे मुक्के । तंहवि  
मं अवलं शम्पदं उजेव्व मंग्गइ (७३) ।

माथुरः । गृहीत्वा । धुत्तु माथुरु अहं णिउणु । ऐहिं णे  
140 अहं धुत्तिज्जामि । तौ पअच्छ तं पेदण्डआ सव्वं सुवण्णं  
सम्पदं (७४) ।

माथु०—(७२) प्रयच्छ तद्देशसुवर्णम् । कुत्र गच्छसि (सि) ।

संवा०—(७३) प्रेक्षध्वं प्रेक्षध्वं भट्टारकाः । हा सांप्रतमेव ।  
एक्काह एकस्य । अर्धं गण्डः कृतः । अवलाह अपरस्य । अर्धं  
मुक्तम् । तथापि मामवलं (अपरं) सांप्रतमेव मंग्गइ याचत इत्यर्थः ।  
भट्टारका इति मार्गस्थान्मध्यस्थान्संबोधयति । एकस्य सभिकस्यार्धं  
गण्डः कृतो मुक्तं चार्धं सभिकेन । अपरस्य द्यूतकरस्यार्धं मुक्तम् ।  
तथा चोभाभ्यामाश्रितं मुक्त इति भावः ।

माथु०—(७४) धूर्तो माथुरोहं निपुणः । अत्र नाहं धुत्तिज्जामि  
धूर्तयामि [धूर्त्ये] । नाहं धूर्तैः प्रतार्ये इत्यर्थः । ततः प्रयच्छ तत्प्रेदण्ड-  
आ लुप्रदण्डकं सर्वं सुवर्णं सांप्रतम् ।

१ दशसुवण्णं A B (bc) D ; दससुवण्णं B (a). २ भट्टालआ J. ३ om:  
B. ४ शंपदं B. ५ तथावि A B (abc); तथावि B. ६ संपदं A B (bcd) D  
K. ७ ग्गहि B (b); मंग्गदि J B. ८ माथुर B (d) om. K. ९ णिउण ए० B (b).  
१० एहि B (ab); एत्थ J. ११ अण्हं H. १२ J. om: B (d); ja for ता D F  
H. १३ पलाअच्छ D. १४ पेदंडा B (d); पेदण्डआ B. १५ सुवण्णं B (ab);  
सुवण्ण B (d).



संवाहकः । कुतो देहदशं (७५) ।

माथुरः । पितरं विक्रिणिअ पअच्छ (७६) ।

संवाहकः । कुतो मे पिता (७७) ।

माथुरः । मातरं विक्रिणिअ पअच्छ (७८) ।

145

संवाहकः । कुतो मे माता (७९)

माथुरः । अप्पाणं विक्रिणिअ पअच्छ (८०) ।

संवाहकः । कलेध पशादं । णेध मं लाजमगं (८१) ।

माथुरः । पशरु पशरु । (८२) ।

संवा०—(७५) कुतो दास्यामि ।

माथु०—(७६) पितरं विक्रीय प्रयच्छ ।

संवा०—(७७) कुतो मे पिता ।

माथु०—(७८) मातरं विक्रीय प्रयच्छ ।

संवा०—(७९) कुतो मे माता ।

माथु०—(८०) आत्मानं विक्रीय प्रयच्छ ।

संवा०—(८१) कलेध कुरुत(तं) प्रसादम् । णेध नयत(तं) मां ।

राजमार्गम् ।

माथु०—(८२) पशरु प्रसर्प । राजमार्गं प्रति प्रचलेत्यर्थः ।

१ दइस्सं A B (bcd) D; दयिस्सं B (a). २ विक्रिणिअ K. ३ मातरं B (d). ४ विक्रिअ B (d). ५ प्रसादं B (ab). ६ Once B (cd) D F; पशरु J.

150

संवाहकः । एवं भोदु । परिक्रामति । अज्जा किंणिध मं  
 इमंरश शंहिअरश हत्थादो देशेहिं सुवण्णकेहिं । दृष्ट्वा । आका-  
 शे । किं भणाध । किं कलइस्ससि त्ति । गेहे<sup>१०</sup> दे कम्मकले  
 हुविदेशं । कथं अदइअ पडिवअणं गदे । भोदु ऐव्वं । इमं अण्णं  
 भणंइरशं । पुनस्तदेवं पठति । कथं देशे वि मं अवधीलिअ

संवा०—(८३) एवं भवतु । आर्याः क्रीणीध्वं मामस्य सभिकस्य  
 हस्तादशभिः सुवर्णकैः । आकाशे । ‘असंबोध्यादृष्टवक्त्री वाक्स्य-  
 दाकाशभाषितम्’ इत्युक्तम् । न दृष्टो वक्ता यस्यां सादृष्टवक्त्री  
 तथा । न विद्यते संबोध्यो यस्यां सासंबोध्या च वागाकाशभाषितं  
 स्यादित्यर्थः । प्रकृते त्वसंबोध्या वागियमिति बोध्यम् । किं भणाध  
 भणत । यूयमिति शेषः । किं कलइस्ससि कलहिष्यसीत्यसंस्कृते ।  
 कलहं करिष्यसीत्यर्थः (?) । त्ति इति । इदं संवाहक एवोक्त्वा  
 पुनः स्वयमेव तत्रोत्तरमाह । गेहे ते (युष्माकं) कर्मकरो भवि-  
 ष्यामि । पुनराह संवाहकः । कथमदत्त्वा प्रतिवचनं गतः । क्रेता गत  
 इत्यर्थः । भवत्वेवम् । इममन्यं भणिष्यामि । अन्यं क्रेतारं जनमि-  
 त्यर्थः । पुनरित्यादि । आर्याः क्रीणीध्वं मामस्य सभिकस्य हस्ता-  
 दशभिः सुवर्णकैः । ग(गे)हे कर्मकरो भविष्यामि । इति पठतीत्यर्थः ।  
 कथमेषोपि मामवधीर्य गतः । आ इति खेदे । आर्यं चारुदत्त-

१ इति परिक्रामति B, B (a). २ संवाह अज्जा B (a); अज्जा: A B (c). ३ किणध  
 B; विक्रिणि° B (b); किणध B (d) F K. ४ इमस्स D K. ५ सहिअस्स D K.  
 ६ दसोहिं D K. ७ सुवण्ण° D K. ८ om; H. ९ वससि° B (d);  
 °इस्सदिहिं D H; °वससि° J. १० संवाहगेहे B (abd); also K, which has संवा.  
 ११ हुविस्स A B (abc) D. १२ अदयिअ B (a); अदइ B (a). १३ स एव्वं B (b).  
 १४ भणइस्स J. १५ for तदेव the whole किं भणाध &c. हुविस्स D. १६ एसे  
 A B (abcd). १७ अवधीलिअ B (d).

गदे । आः अज्ज चालुदत्तवश विह्वे विह्विडे एशे वड्ढामि 155  
मन्दभाए (८३) ।

माथुरः । णं देहि (८४) ।

संवाहकः । कुतो दददशं (८५) । इति पतति । माथुरः  
कर्षति ।

संवाहकः । अज्जां पलित्ताअध (८६) ।

160

ततः प्रविशति ददुरकः ।

ददुरकः । भो<sup>१०</sup> द्यूतं हि नाम<sup>११</sup> पुरुषस्यासिंहासनं राज्यम् ।

स्य विभवे विवटित एष वर्धे मन्दभाग्यः । एष ईदृशदशो मन्द-  
भाग्यः सन्नहं वर्धे वृद्धिं याभि । मन्दभाग्यताया इत्यर्थः । वर्धे  
इत्युत्तमपुरुषैकवचनम् ।

माथु०—(८४) ननु देहि ।

संवा०—(८५) कुतो दास्यामि । इति इत्युक्त्वा पततीत्यर्थः ।  
माथुरः कर्षति । संवाहकमिति शेषः । इदं तत्र तत्र तत्तत्क्रि-  
याकलापकथनेन्तरान्तरा संस्कृतं ग्रन्थकर्तुरिति बोध्यम् ।

संवा०—(८६) आर्याः परित्रायत(ध्वं) परित्रायत(ध्वम्) । यूयं  
मामिति शेषः । ददुरको द्यूतकारः कश्चित् ।

ददु०—असिंहासनं राज्यमिति जनपदमन्तरा विना च सेनादिकं  
तावदाकस्मिकोद्दामब्रव्यलाभसंभवादसिंहासनं राज्यं द्यूतमित्यर्थः ।

१ आ B D. २ °रुदत्तवश B; °लुदत्तस्स D; °रुदत्तस्स F. ३ वि. हडिदे B (a) वि ।  
हडिदे ? B (b). ४ एसे A B (abcd). ५ वड्ढामि B B (ab); वड्ढामि B (d)  
६ देहि C J. ७ कोतो ? H. ८ दददशं A B (abcd) D; इदस्स H. ९ अज्ज  
B (d). १० भोः D. ११ नामतिमपुरु<sup>०</sup> (?) B (b).

न गणयति पराभवं कुतश्चि-

द्भरति ददाति च नित्यमर्थजातम् ।

165

नृपतिरिव निकाममायदर्शी

विभववता समुपास्यते जनेन ॥ ७ ॥

अपि च ।

द्रव्यं लब्धं ब्यूतेनैव दारा मिलं ब्यूतेनैव ।

दत्तं भुक्तं ब्यूतेनैव सर्वं नष्टं ब्यूतेनैव ॥ ८ ॥

170 अपि च ।

त्रेता हृतैस्वस्वः पावरपतनाच्च शोषितशरीरः ।

नर्दितदर्शितमार्गः कटेन विनिपातितो यामि ॥९॥

अग्रतोवलोक्य । अयमस्माकं पूर्वसभिको माथुर इत एवाभि-

[ न गणयतीति । ] पुष्पिताया छन्दः । स्पष्टार्थं पद्यमिदं निगदेनैव । निकाममत्यन्तम् । आयस्य दर्शराजेव विभववतेश्वरेणापि जनेन सेव्यत इत्यर्थः ॥ ७ ॥

[ द्रव्यं लब्धमिति । ] विद्युन्माला छन्दः । स्फुटार्थकम् । दाराः स्त्री । दारशब्दे बहुत्वं पुंस्त्वं च शब्दशक्तिस्वाभाव्यायतं साधुत्वमात्रोपयोगीति बोध्यम् । ब्यूतेतिपराजितो दुर्दुरकः स्वीयं पराजयं वर्णयति ॥ ८ ॥

[ त्रेता हृतेति । ] आर्याछन्दः । त्रेता तीया इति प्रसिद्धः । पावरो दूआ इति ख्यातः । नर्दितो नान्दी नक्की इति प्रथितः । नर्दितपतनेन दर्शितो मार्गो यस्य स तादृशः । गृहं गच्छेति मार्गः । कटे(टे)न पूरा इति विश्रुतेन । शेषं स्फुटम् । पावरः पूरा कटो दूआ इति केचित् ॥९॥

पूर्वसभिको माथुर इति । एतेन दुर्दुरकेणापि माथुरस्य देयमस्तीत्यायाति । अपक्रमितुं पलायनं कर्तुम् । अवगुण्ठयाम्याच्छादयामि ।

वर्तते । भवतु । अपक्रमितुं न शक्यते । तदवगुण्ठयाम्यास्मानम् । बहुविधं नाट्यं कृत्वा स्थितः । उत्तरीयं निरीक्ष्य । 175

अयं पटः सूत्रदरित्रतां गतः

अयं पटश्चिद्भ्रशतैरलंकृतः ।

अयं पटः प्रावरितुं न शक्यते

अयं पटः संवृत एव शोभते ॥ १० ॥

अथवा किमयं तपस्वी करिष्यति । यो हि । 180

पादेनैकेन गगने द्वितीयेन च भूतले ।

तिष्ठाम्युल्लम्बितस्तावद्यावत्तिष्ठति भास्करः ॥ ११ ॥

माथुरः । दापय दापय ।

[ अयं पट इत्यादि । ] पद्यं स्फुटम् । संवृत एव पिण्डीकृत एव । अथवा पटस्य पुरंदरसहोदरस्य प्रावरितुमशक्यत्वेन निजावगुण्ठना-संभव इत्यर्थः ॥ १० ॥

अयं माथुरः । तपस्वी वराकः । किं करिष्यति न किमपीत्यर्थः । अत एव दर्दुरकस्तावदात्मानं वर्णयति । यो हीति । योहम् । निश्चये हीति ।

[ पादेनैकेनेति । ] अनुष्टुप्छन्दः । यावद्भास्करस्तिष्ठति । आसुर्यो-दयादासायमित्यर्थः । तावत्तावत्समयपर्यन्तम् । एकेन पादेन गगन उल्लु(ल)म्बितो द्वितीयेन पादेन च भूतल उल्लु(ल)म्बितस्तिष्ठामीति योजना । च(त)था चेदृशानेककारणासहस्रसहिष्णोर्मम वराकादस्मा-दस्ति कुतो भयमिति भावः ॥ ११ ॥

माथु०—दापय दापय ।

१ कुण्ड° B (d). २ इति बहुविधं B B (a). ३ हयं J. ४ same as. ५ योहम् B B (a); योह B (d) ? ६ गगने A B (abcd). ७ लम्बित° K. ८ दापय दापय B.

185

संवाहकः । कुदो दईइशं (८७) । माथुरः कर्षति ।

ददुरकः । अये किमेतदग्रतः । आकाशे । किं भवानाह । अयं द्यूतकरः सभिकेन खलीक्रियते न कश्चिन्मोचयतीति । नन्वेयं ददुरो मोचयति । उपसृत्य । अन्तरमन्तरम् । दृष्ट्वा । अये कथं माथुरो धूर्तः । अयमपि तपस्वी संवाहकः ।

190

यः स्तब्धं दिवसान्तमानतेशिरा नास्ते समुल्लम्बितो

यस्योद्धर्षणलोष्टकैरपि सदा पृष्ठे न जातः किणः ।

संवा०—(८७) कुतो दास्यामि । माथुरः कर्षति ।

ददुर०—अये इति कोमलामन्त्रणेव्ययम् । आकाशे । इदं व्याख्यातम् । अयं संवाहको द्यूतकरो द्यूतस्य कर्ता । सभिकेन माथुरेण । खलीक्रियते कर्षणाद्युपमर्दपात्रं क्रियत इत्यर्थः । यत्र वसन्तादौ नवोत्पन्नं धान्यं वितुषं क्रियते तत्स्थलं खलपदार्थः । चित्रप्रत्ययार्थश्चाभूततद्भावोपि बोध्यः । मोचयतीत्यन्तमाकाशभाषितम् । उपसृत्य । ददुरकः समीपं गत्वेत्यर्थः । अन्तरमन्तरमिति जनसंमर्दे प्रवेशायावकाशप्राय(र्थ)ना । तपस्वी वराकः । अधूर्त इत्यर्थः । यत्किञ्चिदिदमालोच्य प्राचीनं द्यूतादिपराजितस्य ददुरकः संवाहकस्य वर्णनं व(क)रोति ।

[यः स्तब्धमिति] । शार्दूलविक्रीडितं छन्दः । यः संवाहकः । आदिवसान्तं नतं शिरो यथा स्यात् । वृक्षादौ समुल्ल(ल)म्बितो नास्तेपि त्वास्त एव । अस्योद्धर्षणेन लोष्टका लोष्टसदृशशुष्कव्रणचिह्नानि तैः सदा यस्य पृष्ठे किणो घट्टा इति प्रसिद्धः । न जातोपि तु जात एवेत्यर्थः ।

१ दईइसं A B. (abcd) D G. २ मोचयतीति B, B (a) ; मोचयत्येनम् D H.  
३ नन्वेहं B (d). ४ मोचयामि B (d). ५ यस्तब्धं A B (abcd) D J. ६ शिरो A B (bc) F. ७ पृष्ठेण H.

यस्यैतच्च न कुक्कुरैरहरहर्जङ्घान्तरं चर्व्यते ।

तस्यात्यायतकोमलस्य सततं द्यूतप्रसङ्गेन किम् ॥१२॥

भवतु । माथुरं तावत्सान्त्वयामि । उपगम्य । माथुर अभिवादये ।

माथुरः । प्रत्यभिवादये ।

दर्दुरकः । किमेतत् ।

195

माथुरः । अअं देश सुवर्णं धालेदि (८८) ।

दर्दुरकः । ननु कल्यवर्तमेतत् ।

माथुरः । दर्दुरस्य कक्षातललुण्डीकृतं पटमाकृष्य । भंडा पश्येत् पश्येत् । जङ्गैरपेक्षेष्वावुदो अअं पुलिसो देशसुवर्णं कल्लवत्तं भणादि (८९) ।

200

च पुनः । अहरहो यस्यैतज्जङ्घान्तरं जङ्घयोर्मध्यं कुक्कुरैः श्वभिर्न चर्व्यतेपि तु चर्व्यत एवेत्यर्थः । तस्य संवाहकस्येदृशतीव्रवेदनासहिष्णोरत्यायतस्यातिदीर्घस्य । विपुलशरीरस्येत्यर्थः । तथा कोमलस्य विपरीतलक्षणया कठोरस्येत्यर्थः । सततं सदा द्यूतप्रसङ्गेन किम् । किं दुःखं न किमपीत्यर्थः ॥१२॥

माथु०— (८८) अयं देश सुवर्णं धारयति । अयं संवाहकः ।

दर्दु०—नन्वित्यामन्त्रणे । एतद्देशसुवर्णं कल्यवर्तं प्रातर्भोजनम् । तत्र माथुरस्य । जानीम इति शेषः ।

माथु०— लुण्डीकृतं गोलीकृतम् । (८९) भंडा इति संबुद्धिर्जना-

१ अपि मुहूर्जं B; रहरहज G. २ दृश्यते Com P. ३ अत्रायत Com P. ४ प्रत्यभिवादये D H; पञ्चभिवादये K. ५ दस० A B (abcd). ६ दर्दुरकक्षा० B (a). ७ कक्षं J. ८ लुण्डीकृतं B; लुडीकृतं B (d) J. ९ भंडाः A B (c); भंडारभा D. H. १० पस्सत C D; पस्सद H; पक्षश्व K. ११ Same as 10. १२ जङ्गैर D. १३ पट B (d). १४ दससुवर्णं A B (c); दस B (ad); दस B (b).



दर्दुरकः । अरे मूर्ख नन्वहं दशसुवर्णान्कटकरणेन  
प्रयच्छामि । तत्किं यस्यास्ति धनं सै किं क्रौडे कृत्वा दर्श-  
यति । अरे ।

दुर्वर्णोऽसि विनष्टोऽसि दशस्वर्णस्य कारणात् ।  
पञ्चेन्द्रियसमायुक्तो नरो व्यापाद्यते त्वया ॥१३॥

माथुरः । भट्टा तु ए दशसुवर्णं कल्लवत्तु । मए एसु  
विहवु (१०) ।

दर्दुरकः । यद्येवं श्रूयतां तर्हि । अन्यास्तावद्दशसुव-  
र्णानस्यैव प्रयच्छ । अयमपि द्यूतं शीलयतु ।

माथुरः । तत्किं भोदु (११) ।

न्रपति । पश्यत पश्यत । जर्जरपटप्रावृत्तोऽयं पुरुषो दशसुवर्णं क-  
ल्यवर्तं भणति ।

दर्दु०— कटकरणेन पूरापातनेन । त्वमधुना देहीति यदि वदेन्मा-  
थ(थु)रस्तत्राह । तत्किमित्यादि । क्रौड उत्सङ्गे ।

[दुर्वर्णोऽसीति ।] अनुष्टुप् छन्दः । सुगमम् । व्यापादनं मा-  
रणम् ॥ १३ ॥

माथु०— (१०) भट्टा इति दर्दुरकं संबोधयति । तव दशसुवर्णं  
कल्यवर्तः । ममैष विहवु विभवः ।

दर्दु०— अस्यैव संवाहकस्यैव । अयमपि संवाहकोपि ।

माथु०— (११) तत्किं भवतु ।

१ स च किं A B (bc) D E. २ प्रदर्शयति B. B. (a). ३ उच्छिन्नोऽसि B;  
उच्छन्नो B (d) K. ४ भट्टारु. एददश सुवर्णु B (a); भट्टालु एददश सुवर्णु B (b);  
५ दशसुवर्णु A B (c); ६ दशसुवर्ण B (d); ७ सुवर्णु D. ८ कल्लवत्तु J; कल्लवत्तु  
K. ९ मम B D F; सम (मम). K. १० एत A B (bcd); एतु B (a); एत (स)  
F K; एत D. H. ११ विहवु A B (bc) D F; विहव K.

ददुरकः । यदि जेष्यति तदा दास्यति ।

माथुरः । अहं न जिणादि (९२) ।

ददुरकः । तदा न दास्यति ।

माथुरः । अहं न जुक्तं जम्पिदुं । एवञ्च अक्खन्तो तुहं  
पअच्छ धुत्तआ । अहं पि णाम माथुरु धुत्तु जुअं मिच्छा 215  
आदंसंआमि, अण्णस्स वि अहं णे विभेमि । धुत्तो खण्डि-  
अवुत्तोसि तुहं (९३) ।

ददुरकः । अरे कः खण्डितवृत्तः ।

माथुरः । तुहं खण्डितवृत्तो (९४) ।

माथु०— (९२) अथ न जिणादि जयति ।

माथु०— (९३) अथ न युक्तं जल्पितुम् । त्वयेति शेषः ।  
एवमक्वं(क्ख)न्तो आचक्षाणस्त्वं प्रयच्छ धूर्तक । अहमपि नाम माथुरो  
धूर्तो द्यूतं मिथ्या दर्शयामि । अन्यस्यान्यस्मा इत्यर्थः । अप्यहं न  
विभेमि । धूर्तः खण्डितवृत्तोसि त्वम् । खण्डिताचारः प्रतारक इत्य-  
र्थः । अहमेवान्यं निर्भयः प्रतारयामि । न तु मामन्य इत्यर्थः ।  
तेन त्वमपि धूर्तोसीति भावः ।

माथु०— (९४) त्वं खलु (?) खण्डितवृत्तः ।

१ जम्पिदुं J. २ अक्खन्तो B (a); अक्खलो B (d); आचक्खन्तो D H. ३ तुअं B (ad) K; तुमं J. ४ पयच्छ J. ५ om B (d). ६ माथुरो A B (c) D F G; माथुरे B (b); माथुर B (d). ७ धुत्तो A B (bcd) F G K. ८ जुआ B (b); जुदं J. ९ मिथ्या J. १० आदंसं ? H. ११ भायामि D H. १२ धुत्तA B (abc) D K. १३ अवुत्तोसि G. १४ तुमं J. १५ तुं ह A B (c) D F; १६ B (a); तुहं तुष्ट B (b) B (d); तुमं ह J. १७ ददुरो B (d). १८ तवुं D F H. १९ अवुत्तो J; ददुरो K.

220 दर्दुरकः । पिता ते खण्डितवृत्तः । संवाहकस्यापक्रमितुं  
संज्ञां ददाति ।

माथुरः । गोसाविआपुत्र णं एवं ज्जेव जूदं तुए  
सेविदं (९५) ।

दर्दुरकः । मया एवं ब्यूतमासेवितम् ।

225 माथुरः । अले संवाहआ पअच्छ तं दशसुवण्णं (९६) ।

संवाहकः । अज्ज दइइशं दावे दइइशं (९७) । माथुरः कर्षति ।

दर्दुरकः । मूर्खे परोक्षे खलीकर्तुं शक्यते । नै ममाग्रतः  
खलीकर्तुम् ।

230 माथुरः संवाहकमाकृष्य घोणायां मुष्टिप्रहारं ददाति । संवाहकः  
सशोणितं मूर्च्छां नाटयन्भूमौ पतति । दर्दुरकं उपसृत्य  
अन्तरयति । माथुरो दर्दुरं ताडयति । दर्दुरो  
विप्रतीपं ताडयति ।

माथु०—(९५) वेद्यापुत्र नन्वेवमेव ब्यूतं त्वया सेवितम् । गो-  
साविआ गणिका । दूदं जूदमिति द्वयमपि ब्यूतम् ।

माथु०—(९६) अरे संवाहक प्रयच्छ तद्दशसुवर्णम् ।

संवा०—(९७) अब्ब दास्यामि तावद्दास्यामि ।

घोणायां नासाग्रप्रदेशे । अन्तरयति द्वयोर्मध्ये गत्वा व्यवधानं  
करोतीत्यर्थः ।

१ पिहा or दा ? H. २ अपक्रा° B (a). ३ गोसामिअ पुत्र D H;  
विअपुत्र G. ४ ण पडिस्सुदिअ दूदं मए B. ५ दूदं D; दुदं G. ६ सेवितं B (b).  
७ मया एवं whole speech om: B (b). ८ पअच्छ तुमं दश० D. ९ दसुशुवण्णं  
A B (c); दससुवण्णं B (a); दससुवण्णं. B (b). १० दइइस्सं A B (abc).  
११ दावइस्सं B (d) G; दाव दइइस्सं D K. १२ om: B (a). १३ न न ममा० B (a).  
१४ दर्दुर उप० K; १५ दर्दुरकं B (a). १६ प्रतीपं B, B (ad).

माथुरः । अले अले दुष्ट छिणालिआपुत्तअ फलंपि  
पाविहसि (९८) ।

दर्दुरकः । अरे मूर्ख अहं त्वया मार्गगत एवं ताडितः । 235  
अथ यदि राजकुले ताडयिष्यसि तदा द्रक्ष्यसि ।

माथुरः । एंशु पेक्खिस्सं (९९) ।

दर्दुरकः । कथं द्रक्ष्यसि ।

माथुरः । प्रसार्य चक्षुषी । एवं पेक्खिस्सं (१००) ।

दर्दुरो माथुरस्य पांशुना चक्षुषी पूरयित्वा संवाहकस्यापेकमिंतुं 240  
संज्ञां ददाति । माथुरोक्षिणी निर्गृह्य भूमौ पतति ।  
संवाहकोपक्रामति ।

दर्दुरकः । स्वगतम् । प्रधानसभिको माथुरो मयौ विरो-  
धितः । तन्नात्र युज्यते स्थातुम् । कथितं च मम प्रियवयस्येन

माथु०— (९८) अरे अरे दुष्ट पुंश्चलीपुत्रक फलमपि प्राप्स्यसि ।  
छिणालिआ पुंश्चली ।

माथु०— (९९) एष प्रेक्षिष्ये ।

माथु०— (१००) एवं प्रेक्षिष्ये ।

दर्दु०— शर्विलकेन । शर्विलकः कथिद्वाहणश्चौरतरः । करिष्यति  
संधिं चारुदत्तस्य गृहे तृतीयेऽङ्के । अस्मद्विध इति शर्विलकसदृशो ब्रा-

१ अलेल B; अले दुष्ट G. २ छिणालिआ A B (c) K; पुत्त K. ३ फलं वि D.  
४ पाविहसि D H. ५ अये A B (bc) D G K. om: B (d). ६ मार्गगति  
B (a); मार्गगती B (b); मार्गागत G. ७ एंशु A B (abcd) D F K. ८ पेक्खि-  
दर्श A B (abc); पेक्षिदर्श B (d); पेक्खिदर्श K. ९ पेक्खिदर्श B (a); पेक्खिस्सं B  
(b). १० पांशुना D K. ११ क्कामिंतुं B (a) H. १२ गृह्य (?) B (d). १३ om: B (d).

245 शर्विलकेन यथा किल आर्यकनामा गोपालदारकः सिद्धा-  
देशेन समादिष्टो राजा भविष्यतीति । सर्वश्चास्मद्विधो जन-  
स्तमनुसरति । तदहमपि तत्समीपमेव गच्छामि । इति निष्क्रान्तः ।

संवाहकः । सत्रासं परिक्रम्य दृष्ट्वा । ऐशे कश्शवि अपला-  
वुदपक्खदुआलके गेहे<sup>१</sup> । ता एत्थ पविशिइशं । प्रवेशं रूपयित्वा  
250 वसन्तसेनामालोक्य । अज्जे शलणार्गदेम्हि (१) ।

वसन्तसेना । अभअं सरणागदस्स । हज्जे ढक्केहि पक्खेदु-  
आरअं (२) ।

चेटी । तथा करोति ।

वसन्तसेना । कुदो दे भअं (३) ।

त्यक्षौरः । पाखण्डो जन इति यावत् । तं राजभूतं गोपालदारकमार्यक-  
नामानम् । अहमपि हर्दुरकोपि । तत्समीपं शर्विलकसमीपम् ।

पलायितः संवाहकः किमपि गृहं प्रविविक्षुर्वसन्तसेनागृहमिद-  
मित्यजानन्नेवाह ।

संवा०—(१) एतत्कस्याप्यपरावृतपक्षद्वारकं गेहम् । ततोत्र प्रवि-  
शामि । आर्ये शरणागतोऽस्मि ।

वस०—(२) अभयं शरणागतस्य । संवाहकं प्रतीदमुक्त्वा चेटी-  
माह । हज्जे ढक्केहि पिधेहि पक्षद्वारकम् ।

वस०—(३) कुतस्ते भयम् ।

१ सिद्धा० K. २ रतीति B (a). ३ एते कस्सवि A B (abcd) D F K; एते<sup>३</sup>  
कस्सवि H. ४ अपरा० A B (abcd) G K; अवुद B (a); अपाला० (=अपरावृते)  
(?) D. ५ दुआ० B D H; दुवारके G ६ गेहे C J. ७ पविसिस्सं A B  
(abc) D K; पविसिस्सं B (d) ८ सवलोक्य B. ९ गदक्षि B; गदक्षि B (a);  
गदक्षि D. १० शरणा B (d). ११ दुवालअं B (a) K; दुआरं G. १२ Between  
तथा and वसन्त०—B has क्त्वा परिक्रम्य । अज्जुए किदं, वसन्तसेना —किं, चेटी-  
अं तुए [अज्जुए B (d)] कहिदं.

संवाहकः । अज्जे धणिकादो (४) ।

255

वसन्तसेना । इज्जे संपदं अवावुणु पक्खदुआरअं (५) ।

संवाहकः । (आत्मगतम् ।) कथं धणिकादो तुलितं शे भै-

अकालणं । सुदुदु क्खु एवं वुच्चदि ।

जे अत्तवलं जाणिअ भाँलं तुलितं वहेइ माणुइशे ।

ताह खलणं ण जाअदिं णे अ कन्तालगडे विवज्जदि ॥ १४ ॥ 260

एत्थ लक्खिदंमिहि (६) ।

संवा०-(४) आर्ये धनिकात् ।

वस०-(५) इज्जे संप्रतमपावुणु पक्षधारम् । वृद्धं सशृङ्खलं  
पिपेहीत्यर्थः (?) ।

संवा०-(६) कथं धनिकात्तुलितमस्यै च भयंकारणम् ।  
तुलितमाकलितम् । ज्ञातमिति था० (यावत्) । सदृशमिति वा । मम  
यद्धनिकाद्भयकारणं तदस्यै ज्ञातमित्यर्थः । सुदु खल्वेवमुच्यते ।

[ जे अत्तेति । ] आर्याछन्दः । य आत्मवलं ज्ञात्वा भारं तुलितं  
वहति मनुष्यः । तस्य खलनं न जायते न च कान्तारगतो  
विपद्यते ॥ तुलितं स्वानुरूपम् । गडे इत्य(त्ये)कारो लघुः पठनीयः ।  
छन्दोनुरोधात् ॥ १४ ॥

अत्र ल(र)क्षितोऽस्मि ।

१ णीकादो B (d); णिकादो K. २ दुवारं G. ३ से A B (abcd) D K;  
शेऽमअ० G. ४ अमय्य० B (b) K. ५ सुदु A B (abcd) D F; शदु B;  
६ om: E; एवं G. ७ जाणिअं लोमतुलि० B (b). ८ लामं E. ९ तुलितदे वहेइ  
B (a). १० माणुशे B; माणुस्ते J. ११ कखलणं B. १२ ण अं H. १३ कान्तालकदे  
B (a); कान्तालगणे B (b); मे Sie कान्ताड B (d) कान्तालगड C. J.  
१४ लक्खिदंमिहि D. H.

माथुरः । अक्षिणी प्रमृज्य द्यूतकरं प्रति । अले देहि देहि (७) ।

द्यूतकरः । भट्टा जावच्चिअ अम्हे दडुरेण कलहाविदा  
तावच्चिअ सो गोहो अवक्कन्तो (८) ।

265 माथुरः । तस्स जूदिअरस्स मुट्ठिप्यहारिण नासिका  
भग्गा आसि । तां एहि । रुहिरपेहं अणुसरेम्ह (९) । अनुसृत्य ।

द्यूतकरः । भट्टा वसन्तसेनागेहं पविट्ठो सो (१०) ।

माथुरः । भूदाइं सुवण्णाइं (११) ।

द्यूतकरः । लाउलं गदुअ निवेदेम्ह (१२) ।

माथु०—(७) अरे देहि देहि ।

द्यूत०—(८) भट्टा यावदेव वयं (आवां) दडुरेण कलहायिता(तौ)-  
स्तावदेव स पुरुषोपक्रान्तः । सर्वत्रात्र तत्पदेन संवाहको बोध्यः ।

माथु०—(९) तस्य द्यूतकर[रस्य] मुट्ठिप्रहारेण नासिका भग्ना-  
[सीत्] । [तत्] एहि । रुधिरपथमनुसरामः (वः) ।

द्यूत०—(१०) भट्टा वसन्तसेनागेहं प्रविष्टः सः ।

माथु०—(११) भूतानि सुवर्णानि । भूतानि भूतकालिकानीव  
गतानीति भावः ।

द्यूत०—(१२) लाउलं(राजकुलं) गत्वा निवेदयावः ।

१ अले अले B (a). २ देहि once G. ३ जाव. चिअ . . . . ताव. चिअ B (a).  
४ असौ B (a) K. ५ दूदकलमु A B (c) F. द्यूतकर B (bd) G. जूदकलस्स J.  
दूदअर K. ६ मुट्ठि B (d). ७ प्रहारेण B G; प्रहारेण B (bd). ८ om:  
A B (bc) D F; आसी marg B (d). ९ om: A B (bcd) marg B (d).  
१०. एहि? B (a). ११ रुधिर F. १२ पवाहं K. १३ om: D H.  
१४ लाउलं J.



माथुरः । एष धुत्तो ईदो णिकमिअ अण्णत्त गमिस्सदि । 270  
ता उअरंथेणैव गेल्लेम्ह (१३) ।

वसन्तसेना मदनिकायाः संज्ञां ददाति ।

मदनिका । कुदो अज्जो, को वा अज्जो, कस्स वा  
अज्जो, कै वा वित्तिं अज्जो उवजीअदि, कुदो वा भअं (१४) ।

संवाहकः । शुणादु अज्जआ । अज्जुए पाडलिउत्तेमे जम्मभू- 275  
मी । गहवइदालके हंग्गे । संवाहअदश वित्तिं उवजीआमी (१५) ।

वसन्तसेना । सुउमारा कखु कला सिंक्खिदा अज्जेण (१६) ।

माथु०—(१३) एष धूर्तोतो निष्क्रम्यान्यत्र गमिष्यति । तदु-  
परोधेनैव गृहीतः (वः) । एष संवाहकः । अतो वसन्तसेनागृहात् ।  
वसन्तसेना संज्ञां नामादि सर्वं पृच्छेति कटाक्षेण सूचयतीत्यर्थः ।

मद०—(१४) कुत आर्यः, को वार्यः, कस्य वार्यः, किं (कां) वा  
वृत्तिमार्य उपजीवति, कुतो वा भयम् ।

संवा०—(१५) शृणोत्वार्या । आर्य पाटलिपुत्रे (त्रं) जन्म-  
भूमी । गृहपतिदारकोहम् । संवाहकस्य वृत्तिमुपजीवामि । पाटलिपुत्रे  
पटनाभिधे (धं) नगरे (रं) काशीतः पूर्वस्मिन् । ग्रामाध्यक्षो गृहपतिः  
संवाहकवृत्तिमङ्गमर्दनरूपा इ (मि) त्यर्थः ।

वस०—(१६) सुकुमारा खलु कला शिक्षितार्येण ।

१ अदो A B (bed) marg; इदो B (d) D F G K. २ रोधेणैव A B (abed);  
गेव D G H. ३ को वा अज्जो B (b). ४ किं वा J. ५ वित्तिं अ अ० B (b);  
वुत्ति D; वुत्ती H. ६ शुणादु A B (bed) D ७ हंगे J. ८ संवा . . . कदश  
B; संवाहकस्स B (a). ९ सिक्खिदा B. १० अज्जउत्तेण ? B (d).

संवाहकः । अज्जए कलेत्ति शिंक्खिदा । आजीविआ दाणिं  
शंवुत्ता (१७) ।

280 चेटी । अदिणिच्चिण्णं अज्जेण पडिवअणं दिण्णं । तदो  
तदो (१८) ।

संवाहकः । तदो अज्जए एंशे णिजगेहे आहिण्डकाणं  
मुहादो शुणिअ अपुव्वदेशदंशेणकुतूहलेण इह आंगेदे ।  
इंथवि मए पविशिअ उज्जइणि एके अज्जे शुंइगूशिदे । जे  
285 तौलिशे पिअदंशेण पिअवादी देइअं ण कित्तेदि । अवकिदं  
विगुमलेदि । किं बहुणा उत्तेण । दक्खिणदाए पल्लकेलअं विअ  
अत्ताणअं अवगच्छदि । सल्लणागदवच्छले अ (१९) ।

संवा०-(१७)आर्ये कलेत्ति शिक्षिता । आजीविकेदानीं संवृत्ता ।  
चेटी-(१८) अतिनिर्विघ्णमार्येण प्रतिवचनं विण्णं दत्तम् ।  
ततस्ततः ।

संवा०-(१९)तत आर्ये एष निजगेहे आहिण्डकानां मुखाच्छ-  
स्वापूर्वदेशदर्शनकुतूहलेनेहागतः । इहापि मया प्रविद्योज्जयिनी-  
मेक आर्यः शुश्रूषितः । यस्तादृशः प्रियदर्शनः प्रियवादी दयितं (?)  
न कीर्तयति । अपकृतं विस्मरति । किं बहुनोत्तेन । दक्षिणतायाः पल्लके-  
लं फलकृते फलायेत्यर्थः । इवात्मानमवगच्छति । शरणागतवत्सलश्च ।

१ सिक्खिदा D. २ शंवुत्ता B. ३ वसन्तसेना B(a). ४ अवि. णिघिणं. B (a); णिघिणं  
B (d); णिघिणं G; अवि.णिघिणं = (अपि निर्विघ्नं?) K. ५ om: B (a). ६ एंशे  
DK. ७ काणां AB (c) D. ८ ण्डकानां (=पर्यटनशीलानां) K. ८ शुणिअ K. ९ देस K.  
१० दंसण D. ११ आअं B (a) D H. १२ इहवि J. १३ पविसिअ D. १४ om: K.  
१५ सुस्ससिंदे D. सुस्ससिंदे FK. १६ तालिसे D. १७ दंसणे D. १८ दइअ BC.  
१९ सुमलेदि DF. २० दक्षिणदाए AB (c); दक्खिणदाए B (a) D; दाहिण्णदाए  
H. २१ फलकेलअं AB (c) F. फलकिदं D; फलकिदे H. २२ अत्ताणं B (d).  
२३ सल्लणा० AB (c) D; सल्लणागदवलच्छले del स B (d).

चेटी । को दाणि अज्जआए मणोरहन्तरस्स गुणाइं  
चोरिअ उज्जइणि अलङ्करोदि (२०) ।

वसन्तसेना । साहु हंजे साहु । मए वि एव्वं ज्जेव्व 290  
हिअएण मन्तिदं (२१) ।

चेटी । अज्ज तदो तंदो (२२) ।

संवाहकः । अज्जए शे दाणि अणुक्कोशकिदेहिं पदा-  
णहिं (२३) ।

वसन्तसेना । किं उवरदविहवो संवुत्तो (२४) । 295

महाशयसामर्थ्यफलीभूतमेवात्मानं सकलं जानातीत्यर्थः । इयमत्र  
चेटीपदेन मदनिकैव ग्रास्वा(ह्या) ।

चेटी-(२०) क इदानीमार्याया मनोरथान्तरस्य गुणांश्चोर-  
यित्वोज्जयिनीमलं करोति ।

वस०-(२१) साधु हंजे साधु । मयाप्येवमेव हृदयेन मन्त्रितम् ।

चेटी-(२२) आर्य ततः ।

संवा०-(२३) आर्ये स इदानीमनुकोशकृतैः प्रदानैः । स  
चारुदत्तः । पूर्वमनुपदमेक आर्यः शुश्रूषित इत्यादिप्रथमान्तैश्चारुदत्त  
एवोक्त इति बोध्यम् ।

वस०-(२४) किमुपरतविभवः संवृत्तः ।

संवाहकः । अणाचक्खिदे ज्जेव्व कथं अज्जआए वि-  
ण्णादं (२५) ।

वसन्तसेना । किं एत्थ जाणीअदि । दुल्लहा गुणा विहवा  
अ । अपेएसु तडाएसु बहुदरं उदअं भोदि (२६) ।

300 चेटी । अज्ज किंणामधेओ क्खु सो (२७) ।

संवाहकः । अज्जे<sup>१</sup> के<sup>२</sup> दाणिं तरशं<sup>३</sup> भूदल्लमिअङ्कवशं<sup>४</sup> णामं  
ण आणादि ।<sup>५</sup> शो क्खु<sup>६</sup> शेदिट्ठे<sup>७</sup> चत्तले पडिवशदि । शालाहणि-  
ज्जणमिधेए अज्जचालुदत्ते<sup>८</sup> णाम (२८) ।

संवा०—(२५) अनाख्यातमेव कथमार्यया विज्ञातम् ।

वस०—(२६) किमत्र जाणीअदि ज्ञातव्यमित्यर्थः (ज्ञायत इ-  
त्यर्थः) । दुर्लभा गुणा विभवाश्च । अपेयेसु (षु) तडागेषु बहुतरमुदकं  
भवति ।

चेटी—(२७) आर्यं किं नामधेयः खलु सः ।

संवा०—(२८) आर्ये क इदानीं तस्य भूतलमृगाङ्कस्य नाम न  
जा[न]ति । स खलु श्रेष्ठित्व(च)त्वरं प्रतिवसति । श्लाघनीयनामधेय  
आर्यचारुदत्तो नाम ।

१ जाणिदि B (d). २ गुणविहवा B (d). ३. om: B (a). ४ अपेयेसु B (a);  
अपेएसु B (b). ५ तडागेषु BB (a); °गेसु B (b). ६ उदकं K. ७ om: BB  
(a). ८ को AB (abcd) DE. ९ तस्स B (a). १० भूअल B (a). ११ अंकस्स J.  
१२ शे B; सो B (abcd) D. १३ शेदि B (d); शेदि J. १४ चत्तरे F; चउत्तले B  
(a); °ले K. १५ °हेओ B (a); °धेओ B (bed) D. १६ रुदत्तो B (bed); दत्त B (a).

वसन्तसेना । सहर्षमासनादवतीर्य । अञ्जस्स अत्तकेरकं  
एदं गेहं । हञ्जे देहि से आसणं । तालवण्टअं गेल्ल । परिस्समो ३०५  
अञ्जस्स बाधेदि (२९) ।

चेटी । तथा करोति ।

संवाहकः । स्वगतम् । कथं अञ्जचारुदत्तदश नामशङ्कि-  
त्तणेण ईदिशे मे आदले । शाहु अञ्जचारुदत्त शाहु ।  
पुंहवीए तुमं एके जीवांशि । शेषे उण जणे शशदि । इति ३१०  
पादयोनिपत्य । भोदु अञ्जए भोदु । आशणे णिशीददु  
अञ्जआ (३०) ।

वसन्तसेना । आसने संमुपविश्य । अञ्ज कुंदो सो धणिओ (३१) ।

वस०—(२९) आर्यस्य अत्तकेरकमात्मकृते एतद्देहम् । हञ्जे  
देहस्यासनम् । तालवृन्तकं गृहाण । परिश्रम आर्यस्य बाधते ।  
आर्यः संवाहकः । कृत इति तादर्थ्येव्ययं प्रसिद्धम् ।

संवा०—(३०) कथमार्यचारुदत्तस्य नामसंकीर्तनेनैव शोभ आ-  
दरः । साधुः (धु) आर्यचारुदत्त साधु । पृथिव्यां त्वमेको जीवसि ।  
शेषः पुनर्जनः श्वसिति । इति हृदि विभाव्य प्रकाशमाह । भव-  
त्वार्ये भवतु । आसने निषीदत्वार्या ।

वस०—(३१) आर्य कुतः स धनिकः ।

१ अदो अञ्जस्स B (d); K. २ अत्तकेरकं J. ३ वेण्टअं J. ४ मदनिका B  
(a). ५ चारु A B (abcd). ६ दत्तस्स J. ७ संकीर्तणेण B (a); संकात्तणेण B  
(b); संकिन् B (d) H. शङ्कित्तणेण J; नामसंकिन् K. ८ चारु A B (bc);  
चारुदत्त B (a). ९ दत्त D G. १० पुंहवीए B (b); हुवीए B (d) K. ११ हवीए  
G. १२ एके तुमं (जी)? वशि B (a). १३ वसि B (d). १४ शश J. १५ उशशदि  
B (d); शशदि DH. १६ उपविश्य B (d). १७ कुंदो धणिओ K.

संवाहकः ।

315 शकालधने कखु शंजणे काह णं होई चलांचले धणे ।

जे पूड्डुं पि आणादि शे पूआविशेशं पि आणादि (३२) ॥ १५ ॥

वसन्तसेना । तदो तदो (३३) ।

संवाहकः । तदो तेण अज्जेण शंविची पलिचालके कदेहि ।

चालित्तावशेशे अं तदिंश जूदोवजीविदमिह शंवुत्ते । तदो

320 भाअधेअविशमदाए दशशुवण्णअं जूदे होलिदं (३४) ।

संवा०—(३२) [शकालेति ।] आर्याङ्गः । सत्कारधनः खलु स-  
ज्जनः कस्य न भवति चलाचलं धनम् । यः पूजितुमपि जानाति स  
पूजाविशेषमपि जानाति । संज्जेत्यत्राद्यपादयति तुर्यपादे पूआ इत्या-  
कारोनुस्वारश्च लघुः पठनीयः ॥ १५ ॥

वस०—(३३) ततः ।

संवा०—(३४) ततस्तेनार्येण सवृत्तिः परिचारकः कृतोस्मि ।  
चारित्रावशेषे च तस्मिन्बुनोपजीव्यस्मि संवृत्तः । ततो भागधेयवि-  
पमतया दशस्रवर्णकं द्यूते हारितम् । तेन चारुदत्तेन । सवृत्तिः  
सजीविकः । चारित्रावशेषे सत्कीर्त्यवशेषे धनशून्य इत्यर्थः ।  
तस्मिन्चारुदत्ते ।

१ शकाल AB (bcd) DFK. २ सज्जणे AB (bcd) D K. ३ जो  
D H. ४ होई B (a). ५ चलांचले B (a). ६ पूड्डु B (a); पूड्डु B (b).  
७ वि B D K. ८ आणादि G; ण आणादि K. ९ से DK; से ३ H. १० विसेसं  
B (abd) K. ११ वि or वि. B (ab) H. १२ आणादि B (ab); GK; अच्छादि  
D. H. १३. om. AB (c) DFK. १४ सविची AB (ac) D; विची B (b) G;  
सविची B (d); शविची F; सविचि H; सविचि (=सन्कृत्य) K. १५ पलिचालके  
B (a). १६ किदलि B (a). १७ चालिता B (d). १८. चं B. १९. तरिस J.  
२०. दोप AB (bc) D; °पजीव B (d). २१ संवुत्ते AB (abcd) D. २२ शुवण्ण  
B (d). २३ हरिदं B (a).

माथुरः । उच्छादिदोम्हि मूसिदोम्हि (३५) ।

संवाहकः । एदे दे सहिअजूदिअला मं अणुशन्धअन्ति ।  
शम्पदं शुणिअ अज्जआ पमाणं (३६) ।

वसन्तसेना । मदनिए वासपादवविसण्डुलदाए पक्खिणो  
इंदो तदो वि ओहिण्डन्ति । हज्जे ता गच्छ । एदाणं सहिअ- ३२५  
जूदिअराणं अअं अज्जो ज्जेव पडिवादेदित्ति इमं हत्थाभर-  
णअं तुमं देहि (३७) । इति हस्तात्कटकमाकृष्य चेत्त्याः प्रयच्छति ।

चेटी । गृहीत्वा । जं अज्जआ आणवेदि (३८) । इति निष्क्रान्ता ।

माथु०—(३५) उत्खाति(उत्सादि)तोस्मि [मुषितोस्मि] । मुपस्तेये  
धातुः ।

संवा०—(३६) एतौ तौ सभिकद्यूतकरौ मामनुसन्धयतः(?) ।  
सांप्रतं श्रुत्वार्या प्रमाणम् ।

वस०—(३७) मदनिके वासपादपविसण्डुलतया पक्षिण इतस्ततो-  
प्याहिण्डन्ति । हज्जे तद्गच्छ । एतयोः सभिकद्यूतकरयोरयमार्य एव  
प्रतिपादयतीतीदं हस्ताभरणं त्वं देहि । अयमार्यः संवाहकः । प्रतिपाद-  
यति ददातीत्यर्थः । 'विश्राणनं वितरणं स्पर्शनं प्रतिपादनम्' इत्यमरः ।

चेटी—(३८) यदार्या(ज्ञा)पयति ।

१. माथुरेण & c. K. २ उत्सादिदो B (a) DHK; उत्सादिदो G. ३ मूसिदो B. B (abd) K. ४ दे om: B (b); द AB (c). ५ सहिअ B (d). ६ जूदिअरा B (a); 'जूद' D. H. ७ संपदं AB (cd) D. ८ शुणिअ B (d). ९ अज्जआ B; अ अज्जआ B (a). १० वि इंदो तदो B; वि om: B (b); विअ H. ११ हिडन्ति H. १२ 'दअराणं D. १३ मदनिका throughout the scene for चेटी B (a). १४ अज्जआ B.



माथुरः । उच्छोदिदोम्हि मूसिदोम्हि (३९) ।

330 चेटी । जथा एदे उद्धं पेक्खन्ति दीहं णीससन्ति विसू-  
रअन्ति अं अहिलिहन्ति अ दुआरणिहिदलोअणा तथा त-  
केमि एदे दे सहिअजूदिअरा हुंविस्सन्ति । उपगम्य । अज्ज  
वन्दामि (४०) ।

माथुरः । सुहं तुहं होदुं (४१) ।

335 चेटी । अज्ज कदमो तुम्हाणं सहिओ (४२) ।

माथुरः ।

कदश तुहं तणुमज्झे अहरेण रदददुद्विणीदेणं ।

माथु०—(३९) उच्छाति (उत्सादि) तोस्मि मू(मु)षितोस्मि ।

चेटी—(४०) यथैतावूर्ध्वं प्रेक्षेते दीर्घं निश्चस्तः (श्चसितः) च  
विसूरअन्ति विचारयतश्चाभिलपतश्च द्वारनिहितलोचनौ तथा तर्क-  
याम्येतौ तौ सभिकः द्यूतकरः (स० द्यू० रौ) भविष्यतः । आर्य वन्दे ।  
प्राकृत आत्मनेपदाभावादित्यपि बोध्यम् ।

माथु०—(४१) सुखं तव भवतु ।

चेटी—(४२) आर्य कतमो (कतरो) युष्माकं (युवयोः) सभि-  
कः ।

माथु०—(४३) [ कदशेति । ] आर्याञ्जन्दः । कस्य त्वं तनुमध्ये

१ उच्छा० D. H. २ मूसिदो० J. मूसिदो K. ३ एदो? B (b). ४ उद्ध B (a)  
उद्धे B (b). ५ सन्तिअ BD. ६ om. AB (bc). ७ लहन्ति J. ८ दुआरअ  
AB (bc) FG. ९ सहिआजूदिअला AB (bed) F. G. K; जूदअला D. H  
१० हवि० D. H. हविस० F. ११ वन्दामि B (d). १२ सहं तुहं F. तुण J. १३  
होद B (a) होदु corr. होद B (d). १४ कस्स J. १५ तुहुं AB (c) K. तुमं J.  
१६ रददद BB (ad). इददद? E. १७ ०देन C.

जम्पसि मणहरवअणं ओलोअन्ती कडक्खेण ॥१६॥

णत्थि ममं विहवो । अण्णत्त वज्ज (४३) ।

चेटी । जइ ईदिसाइं णं मन्तेसि ता ण होसि जूदिअरो । ३४०

अत्थि कोवि तुम्हाणं धारओ (४४) ।

माथुरः । अत्थि । दशसुवण्णं धालेदि । किं तस्स (४५) ।

चेटी । तस्स कौरणादो अज्जआ इमं हत्थाभरणं पडि-  
वादेदि । णहि णहि सो उज्जेव्व पडिवादेदि (४६) ।

अधरेण रतदट्टदुर्विनीतेन । जल्पसि मनोहरवचनमालोकयन्ती कटा-  
क्षेण ॥ रते दटोत एव दुर्विनीतः सगर्वः । विशेषणे तृतीया ॥१६॥

नास्ति मम विभवः । अन्यत्र व्रज ।

चेटी-(४४) यदीदृशानि ननु मन्त्रयसि तदा न भवसि  
श्रुतकरः । अस्ति कोपि युष्माकं (युवयोः)धारकः ।

माथु०-(४५) अस्ति । दशसुवर्णं धारयति । किं  
तस्य ।

चेटी-(४६) तस्य कारणादर्थेदं हस्ताभरणं प्रतिपादयति । नहि  
नहि स एव प्रतिपादयति ।

१ जम्पसि J. २ मम्महं B (a); मम्मणं J. ३ ओलोअन्ती D. H. ४ नत्थि AB (c). ५ मे BB (a) ६ अण्णत्त (णत्त) H. ७ वज्ज BDG, वज्ज J. ८ म० B, B (ad). ९ अदि (?) AB (c) जूदअ० D. १० आरो H. ११ कोपि B. (d). १२ दसशु० AB (bc); दस० B (a); १२ धाले (दि)? B (d). १३ कालणा० AB (abcd). DK. १४ अज्जआ B; अज्जआए K. १५ भरणं AB (abcd) D. K. १६ बालेदि B(a). १७ om: B. (d). K. णहिणहि whole om: E.

345 माथुरः । सहर्षं गृहीत्वा । अले भणेशि तं कुलपुत्रं भूदं  
तुँए गन्थु । आअच्छ । पुणो जूदं रंमह (४७) । ईति  
निष्कान्तौ ।

चेटी । वसन्तसेनामुपसृत्य । अज्जए पँडितुडा गदा संहि-  
अजूँदिअरा (४८) ।

350 वसन्तसेना । ता गच्छँदु अज्जो बन्धुअणं समस्सा-  
सिदुं (४९) ।

संवाहकः । अज्जए जइ एव्वं ता इअं कला पलिअेण-  
हत्थेगदा कलीअदु (५०) ।

वसन्तसेना । अज्ज जस्स कारेणोदो इअं कला

माथु०—(४७) अरे भणेशि तं कुलपुत्रं भूतस्तव गण्डः । आ-  
गच्छ । पुनर्युतं रमस्व । कुलपुत्रं संवाहकम् ।

चेटी—(४८) आर्ये परितुष्टा गताः सभिका(क)द्यूतकराः  
(परितुष्टौ गतौ सभिकद्यूतकरौ) । बहुवचनमादरे ।

वस०—(४९) तद्वच्छत्वार्यो बन्धुजनं समाश्रासि(सयि)तुम् ।  
आर्यः संवाहकः ।

संवा०—(५०) आर्ये यद्येवं तदियं कला परिजनहस्तगता  
क्रियताम् । इयं कला संवाहक(न)रूपा ।

१ डभौ B (ad). २ भणेशि B. ३ कुलपुत्रं B; पुत्रं B (d). ४ तुह B  
D. ५ रंमह G. K. ६ om: H. ७ परितुष्टा B. ८ संहिआ AB (bed) D G.  
९ जूदं DH. १० गच्छतु B (a). ११ परिअण AB (bed) D. १२ हत्था° B  
(a) अदा B (d). १३ करीअदु B (ad). १४ काल° D.

सिक्खीअदि सो उज्जेव अज्जेण सुस्सुसिदपुस्सुवो सुस्सु- ३५५  
सिदव्वो (५१) ।

संवाहकः । स्वगतम् । अज्जुआए णिउणं पंचादिट्ठोमिह ।  
कथं पच्चुवकलिदशं । प्रकाशम् । अज्जए अहं एदिणा जूँदिअ-  
लावमाणेण शकेशमणके हुँविदशं । ता शंवाहके जूँदि-  
अले शकेशमणके शंवुत्तेत्ति शुमलिदव्वा अज्जआए एदे ३६०  
अक्खलु (५२) ।

वसन्तसेना । अज्ज अलं साहंसेण (५३) ।

संवाहकः । अज्जए कल्ले णिच्चए । इति परिक्रम्य ।

वस०—(५१) आर्य यस्य कारणादियं कला शिक्ष्यते स  
एवार्येण शुभ्रूपितपूर्वः शुभ्रूपितव्यः ।

संवा०—(५२) आर्यया निपुणं प्रत्यादिष्टोऽस्मि । कथं प्रत्युपक-  
रिष्ये । प्रकाशम् । आर्ये अहमेतेन द्यूतकरापमानेन शाक्यश्रमणको  
भविष्यामि । शाक्यश्रमणको बौद्धसंन्यासी । तत्संवाहको द्यूतकरः  
शाक्यश्रमणकः संवृत्त इति स्मर्तव्यान्यार्ययैतान्यक्षराणि । द्यूतकर  
इति संवाहकविशेषणम् ।

वस०—(५३) आर्य अलं साहसेन ।

संवा०—(५४) आर्ये कृतो निश्चयः । [ जूदेणेति । ] आर्याछन्दः ।

१ सिक्खिअदि D ; सिक्खि° G. २ सोज्जोछ B (b). ३ पुस्सुवो H; पुस्सुवो.  
K. ४ सिक्खिद° (= शिक्षितव्यः) K. ५ °दिदं B. ६ ता कथं B B (ad)  
७ पच्चुप° B (d). ८ अह B (a). ९ णाज्जुदि Syll om: B (b). १० जूँदि-  
अरा B (a); जूदअला D. ११ शकदश° B; °शवणके A B (bcd) DE;  
शवणके K. १२ हुँविदशं DFH. १३ जूँदअले B (a) जूदअले D. H. १४ शक-  
दश° B; °शवणके DG. १५ शुमलिदव्वो B (ad). १६ °सेन D. १७ कल्लो  
B (b).

305 जूदेण तं कदं मे जं वीहत्थं जणेश शव्वेश ।  
एण्हि पाअड्डीशीशे णलिन्दमग्गेण विहलिशं ॥ १७ ॥ (५४)

नेपथ्ये कलकलः ।

संवाहकः । आकर्ष्य । अले किं ण्णेदं । आकाशे ।  
किं भण्णाध । एशे कखु वशन्तशेणाकेलके खुण्टमोडको  
णाम दुट्टहत्थी विहल्लेदित्ति । अहो अज्जआए गन्धगअं

द्यूतेन तत्कृतं मम यद्विहस्तं जनस्य सर्वस्य । इदानीं प्रकटशीर्षो नरे-  
न्द्रमार्गेण विहरिष्यामि । सर्वजनस्य यद्विहस्तं हस्तशब्देन हस्तशस्त्रं  
विगतहस्तशस्त्रं भवति । निर्भयमित्यर्थः । तन्मम द्यूतेन कृतमिति  
वाक्यार्थः । प्रसिद्धं च लोके वयमिदानीं रिक्तहस्ताः परिभ्रमाम इति ।  
इदानीं द्यूतदेयदशसुवर्णविरहकाले । शेषं सुगमम् । भयविरहादिति  
भावः ॥ १७ ॥ नेपथ्ये ।

संवा०-(५५) अरे किं ने(ण्णे)दम् । आकाशे । किं भगत । एष  
खलु वसन्तसेनाकेलिकः । वसन्तसेनाक्रीडापात्रमित्यर्थः । खुण्टमोडको  
नाम दुष्टहस्ती विहरतीति । खुण्टमोडकः स्तम्भभञ्जकः । द्वयमपीदं  
महाराष्ट्रप्रसिद्धम् । इदमाकाशभाषितम् । इदं वसन्तसेनागृहान्निर्गतस्य  
संवाहक[स्य] वाक्यम् । अहो आर्याया गन्धगजं प्रेक्षिष्ये गत्वा ।  
अथवा किं(किं) ममैतेन । यथाव्यवसितमनुष्ठास्यामि । आर्याया  
वसन्तसेनायाः । गन्धगजं मत्तहस्तिनम् । एतेन गजप्रेक्षणेन किं

१ वीहत्थं B marg ; B (d) वीहत्स B (a); वीहत्थं K. २ जणस AB (abcd). ३ शव्वस A B (abcd) D. ४ शसि AB (c); शसि B (d) K. ५ किं णेदं AB (c) D; किण्णेदं B (d). ६ भणेश B (a). ७ वसन्त B (d). ८ खुणमो D; कखुमो H. ९ दुट्ट B. १० विहल्ल B (d). ११ नेधगआ B (a); गन्धगआ B (b); गन्धगआ B (d).

पेक्खिदंशं गदुअ । अह वा किं मम एदिणा । जधोवव- 370  
शिदं अणुचिद्विदंशं (५५) । इति निष्क्रान्तः ।

ततः प्रविशन्पट्टीक्षेपेण प्रहृष्टो विकटोज्ज्वलवेशः कर्णपूरकः ।

कर्णपूरकः । कहिं कहिं अज्जआ (५६) ।

चेटी । दुम्मणुस्स किं ते उव्वेअकारणं । जं अग्गदो  
वट्टिदं अज्जअं न पेक्खसि (५७) । 375

कर्णपूरकः । दृष्ट्वा । अज्जए वन्दामि (५८) ।

वसन्तसेना । कण्णऊरअ परितुट्टमुहो लक्खीअसि ।  
ता किं णेदं (५९) ।

किं प्रयोजनम् । न किमपीत्यर्थः । यथाव्यवसितं नास्तिकसंन्यासरूपं  
निश्चितम् ।

इति निष्क्रान्तः । इत्युक्त्वा रङ्गाभिर्गत इत्यर्थः । संवाहकः  
शाक्यसंन्यासमासाद्य पथि प्रचचारेति ज्ञेयम् । कर्णपूरको वसन्त-  
सेनाया भृत्यः । वसन्तसेना च राजेव करितुरगरथधनादिमहैश्वर्य-  
शालिनीत्यपि बोध्यम् ।

कर्ण०—(५६) कुत्र कुत्रार्या ।

चेटी—(५७) दुर्मनुष्य किं ते उद्देगकारणम् । यदप्रतोव-  
स्थितामार्या न प्रेक्षसे ।

कर्ण०—(५८) आर्ये वन्दे ।

वस०—(५९) कर्णपूरक परितुष्टमुखो लक्ष्यसे । तत्किं ने-  
(णे)दम् ।

१ पेक्खिदंशं AB (bc) D. २ गदुवा किं न म & B (b). ३ ववशिपदं B (a); वव-  
सिदं B (d); जधा ववशिदं C. J. ४ चिद्विदंशं B. ५ प्रविशति अपट्टीक्षेपेण AB (c)  
FG प्रविश्य कर्णपूरो हृष्टः अपट्टीक्षेपेण B (b) पट्टीक्षेपेण B (d) अपट्टीक्षेपेण c.  
पट्टीक्षेपेण D. H; ६ प्रवेशः B (b) E; वेषः D. ७ कहिं अज्जआ B (a); कहिं  
अज्जआ G. K. ८ कालणं. AB (c) D. ९ नै H. १० whole speech om: B.  
(ab) K. ११ पल्लिट्टं AB (cd) D; पल्लिट्टं F. १२ णेदं AB (cd) D.

कर्णपूरकः । सविस्मयम् । अज्जए वञ्चिदासि जाए  
380 अज्ज कण्णऊरअस्स परक्कमो ण दिट्ठो (६०) ।

वसन्तसेना । कण्णऊरअ किं किं (६१) ।

कर्णपूरकः । सुणादु अज्जआ । जो सो अज्जआए खुण्ट-  
मोडओ णाम दुट्ठहत्थी सो आलाणत्थम्भं भञ्जिअ महमेत्थं  
वावादिअ महन्तं सङ्खोहं करन्तो राअमग्गं ओदिण्णो ।  
385 तदो एत्थन्तरे उग्घुट्ठं जणेण ।

अवणेध बालअजणं तुरिदं औरुहध वुक्खपासादं ।

किं णं हु पेक्खध पुरदो दुट्ठो हत्थी इदो एदि ॥ १८ ॥ (६२)

कर्ण०—(६०) आर्ये वञ्चितासि ययाद्य कर्णपूरकस्य परा-  
क्कमो न दृष्टः ।

वस०—(६१) कर्णपूरक किं किम् ।

कर्ण०—(६२) शृणोत्वार्या । यः स आर्यायाः खुण्टमोडको  
नाम दुष्टहस्ती स आलानस्तम्भं भङ्क्त्वा । [मह]मेत्थं महामात्रम् ।  
हस्तिपकमित्यर्थः । वावादिअ व्यापाद्य । मारयित्वेत्यर्थः । महान्तं  
संक्षोभं कुर्वन् राजमार्गमवतीर्णः । ततोत्रान्तर उद्गुष्टं जनेन ।

[अवणेधेति । ] आर्याछन्दः । अपनयत बालकजनं त्वरितमारोहत  
वृक्षप्रासादम् । किं न खलु प्रेक्षध्वं पुरतो दुष्टो हस्तीति एति ॥ १८ ॥

१ कण्णऊरस्स B (a). २ ऊर B (ad); ऊरआ B (b); ३ हुरअ K.  
३ om: AB (bcd) DEK. ४ कखुट्ठ D; खुट्ठ H. ५ अलाण H. ६ खंभं  
BCD. ७ महत्थं B (a); मेत्थं com; महत्थं B (d); महामेत्तं D. H; ८ मेत्थ  
J; मत्थं K. ९ करन्तो BD. १० दिणो B (a) १० उग्घुट्ठं B (a). ११ अ-  
वणेधं B (a). १२ रुहह B; १३ रुहु AB (c) DF; १४ रुह B (ab) K; १५ रुह B (d).  
१६ रुक्ख BFK. १७ उण B (a) गह DFH.



अवि अ ।

विअलइ णेरजुअलं छिज्जन्ति अ मेहला मणिखइआ ।

वलआ अ सुन्दरदरा रअणङ्कुरजालपडिवइ ॥ १९ ॥ ३१०

तदो तेण दुइहत्थिणा कलचलणरदणेहिं फुल्लणलिणिं विअ  
णअरिं उज्जइणिं अवगाहमाणेण समासादिदो परिव्राजओ ।  
तं च परिभट्टदण्डकुण्डिकाभाअणं सीअरेहिं सिअिअ दन्तन्तरे  
किंखत्तं पेक्खिअ पुणोवि उग्घुइं जणेण हो परिव्राजओ  
वावादीअदित्ति । (६३)

३१०

वसन्तसेना । ससंभ्रमम् । अहो प्रमादो अहो प्रमादो (६४) ।

अपि च ।

[विअलइति ।] आर्याछन्दः । (६३) विचलति नूपुरयुगलं छिद्यन्ते  
च मेखला मणिखचिताः । वलयाश्च सुन्दरतरा रत्नाङ्कुरजालप्रति-  
वद्धाः ॥ छिज्जन्तीत्यस्य क्षीयन्त इति वार्थः । इत्यार्याइयोक्तं  
जनेनोदुष्टमुच्चैर्वोपणं कथितमित्यर्थः ॥ १९ ॥

ततस्तेन दुष्टइस्तिना करचरणरदनैः फुल्लनलिनीमिव नगरीमु-  
ज्जयिनीमवगाहमानेन समासादितः परिव्राजकः । तं च परिभ्र-  
ट्टदण्डकुण्डिकाभाजनं सीकरैः लिख्वा दन्तान्तरे क्षिप्रं प्रेक्ष्य पुनर-  
उग्घुइं जणेन हा परिव्राजको व्यापाद्यत इति । अयं परिव्राजकः  
सत्राहका एवेति ध्येयम् । व्यापाद्यते मार्यत इत्यर्थः ।

वस्तु—(६४) अहो प्रमादः [अहो] प्रमादः ।

१ छिज्जन्ति AB (c) DFH; छिज्ज K. २ कवलआ B (a). ३ वलआ उ  
H. ४ करच B; कालच B (b). ५ उइ AB (bed). ६ पि च AB (be) D;  
पिचि marg अ B (d); पिच G; पिच K. ७ गह AB (ed) D. ८ सादिओ  
B (a). ९ मे च B (a); त च B (b); तच J. १० अइ B (b) D. ११ कुडिआ  
B (d). १२ सीअरेहि B (b); सीअरेहि F; सीअरेहि H. १३ दंतरे B (d). १४ लिख  
AB (be). १५ उग्घुइ B (a). १६ ह B (a) om: marg हा B (d). १७ वावादिअदि  
without लि B (d). १८ दिदित्ति G. १९ om: syll अहो-प्रमादो B (b) D. II.

कर्णपूरकः । अलं सम्भमेण । सुणादु दाव अज्जआ । तदो  
 विच्छिण्णविसण्डुलसङ्खलाकलावअं उव्वहन्तं दन्तन्तरपरि-  
 गेहिदं परिव्वाजअं उव्वहन्तं तं पेक्खिअ कण्णऊरण मए  
 400 णहि णहि अज्जआए अण्णपिण्डोवपुट्ठेण दासेण वामचलणेण  
 जूदलेक्खअं उग्घुसिअ उग्घुसिअ तुरिदं आवणादो लोहदण्डं  
 गेळ्ळिअ आआरिदो सो दुट्ठहत्थी (६५) ।

वसन्तसेना । तदो तदो (६६) ।

कर्णपूरकः ।

405 आहणिकुण सरोसं तं हत्थि विज्झसैलसिहाराभं ।  
 मोआविओ मए सो दन्तन्तरंसंठिओ परिव्वाजओ ॥ २० ॥ (६७)

कर्ण०—(६५) अलं सम्भमेण । शृणोतु तावदार्या । ततो विच्छि-  
 णविसंखलसङ्खलाकलापमुद्वहन्तं दन्तान्तरपरिगृहीतं परिव्राजकमु-  
 द्वहन्तं तं प्रेक्ष्य कर्णपूरकेण मया नहि नद्यार्याया अन्नपिण्डोपपुष्टेन  
 दासेन वामचलनेन द्यूतलेखकमुद्ध्योदुष्य त्वरितमापणाद्धोहदण्डं  
 गृहीत्वाकारितः स दुष्टहस्ती । कर्णपूरकेण मयेति स्वनाम्नः स्वयं  
 निर्दि(दं)शेन गर्वमाविर्भाव्य विनयं स्वामिन्याः पुरः प्रकटयति ।  
 नहि नहीत्यादि । वामचलनेन वक्रगमनेनेत्यर्थः ।

वस०—(६६) ततस्ततः ।

कर्ण०—[आहणिकुणेति ।] आर्याछन्दः (६७) । आहणिकुणा-

१ सङ्खला & c दन्तं B; विच्छिण्णविं सङ्खलां B (a); ण्णं सिखलां B (b); विक्खि-  
 ण्ण & c. F; सिङ्खलां J. विसंखलावअं उव्व & c. K. २ om: BCJ. ३ गाहिदं  
 B (d). ४ om: B (d) K. ५ ऊरणे DH. ६ पिण्डो B (abd). ७ सेण B  
 (b) ८ लेखअं A B (bc) C D दिलेक्खअं B (a) खेलअं J. ९ om: G. १० णि-  
 ट्ठुण B (a) णिअकुण B (b) णीडण B (d); णिडणं D. H. K; णिअडण G.  
 ११ सरोसं G. १२ विज्झ D. विज्झ J. १३ सौल B (d) सेल D II. १४ सिंह?  
 D. १५ परिठिदो B (a); संठिदो B (d).

वसन्तसेना । सुदु दे किदं । तदो तदो (६८) ।

कर्णपूरकः । तदो अज्जए साहु रे कण्णेऊरअ साहु-  
त्ति एत्तिअमेत्तं भणन्ती विंसमभरकन्ता विअ गावा एकदो  
पल्लहत्था सअला उज्जइणी आसि । तदो अज्जए एकेण 410  
सुण्णाइं ओह्मणइणीगाइं परांसिअ उइं पेक्खिअ दीहं गीस-  
सिअ अअं पावारओ ममं उवरि किंवेत्तो (६९) ।

इत्य सरोपं तं हस्तिनं विन्ध्यशैलशिखराभम् । मोचितो मया स  
दन्तान्तरसंस्थितः परिव्राजकः । परिव्राजओ इत्यत्र वाकारो  
ह्रस्वः पठनीयः ॥ २० ॥

वस०—(६८) सुदु । ते त्वया । कृतम् । ततः ।

कर्ण०—(६९) तत आर्ये साधु रे कर्णपूरक साधु इत्येता-  
वन्मात्रं भणन्ती विपमभराक्रान्तेव नौरेकतः पर्यस्ता सकलोज्जयि-  
न्यासीत् । तत आर्ये एकेन शून्यान्याभरणस्थानानि परामृदयोर्ध्वं  
प्रेक्ष्य दीर्घं निःश्रवस्यायं प्रावारको ममोपरि क्षिप्तः । एकेन चारुदत्ते-  
नेत्यर्थः । स्वाङ्गे भूषणानि न सन्तीति विचार्य दरिद्रोऽहं जात इति  
निर्विद्य देयान्तरविरह(हे)ण प्रावारकमेव प्रादादिति भावः । अयं यः  
प्रथमाङ्के वर्णितः प्रथमं स एव प्रावारक इति ज्ञेयम् ।

१ कदं B, B (a) ; किदं corr: कदं B (d). २ तदोतदो om: AB (bed) D E.  
३ ऊर B (d). ४ एत्तिअ ? B (b) ; एत्ति आमत्तं A B (c) D ; एत्ति अमतं F ;  
अतिमेत्तं K. ५ भणन्ती F. ६ विंसम० K. ७ पल्लहत्था B (d) D. ८ उज्जइणी  
B (b). ९ अज्जएकेण B (a). १० अभरण B (a). ११ डानाई C ; डानाई H.  
१२ गीसिअ pr m. B (d). १३ दीहं F. १४ गीसिअ B (d) ; गीसिअ F.  
१५ पावारओ B (d) K ; पावारओ B (b). १६ ममोवरि B D. १७ निक्खिजे  
B (a).

वसन्तसेना । कण्णऊरअ जानीहि दाव किं एसां जौदी-  
कुसुमवासिदो पावारओ ण वेत्ति (७०) ।

415 कर्णपूरकः । अज्जए मदगन्धेण सुट्ठु तं गन्धं ण  
जानामि (७१) ।

वसन्तसेना । णामं पि दाव पेक्ख (७२) ।

कर्णपूरकः । इमं णामं । अज्जआ एव्व वाएदु (७३) ।

इति प्रावारकमुपनयति ।

420 वसन्तसेना । अज्जचारुदत्तस्स (७४) । इति वाचयित्वा  
सस्पृहं गृहीत्वा प्रावृणोति ।

चेटी । कण्णऊरअ सोहइ अज्जआए पावारओ (७५) ।

कर्णपूरकः । आं सोहइ अज्जआए पावारओ (७६) ।

वसन्तसेना । कण्णऊरअ इदं दे<sup>१२</sup> पारितोसिअं (७७) ।

425 इत्याभरणं प्रयच्छति ।

वस०—(७०) कर्णपूरक जानीहि तावत्किमेष जातीकुसुम-  
वासितः प्रावारको न वेत्ति ।

कर्ण०—(७१) आर्ये मदगन्धेन सुट्ठु तं गन्धं न जानामि ।

वस०—(७२) नामापि तावत्पेक्षस्व ।

कर्ण०—(७३) इदं नाम । आर्यैव वाचयतु ।

[ वस०—(७४) आर्यचारुदत्तस्य । ]

चेटी—(७५) कर्णपूरक शोभत आर्यायाः प्रावारकः ।

कर्ण०—(७६) आमङ्गीकारे । शोभत आर्यायाः प्रावारकः ।

वस०—(७७) कर्णपूरक इदं ते पारितोषिकम् । गजवृत्ता-

न्तेन चारुदत्तदत्तप्रावारकव्यतिकरेण च परितोषः ।

१ ऊर B (a); २ हुरअ K. ३ एसे B (d). ४ जादि° H. ५ वरओ B (d)  
K. ६ om: B (d). ७ प्रावरकमु० B (abd) G k. ८ आर्यचारुदत्तस्य A B B  
(abcd). ८ पावरओ B (d). ९ whole speech om: B (a) k. १० पावरओ B (d).  
११ ण्णऊर B (a); १२ हुरअ k. १२ om: B (d).

कर्णपूरकः । शिरसा गृहीत्वा प्रणम्य च । सम्पदं सुदु-  
सोहं अज्जभाए पावारओ (७८) ।

वसन्तसेना । कण्णऊरअ एदाए वेलाए कहिं अज्जचा-  
रुदत्तो (७९) ।

कर्णपूरकः । एदेण ज्जेव्व मग्गेण पवुत्तो गेहं (८०) । 430

वसन्तसेना । हज्जे उवरिदणं अलिन्दअं आरुहिअ अज्ज-  
चारुदत्तं पेक्खेम्ह (८१) ।

इति निष्क्रान्ताः सर्वे ।

इति ब्रूतकरसंवाहको नाम द्वितीयोऽङ्कः ।

कर्ण०—(७८) सांप्रतं सुदु शोभत आर्यायाः पावारकः ।  
व्यञ्जितश्वानेन चारुदत्तानुरागः ।

वस०—(७९) कर्णपूरक एतस्यां वेलायां कुत्रार्थचारुदत्तः ।

कर्ण०—(८०) एतेनैव मार्गेण प्रवृत्तो गेहम् । प्रवृत्तश्चलितः ।

वस०—(८१) हज्जे उपरितनमलिन्दमारुह्यार्थचारुदत्तं प्रेक्षा-  
म(व)हे । अलिन्दमङ्गालिकाम् । सदनसामीप्यं चानयोरवसेयम् ।  
इति श्रीमृच्छकटिकप्रकरणव्याख्यायां श्रीलक्षादीक्षितसंख्यावता वा-  
न्धवकरोपनाम्ना महाराष्ट्रेण कवीन्द्रवहादुरविरुदेन बुन्देलाधीशदैशि-  
केन विद्वन्मुकुटमणिश्रीमन्महाराजबलिसेनसाहबसंमदाय श्रमेणाचू-  
डामूलमाख्यातायां ब्रूतकरसंवाहकविलासो नाम द्वितीयोऽङ्कः ॥ २ ॥

१ सोहदि B. २ पावरओ B (d). ३ ऊर B (n) ४ स अज्ज B, B (a).  
५ पवुत्तो B (a) पवुत्तो B (b). ६ उवरिदण B (ad). ७ अलिदं et in marg अं  
B (d) आलिन्दं D. H. ८ पेक्ख B D. H. ९ इति मृच्छकटिकायां B.

## तृतीयोऽङ्कः।

प्रविश्य

चेष्टः ।

सुअणे हु भिच्चाणुकम्पके शामिए णिद्धणके वि शोहदि ।  
पिशुणे उण दव्वगव्विदे दुक्कले क्खु पल्लिणामदालुणे ॥ १ ॥ (१)  
सुअणे हु कुंभिच्चापालए धणहीणे अपहूवि शोहदि ।  
पिशुणे उण दव्वगव्विदे ण अ लच्छीविहवा वल्लविदे ॥ २ ॥ (२)

अत्र वसन्तसेनासं(स)ख्यां मदनिकायां मा(यामा)सक्तः शार्ङ्ग-  
लकनामा ब्राह्मणश्चौर्यवृत्तिः करिष्यति संधि(धिं) चारुदत्तगृहे हरि-  
ष्यति च तदलंकारसुवर्णभाण्डं यद्वसन्तसेनया न्यस्तं चारुदत्तहस्ते  
इत्यादि ज्ञेयम् । प्रविश्य चेष्ट इति । चेष्टोयं वर्धमानकनामा  
चारुदत्तस्येति बोध्यम् ।

चेष्टः—[सुअणे इति ।] वैतालीयं छन्दः (१) । सुजनः खलु  
भृत्यानुकम्पकः स्वामी निर्धनकोपि शोभते । पिशुनः पुनर्द्रव्यग-  
र्वितो दुष्करः खलु परिणामदारुणः ॥ खलु यस्मात्परिणामदारुण-  
स्ततो दुष्करो दुःसाध्यः । पिशुन इत्यर्थः । पूर्वार्धे स्पष्टम् ॥ १ ॥  
एतत्पद्यसमानार्थकं पाठान्तरं छन्दोभिन्नं च । तथा हि ।

सुअणे हु [कुभिच्चेति ।] (२) । सुजनः खलु कुभृत्यपालको

१ ततः प्रविशति चेष्टः A, B B (abcd) C D J K. २ सुअणे B C D J.

सुअणे हु भिच्चाणुकम्पके सामिए णिद्धणके पि सोहिदि ।

पिसु उण दव्वगव्विदे दुक्कले क्खु पल्लिणामदालुणे ॥

अव (वि) अ ।

तिउ साहु विट तिचिउ तिचिउ बंझणे णिलक्खले ।

अलसवहुआ तिचिआ ण जणाह दलिदित्तिउ ॥

अवि अ ।

कुणाडअं ण रोएइ पढुम कलअं असई ।

स इत्तणेण सा गव्वइ अचललं व पढुम एक्कइ ॥

शरदा &c B (a)

सुइणेहुं अवि अ ।

तिउसाह विटं तित्तउ तित्तउ ब्रह्मणे गिलक्खले ।

अलसबहुआवि तित्तिआ ण जणाह दल्लिइ तित्तए ॥

अविअ । कुणाउअं रोएई पढुम कालअं असई ।

सइत्तणे सा गव्वइ अचलं लं व पढुम एच्छइ ॥

शरदा &c B (b)

सुअणे हु भिच्चानुकम्पके सामिए गिद्धणकेवि सोहदि ।

पिसुणे उण दव्वगव्विदे दुक्कले खु पल्लिगामदारुणे ॥

सुअणे हु कुमिच्चपालए धणहीणे अपहू वि सोहदि ।

पिसुणे उण दव्वगव्विदे ण अ लछी विहवावलंविदे ॥

अविच । शरदा &c. A B (c) (fol. 13 b lin ult.) (Pp 13 b, last line) सुअणे हु [कुमिच्चपालए धणहीणे ण पटू वि सोहदि । पिसुणे उणे] गिलक्खले अलसबहुआवि तित्तिआ (finis fol 13 ). (p 13 ends) B (d). Words which are included in the text are erased by the blue (yellow) pigment and in their place it is written (added) on the margin [भिच्चानुकम्पके सामिए गिद्धणकेवि सोहदि । पिसुणे उण दव्वगव्विदे दुक्कले खु पल्लिगामदारुणे ॥ अवि अ । तिउसाहु (उ?) विटं तित्तउ तित्तउ ब्रह्मणे] Then after the words तित्तिआ at the end of page 13 follows the page 14 ग जणाह दल्लिइ तित्त (sec. m. ति) उ । अवि अ । कुणाउ(उ)अं ण रोएई पढुम का (sec. m. क) लअं असइ सि (corr स) इत्तणेण सा गव्वइ अचलं लं व पढुमए (supra ser ढ) (अवि delet) कइ । सस्स &c. I accept the first distich from the MS A. I indeed reject the same second and the third distich (line)? which are not in Wilson's MS which I consulted as to letters and which do not stand in the commentary. In the second distich (line!) there is a dissertation about acrid things or about troublesome things the first of which is विपुषाया-वृन्तं stalk of the plant called by the vulgar people remains of which are to be seen. I am uncertain about the writing and the sense of the third line. ३ सामीए D. H. ४ सोहदि D K. First verse om G. ५ Second verse om. BCDJK. For additional verses see २ B (a b c d) above. ६ खु H. ७ कु erased H. ८ ण पहूवि सोहदि G. ९ छळी F.

तित्तउ साह विटं तित्तउ तित्तउ ब्रह्मणे गिलक्खले ।

अलसबहुआ वितित्तिआ ण जणाह दल्लिइ तित्तए ॥ १ ॥

अवि अ ।

कुणाउ अण रोएई पढुम कालअं असई ।

स इत्तणे सा गव्वइ अचलं लं व पढुम एच्छइ ॥ २ ॥ E

अवि अ ।



अवि अ ।

शशशपलकैवलदे ण शकि वालिदुं  
अण्णकलत्तपशत्ते ण शकि वालिदुं ।

धनहीनो प्रभुरपि शोभते । पिशुनः पुनर्द्रव्यगर्वितो न च लक्ष्मीवि-  
भवावलम्बितः ॥ कुभृत्यस्यापि मादृशस्य कार्यकरणासमर्थस्य वर्ध-  
मानकादेरपि पालकः । किं पुनर्वाच्यं सुभृत्यस्य पालक इति ।  
ईदृशः सुजनो प्रभुर्दरिद्रोपि शोभते । उत्तरार्धं स्फुटम् । धनहीनो  
यतोतो (तः) प्रभुर्लक्ष्मीविभवावलम्बितो यतोतो द्रव्यगर्वित इत्येवं  
पौनरुक्त्यं परिहरणीयम् । उत्तरार्धं चेदेन कटाक्षितः शकार इति ध्ये-  
यम् ॥ २ ॥ [शशशपलकैत्यादि] । शंकरा जातिः ( ३ ) । सस्य-

तिउ साह विट तिउउ बल्लणे गिलक्खले ।  
अलसवहुआ वि त्तिआ ण जणाह &c ॥ २ ॥

अवि अ ।

कुणाडअं न रोएई पढुम &c असइ ।  
स इत्तणे सा गव्वइ अंचलं तं बहुम एछइ ॥ ३ ॥ G.

तिलसाह विट तिउउ तिउउ बल्लणे गिलक्खले ।  
अलसवहुआ &c ण om: . . . . . ॥

अवि अ ।

कुणाडअं ण &c एइ पढुम &c.  
स इत्तणे &c . . . . . अंचलं लंबं पढुम एक्कइ ॥ K.

Sanskrit.

चपुपस्य वृन्तं तिकं तिको ब्राह्मणो निरक्षरः ।  
अलसा वधूरपि तिका जन्मदरिद्रस्तिकः ॥

अपि च ।

कुनाटकं न रोचते प्रथमकालं असती ।  
सतीत्वे सा गर्वति अंचलं दीर्घं प्रथमं आच्छादयति ॥

१ अवि अ om: E. K; अपि च C D. २ शस्य K; सस्य B (a). ३ पसच b  
(d). ४ सकि B (d). ५ पलत्ते B (ad), Sec. m; पशन्ते K. ६ सकि B (d) K.

जुदपेशत्तमणुइरो ण शक्कि वालिदुं

10

जे वि शहाविअंदोरो ण शक्कि वालिदुं ॥ ३ ॥

का वि वेला अज्जचालुदत्तइरा गन्धर्व्वं शुण्णिदुं गदइरा ।  
अदिकमदि अइलअणी । अज्ज वि ण आअच्छदि । तां  
जाव बाहिलदुआलशालाए गदुअ सुविइरां ( ३ ) ।  
तथा करोति ।

15

ततः प्रविशति चारुदत्तो विदूषकश्च ।

लप (लम्प)टबलीवर्दी न शक्यो वारयितुम् । अन्यकलत्रप्रसक्तो न  
शक्यो वारयितुम् । अन्यप्रसक्तकलत्रं न शक्यं वारयितुम् ।  
इदं पाठान्तरं भिन्नचमत्कृतार्थकतया व्याख्यातम् । शक्कि इत्यस्य  
शक्यः शक्यं यथेच्छमर्थः । द्यूतप्रसक्तमनुष्यो न शक्यो वारयितुम् ।  
योपि स्वाभाविकदोषो न शक्यो वारयितुम् । पलक्को लम्पटः ।  
आक्षिप्यते हि योपीत्यनेन सोपीति । तथा च योपि स्वाभाविको  
दोषः सोपि वारयितुं न शक्य इति कथनेन दशायामीदृश्यां दातृत्वं  
दोषः । तं च मम स्वामी न त्यजतीति व्यज्यते ॥ ३ ॥

कापि वेलार्थचारुदत्तस्य गान्धर्व्वं श्रोतुं गतस्य । अतिक्रामत्यर्ध-  
रजनी । अद्यापि नागच्छति । निशीथोपि न जात (जात) इत्यर्थः ।  
तद्यावद्बहिर्द्वांरशालायां गत्वा स्वप्स्यामि । गान्धर्व्वं संगीतसहितं  
गीतमित्यर्थः ।

१ °पसत्त B (d); पशन्त K. २ °मणुस्ते K. ३ सक्कि B (d) K. ४ सहाविअ  
AB (cd) K. ५ दोसे B (d) K. ६ °चारुदत्तस्स B (abd) G. H. ७ शुण्णिदुं गदस्स  
B (abd) K. ८ णागच्छदि D; णागच्छइ G. ९ तज्जाव B (abd) E. १० बाहि-  
रदुआर B (abd) DEFK corr. बहिर B (d). ११ सालाए B (abd) DH.  
१२ सुविस्सं B (abd) GH. १३ इति तथा J.

चारुदत्तः । अहो साधु भावरेभिलेन गीतम् । वीणा  
हि नाम असमुद्रोत्थितं रत्नम् । यतः ।

उत्कण्ठितस्य हृदयानुगुणा वयस्या  
संकेतके चिरयति प्रवरो विनोदः ।  
संस्थापना प्रियतमा विरहातुराणां

रक्तस्य रागपरिवृद्धिकरः प्रमोदः ॥ ४ ॥  
विदूषकः । भो एहि । गेहं गच्छेह्य ( ४ ) ।  
चारुदत्तः । अहो सुष्ठु भाव रेभिलेन गीतम् ।

चारु०— रेभिलः कश्चिद्वायकः सार्थवाहः । स्फुटं चेदमग्रे ।  
असमुद्रोत्थितं रत्नं वीणेति । न्यूनताद्रूप्यरूपकमलंकारः । इह जगति  
रत्नमेव वीणा । परं तु समुद्रोत्थितं न भवतीति तदर्थः । अत्र  
हेतुमाह यत इति । [ उत्कण्ठितस्येति । ] च वसन्ततिलका छन्दः ।  
उत्कण्ठितस्य कान्तासक्तस्य विरहिणो मनोनुगुणा वयस्या सखी  
वीणेत्यर्थः । यस्या वीणायाः प्रवरो विनोदो वादनव्यापारः ।  
संकेतके (?) चिरयति चिरं स्थापयतीत्यर्थः । विरहातुराणामति-  
प्रिया संस्थापना विरहव्याप्तप्राणसंबोधने(ना) वीणेत्यर्थः । प्रियतमा-  
विरहातुराणामित्येकं वा पदम् । रक्तस्य रागपरिवृद्धिकरः प्रमोद  
आनन्दो वीणेति सकलार्थः ॥ ४ ॥

विदू०—(४) भो एहि । गेहं गच्छावः ।

चारु०—भावेति संबुद्धिर्विदूषकस्य ? । ज्ञेयं चान्यत्राप्येवमेव ।

१ अहो अहो J. २ साधु साधु AB (bc) CDFJ. ३ भाव om: as others G.  
४ रेभिलेन B. ५ उत्थितरत्नं B (d). ६ कुतः AB (bed) CDJ. ७ संकेतिके G.  
८ करप्रमोदः H. ९ गेहं om. B (d). १० गच्छेह्य G. H. ११ °हो om.  
B (ha). १२ भावे B (d).

विदूषकः । मम दाव दुर्वेहिं ज्जेव्व हस्सं जाअदि । इत्थि- 25

आए सैक्कदं पठन्तीए मणुस्सेण अ काअलीं गाअन्तेण ।

इत्थिआ दाव सैक्कदं पठन्ती दिण्णण्णवणस्सा विअं गिट्ठी

अधिअं सुंशुआअदि । मणुस्सोवि काअलीं गाअन्तो सुंख-

सुमणोदामेवेष्टिदो वुड्डपुरोहिदो विअ मन्तं जवन्तो दिदं मे

ण रोअदि ( ९ ) ।

30

विदू०—(९) मम तावद्वाभ्यामेव हास्यं जायते । द्वाभ्या-

मित्युक्तं तदाह । स्त्रिया संस्कृतं पठन्त्या मनुष्येण च काकलीं

गायता । स्त्री तावत्संस्कृतं पठन्ती दत्तनवनासिकारन्ध्ररज्जुरिव

गृष्टिगौ(र्गौ)रधिकं सुशुआअदि । इदमव्यक्तध्वनेरनुकरणम् ।

सूक्ष्मशब्दं करोतीत्यर्थः । मनुष्योपि काकलीं गायन् शुष्कसुमनो-

दामवेष्टितो वृद्धपुरोहित इव मन्त्रं जपन्दृढं मे मह्यं न रोचते ।

णस्सा नासिकाविवररज्जुः । गृष्टिः सकृत्प्रसृता गौरिति । पोटाइ (?)

युवतीति सूत्रे स्पष्टं कौमुद्याम् । इयं परिहासेनोपमेति ज्ञेयम् ।

शुष्केत्यादिविशेषणेन चिरकालजपप्रवणत्वमुक्तम् ।

१ दावेहिं B (b); दुर्वेहिं एव D. This MS. has एव्व throughout for ज्जेव्व H. ज्जेव J. दाव हिदुज्जेव (=हृदय एव)? २ इत्थाआए B (bd). ३ सक्किदं B (a) सैक्कदं DH. ४ पठन्तीए BK. पठन्तीये B (a). ५ काआलीं B काआलीं (?) H. ६ सक्किदं B (a). ७ पठन्ती BK. ८ दिदं for गिट्ठी B (d) विअलगट्ठी for विअगिट्ठी (=विवरग्रन्थिः) K. ९ अधिअं? B (a); अहिअं C. J. अधियं E. १० सुशुआअदि B DJ. सुशुआदि (=सुशुभायते) K. ११ काअलीं AB (c). १२ सुख-सुमणो E. १३ वेष्टिदो EGK. १४ वुड्ड B (d). १५ ददं B (ad) दिदं K. १६ एअदि (राअदि?) B (ab).

चारुदत्तः । वैयस्य सुष्ठु खल्वद्य गीतं भाव रेभिलेन ।  
न च भवान्परितुष्टः ।

रक्तं च नाम मधुरं च सैमं स्फुटं च  
भावान्वितं च ललितं च मनोहरं च ।

35

किं वा प्रशस्तवचनैर्बहुभिर्मदुक्तै-  
रन्तर्हिता यदि भवेद्वनितेति मन्ये ॥ ५ ॥

अपि च ।

तं तस्य स्वरसंक्रमं मृदुगिरः श्लिष्टं च तन्लीस्वनं  
वर्णानामपि मूर्च्छनान्तरगतं तारं विरामे मृदुम् ।

चारु०—[रक्तं चेति । ] पूर्वोक्तं छन्दः । गीतमित्यस्य (स्या)  
नुपदोक्तस्य रक्तं चेत्यादीनि सप्त विशेष[प]णानि पूर्वस्मादुत्तरोत्तरं  
हेतुहेतुमद्भावापन्नानीत्यवधातव्यम् । रक्तं तत्तद्वागरमणीयमतो  
मधुरं रागमाधुर्यवत् । भावो रतिः । ललितं लालित्याख्यधर्मविशेष-  
शाल्यत एव मनोहरम् । मदुक्तैर्मया चारुदत्तेनोक्तैर्बहुभिः प्रशस्त-  
वचनै रक्त(क्तं) च मधुरं चेत्यादिभिः प्रशंसास्पदं गीतमिति कथनैः  
किं वा न किमपीत्यर्थः । अन्तर्हि(र्हि)ता गुप्ता पिहिता । अदृ-  
श्यमानेति यावत् । इ(ई)दृशी वनिता यदि गायन्ती भवेत्तदेति ।  
इतीदं रक्तं चेत्यादिना कथितं गीतसौन्दर्यमा(हा)त्म्यमहं मन्ये  
नान्ययेत्यर्थः । तत्र चाच्छन्ना योपि(षि)देव गायन्ती स्थिता न तु  
पुरुष इति भासत इति भावः ॥ ५ ॥

[तं तस्येति । ] शार्दूलविक्रीडितं छन्दः । यद्वीतसमये विरतेपि  
गतेपि सर्वमिदमिदं शृण्वन्निवाहं गच्छामि तत्सत्यमित्यन्वयः । इद-

हेलासंयमितं पुनश्च ललितं रोगद्विरुच्चारितं

यत्सन्त्यं विरतेपि गीतसमये गच्छामि शृण्वन्निव ॥ ६ ॥

विदूषकः । भो वयस्स आवणन्तररखाविहाएसु सुहं  
कुकरावि सुत्ता । ता गेहं गछेम्ह । अग्रतोवलोक्य । वयस्स पे-

मिदं किम् । मृदुगिरः कोमलकण्ठस्वरस्य तस्य रेभिलस्य तमिदा-  
नीं श्रुतं स्वरसंक्रमं स्वराणां निषादर्पभगान्धारषड्जमध्यमधैवत-  
पञ्चमानां सप्तानां प्रसिद्धानां समीचीनं क्रममारोहावरोहरूपम् ।  
शृण्वन्ति(न्नि)त्यत्रान्वयः सर्वद्वितीयान्तानाम् । दिलटं गीताक्षैर-  
रभिन्नतया श्रूयमाणम् । तन्त्री वीणा तस्याः स्वनं च शृण्वन्नित्यर्थः ।  
वर्णानां गानाक्षराणां मूर्छना । यथा कुटुम्बिनः सर्व एकीभूता भ-  
वन्ति हि । तथा स्वराणां संदोहो मूर्छनेत्यभिधीयत इति । तस्या अ-  
न्तरगतं मध्यगतम् । तार उ(मु)च्चम् । विरामे समाप्तौ । मृदुम् ।  
इदं विशेषणत्रयं तन्त्रीस्वनस्येति बोध्यम् । हेला रागस्यारोहाव-  
रोहयोरनौचित्यम् । तत्र संयमितं नियमितम् । अनौचित्यान्निवृत्त-  
मिति भावः । पुनश्च ललितं रागेषु द्विरुच्चारितं द्विस्त्रिरुक्तं गीतं शृ-  
ण्वन्नित्यर्थः ॥ ६ ॥

विदू०—(६) भो वयस्य आपणान्तररथ्याविभागेषु सुखं कुकरा  
अपि सुप्ताः । तद्रेहं गच्छावः । आपणो विपणिः । बाजार इति भाषा ।  
तस्यान्तररथ्याविभागेषु मध्यमार्गप्रवेशेन्नित्यर्थः । वयस्य पदय  
पदय । एषोप्यन्धकारस्येवावकाशं दददन्तरिक्षप्रासादादवतरति

१ रागाद्वि० B B (ad) J. २ वणन्तरवीहीण० B. °वीहीरे B (a) वणन्तररखा-  
विताहीए एहं om. सुहं B (b) रखाविहाए pr. m. dele रखा at corr. वीहीए B (d)  
रखावताराए E. ३ पसुत्ता BK. ४ गहं B (a) गेहे B (b).

क्ख पेक्ख । एसो वि अन्धआरस्स विअ अँवआसं देन्तो अ-  
45 न्तरिक्खपासादादो ओदरदि भअवं चैन्दो (६) ।

चारुदत्तः । सम्यगाह भवान् ।

असौ हि दत्त्वा तिमिरावकाश-  
मस्तं व्रजव्युन्नतकोटिरिन्दुः ।

जलावगाढस्य वनद्विपस्य

50

तीक्ष्णं विषाणाग्रमिवावशिष्टम् ॥ ७ ॥

विदूषकः । भो एदं अम्हाणं गेहम् । वड्डुमाणआ उँड्डेहि  
दुआरअं (७) ।

चेटः । अँज्जमित्तेआह शलशञ्जोए शुणीअदि । आगदे  
अज्जचालुदत्ते । तां जाव दुआलअं शे<sup>१</sup>देमि । तथा कृत्वा । अज्ज  
भगवांधन्द्ः । अवतरत्यस्ताभिमुखं यातीत्यर्थः । 'दृशेः पेक्कः  
(क्खः)' इति सूत्रेण पश्यतेः पेक्का(क्खा)देशः । दददित्यत्राभ्यस्त-  
त्वानुमागमाभाव इति बोध्यम् ।

चारु०—[असौ हीति ।] स्फुटं पद्यम् । जलावगाढस्य जलनि-  
मग्नस्य । वनद्विपस्येति वनपदेन साग्रदन्तवत्त्वं व्यज्यते । तेन च  
तीक्ष्णं विषाणाग्रं दन्ताग्रमिवेत्युपमापि संघटते इत्यपि बोध्यम् ॥७॥

विदू०—(७) भो एतदस्माकं गेहम् । वर्धमानक उँड्डेहि उ-  
द्घाटय । द्वारम् ।

चेटः—(८) आर्यमैत्रेय(स्य) स्वरसंयोगः श्रूयते । आगत आ-  
र्यचारुदत्तः । तद्यावद्द्वारमस्य ददामि । आर्य वन्दे । मैत्रेय त्वा-

१ एसो पि B (a). २ अवआस दंतो B (a). ३ चन्द्दो B (a). ४ वड्डुमाणआ वड्डुमाणआ  
B J. ५ देहि BEGK. ६ दुवारअं E. ७ अज्जअं B (a). अज्जमित्ते<sup>०</sup> B (d)  
अज्जमित्तेअ शल<sup>०</sup> AB (c) D. ८ संजाए B (a). ९ अगदे H. १० ता दाव दुआलअ  
B (a). ११ से om. B; शेदेमी (=शोधयामि) K.



वन्दामि । मित्तेअं तुमं पि वन्दामि । एत्थ वित्थिण्णे आशेणे 55  
णिशीदन्तु अज्जा (८) ।

उभौ नास्त्रेण प्रविश्यापविशतः ।

विदूषकः । वड्डमाणआ रअणिअं सद्दावेहि पादाइं  
धोइदुं (९) ।

चारुदत्तः । सानुकम्पम् । अलं सुमज्जनं प्रबोधयितुम् । 60

चेटः । अज्ज मित्तेअ अहं पाणिअं गेल्ले । तुमं पादाइं  
धोवेहि (१०) ।

विदूषकः । सक्कोधम् । भो वअस्स एसो दाणिं दासीए  
पुंत्तो भविअ पाणिअं गेल्लेदि । मं उंण वम्हणं पादाइं सोच्चा-  
वेदि (११) । 65

मपि वन्दे । त्वां चारुदत्तम्(?) । अत्र विस्तीर्ण आसने निषीदत-  
आ(मा)र्यौ ।

विदू०-(९) वर्धमानक रदनिकां सद्दावेह्याकारय पादौ धा-  
वितुम् ।

चेटः-(१०) आर्य मैत्रेय अहं पानीयं गृह्णामि । त्वं पादौ  
धाव[य] । चारुदत्तस्य चरणौ प्रक्षालयेत्यर्थः ।

विदू०-(११) भो वयस्य एष इदानीं दास्याः पुत्रो भूत्वा पा-  
नीयं गृह्णाति । मां पुनर्ब्राह्मणं पादौ सोच्चावेदि शोचयति । धावयती-  
त्यर्थः ।

१ अज्जमित्तेअ B. २ आसणे D. ३ णिसीदन्तु B (abd) D. ४ वड्डमाणआ  
AB (c) वड्डमा° B (d). ५ अज्ज मित्तेअ bis B (b). ६ धावेहि (=धावय) D;  
साच्चावेहि E. ७ om: D EK. ८ वयस्स G. ९ उच्चो B. G. १० गल्लदि B गेल्लदि  
E (Sen) K. ११ मं च B. K. १२ सोच्चावेदि DF; दोधावेदि AB (c); धोवावेदि B.  
C. J. K; धोवेवेदि B (a).

चारुदत्तः । वयस्य मैत्रेय त्वमुदकं गृहाण । वर्धमानकः  
पादौ प्रक्षालयतु ।

चेटः । अज्ज मित्तेअ देहि उदअं (१२) ।

विदूषकस्तथा करोति । चेटश्चारुदत्तस्य पादौ प्रक्षाल्यापसरति ।

70 चारुदत्तः । दीयतां ब्राह्मणस्य पादोदकम् ।

विदूषकः । किं मम पादोदकं । भूमीए जेजेव मए  
गह्वहेण विअ पुणोवि लोट्टिदव्वं (१३) ।

चेटः । अज्ज मित्तेअ बम्हणे खलु तुमं (१४) ।

विदूषकः । जथा सव्वणागाणं मज्झे डुण्डुहो तथा  
75 सव्ववम्हणाणं मज्झे अहं वम्हणो (१५) ।

चेटः—(१२) आर्य मैत्रेय देह्युदकम् ।

विदू०—(१३) किं मम पादोदकैः । भूम्यामेव मया गर्दभेनेव  
पुनरपि लु(लो)ठितव्यम् । लोटनं कर्तव्यमित्यर्थः ।

चेटः—(१४) आर्य मैत्रेय ब्राह्मणः खलु त्वम् ।

विदू०—(१५) यथा सर्वनागानां मध्ये दुन्दुभस्तथा सर्वब्राह्म-  
णानां मध्येहं ब्राह्मणः ।

१ वर्धमानश्च B. K; °नस्तु B (d). २ एव H. ३ पिट्टिदग° BC; ताडिदग° J;  
मएपि लो(पि)ट्टिदग° K. ४ बह्मणो G. K. ५ तुमुं AB (cd). ६ मज्जे E.  
७ डुडुहो B (a).

चेष्टः । अज्ज मित्तेअ तथा वि धोइइशं । तथा कृत्वा ।  
अज्ज मित्तेअ एदं तं शुवण्णभण्डं मम दिवा तुह लंत्ति  
च । ता गेल्ल (१६) । इति दत्ता निष्क्रान्तः ।

विदूषकः । गृहीत्वा । अज्ज वि एदं चिट्ठदि । किं  
एत्थ उज्जइणीए चोरोवि णत्थि । जो एदं दासीए पुत्तो णि- 80  
हाचोरं ण अवहरदि । भो वअस्स अब्भन्तरचतुःसालअं  
पवेसआमि णं (१७) ।

चारुदत्तः ।

अलं चतुःशालमिमं प्रवेश्य

प्रकाशनारीधृत एष यस्मात् ।

85

तस्मात्स्वयं धारय विप्र ताव-

द्यावन्न तस्याः खलु भोः समर्प्यते ॥ ८ ॥

चेष्टः—(१६) आर्य मैत्रेय तथापि धाविष्यामि । आर्य मैत्रेय  
एतत्तत्सुवर्णभाण्डं मम दिवा तव रात्रौ च । तद्गृहाण ।

विदू०—(१७) अद्याप्येतत्तिष्ठति । किमत्रोज्जयिन्यां चोरोपि  
नास्ति । य एतद्वास्याः पुत्रो निद्राचौर्यं (रं) नापहरति । भो वयस्य  
अभ्यन्तरचतुःशालकं प्रवेशयामि । णं एनम् । अलंकारमित्यर्थः ।

चारु०—[अलमिति ।] श्लोकः [उपजातिच्छन्दसा] । इममलंकारं  
चतुःशालं प्रवेश्यालं वृथा । कुतो यस्मादिषोलंकारः प्रकाशनारी वेदया

१ धोइस्स B (abd) D. २ सुवण्ण B (abd). ३ मुह B (a). ४ लंत्ति B (abd)  
DE; तव लंत्ति G. ५ निष्क्रान्तः K. ६ उज्जइणीए B (a). ७ पुत्तो B; दासीपुत्तो  
G. ८ अभन्तर H. ९ चतुस्स B. १० पवेसामि B (abd). ११ अवे च०? E.  
१२ प्रवेश्य B (a); प्रवेश (?) इय B (d). १३ तत् B (a). १४ खलु भो K.

निद्रां नाटयंस्तं तस्य स्वरसंक्रममिति पुनः पठति ।

विदूषकः । अवि णिद्वाअदि भवं ( १८ ) ।

90

चारुदत्तः । अथ किम् ।

इयं हि निद्रा नयनावलम्बिनी

ललाटदेशादुपसर्पतीव माम् ।

अदृश्यरूपा चपला जरेव यां

मनुष्यसत्त्वं परिभूय वर्धते ॥ १ ॥

95

विदूषकः । ता सुवेम्ह ( १९ ) । नाट्येन स्वपितः ।

ततः प्रविशति शर्विलकः ।

वसन्तसेना तथा धृतो न्यासरूपेणास्मासु स्थापितः । तस्या वसन्त-  
सेनायाः । शेषं सुगमम् ॥ ८ ॥ 'तं तस्य' इति पुनः पठतीति  
गानानुध्यानमिति ज्ञेयम् ।

विदू०—(१८) अपि निद्राति भा(भ)वान् ।

चारु०—[इयं हीति ।] श्लोकः [वंशस्थच्छन्दसा] सुगमः । निद्रा-  
जरयोरुपमेयोपमानभावः । सत्त्वं बलम् । सर्वाणि विशेषणानि  
द्वयर्थान्युभयान्वितानि साधारणधर्मतां वहन्तीति बोध्यम् ॥ १ ॥

विदू०—(१९) तत्स्वपिवः । तदिति हेत्वर्थेऽव्ययम् । निद्राग-  
मनरूपकारणादित्यर्थः । स्वापं कुर्वः इत्यर्थः । स्वपितः स्वापं

१ विदू० which G om.; निद्रां नाटयति add B (ab)E; निद्रां नाटयन् om. B (ab)  
E; °यति चारु० तं तस्य B (ab) E, G. २ °संक्रमं? B (a) corr. संक्रमं B (d);  
°संक्रममिति षष्ठश्लोकं पु० D; °संयमं EFG. ३ भयवं B (a). ४ चपला K.  
५ या om. BDEFG.K. ६ नाट्येन स्वपितः om. B (b); स्वपितः G.

शर्विलकः ।

कृत्वा शरीरपरिणाहसुखप्रवेशं

शिक्षाबलेन च बलेन च कर्ममार्गम् ।

गच्छामि भूमिपरिसर्पणघृष्टपादवो

100

निर्मुच्यमान इव जीर्णतनुर्भुजंगः ॥ १० ॥

नभोवलोक्य सहर्षम् । अये कथमस्तमुपगच्छति स भगवान्  
मृगाङ्कः । तथा हि ।

नृपतिपुरुषशङ्कितप्रचारं

परगृहदूषणनिश्चितैकवीरम् ।

105

ध्वेनतिमिरनिरुद्धसर्वभावा

रजनिरियं जननीव संवृणोति ॥ ११ ॥

कुरुतः । चारुदत्तविदूषकावित्यर्थः । अत्रायं निशीथसमय इत्यनु-  
संधेयम् । शर्विलक इति । अयं शर्विलकः स एव यो द्वितीयाङ्के  
दर्दुरकेण कथितश्चौरः । चारुदत्तभवनपर्यन्तवृक्षवाटिकाप्राकारभित्तौ  
कृत्वा संधिं चारुदत्तभवनं प्रविष्ट इति तदिदमेव वर्णयति । [कृत्वेति ।]  
स्फुटार्थं पद्यम् [वसन्ततिलकच्छन्दसा] । कर्मणश्चौर्यस्य मार्गं संधिम् ।  
अस्यैव शरीरेत्यादि विशेषणम् ॥ १० ॥ 'चौराणां चन्द्रमा रिपुः'  
इति वचनादिन्दावस्तं गते हृष्टस्तावदन्धकाररजनीं जननीरूपकेण  
वर्णयति ॥ [नृपतीति ॥] [पुष्पिताग्राच्छन्दसा श्लोकः] । अन्यगृहस्य यदूषणं  
चौर्येण सर्वस्वहरणं तस्य निश्चितं निश्चयस्तेन तत्र वैकं मुख्यं वीरं  
मामित्यर्थः । भावाः पदार्थाः । संवृणोत्याच्छादयति । यथा जननी

१ बलेन च बलेण° K. २ °स्तं गच्छति D. ३ घनपटलतमो निरुद्धतारा B. K;  
°निरुद्धमर्धभाव° D; °निरुद्धमर्धभावम् II; ४ न (?) जननीव B (a).

वृक्षवाटिकापरिसरे संधिं कृत्वा प्रविष्टोऽस्मि मध्यमकम् ।  
तथावदिदानीं चतुःशालकमपि दूषयामि । भोः

- 110 कामं नीचमिदं वदन्ति पुरुषाः स्वप्ने च यद्वर्धते  
विद्वस्तेषु च वञ्चनापरिभवश्चौर्यं न शौर्यं हि तत् ।  
स्वाधीना वचनीयतापि हि वरं बद्धो न सेवाञ्जलि-  
मार्गो ह्येष नरेन्द्रसौप्तिकवधे पूर्वं कृतो द्रौणिना ॥ १२ ॥  
तत्कस्मिन्नुद्देशे संधिमुत्पादयामि ।

जननीति शून्यमतिदुर्वृत्तमपि द्रुतं संवृणोति तथा तमिस्राप्यजलं  
चौरसदृशं संवृणोतीति विशिष्टार्थः ॥ ११ ॥ वृक्षवाटिकापरिसरे  
प्राकारभित्तावित्यर्थः । मध्यमकं मध्यभागम् । चतुःशालकमनुपदोक्तं  
गृहं चारुदत्तस्य । यद्विदूषकेणोक्तमेनमलंकारं चतुःशालकं प्रवेशयामि  
तदुपरि च चारुदत्तेनोक्तमलं चतुःशालमिमं प्रवेशयेत्यादि तदिदं  
चतुःशालकम् । दूषयामि संधिं कृत्वा भिदामी (भिनङ्गी) त्यर्थः ।  
चौर्यमेव परमपुरुषार्थ इत्याह । [काममिति ।] शार्दूलविक्रीडितं  
छन्दः । स्पष्टम् । मार्ग इति नरेन्द्रसौप्तिकानां राजरक्षिणां वधे  
द्रौणिनाश्चत्थाम्ना एष मार्गः पूर्वं महाभारत एव कृतः न तु नवीनः  
कर्तव्यो (व्यो) स्तीत्यर्थः । महाभारते सौप्तिके पर्वणि संविष्टसेना-  
द्वारपालकशर्वाज्ञामादायाश्चत्थामा सुप्तानेव सर्वानाजघान तद्देव  
सुप्ता एव मया हन्तव्या इत्याशयः ॥ १२ ॥

चतुःशालकभित्तिसमीपं गत्वा विचारयति तत्कस्मिन्नित्यादि ।

१ परिसरे H. २ वदन्तु J. ३ स्वप्नेमि च यद्व B (a); स्वप्नेषु B (d). ४ वचनी  
यतो (?) D. H. ५ कृतौ. B (a). ६ कस्मिन्नुद्देशे B; कस्मिन्देसे B (a) G.

देशः को नु जलावसेकशिथिलो यस्मिन्न शब्दो भवे- 115

द्वितीयां च न दर्शनान्तरगतः संधिः करालो भवेत् ।

क्षारक्षीणतया च लोष्टककृशं जीर्णं क हर्म्यं भवे-

त्कस्मिन्स्त्रीजनदर्शनं च न भवेत्स्यादर्थसिद्धिश्च मे ॥१३॥

भित्तिं परामृश्य । नित्यादित्यदर्शनोदकसेचनेन दूषितेयं भूमिः  
क्षारक्षीणा । मूषिकोत्करश्चेह । हन्त सिद्धोऽयमर्थः । प्रथममेत- 120  
त्स्कन्दपुत्राणां सिद्धिलक्षणम् । अत्र कर्मप्रारम्भे कीदृशमि-  
दानीं संधिमुत्पादयामि । इह खलु भगवता कनकशक्तिना  
चतुर्विधः संध्युपायो दर्शितः । तद्यथा । पक्वेष्टकानामाकर्ष-

[देश(शः) को न्विति च ।] [पूर्वोक्तमेव छन्दः ।] दर्शनं शास्त्रम् ।  
दर्शनान्तरं कनकशक्त्यादिमतविशेषस्तत्र गतोनुगतस्तेन मतेन बो-  
धित इत्यर्थः । करालो विपरीतः । तन्मतविरुद्ध इति यावत् । भि-  
त्तीनां संधिर्न भवेत् । कस्मिन्नुद्देशे स्त्रीजनदर्शनं ह्येतच्छास्त्रविरुद्धमनि-  
ष्टाचरणं वीरजनगर्हितं चेति संज्ञातव्यम् । श्लोकार्थः सर्वोयं विचाररूप  
एवेति बोध्यम् ॥ १३ ॥

अयमर्थः प्रयोजनं संधिरूपः सिद्ध इत्यर्थः । स्कन्दपुत्राणां स्कन्दो-  
पजीविनां चौराचार्याणां प्रथमं सिद्धिलक्षणमेतत् । नित्यादित्येत्यादि  
यदुक्तं तत् । कर्मणश्चौर्यस्य प्रारम्भे इह खलु भगवता कनकशक्ति-  
नेति । स्कन्देनेत्यर्थः । चौरशास्त्रप्रवर्तकश्चौराणां देवः स्वा(मि)मी  
कार्तिकस्तस्याप्युपदेष्टा गुरुर्ब्रह्मा । तदिदं स्फुटीभविव्यत्यखिलमनुप-

१ जीणी कि ? B (b); क्षीणं क E. २ न च B (d) K. ३ नित्यादित्यादर्शनोदकसेचनेन  
B (ad) ( d corr. सेचनेन ); °दित्या . . . . . सेचनेन च K. ४ सेविता B (d).  
५ °क्षीणमूषि B (d); °मूषको B (a). ६ om. B (a). ७ इष्टिका AB (bcd).



- णमामेष्टकानां छेदनं पिण्डमयानां सेचनं काष्ठमयानां पोट-  
 125 नमिति । तदत्र पक्वेष्टके इष्टिकाकर्षणम् । तत्र  
 पद्मव्याकोशं भास्करं बालचन्द्रं  
 वापी विस्तीर्णं स्वस्तिकं पूर्णकुम्भम् ।  
 तत्कस्मिन्देशे दर्शयाम्यात्मशिल्पं  
 दृष्ट्वा ईवो यं यद्विस्मयं यान्ति पौराः ॥ १४ ॥  
 130 तदत्र पक्वेष्टके पूर्णकुम्भ एव शोभते । तमुत्पादयामि ।  
 अन्यासु भित्तिषु मया निशि पाटितासु  
 क्षारक्षतासु विषमासु च कल्पनासु ।

दमये । संधुपायचातुर्विध्यमुदाहरति तद्यथेति । पक्वेष्टकानाम-  
 कर्षणमित्यादिना । [पद्मव्याकोशमिति ।] वैश्वदेवी छन्दः । शालि-  
 नीछन्दोपेक्षयात्रादावेक एव गुरुरधिक इति ध्येयम् । पद्मव्याकोश-  
 मित्यादयः संधीनां भेदाः । यदुक्तं चौरदर्शने 'इष्टिकाभित्तौ सं-  
 स्कारवशेन पद्मव्याकोशादिसंज्ञाः सप्तसंधयः' इति । पद्मव्याकोशं  
 फुल्लम् । फुल्लपद्मसदृशमित्यर्थः । भास्करं मण्डलाकारम् । पञ्चा-  
 न्येपि बालचन्द्रादयः संधयो नामसमानाकारा ज्ञेयाः । आत्मशिल्पं  
 संधिम् । आत्मशिल्परूपं संधिमित्यभेदान्वयः । तत्तस्माद्धेतोः ।  
 कस्मिन्देशे दर्शयामि । यद्यस्माच्छ्रुः पौराः यं संधिं दृष्ट्वा विस्मयं  
 यान्ति परमरमणीयोयं संधिरिति वर्णयन्तीत्यर्थः ॥ १४ ॥

[अन्यास्विति ।] वसन्ततिलका छन्दः । सुगमं पद्यम् । कल्पनासु  
 रचनासु विषमासु विपरीतासु सतीषु । दोषानिति यत्र न सम्य-

१ °ष्टकानां तु° B K. २ घा (प्वा?) टनं D. H. ३ इष्टका° H. K. ४ om. B (b).  
 ५ पद्मव्या° B (a); तत्पद्मव्या° B (b); पद्मं व्या° K. ६ वापीविस्तीर्णं J. ° शिल्पं ? H.  
 ७ यत् om. B (ad) E; धौ द्य वि° B (b); °विस्मयं om. E; धौ यद्वि° G;  
 यद्विस्मयं om. K.

दृष्ट्वा प्रभातसमये प्रतिवेशिवर्गो

दोषांश्च मे वदति कर्मणि कौशलं च ॥ १५ ॥

नमो वरदाय कुमारकार्तिकेयाय, नमः कनकशक्तये ब्र-135  
ह्मण्याय देवाय देवव्रताय, नमो भास्करनन्दिने, नमो योगा-  
चार्याय यस्याहं प्रथमः शिष्यः । तेन च परितुष्टेन योगरो-  
चना मे दत्ता ।

अनया हि समालब्धं न मां द्रक्ष्यन्ति रक्षिणः ।

शस्त्रं च पतितं गात्रे रुजं नोत्पादयिष्यति ॥ १६ ॥ 140

तथा करोति । धिक्कष्टम् । प्रमाणसूत्रं मे विस्मृतम् । विचिन्त्य ।  
आं इदं यज्ञोपवीतं प्रमाणसूत्रं भविष्यति । यज्ञोपवीतं हि  
नाम ब्राह्मणस्य महर्दुपकरणद्रव्यं विशेषतोऽस्मद्विधस्य । कुतः ।

एतेन मापयति भित्तिषु कर्ममार्ग-

मेतेन मोचयति भूषणसंप्रयोगान् ।

145

उद्धाटको भवति यन्त्रदृढे कपाटे

दष्टस्य कीटभुज्जगैः परिवेष्टनं च ॥ १७ ॥

क्तत्र दोषान्वदिष्यति । यत्र तु सुन्दरं तत्र कर्मणि संधिरूपे कौशल-  
मपि वदति वदिष्यतीत्यर्थः । अप्यर्थे चकारः ॥ १५ ॥

चिकीर्षुः संधिं निजं देवं प्रणमति नम इत्यादिना । कनकस्य  
शक्तिः कुन्तो यस्य तस्मै । योगाचार्यः स्कन्दशिष्यः । [अनयेति ।]  
अनुष्टुप् । समालब्धमालिप्तम् । रुजं पीडाम् ॥ १६ ॥

आ इ(मि)ति वितके(कै) । अस्मद्विधस्य चौरचूडामणेरित्यर्थः ।  
[एतेनेति ।] वसन्ततिलका छन्दः । ये(ए)तेन यज्ञोपवीतेन । कर्मणः  
संधिर्मार्गम् ॥ १७ ॥

१ भास्करानन्दिने B (a). २ आद्यः B (a). ३ योगरचना D. ४ इदं मे य० D.  
५ उपकरणम् B; उपरणं B (a); उपकरणं द्र० B (d). ६ हि अस्म० B (a). ७ भुज्जगैः H.

मापयित्वा कर्म समारभे । तथा कृत्वावलोक्य च । एकलो-  
 द्वावशेषोऽयं संधिः । धिक्कष्टम् । अहिना दष्टोऽस्मि । यज्ञो-  
 150 पवीतेनैङ्गुलीं बद्ध्वा विषवेगं नाटयति । चिकित्सां कृत्वा स्व-  
 स्थोऽस्मि । पुनः कर्म कृत्वा दृष्ट्वा च । अये ज्वलति प्रदीपः ।  
 तथा हि ।

शिखा प्रदीपस्य सुवर्णपिञ्जरा

महीतले संधिमुखेन निर्गता ।

155

विभाति पर्यन्ततमःसमावृता

सुवर्णरेखेव कषे निवेशिता ॥ १८ ॥

पुनः कर्म कृत्वा । समाप्तोऽयं संधिः । भवतु प्रविशामि ।  
 अथवा न तावत्प्रविशामि । प्रतिपुरुषं तावत्प्रवेशयामि । तथा  
 कृत्वा । अये न कश्चित् । नमः कार्तिकेयाय । इति प्रविश्य दृष्ट्वा  
 160 च । अये पुरुषद्वयं सुप्तम् । भवतु आत्मरक्षार्थं द्वोरमु-

कर्म संधिरूपम् । अत्र पुरतः परतश्च कर्मपदेन संधिर्बोध्यः ।  
 [शिखा प्रदीपस्येति ।] स्फुटार्थकं पद्यम् [वंशस्थञ्जन्दा] ॥ १८ ॥  
 भवत्वित्यादि वितर्कः शर्विलकस्येति बोध्यम् । प्रतिपुरुषं सहवर्तमानं  
 पुरुषमित्यर्थः (?) । तथा कृत्वा तं पुरुषमन्तः प्रवेश्य । अये न कश्चि-  
 दिति प्रश्नः । शर्विलकस्य बहिर्वर्तमानस्य नम इत्यादि पूर्वोक्तं  
 पठित्वा प्रविष्टः शर्विलको दृष्ट्वा प्राह अये इत्यादि । पुरुषद्वयं  
 चारुदत्तविदूषकद्वयात्मकं ज्ञातव्यम् । आत्मरक्षार्थमुद्धाटितद्वारेण

१ °मारभते B (a); समारभे AB (c) DF; समारभते K. २ °लोष्टा० H. ३ हा  
 धिक् B (d). ४ Corr. लि H. ५ कर्ममारभते ? कृत्वा B (a). ६ ज्वलति H.  
 ७ सुवर्णप° B (d). ८ सुर्णरे° B (d) ९ °षं निवेशयामि AB (bc) CDFGJK;  
 प्रति° del वि et add in marg. तावत्प° B (d) pr. m. १० इति om. BCDGJ.  
 ११ कषाट B. B (a) E.

द्वाटयामि । कथं जीर्णत्वादृहस्य विरौति कपाटः । तद्या-  
वत्सलिलमन्वेषयामि । के नु खलु सलिलं भविष्यति ।  
इतस्ततो दृष्ट्वा सलिलं गृहीत्वा क्षिपन्तश्चङ्कम् । मा तावद्भूमौ पत-  
च्छब्दमुत्पादयेत् । भवतु एवं तावत् । पृष्ठेन प्रतीक्ष्य कपाट-  
मुद्घाह्य । भवतु एवं तावदिदानीं परीक्षे किं लक्ष्यसुप्तमुत् 165  
परमार्थसुप्तमिदं द्वयम् । त्रासयित्वा परीक्ष्य च । अये परमार्थसुप्ते-  
नानेन भवितव्यम् ।

तथा हि ।

निःश्वासोस्य न शङ्कितः सुविशदः स्वप्नान्तरं वर्त्तते  
दृष्टिर्गाढनिमीलिता न विकला नाभ्यन्तरे चञ्चला । 170  
गात्रं सैस्तशरीरसंधिशिथिलं शय्याप्रमाणाधिकं  
दीपं चापि न मर्षयेदभिमुखं स्याल्लक्ष्यसुप्तं यदि ॥ १९ ॥

झटिति पलायनार्थम् । प्रतीक्ष्य उद्घाह्य । भवत्वन्तरसंवादे । लक्ष्यसुप्तं  
व्याजसुप्तम् । मिथ्यासुप्तमित्यर्थः । 'व्याजोपदेशो लक्ष्यं च' इत्यमरः ।  
उतेत्यव्ययं पुनरित्यर्थकं वितर्के परमार्थसुप्त(प्र)सत्यसुप्तमिदं द्वयं  
पूर्वोक्तं पुरुषद्वयम् । अनेन पुरुषद्वयेन । वितर्क्य सत्यसुप्तत्वमुप-  
पादयति । तथा हीति । [निःश्वासोस्येति] श्लोकेन । शार्दूलविक्री-  
डितं छन्दः । पद्यमिदमतिस्फुटदर्थं कथयत्यर्थं निगदेनैव । अस्य  
पुरुषद्वयस्य निःश्वासः अस्य दृष्टिः अस्य गात्रं इत्यन्वयः । इदं  
द्वयम् । अस्येत्यस्य विभक्तिविपरिणामादिदमित्यायातं कर्तुं ।  
दीपमिति कर्म । न मर्षयेन्न सहेत ॥ १९ ॥

१ °त्वाङ्क° A B (c) °त्वं शु° D. H. २ कपाटं K. ३ के नु खलु । सलिलं गृहीत्वा°  
AB (bc) G; नु om. K. ४ om. B परीक्षे किं । AB (bc); परीक्ष्य B (d); परीक्ष्ये  
D. H. ५ लक्ष K. ६ परीक्ष्य, H. ७ निश्वासो B (ad) विश्वासो H. ८ सुवि-  
शदस्तुल्यान्तरं B °दः स्तुल्या° B (d). °दः स्वल्पान्तरं B (ab) E G K. ९ नाभ्यन्तरं  
AB (bc) DEFG. १० अस्त B (d). ११ लक्ष B (abd) K.

- समन्तादवलोक्य । अये कथं मृदङ्गः, अयं दर्दुरः, अयं पणवः,  
 इयमपि वीणा, एते वंशाः, अमी पुस्तकाः । कथं नाट्याचार्य-  
 175 यस्य गृहमिदम् । अथवा भवनप्रत्ययात्प्रविष्टोस्मि । तत्किं  
 परमार्थदरिद्रोयमुत राजभयाच्चौरभयाद्वा भूमिष्ठं द्रव्यं धा-  
 रयति । तन्ममापि नाम शर्विलकस्य भूमिष्ठं द्रव्यम् ।  
 भवतु । बीजं प्रक्षिपामि । तथा कृत्वा । निक्षिप्तं बीजं न कचि-  
 त्स्फारीभवति । अये परमार्थदरिद्रोयम् । भवतु । गच्छामि ।  
 180 विदूषकः । उत्स्वप्रायते । भो वयस्स सन्धी विअ दिज्जदि ।  
 चौरं विअ पेक्खामि, ता गेह्लदु भवं एदं सुवण्णभण्डअं (१९) ।

भवनप्रत्ययात् । भवनस्य गृहस्य प्रत्ययाद्विद्वासात् । महदिदं  
 भवनं भासते इति भूरि स्यादत्र धनमिति विश्वासादिति भावः ।  
 स्फारीभवतीति । अभिमन्त्रितो बीजविशेषो अन्तर्धनसहितभूतले  
 क्षिप्तो बहुलीभवतीति चौरशास्त्रप्रसिद्धिः । अत्र तु न तथेति निश्चि-  
 नोति । अये परमार्थदरिद्रोयमिति ।

विदू०—उत्स्वप्रायत इति । सान्द्रनिद्रित एव जनो यत्र जल्प-  
 त्याक्रोशति हसति रोदिति विपरिवर्तत्युत्तिष्ठते च स उच्यत  
 उत्स्वप्न इति । स्वप्नविशेष इत्यर्थः । अत एवोत्कृष्टः स्वप्न उत्स्वप्न  
 इत्यवयवार्थः संगच्छते । तमुत्स्वप्नमाह । (१९) भो वयस्य

१ अयं om. H. २ °आर्यगृह° B, B (ad) K. ३ °ष्ठद्रव्यं B °स्थं द्रव्यं B (b)  
 EGK °स्थद्रव्यं B (d). ४ °स्थं द्रव्यं B (bd) K °स्थद्रव्यं G. ५ °तुं ज प्रक्षि०  
 B (a) भधतु बीजं om. AB (c). ६ °कचिदपि ष्या स्फारी० B (a) °स्फारि० H.  
 ७ ससन्धी (?) D सान्धिविअ दिज्जदि सान्धिविअ दिज्जदि G. ८ चोरोविअ G भाभवं  
 B (a).

शर्विलकः । किं नु खल्वयमिह मां प्रविष्टं ज्ञात्वा दरिद्रो-  
स्मीत्युपहसति । तत्किं । व्यापादयामि उत लघुत्वादुत्स्वमा-  
यते । दृष्ट्वा । अये जर्जरज्ञानशार्दीनिबद्धं दीपप्रभयोद्दीपितं  
सत्यमेवैतदलंकरणभाण्डम् । भवतु । गृह्णामि । अथवा न युक्तं<sup>185</sup>  
तुल्यावस्थं कुलपुत्रजनं पीडयितुम् । तद्गृह्णामि ।

विदूषकः । भो वैअस्स सविदो सि गोब्रह्मणकामाए  
जइ एदं सुवण्णभण्डअं णं गेह्लेसि (२०) ।

शर्विलकः । अनतिक्रमणीया भगवती गोकाम्या ब्राह्मण-  
काम्या च । तद्गृह्णामि । अथवा ज्वलति प्रदीपः । अस्ति च<sup>190</sup>  
मया प्रदीपनिर्वापणार्थमाग्नेयः कीटो धार्यते । तं तावत्प्रवेश-  
यामि । तस्यायं देशकालः । एष मुक्तो मया कीटो यत्त्वैवास्य

संधिरिव दीयते । चौरमिव पश्यामि । तद्गृह्णानु भवानेतत्सुवर्ण-  
भाण्डम् ।

[शर्वि०]—व्यापादयामि मारयामि । लघुत्वादिति । लघुर्नचः  
खलुत्स्वमां(मा)यते न तु महाशय इति भावः । तुल्यावस्थं स्वसदृ-  
शावस्थं दरिद्रमित्यर्थः । कुलपुत्रजनं कुलीनम् ।

विदू०—(२०) भो वयस्य शापितोसि गोब्राह्मणकाम्यया  
यद्येतत्सुवर्णभाण्डं न गृह्णामि(सि) । गोकाम्यया ब्राह्मणकाम्यया  
चेत्यर्थः । गोकाम्या गवेच्छा । ब्राह्मणकाम्या ब्राह्मणेच्छा । ताभ्यां

१ लंकार° B; सत्येवैतद° B (a); सत्येवैतलंक° B (b). २ तुल्यावस्थकुल° B (a).  
३ वयस्स C. ४ काम्याए D. ५ णं H. ६ गेह्लेसि G. ७ अनतिक्रमणी मम B (a).  
८ भगवती मम B, भगव marg B(d). ९ तद् om. AB (bed) K. गृह्णाति AB(bc) DG  
तद्गृह्णामि om. E. १० अस्ति ? H. ११ तं . . . मि० om. B.B (ad). १२ ०यामि ।  
तथा कृत्वा । अये निर्वापितः प्रदीपः । तस्या° AB (bc) DFG. १३ मया वचैवास्य  
दीपोपरि मण्डकै . . . नै विरचयति B (a); दीपरि मण्डलं विचरति B (b); दीपोपरि . . .  
विरचयति B (d) °मण्डलं विचरति DEFG. १४ यात्येवास्य D.

दीपस्योपरि मण्डलैर्विचित्रैर्विचरति । ऐष पक्षद्वयानिलेन निर्वा-  
 पितो भद्रपीठेन । धिक् । कृतमन्धकारम् । अथवा मयाप्य-  
 195 स्मद्ब्राह्मणकुले धिक्कृतमन्धकारम् । अहं हि चतुर्वेदविदो  
 प्रतिग्राहकस्य पुत्रः शर्विलको नाम ब्राह्मणो गणिकामदनि-  
 कार्थमकार्यमनुतिष्ठामि । इदानीं करोमि ब्राह्मणस्य प्रणयम् ।  
 इति जिघृक्षति ।

विदूषकः । भो वअस्स सीदलो दे अग्गहत्थो (२१) ।

200 शर्विलकः । धिक्प्रमादः । सलिलसंपर्काच्छीतलो मेघ-  
 हस्तः । भवतु कैक्षयोर्हस्तं प्रक्षिपामि । नाट्येन सर्वहस्त-  
 मुष्णीकृत्य गृह्णाति ।

विदूषकः । गहिदं (२२) ।

शापितः शपथं प्रापित इत्यर्थः । सति संभवे गोब्राह्मणयोरिच्छा  
 पूरणीयैवास्ति कैरिति धर्मदर्शनराद्धान्तः । गोब्राह्मणयोरिच्छायाः  
 प्रतिघाते महत्पातकमिति निर्णयसिन्धुमुखग्रन्थेषु स्पष्टम् । यदी-  
 यं(दं) सुवर्णभाण्डं न गृह्णासि तर्हि गोब्राह्मणेच्छयोः प्रतिघातं करोषी-  
 त्याशयः । तदिदं सर्वमनुसंधायाह शर्विलकः ।

[शर्वि०]—अनतिक्रमणीया भगवती गोकाम्या ब्राह्मणकाम्या  
 चेति । भगवती पूज्या शपथरूपा ।

विदू०—(२१) भो वयस्य शीतलस्तेग्रहस्तः हस्ताग्रमित्यर्थः ।  
 राजदन्तादिवत् ।

विदू०—(२२) गृहीतम् ।

१ एव B (d). २ भद्रपीठेन D. H. ३ धिक्कृत० (?) AB (c) ४ मयाप्य०  
 E. ५ अहं किं H. ६ कक्षायां DE. ७ इति नाट्येन० BB (a) ८ स्वहस्त...त्य G ;  
 च० K.



शार्विलकः । अनतिक्रमणीयोयं ब्राह्मणप्रणयः तदगृ-  
हीतम् ।

205

विदूषकः । दाणिं विक्रिणिदेपण्णो विअ वाणिओ अहं  
सुहं सुविस्सं (२३) ।

शार्विलकः । महाब्राह्मण स्वपिहि वर्षशतम् । कष्टमेवं  
मदनिकागणिकार्थे ब्राह्मणकुलं तमसि पातितम् । अथवा आत्मा  
पातितः ।

210

धिगस्तु खलु दारिद्र्यमनिर्वेदितपौरुषम् ।

यदेतद्गर्हितं कर्म निन्दामि च करोमि च ॥ २० ॥

तद्यावन्मदनिकाया निष्क्रयणार्थं वसन्तसेनागृहं गच्छामि ।  
परिक्रम्यावलोक्य च । अये पदशब्द इव । मां नाम रक्षिणः ।  
भवतु । स्तम्भीभूत्वा तिष्ठामि । अथवा ममापि नाम शार्वि- 215  
लकस्य रक्षिणः । योहं

मार्जारः क्रमणे भृगः प्रसरणे श्येनो ग्रहालुञ्चने

सुप्तासुप्तमनुष्यवीर्यतुलने आ सर्पणे पन्नगः ।

विदू०—(२३) इदानीं विक्रीतपण्य इव वाणिगहं सुखं  
स्वप्स्यामि ।

शार्वि०— ब्राह्मणकुलं निजपित्रादि गोत्रम् । तमसि पापे ।  
विचार्य राद्धान्तमाह । अथवेति । [मार्जारः क्रमणे इति] शार्दूल-

१ The words: प्रणयः ... महाब्राह्मण D add marg. २ इदाणि B (ab)  
K दाणिं AB (c) J. इदाणि B (d). ३ विणिक्किणिद B (d). ४ om. B.B. (ad).  
५ वर्षशतं स्वपिहि B.B. (a). ६ ब्राह्मकुलं B (a); °णस्य कुलं B (d). ७ आत्मापि  
पातित G. ८ वेदित J. ९ निःक्र° K. १० मानामस्तम्भो F °मानाम ...  
स्तम्भो ACDEGK. ११ ममापि शार्वि० ... नाम B (a). १२ °गृहा° AB  
(bcd) DF.

माया रूपशरीरवेशरचने, वाग्देशभाषान्तरे  
 220 दीपो रात्रिषु संकटेषु डुडुमो वाजी स्थले नौर्जले ॥२१॥  
 अपि च ।

भुजग इव गतौ गिरिः स्थिरत्वे  
 पतगपतेः परिसर्पणे च तुल्यः ।  
 शश इव भुवनावलोकनेहं  
 225 वृक इव च ग्रहणे बले च सिंहः ॥ २२ ॥  
 प्रविश्य ।

रदनिका । हृद्धि हृद्धी । बाहिरदुआरसालाए पसुत्तो  
 वडूमाणओ । सोवि एत्थ ण दीसदि । भोदु । अज्जमित्तेअं  
 सहावेमि (२४) । इति परिक्रामति ।  
 230 शर्विलकः । रदनिकां हन्तुमिच्छति । निरूप्य । कथं स्त्री ।  
 भवतु । गच्छामि । इति निष्क्रान्तः ।

विक्रीडितछन्दः । सुगमम् । रूपशरीरवेशरचने माया शाव-  
 (म्ब)?री विद्या । अहं देशभाषान्तरे तत्तद्देशभाषाविज्ञानमध्ये  
 वाग्देवी सरस्वती अहमित्यन्वयः । शेषं स्पष्टम् ॥ २१ ॥

[भुजग इव गताविति ।] पुष्पिताया छन्दः । पतगपतेर्गरुडस्य  
 तुल्यः । परिसर्पणे त्वरितधावने ॥ २२ ॥

रदनिका चारुदत्तदासी पूर्वोक्ता । (२४) हृद्धि हृद्धीति भये ।  
 बहिर्द्वारशालायां प्रसुप्तो वर्धमानकः । सोप्यत्र न दृश्यते । भव-  
 तु । आर्यमैत्रेयं सहावेमि आह्वयामि । निष्क्रान्तः शर्विलक इत्यर्थः ।

१ डुडुमो B (a); डुमो B (b) corr. डुडुमो B (d); डुडुमो K. २ हृद्धि Semel  
 (once). D. H. हृद्धी E. ३ सायण B (a); सालाए B (b); सालए B (d). ४ दीसदि  
 AB (bed) FJK. दीसई H. ५ मित्तेयं K. ६ निष्क्रान्तः K.

रदनिका । गत्वा सत्रासम् । हद्धि हद्धी अम्हाणं गेहे  
संधिं कप्पिअ चोरो णिक्कमति । भोदु । मित्तेअं गदुअ पवो-  
धेमि । विदूषकमुपगम्य । अज्ज मित्तेअ उट्टेहि उट्टेहि । अम्हाणं  
गेहे संधिं कप्पिअ चोरो णिक्कन्तो (२५) ।

235

विदूषकः । उत्थाय । आः दासीए धीए किं भणासि ।  
चोरो कप्पिअ संधिं णिक्कन्तो (२६) ।

रदनिका । हदास अलं परिहासेण । किं ण पेक्खासि  
एणं (२७) ।

विदूषकः । आः दासीए धीए किं भणासि । दुदिअं विअ 240  
दुआरअं उद्घाडिदन्ति । भो वअस्स चारुदत्त, उट्टेहि उट्टेहि ।  
अम्हाणं गेहे संधिं दइअ चोरो णिक्कन्तो (२८) ।

रद०—(२५) हद्धि हद्धी [हा धिक् हा धिक्] अस्माकं गेहे संधिं क-  
ल्पयित्वा चोरो निष्क्रामति । कप्पिअ इति कर्तयित्वेत्यर्थो वा । भवतु ।  
मैत्रेयं गत्वा प्रबोधयामि । आर्य मैत्रेय उत्तिष्ठोत्तिष्ठ । अस्माकं  
गेहे संधिं कर्तयित्वा चोरो निष्क्रान्तः ।

विदू०—(२६) आ इत्याश्चर्ये । दास्याः पुत्रि किं भणासि ।  
चौरः कल्पयित्वा संधिं निष्क्रान्तः । धि(धी)या इति धी इति पुत्री-  
नाम भाषायाम् ।

रद०—(२७) हताश अलं परिहासेन । किं न प्रेक्षसे एनत् ।

विदू०—(२८) आः दास्याः पुत्रिके किं भणासि । द्वितीयमिव

१ णिक्कमदि B G. २ उट्टेहि B (bd); उट्टेहि उट्टेहि G. ३ आ D. H. ४ चोरो  
कप्पिअो संधिं णिक्कन्तोति BB (ad) K; °चोरं कप्पिअ संधीं B (b) CJ. ५ om. B (d).  
E. ६ किं भणासि om. B (a). ७ दुदिअं विदुआं BK; ह दुदिअं B (a); दुदिअंवि  
add marg. B (d); दुदीअ दुआरअं G; दुदिअं H. ८ उद्घाडिदन्ति B; °दन्ति AB  
(c); दन्ति B (abd); उद्घाडिदन्ति D.

चारुदत्तः । भवतु । भोः अलं परिहासेन ।

विदूषकः । भो न परिहासो । पेक्खदु भवं (२९) ।

245 चारुदत्तः । कस्मिन्नुद्देशे ।

विदूषकः । भो एसो (३०) ।

चारुदत्तः । विलोक्य । अहो दर्शनीयोयं संधिः ।

उपरितलनिपातितेष्टकोयं

शिरसि तनुर्विपुलश्च मध्यदेशे ।

250

असदृशजनसंप्रयोगभीरो-

हृदयमिव स्फुटितं महागृहस्य ॥ २३ ॥

कथमस्मिन्नपि कर्मणि कुशलता ।

विदूषकः । भो वअस्स अअं संधी दुँवेहिं उँजेव्व दिण्णो भवे । आदु आगन्तुएण सिक्खिदुक्कामेण वा । अँण्णधा इँधे

255 उँजेइणीए को अम्हाणं धरविहवं न आणादि (३१) ।

द्वारमुद्धाटितमिति । भो वयस्य चारुदत्त उत्तिष्ठोत्तिष्ठ । अस्माकं गेहे संधिं दत्त्वा चौरौ निष्क्रान्तः ।

विदू०-(२९) भो न परिहासः । प्रेक्षतां भवान् ।

विदू०-(३०) भो एषः ।

चारु०-दर्शनीयः छन्दरः । [उपरितलेति] पुष्पिताग्राछन्दः । स्पष्टार्थं पद्यम् ॥ २३ ॥ अस्मिन्नपि कर्मणीति संधावित्यर्थः ।

विदू०-निद्रायां तस्करापहतहेमभाण्डगमनमजानन्नेवाह भो इत्यादि । (३१) भो वयस्य अयं संधिर्द्वाभ्यामेव दत्तो भवेत् । अथवा-

१ भो B(ab). २ भअवं B(a). ३ कस्मिन्नुद्देशे B. ४ उपरितल B(d). ५ भीरोह° H. ६ अयं B(d). ७ दुर्वहिं B(a). ८ एव्व DH. ९ अगन्तु° H. १० अण्णहा B. B(ad). ११ इह B(a). १२ उँजेअणीए B(a). १३ अम्हाणं धरविहवं को B. १४ धरं विहवं A.

चारुदत्तः ।

वैदेश्येन कृतो भवेन्मम गृहे व्यापारमभ्यस्यता  
नासौ वेदितवान्धनैर्विरहितं विश्वब्धसुप्तं जनम् ।

दृष्ट्वा प्राङ्महतीं निवासरचनामस्माकमाशान्वितः

संधिच्छेदनखिन्न एव सुचिरं पश्चान्निराशो गतः ॥२४॥ 260

ततः सुहृद्भ्यः किमसौ कथयिष्यति तपस्वी सार्थवाहसुतस्य  
गृहं प्रविश्य न किञ्चिन्मया समासादितमिति ।

विदूषकः । भो कथं तं जैव चोरहृदं अणुसोचेसि । तेण  
चिन्तितं महन्तं एदं गेहं । इदो रअणभण्डं सुवण्णभण्डं  
वा णिक्कामइस्सामि । स्मृत्वां सविषादमात्मगतम् । कहिं तं सुवण्णभ- 265  
ण्डं । पुनरनुस्मृत्य प्रकाशम् । भो वअस्स तुमं सब्बकालं भणा-  
गन्तुकेन शिक्षितुकामेन वा । अन्यथेहोज्जयिन्यां कोस्माकं गृहविभवं  
न जानाति । व्यर्थं कृतः संधिरिति भावः ।

चारु०—निद्रितान्मैत्रेयात्तत्स्फुरेणापहतं हेमभाण्डमजानन्नेव प्राह ।  
[वैदेश्येनेति ।] [शार्दूलविक्रीडितं छन्दः ।] धनैर्विरहितं यतोतो विश्व-  
ब्धसुप्तम् । स्फुटार्थम् ॥ २४ ॥ ततः यतो रिक्तो गतस्तस्मादित्यर्थः ।  
तपस्वी शोच्यः । सार्थवाहः सागरदत्तश्चारुदत्तपिता तत्सुतस्येत्यर्थः ।  
सार्थवाहसुतस्येत्यनेन महाधनिकपुत्रत्वमावेद्यते ।

विदू०—(३२) भोः कथं तमेव चौरहृदकमनुशोचामि (चसि) ।  
तेन चिन्तितं महदेतद्देहम् । इतो रत्नभाण्डं सुवर्णभाण्डं वा निष्क्राम-  
यिष्यामि । कुत्र तत्सुवर्णभाण्डम् । भो वयस्य त्वं सर्वकालं भणसि

१ धनेषि H. २ विश्वब्ध B. B (ad). D. ३ मयासादित E. ४ एव H.  
५ अणुसोचेसि A B (c) G. अणुसोचसि C. J. ६ विस्सामि B (a). ७ स्मृत्या  
(त्वा?) D. ८ सुवर्णस्स भ० K. ९ सर्वं कालं B (a).

सि मुखो मित्तेअओ अपण्डितो मित्तेअओ त्ति । सुट्ठं मए  
कदं तं सुवण्णभण्डअं भवदो हत्थे समप्पअन्तेण । अण्णधा  
दासीए पुत्तेण अवहदं भवे (३२) ।

270 चारुदत्तः । अलं परिहासेन ।

विदूषकः । भो जह नाम अहं मुखो किं ता परिहासस्स  
वि देशआलं ण आणामि (३३) ।

चारुदत्तः । कस्यां वेलायाम् ।

विदूषकः । भो जदा तुमं मए भणिंदोसि सीदलो दे अ-  
275 ग्गहत्थो (३४) ।

चारुदत्तः । कदाचिदेवमपि स्यात् । सर्वतो निरूप्य सहर्षम् ।  
वयस्य दिष्ट्या ते<sup>१०</sup> प्रियं निवेदयामि ।

विदूषकः । किं ण अवहदं (३५) ।

चारुदत्तः । हतम् ।

मूर्खो मैत्रेयः] अपण्डितो मैत्रेय इति । सुष्ठु मया कृतं तत्सु-  
वर्णभाण्डं भवतो हस्ते समर्पयता । अन्यथा दास्याः पुत्रेणापहतं  
भवेत् । दास्याः पुत्रेणेति गाली । चौरिणेत्यर्थः ।

विदू०—(३३) भो यथा नामाहं मूर्खः किं तत्परिहासस्यापि देश-  
कालं न जानामि । परिहासस्य देशकालमपीत्यन्वयः ।

विदू०—(३४) भो यदा त्वं मया भणितोसि शीतलस्तेग्रहस्तः ।

विदू०—(३५) किं नापहतम् ।

१ मित्तेओ B (a). २ सुट्ठं मए B; °खु० B (a). ३ मे किदं B (a). ४ om.  
B (a) ५ अण्णहा B. B (a). ६ उत्तेण B. B (a). ७ जहवि नाम... तहवि परि० B.  
B (a). ८ om. B. ९ णिंदो सिदलो B (a); णिंदोसि सिद० B (b); णिंदो सिद०  
B (d). १० प्रियं ते B. B (ad). G. K.

विदूषकः । तथा वि किं पिअं (३६) ।

280

चारुदत्तः । यदसौ कृतार्थो गतः ।

विदूषकः । नासौ क्खु सो (३७) ।

चारुदत्तः । कथं न्यासः । मोहमुपगतः ।

विदूषकः । सैमस्ससदु भवं । जइ नासो चोरेण अव-  
हदो तुमं किं मोहं उवगदो (३८) ।

285

चारुदत्तः । समाश्वस्य । वयस्यै

कः श्रद्धास्यति भूतार्थं सर्वो मां तुल्यिष्यति ।

शङ्कनीया हि लोकेस्मिन्निष्प्रतापं दरिद्रता ॥ २५ ॥

भोः कैष्टम् ।

यदि तावत्कृतान्तेन प्रणयोर्येषु मे कृतः ।

290

किमिदानीं नृशंसेन चौरित्रमपि दूषितम् ॥ २६ ॥

विदू०—(३६) तथापि किं प्रियम् ।

विदू०—(३७) न्यासः खलु सः ।

विदू०—(३८) समाश्वसितुं भवान् । यदि न्यासश्चौरेणापहतस्त्व-  
मपि किं मोहमुपगतः ।

चारु०—[कः श्रद्धेति ।] अनुष्टुप् श्लोकः । भूतार्थं चौरेण हतं  
हेमभाण्डमित्येवंरूपम् ॥ २५ ॥

[यदीति ।] श्लोकः [पूर्वोक्तमेव छन्दः] । कृतान्तेन दैवेन ।  
'कृतान्तो यमसिद्धान्तं दैवाकुशलकर्मसु' इत्यमरः ॥ २६ ॥

१ किं प्रियं A B (bc); कं पिअं H. २ °मुपागतः B (a). ३ सैमस्सदु D. H. ४ तुमं  
वि किं AB (bcd) del. वि B (d). ५ उपगदो B. G; उपगदो B (a). ६ om. B. B  
(ad). ७ वयस्यति pr m. कः श्रद्धास्य om; del. वयस्य add in marg. कः श्रद्धास्यति  
D. ८ सो B (d). ९ °इष्यति° G. १० निःश्रतापा K. ११ om. B (d). १२ चरित्रमपि G.



विदूषकः । अहं कखु अवलविस्सं । केण दिण्णं, केण गहिदं, को वा सक्खि त्ति ( ३९ ) ।

चारुदत्तः । अहमिदानीमनृतमभिधास्ये ।  
 295 भैक्ष्येणाप्यर्जयिष्यामि पुनर्न्यासप्रतिक्रियाम् ।  
 अनृतं नाभिधास्यामि चारित्रभ्रंशकारणम् ॥ २७ ॥  
 रदनिका । ता जाव अज्जाधूदाए गैदुअ णिवेदेमि ( ४० ) ।  
 इति निष्क्रान्ता ।

प्रविश्य चेच्छा सह चारुदत्तवधूः ।

300 वधूः । ससंभ्रमम् । अइ सच्चं अंवरिक्खदसरीरे अज्ज-  
 उत्तो अज्जमित्तेण सह ( ४१ ) ।  
 चेटी । भट्टिणि सच्चं । किंतु जो सो वेस्साजनकेरको  
 अलंकारओ सो अवहदो ( ४२ ) ।

विदू०—(३९) अहं खल्वपलपिष्यामि । केन दण्डेन केन गृहीतं,  
 को वा साक्षीति ।

चारु०—[ भैक्ष्येणेति । ] ॥ २७ ॥

रद०—(४०) तद्यावहार्याधूतायै गत्वा निवेदयामि । धूता चारुद-  
 त्तस्य स्त्री । अत्र वधूपदेनेयमेव सर्वत्र ग्राह्या ।

वधूः—(४१) अपि सत्यमपरिक्षतशरीर आर्यपुत्रः आर्यमैत्रेयेण  
 सह । चेटीयं रदनिकैवेति ज्ञेयम् ।

चेटी—(४२) भट्टिनि स्वामिनि । सत्यम् । किंतु यः स वेद्या-  
 जनस्यालंकारः सोपहतः । सत्यं त्वयोक्तं अपरीत्यादि तत्सत्यमि-  
 त्यर्थः । केरक इति षष्ठ्यर्थेन प्राकृते पूर्वापरत्र बोध्यम् ।

१ अवलविस्सं ? B (b). २ दिणं दिणं B (a). ३ अभि (?) धास्ये B (d).  
 ४ प्या (?) ऋयिष्यामि D. ५ अज्जाए धूदाए H. ६ om. B (a). ७ णिवेदेमि E.  
 ८ निष्क्रान्ता G. K. ९ आवि सच्चं G. १० अवक्खद० B (a). ११ वेद्याजन  
 B (d). १२ अलंकारको D. H.

वधूमोहं नाटयति ।

चेटी । समस्तसदु अज्जा धूदा (४३) ।

305

वधूः । समाश्वस्य । हञ्जे किं भणासि अविरिक्खदसरीरो  
अज्जउत्तो त्ति । वरं दाणिं सो सरीरेण पैरिक्खदो ण उण  
चारित्तेण । संपदं उज्जइणीए जणो एव्वं मन्तइस्सदि द-  
लिइदाए अज्जउत्तेण ज्जेव ईदिसं अकज्जं अणुचिट्ठिदंत्ति ।  
उध्वमवलोक्य निःश्वस्य च । भवँ कँअन्त पोक्खरवँत्तपाडिद- 310  
जलविन्दुचञ्चलेहिं कीलंसि दलिइपूरिसभाअधेएहिं ! इअं च  
मे एक्का माँदुवरलद्धा रअणावली चिट्ठिदि । ऐदं पि अदिसो-  
ण्डीरदाए अज्जउत्तो ण गोळिस्सदि । हञ्जे अज्जमित्तेअं दाव  
सद्दावेहि (४४) ।

चेटी-(४३) समाश्वसितुं आ(त्वा)र्या धूता ।

वधूः-(४४) हञ्जे किं भगस्यपरिक्षतशरीर आर्यपुत्र इति ।  
वरमिदानीं स शरीरेण परिक्षतो न पुनश्चारित्रेण । सांप्रत-  
मुज्जयिन्यां जन एवं मन्त्रयिष्यति दरिद्रतयार्यपुत्रेणैवेदृशमकार्य-  
मनुष्ठितमिति । भगवन् कृतान्त हे दैवेत्यर्थः । पुष्करपत्रपतितजल-  
विन्दुचञ्चलैः क्रीडसि दरिद्रपुरुषभागधेयैः । इयं च मे एका मातृ-  
गृहलब्धा रत्नावली तिष्ठति । एतामप्यतिशौण्डीरतयार्यपुत्रो न ग्रही-  
ष्यति । हञ्जे आर्यमैत्रेयं तावदाकारय ।

१ समस्तसदु समस्तसदु B. K. २ अविरिक्खद B (a). ३ परिरिक्खदो B (a).  
४ उज्जइणीए B (b) K. ५ एव्वं B (d); एव्व स मन्त० B (b). ६ दलिइदाए B (b);  
दलीहादाए B (d). ७ एव्व H. ८ इदिसं AB (d). ९ अणुविचिट्ठिदंत्ति (?) K.  
१० उध्वं A. ११ निःश्वस्य A B (abc). १२ भवं B (a). १३ काअन्त B (b).  
१४ पडिदजलेहिं कील० B (b). १५ कीलेसि H. १६ पुरस G. १७ माँदुल्लघर०  
K. १८ एदं अदि० D. H; शौण्डीर A. B (c); एदं पि शौण्डीर० K. १९ एतो  
अज्जउत्तो B. B (ad). K.

315 चेटी । जं अज्जा धूदा आणवेदि । विदूषकमुपगम्य ।  
अज्ज मित्तेअ धूदा दे सद्दवेदि (४५) ।

विदूषकः । कहिं सा (४६) ।

चेटी । एसा चिट्ठदि, उवसप्प (४७) ।

विदूषकः । उपसृत्य । सोत्थि भोदीए (४८) ।

320 वधूः । अज्ज वन्दामि । अज्ज पुरत्थिआमुहो होहि (४९) ।

विदूषकः । एसो भोदि पुरत्थिआमुहो संवृत्तोस्मि (५०) ।

वधूः । अज्ज पंडिच्छ इमं (५१) ।

चेटी—(४५) यदार्या धूताज्ञापयति । आर्य मैत्रेय धूता ते  
त्वां आकारयति ।

विदू०—(४६) कुत्र सा ।

चेटी—(४७) एषा तिष्ठति । उपसर्प ।

विदू०—(४८) स्वस्ति भवत्यै ।

वधूः—(४९) आर्य वन्दे । आर्य पुरस्तान्मुखो भव । पुरत्थिआ  
पुरस्तादित्यर्थः ।

विदू०—(५०) एष हे भवति पुरस्तान्मुखः संवृत्तोस्मि ।

वधूः—(५१) आर्य प्रतीच्छ गृहाणेत्यर्थः । इमां रत्नावलीमित्यर्थः ।

१ धूदा. G. २ उपसप्प B (a). ३ भोदीए H. ४ अज्जं AB (c) DFGK. ५ पुरत्थिआ B (a) (=यौरस्त्या०) K; पुरत्थिअ B (b); पुरत्थीआ B (d). ६ एसो भो० CDJ.  
७ पुरत्थिआ B (a); पुरत्थिअ B (b). ८ संवृत्तो G. द्वि om. B (a) as G; संवृत्तोस्मि H. ९ परिच्छ H.

विदूषकः । किं णेदं (५२) ।

वधूः । अहं खलु रअणसट्ठि उववसिदा आसि । तहिं  
जथाविहवाणुसारेण बम्हणो पडिग्गाहिदवो । 'सो अण्णप- 325  
डिग्गाहिदो । ता तस्स कदे पडिछ इमं रअणमालिअं (५३) ।

विदूषकः । गृहीत्वा । सोत्थि । गमिस्सं । पिअवअस्सस्स  
णिवेदेमि<sup>१</sup> (५४) ।

विदू०—(५२) किं ने(णे)दमिति वितर्के विचारे वा ग्रन्थेत्र  
सर्वत्र बोध्यम् ।

वधूः—(५३) अहं खलु रत्नषष्ठीमुपोषितासम् । तत्र यथाविभ-  
वानुसारेण ब्राह्मणः प्रतिग्राहि(हयि)तव्यः । सः अन्यप्रतिग्राहितः (?)।  
तत्तस्य कृते प्रतीच्छेमां रत्नमालिकाम् । रत्नषष्ठी अरण्यरत्नषष्ठी-  
काभिधं व्रतम् । इदं ग्रीष्मव्रतमित्येके । तत्र रत्नषष्ठीव्रत इत्यर्थः।  
सर्वोप्ययं परिहास इति ज्ञेयम् । दीयते चेयं सुवर्णभाण्डप्रतिदान-  
त्वेनेतीदं स्फुटमा(म)ङ्कसमाप्त्येव ।

विदू०—(५४) स्वास्ति । गमिष्यामि । प्रियवयस्यस्य निवेदयामि ।  
यच्चयोक्तं दानं दीयत इति तन्निवेदयामीत्यर्थः । अत एवाह ।

१ मोदि किं णेदं B; ० किं णेदं AB (cd) D; ० किण्णेदं K. २ अज्ज अहं B.  
B (ad). ३ रअणसट्ठि B; छट्ठि B (a); सट्ठि AB (cd); सट्ठी D सट्ठी H  
छट्ठि K. ४ उथ ( अ ? ) वसिदा B(a); उपवसिदा B (d). ५ आसि AB  
(bc); असि H. ६ तहिं B (d). ७ पडिग्गाहिदवो G; पडिग्गाहिदो AB (bc)  
८ सो अणं (=सच न ) BCE; सो अण्ण० AB (bc); सो अण० pr. m. del. अ B  
(d) सो अण्णस० D, H. अण्णं पडिग्गाहिदो G; सोअ पडि० J. ९ रअणावलिअं  
B; रअणावलिअं B (a). १० गहिस्सं B (d) ११ ०दिमि G.

वधूः । अज्ज मित्तेअ मां खलु मं लज्जावेहि (५५) ।

330 इति निष्क्रान्ता ।

विदूषकः । सविस्मयम् । अहो से महाणुभावदा (५६) ।

चारुदत्तः । अये चिरयति मैत्रेयः । मा नाम वैक्लव्या-  
दकार्यं कुर्यात् । मैत्रेयं मैत्रेय ।

विदूषकः । उपसृत्य । एसोम्हि । गेण्ह एदं (५७) ।

335 रत्नावलीं दर्शयति ।

चारुदत्तः । किमेतत् ।

विदूषकः । भो जं दे सरिसदारसंगहस्स फलं (५८) ।

चारुदत्तः । कथं ब्राह्मणो मामनुकम्पते । कष्टमिदानीम-  
स्मि दरिद्रः ।

340 आत्मभाग्यक्षतद्रव्यः स्त्रीद्रव्येणानुकम्पितः ।

अर्थतः पुरुषो नारी या नारी सार्थतः पुमान् ॥ २७ ॥

वधूः—(५५) आर्य मैत्रेय मा खलु मां लज्जावेहि । लज्जितां  
कुर्वित्यर्थः ।

विदू०—स्वगतम् । (५६) अहोस्या महानुभावता । अस्या धूतायाः ।

विदू०—(५७) एषोस्मि । गृहाणैताम् ।

विदू०—(५८) भो यत्ते सदृशदारसंग्रहस्य फलम् । सदृशेति  
योग्येत्यर्थः ।

१ मा खलु तं B. B (a); २ खलु मं H. २ Once K. ३ भो वअस्स जं B;  
भोवस्स B (a); pr. m. भो जं दे del जं दे et add in marg. वअस्स जं दे B (d).  
४ द्रव्य स्त्री B (a).

अथवा । नाहं दरिद्रः । यस्य मम

विभवानुगता भार्या सुखदुःखसुहृद्भवान् ।

सत्यं च न परिभ्रष्टं यद्दरिद्रेषु दुर्लभम् ॥ २८ ॥

मैत्रेय गच्छ रत्नावलीमादाय वसन्तसेनायाः सकाशम् । ३४५

वक्तव्या च सा मद्रचनात् । यत्खल्वस्माभिः सुवर्णभाण्डमौ-

त्मीयमिति कृत्वा विश्रम्भाच्चूते हारितम् । तस्य कृते गृह्य-

तामियं रत्नावलीति ।

विदूषकः । मा दाव अक्खाइदस्स अभुत्तस्स अप्पमुल्लस्स

चोरेहिं अवहदस्स कारणादो च्चदुस्समुद्दसारभूदा रत्नावली ३५०

दीअदि (९९) ।

चारुदत्तः । वयस्य मा मैवम् ।

यं समालम्ब्य विश्वासं न्यासोस्मासु तया कृतः ।

तस्यैतन्महतो मूल्यं प्रत्ययस्यैव दीयते ॥ २९ ॥

चारु०—[आत्मेति] श्लोकः ॥ २७ ॥ [विभवेति] ॥ २८ ॥

विदू०—(९९) मा तावदक्खादितस्याभुक्तस्याप्र(ल्प)मौ(मू)-

त्यस्य चौरैरपहतस्य कारणाच्चतुःसमुद्रसारभूता रत्नावली दीयते ।

अक्खादितस्येत्यादिविशेषणविशिष्टस्य सुवर्णभाण्डस्य कारणादि-

त्यन्वयः ।

चारु०—[यं समेति] श्लोकः । तस्य महतः प्रत्ययस्य विश्वासस्य

मूल्यं रत्नावलीरूपं दीयत इत्यर्थः ॥ २९ ॥ स्पष्टिकया स्पर्शने-

१ न च B (d). २ वसन्तसेनाग्रहं B B (a). ३ °अस्मदीय° B B (a).  
४ °विश्रम्भा° A B (abc) D. ५ चोरेहि K. ६ °चतुःस° B (a); °चतुस्स° B (d);  
चदुस्समुद्दसार° B (b). ७ वयस्य मैवम् B (a). ८ तस्यै तन्मह° A B (c);  
तस्मै तन्मह° B (b). ९ मूलं B (d) K.

355 तद्वयस्यास्मच्छरीरस्पृष्टिकया शापितोसि । नैनामग्राहयि-  
त्वात्रागन्तव्यम् । वर्धमानक

एताभिरिष्टिकाभिः संधिः क्रियतां सुसंहतः शीघ्रम् ।

परिवादबहुलदोषान्न यस्य रक्षां परिहरामि ॥ ३० ॥

वयस्य मैत्रेय भवताप्यकूपणशौण्डीर्यमभिधातव्यम् ।

360 विदूषकः । भो दलिदो किं अकिविणं मन्तेदि(६०) ।

चारुदत्तः । अदरिद्रेस्मि सखे । 'यस्य मम । विभवानुग-  
ता भार्येत्यादि पुनः पठति । तद्वच्छतु भवान् । अहमपि कृतशौचः  
संध्यामुपासे । इति निष्क्रान्ताः सर्वे ।

॥ संधिच्छेदो नाम तृतीयोङ्कः समाप्तः ॥

व्यर्थः । शापितः शपथं प्रापितः । [एताभिरिति] आर्याच्छन्दः ॥ ३० ॥  
अकूपणमदीनं शौण्डीर्यमौद्धत्यसहितं वीर्यं यत्र तदेवं यथा स्या-  
त्तथा अभिधातव्यं कथि(थयि)तव्यम् । इदमभिधानक्रियाविशे-  
षणम् । वसन्तसेनायाः पुर इति शेषः ।

विदू०—(६०) भो दरिद्रः किमकूपणं मन्त्रयति । किंतु कूपण-  
मेव मन्त्रयतीत्यर्थः । इतीदं परिहसतीति भावः । संध्यां प्रातःसंध्या-  
मित्यर्थः । इति मृच्छकटिकप्रकरणव्याख्यायां श्रीलल्लादीक्षितसंख्या-  
वता श्रमेण महता राजश्रीबलिसेनसाहबानंदायाचूडामूलं व्याख्या-  
तायां संधिच्छेदो नाम तृतीयोङ्कः ॥ ३ ॥ शुभमस्तु ॥

१ वर्धमानक वर्धमानक B (b) E; °वर्ध...क० om B (d); °नकः G. २ °ष्टिका  
corr °ष्टिका B (d); °ष्टिकाभिः D K; रिष्टिकाभिः ? F. ३ सुहंतः (?) B (d).  
४. परिवादाद (?) B (d). ५. दोषात् नयस्य K; बहुलदोषात् F G. ६. नृपस्य B  
B (ad) K. ७. 'रक्षान्' BB (a) K. ८ अकिविणे B (d). ९ whole verse  
instead of इत्यादि &c. D. १० निःक्रान्ताः K. ११ इति मृच्छकटिकायां सं० B; इति  
मृच्छकटिके D. १२. om. B D F H K.



## चतुर्थोऽङ्कः ।

ततः प्रविशति चेटी ।

चेटी । आगत्तम्हि अत्ताए अज्जआए सआसं गन्तुं ।  
एसा अज्जआ चित्तफेलाणिसण्णदिट्ठी मदेणिआए सह  
किंपि मन्तअन्ती चिट्ठदि । ता जाव उव्वसण्णामि (१) ।  
इति परिक्रामति ।

5

ततः प्रविशति यथानिर्दिष्टा वसन्तसेना मदनिका च ।

वसन्तसेना । हज्जे मदेणिए अवि सुसदिसी इअं  
चित्ताकिंदी अज्जचारुदत्तस्स (२) ।

श्रीः । चेटीयं काचन वसन्तसेनादासीति ज्ञेयम् ।

चेटी— (१) आज्ञास्म्यार्यया (१) र्यासकाशं गन्तुम् । आर्यया  
वसन्तसेनामात्रा माधवसेनया । आर्या वसन्तसेना । एषार्या चित्र-  
फलकनिष्पन्नदृष्टिर्मदनिकया सह किमपि मन्त्रयन्ती तिष्ठति । तद्या-  
वदुपसर्पामि । यथानिर्दिष्टेति । चित्रदत्तदृष्टिरित्यादीत्यर्थः ।

वस०— (२) हज्जे मदनिके अपि सुसदृशीयं चित्राकृतिरार्य-  
चारुदत्तस्य । सुसदृशी योग्या । मत्तौन्दर्यानुरूपसौन्दर्येति यावत् ।  
चित्रे लेख्य आकृतिः सर्वावयवसंस्थानं चित्राकृतिरित्यर्थः । चित्र-  
रूपालेख्यरूपाकृतिरिति वा ।

१ आगत्तं B (ad); अगत्तं D; अगतं H. २ °ताए H. ३ अज्जआमआसं  
AB (bed) EG; अज्जआए स° B; अज्जआ स° D. ४ एसा अ अज्जआ B (a)  
EK. which has अज्जआ throughout for अज्जआ as also E. ५ °फलणि° AB  
(bed) DFK; °फल° B. ६ मअणि° K. ७ किं वि D H. ८ मे विअन्ती? H.  
९ उप० B (ab). १० मअणिए BDK; मअर्णीए G. ११ °कदी B (d).

मदनिका । सुसदिसी (३) ।

10 वसन्तसेना । कथं तुमं जानासि (४) ।

मदनिका । जेण अज्जआए सुसिणिद्धा दिट्ठी अणु-  
लङ्गा (५) ।

वसन्तसेना । हञ्जे किं वेसवासदक्खिण्णेण मदणिए  
एवमं भणासि (६) ।

15 मदनिका । अज्जए किं जो ज्जेव जणो वेसे पडिव-  
सदि सो ज्जेव अलीअदक्खिण्णो भोदि (७) ।

मद०—(३) सुसदृशी ।

वस०—(४) कथं त्वं जानासि ।

मद०—(५) येनार्यायाः सुस्निग्धा दृष्टिरनुलम्बा ।

वस०—(६) हञ्जे किं वेशवासदाक्षिण्येन मदनिके एवं भण-  
सि । 'वेशो वेद्याजनसमाश्रयः' इत्यमरः । वेशे यो वासस्तेन  
यद्दाक्षिण्यं नैपुण्यं तेनेत्यर्थः । 'वेशवाददाक्षिण्येन' इति पाठे वेशानां  
वेद्याभितानां यो वादस्तस्य दाक्षिण्येन चातुर्येनेत्यर्थः । दाक्षिण्येन  
प्रेम्णा इत्यप्यर्थः ।

मद०—(७) आर्ये किं य एव जनो वेशे प्रतिवसति स एवा-  
लीकदाक्षिण्यो भवति । अलीकं मिथ्या दाक्षिण्यं प्रीतिर्यस्य स इत्यर्थः ।

१ कथं B (ad). २ जानासि H. ३ सुसणिद्धा B; सुणिग्धा B (b). ४ °लङ्गा ? B (bd).  
५ दक्खिण्णेण E; दाक्खि° J; दक्खिण्णेन K. ६ मअणिए B D F; णि एव B (d).  
७ अलीअ B. ८ दक्खिणो J.

वसन्तसेना । हञ्जे णाणापुरिससङ्गेण वेसाजणो अली-  
अदक्खिण्णो भोदि (८) ।

मदनिका । जदो दाव अज्जआए दिट्ठी इध अभिर-  
मदि हिअं च तस्स कारणं किं पुच्छीअदि (९) ।

20

वसन्तसेना । हञ्जे सहीअणादो उवहसणीयदं र-  
क्खामि (१०) ।

मदनिका । अज्जर एव्वं णेदं । सहीअणचित्ताणुवत्ती  
अवलाअणो भोदि (११) ।

वस०— (८) हञ्जे नानापुरुषसङ्गेण वेदयाजनोलीकदाक्षिण्यो  
भवति । वादपराजिता मदनिका कथं त्वं जानासीत्यस्योत्तरमाह ।

मद०— (९) यतस्तावदार्याया दृष्टिरिहाभिरमति (ते) हृदयं च  
तस्य कारणं किं पृच्छ्यते । तस्मैत्यादेर्यत्र चक्षुर्हृदयं च लग्नं तत्र  
कारणं किं पर्यालोच्यते । पुंसीदृशि सुन्दरे तावदासक्तावलं विल-  
म्बेनेत्याशयः । इह चारुदत्तचित्रफलके ।

वस०— (१०) हञ्जे सखीजनादुपहसनीयतां रक्षामि । अयो-  
ग्योनया नायकः कृत इत्येवंरूपामुपहसनीयतामित्यर्थः ।

मद०— (११) आर्ये एवं ने(वमि)दम् । सखीजनचित्तानुव-  
र्त्यवलाजनो भवति ।

१ वेसा<sup>०</sup> D. २ अलिअ B. ३ दक्खिण्णो J. ४ हिआअं B (b)- ५ om. D H.  
६ किं वि B (d); om. G. ७ सही<sup>०</sup> B (d); सही अणादो= अन्यस्याः K. ८ °णीअदो A  
B (c); °अदं B; °सणीअ (?) B (b); उवहसणिआदं E H; °णीयदां J. ९ दिक्खामि  
A B (c) F; देक्खामि B (b); दक्खामि (=द्रक्ष्यामि) D; also H. १० °ए एवं  
A B (c); अज्जएवं B (d). ११ सहीअन C; °जण D K. १२ °णुवदी D; °ता  
णुवदी ? H. १३ °जणो B.

25 प्रथमा चेटी । उपसृत्य । अज्जए अत्ता आणवेदि गहि-  
 दावंगुण्ठणं पक्खदुआरण सज्जं पवहणं । ता गच्छेत्ति (१२) ।  
 वसन्तसेना । हज्जे किं अज्जचारुदत्तो मं णइ-  
 स्सदि (१३) ।

चेटी । अज्जए जेण पवहणेण सह सुवण्णदससाहस्सिओ  
 30 अलङ्कारओ अणुप्पेसिदो (१४) ।

वसन्तसेना । को उणं सो (१५) ।

चेटी । एसो ज्जेव रंअसालो संटाणओ (१६) ।

चेटी—(१२) आर्ये माताज्ञापयति गृहीतावगुण्ठनं पक्षद्वारे  
 सज्जं प्रवहणम् । तद्वच्छेति । गृहीतावगुण्ठनमाच्छादनमहापटाच्छादितं  
 'कर्णीरथः प्रवहणम्' इति कोशः । स्त्रीणां स्थितियोग्योभितः  
 समाच्छन्नो रथः प्रवहणम् । स एव कर्णीरथः स्फुटं चेदं दशकुमारे  
 द्वितीयचरिते ।

वस०—(१३) हज्जे किमार्थचारुदत्तो मां नयि(ने)यति ।

चेटी—(१४) आर्ये येन प्रवहणेन सह सुवर्णदशसाहस्रिकोलं-  
 कारेणुप्रेषितः । सुवर्णं दशमासिकम् । मोहर इति भाषया प्रसिद्धमिति  
 पूर्वमुक्तम् ।

वस०—(१५) कः पुनः सः ।

चेटी—(१६) एष एव राजदयालसंस्थानः ।

१ उपसृत्य प्रथमा चेटी B (a). २ आत्ता J. ३ अणवेदि H. ४ अवगुण्ठणं B (ad).  
 ५ गच्छेत्ति B D H; गच्छेदि B (a). ६ सुवण्णसद B. ७ साहस्सिओ (which  
 is ओ) A B (c); साहस्सिआओ B (a); साहस्यो G; साहण्णिओ K. ८ अलङ्कारड  
 (which is ओ) A B (c). ९ णस्से A B (bc); णस्सो E. १० सालसंटाणो  
 A B (bc) G; राजसालो सं० B (a); राजडलसंटाणो del डल et add marg. सालो  
 B (d); सालसंटाणो D; सालओ संटाणो K.

वसन्तसेना । सक्रोधम् । अपेहि मा पुणो एवं भणि-  
स्ससि (१७) ।

चेटी । पसीददु पसीददु अज्जआ । संदेसेण म्हि पे- 35  
सिदा (१८) ।

वसन्तसेना । अहं संदेसस्स ज्जेव कुप्पामि (१९) ।

चेटी । ता किंति अत्तं विण्णविस्सं (२०) ।

वसन्तसेना । एवं विण्णविदव्वा जइ मं जीअन्तीं  
इच्छसि ता एवं ण पुणो अहं अत्ताए आणविदव्वा (२१) । 40

चेटी । जधा दे रोअदि (२२) ।

इति निष्क्रान्ता ।

प्रविश्य ।

वस०—(१७) अपेहि मा पुनरेवं भणिष्यसि । अपेहि गच्छ ।

चेटी—(१८) प्रसीदतु प्रसीदत्वार्था । संदेशेनास्मि प्रेसि(रि or पि)  
ता । यथा संदेशस्तथा मयोक्तम् । मम नास्त्यत्र दोष इति । किं  
च न कुप्यन्ति संदेशहारिणे प्रभव इति भावः ।

वस०—(१९) अहं संदेशस्यैव कुप्यामि । संदेसस्सेति पठ्य  
चतुर्थर्थे । संदेशायेत्यर्थः ।

चेटी—(२०) तत्किमित्यत्तं मातरम् ! विण्णविस्सं विज्ञापयिष्यामि ।

वस०—(२१) एवं विज्ञापयितव्या यदि मां जीवन्तीमिच्छसि  
तदै(दे)वं न पुनरहं मात्राज्ञापि(पयि)तव्या ।

चेटी—(२२) यथा ते तुभ्यम् । रोचते ।

१ दतु ... दतु D. २ अत्ताए D. ३ किं अत्तं B B (a) ; किंति अत्तं B (d).  
४ एवं B (d). ५ विण्णविदव्वा D E. ६ जं A B (c) D. ७ ०ती मिच्छसि A B  
(c) D ; जीवन्ती B (a). ८ पुणो अत्ताएण om. अहं B B (a). ९ आणाविदव्वा A  
B (d) D ; आणाविदव्वं B ; आणाइदव्व B (a) ; आणाइदव्वा B (b) ; अणाविदव्वा K.

शर्विलकः ।

45

दत्त्वा निशाया वचनीयदोषं  
निद्रां च जित्वा नृपतेश्च रक्षान् ।  
स एष सूर्योदयमन्दरदिमः  
क्षपाक्षयाच्चन्द्र इवास्मि जातः ॥ १ ॥

अपि च ।

50

यैः कश्चित्त्वरितगतिर्निरीक्षते मां  
संभ्रान्तं द्रुतमुपसर्पति स्थितं वा ।  
तं सर्वं तुलयति दूषितोन्तरात्मा  
स्वैर्दोषैर्भवति हि शङ्कितो मनुष्यः ॥ २ ॥

55

मया खलु मदनिकायाः कृते साहसमनुष्ठितम् ।  
परिजनकथासक्तः कश्चिन्नरः समुपेक्षितः  
कचिदपि गृहं नारीनाथं निरीक्ष्य विवर्जितम् ।  
नरपतिबले पांडर्वायाते स्थितं गृहदारुव-  
द्वयवसितशतैरेवंप्रायैर्निशा दिवसीकृता ॥ ३ ॥  
इति परिक्रामति ।

शर्वि<sup>०</sup>—[ दत्त्वेति ] श्लोकः [ उपजातिछन्दसा ] ॥ १ ॥ [ यः  
कश्चिदिति ] प्रहर्षिणीछन्दः । त्वरितगतिर्यः कश्चित्संभ्रान्तं मां नि-  
रीक्षते । चौर्याङ्किना संभ्रान्तं स्थितं वा मां शीघ्रमुपसर्पति समी-  
पमागच्छति च यः कश्चित् सर्वं जनं चौर्याद्यकर्मकरणेन दूषि-  
तोन्तरात्मा तुलयति परीक्षते । अयं जनश्चौरौयमिति मां ज्ञा-  
स्यतीति शङ्कतेन्तःकरणमित्यर्थः । अत एवाह स्वैर्दोषैरित्यादि  
॥ २ ॥ मया खल्वित्यादि च साहसं चौर्यरूपमिदमेवाभिसंधाय-

१ निशायां B (a). २ रक्षान् A B C D F G J. ३ om. B (b). ४ गतिं नि<sup>०</sup> D  
B. ५ °क्षते B (b); निरि<sup>०</sup> F. ६ °तान्तरात्मा K. ७ नारी om. B (b). ८ वर्तितम्  
A B (c); विवर्तितम् F. ९ पार्श्वो<sup>०</sup> om. B (d).

वसन्तसेना । हञ्जे इमं दाव चित्तफलं मम सञ्ज- 60  
णीए टाविअ तालवेण्टंअं गेल्लिअ लहुं आअच्छ (२३) ।

मदनिका । आं । जं अज्जआ आण्णवेदि (२४) । इति क-  
लकं गृहीत्वा निष्क्रान्ता ।

शर्विलकः । इदं वसन्तसेनाया गृहम् । तद्यावत्प्रविशामि ।  
प्रविश्य । क नु मया मदनिका द्रष्टव्या । 65

ततः प्रविशति तालवृन्तहस्ता मदनिका ।

शर्विलकः । दृष्ट्वा । अये इयं मदनिका ।

मदनमपि गुणैर्विशेषयन्ती

रतिरिव मूर्तिमती विभाति येयम् ।

मम हृदयमनद्भवह्वितम्

70

भृशमिव चन्दनशीतलं करोति ॥ ४ ॥

मदनिके

निशि कृतं निजं चरितं वर्णयति । [परिजनेति ।] हरिणीप्लुताच्छन्दः ।  
स्पष्टम् ॥ ३ ॥

वस०—(२३) हञ्जे इदं तावच्चित्रफलकं मम शयनीये स्थाप-  
यित्वा तालु(ल)वृन्तकं गृहीत्वा लघ्वागच्छ । लघु शीघ्रम् ।

मद०—आमङ्गीकारे । यदार्थाज्ञापयति (२४) ।

शर्वि०—मदनिकेति नामार्थं निर्वक्ति । [मदनमपीति ।]  
स्पष्टम् । पुष्पिताग्राच्छन्दः ॥ ४ ॥ मदनिके इत्याह्वानम् ।

१ om. B B (a). २ फलहञ्जं B (b) E K. ३ सञ्जपरीष B (a). ४ थाविअ  
corr. ठाविअ B (d). ५ वेण्टं B (a). ६ लहुं D H. ७ om. B B (ad)  
C J. ८ तु मया om. A B (bc) D E F G; तु मयाव B K. ९ om. B (a).  
१० मदनिके, मदनिके B B (ad) K.

मदनिका । दृष्ट्वा । अम्मो कथं सञ्चलओ । सञ्चलअ  
साअदं दे । कहिं तुमं (२५) ।

75 शर्विलकः । कथयिष्यामि । इति सानुरागमन्योन्यं पश्यतः।

वसन्तसेना । चिरअदि मदणिआ । ता कहिं णु हु सा ।  
गवाक्षेण दृष्ट्वा । कथं एसा केँनावि पुँरिसकेण सह मन्त-  
अन्ती चिट्ठदि । जँधा अदिसिणिद्धाए णिच्चलदिट्ठोए आ-  
पिबन्ती विअ एदं णिज्झाअदि तथा तक्केमि एसो सो जँणो  
80 एदं इच्छदि अभुजिस्सं कादुं । ता रमदु रँमदु मा कस्सेवि  
पीदिच्छेदो भोदु । ण हु सँहाविस्सं (२६) ।

मद०—(२५) आश्चर्यं कथं शर्विलकः । शर्विलक हे स्वागतं ते ।  
कुत्र त्वम् ।

वस०—इदं स्वगतम् । (२६) चिरयति मदनिका । तत्कुत्र नु खलु  
सा । कथमेषा केनापि पुरुषकेन(ण ?) सह मन्त्रयन्ती तिष्ठति । यथा-  
तिस्निग्धया निश्चलदृष्ट्यापिबन्ती(न्ती)व्रैतं निर्धायति तथा तर्कयाम्येष  
स जन एतामिच्छत्यभुजिष्यां कर्तुम् । तद्रमतु(तां) रमतु(तां) मा  
कस्यापि प्रीतिच्छेदो भवतु । न खलु सहाविस्सं आकारयिष्यामीत्यर्थः ।  
अतिस्निग्धयातिस्नेहविशिष्टया । निश्चलेति निर्निमेषेत्यर्थः । अभुजिष्यां  
स्वभिन्नेन केनाप्यभोग्याम् । कलत्रवत्स्वगृहस्थां स्वाधीनामित्यर्थः ।

१ सञ्चलउ (ओ) A B (c); सञ्चलो B (a). २ सञ्चलआ H. ३ कहिं तुमं om.  
K. ४ केनावि or वि B D E; केणवि G. ५ पुरिसेण B (d). ६ जधा अ B (abd)  
K. ७ दीट्ठिए A B (c); ट्ठिए G. ८ आपीवन्ति B (d); अपि० H. ९ °ज्जाअदि  
A B (bc) E F; णिज्झा० H. १० जो एदं K. ११ रमादु रमादु B (ab) om. D  
F H. १२ कस्सेवि or वि B D K. १३ °चेदो AB (c) F; पिदि० H; पीदिच्छेदो  
B (a); पीदिदेदो B (b). १४ सहावहस्सं B.



मदनिका । सव्विलअ कधेहि (२७) ।

शर्विलकः । साशङ्कं दिशोवलोकयति ।

मदनिका । सव्विलअं किं ण्णेदं सँसको विअ लक्खी-  
असि (२८) ।

85

शर्विलकः । वक्ष्ये त्वां किञ्चिद्रहस्यम् । तद्विविक्तमि-  
दम् ।

मदनिका । अध इ (२९) ।

वसन्तसेना । कथं परमरहस्यं । ता ण सुणिस्सं (३०) ।

शर्विलकः । मदनिके किं वसन्तसेना मोक्षयति त्वां १०  
निष्क्रमयेण ।

मद०—(२७) शर्विलक कथय ।

मद०—(२८) शर्विलक किं नेदम् । साशङ्कं इव लक्ष्यसे ।

[ शर्वि० ] विविक्तं विजनमिदं स्थलम् ।

मद०—(२९) अथ किम् ।

वस०—(३०) कथं परमरहस्यम् । तन्न श्रोष्यामि । कस्यापि  
रहस्यं न (आ)ज्यमिति शिष्टानां संप्रदायः ।

१ ण्णेदं B C; किण्णेदं B (a). २ सँसको B (d). ३ रहस्यं त० B. ४ तद्वि  
or द्वि विवृणोति E. ५ पदमार० B (b). ६ निष्क्रमयेण A B (c) K; निष्क्र०  
B (d).

वसन्तसेना । कथं मत्संबन्धिणी कथा । तां सुणिस्सं  
इमिणा गवक्खेण ओवारिदशरीरा (३१) ।

मदनिका । सव्विलअ भणिदा मए अज्जआ । तदो भणा-  
१० दि जइ मम छन्दो तदा विणा अत्थं सैव्वं परिअणं अभुजिस्सं  
करिइस्सं । अथ सव्विलअ कुदो दे एत्तिओ विहवो जेण मे  
अज्जआसआसादो मोआइस्ससि (३२) ।

शार्विलकः ।

दारिद्रेणाभिभूतेन त्वत्स्नेहानुगतैः च ।

100

अथ रात्रौ मया भीरु त्वदर्थे साहसं कृतम् ॥ ५ ॥

वस०—(३१) कथं मत्संबन्धिनी कथा । तच्छ्रोष्याम्यनेन गवा-  
क्षेणापवारितशरीरा । इदमपि स्वगतमिति ज्ञेयं विज्ञैः ।

मद०—(३२) शार्विलक भणिता मयार्या । तदा भणति यदि मम  
छन्दस्तदा विनार्थं च सर्वं परिजनमभुजिष्यां(ष्यं) करिष्यामि ।  
अथ शार्विलक कुतस्त एतावान्विभवो येन मामार्यासकाशान्मो-  
चयिष्यसि । मम छन्दो ममाभिलाषः । [दारिद्रेणेत्यनुष्टुप्] ॥ ५ ॥

१ कथं B (b). २ मम संबन्धिणी B B (ad) C J K. ३ om. K. ४ इमि . . .  
रीरा om. B B (a). ५ गवक्खेण B (d). ६ ऊवारिद A B (c); उवावुद D H.  
७ शरीरा A B (bc) C D. ८ सच्छन्दो A B (c); सच्छन्दो B C D H J K;  
संछन्दो B (b) E F. ९ अत्थं च A B (bcd) D. १० सव्वं अणं D. ११ करिस्सं  
B (d); करयिस्सं D; करविस्सं H. १२ अथ सव्विल B (d). १३ एत्तिओ A B  
(c); एत्तिको B (a); एत्ति B (d); om. K. १४ मे H. १५ आबइस्ससि B B  
(a); आस्ससि et super scr चइ B (d); इस्सदि H. १६ दारिद्रे० K. १७ भूस्तेन  
A B (c). १८ अथ A B (abc) E F G. १९ om. B (a).

वसन्तसेना । पसंणा से आकिदी । साहसकम्मदाए उंण  
उव्वेअणीआ (३३) ।

मदनिका । सव्विलअ इत्थीकल्लवत्तस्स कारणेण उहंअं  
पि संसए विणिक्खित्तं (३४) ।

शर्विलकः । किं किम् ।

105

मदनिका । शरीरं चारित्तं च (३५) ।

शर्विलकः । अपण्डिते साहसे श्रीः प्रतिवसति ।

मदनिका । सव्विलअ अखण्डिते चारित्तोसि । ता ण हु दे  
मम कारणादो साहसं करन्तेण अच्चंतविरुद्धं आचरिदं (३६) ।

वस०—(३३) प्रसन्नास्याकृतिः । साहसकर्मतया पुनरुद्देजनीया ।  
उद्देगभाजनमित्यर्थः ।

मद०—(३४) शर्विलक स्त्रीकल्यवर्तस्य कारणेनोभयमपि संशये  
विनिक्षिप्तम् ।

मद०—(३५) शरीरं चारित्र्यं च ।

मद०—(३६) शर्विलक अखण्डितचारित्र्योसि । तन्न खलु ते त्व-  
या मम कारणात्साहसं कुर्वता राक्षान्तविरुद्धमाचरितम् । अपि तु  
सिद्धान्तविरुद्धमाचरितमेवेति काकुः । सर्वेयं वक्रोक्तिः । अत्रोत्तर-

१ पसणा A B (c); पसंगा H. २ ण उण D. ३ इत्थि B (ad). ४ कलव० B (d). ५ काल० A B (abcd) D E K. ६ उहंअं K. ७ वि B (a). ८ विक्खित्तं B (a). ९ शरीरं B (d). १० चारित्र्यं A B (c) D. ११ अखण्डित-  
चारित्तोसि Sca B (a); १२ चारित्तस्स B (d). १३ करन्तेण B B (a); करित्तस्स B (d).  
१४ विरुद्धमाचरितं D. १५ आचरितं A B (bc)?

110 शर्विलकः ।

नो मुष्णाम्यबलां विभूषणवतीं फुल्लामिवाहं लतां  
विप्रस्त्रं न हरामि काञ्चनमथो यज्ञार्थमभ्युद्धृतम् ।  
धाच्युत्सङ्गगतं हरामि न तथा बालं धनार्थं कचि-  
त्कार्यकार्यविचारिणी मम मतिश्चौर्येऽपि नित्यं स्थिता ॥ ६ ॥

115 तद्विज्ञाप्यतां वसन्तसेना

अयं तव शरीरस्य प्रमाणादिव निर्मितः ।

अप्रकाशो ह्यलंकारो मत्स्नेहाद्वार्यतामिति ॥ ७ ॥

मदनिका । सत्त्विलं अर्पकासो अलंकारो । अं अं च

माह शर्विलकः । [ नो मुष्णाम्यबलामिति । ] शार्दूलविक्रीडितं  
छन्दः । स्फुटार्थं पद्यम् । चौर्यमपि विचार्यैव मया क्रियत इति  
भावः ॥ ६ ॥ तद्विज्ञाप्यतामिति विज्ञापनामेवाह । [अयमिति ।]  
अयमलंकारः । तव वसन्तसेनाया इत्यर्थः । अनुचितः प्रकाशो  
यस्य सोप्रकाशः । मयि स्नेहादयं धार्यताम् । परंतु शर्विल-  
केन दत्त इनि(ति) न प्रकाशनीयः । तथा सत्यस्माकं राजदण्डः  
स्यादित्याशयः ॥ ७ ॥

मद०—(३७) शर्विलकः अप्रकाशालंकारः । अयं च जन इति  
द्वयमपि न युज्यते । तदुपनय तावत् । पद्यामि तावदेतमलंकारम् ।

१ पुष्पा० K. २ मयायेज्ञा B (a). ३ कार्यं om. B (b). ४ विज्ञापितां H.  
५ तस्य K. ६ अप्रकाशयो B B (ad); अप्रकाशयं J. ७ सत्त्विलं K. ८ प्रकाशयं  
J. ९ अलंकारो A B (bcd) D E. १० अयं च A B (bcd) D.

जणोत्ति दुवेवि ण जुज्जदि । ता उवणेहि दाव । पेक्खामि दाव  
एदं अलंकारअं (३७)

120

शर्विलकः । इदमलंकरणम् । इति साशङ्कं समर्पयति ।

मदनिका । निरूप्य । संव्विलअ दिट्ठपुरुव्वो विअ अअं  
अलंकारओ । ता भणेहि कुदो दे एसो (३८) ।

शर्विलकः । मदनिके किं तवानेन । गृह्यताम् ।

मदनिका । सरोषम् । जइ मे पच्चअं ण गच्छसि ता किं- 125  
णिमित्तं मं णिक्किणसि (३९) ।

शर्विलकः । अयि प्रभाते मया श्रुतं श्रेष्ठिचत्वरे यथा  
सार्थवाहस्य चारुदत्तस्येति । वसन्तसेना मदनिका च मूर्च्छां  
नाटयतः ।

शर्विलकः । मदनिके समीक्षवसिहि । किमिदानीं त्वम् 130

क चायं(?) जनो वसन्तसेनादिः सप्रमाणव्यवहारकारिजन शिरोमणिः  
क च पुनरासादितं वस्तु चौर्येणेति । द्वयमपि न युज्यत इत्यर्थः ।  
तावदिति द्विरुक्तिः संभ्रमेण ।

मद०—(३८) [शर्विलक] दृष्टपूर्वं इवायमलंकारः । तद्गण  
कुतस्त एषः ।

मद०—(३९) यदि मे प्रत्ययं न गच्छसि तर्हि किं निमित्तं मां  
निष्क्रीणसि । निष्कृत्यं दत्त्वा स्वीकरोषीत्यर्थः । प्रत्ययं विश्वासम् ।

१ जनो C; अअं च जणो whole om. J. २ om. B (d). ३ om. BB (ad)  
C J. ४ om. B (a). ५ om. A B (bc) J. ६ °पुव्वो A B B (ad) D H.  
७ अयं D H. ८ कुदो एसो B B (a). ९ णिक्किणस्सि B (d); णिक्कीणसि D H;  
विक्कणसि G. १० अय B (a). ११ °त्तस्य इति &c. B. १२ Twice B G.

विषादस्तसर्वाङ्गी संभ्रमभ्रान्तलोचना ।

नीर्यमानाभुजिष्यात्वं कम्पसे नानुकम्पसे ॥ ८ ॥

मदनिका । समाश्रय । साहसिअ ण हु तुए मम कार-  
णादो इमं अकज्जं करन्तेण तस्सि गेहे कोवि वावादिदो  
135 परिक्षदो वा (४०) ।

शर्विलकः । मदनिके भीते सुप्ते न शर्विलकः प्रहरति ।  
तन्मया न कश्चिद्व्यापादितो नापि परिक्षतः ।

मदनिका । सच्चं सच्चं (४१) ।

शर्विलकः । सत्यम् ।

140 वसन्तसेना । संज्ञां लब्धा । अम्महे पच्चुवजीविदम्हि (४२) ।

[विषादेत्यनुष्टुप् ।] अभुजिष्यात्वमनुपदोक्ता भुजिष्याशब्दार्थधर्मम् ।  
भार्यावत्स्वाधीनत्वं नीयमाना ॥ ८ ॥

मद०—(४०) साहसिक न खलु त्वया मम कारणादिदमकार्यं  
कुर्वता तस्मिन्नेहे कोपि व्यापादितो(तः) परिक्षतो वा ।

मद०—(४१) सत्यं सत्यम् ।

वस०—संज्ञां चेतनाम् । (४२) आश्रयं प्रत्युपजीवितास्मि ।  
गतजीवितास्मीत्यर्थः(?) । यन्मित्रचारुदत्तगृहे शर्विलकेन कोपि  
न मारितः क्षतो वेति भावः ।

१ अस्त B (d). २ B नीयमाना भुजिष्या त्वं J. ३ After this word  
किमिदानीं वे B (d). ४ करे B B (a). ५ कोपि तत्र B B (a); कश्चित्तत्र  
B (d). ६ सच्चं सच्चम् G. ७ सत्यं सत्यम् A B (bc) E F G. ८ पच्चुप०  
A B (cd) F G; पच्चुजी (जजी ?) K.

मदनिका । पिअं पिअं (४३) ।

शर्विलकः । सेष्यम् । मदनिके किं नाम प्रियमिति ।

त्वत्स्नेहबद्धहृदयो हि करोम्यकार्यं

सदृत्तपूर्वपुरुषेऽपि कुले प्रसूतः ।

रक्षामि मन्मथविपन्नगुणोऽपि मानं

145

मित्रं च मां व्यपदिशस्यपरं च यासि ॥ ९ ॥

साकृतम् ।

इह सर्वस्वफलिनः कुलपुत्रमहाद्रुमाः ।

निष्फलत्वमलं यान्ति वैश्याविहगभक्षिताः ॥ १० ॥

मद<sup>०</sup>—(४३) प्रियं प्रियम् । वक्रोक्तिरियम् । विरोधलक्षणाया  
प्रियमित्यर्थः । अत एवैतदुपरि शर्विलकस्य किं नाम प्रियमिति प्रस्नो-  
(श्रो)पि संगच्छते । [त्वत्स्नेहेति] वसन्ततिलका च्छन्दः । सदृत्ताः  
सदाचाराः पूर्वपुरुषाः पितृपितामहादयो यस्मिन्नीदृशे कुले प्रसूतोऽपि  
त्वय्यासक्तः करोमि चौर्यं तच्च त्वदर्थमेवेत्यर्थः । कामातुरोन्यस्य न  
रक्षति मानमहं तु कामातुरोऽपि रक्षामीत्याह । मन्मथेत्यादिना । देह-  
मिति पाठे ध्वनिः । देहं स्वीयं रक्षामि कामपीडितोऽप्यहमिति  
वाच्यार्थः । परकीयमपि देहं रक्षामि नोचेत्प्रहरेयमिति व्यङ्ग्यम् ।  
शेषं सुगमम् ॥ ९ ॥

[इहेति] अनुष्टुप् । कुलपुत्रा एव महाद्रुमाः । अत्र विशेष-  
णविशेष्ययोः समस्तं सावयवरूपक्रमलंकारः ॥ १० ॥

१ om. A B B (abc). २ वक्ष्यामि. ३ ०ऽय मानं A B (c) D F G; पुमानं  
B (b); प्रमाणं E. ४ याति. ५ फलिनाः K. ६ निष्फलत्व K.

150

अयं च सुरतज्वालः कामाग्निः प्रणयेन्धनः ।

नराणां यत्र हूयन्ते यौवनानि धनानि च ॥ ११ ॥

वसन्तसेना । सस्मितम् । अहो से अत्याणे आवेओ (४४) ।

शार्विलकः । सर्वथा ।

अपण्डितास्ते पुरुषा मता मे

155

ये स्त्रीषु च श्रीषु च विश्वसन्ति ।

श्रियो हि कुर्वन्ति तथैव नार्यो

भुजंगकन्यापरिसर्पणानि ॥ १२ ॥

स्त्रीषु न रागः कार्यो रक्तं पुरुषं स्त्रियः परिभवन्ति ।

रक्तैव हि रन्तव्या विरक्तभावा तु हातव्या ॥ १३ ॥

[अयं चेति ।] अनुष्टुप् । अत्र विशेषणयोः समस्तं व्यस्तं विशेष्ये  
सावयवरूपकमलंकारः ॥ ११ ॥

वस०—(४४) अहोस्यास्थाने आवेशः । अस्थानेयोग्य आवेश  
इत्यर्थः । स्थाने इति योग्यार्थकमव्ययम् । 'युक्ते द्वे सांप्रतं स्थाने'  
इत्यमरः ।

शार्वि०—कामप्रतिघाते क्रोधः शक्तस्य । अशक्तस्य तु विषाद इति  
शास्त्रात्कुडः शार्विलको वेदयाजनं निर्भर्त्स्य स्त्रीमात्रमिदानीं निर्भ-  
र्त्सयति । [अपण्डितास्ते इत्यादिपञ्चपदैः ।]

[अपण्डितास्ते] इति । [उपजाति छन्दसा श्लोकः ।] भुजंगकन्या भु-  
जंगी तद्वत्परिसर्पणानि त्वरितानि चलनानीत्यर्थः । श्रियां स्त्रियां (स्त्रीणां)  
चातिचाञ्चल्यमिति तात्पर्यम् ॥ १२ ॥

[स्त्रीषु न रागः ।] इत्यार्याच्छन्दः ॥ १३ ॥



सुष्टु खल्विदमुच्यते ।

160

एता हसन्ति च रुदन्ति च विवर्तहेतो-

र्विश्वासयन्ति पुरुषं न तु विश्वसन्ति ।

तस्मान्नरेण कुलशीलसमन्वितेन

वेद्याः श्मशानसुमना इव वर्जनीयाः ॥ १४ ॥

अपि च ।

165

समुद्रवीचीव चलस्वभावाः

संध्याभ्रलेखेव मुहूर्तरागाः ।

स्त्रियो हेतार्थाः पुरुषं निरर्थं

निष्पीडितालक्तकवच्यजन्ति ॥ १५ ॥

स्त्रियो नाम चपलाः

170

अन्यं मनुष्यं हृदयेन कृत्वा

अन्यं ततो दृष्टिभिराह्वयन्ति ।

अन्यत्र मुञ्चन्ति मदप्रसेक-

मन्यं शरीरेण च कामयन्ते ॥ १६ ॥

स्त्रीजनं निन्दन्नेव विशिष्य वेद्यां(द्या) निन्दति । [एता इति] [वस-  
न्ततिलकाच्छन्दः] श्मशानसुमना इति । सुमनसः पुष्पवृत्तेरेकवच-  
नान्ततापीति बोध्यम् । 'अप्रत्याख्येये दधिसुमनसी' इति प्राचीन-  
प्रयोगात् । अथवा 'सुमना मालती जातिः' इत्यमरोक्तपक्षेऽपि । स-  
तामनुज्ञेजकत्वादुदुष्टत्वमुपमाया इत्याकलनीयम् ॥ १४ ॥ [समुद्रेति]  
[उपजातिच्छन्दः] । स्पष्टम् ॥ १५ ॥

चपलाश्चञ्चला विद्युत्तथ । चपला इव चपलाः स्त्रियः इति व्यङ्ग्यो-  
पमा । 'तडित्सौदामिनी विद्युच्चञ्चला चपला अपि' इत्यमरः ॥ [अन्यं

१ विश्व ? G. २ न च B B (ad) K. ३ श्मशान K. ४ वीचीव B (a) - ५ इ  
om. B (b) ; हेतार्थाः B (d) E. ६ निष्पीडिता D H; निष्पीडिता K. ७ स्त्रियो  
हि G. ८ हृदयेण A. ९ त्वन्यं ? H. १० हृदयन्तः D H.

175 सूक्तं खलु कस्यापि ।

न पर्वताग्रे नलिनी प्ररोहति

न गर्दभा वाजिधुरं वहन्ति ।

यवाः प्रकीर्णा न भवन्ति शालयो

न वेशजाताः शुचयस्तथाङ्गनाः ॥ १७ ॥

180 आः दुरात्मंश्चारुदत्तहतक अयं न भवसि । इति कतिचित्  
पदानि गच्छति ।

मदनिका । अब्जले गृहीत्वा । अई असंबद्धभासज असंभा-  
वणीए कुप्यसि (४५) ।

शर्विलकः । कथमसंभावनीयं नाम ।

185 मदनिका । एसो कँखु अलंकारओ अज्जआकेरओ (४६) ।

शर्विलकः । ततः किम् ।

मनुष्यमिति । सुगमतमम् [इन्द्रवज्राछन्दः] ॥ १६ ॥ [न पर्वताग्र  
इति ।] स्पष्टतरं पद्यं प्राचीनम् । अत एवोक्तं सूक्तं कस्यापीति । [वि-  
लक्षणमिदं छन्दः । प्रथमपादे द्वादशाक्षराणि । द्वितीये एकादशाक्ष-  
राणि च सन्ति । प्रथमपादे 'ज त ज भ' एते गणा लभ्यन्ते ।  
द्वितीये तु 'ज त ज ग ल' एते गणा लभ्यन्ते । उत्तरार्धस्तु वंश-  
स्थं छन्दः] ॥ १७ ॥

आः दुरात्मन् चारुदत्तहतक अयं न भवसीत्यनेनाधुनैव हन्मि  
चारुदत्तमिति व्यङ्ग्यम् ।

मद०—(४५) अपि(यि)असंबद्धभाषक असंभावनीयं(ये)कुप्यसि ।

मद०—(४६) एष खल्वलंकारोज्जआकेरओ आर्यायाः । वस-  
न्तसेनाया इत्यर्थः । केरओ इति केवलं षष्ठी । यद्धार्याकृत इत्यर्थः ।

१ °याताः B (d). २ °दत्त हतक B. ३ om. A B (c) D. ४ ददाति BB  
(abcd) C D E F G. ५ अयि D H. ६ °भास K. ७ खु A. ८ आलं० H.  
९ अज्जआ केर० C J.

मदनिका । स च तस्स अज्जस्स हत्थे विणिक्खित्तो (४७) ।

शर्विलकः । किमर्थम् ।

मदनिका । कणे । एव्वं विअ (४८) ।

शर्विलकः । सवैलक्ष्यम् । भोः कष्टम् ।

190

छायाथी ग्रीष्मसंतप्तो यामेवाहं समाश्रितः ।

अजानता मया सैव पत्नैः शाखा वियोजिता ॥ १८ ॥

वसन्तसेना । केथं एसोवि संतप्यदि ज्जेव । ता अआणन्तेण

एदिणा एव्वं अणुंचिट्ठिदं (४९) ।

शर्विलकः । मदनिके किमिदानीं युक्तम् ।

195

मदनिका । एत्थ तुमं ज्जेव्व पण्डओ (५०) ।

शर्विलकः । नैवम् । पश्य ।

स्त्रियो हि नाम खल्वेता निसर्गादेव पण्डिताः ।

पुरुषाणां तु पाण्डित्यं शास्त्रैरेवोपदिश्यते ॥ १९ ॥

मद०—(४७) स च तस्यार्यस्य हस्ते विनिक्षिप्तः । स चालं-  
कारश्च । आर्यस्य चारुदत्तस्य ।

मद०—(४८) एव इ(मि)त्र । चारुदत्तस्याकिंचनतया भोगस्य  
भूरिधनसाध्यत्वादयमलंकारो न्यासमिषेण तस्य हस्ते विनिक्षिप्त इति  
संकेतार्थः । अप्रस्तुतवृत्तान्तेन प्रस्तुतवृत्तान्तमुपपादयन्नाह । [छाया-  
थीति] श्लोकः । यां शाखाम् । अप्रस्तुतप्रशंसालंकारः ॥ १८ ॥

वस०—(४९) कथमेषोपि संतप्यत एव । तदजानतैतेनैवमनुष्ठितम् ।

मद०—(५०) अत्र त्वमेव पण्डितः । [स्त्रियो हीति ।] अनु-  
ष्टुप् ॥ १९ ॥

१ विनिक्खित्तो D. २ छायाथी A B (c) C D J. ३ कथं B (a). ४ अआअण०  
B (a). ५ एव्वमणु० D; चिट्ठिदं B (a). ६ शास्त्रैरेवो BB (a).

मदनिका । सव्विलअ जइ मम वअणं सुणीअदि ता तस्स  
ज्जेव्व महाणुभावस्स पडिणिज्जादेहि (५१) ।

शर्विलकः । मदनिके यद्यसौ राजकुले मां कथयति ।

मदनिका । ण चन्दादो आदवो होदि (५२) ।

वसन्तसेना । साहु मदनिए साहु (५३) ।

मद०—(५१) शर्विलक यदि मम वचनं श्रूयते तत्तस्यैव  
महानुभावस्य पडिणिज्जादेहि । प्रतिनिर्यातयेत्यर्थः । परावृत्य  
गत्वा चारुदत्ताय प्रतिदेहीत्यर्थः । महानुभावस्सेति संबन्धसा-  
मान्ये षष्ठी । महानुभावाय चारुदत्तायेत्यर्थः । यदि मम  
वचनं श्रूयत इत्यनेन निजवचनस्यावश्योपादेयत्वं व्यज्यते । इदं  
च 'त्वामस्मि' इत्युदाहरणे काव्यप्रकाशे स्पष्टम् । अन्यथा येन  
यदुच्यते तदन्वयेन श्रूयत इति लोकरीतिर्यदि मम वचनं श्रूयत इति  
कथनं व्यर्थमेवेति ध्येयम् ।

शर्वि०—असौ चारुदत्तो राजकुले राजगृहेधिकरणे न्यायस्थल  
इत्यर्थः ।

मद०—(५२) न चन्द्रादातपो भवति । आतपः संतापः । यद्यपि  
प्रकाशमात्रवाचक आतपशब्दश्चन्द्रातप इत्यापि (दि) प्रयोगदर्शनात् ।  
'छाया त्वनातपे' इत्यमरकोशाच्च तथापि प्रकृते केवलमुष्णपरत्वं  
वक्तृतात्पर्यादुज्जीयते ।

वस०—(५३) साधु मदनिके साधु ।

शार्ङ्गिलकः । मदनिके

205

न खलु मम विषादः साहसेस्मिन्भयं वा

कथयसि हि किमर्थं तस्य साधोर्गुणोऽस्त्वम् ।

जनयति मम वेदं कुत्सितं कर्म लज्जां

नृपतिरिह शठानां मादृशां किं नु कुर्यात् ॥२०॥

तथापि नीतिविरुद्धमेतत् । अन्य उपायश्चिन्त्यताम् ।

210

मदनिका । सो अअं अवरो उवाओ (५४) ।

वसन्तसेना । को कखु अवरो उवाओ हुँविस्सदि (५५) ।

मदनिका । तस्स उज्जेव अज्जस्स केरओ भँविअ एदं

अलंकारअं अज्जआए उवणेहि (५६) ।

शार्ङ्गिलकः । एवं कृते किं भवति ।

215

शार्ङ्गि०—[न खलु ममेति ।] मालिनी छन्दः । साहसे चौर्ये ।

तस्य चारुदत्तस्य । राजदण्डं स्मृत्वा प्राह नृपतिरिहेति ॥ २० ॥

अन्यश्चारुदत्तप्रति(दा)नभिन्नः ।

मद०—(५४) सोयमपर उपायः ।

वस०—(५५) कः खल्वपर उपायो भविष्यति ।

मद०—(५६) तस्यैवार्थस्य । केरकः कृतः । तेन प्रेषित इत्यर्थः ।

भूत्वैतमलंकारमार्याया उपनय । प्रापयेत्यर्थः । तस्य चारुदत्तस्य ।

आर्यायै वसन्तसेनायै ।

१ साहसो B (b). २ गुणस्त्वम् A B (c) F. ३ चेदं B B (abd) E.  
 ४ किं B (d). ५ नीति.....तत् om: B (?) D E; नीतिविरुद्धमे० B (a).  
 ६ मेतदन्य० B. ७ एसो अअं B B (a). ८ उवाओ B (a). ९ उवाओ  
 B (a). १० हुँविस्सदि H. ११ केरको BDEK. १२ हुँविअ B (a).

मदनिका । तुमं दाव अचोरो । सो वि अज्जो अरिणो ।  
अज्जआए सकं अलंकारअं उवगदं भोदि (५७) ।

शर्विलकः । नन्वतिसाहसमेतत् ।

मदनिका । अइ उवणेहि । अण्णधा अदिसाहसं (५८) ।  
220 वसन्तसेना । साहु मदनिए साहु । अभुजिस्साए विअ  
मन्तिदं (५९) ।

शर्विलकः ।

मयाप्ता महती बुद्धिर्भवतीमनुगच्छता ।

निशायां नष्टचन्द्रायां दुर्लभो मार्गदर्शकः ॥२१॥

225 मदनिका । तेणं तुमं इमस्सि कामदेवगेहे मुहुत्तअं  
चिट्ठु, जाव अज्जआए तुहं आगमणं णिवेदेमि (६०) ।

मद०—(५७) त्वं तावदचोरः । सोप्यार्यो नृणः । आर्यया  
स्वक्रोलंकार उपगतो भवति । प्राप्त इत्यर्थः ।

मद०—(५८) अपि(यि) उपनय । अन्यथातिसाहसम् ।

वस०—(५९) साधु मदनिके साधु । अभुजिष्ययेव मन्त्रितम् ।  
यथा कलत्रं मन्त्रयति तथा मन्त्रितमित्यर्थः । एतावत्पर्यन्तमिदं  
गवाक्षनिषण्णया वसन्तसेना(न)या श्रुतमनूदितं स्वगतमिति ज्ञेयम् ।  
[मयाप्तेति] अनुष्टुप् ॥ २१ ॥

मद०—(६०) तेन त्वमस्मिन्कामदेवगेहे मुहूर्तं तिष्ठ यावदा-  
र्यायै तवागमनं निवेदयामि ।

१ पि B (d). २ अज्जो? A B (c) F. ३ अरिणो B. ४ अण्णहा B (a).  
५ साहु B (d). ६ मअ° B (ad). ७ नामद° AB (c) D F. ८ तेण हि B B  
(ad) CJ, ९ मुहुत्त D. १० तवागम° AB (bc) D; तवाग° B (d).

शर्विलकः । एवं भवतु ।

मदनिका । उपसृत्य । अज्जए एसो क्खु चारुदत्तस्स  
सआसादो बम्हणो आअदो (६१) ।

वसन्तसेना । हज्जे तस्स केरओत्ति कथं तुमं जा- 230  
णासि (६२) ।

मदनिका । अज्जए अत्तकेरअं पि ण जाणांमि (६३) ।

वसन्तसेना । स्वगतं सशिरःकम्पं विहस्य । जुज्जदि जुज्जदि ।  
प्रकाशम् । पविसदु (६४) ।

मदनिका । जं अज्जाआ आणवेदि । उपगम्य । पविसदु 235  
सव्विलओ (६५) ।

शर्विलकः । उपसृत्य संवैलक्ष्यम् । स्वस्ति भवत्यै ।

वसन्तसेना । अज्ज वन्दामि । समाविसदु अज्जो (६६) ।

मद०-(६१) आर्ये एष खलु चारुदत्तस्य सकाशाद्वाह्मण  
आगतः ।

वस०-(६२) हज्जे तस्य कृत (?) इति कथं त्वं जानासि ।

मद०-(६३) आर्ये आत्मनोर्थमपि (?) न जानामि ।

वस०-(६४) युज्यते युज्यते । प्रविशतु ।

मद०-(६५) यदार्याज्ञापयति । प्रविशतु शर्विलकः ।

वस०-(६६) आर्ये(र्ये) वन्दे । समाविशत्वार्यः ।

१ अज्जचारु BB (a). २ केरअं लि AB (c) DFJ. ३ वि AB (abcd)  
D; वि EK. ४ आणामि B B(a). ५ om. BCDK; जुज्जदि जुज्जदि AB (c).  
६ अज्जा D H. ७ om. AB (bcd) DEG.

शर्विलकः । सार्थवाहस्त्वां विज्ञापयति जर्जरत्वादृह-  
 240 स्य दूरद्वयमिदं भाण्डम् । तदृह्यताम् । इति मदनिकायाः समर्थ  
 प्रस्थितः ।

वसन्तसेना । अज्ज ममावि दाव पडिसंदेसं तहिं अज्जो  
 नेदु (६७) ।

शर्विलकः । स्वगतम् । कस्तत्र यास्यति । प्रकाशम् ।  
 245 कः प्रतिसंदेशः ।

वसन्तसेना । पडिच्छदु अज्जो मदणिअं (६८) ।

शर्विलकः । भवति न खल्ववगच्छामि ।

वसन्तसेना । अहं अवगच्छामि ।

शर्विलकः । कथमिव ।

250 वसन्तसेना । अहं अज्जचारुदत्तेण भणिदा । जो इमं  
 अलंकारअं समण्यइस्सदि, तस्स तुए मदणिआं दादव्वा । ता  
 सो ज्जेव एदं दे<sup>१</sup> देदित्ति ए<sup>२</sup>व्वं अज्जेण अवगच्छिदव्वं (६९) ।

वस०—(६७) आर्य ममापि तावत्प्रतिसंदेशं तत्रार्यो नयतु ।

वस०—(६८) प्रतीच्छत्वार्यो मदनिकाम् ।

शर्वि०—भवतीति संबोधनम् ।

वस०—(६९) अहमार्यचारुदत्तेन भणिता । य इममलंकारं सम-

१ दूरस्थ० AB (c) F; दुरस्थ० D.H. २ नेदु अज्जो BB (a). ३ अहमव० BD. ४ णिआदव्वा B (a). ५ देदिवि AB (c); दे om. BDEGK; एदं देत्ति H. ६ एत्थ B (b); एत्थ E. ७ गग्विदव्वं AB (c) F; गच्छिदव्वं B (a); गडिदव्वं B (b); गंदव्वं D; गंतव्वं H.



शर्विलकः । स्वगतम् । अये विज्ञातोहमनया । प्रकाशम् ।

साधु आर्यचारुदत्त साधु ।

गुणेष्वेव हि कर्तव्यः प्रयत्नः पुरुषैः सदा ।

255

गुणयुक्तो दरिद्रोपि नेत्रैरैरगुणैः समः ॥ २२ ॥

अपि च ।

गुणेषु यत्नः पुरुषेण कार्यो

न किञ्चिदप्राप्यतमं गुणानाम् ।

गुणप्रकर्षादुदुपेन शंभो-

260

रैलङ्घ्यमुल्लङ्घितमुत्तमाङ्गम् ॥ २३ ॥

वसन्तसेना । को एत्थ पवहणिओ (७०) ।

प्रविश्य सप्रवहणः

चेटः । अज्जए सज्जं पवहणं (७१) ।

पयिष्यति, तस्य त्वया मदनिका दातव्या । तत्स एवैतां ते ददाती-  
त्येवमार्येणावगन्तव्यम् ।

[गुणेष्वेवेति] अनुष्टुप् ॥ २२ ॥ इममेवार्थं भङ्ग्यन्तरेणाह ।

[गुणेषु यत्न इति] [उपेन्द्रवच्चाच्छन्दः] ॥ २३ ॥

वस०-(७०) कोत्र प्रवहणिकः । प्रवहणं कर्णारथ(थं) वहतीति  
प्रवहणिकः सारथिरित्यर्थः ।

चेटः-(७१) आर्ये सज्जं प्रवहणम् ।

१ om. BB (a); अप K. २ साधार्य B; आर्य om. A B (bcd) DE;  
साधु चारुदत्त G. ३ गुणयुक्तो B (d). ४ ०म्भोरलङ्घितं लङ्घितमुत्तमाङ्गं AB (c)  
DF; रलङ्घितमुत्तमाङ्गं B (b). ५ सज्जं B.

265

वसन्तसेना । हञ्जे मअणिए सुदिट्ठं मैं करोहि । दिण्णासि ।  
आरुह पव्हणं । सुमरेसि मं (७२) ।

मदनिका । रुदती । परिच्चअम्हि अज्जआए (७३) ।  
इति पादयोः पतति ।

वसन्तसेना । संपदं तुमं ज्जेव वन्दणीआ संवृत्ता । ता  
270 गच्छ । आरुह पव्हणं । सुमरेसि मं (७४) ।

शर्विलकः । स्वस्ति भवत्यै । मदनिके

सुदृष्टः क्रियतामेष शिरसा वन्द्यतां जनः ।

यत्र ते दुर्लभं प्राप्तं वधूशब्दावगुण्ठनम् ॥ २४ ॥

इति मदनिकया सह प्रवहणमारुह्य गन्तुं प्रवृत्तः ।

वस०—(७२) हञ्जे मा(म)दनिके सुदृष्टां मां कुरु । दत्तासि ।  
आरोह प्रवहणम् । स्मरसि माम् । स्मरिष्यसीत्यर्थः ।

मद०—(७३) परिच्युतास्म्यार्यायाः । इयं पञ्चमी ।

वस०—(७४) सांप्रतं त्वमेव वन्दनीया संवृत्ता । तद्वच्छ ।  
आरोह प्रवहणम् । स्मरसि माम् । सांप्रतं त्वमेव वन्दनीया जाते-  
त्युत्तरं वसन्तसेनया मदनिकाकृतपादपतनस्य दत्तमित्यवधातव्यम् ।  
तवेदानीमभुजिष्यात्वेन वधूत्वं प्राप्तम् । अस्माकं तु कोटिपतित्वेप्ये-  
कनायकत्वेपि वेद्यापदवाच्यतैवेति भावः [सुदृष्ट इति ॥] अनुष्टुप् ।  
वधूशब्दावगुण्ठनम् । अन्यानवलोकनीयत्वात् । अन्या-  
नवलोकनरूपमसूर्यपद्मराजदारा इत्यादिसदृशमित्यर्थः ॥ २४ ॥

१ सुदिट्ठं AB (c); °दिच्छं B (a). २ करोहि मं B B (a). ३ दिणासि AB (bc); दिणासि=दत्तासि B (c). ४ पव्हणं H. ५ रुदन्ती B B (ad). ६ परिच्च-  
अम्हि=च्युतास्मि (आर्यायाः) AB (c) also F; परिच्यत्° J; परित्यक्तास्मि B; परिवचाक्षि  
K. ७ सुमरसि H. ८ भवत्यै मदनिके B. ९ °दृष्टिः B (d); °दृष्टः H.

नेपथ्ये । कः कोत्र भोः । राष्ट्रियः समाज्ञापयति । एष 275  
खल्वार्यको गोपालदोरको राजा भविष्यतीति सिद्धदेशप्रत्य-  
यपरित्रस्तेन पालकेन राज्ञा घोषार्दानीय घोरे बन्धनागारे  
बद्धः । ततः स्वेषु स्वेषु स्थानेष्वप्रमत्तैर्भवद्भिर्भवितव्यम् ।

शर्विलकः । आकर्ण्य । कथं राज्ञा पालकेन प्रियसुह-  
दार्यको मे बद्धः । कलत्रवांश्चास्मि संवृत्तः । आः कष्टम् । 280  
अथवा

द्वयमिदमतीव लोके प्रियं नराणां सुहृच्च वनिता च ।

संप्रति तु सुन्दरीणां शतादपि सुहृद्विशिष्टतमः ॥ २९ ॥  
भवतु । अवतरामि । इत्यवतरति ।

मदनिका । साखमञ्जलिं बद्धा । एवं णेदं । ता परं 285  
णेतु मं अज्जउत्तो समीवं गुरुअणोणं (७५) ।

शर्विलकः । साधु प्रिये साधु । अस्मच्चित्तसदृशमभिहितम् ।  
चेष्टमुद्दिश्य । भद्रं जानीषि रेभिलस्य सार्थवाहस्योर्देवसितम् ।

[द्वयमिदमतीवेति] आर्याच्छन्दः ॥ २९ ॥

मद०—(७५) एवं नेद(मिदम् ।) तत् परं नयतु मामार्यपुत्रः  
समीपं गुरुजनानाम् ।

शर्वि०—उदवसितं गृहम् ।

१ °दोरको D. २ °देशः प्रत्ययपरस्तेन B. ३ राज्ञा पालकेन. B. ४ °दानीयचोर इव  
KB (a). ५ क्षितः AB (bcd) CD. ६ om. B (d). ७ अप्रमत्तमत्तैः ? AB (c) F;  
अप्रमत्तै B (d). ८ आस्मि AB (c). ९ om. AB (bcd) DEFK. १० °वत्त्वव०  
BCD. ११ अज्जलिं बद्धा om. E. १२ °अणानं A. १३ सदृशसमभिहितम् B.  
१४ अयि B; अह B (a) K. १५ जानीषि H. १६ °हस्य गृहम् B B (a).

चेटः । अध इं (७६) ।

290 शर्विलकः । तत्र प्रापय प्रियाम् ।

चेटः । जं अज्जो आणवेदि (७७) ।

मदनिका । जथा अज्जउत्तो भणादि । अप्पमत्तेण दाव  
अज्जउत्तेण होदव्वं (७८) । इति निष्क्रान्ता ।

शर्विलकः । अहमिदानीम्

295 ज्ञातीन्विटान्स्वभुजविक्रमलब्धवर्णा-

त्राजापमानकुपितांश्च नरेन्द्रभृत्यान् ।

उत्तेजयामि सुहृदः परिमोक्षणाय

योगन्धरायण इवोदयनस्य राज्ञः ॥ २६ ॥

अपि च ।

300 प्रियसुहृदमकारणे गृहीतं  
रिपुभिरसाधुभिराहितात्मशङ्कैः ।

चेटः—(७६) अथ किम् ।

चेटः—(७७) यदार्य आज्ञापयति ।

मद०—(७८) यथार्थपुत्रो भणति । अप्रमत्तेन तावदार्यपुत्रेण  
भवितव्यम् ।

शर्वि०—[ज्ञातीनिति] वसन्ततिलका च्छन्दः । सुहृद आर्यक-  
स्यामीरस्य । चतुर्थचरणदृष्टान्तकथा बृहत्कथायामालोकीया ।  
श्लोकार्थो नीतिरूप इति ज्ञेयम् ॥ २६ ॥

सरभसर्मभिपत्य मोचयामि

स्थितमिव राहुमुखे शशाङ्कविम्बम् ॥ २७ ॥

इति निष्क्रान्तः ।

प्रविश्य ।

६०५

चेटी । अज्जए दिट्ठिआ वड्ढंसि । अज्जचासदत्तस्स

सआसादो बम्हणो आअदो (७९) ।

वसन्तसेना । अहो रमणीअदा अज्जं दिवसस्स । ता हज्जे

सादरं बन्धुलेण समं पवेसेहि णं (८०)

चेटी । जं अज्जआ आणवेदि (८१) । इति निष्क्रान्ता । ३१०

विदूषको बन्धुलेन सह प्रविष्टः ।

[प्रियेति ।] पुष्पिताग्राञ्जलिः । प्रियलुहदमार्यकम् ॥ २७ ॥

चेटी—(७९) आर्ये दिष्ट्या वर्धसे । आर्यचारुदत्तस्य सका-  
शाद्वाङ्मण आगतः ।

वस०—(८०) अहो रमणीयताय दिवसस्य । तद्वज्जे सादरं  
बन्धुलेन समं प्रवेशयेनम् ।

चेटी—(८१) यदार्याज्ञापयति । बन्धुला अत्रैवाङ्के मे वक्ष्यमा-  
णलक्षणा बोध्याः । विदूषकोऽयं मैत्रेय एव रत्नावला(लीं) दातुमागत  
इति स्मत्तव्यं(तव्य)म् ।

१ ०मभिपत्य G. २ वड्ढंसि B (a). ३ अज्ज om. B (a). ४ ०दत्तसआसादो B  
(b) E. ५ रमणीयदा D. ६ अज्जदिवसस्स B. ७ बन्धुरेण B (ad) K.  
८ पवेसेहि DFH. ९ प्रविश्य B (a).

विदूषकः । ही ही भोः । तवचरणकिलेसविणिज्जिदेण  
रक्खसराओ रावणो पुष्पकेण विमाणेण गच्छदि । अहं उण  
बम्हणो अकिदतवचरणकिलेसो वि णंअरणारीजणेण गच्छा-  
315 मि (८२) ।

चेटी । पेक्खदु अज्जो अम्हकेरकं गेहदुआरं (८३) ।

विदूषकः । अवलोक्य सविस्मयम् । अहो सलिलसिक्तमं-  
ज्जिदकिदहरिदोवलेवणस्स, विविहंसुअंधकुसुमोपहारचित्त-  
लिदभूमिआभाअस्स, गअणतलालोअणकोदूहलदूरुण्णामिद-

विदू०—(८२) ही ही भोः इत्याश्चर्येव्ययम् । तपश्चरणक्लेशवि-  
निर्जितेन राक्षसराजो रावणः पुष्पकेन(ण) विमानेन गच्छति ।  
अहं पुनर्ब्राह्मणोक्ततपश्चरणक्लेशोपि नगरनारीजनेन गच्छामि । तपश्चर-  
णेत्यादिना पुष्पकस्य स्वाधीनत्वं ध्वन्यते । नगरनारीजनेन वेदयाज-  
नेन सह गच्छामीत्यर्थः । इदं सर्वं विदूषकत्वादुपहसतीति बोध्यम् ।

चेटी—(८३) प्रेक्षतामार्योस्माकं कृतं गेहद्वारम् ।

विदू०—(८४) अहो सलिलसिक्तमार्जितकृतहरितोपलेपनस्य, कु-  
तगोमयोपलेपनस्येत्यर्थः । विविधसुगन्धकुसुमोपहारचित्रितभूमिका-  
भागस्य, गगनतलालोकनकौतूहलदूरोन्नामितशीर्षस्य, उच्छ्रायप्रकर्ष-

१ भो B. २ ०राओ D H. ३ राअणो D H. ४ अथ किदं? G.  
५ णरणारी K. ६ जाणेण B (b) G. ७ ०केरके AB (bc) F. ८ दुआरअं  
B B (a). ९ विलोक्य B B (a). १० ०सज्जिद K. ११ ०हारिदो B  
(a); किदरिदोव B (b). १२ विविध B B (d). १३ सुअंध DH. १४ सुअंध  
om. et कुसुमचित्तं B. १५ चित्तलिहिद=चित्तलिखित Com. K; चित्तिद D  
H. १६ भूमिआअस्स B (a); भूमिआअस्स J; भूआअस्स K. १७ कोदूल B (bd).  
१८ दूरुणामिद AB (c); दूरुणामिद B (abd); दूरुणामिद D H.

सीसस्स, दोलंअमाणोवलंविदैरोवणहत्थब्भमाइदमल्लिआदाम- ३२०  
गुणालंङ्किदस्स, समुच्छिददन्तिदन्ततोरणावभासिदस्स, महा-  
रअणोवराअसोहिणा पवणवलंदोलणाललन्तचञ्चलग्गहत्थेण  
इदो एहिंति वाहरन्तेण विअ मं सोहग्गपडाआणिवहेणोव-  
सोहिदस्स, 'तोरणधरणत्थंभवेदिआणिकिखत्तसमुलसन्तहरिद-  
चूदपल्लवललामफंढिहमङ्गलकलसाभिरामोहंअपास्सस्स, म- ३२५  
हासुरवक्खत्थलहुंभेज्जवज्जणिरन्तरपडिवद्धकणअकवाडस्स,

दोलायमानावलम्बितैरावणहस्तभ्रमायितमल्लिकादामगुणालंकृतस्य, स-  
मुच्छित्तदन्तिदन्ततोरणावभासितस्य, महारा(र)ननोपरागोपशो-  
भिना । महारजनं कुसुम्भम् । महारत्नोपरागोपशोभिनेति वा ।  
पवनबलान्दोलनाललञ्चल्लाग्रहस्तेन पवनस्य बलेन वेगेनान्दोलना  
कम्पस्तथा ललञ्चलदत्त एव चञ्चलं हस्ताग्रं यस्य तेनेत्यर्थः । इत  
एहीति व्याहरतेव मां सौभाग्यपताकानिवहेनोपशोभितस्य, तोरणधर-  
णस्तम्भवेदिकानिक्षिप्तसमुल्लसद्भरितचूतपल्लवललामस्फटिकमङ्गलक-  
लशाभिरामोभयपार्श्वस्य, महासुरवक्षःस्थलदुर्भेद्यवच्चनिरन्तरप्रति-

१ दोलाय° ABK. २ °वलंबिदे F. ३ देरावण BDH. ४ भ्रमाभिद B;  
भ्रमाभद B (bd) ट G; भ्रमाभद E; भ्रमाभद K. ५ °लङ्कदरस K. ६ समुच्छिद-  
दन्ति° A; °इद° C. E; समुच्छिददन्ति° B (b); समुच्छिद H. ७ राग AB (c) DE;  
राभोवसोहिणा K. ८ पवण..... लणा. om. B (a); पवल D. ९ चञ्चलग्ग° K.  
१० इदो इदो B(d). ११ °हेणो उव° B (b). १२ धोरण° F. १३ धरण AB (c);  
धरण B (a); धरण B (b); धरण F. १४ वल्लंभ B B (a) CDEFG; वल्लंभ K.  
१५ फलिह BCDGK. १६ कलसा° B (a); कलसारागो G. १७ हव B (a).  
१८ वासस्स B B (a); वास्सस्स C; पासस्स DH; वासस्स EFGK. १९ निग्गे-  
ज्ज B (a); वज्जेववज्ज वज्जवद्ध° K.

दुग्गदजणमणोरहाओसकरस्स, वसन्तसेणाभवणदुओरस्स स-  
स्तिरीअदा । जं सच्चं मज्झत्थस्स वि जणस्स बलाद्धिट्ठि  
आआरेदि (८४) ।

330 चेटी । एदु एदु इमं पहेमं पओटुं पविसदु अज्जो (८५) ।

विदूषकः । प्रविश्यावलोक्य च । ही ही भोः । इधं वि प-  
ढमे पओट्टे, ससिसङ्गमुणालसच्छाहाओ, विणिहिदचुण्णमु-  
ट्ठिपाण्डुराओ, विविहरअणपडिवद्धकच्चणसोवाणसोहिदाओ,

बद्धकनककपाटस्य, दुर्गतजनमनोरथापा(या)सकरस्य, वसन्तसेना-  
भवनद्वारस्य सश्रीकता । यत्सत्यं मध्यस्थस्यापि जनस्य बलाद्धृष्टि-  
माकारयति । मध्यस्थस्योदासीनस्य । रागे(ग)द्वेषभून्यस्येत्यर्थः ।  
मिश्रशत्रुमध्यस्थात्मकं जगत् । तत्र मध्यस्थः क्वापि न प्रवर्तत इति  
ज्ञेयम् । एवं सुन्दरं द्वारं यन्मध्यस्थस्यापि मनोहारि किं पुनर्वाच्य-  
मन्यस्येतीति भावः । इति द्वारवर्णनम् ।

चेटी—(८५) एतु एत्विमं प्रथमं प्रकोष्ठं प्रविशत्वार्थः ।

विदू०—(८६) शशिशङ्गमुणालसच्छाया विनिहितचूर्णमुष्टिपा-  
ण्डुरा विविधरत्नप्रतिषद्धकाञ्चनसोपानशोभिताः प्रासादपङ्क्तयः । अ-

१ दुग्गद BODEGK. २ यास E. ३ अरस्स CDEK. ४ भुवण B (a).  
५ दुओरअस्स B B (a). ६ सस्तिरीअदा H. ७ मज्ज<sup>०</sup> AB (bc); मज्झ<sup>०</sup> H.  
८ बला दिट्ठि? B. दिट्ठि B (a). ९ एदु एदु om. B B (a) K; एद इमं B (d);  
एदु इमं E. १० पदुमं G. ११ अवलोक्य च. om. B B (ad) K. १२ भो B.  
१३ इध . . . ओट्टे om. B B (ad). १४ सट्ठहाओ AB (c); सच्छाआओ B (a);  
सन्धहाओ B (b); सच्छहाओ B (d) E; सट्ठआहा F; सच्छआओ G; सच्छाओ  
K. १५ मुट्ठि B (d). १६ पण्डुराओ BCEK; पण्डराओ D.



प्रासादवन्तिओ, ओलम्बिदमुक्तादामेहिं फेटिहवादाअणमुहव-  
न्देहिं णिज्झाअन्ती विअ उज्जइणिं । सोत्तिओ विअ सुहो- 335  
वविट्ठो णिंझाअदि दोवारिओ । सदाहिणा कलमोदणेण पलो-  
हिदा ण भक्खन्ति वायसा बलिं सुधासवण्णदाए । आदेसेदु  
भोदी (८६) ।

चेटी । एदु एदु अज्जो । इमं दुदिअं पओट्टं पविसदु  
अज्जो (८७) । 340

विदूषकः । प्रविश्यावलोक्य च । ह्री ह्री भोः । इध वि  
दुदिअं पओट्टे पज्जन्तोवणीदजवसवुसकवलसुपुट्ठां तेल्लम्भ-  
वलम्बितमुक्तादामभिः स्फटिकवातायनमुखचन्द्रैर्विध्यायन्तीवा(वो)-  
ज्जयिनीम् । निध्यायन्ति पश्यन्तीत्यर्थः । श्रोत्रिय इव सुखोपविष्टो  
निद्राति दौवारिकः । सद्धाना कलमोदनेन प्रलोभिता न भक्षयन्ति  
वायसा बलिं सुधासवर्णतया । सुधा चूर्णम् । 'सुधा लेपो मृतं स्नुहि'  
इत्यमरः । आदिशतु भवती ।

चेटी-(८७) एतु एत्वार्यः । इमं द्वितीयं प्रकोष्ठं प्रविशत्वार्यः ।

विदू- (८८) इहापि द्वितीयस्मिन्प्रकोष्ठे । पर्यन्तोपनीतयव-  
सवुसकवलसुपुट्ठा घृताभ्यक्तविषाणा बद्धाः प्रवहणशलीवर्दाः । 'यव-

१ °बन्तीओ B; प्रासा ..... ओओ om. B (d); पन्तिओ D; पंक्तिओ F.  
२ कलिह° BCEFGK. ३ °अन्देहिं BDE; °हि K; सुहुअ° B (d). ४ णिज्झा-  
अन्ती AB (c) G; णिज्झाअन्ति B (b) EF. ५ णिहाअदि सुहो &c. B (a);  
सदाहिणा B (a); संदणा B (b); सदाहिण? H. ६ फलमोदणेण (=फलमोदकेन)  
AB (c) F; कलमोदणेण (=कलमोदकेन?) DH; कदमोदणेण K. ७ भक्खंदि AB  
(bc) E. ८ वायसा BCD. ९ सुधासवण्णदाए B (a). १० इमंवि B (d); इमंवि  
K. ११ दुदियपओट्टं K. १२ प्रविश्य दृष्ट्वा च D. १३ भो B. १४ दुदियपओट्टे AB  
(c). १५ °वणद B (d). १६ बुसरकळसु &c. G; बुषकवलण K. १७ सुपुट्ठा  
or टा? F.

ङ्गिदविसाणा बद्धा पवहेणवइद्धा । अअं अण्णदरो अवमा-  
 णिदो विअ कुलीणो दीहं णीससदि सेरिहो । इदो अ अव-  
 345 णीदजुज्झस्स मल्लस्स विअ मदीअदि गीवा मेसस्स । इदो  
 इदो अवराणं अस्साणं केसकप्पणा करीअदि । अअं अवरो  
 पाडच्चरो विअ दढवद्धो मन्दुराए साहामिओ । अन्यतोवलोकय चे ।  
 इदो अ कूरुअतेल्लमिस्सं पिण्डं हत्थी पडिच्छावीअदि  
 मेत्थेपुरिसेहिं । आदिसेदुं भोदी (८८) ।

सं तृणमर्जुनम् ' इत्यमरः । अयमन्यतरोपमानित इव कुलीनो  
 दीर्घ निःश्वसिति सैरिभो महिषः । इतथापनीतयुद्धस्य मल्लस्येव मर्द्यते  
 ग्रीवा मेषस्य । इत इतोपरेषामश्वानां केशकल्पना क्रियते । 'कल्पना  
 सज्जना समे' इति कोशः । संस्कारैः केशप्रसाधनमित्यर्थः । अय-  
 मपरः पाटच्चर इव वृढवद्धो मन्दुरायां शाखामृगः । पाटच्चरश्चौरः ।  
 'वाजिशाला तु मन्दुरा' इत्यमरः । शाखामृगो वानरः । इतश्च भक्त-  
 च्युतघृतमिश्रं पिण्डं [हस्ती] पडिच्छावीअदि प्रतिग्राह्यत इत्यर्थः ।  
 मात्रपुरुषैः । कुरीति भक्त्यर्थः । तेल्लेति घृतेत्यर्थः । मात्रेति महामा-  
 त्रेत्यर्थः । हस्तिपकैरित्यर्थः । आदिशतु भवती ।

१ विताणवद्धा AB (c) D. २ पवइणा B (a); पवइण del. ण B (d). ३ कुलीणो AB (c) F. ४ सैरिहो B (ad). ५ जुज्झस्स AB (bc) EFG. ६ मल्लविअ B (a). ७ गीवा D. ८ अअं च K. ९ दढं वद्धो B (a) K; दिढवद्धो H. १० मिअओ AB (bc) D. ११ om. BEK. १२ कूरुअ B; कुलत्थिअ B (a); कूरुअिअ B (b); कूरुविअ or द्विअ B (d); कूरुअिअ G; कूरं विअं K. १३ पडिच्छावीअइ मेठ pr. m. The letters इमे changed to दि add marg. अदिमेत्थ B (d); पडिच्छा H. १४ अदिमेत्थ B (a); महामत्त D; मत्त or त्थ H. १५ पुरुषेहिं AB (bc) EFG (हि). १६ आदिसेदु DF.

चेटी । एदु एदु अज्जो । इमं तइअं पओट्टं पविसदु<sup>350</sup>  
अज्जो (८९) ।

विदूषकः । प्रविश्य दृष्ट्वा च । ही ही भो । इध वि तंइए  
पओट्टे इमाइं दाव कुलउत्तज्जणोववेसैणणिमित्तं विरइदाइं  
आसणाइं । अइवाचिदो पासअपीठे चिट्ठइ पोत्थओ । एसो  
अ मणिमअसारिआसहिंदो पासअपीठो । इमे अ अवरे मअ-<sup>355</sup>  
णसन्धिविग्गेहचदुरं विविहवणिआविलित्तचित्तफलअग्गाह-  
त्था इदो तदो परिभमंति गणिआ बुद्धविडा अ । आ-  
देसेदु भोदी (१०) ।

चेटी—(८९) एतु एत्वार्यः । इमं तृतीयं प्रकोष्ठं प्रविशन्त्यार्यः ।  
विदू०—(१०) इहापि तृतीयस्मिन्प्रकोष्ठे इमानि तावत्कुलपुत्र-  
जनोपवेशननिमित्तं विरचितान्यासनानि । अर्धवाचितः पाशकपीठे  
मन्त्रे इत्यर्थः । तिष्ठति पुस्तकः । एतच्च मणिमयसारिकासहितं  
पाशकपीठम् । सारी अक्षक्रीडागुटिका । पाशा अक्षाः । इमे चापरे  
मदनसंधिविग्रहचतुरा विविधवर्णिकाविलिप्तचित्रफलकाग्रहस्ता इत-  
स्ततः परिभ्रमन्ति गणिका वृद्धविटाः [च] । आदिशतु भवती ।

१ तंइए AB (abc) E. २ कुलवृत्त° D H. ३ वेसणणिमित्ताइं B (a). ४ अध्व०  
AB (c) F; अध or थ H. ५ पासअपीठे ? B (b); वासपीठे (= न्यासपीठे) D  
H. पासअपीठे E. ६ चिट्ठइ B B (a) D; °दी H. ७ एदअ AB (bc); एसोअ  
om. B; एदअ DFG; एदं E. ८ सार्हीणमणि० B; सारीणमणि B (a); सारीणां मणि°  
B (d); सार्हीण० K. ९ सहिंदं AB (bc) DEFGK. १० पीठं AB (bc) DEFGK.  
११ विगही B (a). १२ चतुरा B (d). १३ विलित्तचित्त B (a); विलित्त E. १४ फलअ-  
अग्ग० AB (c) D; फलहअअग्ग० B (b) EG; फलहअअग्ग० B (d). १५ अममं-  
दि D. परिभमंति E. भमंदि H. १६ बुड० D; दुड K. १७ om. AB (bcd) DE.  
१८ मोदि B (d).

चेटी । एदु एदु अज्जो । इमं चैउट्टं पओट्टं पविंसदु

360 अज्जो (९१) ।

विदूषकः । प्रविश्यालोक्य च । ही ही भो । ईध वि  
चैउट्टे पओट्टे जुवदिकरताडिदा जलधरा विअ गम्भीरं  
णदन्ति मुरंआ, क्षीणपुण्णाओ विअ गैअणादो तारआओ णि-  
वडन्ति कांसतालआ, महुअरविहअमहुअरं वज्जदि वंसो । इअं  
365 अवरा ईसापणअकुविदकामिणी विअ अंकारोविदा कररुह-  
पारमैरिसेण सारिज्जदि वीणा । इमाओ अवराओ कुसुमरस-  
मत्ताओ विअ महुअरिओ अदिमहुअरं पगीदाओ गणिआदारिआ-  
ओ नच्चीअन्ति, णैट्ठअं पैटीअन्ति, सँसिंगारओ । ओवग्गिदा

चेटी—(९१) एतु एत्वार्यः । इमं चतुर्थप्रकोष्ठ(ष्ठ)प्रविशत्विहा(?)र्यः ।

विदू०—(९२) इहापि चतुर्थे प्रकोष्ठे युवतिकरताडिता जलधरा  
इव गम्भीरं नदन्ति मुरजा मृदङ्गाः इ० । क्षीणपुण्या इव गगनात्ता-  
रका निपतन्ति कांसतालाः । मधुकरविरुतमधुरं वाद्यते वंशः ।  
यमपरेर्ष्याप्रणयकुपितकामिनीवाङ्मारोपिता कररुहपरिमर्शनं सायते ।  
वीणा । इमा अपराः कुसुमरसमत्ता इव मधुकुर्योतिमधुरतरप्रगीता  
गणिकादारिका नृत्य(नर्त्य)न्ते नाट्यं पथ(पाठ्य)ते (न्तै) सशृङ्गारः

१ om. B (d). २ चउत्थं B (ab); चउट्टं D. ३ om. B (bd). ४ पविसदु इह  
AB (cd) EG. ५ भोः D. ६ इत्यवि H. ७ चउत्थे B (ab); चउट्टं D. ८ जुअदि  
B (a); जुवदी D. ९ °धरा B (d). १० मुरआओ K. ११ कि or क्षिण B (d);  
क्षीण० DH. १२ गगणादो D. १३ कांस० B (d). १४ महुअ B (a). १५ विरुअं  
विअ K. १६ महुअर DH. १७ एसा पणअ K. १८ परिमसेण AB (bc) pr. m. B  
(d) DEFG. १९ सारज्जदि H. २० °अरीओ B. २१ °महुअरं AB (bc)  
DEFGK. २२ णच्चीअदि BFG; णच्चीअंदि D H; णच्चाअदि E. २३ नट्ठअं D. नट्ठणं.  
H. २४ पैटीअदि BEFGK. पअदीअदि B (a); पट्ठि or टि अंदि D H. २५ सँसिंगारअं  
BK; °गाराओ D. H; सँसिंगारओ J. २६ ओवग्गिदा AB(c); ओवग्गिदा CDJ.

गवक्खेसु वादं गैल्लन्ति सलिलगग्गरीओ । आदेसेदु  
भोदी (९२) ।

370

चेटी । एदु एदु अज्जो । इमं पच्चमं पओट्टं पविसदु  
अज्जो (९३) ।

विदूषकः । प्रविश्य दृष्ट्वा च । ही ही भो । इध वि पच्चमे  
पओट्टे अअं दरिद्वज्जनलोहूपपादनकरो आहरइ उव्वेचिदो  
हिङ्गुतेल्लगन्धो । विविहसुरहिधूमग्गारेहि णिच्चसंतोवि- 375  
ज्जमाणं णीससदि विअ महानसं दुव्वारमुहेहि । अधिअं  
उसुसावेदि मं साहिज्जमाणबहुविहभक्खभोअणगंधो । अअं

(सशृङ्गारं) । अपवल्गिता गवाक्षेषु वातं गृह्णाति (न्ति) सलिलगर्ग्यः ।  
आदिशतु भवती ।

चेटी—(९३) एत्वेत्वार्यः । इमं पच्चमं प्रकोष्ठं प्रविशत्वार्यः ।

विदू०—(९४) इहापि पच्चमे प्रकोष्ठेयं दरिद्रजनलोभोत्पादनकर  
आहरत्युपचितो हिङ्गुवृतगन्धः । आ समन्ताद्धरति वातीत्यर्थः ।  
विविधसुरभिधूमोद्धारैर्नित्यं संताप्यमानं निःश्वसितीव महानसं द्वार-  
मुखैः । अधिक(कं)उसुसावेदि रोमाञ्चयतीत्यर्थः । उत्सुकयतीति  
वार्थः । माम् । साध्यमानबहुविधभक्ष्यभोजनगन्धः । भोजनं व्यञ्ज-  
नम् । करणे ल्युट् । भुज्यतेनेनेति भोजनम् । व्यञ्जनमिति व्युत्पत्तेः । अतो

१ गवाक्खेसु D. २ गेण्हति AB (c) ; गेण्हदि D. ३ गग्गरीओ D. ४ भोदि D.  
५ भोः D. ६ पओट्टे K. ७ अअवि K. ८ दलिहं BCFJK. ९ °पादनकरो  
AB (bcd) HK. लोहूपपादनकरो E ; जणपादनकरो K. १० आहरई B (a). ११ उ-  
चिदो K. १२ धूमग्गारेहि AB (bc) CDEFJ ; धूमग्गा° B (a) ; धूमग्गा° E. १३ स-  
त्ताविज्जमाणि AB (c) ; संताडिज्ज° D. H. १४ महानसं DE. १५ दुव्वार B B  
(ad). १६ उआसावेदि B ; ओआसावेदि B (a) ; उददसावेदि B (d) pr. m. ; उ-  
आवेदि D H ; उसुसावेदि FG. १७ सहिज्ज° B (d) ; संसाहिज्ज ? K.

अवरो पडच्चरं विअ पोडिं धोअदि रूपिदारओ । बहुवि-  
 हाहारविआरं उवसाहेदि सूवआरो । वज्झन्ति मोदआ । पच्चं-  
 380 तिअं अपूवआ । आत्मगतम् । अवि दाणिं इह वडिअं भुज्जसुत्ति  
 पादोदअं लहिस्सं । अन्यतोवलोक्य चं । इदो गन्धर्व्वसुरगणेहिं  
 विअ विविहालंकारसोहिदेहिं गणिआजणेहिं बन्धुलेहिं अं जं  
 सच्चं सग्गीअदि एदं गेहं । भो के तुम्हे बन्धुला णाम (९४) ।

न पौनरुक्त्यमिति ध्येयम् । अयमपरः पटच्चरमिव पोडिं हतपशूदर-  
 ये(पे)रिंश धावति रूपिदारकः । पटच्चरं जीर्णवस्त्रमिवेत्युपमा । अनेका-  
 धारशोणिताभ्यामुपहतत्वाद्धावति प्रक्षालयतीत्यर्थः । रूपिदारको रू-  
 पशब्दः पशुवचनस्तत्संबन्धाद्रूपी खटिकः । स एव वैतंसिकसैनिक-  
 पदाभ्यामुच्यते । सूना हिंसा प्रयोजनं यस्य, सूनया हिंसया चरति  
 जीवति वा स सैनिको मांसविक्रेतृजातीयः । तस्य बालक इत्यर्थः ।  
 अथवा रूपी पशुसङ्घस्तस्य दारकश्छेदक इत्यपि । बहुविधाहारवि-  
 कारमुपसाधयति सूपकारः । बध्यन्ते मोदकाः । पच्यन्ते चापूपकाः ।  
 अपीदानीमिह वडिअं परिविष्टम् । भुङ्क्ष्वेति पादोदकं लप्स्ये । इतः  
 अत्रेत्यर्थः । गन्धर्वाप्सरोगणैरिव विविधालंकारशोभितैर्गणिकाजनैर्ब-  
 न्धुलैश्च यत्तत्त्वं स्वर्गायत एतद्देहम् । भोः के यूयं बन्धुला नाम ।

१ पोडिं ? K. २ रूपिदारिओ AB (bc) F; सूवि° D H. ३ विहारं B (a)  
 Followed by अन्यतोवलोक्य B (a) the intervening syllables or matter om.  
 ४ पच्चन्ति च AB (cd) EFG; पच्चान्ती K. ५ om. AB B (abcd) CD and  
 many others. ६ पुवआ B without अ of course अ पुवआ CD; पुवआ  
 E; पुवआ G; अपूवआ K. ७ वडिअ AB (c); वाडिअं B (b); वडिअं  
 B (d); परिविडिअं DH; वडिअ ? K. ८ भुज्जसु° AB (cd) F; भुंज्जसु° B (b).  
 ९ om. B B (a) D. १० °वचछर (=°वप्सरौ) D H. ११ अ जं om. AB (c).  
 F; जं om. D H; अज्ज सच्चं K. १२ सग्गाअदि BDEHK; सग्गाअति B (a).

बन्धुलाः । वयं खलु

परगृहललिताः परान्नपुष्टाः

परपुरुषैर्जनिताः पराङ्गनासु ।

परधननिरता गुणेष्ववाच्या

गजकलभा इव बन्धुला ललामः ॥२८॥

विदूषकः । आदेसेदु भोदी (१९) ।

चेटी । एदु एदु अज्जो । इमं छट्टे पओट्टं पविसदु ३००

अज्जो (१६) ।

विदूषकः । प्रविश्यावलोक्य च । ही ही भो । इधं वि  
छट्टे पओट्टे अंसुं दाव सुवण्णरअण्णं कम्मतोरणां  
णीलरअणविणिक्खित्ताइं इन्दोउहट्ठाणं विअ दरिस्सअन्ति ।

बन्धु०—[ परगृहेत्यादि । ] लक्षणं बन्धुलानाम् । गुणेष्ववाच्या  
अनभिधानीयगुणाः । वागगोचरगुणा इत्यर्थः । यथा गजकलभाः क्षितिप-  
तिभवनेषु विलसन्ति तथा वयं वेदयावेदमसु ललामो विलसाम इत्यर्थः ।  
लड विलासे धातुः । डलयेरैक्यं प्रसिद्धम् । पुष्पितायाञ्छन्दः ॥२८॥

विदू०—(१९) आदिशतु भवती ।

चेटी—(१६) एत्वेत्यर्थः । इमं पष्ठं प्रकोष्ठं प्रविशत्यर्थः ।

विदू०—(१७) इहापि पष्ठे प्रकोष्ठेभूनि तावत्सुवर्णरत्नानां कर्म-  
तोरणानि नीलरत्नविनिक्षिप्तानीन्द्रा(न्द्रा)युधस्थानमिव दर्शयन्ति ।

१ व अं? K. वअं? K. २ कणेष्व० B (d). ३ ललामाः B (a) Sec. m. B (d) K;  
ललामः विलसामः B (b). ४ om: AB (c) F. ५ एदं B (a) E. ६ पओट्टम् B (a).  
७ om. B (d). ८ भोः D. ९ इह वि DII. १० पोट्टे B (a). ११ अअं AB )  
GK; अअं B (b); अमुदं D H. १२ सुवण्णरअकम्मणणातोर० B (a). १३ रअण्णं  
B (d). १४ कम्मतोरणां B; तोलणां K. १५ विणिक्खित्ताइं B (a); विणिक्खित्ति-  
ताइं B (b). १६ एदं उह० G. १७ दरिस्सभाति B (a); दरिस्सन्ति B (b); दरिस्सअन्ति  
D; दरिस्सन्ति EG; दरिस्सन्ति F; दरिस्सन्ति K.

३७५ वेदुरिअमोत्तिअपवा<sup>१</sup>लपुष्करा<sup>२</sup>अइन्दणील<sup>३</sup>कैकेतरअप<sup>४</sup>उमराअमर-  
 गअपहुदिआइं रअणविसेसाइं अण्णोण्णं विअरेन्ति सिंघिणो ।  
 वज्झन्ति जादरूवेहिं माणिक्काइं । घटिज्जन्ति सुवण्णा-  
 लङ्कारां । रत्तसुत्तेणं गत्थीअन्ति मोत्तिआभरणाइं । धंसीअन्ति  
 धीरं वेदुरिआइं । छेदीअन्ति सङ्खुआ । साणिज्जन्ति पवालआ ।  
 ४०० सुंखविअन्ति ओलंविदकुङ्कुमपत्थरा । सौलीअदि सेलज्जंअं ।

वैदूर्यमौक्तिकप्रवालकपुष्परागेन्द्रनीलः (ल) कर्केतरकपञ्चरागमरकतप्र-  
 भृतीत्रलविशेषानन्योन्यं विचारयन्ति शिल्पिनः । प्रवालककर्केतरौ  
 मणिविशेषौ । बध्यन्ते जातरूपैर्माणिक्यानि । घट्यन्ते सुवर्णालं-  
 काराः । रक्तसूत्रेण ग्रथ्यन्ते मौक्तिकाभरणानि । घृष्यन्ते धीरं वैदूर्याः ।  
 छिद्यन्ते शङ्खः । साणिज्जन्ति शाणचक्रेषु घृष्यन्त इत्यर्थः । यथा-  
 पेक्षितास्तथा शाणवर्षणेन निर्मायन्त इति यावत् । प्रवालका विद्रुमाः ।  
 शोष्यन्त आर्द्रकुङ्कुमप्रस्तराः । प्रस्तरः कुङ्कुमाधारचर्मपुट इत्याहुः ।

१ वेरुलिअ BDF; वेरुलिय G; वैदूर्यनील K. २ मोत्तिअवाल B (a). ३ पवालअ B (b); °वालअ E K. ४ पुस्तराअ AB (c) EFK; पुण्ण° B (a); पुम्म B (b); पुण्ण B (d). ५ °कक्करअ° BEGK. ६ पदम° A B (c) F; पडम° B (a); पडपम B (d); पदुम° D H; ७ विसेसाइं B (n). ८ अण्णोणं B. ९ सिंघिणो AB (bc). १० घटिज्जन्ति pr. m. B (d). ११ °कारा रत्तसुत्तेण C १२ रत्त B (ab). १३ सुत्तरण vol सुत्तण B (a). १४ गत्थीअन्ति J. १५ वसीअन्ति F; घासी H. १६ धीर J. १७ वेदुरिआइं AB (bc) DEG. १८ साणीज्जन्ति B (d). १९ सुंखवीअन्ति B B (abd) F; विआति EJ; सुखीअन्ति K. २० अविद A B (c) F; अइ° DH; ओलंविद BK. २१ कुम AB (bc) F; कुकुम B (d); कुसुम H. २२ सालिज्जदि B B (a); साभरीदि vol. सारीअदि B (d); सालीअदि H. २३ सेरलज्जंअं AB (c) DFG.



विस्सोणीअदि चंदणरसो । संजोईअन्ति गन्धजुत्तीओ । दीअदि  
गणिआकामुक्काणं सकप्पूरं तैम्बोलं । अवलोईअदि सकडखअं ।  
पअट्टदि हासो । पित्राअदि अं अणवरं ससिक्कारं मदिरा । इमे  
चेडां इमां चेडिआओ इमे अवरे अवधीरिदपुत्तदारं वित्ता मणुस्सा  
आसवेकरआपीदमदिरेहिं गणिआजणेहिं जे<sup>१</sup> मुक्का ते पिअन्ति<sup>२</sup> । ४०५  
अदिसेदु भोदी (९७) ।

चेटी । एदु एदु अज्जो । इमं सत्तमं पओट्टं पविसदु  
अज्जो (९८) ।

सालीअदि सार्यते । सेलज्जअं कस्तूरिका । विस्सोणीअदि । विशेष-  
(षे)ण घृष्यत इत्यर्थः । चन्दनरसः । संयोज्यन्ते गन्धयुक्तयः ।  
दीयते गणिकाकामुक्तयोः सकप्पूरं ताम्बूलम् । अवलोक्यते सकटा-  
क्षम् । प्रवर्तते हासः । पीयते चानवरतं ससीत्कारं मदिरा । इमे चेटा  
इमाश्चेटिका इमेपरेवधीरितपुत्रदारवित्ता मनुष्या आसवकर-  
कापीतमदिरैर्गणिकाजनैर्ये मुक्तास्ते पिबन्ति (पीयन्ते) । अयमभि-  
प्रायः । आदिशतु भवती ।

चेटी—(९८)एत्वेत्वार्यः । इमं सप्तमं प्रकोष्ठं प्रविशत्वार्यः ।

१ विस्सोणीअदि B (d). २ कामुआणं B B (a) D. ३ तैम्बोलं B (a).  
४ अपट्टदि DH; पअट्टादि K. ५ वीअदिअ AB (c) F; पित्राअदि B (b);  
पिअदि D; विट्ठीअदि अं ? E. ६ om : B B (ad). ७ अणवरं B (a). ८ ससिक्कारं  
K. ९ मदिरा BB (a). १० चेडाओ DEF. ११ इमे EF; इमाओ K. १२ पुत्तदारा  
B (d). १३ °करआ पीद &c. B. १४ °जणे (om हिं) B (d). १५ marg. B  
(d); जणेहिमुक्ता K. १६ पीअन्ति B (a); पीअदि H. १७ पओट्टं B (a).

विदूषकः । प्रविश्यावलोक्य च । ही ही भो । इधं वि सत्तमे  
 410 पओट्टे सुसिलिट्ठविहंगवाडीसुहणिसण्णाइं अण्णोण्णचुम्ब-  
 णपराइं सुहं अणुभवंति पारावदमिहुणाइं । दहिभत्तपूरिदोदरो  
 वम्हणो विअ सुत्तं पढदि पंजरसुओ । इअं अवरा सोमिसंमाण-  
 णालद्धप्पसरो विअ घरदासी अधिअं कुहं कुरायदि मेदणसारिआ ।  
 अणेअफलरसास्सोदपदुइं कण्ठा कुम्भदासी विअ कुं अदि परउट्ठा ।  
 415 आलम्बिदा णागं दंतेसु पञ्जरपरम्पराओ । जोधीअन्ति लावआ ।  
 आलवीअन्ति पञ्जरकविञ्जला । पेसीअन्ति पञ्जरकवोदा ।

विदू०—(९९) इहापि सप्तमे प्रकोष्ठे सुदिलिष्टविहङ्गवाटीसुखनि-  
 षण्या(ण्णा)न्यन्योन्यचुम्बनपराणि सुखमनुभवन्ति पारावतमिथुना-  
 नि । विहङ्गवाटी कपोतपालिका सैव विटङ्गम् । दधिभक्तपूरितोदरो  
 ब्राह्मण इव सूक्तं पठति पञ्जरशुकः । सूक्तं ऋक्समुदायः । शोभ-  
 नोक्तं च । इयमपरा स्वामिसंमाननालब्धप्रसरेव गृहदास्यधिकं कुरुकु-  
 रायते मदनसारिका । मैनेति प्रसिद्धा । अनेकफलरसास्वादप्रतुष्टकण्ठा  
 कुम्भदासीव कूजति परपुष्टा । कौकिलेत्यर्थः । अवलम्बिता नागदन्तेषु  
 पञ्जरपरंपराः । नागदन्ताः सर्वदास्थानसदनपुरोभागाधः प्रदेशाः ।  
 स्वार्थे कः । योध्यन्ते लावकाः । आलाप्यन्ते पञ्जरकपिञ्जलाः ।

१ भोः D. २ इधवी H. ३ अण्णोण H. ४ सुहमण्ण BDK. ५ भवन्दि D; भोन्दि K.  
 ६ पारावअ B B (a). ७ दरोविअ वम्हणो B B (a). ८ दरो om: K. ९ मन्दं  
 B (d). १० पठदि AB (ed) D; पददि B (b); पडदि K. ११ सामि om. K.  
 १२ पसरा CDJ. १३ गृहदासी B (a); घरादासी B (b). १४ राअदि BDEK;  
 कुरुकुराअदि B (a); कुरुकुराअदि ? H. १५ मअणं B B (a). १६ फल AB  
 (c); फल B (a); फल B (b) E. १७ साद BK. १८ पटुइं AB (c); पटुइ B  
 (b); पटुइ DH; पटुइ (=पटुइ) K. १९ हअदि E. २० परपुष्टा BB (a) K;  
 परपुष्टा D. २१ णागं दंतेसु B (a). २२ जोधीअन्ति ? E. २३ लावआ AB (c);  
 लावआओ K. २४ आलविअन्ति AB (bc); विअन्ति B (d); आलवीअन्ति K.  
 २५ कविञ्जरकवोदा: om. rel AB (c) F; कविञ्जलकवोदा D H.; कविञ्जला  
 B (ad); कविञ्जलाओ K. २६ कवोदआ B; कवोदाओ K.

इदो तदो<sup>१</sup> विविहमणिचि<sup>२</sup>लिदो विअ अअं सहरिसं णच्चन्तो  
रविकिरणसन्तत्तं पक्खुक्खेवेहिं विधुवेदि विअ पासादं घर-  
मोरो । अन्यतोवलोक्यं । इदो पिण्डीकिदा विअ चन्दपादा  
पदगदिं सिक्खन्ता विअ कामिणीणं पच्छादो परिभमन्ति 420  
राजहंसमिहुणां । एदे अवरे बुड्डमहल्लका विअ इदो तदो  
सच्चरन्ति घरसारसा । ही ही भो । पसारणं<sup>३</sup> अं किदं गणिआए  
णाणापक्खिसमूहेहिं जं सच्चं<sup>४</sup> केखु णन्दणवणं विअ मे  
गणिआधरं पडिभासदि । आदिसेदु भोदी (९९) ।

गौरास्तित्तिरय इत्यर्थः । प्रेक्ष्यन्ते पञ्जरकपोताः । योद्धुमिति शेषः ।  
इतस्ततो विविधमणिचित्रित इवायं सहचरीसहितः सहर्षं नृत्यत्र-  
विकिरणसंतप्तं पक्षोत्क्षेपैर्विधुवतीव प्रासादं गृहमयूरः । इतोत्र सप्र-  
म्यर्थे तसिल् । इतः पिण्डीकृता इव चन्द्रपादाः पदगतिं शिक्षन्तीव  
(शिक्षमाणा इव) कामिनीनां पश्चात्परिभ्रमन्ति राजहंसमिथुनानि । शि-  
क्षन्तीति (माणानीति) बहुवचनं मिथुनविशेषणम् । एतेपरे बुड्डमहल्लका  
वृद्धश्रेष्ठा इत्यर्थः । इवेतस्ततः संवरन्ति गृहसारसाः । ही  
हीत्याश्चर्यं इत्युक्तम् । प्रसारणं कृतं गणिकाया नानापक्षिसमूहै-  
र्यत्सत्यं खलु नन्दनवनमिव मे गणिकागृहं प्रतिभासते । आदिशतु  
भवती ।

१ om. AB (c) २ वित्तिलिदो AB (c); विचिचिदो DH; वित्तिलिदो F.  
३ करण B (ab). ४ संतत्त E. ५ पक्खक्खे (=पक्षक्षे) AB (c) DF; ६ च  
add H. ७ पिण्डीकिदा AB (bc). ८ सिक्खन्ति (=शिक्षन्ति) D. सिक्खन्ती  
H. ९ पत्त्यादो B (b); पत्तादो AB (c); पत्तादो विअ F. १० परिभमन्ति B (ab);  
परिभमन्ति B (d). ११ मिहुणां DHK. १२ बुड्ड AB (ac); बुड्ड H. १३ तदो  
तदो? B (b). १४ सारिआ H; सारसाओ K. १५ भोः AB (abcd) DF. १६ प-  
सारणं AB (bc); ण marg B (d) FG. १७ णाणा पक्खि &c. J. १८ खु D.  
१९ हरं B (b) EK. २० पडिहादि B; पडिभसदि B (b); पडिभासदि C; पडिभादि D.

425 चेटी । एदु अज्जो । इमं अट्टमं पओटुं पविसदु  
अज्जो (१००) ।

विदूषकः । प्रविश्यावलोक्य च । भोदि को एसो पट्टपावा-  
रअपाउदो अधिअदरं अच्चभुदपुणरुत्तालङ्कारालंकिदो अंगभ-  
गेहिं परिखलन्तो इदो तदो परिभमदि (१) ।

430 चेटी । अज्ज एसो अज्जआए अअं भादा भोदि (२) ।

विदूषकः । केत्तिअं तवच्चरणं कदुअ वसन्तसेणाए भादो  
भोदि । अथवा मा दाव जदि वि एसो उज्जलो सिणि

चेटी-(१००) एत्वार्यः । इममष्टमं प्रकोष्ठं प्रविशत्वार्यः । अत्र  
एत्वेत्विति न वीप्सा । प्रकोष्ठमर्यादा समाप्तेरभ्यन्तरगृहस्यागतत्वेन  
गन्तव्यस्य प्रकोष्ठान्तरस्य विरहाच्चेति ध्येयम् ।

विदू०-(१) भवति हे । क एष पट्टपावारकपावृतोधिक-  
तरमत्यद्भुतपुनरुक्तालंकारालंकृतोङ्गभङ्गैः परिखलन्नितस्ततः परिभ्र-  
मति ।

चेटी-(२) आर्य एष आर्याया अयं भ्राता भवति । वक्ष्याः  
कौतूहलानन्दसंभ्रमैरेषोयमिति पुनरुक्तिः परिहरणीया ।

विदू०-(३) कियत्तपधरणं कृत्वा वसन्तसेनाया भ्राता भ-  
वति । अथवा मा दावेति आर्याभेदः । मा तावद्यद्यप्येष उ-

१ एदु एदु B B (bd) DH. २ अट्टमपवोहं K. ३ om. B (d). ४ पावर  
del अ B (d). ५ अधिअदं B (b). ६ अच्चभुद F; अच्चमुदं K. ७ पुणरुता E.  
८ °लंकारालंकिदो CDEJ. ९ °लंकिदो दि अङ्ग° B (b). १० om. B B (a) CJ.  
११ केत्तिकं B (a). १२ भोदी ? H.

द्वौ अ सुअन्धो अ । तर्हं वि मेसाणवीधीए जादो विअ चम्प-  
अरुक्खो अणहिगमणीओ लोअस्स । अन्यतोवलोक्य । भोदि  
एसा उण का फुल्लपावारअपाउदा उवाणहजुअलणिकिखत्ते- 435  
ल्लचिक्रणेहिं पादेहिं उच्चासणे उवविट्ठा चिट्ठादि (३) ।

चेटी । अज्ज एसा कखु अम्हाणं अज्जआए अत्तिआ (४) ।

विदूषकः । अहो से करुट्टडाइणीए पोड्वित्थारे । ता किं एदं  
पवेसिअ महादेवं विअ दुआरसोहा ईहं घरे णिम्मिदा (५) ।

उज्ज्वलः स्निग्धश्च सुगन्धश्च । तथापि दमशानवीथ्यां जात इव चम्पक-  
वृक्षो न भिगमनीयो लोकस्य ॥ २९ ॥ भवत्येषा पुनः का पुष्पप्रा-  
वारकप्रावृतोपानद्युगलनिक्षिप्ततैलचिक्रणैः (णाभ्यां) पादै (दाभ्यां) रुच्चा-  
सन उपविष्टा तिष्ठति । सूक्ष्मसूत्रपुष्पाणि कृत्रिमानि यत्र भवन्ति  
स पटः पुष्पपट इति प्रसिद्धः । पादैरित्युपलक्षणे तृतीया ।

चेटी—(४) आर्य एषा खल्वस्माकमार्याया अत्तिआ माता ।  
आर्या वसन्तसेना ।

विदू०—(५) अहोस्या अपवित्राङ्गाकिन्या उदरविस्तारः । त-  
त्किमेतां प्रवेद्य महादेवमिव द्वारशोभेह गृहे निर्मिता । करट्ट का-  
रटेति भाषा महाराष्ट्री । अपवित्राङ्गाशनपरद्विजातौ प्रवर्तते कारट्ट  
ब्राह्मणः इतिवत् । पोड्वित्थपि । महादेवमिव एतां वसन्तसेनाजननीं प्रवे-  
द्य पश्चाद्द्वाराणि निर्मितानीत्यर्थः । अन्यथा कुम्भकर्णादिवदन्ति (ति)-

१ द्वौ अ J. २ तर्हं वि फुल्लपावार पावुदा उवाणहजुअलणिकिखओ अणहि &c. B (n).  
३ पमसाण AB (c); पमसाण F; दमसाण B (b). ४ वीधीए AB (c); विधीए D;  
विथिए H. ५ वलोक्य च H. ६ एषा A B (c) F; एषा H. ७ फुल्ल . . . .  
जुअलणि B (a); कापाउदा marg फुल्लपावार B (d); पुष्पपावारअ D H. ८ खु  
B. ९ करट्टडाइणीए BCFG; हाथिणीए B (a); कारट्टडाइ B (b); केरट्टडाइणीए  
E; करट्टडाइणीए H; कवट्ट K. १० इहु A B (c). ११ घरेमि H.

440 चेटी । हेदास मा ऐवं उव्हस अम्हाणं अत्तिअं । एसा  
क्खुं चाउत्थिएण पीडीअदि (६) ।

विदूषकः । सपरिहासम् । भअवं चाउत्थिअ, एदिणा उव-  
आरेण मं पि बम्हणं आलोएहि (७) ।

चेटी । हदास मरिस्ससि (८) ।

455 विदूषकः । सपरिहासम् । दासीए धीए वरं ईदिसो सून-  
पीणज्जटरो मुदो ज्जेव्व (९) ।

सीहुसुरासवमत्तिआ एऔवत्थं गदा हि गत्तिऔ ।

जइ मरइ एत्थ अत्तिआ भोदि सिआलसहस्सज्जत्तिआ ॥२९॥

भोदि किं तुम्हाणं जाणवत्ता वहन्ति (१०) ।

स्थूलशरीराया अस्याः पुनरेभिर्द्वािरैरस्मिन्गृहे प्रवेशो नैव स्या-  
दिति परमाशयः ।

चेटी-(६) हताश मैवमुपहसास्माकमत्तिअं मातरम् । एषा  
खलु चातुर्यिकेन पीडयते ।

विदू०-(७) भगवंश्चातुर्यिक, एतेनोपचारेण मामपि ब्राह्मण-  
मालोक्य ।

चेटी-(८) हताश मरिष्यसि ।

विदू०-(९) दास्याः पुत्रि वरमीदृशः शूनपीनजटरो मृत एव ।  
[ सीहुसुरेति ] (१०) सीधुसुरासवमत्ता एतादृशावस्थां गता हि

१ हा हदास K. २ एवं A. ३ उवक्खिव B B (ad); उवक्खिव K. ४ अत्तिकं B B (ad) K. ५ खु B. ६ पीडिअदि H. ७ आ दासीए B B (a). ८ थिए D. ९ ईदिसो A B (bc) C J. १० om. जटरो A B (cd) D. ११ एआ om. B (d). १२ हि सा K. १३ गत्तिअ A B (bcd); अत्तिआ B C J; अत्तिअ H. १४ मरदि A B (bcd) D E F G K. १५ सआल B (a). १६ पजत्तिआ B (d); पज्जत्तिआ K. १७ जाणवत्ता B (abd) E K; जाणवत्ता C F; जाणवत्ताइ D H.

चेटी । अज्ज णहि णहि (११) ।

450

विदूषकः । किं वा एत्थ पुच्छिअदि । तुम्हाणं खु पेम्म-  
णिम्मलजले मअणसमुद्दे त्थेणणिअम्बजहणा ज्जेव्व जाणवत्ता  
मणहरणा । एवं वसन्तसेणाए बहुवृत्तन्तं अइपओट्टं भवणं  
पेक्खिअ जं सच्चं जाणामि एकेत्थं विअ तविट्ठं<sup>१०</sup> दिट्ठं ।  
पसंसितुं णत्थि मे वाआविहवो । किं दाव गणिआघरो अहवो<sup>११</sup> 455  
कुवेरभवनपरिच्छेदो<sup>१२</sup> ति । कहिं तुम्हाणं अज्जआ (१२) ।

गतिआ अतिवृद्धेत्यर्थः । यदि त्रियतेत्र माता भवति शृगालसहस्र-  
यात्रा ॥२९॥ हे भवति किं (किं) युष्माकम् [यानपात्राणि वहन्ति] ।

चेटी—(११) आर्य नहि नहि ।

विदू०—(१२) किं वात्र पृच्छयते । युष्माकं खलु प्रेमनिर्मलज-  
ले मदनसमुद्रे स्तननितम्बजवनान्येव [यानपात्राणि मनोहराणि] । एवं  
वसन्तसेनाया बहुवृत्तात(न्त)मष्टप्रकोष्ठं भवनं प्रेक्ष(क्ष्य) यत्सत्यं  
जानाम्येकस्थम् । एकत्र स्थितमित्यर्थः । इव त्रिविष्टपं दृष्टम् । प्रशंसितुं  
नास्ति मे वाचाविभवः । किं तावद्गणिकागृहमथवा कुवेरभवनप-  
रिच्छद इति । परिच्छदो विस्तारः । कुत्र युष्माकमार्या ।

१ पुच्छीआदि H. २ णिम्मल om: B B (a). ३ त्थेणणीअं वजहणा A B (c);  
°थणB (d); °णीअं H; ४ एव B; एव E F. ५ जाणवत्ताई D H; जाणवता E K.  
६ मच्छाहरणा B B (a); मणहरणाई D H. ७ एवं B. ८ बहुवृत्तं (a) D.  
९ अइ पओ° H. १० पओट्टभवनं A B (c). ११ एत्थं B (a) K; एकत्थं del क  
B (d). १२ °ति बि; also विट्ठं(इ) अं B B (abd) D E G H K. १३ गणि-  
अघरो A B (c); °हरो B E G K; गणिहरो B (b). १४ आदु B C D E K.  
१५ भवणा B (a). १६ परिच्छेदो AB (c) CDJ; पडिच्छंदो BE; °त्थेदो B (b);  
परिच्छंदो B (b) K.

चेटी । अज्ज एसा रुक्खवाडिआए चिट्ठदि । ता पविसदु  
अज्जो (१३) ।

विदूषकः । प्रविश्य दृष्ट्वा च । हे ही भो । अहो रुक्खवा-  
160 डिआए सैस्सिरीअदा । अच्चरीअकुसुमा जत्थ रोविदा अणेअपां-  
दवा गिरन्तरपादवतलणिम्मिदा जुवदिजणजहणप्पेमाणा पट्टे-  
दोला सुवण्णजूहिआसेहो<sup>१०</sup>लिआमालईमल्लिआणोमो<sup>११</sup>लिआकु-  
रवआअदिमोत्तअप्पहुदिकुसुमेहिं सँअं गिवडिदेहिं जं सँधं  
लहुं करोदि विअ णन्देणवणस्स सँस्सिरीअदं । अन्यतोवलोक्य ।

चेटी—(१३) आर्य एषा वृक्षवाटिकायां तिष्ठति । तत्प्रविशत्वार्थः ।

विदू०—(१४) अहो वृक्षवाटिकायाः सश्रीकता । अच्चरीति(?)—  
कुसुमा यत्र रोपितो (ता अ)नेकपादयां (पा) निरन्तरपादपतलनिर्मिता यु-  
वतिजनजघनप्रमाणा पट्टदोला सुवर्णयूथिकाशेफालिकामालतीमल्लिका-  
नवमालिका कुरवकातिमुक्तकप्रभृतिकुसुमैः स्वयं निपतितैर्यत्सत्यं लघू-  
करोतीव नन्दनवनस्य सश्रीकताम् । इतश्चोदयत्सूर्यसमप्रभैः कमलर-  
क्तोत्पलैः संध्यायत इव दीर्घिका । वापीत्यर्थः । अपि च [एषो (ष) इति ।]

१ ही ही भो अहो om. G. २ भोः D. ३ सस्सिरीअदा B B (a). ४ अच्चरिअ  
(=आश्चर्य) D H. ५ कुसुमपत्थारारो° B. ६ रोविदा अणेअ C J. ७. बादवा,  
वादवा &c. A B (bcd) D F. ८ गिरन्तर° K. ९ तले D. १० णिमिच्चा B  
(a). ११ जुवति A B (b) K; जुवदि B; जुवति F. १२ पमाणा B D E K.  
१३ पट्टदोलो H; पट्टदोळा K. १४ जुहिआ B D E F; जुहहिआ K. १५ सेफालिआ  
B; सहोलिआ B (b). १६ णोवमालिआ° B (a); णोमालिअ J. १७ कुरवअ B (a)  
K; कुरकआदि° B (b); कुरवआदि° E. १८ मेत्तअ B (d). १९ पट्टदि B B  
(ad) D. २० सअ E. २१ सत्त्वं K. २२ लहुइ B; लहुइ B (ad) K; लहुई  
B (b); वहुइ E; लहुं इ G. २३ णदणस्स K. २४ वणसस्सिरीअकदं B (a);  
सरीअदं D H.



इदो अ उदअन्तसूरसमप्यहोहिं कमलरत्नोपलेहिं संज्ञाअदि 465  
विअ दीहिआ ।

अवि अ ।

एसो असोअवुच्छो णवगिगअकुसुमपल्लवो भादि ।

सुहडो व्व समरमञ्जे घणलोहिदपङ्कचचिको ॥ ३० ॥

भोदि ता कहि तुम्हाणं अज्जआ (१४) ।

470

चेटी । अज्ज ओणमेहि दिट्ठि । पेक्ख अज्जअं (१५) ।

विदूषकः । दृष्टोपमृत्यु । सोत्थि भोदीए (१६) ।

वसेन्तसेना । अये मैत्रेयैः । उत्थाय । स्वागतम् । इदमा-  
सनम् । अत्रोपविश्यताम् ।

विदूषकः । उवविसदु भोदी (१७) । उभावुपविशतः । 475

आर्याच्छन्दः । एषोशोकवृक्षो नवनिर्गतकुसुमपल्लवो भाति । सुभट  
इव समरमध्ये घनलोहितपङ्कचचिकः । चचिका चर्चा ॥ ३० ॥ भवति  
हे । तत्कुत्र युष्माकमार्या ।

चेटी—(१५) आर्यं अवनमय दृष्टिम् । पश्यार्याम् ।

विदू०—(१६) स्वस्ति भवत्यै ।

विदू०—(१७) उपविशतु भवती ।

१ समपिपदेहि K. २ रत्नोत्पलेहि B (a); रत्नोपलेहि D. ३ संज्ञाअदि K.  
४ दिहिआ A B (c). ५ अविअ om: B B (a). ६ वच्छो B (d). ७ गिगम  
CDJ. ८ पल्लवो D H. ९ सुभटो D H. १० भोदु AB (bc) CDJ. ११ om.  
B (b). १२ ओणमेहि K. १३ दिट्ठिअं AB (bcd) DEFK. १४ The  
whole speech om. G. १५ (संस्कृतमा. अत्र ) before अये D H. but H. has  
अं; अण B (a). १६ मैत्रेय AB (bc) F. १७ Whole speech om. G.

वसन्तसेना । अपि कुशलं सार्थवाहपुत्रस्य ।

विदूषकः । भोदि कुंसलं (१८) ।

वसन्तसेना । आर्य मैत्रेय अपीदानीम्

गुणप्रवालं विनयप्रशाखं

480

विश्रम्भमूलं महीनयपुष्पम् ।

तं साधुवृक्षं स्वगुणैः फलाढ्यं

सुहृद्दिहङ्गाः सुखमाश्रयन्ति ॥ ३१ ॥

विदूषकः । स्वगतम् । सुदुर्गं उवलक्खिदं दुर्द्धविलासिणीए ।

प्रकाशम् । अथ इं (१९) ।

485

वसन्तसेना । भये किमागमनप्रयोजनम् ।

विदूषकः । सुणादु भोदी । तत्तभवं चारुदत्तो सीसे अ-

ञ्जलिं कदुअ भोदिं विण्णवेदि (२०) ।

वसन्तसेना । अञ्जलिं वद्धा । किमाज्ञापयति ।

विदू०—(१८) हे भवति कुशलम् ।

वस०—गुणप्रवालमिति । पद्यं स्पष्टम् । सावयवरूपकमलंकारः ।

उपजातिच्छन्दः ॥ ३१ ॥

विदू०—(१९) [सुष्ठु] उपलक्षितं दुष्टविलासिन्या । अथ किम् ।

विदू०—(२०) शृणोतु भवती । तत्रभवांश्चारुदत्तः शीर्षेञ्जलिं

कृत्वा भवतीं विज्ञापयति ।

१ Whole speech om. G. २ अथि AB (c) F; अथे D. ३ कुशलं CDFG; HJ. ४ om. AB (bc) DEK; add marg. B (d). ५ उदु D. उदु H. ६ अथ K. ७ किमाकस्मिकागं G. ८ सीसेण AB B (acd). ९ भोदी D. १० विण्णवेदि K.

विदूषकः । मये तं सुवर्णभण्डं विस्मयादो अत्तण-  
केरि<sup>१</sup>कोत्ति कदुअ जूदे हारिदं । सो अ सहीओ राआवच्छआरी 490  
ण आणिआदि कहिं गदो त्ति (२१) ।

चेटी । अज्जए दिहिआ वडुंसि । अज्जो जुदिअरो  
संवुत्तो ( २२ ) ।

वसन्तसेना । स्वगतम् । कथं चोरेण अवहदं पि सोण्डी-  
रदाए जूदे हारिदंति<sup>२</sup> भणादि । अदो ज्जेव्व कामीअदि (२३) । 495

विदूषकः । ता तस्स कारणादो गेण्हदु भोदी ईमं रअ-  
णावलि (२४) ।

वसन्तसेना । आत्मगतम् । किं दंसेमि तं अलङ्कारं ।  
विचिन्त्य । अथवा ण दाव (२५) ।

विदू०-(२१) मया तत्सुवर्णभाण्डं विस्मयादात्मनः कृत (?)  
इति कृत्वा द्यूते हारितम् । स च सभिको राजावश्य(?)कारी न ज्ञायते  
कुत्र गत इति ।

चेटी--(२२) आर्य(र्ये) दिष्ट्या वर्धते । आर्यो द्यूतकरः संवृत्तः ।

वस०-(२३) कथं चोरेणापहतं शौण्डीरतया द्यूते हारितमिति  
भणति । अत एव काम्यते ।

विदू०-(२४) तत्तस्य कारणादृक्कानु भवतीमां रत्नावलीम् ।

वस०-(२५) किं दर्शयामि तमलंकारम् । अथवा न तावत् ।

१ मये B (a). २ वीसंभादो BB (ad); om. E. ३ केरिन्ति B (a).  
४ सहीओ B (a). ५ राआव(व)त्थआरी BD; Joined to असहीओ one word  
K; राअवात्थहारी CJ; राआवच्छआरी del च्छा add marg. त्य B (d). ६ आ-  
णीअदि B. ७ वडुत्ति B (b). ८ जूदअरो D H. ९ om. E. १० om.  
AB (bcd) DEKG; वि B (a). ११ Before चोरेण BB (a). १२ दोत्ति  
BDK; हारिदोत्ति E. १३ भोदि D. १४ एदं AB (bcd). १५ om. B B (a).

500

विदूषकः । किं दाव ण गेण्हदि भोदी ऐदं रअणा-  
वलिं (२६) ।

वसन्तसेना । विहंस्य सखीमुखं पश्यन्ती । मित्तेअ कथं ण  
गेण्हिहसं रअणावलिं । इति गृहीत्वापार्श्वे स्थापयति । स्वगतम् ।  
कथं झीणकुसुमादो वि सहआरपादवादो मअरन्दबिन्दओ  
505 णिवडन्ति । प्रकाशम् । अज्ज विण्णवेहि तं जूदिअरं । भंम  
वअणेण अज्जचारुदत्तं अहं पि पदोसे अज्जं पेक्खिदु आअ-  
च्छोमिति (२७) ।

विदूषकः । स्वगतम् । किं अण्णं तोहिं गदुअ गेण्हिहसंदि ।  
प्रकाशम् । भोदिं भणामि । स्वगतम् । णिअत्तीअदु ईमादो गाणि-  
510 आपसङ्गादोत्ति (२८) । इति निष्क्रान्तः ।

विदू०—(२६) किं तावन्न गृह्णाति भवत्येतां रत्नावलीम् ।  
वस०—(२७) मैत्रेय कथं न ग्रहीष्यामि रत्नावलीम् । कथं  
हीनकुसुमादपि सहकारपादपान्मकरन्दबिन्दवो निपतन्ति । आर्य  
विज्ञापयसि तं द्यूतकरम् । मम वचनेनार्यचारुदत्तमहमपि प्रदोष  
आर्यं प्रेक्षितुमागमिष्यामीति ।

विदू०—(२८) किमन्यत्तत्र गत्वा ग्रहीष्यति । हे भवति भ-  
णामि । निवर्ततामस्माद्वणिक्काप्रसङ्गादिति ।

१ इमं B. २ om : DH. ३ छिण D H.; खीण K. ४ दोवि looks like  
खेवि K. ५ सहिरपादं B (a); सहआरत्थादं ? K. ६ मकरंद B (d) K. ७ विदवो  
B (d). ८ विण्णवेहि AB (bcd) DE GK. ९ जूदअरं D. १० मह B (a).  
११ वि AB (bd). १२ आगमिस्सामिति AB (cd) DEFG; आगमिस्सामिति  
B (b); गमिस्सामिति K. १३ तर्हि B (a). १४ गेण्हिहसदि D. १५ भो B  
(a). १६ भिणिअं B (a); णीअत्तिं AB (c); णिवत्तिअदु D; णीवअत्तिं H.  
१७ om. CJ.

वसन्तसेना । हञ्जे गण्ह एदं अलङ्कारअं । चारुदत्तं अहि-  
रमिदुं गच्छम्ह (२९) ।

चेटी । अज्जए पेक्ख पेक्ख । उण्णमादि अकालदुद्दिणं (३०) ।

वसन्तसेना ।

उदयन्तु नाम मेघा भवतु निशा वर्षमविरतं पततु । 515

गणयामि नैव सर्वं दयिताभिमुखेन हृदयेन ॥ ३२ ॥

हञ्जे हारं गेण्हिअ लंहुं आअच्छ (३१) ।

इति निष्क्रान्ताः सर्वे ।

॥ मदनिकाशर्विलको नाम चतुर्थोऽङ्कः ॥

वस०—(२९) हञ्जे गृहाणैतमलंकारम् । चारुदत्तमभिरन्तुं  
गच्छामः (वः) ।

चेटी—(३०) आर्ये पश्य पश्य । उन्नमत्यकालदुर्दिनम् ।

वस०—[उदयन्तु नामेति] आर्याञ्जन्दः । अत्र चारुदत्तानुरागः  
परमार्थः । अत्र उन्नमत्यकालदुर्दिनमिति चेटीवचनेन उदयन्तु नाम मेघा  
इति वसन्तसेनावक्येन चाव्यवहितमेव पञ्चमाङ्गादौ वर्षर्तुवर्णना-  
वतारः सूच्यते । स चायं वर्षर्तुवर्णनावतारः पूर्वं 'पातु वो नीलकण्ठस्य  
कण्ठः श्यामाम्बुदोपमः । गौरी भुजलता यत्र विद्युल्लेखेव राजते ॥'  
इति नान्द्यामेव कृत इति ध्येयम् ॥ ३२ ॥

वस०—(३१) हञ्जे हारं गृहीत्वा लज्जागच्छ ।

इति मृच्छकटिकप्रकरणव्याख्यायां श्रीलल्लादीक्षितसंख्यावता भ्र-  
मेण महता निर्मितायां मदनिकाप्रदानं नाम चतुर्थोऽङ्कः ॥ ४ ॥

१ दुर्दिणं AB (c). २ संस्कृतमाभिन्य before उद० D; संस्कृतं H; उदयन्ति B  
(a). ३ वर्षमवि०? H. ४ हृदयेन H. ५ लहुलहु BK; लहु B (b) DH;  
६ निःक्रान्ताः K. ७ Before मद० B has इति मृच्छकटिकायां; D and H have मृच्छ-  
टिकप्रकरणे चतुर्थोऽङ्कः; EK have मदनिकाशर्विलकश्चतुर्थोऽङ्कः; मदनिकाप्रदानं Com.

## पञ्चमोऽङ्कः ।

ततः प्रविशत्यासनस्थः सोत्कण्ठश्चारुदत्तः ।

चारुदत्तः । उर्ध्वमवलोक्य । उन्नमत्यकालदुर्दिनम् । यदेतत् ।

आलोकितं गृहशिखण्डिभिरुत्कलापै-

र्हसैर्यियासुभिरैपाकृतमुन्मनस्कैः ।

5

आकालिकं सपदि दुर्दिनमन्तरिक्ष-

मुत्कण्ठितस्य हृदयं च समं रुणद्धि ॥ १ ॥

इदानीमनुपदमेवास्मिन्नङ्के चतुर्थे विदूषकं प्रति वसन्तसेनाया गच्छ-  
(च्छ) चारुदत्ताय सायं मदागमनं निवेदयेति वाक्येन सूचितः  
प्रवेशः प्रकरणनायकस्य चारुदत्तस्येति बोध्यम् । तथाचोक्तं दशरूप-  
के—‘प्रवेशचूलिका चैव तथा विष्कम्भकोपरः । अङ्कावतारोङ्कमुख-  
मर्थोपक्षेपपञ्चकम् ॥’ इति । पञ्चानाममीषामर्थोपक्षेपकानां(णां) लक्ष-  
णानि सोदाहरणानि तत्रैव स्पष्टानि । प्रवेशयतीति प्रवेशः । पञ्चाद्यच् ।  
अधमपात्रप्रयोज्यः प्रवेशकः । अत्र ण्वुल् । तदुक्तम्—‘भृत्यवर्गकथा-  
वच्च कर्तव्यस्तु प्रवेशकः । अन्तर्जवनिकासंस्थैस्तथा मागधवन्दिभिः ॥  
अर्थोपक्षेपणं यत्र क्रियते सा हि चूलिका । विष्कम्भस्तु  
द्विधा सोयं शुद्धः संकीर्ण एव च । शुद्धो मध्यमपात्रेण संकीर्णो  
मध्यमाधमैः ॥’ इति । [इ]दमुक्तमिह किंचिदुद्देशत इति ज्ञेयम् । अ-  
त्राङ्के तावदा समाप्तिवर्षर्तुवर्णनं चारुदत्तेन वसन्तसेनया च विटेन  
च यथायथं क्रियते । तदिदं वसन्तसेनाचारुदत्तयोरन्योन्यानुरागोद्दीपन-

अपि च ।

मेघो जलार्द्रमहिषोदरभृङ्गनीलो

विद्युत्प्रभारचितपीतपटोत्तरीयः ।

आभाति संहतबलाकगृहीतशङ्खः

10

खं केशवोपर इवाक्रमितुं प्रवृत्तः ॥ २ ॥

अपि च ।

केशवगान्ध्यामः कुटिलबलाकावलीरचितशङ्खः ।

विद्युद्गुणकौशेयश्चक्रधर इवोन्नतो मेघः ॥ ३ ॥

विभावत्वेनावतरतीति ध्येयम् । तत इति । सोत्कण्ठो वसन्तसेनाविषय-  
कोत्कण्ठासहितश्चारुदत्तः । यदेतदिति । एतद्विप(य)ति दृश्यमानं यद्दु-  
र्दिनं मेघाच्छन्नं दिनं तदालोकितमित्यादि श्लोकार्थाभिन्नमिति शाब्द-  
बोधः । [आलोकितामिति ।] वसन्ततिलकाब्जः (न्दः) । अपाकृत-  
मपकारमिव मत्वा स्थितमित्यर्थः । अकालेसमये भवमाकालिकम् ।  
दुर्दिनं कर्तुं । गगनं विरहिजनहृदयं च सहैव व्याप्नोतीति सहोक्तिर-  
त्रालंकारः ॥ १ ॥ [मेघ इति] निरुक्तं छन्दः । जलार्द्रमहिषस्यो-  
दरं भृङ्गश्च तद्वन्नीलः । गजमहिषादीनां स्वतः द्यामस्त्वेपि जलार्द्र-  
तायामतिदयामता दृश्यते । तत्राप्युदरदेशेधिकतरेति द्रष्टव्यम् ।  
संहताः पुञी(ञ्जी)भूताः । बलाका वकाः । बलाकाशब्दः पुलि-  
गोत्राभिमतः । अपरः केशवो वामनावतारः श्रीहरिर्यथा तथा खं  
गगनमाक्रमितुं प्रवृत्तः सन् रराज इति शेषः । अत्र पूर्णोपमालं-  
कारः ॥ २ ॥ इममेवार्थमार्यावृत्तेन प्राह । [केशवगान्ध्यामिति] स्फुटा-

15

एता निषिक्तरजतद्रवसंनिकाशा

धारा जवेन पतिता जलदोदरेभ्यः ।

विद्युत्पदीपशिखया क्षणनष्टदृष्टा-

च्छिन्ना इवाम्बरपटस्य दशाः पतन्ति ॥ ४ ॥

संसक्तैरिव चक्रवाकमिथुनैर्हंसैः प्रडीनैरिव

20

व्याविद्धैरिव मीनचक्रमकरैर्हर्म्यैरिव प्रोच्छ्रितैः ।

तैस्तैराकृतिविस्तरैरनुगतैर्मैवैः समभ्युन्नतैः

पत्रच्छेद्यमिवेह भाति गर्गनं विश्लेषितैर्वायुना ॥ ५ ॥

एतत्तद्भूतराष्ट्रचक्रसदृशं मेघान्धकारं नभो

हृष्टो गर्जति चातिदर्पितवलो दुर्योधनो वा शिखी ।

र्थम् ॥ ३ ॥ [एता इति.] शिखया ज्वालया ॥ ४ ॥ [संसक्तैरिवेति.] इमानि चत्वार्युपमानानि वायुना वियतीतस्ततश्चलितानां जल-  
दानामिति ज्ञेयम् । संसक्तैर्मिलितैः । प्रडीनैरुड्डीनैः । व्याविद्धैः  
समुद्रक्षोभादितस्तत उत्क्षिप्तैः । प्रोच्छ्रितैरुच्चैरित्यर्थः । मीनानां चक्रं  
समूहो मकराश्च । तैस्तैस्तत्तद्भिर्भागस्थितैः । आकृतिभिः स्वस्वस्व-  
रूपैः । विस्तृतैर्विस्तारवद्भिः(?) । अनुगतैर्मिलितैः । समभ्युन्नतैश्च ।  
वायुना विश्लेषितैर्वियोजितैरितस्ततो विचलितैरिति यावत् । मेघैरिदं  
गगनम् । इहैतद्भूतलोर्ध्वदेशावच्छिन्नम् । य(प)त्रच्छेद्यं चित्रमिव  
भातीत्यन्वयः । चित्रमिव विचित्रं शोभत इत्यर्थः । पत्रच्छेद्यमिति  
पदमालेख्यापरपर्यायस्य चित्रपदार्थस्य वाचकं रूढम् ॥ ५ ॥ [एत-  
दिति.] धृतराष्ट्रचक्रं कौरवसैन्यं तेन सदृशं नभः । सादृश्यं  
चानयोराभू(?) वियन्मण्डलमन्धकारकारित्वेन विनष्टचन्द्रार्कतया च



अक्षयूतजितो युधिष्ठिर इवाध्वानं गतः कोकिलो

25

हंसाः संप्रति पाण्डवा इव वनादज्ञातचर्या गताः॥६॥

विचिन्त्य । चिरः खलु कालो मैत्रेयस्य वसन्तसेनायाः  
सकाशं गतस्य । नाद्याप्यागच्छति ।

प्रविश्य

विदूषकः । अहो गणिआए लोभो अदक्खिणदा अ । 30

जंदो णं कथां वि कदा अण्णा । अण्णाअरेण उज्जेव्व अभणिअ किं  
पि एअमेअ गहिदो रअणावली । एत्तिआए ऋद्धीए णं तेए

बोध्यम् । वा शब्द इवार्थे । दुर्योधन इवेत्यर्थः । शिखी मयूरः ।  
न ध्वानः शब्दः अध्वानः शब्दाभावस्तं मौनं गतः कोकिलः । यु-  
धिष्ठिरोपि अध्वानं पन्थानम् । वनादिति ल्यब्लोपे कर्मणि पञ्च-  
मी । वनं प्राप्येत्यर्थः । अज्ञातचर्याम् । पाण्डवपक्षे महाभारते विरा-  
टपर्वणि पाण्डवानामज्ञातचर्या स्फुटैव । हंसपक्षे हंसानां वर्षर्ताव-  
भावादज्ञातचर्या ज्ञातव्या ॥ ६ ॥

विदू०—(१) अहो गणिकाया लोभोदक्षिणता चानुदारता । यतो  
न कथा कृतान्या । अनादरेणैवाभणित्वा किमप्येवमेव गृहीता र-  
त्नावली । कथा कथं हारितं हेमभाण्डमित्यादिका नैव कृत्येत्यर्थः ।  
एतावत्या ऋद्ध्या न तथाहं भणितः । आर्य मैत्रेय विश्राम्यतु गल्लकेन

१ °वारण्यं A B (c) D F. २ °चर्यं A B (c) D F. ३ आहो H. ४ लोभो  
अ दक्खि° B. ५ °जधो F; जंदो K. ६ न A B (c) F; om: D; अण्णा क-  
था वि ण कदा B B (a). ७ कथा वि or वि C also B. ८ किदा D H. ९ अण्णा-  
अणाअरेण (= अन्यायनागरेण &c) H ? K. १० अणादरेण B B (ad). ११ किञ्चि  
B B (a); किं वि or वि D E F G K. १२ एवमेव B (a) D. H. १३ गहिदा  
B (a). १४ रिद्धीए B also H which has रित्तिए. १५ om: B B (a).  
१६ ताए B (d).

अहं भाणिदो । अज्ज मित्तेअ वीसमीअदु गल्लकेण पाणीअं  
 पिबिअ गच्छीअदु त्ति । ता मा दाव दासीए धीआए गणि-  
 35 आए मुहं पि पेक्खिस्सं । सनिवेदम् । सुट्ठु कखु वुच्चोदि ।  
 अकन्दसमुत्थिदा पउमिणी, अवंचओ वाणिओ, अचोरो  
 सुवण्णआरो, अकलहो गामसमागमो, अलुद्धा गणिओ त्ति ।  
 दुक्करं एदे संभावीअन्ति । ता पिअवअस्सं गदुअ इमादो  
 गणिआपसंगादो णिवत्तावेमि । परिकम्प दृष्ट्वा । कथं पिअव-  
 40 अस्सो रुक्खवाडिआए उवविट्ठो चिट्ठदि । ता जाव  
 उवसप्पामि । उपसृत्य । सोत्थि भो ते । वड्ढु भवं (१) ।

पानीयं पीत्वा गम्यतामिति । तन्मा तावहास्याः पुन्या गणिकाया  
 [मुखमपि द्रक्ष्यामि] । ऋद्धिरेतावत्युचितेति कटाक्ष इति भावः । सुष्टु  
 खलूच्यते । अकन्दसमुत्थिता पद्मिनी, अवञ्चको वणिक, अचौरः  
 सुवर्णकारः, अकलहो ग्रामसमागमः, अलुद्धा गणिकेति । दुष्करमेते  
 संभाव्यन्ते । एते पद्मिन्यादयः पदार्था अकन्दोत्थिताः संभाव्यन्ते ।  
 परंत्वलुद्धा गणिकेत्यसंभाव्यमेवेति भावः । तत्प्रियवयस्यं गत्वा-  
 स्माद्गणिकाप्रसंगान्निर्व(व)र्तयामि । कथं प्रियवयस्यो वृक्षवाटिकायामु-  
 पविष्टस्तिष्ठति । तद्यावदुपसर्पामि । स्वस्ति भो ते । वर्धतां भवान् ।

१ एवं पि for अहं B; एवं वि B (a); om: B (b). २ जे अज्ज B. ३ विसमी-  
 अदु B (d). ४ गल्लकेण B; गल्लकेण B (a); गल्लकेण Corr. मल्लकेण B (d);  
 मल्लिकेण D H. ५ पाणिअं BB (a) EH. ६ marg. add before पिबिअ पि पिबिअ J.  
 B (d). ७ पिबीअदुत्ति B; पिबिअ गच्छी० pr. m. del गच्छी B (d). ८ दासी-  
 एधीआए om: G. ९ 'मुहं... सनिवेदम्' om: AB (bcd) DEFK; मुहं वि B  
 (a); मुहं पेक्खिस्सं सनिवेदं marg. B (d). १० सुट्ठु F. ११ उच्चोदि H; उट्ठदि K.  
 १२ पदुमिणी AB (bcd) DEK. १३ सुवण्णकारो B (d); सुवण्णआरो E. १४ अक-  
 लहो K. १५ समागमे K. १६ गणिअ B F; गणीअ B (d). १७ दे K. १८ संभा-  
 वणीअंति B (d); भाविअन्ति E; संभावीअन्ति K. १९ णिवतामि K. २० पिअस्सो  
 B (a); पिअवस्सो B (d). २१ भोदे AB (bc) DF; भवदे J.

चारुदत्तः । विलोक्य । अये सुहृन्मे मैत्रेयः प्राप्तः । व-  
यस्य स्वागतम् । आस्यताम् ।

विदूषकः । उवविट्टुम्हि ( २ ) ।

चारुदत्तः । वयस्य कथय तत्कार्यम् ।

45

विदूषकः । तं कखु कज्जं विणट्टं ( ३ ) ।

चारुदत्तः । किं तया न गृहीता रत्नावली ।

विदूषकः । कुदो अम्हाणं एत्तिअं भाअधेअं । णव-  
णलिनकोमलं अञ्जलिं मत्थए कदुअ पडिच्छिआ ( ४ ) ।

चारुदत्तः । तत्किं ब्रवीषि विनष्टमिति ।

50

विदूषकः । भो कथं णं विणट्टं । जं अभुत्तस्स अपीदस्स

विदू०—(२) उपविष्टोऽस्मि ।

विदू०—(३) तत्खलु कार्यं विनष्टम् ।

विदू०—(४) कुतोऽस्माकमेतावद्भागधेयम् । यत्ता न गृहीष्यती-  
ति भावः । नवनलिनकोमलमञ्जलिं मस्तके कृत्वा प्रतिगृहीता ।

विदू०—(५) भो कथं न विनष्टम् । यदभुक्तस्यापीतस्य चौरैरप-

१ अये कथं BB (a); अए K. २ मे om; B B (abd). ३ om; BB (ad) EGK. ४ विट्टोस्मि BDH; उप० B (d); उपविमसि K. ५ कथयत कार्यम् AB (c). ६ तया न om; B (b). ७ एत्तिआ B (a) EK; रत्तिआ B (d) G. ८ भा-  
अधेआ B (ad) G; अधेअं D. भागधेआ FK. ९ हत्थं BB (a). १० पडिच्छिआ (?)  
pr. m. corr. छिदा B (d). ११ नष्टमिति BB (a) EFGK. १२ om; BB (a). १३ अभुत्तपीदस्स AB (bcd) DEK; अभुत्तपिद० H.

चोरेहिं अवहदस्स अप्यमुल्लस्स सुवण्णभण्डअस्स कारणादो  
चंदुस्समुद्धारभूदा रअणमाला हारिदा ( ९ ) ।

चारुदत्तः । वयस्य । मा मैवम् ।

55 यं समालम्ब्य विश्वासं न्यासोस्मासु तथा कृतः ।  
तस्यैतन्महतो मूल्यं प्रत्ययस्यैव दीयते ॥ ७ ॥

विदूषकः । भो वअस्स एदं पिं मे दुदिअं संतोव-  
कारणं जं सहीअणदिण्णसंगाए पडन्तोवारिदं मुहं कदुअ अहं  
उवहसिदो । ता अहं बह्मणो भविअ दाणिं भवन्तं सीसेण  
60 पाडिअ विण्णवेमि । निवत्तीअदु अप्पा इमादो बहुपच्चवाआदो  
इतस्याप्र(ल्प)मूल्यस्य छुवर्णभाण्डस्य कारणाच्चतुःसमुद्धारभूता  
रत्नमाला हारिता ।

चारु०—[अयं श्लोकः पूर्व तृतीयाङ्के १६७ पृष्ठे व्याख्यात एव] ॥ ७ ॥

विदू०—(६) भो वयस्य एतदपि मे द्वितीयं संतापकारणं यत्स-  
खीजनदत्तसंज्ञया पटान्तापवारितं मुखं कृत्वाहमुपहसितः । तदहं  
ब्राह्मणो भूत्वेदानीं भवन्तं शीर्षेण पतित्वा विज्ञापयामि । ब्राह्मणो  
महत्कार्यं विना न कमपि साष्टाङ्गं प्रणमतीति भावः । निवर्तताम्  
अप्याः(प्पा) आत्मा ममेत्यर्थः ? । अस्माद्बहुप्रत्यवायाद्गणिका-  
प्रसंगात् । गणिका नाम पादुकान्तरप्रविष्टेव लेडुआ लोष्टिका शर्क-  
रेत्यर्थो वा । दुःखेन पुनर्निराक्रियते । अपि च । भो वयस्य गणिका,

१ चोरेहिं अवहदस्स om: B (d). २ अप० B (d). ३ भंडस्स D H.  
४ चतुस्स° B (ab); चउस्स° H. ५ णावली BB (a); मालिआ D H.  
६ Followed by पय BB (a). ७ न्यासे A B (c). ८ मौल्यं B (a). ९ वि  
B (a). १० दुदिअसं E. ११ संदाव D; संताव E. १२ पडन्ताववारिदं A B (c)  
D F; पडन्तोववारिदं B (b). १३ मुदं हं? B (d). १४ दोष्टि DH. १५ पच्चवाआ  
om; दो A B (c) F; पच्चवाअंदो H.

गणिआपसंगादो । गणिआ णाम पादुअन्तरप्पविट्ठा विअं  
लेट्ठुआ दुक्खेण उँण णिराकरीअदि । अवि अ । भो वअस्स  
गणिआ हत्थी काअत्थओ भिक्खु चाटो रासहो अं जहिं  
एदे णिवसन्ति तैहिं दुँट्ठा वि ण जाअन्ति (६) ।

चारुदत्तः । वयस्य अलमिदानीं सर्वं परिवादमुक्त्वा । 65  
अवस्थयैवास्मि निवारितः । पश्य ।

वेगं करोति तुरगस्त्वरितं प्रयातुं

प्राणव्ययान्न चरणास्तु तथा वहन्ति ।

सर्वत्र यान्ति पुरुषस्य चैलाः स्वभावाः

खिन्नास्तंतो हृदयमेव पुनर्विशन्ति ॥ ८ ॥

70

हस्ती, कायस्थो, भिक्षुः, चाटः, क्षुद्रविषयभोक्ता, रासभय यत्रैते  
निवसन्ति तत्र दुष्टा अपि न जायन्ते । दुष्टा इति भावे क्तः । दोषा  
इत्यर्थः । न जायन्तेपि तु जायन्त एवेत्यर्थः । तत्र तत्र धर्मिपरस्य  
धर्मपरत्वं धर्मपरस्य धर्मिपरता च वक्तुर्विदूषकत्वादेव संगच्छत इति  
ध्येयम् ।

चारु०-परिवादं निन्दाम् । अवस्थया दारिद्र्यरूपया । 'उत्पद्यन्ते  
विलीयन्ते दरिद्राणां मनोरथाः' इति समानार्थं पद्यं पठति । [वेगं  
करोतीति ।] प्राणस्य बलस्य व्यय(या)प्रा(ध्ना)सादित्यर्थः । स्पष्ट-  
मवशिष्टम् ॥ ८ ॥

१ पविट्ठा B (ad). २ लेट्ठुआ विअ BB (ad). ३ लोहआ K. ४ om: B  
B (ad). ५ णिराकरीदि B (a). ६ काअट्ठओ A B (c) D F. ७ भिक्खु BB  
(abd). ८ आडो D; चाटो G; वाअडो H. ९ om: BB (a). १० तहिं तहिं  
B (a). ११ दुट्ठा B (ad); दुट्ठा E K. १२ सर्वं B (d). १३ विहन्ति H.  
१४ चला स्वभावाः H. १५ स्तदा or दो H. १६ जदंति ? H.

अपि च । वयस्य

यस्यार्थास्तस्य सा कान्ता धनहार्यो ह्यसौ जनः ।  
स्वगतम् । न । गुणहार्यो ह्यसौ जनः । प्रकाशम् ।

वयमर्थैः परित्यक्ता ननु त्यक्तैव सा मया ॥ ९ ॥

75 विदूषकः । अधोवलोक्य स्वगतम् । जधा एसो उद्धं पे-  
क्खिअ दीहं<sup>१</sup> गिससदि तथा तक्केमि मए विणिवारिअन्तस्स अ-  
धिअदरं वड्डिदा से उक्कण्ठा । ता सुट्ठु क्खु एव्वं वुच्चदि  
वामो कामो त्ति । प्रकाशम् । भो वअस्स भणिदं अँ ताए भ-  
णेहि चारुदत्तं अज्ज पओसे मए एत्थ आअन्तव्वं त्ति । ता  
80 तक्केमि रअणावलीए अपरितुँट्ठा अँवरं मँगिदुं आअेमिस्स-  
दिन्ति ( ७ ) ।

चारुदत्तः । वयस्य आगच्छतु । परितुष्टा यास्यति ।

[यस्यार्था इति ] अनुष्टुप् छन्दः ॥ ९ ॥

विदू०—(७) यथैष ऊर्ध्वं प्रेक्ष्य दीर्घं निःश्वसिति तथा तर्कयामि  
मया विनिवार्यमाणस्याधिकतरं वृद्धास्योत्कण्ठा । तत्सुष्ठु खल्वेवमुच्यते  
वामः काम इति । वामो दुर्निवारतयातिकुटिल इत्यर्थः । भो वयस्य  
भणितं च तथा भण चारुदत्तमद्य प्रदोषे मयात्रागन्तव्यमिति । तत्तर्क-  
यामि रत्नावल्यापरितुष्टापरं याचितुमागमिष्यतीति ।

१ om: D G. २ गीत° BB (a); गिस्त° D. ३ मए विणिवा BB (ab).  
४ विवारियं तस्स B (d) which has मएवे as before. ५ वामोत्थे कामो° F; कामो  
वामो° J. ६ भणितं B B (ab) G; भणिअं B (d). ७ च BB (ab) DGK.  
८ पदोसे D. ९ आगन्त° BDG; °न्तव्वति K. १० वुष्टा B (d). ११ अपरं BB  
(a). १२ अमागिदुं B (a). १३ °च्छदि B; आअण्णदि B (b); आगमिस्सदि°  
B (d).

चेटः । प्रविश्य । अवैध माणहे । (८)

जधा जधा वैशदि अम्भखण्डे  
तथा तथा तिम्मदि पुट्टिचम्मे ।

85

जधा जधा लग्गदि शीदवादे  
तथा तथा वेवदि मे हल्लक्के ॥ १० ॥

प्रहस्य ।

वंशं वाए शूत्तच्छिदं शुशदं  
वीणं वाए शूत्ततन्ति णदन्ति ।

90

चेटः । अयं वसन्तसेनाभृत्यः कुम्भीलकः । वसन्तसेना च  
विटेन सह वर्षर्तुं वर्णयन्ती चारुदत्तभवनमागता संध्यानिशि तमसि  
गर्जति वर्षति च वारिदे इति ज्ञेयम् ।

चेटः—(८) अवैध अवेत । अवगच्छतेत्यर्थः । माणहे मानवाः इ०  
(त्यर्थः) । [जधा जधेति] उपेन्द्रवच्चा छन्दः । यथा यथा वर्षत्य-  
भ्रखण्डं तथा तथा तिम्मदि आद्री(द्री)भवति पृष्ठचर्म । यथा यथा  
लगति शीतवातस्तथा तथा वेपते मे हृदयम् ॥ १० ॥

[वंशमिति] शालिनीछन्दः । उपजातिविशेषः । पादत्रयं जगती-  
जात्या । चतुर्थः शालिन्येति प्राञ्चः । तदयं गौडप्राणायामः ।

(९) वंशं वादयामि सप्तच्छिद्रं सुशब्दं वीणां वादयामि सप्ततन्त्री  
(न्त्री) व(न)दन्ती(म्) । गीतं गायामि गर्दभस्यानुरूपं को मे गाने  
तुम्बुरुर्नारदो वा ॥ ११ ॥

१ प्रविश्य चेटः B. २ माणवहे B (a); अवैध माणहे G; हीमाणहे (=मानवाः) K.  
३ वस्सदि A B (c) D. ४ पुट्टि B. ५ हल्लक्के B, B (a). ६ वंसं B (a).  
७ सच A B (abc) DFG. ८ छिदं A B (bc) D. ९ सुसदं A B (abc) D F.  
G; सशदं B (d). १० वादे B G K; om. B (a). ११ सच A B. (abc)  
D G K. १२ गदं et marg. ती B (d).

गीअं गाए गइहरेशाणुलूअं

के मे गाणे तुम्बुलू णालदे वा ॥ ११ ॥ (९)

आणत्तम्हि अज्जआए वशन्तिशेणाए । कुम्भीलआ गच्छ  
तुमं, ममं आगमणं अज्जचोरुदत्तशेणा निवेदेहि त्ति । ता जाव  
95 अज्जचोरुदत्तशेणा गेहं गच्छामि । परिक्रम्य प्रविष्टकेन दृष्ट्वा ।  
ऐशे चालुंदत्ते रुक्खवाडिआए चिट्ठदि । ऐशे वि शे दुट्ठे-  
बडुके । ता जाव उवशप्पेमि । कथं ढक्किदे दुवोल्ले रुक्खवाडि-  
आए । भोदु एदंशे दुट्ठेबडुकेरशे शण्णं देमि (१०) । इति  
लोष्टगुटिकाः क्षिपति ।

(१०) आज्ञप्तोस्म्यार्यया वसन्तसेनया । कुम्भीलक गच्छ त्वम्,  
ममागमनमार्यचारुदत्तस्य निवेदयेति । तद्यावदार्यचारुदत्तस्य गेहं  
गच्छामि । एष चारुदत्तो वृक्षवाटिकायां तिष्ठति । एषोपि स दुष्टब-  
टुकः । तद्यावदुपसर्पामि । कथमाच्छादितं द्वारं वृक्षवाटिकायाः ।  
भवतु एतस्य दुष्टवटुकस्य संज्ञां ददामि ।

१ om. B (h); गीथं B (b). २ गाये B (d). ३ गइहरेशाणुरूबं A B (c)  
D G; गइहरेशाणुरूबं B (a) H K; गइहरेशाणुरूबं B (b); गइहरेशाणुरूबं B (d).  
४ को A B (bcd) D. ५ तुम्बरू A B (bcd) D F; तुंबलू B; तुम्बुरु ना G; तुंबर  
K; ६ गारदे A B (c) D F. ७ अणत्तस्मि A B (c). ८ वसन्तसे० A B  
(abcd); वसंत D. ९ जं कुम्भी० BB (a). १० ममागमणं B D. ११ चालु B.  
१२ चालु B. १३ दत्तस्स A B (abd); दत्तस्य B (b). १४ एसे A B (abc) K;  
एसो G. १५ चारुदत्ते B (a); रुदत्तो G. १६ लुक्ख A B B (bcd) C D G. १७ वा-  
डिण D; वाडियाए K. १८ चिट्ठदि B; चिट्ठि B (d). १९ एसे वि से A B (c) से३-से३  
H. २० om. B (d). २१ दुट्ठ B; दुष्ट B (a). २२ वडुके B (a); वडुव्वक B (b); वड-  
व्वके pr. m. corr. वडुके B (d). २३ कथं B (d). २४ दुआलए B; दुआरए B (a);  
दुआले. B (b). २५ लुक्ख BCDG. २६ एदस्स A B (abcd) F K. २७ दुवट B.  
२८ वडुकस्स A B (c) F; वडुअवश B D; वडुअस्स B (a); वडुव्वकस्स B (b);  
pr. m. corr. वडुअस्स B (d). २९ इति लोष्टं om. DFH. ३० गुटिकां  
BGK; गुटिका B (d).



विदूषकः । अए को दाणि एसो पाआरवेडिदं विअ 100  
कइत्थं मं लोडकेहिं ताडेदि (११) ।

चारुदत्तः । आरामप्रासादवेदिकायां क्रीडद्भिः पारावतैः  
पातितं भवेत् ।

विदूषकः । दासीए उँत्त दुष्टपारावअ चिइ चिइ । जाव  
एदिणा दण्डकडेण सुपक्कं विअ चूअफलं इमादो पासादादो 105  
भूमीए पाडइस्सं (१२) । इति दण्डकाष्ठमुद्यम्य धावति ।

चारुदत्तः । यज्ञोपवीतं आकृष्य । वयस्य उपैविश । किम-  
नेन । तिष्ठतु दयितासहितस्तपस्वी पारावतः ।

चेटः । कथं पारावदं पेक्खदि मं ण पेक्खदि । भोदु  
अँवराए लोड्ढुगुडिआए पुँणो वि ताड्ढइस्सं (१३) । तथा 110  
करोति ।

विदू०—(११) अये क इदानीमेष प्राकारवेष्टितमिव कपित्थं मां  
लोष्टकैस्ताडयति ।

विदू०—(१२) दास्याः पुत्र दुष्टपारावत तिष्ठ तिष्ठ । यावदेतेन  
दण्डकाष्ठेन सुपक्रमिव चूतफलमस्मात्प्रासादाद्भूमौ पातयिष्यामि ।

चेटः—(१३) कथं पारावतं पश्यति मां न प्रेक्षते । भवत्वपरया  
लोष्ठगुटिकया पुनरपि ताडयिष्यामि ।

१ अये D. २ चेडिदं B (a) ; वेडिदे ? B (b) ; वेडिदं corr. वेडिदं B (d) ; वेडिदं GK. ३ सीसे ताडेदि G. ४ पातित्यं चेत् ? B (a). ५ आ दासी० B ; आः B(a). ६ पुन B (d) D ; उना GK. ७ पारावआ K. ८ अडेण AB (bcd) FK. ९ तेनाकृष्य B (d) G. १० उपविश्य ? H. ११ पदशदि BD ; पस्सदि H. १२ नमं B B (ad). १३ अवलाए B. १४ लोडट B. १५ गुडियाए K. १६ पुगोवि om. B (d). १७ विवशं BD.

विदूषकः । दिशोर्वलोक्य । कथं कुम्भीलओ । ता जाव  
 उवसप्पामि । उपसृत्य द्वारमुद्धास्य । अरे कुम्भीलअ पविस ।  
 साअदं दे (१४) ।

115 चेटः । प्रविश्य । अज्ज वन्दामि (१५) ।

विदूषकः । अरे कहिं तुमं ईदिसे दुहिणे अन्धआरे  
 आअदो (१६) ।

चेटः । अले एशा शा (१७) ।

विदूषकः । का एसां कां (१८) ।

120 चेटः । एशा शा (१९) ।

विदूषकः । किं दाणिं दासीए उंत्ता दुब्भिक्खकाले  
 वृद्धरद्धो विअ उद्धकं सासाँअसि एसाँ सा सेत्ति ( २० ) ।

विदू०—(१४) कथं कुम्भीलकः । तद्यावदुपसर्पामि । अरे  
 कुम्भीलक प्रविश । स्वागतं ते ।

चेटः—(१५) आर्य वन्दे ।

विदू०—(१६) अरे कुत्र त्वमीदृशे दुर्दिनेन्धकार आगतः ।

चेटः—(१७) अरे एषा सा ।

विदू०—(१८) का एषा का ।

चेटः—(१९) एषा सा ।

विदू०—(२०) किमिदानीं दास्याः पुत्र दुर्भिक्षकाले वृद्धरद्ध  
 इवोर्ध्वकं श्वासायसे निःश्वसिती(षी)त्यर्थः । एषा सा सेति ।

१ विलोक्य H. २ कुम्भीलओ B (d). ३ उप० B (ab) D. ४ अले DH.  
 ५ कुम्भीलआ BDGH. ६ अवे B (a). ७ अंधआले B (a). ८ एशा DH.  
 ९ om. E. १० बुत्ता D. ११ दुर्भिक्ष° B (d); दुर्भिक्ष° F. १२ काल AB (c) F.  
 १३ वृद्ध K. १४ सायाअसि E. १५ सा om. B (b); एशा शा सेति AB (c); एषा शा  
 सेति E del वा B (d); एशा शा शात्ति D; एशा सा शात्ति E.

चेटः । अले तुमं पि दाणिं इन्दमहकामुको विअ सुंदु  
किं काकाअसि काकेत्ति ( २१ ) ।

विदूषकः । ता कहेहि ( २२ ) ।

125

चेटः । स्वगतम् । भोदु । एवं भणिशं । प्रकाशम् । अले  
पण्हं दे दइशं ( २३ ) ।

विदूषकः । अहं दे मुण्डे गोडं दइस्सं ( २४ ) ।

चेटः । अले जाणाहि । तेण हि कस्सिंशं काले चूआ  
मौलेन्ति ( २५ ) ।

130

चेटः—(२१) अरे त्वमपीदानीमिन्द्रमहकामुक इव सुष्ठु किं  
काकायसे काकेति ।

विदू०—(२२) तत्कथय ।

चेटः—(२३) भवतु । एवं भणिष्यामि । अरे प्रशं ते दास्यामि ।

विदू०—(२४) अहं ते मस्तके पादं दास्यामि ।

चेटः—(२५) अरे जानीहि तावत् । तेन हि कस्मिन्काले चूता  
मौलेन्ति उन्निर्गतमुकुला भवन्तीत्यर्थः ।

१ सुदु किं om. B; किं del. B (d). २ °असि A B. B (c); काअसि E.  
३ कहेहि २ B. ४ एवं D. ५ भणिस्सं A B (c) E. ६ ते D. ७ गोतुं B (a);  
गोदुं B (b); गोदु or गोइं com. ८ दइशं B C. ९ °णाहि दाव B C D  
F J. १० कस्सिं A B (abcd) D E. ११ मउलेन्ति B; मौलेन्ति B (d) E K.

विदूषकः । अरे<sup>१</sup> दासीरं उक्ता गिम्हे (२६) ।

चेटः । सहासम् । अले णहि णेहि (२७) ।

विदूषकः । स्वगतम् । किं दाणिं एत्थ कहिस्सं । विचिन्त्य ।

भोदु । चारुदत्तं गदुअ पुच्छिस्सं । प्रकाशम् । अरे मुहुत्तअं चि-  
 135 ट्टु । चारुदत्तमुपसृत्य । भो वअस्स पुच्छिस्सं दाव कस्सि काले  
 चूआ मौलेन्ति (२८) ।

चारुदत्तः । मूर्ख वसन्ते ।

विदूषकः । चेटमुपगम्य । मुख वसन्ते (२९) ।

चेटः । दुदिअं दे<sup>२</sup> पण्हं देइइशं । शुशमिद्धानं गामाणं  
 140 को लक्खअं कैलेदि (३०) ।

विदू०—(२६) अरे दास्याः पुत्र ग्रीष्मे ।

चेटः—(२७) अरे नहि नहि ।

विदू०—(२८) किमिदानीमत्र कथयिष्यामि । भवतु । चारुदत्तं  
 गत्वा प्रक्ष्यामि । अरे मुहुर्तं तिष्ठ । भो वयस्य प्रक्ष्यामि तावत्क-  
 स्मिन्काले चूता उन्मुकुलीभवन्ति ।

विदू०—(२९) मूर्ख वसन्ते ।

चेटः—(३०) द्वितीयं ते प्रश्नं दास्यामि । सुसमृद्धानां ग्रामानां-  
 (णां) का रक्षां करोति ।

१ अले D. २ दासीयउक्ता E. ३ om. E. ४ कहिं D. ५ मडलेन्ति B;  
 मौलेन्ति B (d) K. ६ उपागम्य E. ७ सन्दे D H. ८ विदिअं E K. ९ ते B  
 (d) K. १० एअं ते पण्हं K. ११ दइस्सं A B (abcd) K. १२ सुस० A B (abcd)  
 D E; का शुशं &c B B (a). १३ को A B (c). १४ रक्खअं A B (abcd)  
 DEFGK. रक्खणं H. १५ करेदि A B (abcd) DEFGK.

विदूषकः । अरे रच्छा (३१) ।

चेटः । सहासम् । अले नहि नहि (३२) ।

विदूषकः । भोदु । संसेए पडिदैम्हि । विचिन्त्य । भोदु ।  
चारुदत्तं पुणो वि पुच्छिस्सं (३३) । पुनर्निवृत्य चारुदत्तं तथैवोदा-  
हरति ।

145

चारुदत्तः । वयस्य सेना ।

विदूषकः । चेष्टमुपगम्य । अरे दासिए उँत्ता सेणा (३४) ।

चेटः । अले दुवे वि एक्कंरिंश कदुअ शिघ्वं भणाहि (३५) ।

विदूषकः । सेणोवसन्ते (३६) ।

चेटः । णं पलिवँत्तिअ भणाहि (३७) ।

150

विदू०—(३१) अरे रक्षा ।

चेटः—(३२) अरे नहि नहि ।

विदू०—(३३) भवतु । संशये पतितोस्मि । भवतु । चारुदत्तं पुन-  
रपि प्रदद्यामि ।

विदू०—(३४) अरे दास्याः पुत्र सेना ।

चेटः—(३५) द्वे अपि एकस्मिन्कृत्वा शीघ्रं भण ।

विदू०—(३६) सेनावसन्ते ।

चेटः—(३७) ननु परिवृत्य भण ।

१ अरे A B (bc) D F. २ संदेहे B (d); संसेये D H. ३ दोष्मि D. ४ om. B (a). ५ चेष्टमुपगम्य om. B (a). ६ दासीए B D E F G K. ७ पुत्ता A B (bed) DEFGK. ८ om. BD. ९ एकदिश AB (c); एकस्मिन् B (d); एकदिश D H. १० सेना A B (abcd) EFGH ना H. ११ पडिअत्तिअ A B (bc) F K; पडिव० B (a) G; पलिव० D.

विदूषकः । कार्येन परिवृत्य । सेनावसन्ते (३८) ।

चेटः । अले मुख्य बडुवका पदाईं पलिवत्तावेहि (३९) ।

विदूषकः । पादौ परिवर्त्य । सेनावसन्ते (४०) ।

चेटः । अले मुख्य अकखलपदाईं पलिवत्तावेहि (४१) ।

155 विदूषकः । विचिन्त्य । वसन्तसेणा (४२) ।

चेटः । एषा शा आअदा (४३) ।

विदूषकः । ता जाव चारुदत्तस्स निवेदेमि । उपसृत्य ।

भो चारुदत्त धणिओ दे आअदो (४४) ।

चारुदत्तः । कुतोस्मत्कुले धनिकः ।

विदू०—(३८) सेनावसन्ते ।

चेटः—(३९) अरे मूर्ख बडुवक पदे परिवर्तय ।

विदू०—(४०) सेनावसन्ते ।

चेटः—(४१) अरे अक्षरपदे परिवत्त(र्त)य ।

विदू०—(४२) वसन्तसेना ।

चेटः—(४३) एषा सागता ।

विदू०—(४४) तद्यावच्चारुदत्तस्य निवेदयामि । भो चारुदत्त धनिकस्ते आगतः ।

१ सेना B (d). २ बडुवका A B (abc) C J; वडुआ D; वडुका K. ३ पादाईं B (d). ४ पडिव० A B (acd) DEFK; परि० B (b). ५ परावृत्य B (a); परिवृत्य D E. ६ सेना A B (cd) F. ७ विटः A B (c) C F J. ८ om. A B (bcd) D E F K. ९ अकखर A B (abcd) D K. १० पादाईं B (d). ११ परि० A B (bcd) F K; पडि० B (a) D; परिवत्तावेह E. १२ दत्तं B(a).

विदूषकः । जइ कुले नात्थि तौ दुवारे अत्थि । एसा 160  
वसन्तसेणा आअदा (४५) ।

चारुदत्तः । वयस्य किं मां प्रतारयति ।

विदूषकः । जइ मे वअणे ण पत्तिआअसि तौ एदं  
कुम्भीलअं पुच्छ । अरे दासीए उचां कुम्भीलआ उवसण्ण (४६) ।

चेटः । उपसृत्य । अज्जे वन्दासि (४७) ।

165

चारुदत्तः । भद्र स्वागतम् । कथये सत्यम् । प्राप्ता  
वसन्तसेना ।

चेटः । एशीं शीं आअदा वसन्तसेणा (४८) ।

चारुदत्तः । सहर्षम् । भद्र न कदाचिदपियवचनं निर्धे-  
लीकृतं मया । तदृह्यतां पारितोषिकम् । इत्युत्तरीयं प्रयच्छति । 170

विदू०—(४५) यदि कुले नास्ति तद्वारेति । एषा वसन्तसेना-  
गता ।

विदू०—(४६) यदि मम वचने न प्रत्ययसे न विश्वसिती (षी)-  
त्यर्थः । तदेतं कुम्भीलकं पृच्छ । अरे दास्याः पुत्र कुम्भीलक उपसर्प ।

चेटः—(४७) आर्य वन्दे ।

चेटः—(४८) एषा सागता वसन्तसेना ।

१ तौ B (b). २ दुवारे B, B (ab). ३ पति C. ४ मम B, B (ad); जइ  
मे डा ? B (a). ५ पत्तिआसि B (d). ६ तौ B (b). ७ अले D. ८ दासीए E.  
९ पुत्ता A B (bcd) EFK; पत्ता D; पुत्त H. १० कुम्भीलअ A B (c) CDJ.  
११ उप० D H. १२ अज्जे K. १३ कथं B (a). १४ एसा A B (bc)  
DEFB (a). १५ सा AB (bc) DEF. १६ वसन्तसे० A B (abcd) DFH. १७ om.  
B, B (c). १८ चिदपि B (a). १९ निकली B. २० तोषकम् D.

चेष्टः । गृहीत्वा प्रणम्य सपरितोषम् । जाव अज्जआए णिवे-  
देमि (४९) ।

इति निष्क्रान्तः ।

विदूषकः । भो अवि जाणासि किंणिमित्तं ईदिसे दुद्दिणे  
175 आअदेत्ति (५०) ।

चारुदत्तः । वयस्य न सम्यगवधारयामि ।

विदूषकः । मए जाणिदम् । अप्पमुद्धा रअणावली बहु-  
मुल्लं सुवण्णभण्डअंत्ति ण परितुद्धा अवरं मग्गिदुं आ-  
अदा (५१) ।

180 चारुदत्तः । स्वगतंम् । परितुष्टा यास्यति ।

ततः प्रविशत्युज्ज्वलाभिसारिकावेशेन वसन्तसेना सोत्कण्ठा

छत्रधारिणी विटश्च ।

चेष्टः (४९) अरे अक्षर-वेदय जानासि  
— (४९) वसन्तसेना मो नोभीत्य तं इ(ई)दृशे दुर्दि-  
न विश्वसिषि ३) एषा साग प्रत्यय न  
न किमील ३) एषा साग प्रत्यय न  
न किमील ३) एषा साग प्रत्यय न  
विदू०-५१) प्र(ल्प)मूल्या रत्नावली  
बहुमूल्यं सुवणे-का B (५१) J; बहुयाचितुमागता ।  
मिनिं DE परि B

१° देखि D H. २ निःक्रान्तः H. किं निमित्तं C J. ४ आअदेत्ति ADF;  
आअदेत्ति? B (e). ५ स्वगतंम् evidently a mistake C F J. ६ वेवेण B  
(b) D; वेषेण B (d); वेवेण K.



विटः । वसन्तसेनामुद्दिश्य ।

अपज्ञा श्रीरेवा प्रहरणमनङ्गस्य ललितं  
कुलस्त्रीणां शोको मदनवरवृक्षस्य कुसुमम् ।

185

सलीलं गच्छन्ती रतिसमयलज्जा प्रणयिनी  
रतिक्षेत्रे रङ्गे प्रियपथिकसार्थैरनुगता ॥ १२ ॥

वसन्तसेने पश्य पश्य ।

गर्जन्ति शैलशिखरेषु विलम्बिविम्बा  
मेघा विद्युक्तवनिताहृदयानुकाराः ।

190

येषां रेवेण सहस्रोत्पतितैर्मयूरैः  
खं बीज्यते मणिमयैरिव तालवृन्तैः ॥ १३ ॥

अपि च ।

पङ्कक्तिन्नमुखाः पिवन्ति सलिलं धाराहता दर्दुराः  
कण्ठं मुञ्चति बर्हिणः समदनो नीपः प्रदीपायते ।

195

संन्यासः कुलदूषणैरिव जनैर्मैधैर्वृतश्चन्द्रमा  
विद्युन्नीचकुलोद्गतेव युवतिर्नैकत्र संतिष्ठते ॥ १४ ॥

विटः— [अपज्ञा श्रीरेवेति।] शिखरिणी छन्दः । स्पष्टम् । वर्ण-  
नीयाङ्गनालम्बनको विटहृदयगतः शृङ्गारोत्र प्रतीयते ॥ १२ ॥

[गर्जन्तीति।] विरहिणीहृदयस्य विरहानलधूममलिनतया मेघोप-  
मानेति बोध्यम् । येषां मेघानाम् । वसन्ततिलकाछन्दः ॥ १३ ॥

[पङ्कक्तिन्नेति।] दर्दुरा मडू(ण्डू)काः । कण्ठं केकाम् । 'कण्ठो  
गले गलध्वाने' इति कोशः । बर्हिणो ॥ मयूरः अयमकारान्तो बर्हिण-  
शब्दः । मदनो वृक्षः । तत्सहितो नीपः कदम्बः । समन्तादुत्कुलः । प्रदी-  
पवहृदयत इत्यर्थः । शिष्टं स्पष्टम् । [शार्दूलविक्रीडितं छन्दः] ॥ १४ ॥

१ °यनी B (a); °यनि ? B (d). २ om. B (d) E. ३ वरेण ? H. ४ °का°  
B (b). ५ संन्यासं A B (c); स न्यासः B (ad); सन्यासः H; स न्यासं F. ६ °इत°  
B (abd) E K. ७ विश्राम्यति B B (a).

वसन्तसेना । भाव सुहु दे भणिदं । एषा हि

मूढे निरन्तरपयोधरया मयैव

200

कान्तः सहाभिरमते यदि किं तवात्र ।

मां गर्जितैरिति मुहुर्विनिवारयन्ती

मार्गं रुणद्धि कुपितेव निशोसपत्नी ॥ १५ ॥

विटः । भवत्वेवं तावत् । उपालभ्यतां तावदियम् ।

वसन्तसेना । भाव किमनया स्त्रीस्वभावदुर्विदग्धयोपा-

205 लब्धया । पश्यतु भावः ।

मेवा वर्षन्तु गर्जन्तु मुञ्चन्त्वशनिमेव वा ।

गणयन्ति न शीतोष्णं रमणाभिमुखाः स्त्रियः ॥ १६ ॥

वस०— हे भाव छुष्टु ते भणितम् । काव्यमित्यर्थः । शृणु म-  
मापीत्यभिसंधायोत्तमं काव्यमाह । [मूढे इति ।] इदं वसन्तसे-  
नायाः साक्षेपं संबोधनं निशाकृतम् । सपत्नीव निशेत्यन्वयः ।  
पयोधरो मेघः स्तनौ च । श्लोकार्थस्तु व्युत्पन्नावलोकनमात्रगम्यः ।  
अत्र शब्दशक्तिमूलो ध्वनिः । [वसन्ततिलकं वृत्तम्] ॥ १५ ॥

विटः—भवत्वित्यन्तरसंवाद इत्युक्तम् । उप(पा)लभ्यतामुपाल-  
म्भविषयः क्रियताम् । इयं निशा सपत्नीरूपेत्यर्थः ।

वस०—[मेघा इति] श्लोक उत्तररूपः । सुगमः ॥ १६ ॥

१ भाव सुहु दे om. E. २ संस्कृतमश्रित्य एषा D H. ३ निशासपत्न्यौ C J.  
\* उपलभ्यतां A B (bed) D. ५ दग्धोपल० B (d). ६ गर्जन्तु वर्षन्तु B (a).  
७ च E. ८ दधिताभि० B B (ad).

विटः । वसन्तसेने पश्य पश्य । अयमपरः ।

पवनचपलवेगः स्थूलधाराशरौघः

स्तनितपटहनादः स्पष्टविद्युत्पताकैः ।

210

हरति करसमूहं खे शशाङ्कस्य मेघो

नृप इव पुरमध्ये मन्दवीर्यस्य शत्रोः ॥ १७ ॥

वसन्तसेना । एवं ण्णेदम् । तां कथं एसो अवरो (५१) ।

एतैरेव यदा गजेन्द्रमलिनैराध्मातलम्बोदरै-

र्गर्जद्भिः सतडिद्वैलाकशवलैर्मैघैः सशल्यं मनः ।

215

तत्किं प्रोषितभर्तृवध्यपटहो हाहा हताशो वकः

प्रावृद्धावृडिति ब्रवीति शठधीः क्षारं क्षते प्रक्षिपन् ॥ १८ ॥

विटः—[पर्वनेति] मालिनीच्छन्दः । स्तनितं मेवगर्जितम् । पटहो नगारा इति प्रसिद्धः । करः किरणो राजप्राङ्गभागश्च । पूर्णोपमालंकारः ॥ १७ ॥

वस०—(५२) एवं नेदम् । तत्कथमेषोपरः । [एतैरेवेति] आध्माताः शब्दायमानाः । लम्बोदराः स्वरूपविस्तारवन्तस्ते च ते इति कर्मधारयः । सतडितः तडिद्भिः सहिताः । बलाकैर्बकैः शबला मिश्रास्तैर्मैघैर्मनः सशल्यं-रमणविरहोत्कण्ठारूपशल्यसहितमित्यर्थः । तत्तदा । प्रोषितभर्तृकशब्दो न नित्यः समासान्त इति न समासान्तः । प्रोषितभर्त्राणां विरहिणीनां वधाय योग्यो यः पटहस्तद्रूपो वक इत्यर्थः । [शार्दूलविक्रीडितं छन्दः] ॥ १८ ॥

१ om. A B (bed) DE GK. २ स्तनित B (ab). ३ °ल्यताकः? D. ४ ता क° om. B (a). ५ Add after अवरो (संस्कृतमाश्रित्य) D H. ६ °डिन्पताक B; °पताक B (a). ७ बध्यपटहो H. ८ क्षते B (a).

विटः । वसन्तसेने एवमेतत् । इदमपरं पश्य ।

बलाकापाण्डुरोष्णीषं विद्युदुक्षिप्तचामरम् ।

220

मत्तवारणसारूप्यं कर्तुंकाममिवाम्बरम् ॥ १९ ॥

वसन्तसेना । भाव पेक्ख पेक्खे (५३) ।

एतैरार्द्रतमालपत्रमलिनैरापीतसूर्यं नभो

वल्मीकाः शरताडिता इव गजाः सीदन्ति धाराहताः ।

विद्युत्काञ्चनदीपिकेव रचिता प्रासादसञ्चारिणी

225

ज्योत्स्ना दुर्बलभर्तृकेव वनिता प्रोत्सार्य मैधैर्हृता ॥ २० ॥

विटः । वसन्तसेने पश्य पश्य ।

एते हि विद्युद्गुणवद्भ्रुकक्षा

गजा इवान्योन्यमभिद्रवन्तः ।

शक्राज्ञया वारिधराः सधारा

230

गां रूप्यरज्ज्वेव समुद्धरन्ति ॥ २१ ॥

विटः—[बलाकेति] 'बलाका बकपङ्क्तिः स्यात्' । वारण-  
स्यापे(पि) कर्णयोश्चामरे शिरसि विचित्रं वस्त्रं च भवति । द्राघिमा  
नीलिमा चेति गजगगनयोरुपमेति स्पष्टम् ॥ १९ ॥

वस०—(५३) भाव पश्य पश्य । [एतैरिति] एतैर्मैधैरित्यन्वयः ।  
आर्द्रस्याधिकनीलत्वादार्द्रेत्युपमात्रयं चरणत्रये इति । [शार्दूलविक्री-  
डितं छन्दः] ॥ २० ॥

विटः—[एते हीति] विद्युल्लतां गुणत्वं लम्बमानतया बोध्यम् ।  
गुणो रज्जुः । 'कक्षा स्यान्मध्यवन्धनम् । गां भूमिम् । [उपजाति-  
च्छन्दसा श्लोकः] ॥ २१ ॥

१ कर्तुं B (b). २ om: B (a). ३ Add संस्कृतमाश्रित्य after पेक्ख D H.  
४ गजा D H. ५ हुता A B (c) D; हता K. ६ तिद्रवन्तः K. ७ सरागा B,  
B (a). ८ रूपं H.

अपि च पश्य ।

महावाताध्मातैर्महिषकुलनीलैर्जलधरै-

श्चलैर्विद्युत्पक्षैर्जलधिभिरिवान्तःप्रचलितैः ।

इयं गन्धोद्दामा नवहरितशोष्पाङ्गुरवती

धरा धारापातैर्मणिमयशरैर्भिद्यत इव ॥ २२ ॥

235

वसन्तसेना । भाव एसो अवरो (५४) ।

एह्येहीति शिखण्डिनां पटुतरं केकाभिराक्रन्दितः

प्रोद्धीयेव बलाकया सरभसं सोत्कण्ठमालिङ्गितः ।

हंसैरुज्झितपङ्कजैरतितरां सोद्वेगमुद्रीक्षितः

कुर्वन्नञ्जनमेवका इव दिशो मेघः समुत्तिष्ठते ॥ २३ ॥

240

विटः । एवमेतत् । तथाहि पश्य ।

[महावातेति।] शष्पं बालतृणम् । तदङ्कुरा धारारूपसंलग्नहीरकस-  
दृशा इति बोध्यम् । [शिखरिणी वृत्तमिदम्] ॥ २२ ॥

वस०—(५४) भाव एषोपरः । [एह्येहीतीति।] शिखण्डिनां मयू-  
राणाम् । केकाभिर्वाणीभिः पटुतरं यथा स्यात् (तथा) । एहि एहि इति आक्र-  
न्दित आहूतः । आदरे वीरसा । सरभसं सावेगम् । उत्कण्ठावेगयोर-  
न्योन्यं जन्यजनकभाव इति भेदः । प्रावृषि न स्थितिर्हंसानामिति  
सोद्वेगमित्युक्तम् । अञ्जनवन्मेवकाः दयामाः । दिशः कुर्वन्नेषोप-

१ पश्य पश्य B (a); om, B (d). २ वातोध्मातै° G. ३ शस्या A B (bc);  
सेस्या D F. ४ Add संस्कृतमाधिन्य° marg. H also D. ५ पटुतरैः B (a).  
६ प्रोत्थायेव B, B (ab) G K; प्रोच्छायेव B (d); Com प्रोत्था°. ७ सोद्वेगं  
B (a). ८ मुद्वेक्षित G. ९ समुज्जृम्भते B, B (a). १० पश्य पश्य B, B (a).

निष्पन्दीकृतपद्मषण्डनयनं नष्टक्षपावासरं

विद्युद्भिः क्षणनष्टदृष्टतिमिरं प्रच्छादिताशामुखम् ।

निश्चेष्टं स्वपितीव संप्रति पयोधारागृहान्तर्गतं

245 स्फीताम्भोधरधामनैकजलदच्छत्रापिधानं जगत् ॥ २४ ॥

वसन्तसेना । भाव एवञ्च णेदं । ता पेक्ख पेक्ख (५५)

गता नाशं तारा उपकृतमसाधाविव जने

वियुक्ताः कान्तेन स्त्रिय इव न राजन्ति ककुभः ।

प्रकामान्तस्तप्तं त्रिदशपतिशस्त्रस्य शिखिना

250 द्रवीभूतं मन्ये पतति जलरूपेण गगनम् ॥ २५ ॥

रो मेघः समुत्तिष्ठते इत्यन्वयः । [शार्दूलविक्रीडितं वृत्तम्] ॥ २३ ॥

विटः— [निष्पन्दीकृतेति] निश्चलीकृतेत्यर्थः । जगत्कर्तृ । स्वपितीवेत्युत्प्रेक्षा । अत एव निश्चेष्टं पयोधारास्वरूपं यद्गृहं तस्यान्तर्गतम् । पुनः कीदृशम् । स्फीतेतिविस्तारवत्यम्भोदराणां धामन्यधिकरणे गगने ये नैकेनेके जलदास्त एव छत्रं तदात्मकमपिधानमाच्छादनं यस्य तदीदृशं जगदी(दि)त्यर्थः । 'अपिधानतिरोधानपिधानाच्छादनानि च' इत्यमरः । [पूर्वोक्तमेव छन्दः] ॥ २४ ॥

वस०—(५५) भाव एवं नेदम् । तत्पश्य पश्य । [गता इति] उपमाद्वयं पूर्वार्धे दिशां पक्षे कान्तेन लक्षणया सूर्येणेत्यर्थः । त्रिदशपतिशस्त्रस्येन्द्रवज्रस्य शिखिना वह्निना । इन्द्रवज्राग्निनेत्यर्थः । प्रकाममति । अन्तस्तप्तमत एव द्रवीभूतं गगनं जलरूपेण पततीति मन्ये

१ खण्ड B F G. २ नष्ट B (ab). ३ दृष्टसुष्ठु A B (c) D F; दृष्टनष्ट B (b); दृष्टनष्ट B, B (d) G. ४ स्फीतंभोवर K. ५ धाम नैक B. ६ om. K; संस्कृतमाभित्य after पेक्ख D H. ७ ककुभः D.

अपि च पश्य ।

उन्नमति नमति वर्धति गर्जति मेघः करोति तिमिरौघम् ।

प्रथमश्रीरिव पुरुषः करोति रूपाण्यनेकानि ॥ २६ ॥

विटः । एवमेतत् ।

विद्युद्भिर्ज्वलतीव संविहसतीवोच्चैर्वलाकाशतै-

255

र्माहिन्द्रेण विवल्गतीव धनुषा धाराशरोद्गारिणा ।

विस्पष्टाशनिनिस्वनेन रसतीवाधूर्णतीवानिलै-

र्नीलैः सान्द्रमिवाहिभिर्जलधरैर्धूपायतीवाम्बरम् ॥ २७ ॥

इत्युत्प्रेक्षालंकारः ॥ २५ ॥

[उन्नमतीति] आर्याछन्दः । पूर्णोपमाल(लं)कारः ॥ २६ ॥

[विटः-] [विद्युद्भिरिति ।] स्पष्टम् । धारा एव शरास्तानुद्गिरतीति  
तथा तेन । इन्द्र(न्द्र)धनुषा । विवल्गति अलंकृतं भवति । विस्पष्टः  
कर्णारितुदं श्रूयमाणो योऽशनिनिस्वनो वच्चनिर्घोषस्तेन रसतीव शब्दं  
करोतीव । अनिलैराधूर्णतीवेति झञ्झावातवर्णनम् । नीलैरहिभिः  
कृष्णसर्पैः सान्द्रमिव व्याप्तमिवेति मेघव्यापनस्योत्प्रेक्षा । जलधरै-  
र्धूपायतीवात्मानं धूपितं करोतीवेत्यर्थः । अम्बरं गगनम् । कर्तृ-  
(?) अत्र सप्त (?) क्रियोत्प्रेक्षाः । अलंकारः (?) । [शार्दूलविक्रीडितं  
छन्दः] ॥ २७ ॥

१ खं विह° B (ad) EGK. २ °शतो° A B (bc) F. ३ विधिपट्टा D;  
निधिपट्टा H; विस्पष्टा J. ४ निस्व° B (d). ५ रवती° K. ६ धूर्ण° A B (c);  
धूर्णितो वा H. ७ नीलै नीलै सोद्विजै° B (b).

## वसन्तसेना ।

260 जलधर निर्लज्जस्त्वं यन्मां दयितस्य वेदम गच्छन्तीम् ।  
स्तनितेन भीषयित्वा धाराहस्तैः परामृशसि ॥२८॥  
भोः शक्र ।

किं ते ह्यहं पूर्वरतिप्रसक्ता  
यस्त्वं नदस्यम्बुदसिंहनादैः ।  
265 न युक्तमेतत्प्रियकाङ्क्षिताया  
मार्गं निरोद्धुं मम वर्षपातैः ॥२९॥  
अपि च ।

यद्वदहल्याहेतोर्मृषा वदसि शक्र गौतमोस्मीति ।  
तद्वन्ममापि दुःखं निर्वेक्ष्य निवार्यतां जलदः ॥३०॥

[जलधरेति । ] आर्याञ्जन्दः । धारा एव हस्तास्तैः । 'स्तनित(तं)  
मेघगर्जितम्' इत्यमरसिंहः । इहोपालम्भोन्यवनिताया मनोनुराग-  
मन्तरान्येन करपरामर्शस्यानुचितत्वादिति भावः ॥ २८ ॥

[किं ते इति । ] पूर्वं पुरा काले कदाचिदपि रतौ संभोगे प्रसक्ता  
आसमिति शेषः । यद्यस्मात्त्वम् । अम्बुदनादा एव सिंहनादास्तैर्नदसि ।  
प्रियश्चारुदत्तः काङ्क्षितो यस्याः । प्रियेण काङ्क्षिताया इत्यपि  
[उपजातिञ्जन्दसायं श्लोकः] ॥२९॥

[यद्वदहल्येति । ] आर्याञ्जन्दः । स्नानाय प्रयाते गौतमे स्वयं  
मिथ्यागौतमस्वरूपं धृत्वा गत्वा तद्गृहं स्नानाय गतस्तदानीमेव परा-  
वृत्तः कान्तः कथं सुरताकाङ्क्षीति संदिग्धायामहल्यायां गौत-  
मोस्मीति यद्वद्यथा वदसि कामपीडितस्तथा मया(मा)पीत्यादि  
स्पष्टम् ॥ ३० ॥



अपि च ।

270

गर्ज वा वर्ष वा शक्रै मुञ्च वा शतशोशानिम् ।  
न शक्या हि स्त्रियो रोद्धुं प्रस्थिता दयितं प्रति ॥ ३१ ॥  
यदि गर्जति वारिधरो गर्जतु तन्नाम निष्ठुराः पुरुषाः ।  
अयि विद्युत्प्रमदानां त्वमपि च दुःखं न जानासि ॥ ३२ ॥  
विटः । भवति अलमलमुपालम्भेन । उपकारिणी तवेयम् । 275

ऐरावतोरसि चलेव सुवर्णरज्जुः

शैलस्य मूर्ध्नि निहितेव सिता पताका ।

आखण्डलस्य भवन्नोदरदीपिकेय-

माख्याति ते प्रियतमस्य हि संनिवेशम् ॥ ३३ ॥

वसन्तसेना । भाव एवम् । तं ज्ञेय एदं गेहं (५७) । 280

विटः । सकलकलाभिज्ञाया न किञ्चिदिह तवोर्पदेष्टव्य-  
मस्ति । तथापि स्नेहः प्रलापयति । अत्र प्रविश्य कोपोत्यन्तं  
न कर्त्तव्यः ।

राद्धान्तमाह । [गर्ज वेति ।] स्पष्टम् ॥ ३१ ॥

योषितां दुःखं योषिदेव जानातीत्याशयेन प्राह । [यदीति ।]  
निगदेनैव सुगमम् ॥ ३२ ॥

विटः—[ऐरावतोरसीति ।] दीपिका प्रसिद्धा । मञ्जाल इति भा-  
षया । संनिवेशं गृहम् । शेषं सुगमम् । [वसन्ततिलकं वृत्तम्] ॥ ३३ ॥  
वस०—(५७) एवम् । तदेवैतद्गृहम् ।

१ मुञ्च G. २ यदि वा B (d). ३ अपि B (d) K. ४ अलं once B. ५ उप-  
...यम् om. B (d). ६ भुवनो B (a); भवतोदर D. ७ om: B, B (b). ८ तवादे G.

यदि कुप्येति नास्ति रतिः कोपेन विनाथवा कुतः कामः ।

285 कुप्य च कोपेय च त्वं प्रसीद च त्वं प्रसादय च कान्तम् ॥३४॥

भवत्वेवं तावत् । भो भो निवेद्यतामार्यचारुदत्ताय ।

एषा फुल्लकदम्बनीपसुरभौ काले घनोद्भासिते

कान्तस्यालयमागता समदना हृष्टा जलार्द्रालका ॥

विद्युद्वारिदगर्जितैः सचकिता त्वद्दर्शनाकाङ्क्षिणी

290

पादौ नुपूरलग्नकर्दमर्धरौ प्रक्षालयन्ती स्थिता ॥३५॥

चारुदत्तः । आकर्ष्य । वयस्य ज्ञायतां किमेतदिति ।

विदूषकः । जं भवं आणवेदि । वसन्तसेनामुपगम्य । सादरम् ।

सौत्थि भोदीए (५८) ।

[ यदि कुप्यसीति । ] आर्याञ्जन्दः । क(कु)प्यसि कोपमेव करिष्यसीत्यर्थः । कामोत्तेजनाय किञ्चित्कोपस्तु वर्तव्य एवेत्याशयवानाह । कोपेन विनेत्यादि । तथा च कृते किञ्चित्कोपे तदानीमभिलाषापूर्तौ सत्यां सुगमावतारैव कामोत्तेजनेति भावः । एतदर्थसमर्थकमुत्तरार्धमाह । कुप्य चेत्यादि ॥ ३४ ॥ [ एषेति । ] नीपाः कदम्बविशेषा ग्राह्याः । कान्तस्य चारुदत्तस्य । समदना सकामा जलार्द्रकेशा हृष्टा गर्जितैः सचकितापि त्वद्दर्शनेच्छुरेषा त्वसन्तसेना पादौ (प्र)क्षालयन्ती स्थितेति निवेद्यताम् । चारुदत्तायेत्यन्वयः । [ शार्दूलविक्रीडितं छन्द इदम् ] ॥ ३५ ॥

विदू०—(५८) यद्भवानाज्ञापयति । स्वस्ति भवत्यै ।

वसन्तसेना । अज्ज वन्दामि । साअदं अज्जस्स । भावे  
एसा छत्तधारिआ भावस्स ज्जेव्व भोदुं (५९) ।

295

विटः । स्वगतम् । अनेनोपायेन निपुणं प्रेषितोस्मि ।  
प्रकाशम् । एवं भवतु । भवति वसन्तसेने ।

साटोपकूटकपटानृतजन्मभूमेः

शाट्यात्मकस्य रतिकेलिकृतालयस्य ।

वेद्यापणस्य सुरतोत्सवसंग्रहस्य

300

दाक्षिण्यपण्यसुखनिष्क्रयसिद्धिरस्तु ॥ ३६ ॥

इति निष्क्रान्तः ।

वस०—(५९) आर्यं वन्दे । स्वागतमार्यस्य । विदूषकं प्रतीयमुक्तिः ।  
विटं प्रत्याह । भाव एषा छत्रधारिका भावस्यैव भवतु ।

[विटः—] [साटोपेति ।] आटोपो दम्भः । कूटं माया । कपटं  
छद्म । अनृतं मृषाभाषणम् । एतेषां जन्मभूमेः । शाट्य(टचं)  
धौर्त्यम् । तत्स्वरूपस्य रतिकेलिभिः कृतमालयं गृहं यत्र तादृशस्ये-  
त्यर्थः । यत्र रा(र)तिकेलयो नियतं निवसन्तीति भावः । सुरतो-  
त्सवस्य संग्रहो यत्र तादृशस्य । सुरतोत्सवप्रधानस्येत्यर्थः । एव-  
मादिविधस्य वेद्यापणस्य वेद्याव्यवहारस्य दाक्षिण्यपण्यसुखनि-  
ष्क्रयसिद्धिरस्तु । दाक्षिण्येन कामतन्त्रनैपुण्येन यत्पु(त्प)ण्यसुखं पण्यं  
क्रयक्रीतं सुखं वेद्यासंभोगादि सुखं पण्यसुखं भण्यते । तद्रूपा । नि-  
ष्क्रयस्य सिद्धिरस्तु । दक्षिणनायकचारुदत्तस्याकिंचनतया दाक्षिण्या-  
न्यलभ्यनिष्क्रयविरहेण दाक्षिण्यसहितसंभोगसुखसिद्धेरेव निष्क्रयसि-

१ दाव E. २ चत्त° A B (c); वत्त° B (b); वत्त° F; छत्रधारिआ K. ३ भवदि  
B (a); होदु D. ४ प्रका० .....तु om: B (d). ५ जणस्य B (a). ६ पुण्य B (d)  
E. ७ निःक्रय K.

वसन्तसेना । अज्ज मिच्चेअ कहिं तुम्हाणं जूदिअरो (६०) ।

विदूषकः । स्वर्गतम् । ही ही भो जूदिअरो त्ति भण-  
305 न्तीए अलङ्किदो पिअवअस्सो । प्रकाशम् । भोदि एसो कखुं  
रुक्खवाडिआए (६१) ।

वसन्तसेना । अज्ज का तुम्हाणं सुक्खरुक्खवाडिआ  
बुच्चदि (६२) ।

द्विरूपत्वादिति परमाशयः । यद्वा दाक्षिण्यं दक्षिणनायकसंगजन्यं  
कामतन्त्रनैपुण्यं पण्यसुखं च एतदुभयरूपा निष्क्रयसिद्धिरित्यर्थः ।  
अथवा दाक्षिण्यपण्यसुखनिष्क्रयाणां सिद्धिरित्यर्थः । इन्द्रान्तभुतेः  
प्रत्येकं संबन्धात् । निष्क्रयो मूल्यम् । पण व्यवहारे स्तुतौ चेति धातुः ।  
उपर्यवभासायार्थचरम एवोपन्यस्तः । व्यङ्ग्यौ तु मध्यमप्रथमा-  
वयौ । तत्रापि परमव्यङ्ग्यः परमाशयार्थ इति ध्येयम् । अन्यथा  
मन्मित्रमयं वदति दरिद्रमिति कुप्येतापि वसन्तसेना वसन्तसेनोपरि  
विटस्यायं सर्वः कटाक्ष एवेति । वसन्तसेनाचारुदत्तयोः सुरतोत्सवोप्य-  
त्राङ्गसमाप्ति व्यङ्ग्य इति च ध्येयं नाट्यरसतरंगिणीधीवरैः । [ वस-  
न्ततिलकं वृत्तम् ] ॥ ३६ ॥

वस०—(६०) आर्य मैत्रेय कुत्र युष्माकं द्यूतकरः ।

विदू०—(६१) आश्चर्यम् । द्यूतकर इति भणन्त्यालङ्कृतः प्रियव-  
यस्यः । हे भवति । एष खलु वृक्षवाटिकायाम् ।

वस०—(६२) आर्य का युष्माकं शुष्कवृक्षवाटिकोच्यते ।

१ जूदिअरे B (a); जूदअरो D; जदिआ० H. २ om: H. ३ भो: D. ४ जूदअरो  
D; जूदआरो H. ५ खु A. om: E. ६ सुक्खरुक्ख० CDJ; सुखरु K. ७ तुक्खव  
रुक्ख B (b). ८ om: सुक्ख B; सुखु E. ९ वच्चदि G.

विदूषकः । भोदि जहिं ण खोईअदि णं पीईअदि (६३) ।

वसन्तसेना । स्मितं करोति ।

310

विदूषकः । ता पविसदु भोदी (६४) ।

वसन्तसेना । जनान्तिकम् । एत्थ पविसिअ किं मए भणिदव्वं (६५) ।

चेटी । जूदिअर अवि सुहो दे पदोसो त्ति (६६) ।

वसन्तसेना । अवि पारइस्सं (६७) ।

315

चेटी । अवसरो ज्जेव्व दे पारइस्सदि (६८) ।

विदूषकः । पविसदु भोदी (६९) ।

विदू०—(६३) हे भवति यत्र न खाद्यते न पीयते ।

विदू०—(६४) तत्प्रविशतु भवती ।

वस०—(६५) अत्र्यं(त्र) प्रविश्य किं मया भणितव्यम् ।

चेटी—(६६) द्यूतकर अपि शुभः सुखः इत्यप्यर्थः । ते प्रदोष इति ।

वस०—(६७) अपि पारयिष्यामि समर्था भविष्यामीत्यर्थः ।  
अपि(पिः) प्रभे ।

चेटी—(६८) अवसर एव त्वां पारयिष्यति । समर्थं करिष्य-  
तीत्यर्थः । तीर पार कर्मसमाप्तौ धातुः ।

विदू०—(६९) प्रविशतु भवती ।

वसन्तसेना । प्रविश्योपसृत्य च । पुष्पैस्ताडयन्ती । अइ जू-  
दिअर अवि सुहो दे पदोसो (७०) ।

320 चारुदत्तः । अवलोक्य । अये वसन्तसेना प्राप्ता । सह-  
षमुत्थाय । अयि प्रिये ।

सदा प्रदोषो मम याति जाग्रतः

सदा च मे निःश्वसतो गता निशा ।

त्वया समेतस्य विशाललोचने

325 ममाद्य शोकान्तकरः प्रदोषकः ॥ ३७ ॥

तत्स्वागतं भवत्यै । इदमासनम् । अत्रोपविश्यताम् ।

विदूषकः । इदं आसनं । उर्वविसदु भोदी (७१) ।

वसन्तसेना नाय्येनीसीना । सर्वे उपविशन्ति ।

चारुदत्तः । वयस्य पश्य पश्य ।

330 वर्षोदकमुद्गिरता श्रवणान्तविलम्बिना कदम्बेन ।

एकैः स्तनोभिषिक्तो नृपसुत इव यौवराज्यस्थः ॥ ३८ ॥

तद्वयस्य क्लिन्ने वाससी वसन्तसेनायाः । अन्ये प्रधानवाससी  
समुपनीयेतामिति ।

वस०—(७०) अयि द्यूतकर अयि शुभस्ते प्रदोषः ।

चारु०—[सदेति] श्लोकः स्पष्टतरः । वसन्तसेनाकृतप्रश्रयाय-  
मुत्तररूप इति बोध्यम् । [वंशस्थं वृत्तम्] ॥ ३७ ॥

विदू०—(७१) इदमासनम् । उपविशतु भवती ।

चारु०—[वर्षोदकमिति] आर्याछन्दः ॥ ३८ ॥ क्लिन्ने आर्द्रे ।

१ अवि B (a) ; अयि D. २ जूदअर D H. ३ अइ B (a) ; अवि J. ४ अइ B (a) ; अपि G. ५ निश्चिता G. ६ प्रदोषः BDEFG. ७ इदमा D. ८ उप B (d) ; उववि J. ९ om: A B (c) D. १० सीनाः A B (c) F ; नाट्येन सर्वे D H. ११ एकस्तनो D. १२ यतां G ; पानी H.

विदूषकः । जं भवं ओणवेदि (७२) ।

चेटी । अज्ज मित्तेअ चिट्ठ तुमं । अहं उज्ज्व अज्जअं ३३५  
सुस्सूसइस्सं (७३) । तथा करोति ।

विदूषकः । अपवारितकेन । भो वअस्स पृच्छामि दाव  
तत्थभोदिं किं पि (७४) ।

चारुदत्तः । एवं क्रियताम् ।

विदूषकः । प्रकाशम् । अथ किंनिमित्तं उण ईदिसे पणइ- ३४०  
चन्दालोए दुहिणं अन्धअरे आअदा भोदी (७५) ।

चेटी । अज्जए उज्जओ वम्हणो (७६) ।

वसन्तसेना । णं णिउणोत्ति भणाहि (७७) ।

विदू०—(७२) यद्भवानाज्ञापयति ।

चेटी—(७३) आर्य मैत्रेय तिष्ठ त्वम् । अहमेवार्थो शुभ्रूपचि-  
प्यामि । वस्त्रादिकमानयामीत्यर्थः ।

विदू०—(७४) भो वयस्य पृच्छामि तावत्तत्रभवतीं किमपि ।  
तत्रभवतीं पूज्याम् । वसन्तसेनामित्यर्थः ।

विदू०—(७५) अथ किंनिमित्तं पुनरीदृशे प्रनष्टचन्द्रालोके  
दर्शनान्धकार आगता भवती ।

चेटी—(७६) आर्ये उज्ज्वलो ब्राह्मणः ।

वस०—(७७) ननु निपुण इति भण ।

१ अणवेदि H. २ भोदी B (d). ३ किञ्चि (=किञ्चिन्) B B (a); किञ्चि DG.  
४ चन्द्रा° A B (c) D; चंद° B (d). ५ दुहिणअन्ध° B. ६ अन्धारे B (d).  
७ उज्जओ (=उज्ज्वलो) A B (c) D F; उज्जुओ B (abd); उज्जुओ J. ८ णेचि B  
(ad). ९ भण B B (ad) EG K.

चेटी । एसा केखु अज्जआ एव्वं पुच्छिदुं आअदा । के-  
345 त्तिअं ताए रअणावलीए मुहं त्ति (७८) ।

विदूषकः । जनान्तिकम् । भो भणिदं मए जधा अप्पमुह्हा  
रअणावली बहुमुहं सुवण्णभण्डअं । ण परितुह्हा अवरं  
मग्गिदुं आअदा (७९) ।

चेटी । सा कखु अज्जआए अत्तणकेरकेत्ति भणिअ जूदे  
350 हारिदा । सो अँ सहिँओ राँआवच्छहारी ण आणीअदिं  
कहिं गदेत्ति (८०) ।

विदूषकः । भोदि मन्तिदं ज्जेव्व मन्तीअदि (८१) ।

चेटी । जाव सो अण्णेसीअदि ताव एदं ज्जेव्व गेण्ह  
सुवण्णभण्डअं (८२) । इति दर्शयति ।

चेटी-(७८) एषा खल्वार्या एवं प्रष्टुमागता कियत्तस्या रत्नाव-  
लया मूल्यमिति ।

विदू०-(७९) भो भणितं मया यथाप्र(ल्प)मूल्या रत्नावली  
बहुमूल्यं सुवर्णभाण्डम् । न परितुष्टापरं याचितुमागता ।

चेटी-(८०) सा खल्वार्या(र्य)या आत्मनः कृते इति भणित्वा  
द्युते हारिता । स च सभिको राजावश्यकारी न ज्ञायते कुत्र गत इति ।

विदू०-(८१) हे भवति मन्त्रितमेव मन्त्यते ।

चेटी-(८२) यावत्सोन्वे(न्वि)ष्यते तावदेतदेव गृहाण  
सुवर्णभाण्डम् ।

१ ख B. २ कित्तिअं B (d); कित्तिअं E. ३ ख B. ४ om; B (d). ५ महिओ?  
A B (c). ६ राआव(व)त्थहारी B D F K; राअवात्थ(वात्थ)हारी CJ. ७ आदि  
D. ८ न्तिदं B (d); मन्तिदं D.



विदूषकः । विचारयति ।

355

चेटी । अदिमेत्तं अज्जो णिज्झाअदि । ता किं दिट्ठपुरेव्वो  
दे (८३) ।

विदूषकः । भोदि सिण्णकुसलदाए ओवन्धेदि दिट्ठिं (८४) ।

चेटी । अज्ज वञ्चिदोसि दिट्ठीए । तं ज्जेव्व एदं सु-  
वण्णभण्डअं (८५) ।

360

विदूषकः । सहर्षम् । भो वअस्स तं ज्जेव्व एदं सुवण्ण-  
भण्डअं जं अम्हाणं गेहे चैरेहिं अवहदं (८६) ।

चारुदत्तः । वयस्य ।

योस्माभिश्चिन्तितो व्याजः कर्तुं न्यासप्रतिक्रियाम् ।

स एव प्रस्तुतोऽस्माकं किंतु सत्त्वं विडम्बना ॥ ३९ ॥ 365

चेटी-(८३) अतिमात्रमार्यो निर्धायति । नितरां चिन्तयती-  
त्यर्थः । तत्किं दृष्टपूर्वस्ते । अलंकार इति प्रक्रान्तमेव ।

विदू०-(८४) भवति हे । शिल्पकुशलतयावबध्नाति दृष्टिम् ।  
तदेवेदमिति भासते । वस्तुतस्तदिदं न भवतीति भावः ।

चेटी-(८५) आर्य वञ्चितोसि दृष्ट्या । तदेवैतत्सुवर्णभाण्डम् ।

विदू०-(८६) भो वयस्य तदेवैतत्सुवर्णभाण्डं प(य)दस्माकं  
गेहे चैरैरपहतम् ।

चारु०-[ योस्माभिरिति ] अनुष्टुप् । अत्र व्याजशब्दः  
पुल्लिङ्गः । स व्याज एवास्माकं प्रस्तुतो रत्नावलीप्रत्युत्तरत्वेनावतीर्णः ।  
शेषं सुगमम् ॥ ३९ ॥

१ णिज्झाअदि A B (bc) G K; °ज्जाअदि H. २ पुरेव्वो H. ३ सिण्ण B B (a). ४ om: B (a). ५ om: CJ. ६ दिट्ठिण K. ७ सहर्षं जनान्तिकम् K. ८ om: B (a). ९ प्रस्तुतो AB (c). १० सत्त्वं B (a); सत्त्वेवि° B (d).

विदूषकः । भो वैअस्स सच्चं सव्वामि बम्महण्णेण (८७) ।

चारुदत्तः । प्रियं नः प्रियम् ।

विदूषकः । जनान्तिकम् । भो पुच्छामि णं कुदो एदं  
समासादिदंति (८८) ।

370 चारुदत्तः । को दोषः ।

विदूषकः । चेज्जाः कर्णे । एवं विअ (८९) ।

चेटी । विदूषकस्य कर्णे । एवं विअ (९०) ।

चारुदत्तः । किमिदं कथ्यते । किं वयं बाह्याः ।

विदूषकः । चारुदत्तस्य कर्णे । एवं विअ (९१) ।

विदू०—(८७) भो वयस्य सत्यं शपामि(पे) ब्राह्मण्येन ।

विदू०—(८८) भो पृच्छामि ननु कुत एतत्समासादित-  
मिति ।

विदू०—चेट्याः कर्णे । (८९) एवमिवेति । यद्विदूषकेण चारुद-  
त्तगृहे निद्रायामुत्स्वप्नमनुभूय चारुदत्तबुद्ध्या चौरशर्विलकाय सुवर्ण-  
भाण्डसमर्पणादि तत्कर्णे एवमिवेत्यस्यार्थः ।

चेटी—(९०) यत्पुनः शर्विलकेन गत्वा वसन्तसेनागृहं दत्त्वा  
सुवर्णभाण्डं लब्ध्वा मदनिकेत्यादि तदत्र एवमिवेत्यस्यार्थः ।

विदू०—(९१) विदूषकेण यदिदं सकलं चारुदत्ताय कथितं त-  
दत्र एवमिवेत्यस्यार्थः ।

१ वयस्स C J. २ सच्चं K. ३ सपामि D. ४ बम्महण्णेण AB (cd) EJK ; °णोण B (d). ५ प्रियं नः G. ६ Here as well as in other places in this page एवं D. ७ om: B (d).

चारुदत्तः । भद्रे सत्यं तदेवेदं सुवर्णभाण्डम् ।

375

चेटी । अज्ज अध इं (९२) ।

चारुदत्तः । भद्रे न कदाचित्प्रियनिवेदनं निष्फली-  
कृतं मया । तद्दृष्ट्वा पारितोषिकमिदमङ्गुलीयकम् । इत्यनङ्गुली-  
यकं हस्तमवलोक्य लज्जां नाटयति ।

वसन्तसेना । आत्मगतम् । अदो ज्जेव कामीअसि (९३) । 380

चारुदत्तः । जनान्तिकम् । भोः कष्टम् ।

धनैर्वियुक्तस्य नरस्य लोके

किं जीवितेनादित एव तावत् ।

यस्य प्रतीकारनिरर्थकत्वा-

त्कोपप्रसादा विफला भवन्ति ॥ ४० ॥

385

चेटी—(९२) आर्य अथ किम् ।

वस०—(९३) अत एव अत्युदारत्वादेवेत्यर्थः । काम्यसे ।

चारु०—[धनैरिति] श्लोकः उपजातिच्छन्दसा । आदित एव प्रथमतः  
एव यस्य धनैर्वियुक्तस्य कोपप्रसादा विफला भवन्तीत्यर्थः । कोपे  
प्रतिकर्तुं प्रसादे चोपकर्तुमसमर्थतया तयोर्विपर्ययित्यर्थः । शिष्टं  
स्पष्टम् ॥ ४० ॥

१ कदापि B B (a). २ मया प्रियं B; प्रियं B (d). ३ ०वेदितं B (d). ४ निः-  
फली B K. ५ ०यकमिति H इनी ? B (abcd.). ६ भो B D. ७ भोः कष्टम्  
om: B (a); कष्टं कष्टम् G. ८ जीवितैरादि B (a). ९ विफलीमं J; विफलो F.

अपि च ।

पक्षविकलश्च पक्षी शुष्कश्च तरुः सरश्च जलहीनम् ।  
सर्पश्चोद्धृतदंष्ट्रस्तुल्यं लोके दरिद्रश्च ॥ ४१ ॥

अपि च ।

390

शून्यैर्गृहैः खलु सैमाः पुरुषा दरिद्राः  
कूपैश्च तोयरहितैस्तरुभिश्च शीर्णैः ।

यदृष्टपूर्वजनसंगमविस्मृताना-

मेवं भवन्ति विफलाः परितोषकालाः ॥ ४२ ॥

विदूषकः । भो अलं अदिमेत्तं सन्तप्यदेण । प्रकाशं स-

395 परिहासम् । भोदि समप्पीअदु ममकेरिआ ण्हाणसांडिआ (१४) ।

निर्धनता महादोष इत्याह ।

[पक्षेति] ॥ ४१ ॥ [शून्यैरिति] । पूर्वार्धं स्पष्टम् । यत्पूर्वदृष्टजनानां वसन्तसेनादीनां संगमो विस्मृतो यैस्तेषां मादृशानाम् । संगमस्य बहुकाञ्चनसाध्यतया स्वस्याकिञ्चनत्वेन च दुर्लभतया कादाचित्कतया च विस्मृतत्वं बोध्यम् । यद्वा दृष्टपूर्वस्य पूर्वदृष्टस्य जनस्य वसन्तसेनादेः संगमेनोत्तरलतायां वर्तमानस्वदन्यं विस्मृतानां विस्मरणवतां मादृशानां पुंसामीदृशपरमोत्कर्षशालिहर्षकालेपि दातुं वस्तु किमपि नास्तीति । परितोषकालानां भवति वैफल्यमिति भावः ॥ ४२ ॥

विदू०-(१४) भो अलमतिमात्रं संतपेन । संतापेनेत्यर्थः । भावे क्तः । हे भवति समर्प्यतां ममकेरिआ ममेत्यर्थः । स्नानशाटिका । यस्यां सुवर्णभाण्डं बद्धं सा स्नानशाटीत्यर्थः ।

१. तु लोके A B (c); तुल्यो लोके D H. २ अपि च वयस्य B B (a). ३ समा C. ४ परिहिते<sup>०</sup> ? H. ५ विस्मितानां B (a) G K; स्म corr. स्म B (d). ६ अतिमेत्तं B (a); °मत्तं B (d); °मत्त E. ७ संकथिदेण B (a). ८ om: D. ९ आ द्वाण ? A B (c?); आप हाण=एहाण? A B (c). १० शाडिआ B (d)

वसन्तसेना । अज्ज चारुदत्त जुत्तं णेदं इमाए रअणा-  
वलीए इमं जणं तुलइदुं (९५) ।

चारुदत्तः । सविलक्षस्मितम् । वसन्तसेने पइय पइय ।

कः श्रद्धास्यति भूतार्थं सर्वो मां तुलयिष्यति ।

शङ्कनीया हि लोकेस्मिन्निष्प्रतापा दरिद्रता ॥४३॥ 400

विदूषकः । हज्जे किं भोदीए । इध ज्जेव्व सुविदंव्वं (९६) ।

वस०—(९५) आर्य चारुदत्त युक्तं नेदं अनया रत्नावल्येमं  
जनं तुलयितुम् । मद्गतसुवर्णभाण्डगमने तत्प्रतिदानतया रत्नावली-  
दानमिति । न युक्तमित्यर्थः । ए(ये)षां जनानां भेदस्त एवान्योन्यं  
वस्तुनि सति गते देयोपादेयभावमावहन्ति । येषां तु तादात्म्यं तेषु  
नायं भाव इति भावः । इमं जनमित्युक्तिर्विनयगर्वयोरुभयोरप्या-  
विर्भाविकेति ध्येयम् ।

चारु०—[कः श्रद्धास्यती(ति)] पद्यं [ १५५ पृष्ठे तृतीयाङ्के ]  
व्याख्यातम् । दरिद्रता निष्प्रतापेति । भाग्यवतेश्वरेण यदसदपि कृतं  
तत्सदिव भाति । दरिद्रेण तु सदपि कृतं नातिभाति । पुनरसतः का  
कथा । किं चास्माकमकिंचनानामस्मिन्विषये चौर्यस्य रत्नमाला  
प्रतिदानसावधानतायामेव सर्वानर्थनिवारणमिति भावः ॥४३॥

विदू०—(९६) हज्जे किं भवत्या चेदचेत्यर्थः । इहैव सु(स्व)-  
प्रव्यम् ।

चेटी । विहस्य । अज्ज मित्तेअ अदिमेत्तं दाणि उज्जअं  
अत्ताणअं दंसेसिं (९७) ।

विदूषकः । भो वअस्स एसो कखु औसारअन्तो विअ  
405 सुहोवविट्ठं जणं पुणो विं वित्थारवारिधाराहिं पविट्ठो  
पज्जणो (९८) ।

चारुदत्तः । सम्यगाह भवान् ।

अमूर्हि भित्त्वा जलदान्तराणि

पङ्कान्तराणीव मृणालसूच्यः ।

410

पतन्ति चन्द्रव्यसनीद्विमुक्ता

दिवोश्रुधारा इव वारिधाराः ॥४४॥

चेटी—(९७) आर्य मैत्रेय अतिमात्रमिदानीमुद्यतमात्मानं दर्शयसि । उद्यं(द्य)तमुद्युक्तम् ।

विदू०—(९८) भो वयस्य एष खलूत्सारयन्निव सुखोपविट्ठं जणं पुनरपि विस्तारवारिधाराभिः प्रविष्टः पर्जन्यो मेघः ।

चारु०—[अमूरिति ।] मृणालसूच्य इव शुभा अमूर्धाराः । [उपजातिछन्द इदम्] ॥ ४४ ॥

१ अज्ज मित्ते° B; २ °मत्ते B (a); ३ उज्जुअं B (bd) H; उज्जुअं J; ४ अत्ताणं B (d); ५ °सेति ABCF; ६ रु (ड) A B (c) F; Pr. m. corr. ओ सा B (d); रु (ड) स्सारं D H; ७ om: B (d); ८ °त्थार° A B (bc) D; Pr. m. corr. रि B (d); ९ पज्जणो A B (c); पज्जणो B (a); पज्जणे E; पज्जस्यो G; पज्जणो H; १० भिन्ना A B (c); भिन्ना F; ११ °युक्ता B (d) E; °सना विद्युक्ता G.

अपि च ।

धाराभिरार्यजनचित्तमुनिर्मलाभि-

श्चण्डाभिरर्जुनशरप्रतिकर्कशाभिः ।

मेघाः स्रवन्ति बलदेवपटप्रकाशाः

415

शक्रस्य मौक्तिकनिधानमिवोदिरन्तः ॥ ४५ ॥

प्रिये पश्य पश्य ।

एतैः पिष्टतमालवर्णकनिभैरालिप्तमम्भोर्धरैः

संसक्तैरुपवीजितं सुरभिभिः शीतैः प्रदोषानिलैः ।

[धाराभिरिति ।] बलरामवल्लसदृशा नीला इत्यर्थः । मेघा इन्द्र-  
मुक्तानिधिं विकिरन्त इव धाराभिः स्रवन्तीत्यन्वयः । [वसन्ततिलकं  
वृत्तम्] ॥ ४५ ॥

[एतैरिति ।] 'वर्णकोखी विलेपनम्' इत्यमरः । पिष्टं यत्तमा-  
लस्य वर्णकं विलेपनं तमालवर्णं वा वर्णकं तस्य निभैस्तत्सदृशैः ।  
नीलविलेपनसमानैरित्यर्थः । मेघैरालिप्तं कृतकसूरिकाङ्गरागमिवेति  
भावः । प्रदोषानिलैः संध्यावातैः । शीतैः सुगन्धैः । संसक्तैः सर्व-  
तो मिलितैः । उपवीजितं संजातव्यजनवीजनमिवेति भावः । आक-  
ण्टमुत्कण्ठामन्तरा नातिस्फुरत्यकुण्ठः शृङ्गार इत्युत्कण्ठामवतार-  
यति । अम्भोदेत्यादि । अम्भोदानां समागमेनोद्दीपनविभावरूपेण  
प्रणयिनी प्रीतिमती । प्रणयः प्रेम । अत एव स्वच्छन्दं स्ववशं  
स्वयमेवेत्यर्थः । अभ्यागता नत्वाहूता प्रियेणेति भावः । यथा त्वं  
स्वयमेवागतासीनि व्यङ्ग्यम् । रक्ता शोणवर्णानुरक्ता च । प्रिय-  
तमा कान्तमिव विद्युदम्बरमाकाशं समालिङ्गतीत्यन्वयः । एतेन  
समुद्गममृगमदाङ्गरागसुन्दरं शीतसुगन्धतालवृन्तवातवीजितं वर्षा-

१ मेघा B (d) E. २ स्रवन्ति B (d) ; श्रवन्ति E. ३ विधान F. ४ दरैः?  
G. ५ °वीजि om. B (b) ; °जीवि° B (d).

420 एषाम्भोदसमागमप्रणयिनी स्वच्छन्दमभ्यागता

रक्ता कान्तमिवोम्बरं प्रियतमा विद्युत्समालिङ्गति ॥४६॥

वसन्तसेना । शृङ्गारभावं नाटयन्ती चारुदत्तमालिङ्गति ।

चारुदत्तः । स्पर्शं नाटयन्प्रत्यालिङ्गय ।

भो मेघ गम्भीरतरं नद त्वं

425

तव प्रसादात्स्मरपीडितं मे ।

दिभिरुद्दीपनैरुद्दीपितमदमा(ना) स्वयमागमनशालिनी कामिनी यथा कान्तमालिङ्गति तथा विद्युदम्बरमालिङ्गतीति तटस्थतयैव कथनेन मामपि त्वमपीदृशी संभोगदानादिना कृतार्थयेति ध्वन्यते । अम्बरशब्दगतं नपुंसकं लिङ्गं नार्थं भासते । येन नपुंसकमालिङ्गतीति दूषणमुद्भाव्येत । दाराः कलत्रं योषिदित्यादौ व्यभिचारात् । 'अयमैन्द्रीमुखं पश्य रक्तध्रुम्बति चन्द्रमाः' इत्यादौ भासते चापि तथापि प्रकृते न प्रकृतव्यङ्ग्यार्थहानिरपि त्वधिकचमत्कृतिरेव । तथाहि अपुमांसमप्यम्बरं सालिङ्गति । त्वं तु पुमांसमपि छुन्दरमपि मामालिङ्ग रमय चेति भावः । 'सत्त्वादीनामुपचयापचयौ लिङ्गम्' इति लक्षणे तल्लिङ्गेन शब्देनाभिहितोर्थः स्वयमुपचयादिमानिब्र भवन्बोधविषयो भवतीति शब्दादिदर्शनपर्यन्तविदः । [शार्दूलविक्रीडितं छन्दः] ॥४६॥

चारु०—विरहे प्रतिकूलानामुद्दीपनानामिदानीं सति संभोगेनुकूलतैवेत्याह । [भो मेघेति ।] हे मेघ त्वं नद । चिन्ता नास्तीति भावः । अनुकूलता प्रत्युत तव संस्पर्शेन वसन्तसेनाङ्गसङ्गेन रोमाञ्चितं संजात-



संस्पर्शरोमाञ्चितजातरागं

कदम्बपुष्पत्वमुपैति गात्रम् ॥४७॥

विदूषकः । दासीए पुत्ते दुहिण अणज्जो दाणिं सि तुमं ।

जं ऐव्वं भोदिं विज्जुआए भाँआवेसि (९९) ।

चारुदत्तः । वयस्य नार्हस्युपालब्धुम् ।

430

रोमाञ्चम् । जातकामानुरागं च । गो(गा)त्रमङ्गं कदम्बपुष्पत्वमुपैति गच्छति । कदम्बकुसुममिव भवतीत्यर्थः । गात्रस्य कदम्बपुष्पोपमा वर्षता(र्ता)वनुगुणैवेति भावः । स्त्रीपुंसयोः सामानाधिकरण्यमेव संभोग इति न भ्रमितव्यम् । एकशयनस्थितयोरपि तयोर्विप्रलम्भ(म्भ)संभव-दर्शनात् । किं तु द्वयोरपि मनोवृत्तिसामुख्यमेव मुख्यः शृङ्गारः । स च मनोवृत्तेरनुकूलतायां संभोगः । प्रतिकूलतायां तु विप्रलम्भ इति विवेकः । 'शृङ्गं हि मन्मथोद्भेदस्तदागमनहेतुके' इत्युक्तेः । शृङ्गेन-(ण)मन्मथोद्भवेन आर्ति(अ?)आगच्छतीति शृगा(ङ्गा)र इति व्युत्पत्तेः । ऋ गतौ धातुः । अत्र तु संभोग एव । तदुक्तम्—'अनुरक्तौ निषेवेते यत्रान्योन्यविलासिनौ । दर्शनस्पर्शनाद्यैश्च संभोगोयमुदाहृतः' इति । स्पर्शनं स्मरतमिति रसविद्याविदो वदन्ति । [उपजाति-च्छन्दसा श्लोकः] ॥ ४७ ॥

विदू०—(९९)दास्याः पुत्र दुर्दिन अनार्य इदानीअ(म)सि त्वम् । यदेवं भवतीं विद्युता भीषयसि ।

चारु०—विद्युदुद्गर्जादिभीतायां वनितायामप्रार्थितसरभसघनालिङ्गनसंभवादाह । वयस्येत्यादि ।

वर्षशतमस्तु दुर्दिनमविरतधारं शतह्रदा स्फुरतु ।

अस्मद्विधदुर्लभया यदहं प्रियया परिष्वक्तः ॥ ४८ ॥

अपि च वयस्य ।

धन्यानि तेषां खलु जीवितानि

435

ये कामिनीनां गृहमागतानाम् ।

आर्द्राणि मेघोदकशीतलानि

गात्राणि गात्रेषु परिष्वजन्ति ॥ ४९ ॥

प्रिये वसन्तसेने ।

स्तम्भेषु प्रचलितवेदिसंचर्यान्तं

440

शीर्णत्वात्कथमपि धार्यते वितानम् ।

[वर्षेति] च आर्याच्छन्दः । दुर्दिनं मेघाच्छन्नं दिनम् । शतह्रदा विद्युत् । अस्मद्विधेति । अकिंचनस्य चास्तरवाराङ्गनासंभोगासंभवादिति भावः । परिष्वक्त आलिङ्गितः ॥ ४८ ॥

निजालिङ्गनसुखं वर्णयति । [धन्यानीति ।] कामिनीनाम् । काम इच्छा । तद्विषयकामिलाषस्तद्वतीनामनुरक्तानामित्यर्थः । तत्रापि स्वयमेव गृहमागतानां गात्राणि परिष्वजन्ति आलिङ्गन्ती-त्यर्थः ॥ ४९ ॥

एवमुद्दीपितमदनः सुर(त)सुखसंभोगाय वसन्तसेनामन्तर्नेतुमाह । [स्तम्भेष्विवति, विद्युज्जिह्वेनेति च ।] वेदिः कुङ्किमम् । चौ(चौ)-तरा इति भाषा । तस्याः संचयो मिलिताभिरिष्टिकाभिर्निर्माणम् । अन्योन्यसंलग्नतेत्यर्थः । प्रचलितो वेदिसंचयस्यान्तः प्रान्तो यस्य

१ अविरतं B (a). २ धारं om. B (a); राधं H. ३ °ह्रदा: A B (c) F. ४ स्फुरन्तु A B (c) F. ५ om. G. ६ °वेदि B (a); °वेहि B (b). ७ यन्तं A B (c) D F.

एषा च स्फुटितसुधाद्रवानुलेपा-

त्संक्लिन्ना सलिलभरेण चित्रभित्तिः ॥ ५० ॥

ऊर्ध्वमवलोक्य । अये इन्द्रधनुः । प्रिये पश्य पश्य ।

विद्युज्जिह्वेनेदं महेन्द्रचापोच्छ्रितायतभुजेन ।

तत्तथा । वितानमुल्लोचः । 'अस्त्री वितानमुल्लोचः' इत्यमरः । चन्द्रातप इत्यप्यस्यैव नाम । चनदेवा इति भाषा । स्तम्भेषु कथमपि धार्यते । कथमपीति कुतस्तत्राह । शीर्णत्वादिति गृहस्य विता(न)-स्य च जीर्णत्वादित्यर्थः । इदं पुरत उक्तम् । दक्षिणतो वामतो वा प्राह । एषा चेति । गृहस्य जीर्णत्वात्स्फुटितो यः सुधाद्रवानुलेपः । सुधा चूर्णं तस्मात्प्रचुरचित्रा भित्तिर्जलभरेण संक्लिन्नात्यार्द्रा । क्लिद्रू आर्द्राभावे धातुः । शीतपवनवर्षोपद्रवादन्तश्चलनीयमिति भावः । [प्रहर्षिणी छन्दः] ॥ ५० ॥

गृहाभ्यन्तरगमनाय भयमपि द्योतयन्नाह । [ विद्युदिति । ] आर्याच्छन्दः । विद्युदेव जिह्वा यस्य तेन । इन्द्रचापमेवोच्छ्रितावुच्चावायतौ दीर्घौ भुजौ यस्य तेन । जलधरा एव विवृद्धोतिमहान्दनुश्चिवुकं यस्य तेन । अन्तरिक्षेगनेन वर्षाकालिकेन गगनेन विजृम्भितमिव विशेषेण जृम्भितम् । इदं प्रिये पश्येत्यन्वयः । जृम्भैवेयं महती दत्ता गगनेनेत्यर्थः । जृम्भा छिक्कावद्विकारः प्रसिद्धः । 'विधाय मानं रहसि स्थितायाः संभाव्य जृम्भामचलात्मजायाः । चुटक्कृतिं स्मेरमुखो महेशः कराङ्गुलीभिः कलयांचकार ॥' इति रसतरङ्गिणीपद्ये स्फुटैव जृम्भा । 'बालाप्ताङ्गुलिबद्धबाहुपरिधि-

जलधरविवृद्धहनुना विजृम्भितमिवान्तरिक्षेण ॥ ५१ ॥

तदेह्यभ्यन्तरमेव प्रविशावः । इत्युत्थाय परिक्रामति ।

तालीषु तारं विटपेषु मन्द्रं

शिलासु रूक्षं सलिलेषु चण्डम् ।

न्यञ्चद्विवृत्तत्रिकं त्रुट्यत्कञ्चुकसंभिर्दाशितलसद्गोर्मूलमुज्जृम्भते' इत्यत्र तु धात्वर्थ एव जृम्भा । अनेन व्यात्ताननभयं करोत्तालवेतालादिरूपकेण सावयवेन भीताया वसन्तसेनायाः सत्वरमभ्यन्तरगमनं भवत्विति भावः ॥ ५१ ॥

एवमिदमिन्द्रजालमिव विरच्य स्पष्टं ग्राह । तदेह्यभ्यन्तरमेव प्रविशाव इति [तालीषु तारमिति ।] ताड्यमाना वाद्यमानाः संगीतवीणा इव धारास्तालानुसारेण पतन्तीत्यन्वयः । तालानुसारमेवाह । तालीषु तारमित्यादि । तारमुच्चस्वरम् । तालीदलेषु जलधाराघाते महानुच्चस्वरः श्रावणप्रत्यक्षविषय एव । विटपेषु शाखासु मन्द्रं गम्भीरस्वरम् । रूक्षस्वरचण्डस्वरयोः परमभेदेपि शिलासु सलिलेषु च वर्षधाराघाते काठिन्याकाठिन्यकृतः कश्चन प्रत्यक्ष एव भेदः । यथा वीणास्तत्र तत्र रागस्थाने तालानुसारेण तारं मन्द्रं रूक्षं चण्डं च स्वनन्ति तथा धारा इत्यर्थः । गत्वाभ्यन्तरमेवमेव सुरतं क्रीडाव इति परमं व्यङ्ग्यम् । प्रयत्नमन्तरा प्राप्तस्य स्पर्शमणेरिव निधेरिव चिन्तामणेरिव च स्वयं सरागमारचितागमनाया वसन्तसेनाया

१ जृम्भित J. २ रीक्षेण J. ३ मति is followed by प्रिये पदय B C F; प्रिये पदय पदय D E. ४ तालीषु B (a). ५ मन्द्रं A B (c) D. ६ शिलासु B (a). ७ रूक्षं A B (c) C J.

संगीतवीणा इव ताड्यमाना-

स्तालानुसारेण पतन्ति धाराः ॥ ५२ ॥

450

इति निष्क्रान्ताः सर्वे ।

दुर्दिनो नाम पञ्चमोङ्कः ।

महाधनायाः प्रथमसंगे प्रथमाङ्के शकारान्तरायेणान्तरिते निर्भरान्यो-  
न्यानुरागानुरञ्जिते तावदलब्धालभ्यलाभादादौ सुरतं तारम् । तत-  
स्तदा निरुपमानन्दनीरधिनिमग्नतया मन्द्रम् । ततः कामावेगावेशे  
सति महति रूक्षम् । ततः स्वलनावसरे चण्डं सुरतमिति यथा-  
क्रममवसेयमुत्तुङ्गशृङ्गाररसतरङ्गिणीधीवरैरिदं परमतमं व्यङ्ग्य-  
मिति दिक् ॥ ५२ ॥ इति श्रीमृच्छकटिकप्रकरणव्याख्यायां  
श्रीमता लल्लादीक्षितधीमता श्रीमन्नाटद्याद्यनेकानवद्यविद्याविशारद-  
श्रीबलिसेनसाहबसंमदाय विद्योतितायामङ्कः पञ्चमः समाप्तिम-  
वीभजत् ॥ ५ ॥

१ Before दुर्दिनो नाम write इति मृच्छकटिकायां B; दुर्दिनो नाम om. and  
for it write इति मृच्छकटिकप्रकरणे D; दुर्दिनो नाम om. and write इति  
मृच्छ० नाटके H.

## पष्ठोङ्कः ।

ततः प्रविशति चेटी ।

चेटी । कथं अज्ज वि अज्जआ ण विवुज्झदि । भोदु ।  
पविसिअ पडिबोधइस्सं (१) ।

इति नाट्येन परिक्रामति ।

५ ततः प्रविशत्याच्छादितशरीरा प्रसुप्ता वसन्तसेना ।

चेटी । निरूप्य । उत्थेदु उत्थेदु अज्जआ । पभादं संवुत्तं (२) ।  
वसन्तसेना । प्रतिबुध्य । कथं रत्ति ज्जेव्व पभादं संवुत्तं (३) ।  
चेटी । अम्हाणं एसो पभादो । अज्जआए उण रत्ति  
ज्जेव्व (४) ।

चेटी-(१) कथमद्याप्यार्या न विबुध्यते । भवतु । प्रविश्य  
प्रतिबोधयिष्यामि ।

चेटी-(२) उत्तिष्ठतु उत्तिष्ठत्वार्या । प्रभातं संवृत्तम् ।

वस०-(३) कथं रात्रिरेव प्रभातं संवृत्तम् । प्रभातरात्रिमजान-  
न्त्या(त्या) इयमुक्तिः । इदानीं रात्रिरेवास्ति कथं प्रभातं जातमि-  
त्यर्थः ।

चेटी-(४) अस्माकमेष प्रभातः । आर्यायाः पुनः रात्रिरेव ।

१ विबुद्धि A B (c) F ; विबुद्धि D H ; विवुज्झदि K. २ पडिबो A B (bcd)  
CDFJ. ३ om. B, B (a). ४ पभादे B (a). ५ वुत्तं G. ६ प्रबुध्य B (d).  
७ रत्ति (=रात्रौ) B (d); रत्ती D. ८ संपभादं B (d).

वसन्तसेना । हञ्जे कहिं उण तुम्हाणं जूदिअरो (५) । 10

चेटी । अज्जए वड्डमाणअं समादिसिअ पुष्पकरण्डअं  
जिण्णुज्जाणं गदो अज्जचारुदत्तो (६) ।

वसन्तसेना । किं समादिसिअ (७) ।

चेटी । जोएहि रादीए पवहणं । वसन्तसेना गच्छदुत्ति (८) ।

वसन्तसेना । हञ्जे कहिं मए गन्तव्वं (९) । 15

चेटी । अज्जए जहिं चारुदत्तो (१०) ।

वस०—(५) हञ्जे कुत्र पुनर्युष्माकं द्यूतकरः ।

चेटी—(६) आर्ये वर्धमानकं समादिश्य पुष्पकरण्डकं जीर्णो-  
द्यानं गत आर्यचारुदत्तः ।

वस०—(७) किं समादिश्य ।

चेटी—(८) योजय राज्ञौ प्रवहणम् । वसन्तसेना गच्छ-  
त्विति ।

वस०—(९) हञ्जे कुत्र मया गन्तव्यम् ।

चेटी—(१०) आर्ये यत्र चारुदत्तः ।

१ om: B; हं उण B(b) of course ज्जे कहिं om: २ जूदअरो D; जूदआरो H  
३ वड्डमाणं K. ४ समादिअ B (a); समादिअ marg. संदिश्य B (d). ५ पुष्प  
B (ab). ६ दत्तओ B (a). ७ This speech and the next om: C.  
८ समादिसिअ ? B (a); समादिअ B (d); this is followed by पुष्प AB (c) D;  
पुष्प B (b); करण्डअं जिण्णुज्जाणं गदो अज्जचारुदत्तो AB (bc) D. ९ रादीए ज्जेव्व  
B, B (a); रादी om: del ए and marg. राज्ञौ om: B (d); एदाए पव्व K. १० सेणा  
B E K. ११ om: B (a). १२ om: B (a).

वसन्तसेना । चेटीं परिष्वज्य । हञ्जे सुष्ठु ण णिज्जाइदो  
रादीए । ता अज्ज पच्चक्खं पेक्खिस्सं । हञ्जे किं पविट्ठा  
अहं इह अब्भन्तरचटुस्सालअं (११) ।

20 चेटी । ण केवलं अब्भन्तरचटुस्सालअं सब्वज्जणस्स  
वि हिअं पविट्ठा (१२) ।

वसन्तसेना । अवि संतप्पदि चारुदत्तस्स परिअणो (१३) ।

चेटी । सन्तप्पिस्सदि (१४) ।

वस०—(११) हञ्जे सुष्ठु न निर्ध्यातो रात्रौ । तदद्य प्रत्यक्षं  
प्रेक्ष्ये । हञ्जे किं प्रविष्टाहमिहाभ्यन्तरचतु(तुः)शालम् । रा-  
त्रौ प्रकाशविरहेण सुष्ठु न निर्ध्यातो न दृष्टः । प्रातर्निद्रापमत्ता प्राह  
हञ्जे किमिति ।

चेटी—(१२) न केवलमभ्यन्तरचतु(तुः)शालं सर्वजनस्यापि  
हृदयं प्रविष्टा ।

वस०—(१३) अपि संतप्यते चारुदत्तस्य परिजनः । यतो  
मया रत्नावली गृहीतातः संतप्यत इति भावः । अपि(पिः) प्रश्ने ।  
परिजनो दारादिः । इदमेव प्रश्नोत्तराभ्यामनुपदमेव स्फुटमिति बो-  
ध्यं बुधैः ।

चेटी—(१४) संतपस्य(प्य)ते ।

१ परसइदो B (a); णिज्जाइदो A B (bc) FK; णिज्जी° H. २ पट्टक्खं A B (c)  
EF; पच्चक्खं B (a); पंचक्खं B (d). ३ °तुस्सा° BE. ४ °तुस्सा° B D.  
५ om: B. ६ हिअं पि B; हिअवि B (a). ७ This and the following  
three speeches om: B (a). ८ °पिस्स° A B (bc) D F K.



वसन्तसेना । कदा (१५) ।

चेटी । जेदो अज्जआ गमिस्सदि (१६) ।

25

वसन्तसेना । तदो मए पढमं सन्तैप्पिदव्वं । सानुनयम् ।

हज्जे गेल्ल एदं रअणावलिं । मम बहिणिआए अज्जाधूदाए  
गदुअ समप्पेहि । भणिदव्वं च अहं सिरिचारुदत्तस्स गुणणि-  
ज्जिदा दासी तदा तुम्हाणं पि । ता एसा तुह ज्जेव्व कण्ठाहरे-  
णं होदु रअणावली (१७) ।

30

चेटी । अज्जए कुप्पिस्सदि चारुदत्तो अज्जेआए दाव(१८) ।

वस०-(१५) कदा ।

चेटी-(१६) यदार्या गमिष्यति ।

वस०-(१७) तदा मया प्रथमं संतप्तव्यम् । गृहीतरत्नावली-  
कायां गतायां मयि निजमित्रचारुदत्तपरिजनपरितापे पश्चान्मम बहु-  
पश्चात्तापः स्यादिति प्रथममेव मया संतप्तव्यम् । शोचनीय(?) । यथा  
मित्रपरिजनानुतापो न भवेदिति भावः । इत्यभिप्रायेण प्राह । हज्जे  
गेहेति । हज्जे गृहाणैतां रत्नावलीम् । मम भगिन्या आर्याधूतायै गत्वा  
समर्पय । भणितव्यं च अहं श्रीचारुदत्तस्य गुणनिर्जिता दासी तदा  
युष्माकमपि । तदेषा तवैव कण्ठाभरणं भवतु रत्नावली ।

चेटी-(१८) आर्ये कु(को)पिष्यति चारुदत्त आर्यायै तावत् ।

१ जदा G. २ पठमं A B (c); पढमं B (a). ३ °पिदव्वं A B (bcd) D;  
°प्पिदव्वं B (a). ४ om: B B (n); सानुकंपं B (d). ५ om: B (d);  
एदं च E. ६ बहिणी° D. ७ सिरि° B (a). ८ तुहज्जव्व A B (c); तुवज्जेव G.  
९ कंडा A B (c); कंडा? B (a); कंडा B (b); काटा? B (d); कंडा DH. १० रणं हो°  
add marg. B (d). ११ om: B B (a). १२ अज्जआए B.

वसन्तसेना । गच्छ । ण कुप्पिस्सदि (१९) ।

चेटी । गृहीत्वा । जं आणवेसि (२०) ।

इति निष्क्रम्य पुनः प्रविशति ।

- 35 चेटी । अज्जए भणादि अज्जा धूदा । अज्जउत्तेण तुम्हा-  
णं प्रसादीकंदा । ण जुत्तं मम एदं गेल्लिदुं । अज्जउत्तो ज्जेव्व  
मम आहरणविसेसो त्ति जाणादु भोदी (२१) ।

ततः प्रविशति दारकं गृहीत्वा रदनिका ।

रदनिका । एहि वच्छ सअडिआए कील्लेम्ह (२२) ।

- 40 दारकः । सकरुणम् । रदनिए किं मम एदाए मैडिआसअ-  
डिआए । तं ज्जेव्व सोवण्णसैअडिअं देहि (२३) ।

वस०—(१९) गच्छ । न कु(को)पिप्यति ।

चेटी—गृहीत्वेति । रत्नावलीं गृहीत्वेत्यर्थः । (२०) यदा-  
ज्ञापयसि ।

चेटी—(२१) आर्ये भगत्यार्या धूता । आर्यपुत्रेण युष्माकं प्रसा-  
दीकृता । न युक्तं ममैतां गृ(म)हीतुम् । आर्यपुत्र एव ममाभरण-  
विशेष इति जानातु भवती ।

रद०—(२२) एहि वत्स शकटिकया क्रीडामः(वः) ।

दार०—(२३) रदनिके किं ममैतया मृत्तिकाशकटिकया ।  
तामेव सुवर्णशकटिकां देहि ।

१ ता गच्छ E. २ जं अज्जुआ E. ३ आणवेदि C J; °वेदिने B (d) E;  
वेदिसि K. ४ निष्क्रान्ता B B (a). ५ प्रविश्य B B (a). ६ om : B (a).  
७ °किदा B (d) D E. ८ वत्स D H. ९ सआए B (b); सकडि° D H.  
१० कीले° B B (a). ११ मडिअ° H. १२ °आये G. १३ स om : B (d), and  
थं om : B (b).

रदनिका । सनिर्वेदं निश्चस्य । जाद कुदो अम्हाणं सुव-  
ण्णववहारो । तादस्स पुणो वि रिद्धीए सुवण्णसअडिआए  
कील्लिस्ससि । ता जाव विणोदेमि णं । अज्जआवसन्तसेणाए  
समीवं उर्वसप्पिस्सं । उपसृत्य । अज्जए णमामि (२४) । 45

वसन्तसेना । रदणिंए साअदं दे । कस्स उण अअं दां-  
रओ अणलंकिदसरीरो वि चन्दमुहो ओणन्देदि मम हि-  
अअं (२५) ।

रदनिका । एसो कखु अज्जचारुदत्तस्स पुत्तो रोहसेणो  
णामे (२६) । 50

वसन्तसेना । बाहू प्रसार्य । एहि मे पुत्तंअ आलिङ्ग ।  
इत्यङ्के उपवेक्ष्य । अणुकिदं अणेण पितृणो रूवं (२७) ।

रद०-(२४) तात कुतोस्माकं सुवर्णव्यवहारः । तातस्य पुन-  
रपि ऋद्ध्या सुवर्णशकटिकया क्रीडिष्यसि । तद्यावद्विनोदयाम्ये-  
नम् । आर्यावसन्तसेनायाः समीपमुपसर्पिष्यामि । आर्ये प्रणमामि ।

वस०-(२५) रदनिके स्वागतं ते । कस्य पुनरयं दारकोनलं-  
कृतशरीरोपि चन्द्रमुख आनन्दयति मम हृदयम् ।

रद०-(२६) एष खल्वार्यचारुदत्तस्य पुत्रो रोहसेनो नाम ।

वस०-(२७) एहि मे पुत्रक आलिङ्ग । अनुकृतमनेन पितृ रूपम् ।

१ निःश्वस्य B. २ om : B (a). ३ ०द्धिए D. ४ ०लइस्सति B (a) E.  
५ अज्ज अज्जआए D; अज्जआए also without अज्ज H. ६ उप० B (ab);  
उपवेसिस्सं pr. m. B (d); उपसप्पामि H. ७ रअणिए A B (bc) DFG.  
८ ते D. ९ तरओ B (a); दारे अंदारओ B (b). १० अनलंकिद CJ-  
११ ०न्देइ D; अणंदेदि E; अणंदेइ H; आव ? देदि (=आस्पन्दते) K. १२ णामे  
B (b). १३ पुत्ता B (a). १४ उपवेक्ष्य ? K. १५ रूपं B (d); रूअं D.

रदनिका । ण केवलं रुवं सीलं पि<sup>१</sup> तक्केमि । ऐदिणा  
अञ्जचारुदत्तो अत्ताणअं विणोदेदि । (२८) ।

55 वसन्तसेना । अध किंणिमित्तं एसो रोअदि (२९) ।

रदनिका । एदिणा पडिर्वसिअगंहवैइदारअकेरिआए सुव-  
ण्णसअडिआए कैलिदं । तेण अ सा णीदा । तदो उण तं  
मग्गन्तस्स मए इअं मट्ठिआसअडिआ कैदुअ दिण्णा । तदो  
भणादि रदणिए किं मेम एदाए मट्ठिआसअडिआए । तं ज्जेव  
60 सोवण्णसअडिअं देहि ति (३०) ।

वसन्तसेना । हद्धी हद्धी । अअं पि<sup>२</sup> णाम परसम्पत्तीए

रद०—(२८) न केवलं रूपं शीलमपि तर्कयामि । एतेनार्य-  
चारुदत्त आत्मानं विनोदयति ।

वस०—(२९) अथ किंनिमित्तमेष रोदिति ।

रद०—(३०) एतेन प्रतिवेशिकगृहपतिदारककृतया सुवर्णशक-  
टिकया क्रीडितम् । तेन च सा नीता । ततः पुनस्तां याचतः [मया] इयं  
मृत्तिकाशकटिका कृत्वा दत्ता । तदा भणति रदनिके किं मयैतया  
मृत्तिकाशकटिकया । तामेव सुवर्णशकटिकां देहीति ।

वस०—(३१) हद्धी हद्धी ( हा धिक् हा धिक् ) । अयमपि

१ रुअ D ; रुअं H. २ वि D E ; सीलंवि K. ३ एदिणा A. ४ अत्ताणं B (d) D. ५ णोदेदि D. ६ णिमित्तं C. ७ रोइदि D H. ८ पडिर्वसिअं B B (a). ९ मिहं B B (a). १० बडं B (a). ११ कालिदवं E. १२ तं ज्जेव E. १३ कदुआ B (d). १४ मए A B (bod) D K. १५ हद्धि हद्धि ? १६ वि D H. १७ वत्तिए D H.

सन्तप्यदि । भअवं कअन्त पोक्खरवत्तपडिदजलबिन्दुसरिसेहिं  
कीलसि तुमं पुरिसंभाअधेएहिं । इति साखा । जाद मा रोद ।  
सोवण्णसअडिआए कीलिस्ससि (३१) ।

दारकः । रदणिए का एसा (३२) ।

65

वसन्तसेना । दे पिदुणो गुणणिज्झिदा दासी (३३) ।

रदनिका । जाद अज्जआ दे जणणी भोदि (३४) ।

दारकः । रदणिए अलिअं तुमं भणासि । जइ अम्हाणं  
अज्जआ जणणी ता कीसं अलङ्किदा (३५) ।

वसन्तसेना । जादे मुद्देण मुद्देण अदिकरुणं मन्तेसि । 70

नाम परसंपत्त्या संतप्यते । भगवन्कृतान्त हे दैव, पुष्करपत्रपतित-  
जलबिन्दुसदृशैः क्रीडसि त्वं पुरुषभागधेयैः । तात मा रो(रु)दिहि ।  
सुवर्णशकटिकया क्रीडिष्यसि ।

दार०—(३२) रदनिके कैषा ।

वस०—(३३) ते पितुर्गुणनिर्जिता दासी ।

रद०—(३४) तात आर्या ते जननी भवति ।

दार०—(३५) रदनिके अलीकं त्वं भणसि । यद्यस्माकमार्या  
जननी तत्कीस किमर्थम् । अलंकृता ।

वस०—(३६) तात मुग्धेन मुखेनातिकरुणं मन्त्रयसि । एषेदानीं

१ कदंत A B (bcd) D G; कहं K. २ पुलिस D H. ३ धेचेहिं B (a).  
४ साखम् G K. ५ मा रोद मा रोद K. ६ सुवण्ण B B (a) D H. ७ पिदुणो दे  
J; ते पिदुणो and दे om: D. ८ भोदी D. ९ अलीअं B (a). १० कीसअं  
K. ११ दाए A B (c); दा एसा D F H. १२ जात B (d).

नाञ्चनाभरणान्यवतार्य रुदन्ती । एसा दाणिं दे जणणी संवुत्ता ।  
ता गेह्ण एदं अलङ्कारअं । सोवण्णसअडिअं घडावेहि (३६) ।

दारकः । अवेहि । ण गेह्णस्सं । रोदसि तुमं (३७) ।

वसन्तसेना । अश्रूणि प्रमृज्य । जाद न रोदिस्सं । गच्छ  
७५ कील । अलंकारैर्मृच्छकटिकां पूरयित्वा । जाद कारेहि सोव-  
ण्णसअडिअं (३८) ।

इति दारकमादाय निष्क्रान्ता रदनिका ।

प्रविश्य प्रवहणाधिरूढः

चेटः । लदणिए लदणिए णिवेदेहि अज्जआए वशन्तंशे-  
८० णाए । ओह्णालिअं पक्खदुओल्ले शैज्जं पवहणं चिह्णदि (३९) ।

ते जननी संवृत्ता । तद्गृहाणैतमलंकार(म्) । सुवर्णशकटिकाम् ।  
घडावेहि कारय ।

दार०—(३७) अपेहि । न ग्रहीष्यामि । रोदसि(दिषि) त्वम् ।

वस०—(३८) तात न रोदिष्यामि । गच्छ क्रीड । तात का-  
रय सुवर्णशकटिकाम् ।

चेटः—चेटोयं वर्धमानकः पूर्वोक्तः । (३९) रदनिके रदनिके निवे-  
दयार्यायै वसन्तसेनायै । अपवारितं पक्षद्वारके सज्जं प्रवहणं तिष्ठति ।

१ रुदन्ती A B (bc). २ सुवर्ण B. ३ गेण्हीसं K. ४ ण D. ५ ण्टिकं A B (bc) C D. ६ सुवर्ण B (a). ७ निष्क्रान्ता K. ८ रदणिए B (abcd) DEG K. ९ वसन्तसेना A B (abcd) D; ओसेनाए C. १० ओह्णालिअं A B (bcd) CH; ओह्णालिअं B (a) D; ओह्णाय E. ११ एए A B (bcd) D G; दुआए B (a). १२ सज्जं A B (abcd) D K. १३ चिह्णदि A B (abcd) D J; चिह्णदि C.

प्रविश्य

रदनिका । अञ्जए एसो वडूमाणओ विण्णवेदि  
पक्खदुआरण सज्जं पवहणं त्ति (४०) ।

वसन्तसेना । हञ्जे चिट्ठे मुहुत्तअं जाव अहं अत्ताणअं  
पसाधेमि (४१) ।

85

रदनिका । निष्क्रम्य । वडूमाणआ चिट्ठ महुत्तअं जाव  
अञ्जआ अत्ताणअं पसाधेदि (४२) ।

चेटः । ही ही भो । मए वि जाणत्थंलके विंशुंमलिदे ।

रद०—(४०) आर्ये एष वर्धमानको विज्ञापयति पक्षद्वारे सज्जं  
प्रवहणमिति ।

वस०—(४१) हञ्जे तिष्ठ मुहूर्तं यावदहमात्मानं प्रसाधयामि ।  
प्रसाधनमलंकारः ।

रद०—(४२) वर्धमानक तिष्ठ मुहूर्तं यावदार्यात्मानं प्रसा-  
धयति ।

चेटः—(४३) ही ही भोः । मयापि यानास्तरण(णं) विस्मृ-  
तम् । तद्यावद्दृहीत्वागच्छामि । एते(तौ) नासिकारज्जुकटुका(कौ)

१ om: D F H. २ om: B. ३ चिट्ठ° A B (ab) D F. ४ मुहुत्तं A B  
(bcd) D; मुहूर्तं F. ५ दाव जाव B (a). ६ अञ्जहआ B (b). इति ध्रुत्वति शेषः K.  
७ अत्ताण K. ८ Radanikā's whole speech om: A B (c) D F. ९ ओहारिअ  
= उदाटय K. B; °स्थलके B (a); °त्यणं के B (d). १० विंशुमलिदे A B  
(abcd) D E K.

ता जीव गेण्हिअ आअच्छामि । एदे णरशालज्जुकडुआ वईल्ला ।  
१० भोदुं भोदु । पवहणेण ज्जेव्व गदागदिं कलिइशं (४३) ।

इति निष्क्रान्तश्चेटः ।

वसन्तसेना । हज्जे उवणेहि मे पसाहणं । अत्तोणअं  
पसोधइस्सं (४४) ।

इति प्रसाधयन्ती स्थिता ।

१५

प्रविश्य प्रवहणाधिरूढः

स्थावरकश्चेटः । आणेत्तम्हि लोअशालअशण्ठाणेण थो-  
वलआ पवहणं गेल्लिअ पुँप्फकलण्डअं जिण्णुज्जाणं तुलिदं  
आअच्छेहि त्ति । भोदु तहिं ज्जेव्व गच्छामि । वहध वईल्ला वईध ।

बलीवर्दा(दीं) । भवतु भवतु । प्रवहणेनैव गतागतिं करिष्यामि ।

वस०-(४४) हज्जे उपनय मे प्रसाधनम् । आत्मानं प्रसाध-  
यिष्यामि ।

स्थाव०-(४५) स्थावरकनामा राजदयालस्य चेटः । आज्ञप्तोस्मि  
राजदयालसंस्थानेन स्थावरक प्रवहणं गृहीत्वा पुष्पकरण्डकं जीर्णोद्यानं  
त्वरितमागच्छेति । भवतु तत्रैव गच्छामि । वहत(तं) बलीवर्दा(दीं)  
वहतः(तम्) । कथं ग्रामशकटै रुद्धो मार्गः । किमिदानीमत्र करिष्या-

१ वजा B (d). २ °णं B B (ad) G K. ३ आअत्थामि B (b). ४ णस्सा  
अज्जुक° A B (c) F; णरशाक° B; णस्साक° B (abd); णासारज्जुक° D H; णण्णाक°  
G. ५ कटुआ A B (c); कटुआ D; कटुआ G. ६ वईल्ला E. ७ भोदु J. ८ करिस्सं  
A B (abcd) D E F K. ९ निःक्रान्तः K. १० अत्ताणं K. ११ पसाह B D  
K. १२ अणत्त° D. १३ राअ° A B (bc) D E; लाअ om: B (a); राआ B  
(d). १४ सा तत्त° B (a); शाल om: अ D E . . . १५ संठा D. १६ जं °थाव B B  
(a); स्थावल A B (bcd) F. १७ पुष्प B (bd). १८ करण्डअं A B (abcd)  
D. १९ आग° A B (bc) D E. २० वईल्ला B (d). २१ वहध वहध. B (d).



परिक्रम्यावलोक्य च । कथं गामशालेहिं लुद्धे मग्गे । किं दाणिं  
एत्थ कल्लइइशं । साटोपम् । अले अले ओशालध ओशालध । 100  
आकर्ण्य । किं भणाध । ऐशे कइशंकेल्लके पवहणे न्ति । ऐशे  
ल्लेअशालेअशण्ठेणकेल्लके पवहणेत्ति । ता शिग्घं ओशाले-  
ध । अवलोक्य । कथं ऐशे अवले शहिअं विअ मं पेक्खिअ  
शहश ज्जेव्व जूदपलाइदे विअ जूदिअले ओहालिअ अत्ताणअं  
अण्णशे अवक्कन्ते । ता के उण ऐशे । अधवा किं मम एदिणो । 105  
तुलिदं गमिइशं । अले अले गामेलुआ । ओशालध ओशालध ।

मि । अरे अरे अपसरत । किं भणत । एष कस्य कृते प्रवहण  
इति । एष राजश्यालसंस्थानस्य कृते प्रवहण इति । तच्छीघ्रमप-  
सरत । कथमेषोपरः सभिकमिव मां प्रेक्ष्य सहसैव द्यूतपलायित  
इव द्यूतकरोपवार्यात्मानमन्यतोपक्रान्तः । तत्कः पुनरेषः । राज्ञा  
पालकेन वद्धस्तद्वन्धनादुन्मोचितः शर्विलकेनैकचरणलग्ननिगड आर्थ-  
कनामाभीरो महावीरो यः सिद्धादेशाद्राजा भविता सोयमिति  
ज्ञेयम् । अथवा किं ममैतेन । त्वरितं गमिष्यामि । अरे अरे  
गामेलुआ ग्राम्याः । त एव ग्रामीणा जना इत्यर्थः । अपसरत

१ शअडिपहिं B B (a). २ इस्सं A B (bed) D K. ३ ले J. ४ ओसलध  
A B (bed). ५ ओसलध A B (bd); om: B (c). ६ एसे A B (abe) D  
E K; एसा F G. ७ कस्स A B (abcd) D E K. ८ केरके A B (abcd)  
D E. ९ पवहणं ति E. १० एसे A B (abcd) D E K. ११ राअ B (ad).  
१२ शाल om: अ B D E K; साल B (ad). १३ संडाण A B (bed) E;  
शंठालण D. १४ केरके B (a). १५ शिग्घ A B (c); शिघ B (a). १६  
ओसल A B (cd). १७ एसे A B (abcd) D E K. १८ सहिअं A B (acd)  
K; साहिअं B (b). १९ जूदअले D. २० ओहालि B (b). २१ अवक्कन्तो B  
(a); °क्कन्दे G. २२ को A B (abcd) C D E F G J. २३ एसा A B (bed)  
D. २४ From दिणा to चिदट om: B (b). २५ गमिस्सं A B (acd) D E K. ...  
२६ om: B (a) E; ले J. २७ om: A B (c) D F; ओसलध B (d) E K.  
२८ ओसलध B (d) E K.

किं भणोध मुहुत्तअं चिइट । चक्कपलिवेहिं देहि ति । अले अले  
 लाअशालअशण्टाणकेलके हंगे शूले चक्कपलिवेहिं देइइश ।  
 अधवा ऐशे एआई तवइशी । ता ऐव्वं कलेमि । एदं पवहणं  
 110 अज्जचालुदत्तइशं लुक्खवाडिआए पक्खदुआलेए थावेमि ।  
 इति प्रवहणं संस्थाप्य । ऐशेहि ओअदे (४५) । इति निष्क्रान्तः ।

चेटी । अज्जए नेमिसइो विअ सुणीअदि । ता ओअदो  
 पवहणो (४६) ।

अपसरत । किं भणत मुहुत्तं तिष्ठ । चक्रपरिवृत्तिं देहीति । अरे  
 अरे राजदयालसंस्थानस्य केलके इति षष्ठी । हगे अहम् । (शूले)  
 शूरः । चक्रपरिवृत्तिं दास्यामि । अथवैष एकाकी तपस्वी । तदेवं  
 करोमि । एतं प्रवहणमार्यचारुदत्तस्य वृक्षवाटिकायाः पक्षद्वारके  
 स्थापयामि । एषोऽस्म्यागतः ।

चेटी—(४६) आर्ये नेमिशब्द इव भ्रूयते । तदागत(तः) प्रव-  
 हण(णः) ।

१ भणध D. २ चिट्ट A B (acd) D F J; चिट्ट C. ३ पडिवहिअं A B (bc) D  
 F G; पडिवहि B; पडिवहि B (a); पडिवहिअं marg. वलि B (d). ४ ले J.  
 ५ राअ A B (c) D K. ६ शाल B (a); शाल om: अ D E; शाल K. ७ सं-  
 टाण A B (acd) DK. ८ केलि K. ९ हंगे J. १० पडि° A B (abc) DEK; om:  
 B (d). ११ वडिअं A B (bcd) D; पडिवहि B; वलिअं B (a); वडिअं E K.  
 १२ दइस्सं A B (abcd); दइस्सं E. १३ एसे B (a) K. १४ एव्वं D F K. १५  
 पवहणं B (d) E G K. १६ चारु° A B (ac) D. १७ दत्तस्स A B (abcd)  
 I) E. १८ रुक्ख° B (a). १९ दुआलके D E; दुआलके K. २० एस A B  
 (bcd) E F; एस D K. २१ आअदो A B (bc) D; आगदो G K. २२ निस्कान्तः  
 K. २३ आगदे B (a). २४ पवहणे B (a) H.

वसन्तसेना । हञ्जे गच्छ । तुवरदि मे हिअं । ता आ-  
देसेहि पक्खदुआरअं (४७) ।

115

चेटी । एदु एदु अज्जआ (४८) ।

वसन्तसेना । परिक्रम्य । हञ्जे वीसेम तुमं (४९) ।

चेटी । जं अज्जआ आणवेदि (५०) । इति निष्क्रान्ता ।

वसन्तसेना । दक्षिणाक्षिस्वन्दं सूचयित्वा प्रवहणमधिरुह्य च । किं  
ण्णेदं । फुरदि दाहिणं लोअणं । अधवा चारुदत्तस्स ज्जेव्व <sup>120</sup>  
दँसणं अणिमित्तं पसज्जइस्सदि (५१) ।

प्रविश्य

स्थावरकश्चेटः । ओशांलिदा मए शअडा । ता जाव  
गच्छामि ।

वस०—(४७) हञ्जे गच्छ । त्वरयति (त्वरते) मे हृदयम् ।  
तदादिश पक्षद्वारकम् ।

चेटी—(४८) एत्वेत्वार्या ।

वस०—(४९) हञ्जे विश्रम (विश्राम्य) त्वम् ।

चेटी—(५०) यदर्याज्ञापयति ।

वस०—(५१) किं नेदं वितर्क इत्युक्तम् । स्फुरति दक्षिणं लो-  
चनम् । अथवा चारुदत्तस्यैव दर्शनमनिमित्तं प्रसज्जयिष्यति (?) ।

स्थाव० । (५२) अपसारिता मया शकटाः । तद्यावद्-

१ विसम B(d). २ णअणं B, B(a); लोहणं G. ३ चालु° A B (bed) DE H.  
४ देसणे D. ५ पमज्जस्सदि B G K; पमज्जस्सदि B (d); पमज्जइस्सदि C J;  
पसज्जिस्सदि D; पमज्जसदि E; पसज्जिस्सदि A B (c) F K. ६ ओसालिदा A B (c).

125 इति नाञ्चेनाधिरुह्य चालयित्वा स्वगतम् । भालिके पवहणे । अधवा  
चक्रपलिवेद्विआए पल्लिइशन्तंइश भालिके पवहणे पडिभा-  
शेदि । भोदु गमिइशं । जाध गोणा जाध (५२) ।  
नेपथ्ये ।

अरे रे दौवारिआ अप्पमत्ता सएसु सएसु गुम्मट्टा-  
130 णेसु होध । एसो अज्ज गोवालदोरओ गुत्तिअं भज्जिअ गुत्ति-  
वाल्लिअं वावादिअ बन्धणं भेदिअ परिब्भट्ठो अव्वंक्रमदि ।  
ता गेल्लेध गेल्लेध (५३) ।

प्रविश्यार्पटीक्षेणेन संध्रान्त एकचरणलघनिगडोवगुण्ठित  
आर्यकः परिक्रामति ।

च्छामि । भालिके भारवत् । [पवहणे] प्रवहणम् । अथवा चक्रपरिवृ-  
त्त्या परिश्रान्तस्य सभारं प्रवहणं प्रतिभासते । भवतु गमिष्यामि ।  
यात(तं) वृषभा(भौ) यात(तम्) । गोणा गावः । गोणा गोता गावी  
गोपुत्तलिकेति महाभाष्ये प्रथमपादप्रथमाह्निक उक्तम् ।

(५३) अरे रे दौवारिकाः अप्रमत्ताः शयध्वं शयध्वम् (शे-  
ध्वम्) (?) । गुल्मस्थानेषु भवत । एषोद्य गोपालदारको गुप्तिं रक्षां  
भङ्क्ता (ङ्क्त्वा) । गुप्तिपालकं व्यापाद्य बन्धनं भित्त्वा परिभ्रष्टोपक्रा-  
मति । तद्गृहीत गृहीत ।

१ पवहणं A B (c) F. २ पडि° A B (abcd) D E K. ३ वत्तिआए B B (a); वडिआए K. ४ पडिस्सं° A B (cd) D E F; पडिइशं° B (ab); पडिस्सं° K. ५ °तस्स D E F K. ६ कथं भा° E. ७ भासदि A B (abcd) D E K; भासदि B. ८ °मिस्सं A B (abcd) D E K. ९ गुम्माटा° B (a); गुप्पटा° B (d); गुप्पट्टा° E G; गुम्मा°? K. १० °दारकओ A B (bcd). ११ वत्तिअं A B (c) D F; गुत्ति E. १२ वत्ति° A B (c) D F; गुत्ति J. १३ बालअं B B (a) D; बालिअ E F; बालअं K. १४ °भट्ठिअ K. १५ चंक्रमदि K. १६ गेल्ल A B (c) D. १७ गेल्ल A B (c) D. १८ इय पटा° A B (c) D; °इय पटी B (d).

चेटः । स्वगतम् । महन्ते णेअलीए शम्भमे उप्पण्णे । ता 135  
तुलिदं तुंलिदं गमिदेशं (५४) । इति निष्क्रान्तः ।

आर्यकः ।

हित्वाहं नरपतिबन्धनापदेश-

व्यापत्तिव्यसनमहार्णवं नराणाम् ।

पादाग्रस्थितनिगडैकपार्श्वार्थी

140

प्रभ्रष्टो गज इव बन्धनाद्भूमामि ॥ १ ॥

भो अहं खलु सिद्धादेशजनितपरित्रासेन राज्ञा पालकेन  
घोषादानीय विशसने गूढागारे बन्धनेन बद्धः । तस्माच्च प्रियसु-  
हृच्छर्विलकप्रसादेन बन्धनात्परिभ्रष्टोऽस्मि । अभ्रूणि विसृज्य ।

चेटः-(५४) महान्नगर्यां संभ्रमो भयम् । उत्पन्नः । तत्त्वरितं  
त्वरितं गमिष्यामि ।

आर्य०-[ हित्वाहमिति । ] नराणां राजकर्तृकबन्धनमिषरूपा  
व्यापत्तिर्विशिष्टापत्तिस्ताडनवधादिस्तज्जन्यं व्यसनं दुःखं तदात्मक-  
महार्णवमहं हित्वा त्यक्त्वा । तीर्त्वेत्यर्थः । प्रहर्षिणीछन्दः ॥ १ ॥

पालकेति राज्ञो नाम । घोष आभीरग्रामः । विशसने हनने । 'चर्म-  
णि द्वीपिनं हन्ति' इतिवत्सप्तमी ।

१ एअलीए (=एतादृशः) D; गअलए G. २ om: B (d); तुलिसं? E;  
तुलिददरं G. ३ गमिदेशं A B (bed) D E K. ४ निष्क्रान्तः K. ५ महार्णवं G.  
६ पाशकर्ष G; पार्श्व K; ७ त्रासेन and not परि° K. ८ बन्धने B (a).  
९ भ्रष्टो° and not परि° B E K. १० om: B D F G; From अभ्रूणि to  
°तोरिम om: B (b).

145

भाग्यानि मे यदि तदा मम कोपराधो

यद्वन्यनागे इव संयमितोस्मि तेन ।

दैवी च सिद्धिरपि लङ्घयितुं न शक्या

गम्यो नृपो बलवता सह को विरोधः ॥ २ ॥

तत्कुत्र गच्छामि मन्दभाग्यः । विलोक्य । इदं कस्यापि

150 साधोरनावृतपक्षद्वारं गेहम् ।

इदं गृहं भिन्नमनायतार्गलं

विशीर्णसंधिश्च महाकपाटः ।

ध्रुवं कुटुम्बी व्यसनाभिभूतां

दशां प्रपन्नो मम तुल्यभाग्यः ॥ ३ ॥

155 तदत्र तावत्प्रविश्य तिष्ठामि ।

नेपथ्ये । जाध गोणा जाध (५५) ।

[ भाग्यानीति । ] वसन्ततिलकं छन्दः । तेन राज्ञा ॥ २ ॥

गेहं चारुदत्तस्येदं गेहम् । अस्यैव वर्णनमिदं गृहमिति ।

[ इदं गृहमिति । ] ममार्थकस्य तुल्यभाग्यः । यथाहं दरिद्रो  
विपन्नश्च तथायमित्यर्थः । [ उपजातिच्छन्दः ] ॥ ३ ॥(५५) यात (तं) गोणा यात (तं) । अयं वर्धमानक एवागतौ  
यः पूर्वं यानास्तरणानयनाय गतः ।

१ येनैष नाग° K. २ ऽगम्यो sec. ms. B (d) also K. ३ विलोक्य..... लु  
(लु) ल्यभाग्यः om B (d). ४ इदं तु संनिज° K. ५ अनार्यता° ? B. ६ कुटुम्ब-  
K. ७ प्रविशामि B B (a).

आर्यकः । आकर्ण्य । अथे प्रवहणमित एवाभिवर्तते ।

भवेद्गोष्ठीयानं न च विप्रमशीलैरधिगतं

वधूसंयानं वा तदभिगमनोपस्थितमिदम् ।

बहिर्नेतव्यं वा प्रवरजनयोग्यं विधिवशा-

160

द्विविक्तत्वाच्छून्यं मम खलु भवेद्वैवविहितम् ॥ ४ ॥

ततः प्रवहणेन सह प्रविश्य

वर्धमानकश्चेष्टः । हीमाणहे । आणीदे मए जाणत्थलके ।

लंदणिण, निवेदेहि अज्जआए वसन्तसेणाए अवस्थिदे  
सज्जे पवहणे । अहिलुहिअ पुण्णकलण्डअं जिणुज्जाणं गच्छदु 165  
अज्जआ (५६) ।

आर्यकः । आकर्ण्य । गणिकाप्रवहणमिदं बहिर्यानं च ।

भवेत्त्वधिरोहामि । इति स्वैरमुपसर्पति ।

आर्य०—आकर्ण्येति । प्रवहणनेमिनिःस्वनमिति प्रक्रान्तम् । वित-  
र्कते । अथे इत्यादि । [भवेदिति ।] गोष्ठी समानशीलजनसमूहः ।  
'समज्या परिषद्गोष्ठी' इत्यमरः । [शिखरिणीछन्दसा श्लोकः] ॥४॥

वर्धमानकश्चेष्टः—(५६) हीमाणहे इत्याश्चर्ये । आनीतं मया या-  
नास्तरणम् । रदनिके, निवेदयार्यायै वसन्तसेनायै अवस्थितं सज्जं  
प्रवहणम् । अधिकृत्य पुष्पकरण्डकं जीर्णोद्यानं गच्छत्वार्या ।

१ गोष्ठीयानं (यानं) ? G. २ नव(नय) ? E. ३ शैले° G. ४ भवेदेव° A B (c) D F; भवेदेव° B (d). ५ हि हितम् D. ६ Om : B B (abd) E. ७ हीमानहे A B (c); हीमाणहे B C D J; हीमाहे B (a); हीहीमाणहे G. ८ आणीदे B (abd). ९ जाणत्थलके A B (c) C J; जाणे थलके B (b). १० रदणिण A B (abcd) D F; Twice B (a); लदणिण लदणिण B. ११ वसन्तसेणाए B K. १२ अवस्थिदे D; स्थिदे E. १३ सज्जे D E K. १४ अहिलुहिअ D E G K. १५ पुष्प A B (bc). १६ कर° D E. १७ णम् om: इदं B B (a). १८ अवरो° B (ad).

चेटः । श्रुत्वा । कथं नेउलशोदे । ता आअदा केखु अज्जआ ।  
 170 अज्जए इमे नेइशाकडुआँ बइल्लाँ । ता पिइट्ठो जेज्वँ आलुहदु  
 अज्जआ (५७) ।

आर्यकः । तथा करोति ।

चेटः । पैदुप्फालचालिदाणं नेउलाणं वीशेन्तो शोदे ।  
 भैलक्कन्ते अ पवहणे । तथा तक्केमि शैम्पदं अज्जआए आलुहदु  
 175 होदव्वं । ता गच्छामि । जाध गोणा जाध (५८) । इति परिक्रामति ।  
 प्रविश्य

वीरकः । अरे रे अरे जैअजअमाणचन्देणअमैङ्गल-

चेटः—(५७) कथं नूपुरशब्दः । अयमार्यकचरणलभैकनिगड-  
 शब्दः । तदागता खल्वार्या । आर्ये इमौ नासिकारज्जुकटुकौ बली-  
 वदी । तत्पृष्ठत एवारोहत्वार्या ।

चेटः—(५८) पादोत्पा(त्फाल)चालितानां नूपुराणां विश्रान्तः  
 शब्दः । भाराक्रान्तं च प्रवहणम् । तथा तर्कयामि सांप्रतमार्यया-  
 रुढया भवितव्यम् । तद्वच्छामि । यात(तं) गोणा यात(तम्) ।

१ सहे A B (abcd) D E K. २ खु B; om. B (d). ३ णस्स A B (abc)  
 F; नस्सा B (d); नइश C J; णस्सलज्जु D H; णस्सा E. ४ कटुआ A B (cd)  
 E. ५ om: C J. ६ पिइट्ठो A B (abc) J; पिठतो B (d); पिठदो E.  
 ७ जेज्वं B (a); जेज्वे B (b). ८ ओ? लुहदु B (d). ९ om: B (a). १० जधा  
 पादु° B B (ad) E K; यथा पादु° G; पादुफा° A B (c); पादुदुप्फा° B (d); पादुप्फाल°  
 E. ११ वीसंतो A B (abcd) D E K; वीशन्तो J. १२ सहे A B (abcd)  
 D E; शहो J. १३ भडक्कन्ते A B (abc) corr. भालक्कन्ते; भालुक्कन्ते H. १४ संपदं  
 A B (abcd) D E K. १५ आत्त° (अत्त?) अज्ज°? B (a). १६ जअजअ K.  
 १७ जअमाण A B (c) D; जअमाणअ B E K. १८ चन्दअ B (d). १९ From  
 मङ्गल to भेत्तुण om: A B (c) D F; मग° E.



कुलभङ्गमुहा,

किं अच्छध वीसद्धा जो सो गोवालदारओ रुद्धो ।

भेत्तूण समं वच्चइ णरवइहिअअं चं बन्धणं चावि ॥ ९ ॥ 180

अले पुरत्थिमे पदोलीदुंआरे चिट्ठ तुंमं । तुमं पि पच्छिमे । तुमं  
पि दक्खिणे । तुमं पि उत्तरे । जो वि एसो पाआरखण्डो एदं  
अहिरुहिअ चन्दणेण समं गेदुअ अवलोएमि । एहि चन्दणअ  
एहि । इदो दाव (९९) ।

प्र(विश्य) वीरकः । (९९) अरे रे अरे जयजयमानचन्दनक-  
मङ्गलपुष्पभद्रप्रमुखाः ।

[किं अच्छधेति ।] आर्याछन्दः । किं गच्छत(थ) विश्रब्धा  
यः स गोपालदारको रुद्धः । भित्त्वा समं व्रजति नरपतिहृदयं  
च बन्धनं चापि ॥ ९ ॥

अरे पुरत्थि(आ) (?) पुरस्तात् । पूर्वस्मिन्निति वामे (?) प्रतो-  
लीद्वारे तिष्ठ त्वम् । त्वमपि पश्चिमे । त्वमपि दक्षिणे । त्वमप्यु-  
त्तरे । योप्येष प्राकारखण्ड एतमभि(धि)रुह्य चन्दनेन समं  
गत्वावलोकयामि । एहि चन्दनक एहि । इतस्तावत् ।

१ पुत्र<sup>०</sup> B (ab) E K. marg. कुल=पुष्प B (d). २ भद्र E G; कृद् B.  
३ प्रमुखाः B (a); प्रमुहा G. ४ वीसीद्धा B (a). ५ निरुद्धो G. ६ वड्ड A B  
(c) D F. ७ अ B (a). ८ च not चावि B (d). ९ अरे रे B; अरे अरे B  
(a). १० दुअरे B (bc ? d); दुआरए B. ११ om : A B (c). १२ om : D F  
IL. १३ पश्चिमे B (b); पश्चिमे A B (c). १४ om : A B (c) F; पिबि B (d).  
१५ तुमं उत्तरे तुमं दक्षिणे D; उत्तरे for उत्तरे B (b); उत्तरे B (d) E; उत्तरे K.  
१६ पि B (a). १७ अभि० A B (bcd) E K. १८ om : B B (ad) E G K;  
गअ B (b).

चन्दनकः । अरे रे वीरे अविसल्लभीमङ्गलदण्डताल-  
दण्डमूरणमुहा

आअच्छध वीसत्था तुरिअं जत्तेह लहुं करेज्जाह ।  
लच्छी जेण ण रण्णो पहवइ गोत्तन्तरं गन्तुं ॥ ६ ॥

190 आवि अ ।

उज्जाणेषु सहासु अ मग्गे णैअरीअ औवणे घोसे ।  
तं तं जोहह तुरिआ सङ्का वा जाअए जत्थ ॥ ७ ॥

प्र(विश्य) चन्दनकः—(६०) अरे रे वीरकविशल्यभीमामङ्गल-  
दण्डकालदण्डशूरप्रमुखाः ।

[आअच्छधेति।] आर्याछन्दः। आमाश्वर्ये (?)। जत्तेह यतेध्वम् ?।  
गच्छत(थ) विश्रब्धास्त्वरितं यात्रां गमनम् । लघुं शीघ्रम् । करेज्जाह  
कुरुत । लक्ष्मीर्येन न राज्ञः प्रभवति । गोत्रान्तरमन्यां भूमिं कुलान्तरं  
वा । गन्तुम् ॥ ६ ॥

अपि च । [उज्जाणेष्विति।] उद्यानेषु सभासु च मार्गे नगर्यामापणे  
घोषे । तं तं जोहहान्वेषयत । त्वरिताः शङ्का वा जायते यत्र ॥ ७ ॥  
इत्यप्यार्याछन्दः ।

१ वीर अविरअविस<sup>०</sup> A B (c) D F. २ विसल्ल A B (c); विसण pr. corr. लल B (d); विसल्ल D; विसण E; विसल्ल F; विसल्ल H. ३ उर H. ४ वीसत्था A B (bc) D. ५ तुरिअपनेह E. ६ जत्तेह (=यात्रां) A B (c); जजेह B (b); जत्तं D; जज्जत्तं H. ७ लहुं B (d); लहु J. ८ करेज्जाह A B (c) D. ९ रण्णे B (ab). १० पहवइ B (d) D; °वहइ E. ११ णअरीए A B (c). १२ आपणे A B (c) D E. १३ तत्तं B (ad) K; तत्तं E. १४ जोअह B (a). १५ सङ्का धाए जत्थ B (a); सङ्का वा &c. K; सङ्का B (d); सङ्का E. १६ जअए B (b).

रे रे वीरअ किं किं दरिसेसि भणाहि दाव वीसंइ ।

भेत्तूण अ बन्धणअं को सो गोवालदारअं हरइ ॥ ८ ॥

कस्सट्ठमो दिणअरो कस्स चउत्थो अ वट्ठए चन्दो ।

195

छट्ठो अ भग्गवग्गहो भूमिसुओ पच्चमो कस्स ॥ ९ ॥

भण कस्स जम्मछट्ठो जीवो णवमो तेहए सूरसुओ ।

जीअन्ते चन्दणए को सो गोवालदारअं हरइ ॥ १० ॥ (६०)

[रे रे वीरअ इति ।] इत्यप्यार्याछन्दः । रे रे वीरक किं किं दर्शयसि भणसि तावद्विश्रब्धम् । भित्त्वा च बन्धनकं कः स गोपालदारकं हरति ॥ ८ ॥

[कस्सट्ठमो इति] युग्मम् । भार्याछन्दः । कस्याष्टमो दिनकरः कस्य चतुर्थश्च वर्तते चन्द्रः । षष्ठश्च भार्गवग्रहो भूमिसुतः पञ्चमः कस्य ॥ ९ ॥ भण कस्य जन्मषष्ठो जीवो नवमस्तथैव सूरसुतः । जीवति चन्दनके कः स गोपालदारकं हरति ॥ १० ॥ जन्मतो-  
ष्टमसूर्यफलं पीडा । चतुर्थचन्द्रफलं कुक्षिरोगः । षष्ठशुक्रफलं बुद्धिहानिः । पञ्चममङ्गलफलं क्षतिः । जन्मषष्ठगुरुफलं शोकः । नवमशनैश्चरफलं नैःस्वम् । द्रव्यवैधुर्यमित्यर्थः । एवमादि । स्फुटं चेदं ज्योतिःशास्त्रे ।

१ किं once A B (c) D F. २ वीसंइ A B (c) D; वीसत्थं B K. ३ बन्धण om. अं B (a). ४ अट्ठमो A B (c) D F. ५ चउट्ठो B (d). ६ वट्ठए A B (c) D F. ७ वग्गहो E. ८ भूमिसुओ A B (c); भूर्मी D H. ९ जम्मस्स अ अट्ठो (=जन्मनश्च षष्ठो) B (d); जस्स अ मट्ठो E; कस्स अ छट्ठो G K. १० तेहअ ? A B (c); तह B (a); तहअ D H. ११ गोवालअं A B (cd) D F K; Sec. ms. add दार B (d); गोपालदारं H. १२ हरइ B (a) G. After this add युग्मम् A B (abcd) D F G K.

वीरकः । भंड चन्देणआ

200 अवहरइ कोवि तुरिअं चन्दणअ सवामि तुज्झ हिअण।  
जह अङ्गुइददिणअरे गोवालअदारओ खुंडिदो ॥११॥(६१)

चेटः। जाध गोणा जाध (६२) ।

चन्दनकः । दृष्ट्वा । अरे रे पेक्ख पेक्ख ।

ओहाडिओ पवहणो वच्चइ भंज्जेण राअमंगस्स ।

205 एदं दौव विआरह कस्स कहि पवसिओ पवहणोत्ति ॥१२॥(६३)

वीरकः—(६१) हे भट चन्दनक ।

[अवहरइति ।] अपहरति कोपि त्वरितं चन्दनक शपामि(पे)  
तव हृदयेन । यथार्धोदितदिनकरे गोपालकं(क)दारकः खुटितः ।  
[खुटितः] पलायितः । आर्याच्छन्दः ॥ ११ ॥

चेटः—(६२) यात(तं) गोणा यात(म्) ।

चन्द०—(६३) अरे रे पद्य पद्य ।

[ओहाडिओ इति ।] इत्यप्यार्याच्छन्दः । अपवारितः(तम्)  
प्रवहणं व्रजति मध्येन राजमार्गस्य । एतं तावद्विचारय कस्य कुत्र  
प्रोषितं प्रवहणम् ॥ १२ ॥

१ भण B (a). २ चंदणअ B (a). ३ तुज्झ A B (bc) C J. ४ अङ्गुइद A B (c); अङ्गुइअ B E K; अत्यवइ marg. जुइअ B (d). ५ दिणअरे णअरे (=दिनकरे नगरे) B (d); दिनअरे C J. ६ गोवालदा<sup>०</sup> B (d); केणवि गोवाल &c. E. ७ खुंडिदो K. ८ ओहाओ B (b); ओहारिओ J. ९ वज्जइ B D F; वज्जइ मज्जइ मज्जेण B (b); विज्जइ H. १० मज्जेण K. ११ मंगेण B (d). १२ एवं B (d). १३ ताव B B (d) K. १४ पवसिदो B (a). १५ पवहणो om; ति B D E F G; सवहणो om; ति K.

वीरकः । अवलोक्य । अरे प्रवहणवाहआ, मा दाव एद  
प्रवहणं वाहेहि । कस्संकेरकं एदं प्रवहणं । को वा इध आरूढो ।  
कहिं वा वज्जइ ? (६४) ।

चेटः । एषो कखु प्रवहणे अज्जचौलुदत्ताहेलके । इध  
अज्जआ वसन्तसेणा आरूढा । प्रस्थानं पुष्पकरण्डकं जिण्णु- 210  
ज्जाणं कीलिटुं चौलुदत्तइश णीअदि (६५) ।

वीरकः । चन्दनकमुपसृत्य । एसो प्रवहणवाहओ भणादि  
अज्जचौलुदत्तस्स प्रवहणं । वसन्तसेणा आरूढा । पुष्पकरण्डकं  
जिण्णुज्जाणं णीअदि त्ति (६६) ।

वीर०—(६४) अरे प्रवहणवाहक, मा तावदेतं प्रवहणं वाहय ।  
कस्य कृतमेतत्प्रवहणम् । को वेहारूढः । कुत्र वा व्रजति ।

चेटः—(६५) एतत्खलु प्रवहणमार्यचारुदत्तस्य कृतम् । इहारा  
वसन्तसेनारूढा । प्रस्थानं पुष्पकरण्डकं जीर्णोद्यानं क्रीडितुं  
चारुदत्तस्य निर्याति । प्रकृष्टं स्थानं प्रस्थानमित्यर्थः ।

वीर०—(६६) एष प्रवहणवाहको भणति आर्यचारुदत्तस्य  
प्रवहणम् । वसन्तसेनारूढा । पुष्पकरण्डकं जीर्णोद्यानं नीयत इति ।

१ अरेरे B B (ad) G. २ पहण ? B (d). ३ मीदाव (=मृदुता) K. ४ om.  
B B (a). ५ कस्स.....ताह add marg. B (d). ६ रूढा G. ७ वच्चदि B D F  
K; वज्जदि B (a); वुच्चदि B (d) E; वच्चइ C; वच्चदि सच्छन्दं K. ८ खु E,  
९ चारु D E K. १० वसन्तसेणा E K. ११ रूढा E F G. १२ पच्छाणं A B  
(bed) E K; om. J. १३ पुष्प B (a). १४ करण्डकं D; करण्डकं E;  
कलण्ड G. १५ कीलिटुं B (d); कीलीटुं G. १६ चारु A B (abcd); चारु...दस्स  
B (d); दत्तस्स F. १७ जिज्जदि A B (bed) E G K; पिज्जदि D F  
H. १८ For अज्ज.....दित्ति-सर्वे पूर्वोक्तमुदाहरति B (a). १९ चारुदत्तस्स B B  
(a); दस्स B (d). २० करण्डकं E; कलण्ड G.

215

चन्दनकः । ता गच्छतु (६७) ।

वीरकः । अणवलोद्दो ज्ञेव (६८) ।

चन्दनकः । अधइं (६९) ।

वीरकः । कस्स पच्चएण (७०) ।

चन्दनकः । अज्जचारुदत्तस्स (७१) ।

220

वीरकः । को सो अज्जचारुदत्तो । का वा वसन्तसेणा ।  
जेण अणवलोद्दं वज्जइ? (७२) ।चन्दनकः । अरे अज्जचारुदत्तं ण जाणासि । ण वा वस-  
न्तसेणिअं । जइ अज्जचारुदत्तं वसन्तसेणिअं वां ण जाणासि  
ता गअणे जोण्हसहिदं चन्दं पि तुमं ण जाणासि ।

चन्द०—(६७) तद्गच्छतु ।

वीर०—(६८) अनवलोकित ए(मे)व ।

चन्द०—(६९) अथ किम् ।

वीर०—(७०) कस्य प्रत्ययेन ।

चन्द०—(७१) आर्यचारुदत्तस्य ।

वीर०—(७२) क आर्यचारुदत्तः । का वा वसन्तसेना । येनानव-  
लोकितं व्रजति ।चन्द०—(७३) अरे आर्यचारुदत्तं न जानासि । न वा वसन्तसे-  
नाम् । यद्यार्यचारुदत्तं वसन्तसेनां वा न जानासि तदा गगने ज्योत्स्ना-  
हितं सचन्द्रमपि त्वं न जानासि ।

१ om; BCDEJK. २ वच्चादि BDEGK; वज्जइ B (a); वच्चाइ C. ३ Here  
and throughout the page आण° BCDEK. ४ वसन्तसेणिआं B (a); °सेणं  
B (bd) E K. ५ om; B (abd) E K. ६ °सहिअं B (a). ७ om; B B (a).

को तं गुणारविन्दं शीलमिअङ्कं जणो ण जाणादि ।

225

आवेण्णदुःखमोक्खं चउसाअरसारअं रअणं ॥ १३ ॥

दो ज्जेवे पूअणीआ इह णअरीए तिलअभूदा अ ।

अज्जा वसन्तसेणा धम्मणिही चारुदत्तो अ ॥ १४ ॥ (७३)

वीरकः । अरे चन्दणआ ।

जाणामि चारुदत्तं वसन्तसेणं च सुट्ठु जाणामि ।

230

पत्ते अं रीअकज्जे पिदरं पि अहं ण जाणामि ॥ १५ ॥ (७४)

आर्यकः । स्वगतम् । अयं मे पूर्ववैरी । अयं मे पूर्वबन्धुः ।

यतः ।

[को तमिति ।] आर्याछन्दः । कस्तं गुणारविन्दं शीलमृगाङ्कं जणो न जानाति । आपन्नदुःखमोक्षं चतुःसागरसारं रत्नम् ॥ १३ ॥

[दो ज्जेवेति ।] द्वावेव पूजनीयाविह नगर्या तिलकभूतौ च । आर्या वसन्तसेना धर्मनिधिश्चारुदत्तश्च । छन्द आर्या ॥ १४ ॥

वीर०—(७४) अरे चन्दनक । [जाणामीति ।] जानामि चारुदत्तं वसन्तसेनां च सुट्ठु जाणामि । प्राप्ते च राजकार्ये पितरमप्यहं न जानामि ॥ १५ ॥

आर्य०—अयं वीरको वैरी । अयं चन्दनो (नको) बन्धुरित्यर्थः ।

१ आद्यं AB (c) ; आवंण H. २ चउसा° AB (c) ; चौसाअरसाअरअण° B (a) ; चउसाआरसाआरं B (d) ; चउरसाअर° DH. ३ वेव्व B (b) ; वेव G ; वेव्व E ; वेव K. ४ पुअणीआ K. ५ अरे रे B (d). ६ ०नआ A B (c) c ; ०नक B (abd) F K ; गक G. ७ अ सु० B (a). ८ अज्जाणामि E. ९ वि B (d). १० लाअः A B (bed) D E. ११ पिअरं A B (bed) D E G. १२ वि B (ab). १३ आणा° B B (n).

235

एककार्यनियोगेपि नानयोस्तुल्यशीलता ।

विवाहे च चितायां च यथा हुतभुजोर्द्वयोः ॥ १६ ॥

चन्दनकः । तुमं तत्तिलो सेणावई रण्णो पच्चइदो । एदे  
धारिदा मएँ बइझा । अवलोएहि (७५) ।

वीरकः । तुमं पि रण्णो पच्चइदो बलवई ।

ज्जेव्व अवलोएहि (७६) ।

सेणा ।

240

चन्दनकः । मए अवलोइदं तुए अवलोइदं भो

वीरकः । जं तुए अवलोइदं तं रण्णा पालणा वस-  
इदं (७८) ।

जाणासि

चन्दनकः । अरे उण्णामेहि धुरं (७९) ।

[एकेति । ] श्लोकः । अनयोश्चन्दनकवीरव

४

चन्द०—(७५) त्वं तत्तिल(ल)श्चिन्तापरः

प्रत्ययितः । एतौ धारितौ मया बलीवर्दौ । अवलोक

वीर०—(७६) त्वमपि राज्ञः प्रत्ययितो बलपतिः ।

कय ।

चन्द०—(७७) मयावलोकितं त्वयावलोकितं भवति

येनानव-

वीर०—(७८) यत्त्वयावलोकितं तद्राज्ञा पालकेनाव-

सन्तसे-

चन्द०—(७९) अरे उन्नामय धुरम् ।

तेत्स्ना-

१ एका° J. २ °ताम्? K. ३ तुमं पि B; तुमर्थापि B (a); तुमं वि D. ४ त-  
त्तिलो A B (e) D H; तत्तिलो B (bd) C E; तत्तिल्ले G; तत्तिल्लो J K. ५ वइ  
H. ६ वइइदो B (d); पच्चइदो वइ? K. ७ मे? B (a). ८ वइ D H;  
वदी B (b). अवलोहिदं भोहि E. ९ तु एव? B (d). १० अवलोइतं B (d). ११ अरे  
पवहणवाहआ B; पवण° B (a). १२ उण्णामेहि A B (c); ओण्णामेहि B.,



चेटः । तथा करोति ।

आर्यकः । स्वगतम् । अपि रक्षिणो मामवलोकयन्ति । 245

अशस्त्रश्चास्मि मन्दभाग्यः । अथवा

भीमस्यानुकरिष्यामि बाहुः शस्त्रं भविष्यति ।

वरं व्यायच्छतो मृत्युर्न गृहीतस्य बन्धने ॥ १७ ॥

अणामि मथवा साहसस्य तावदनवसरः ।

पते अं रं चन्दनकः । नाट्येन प्रवहणमारुह्यवलोकयति । 250

आर्य आर्यकः । शरणागतोस्मि ।

यतः । चन्दनकः । संस्कृतमाश्रित्य । अभयं शरणागतस्य ।

आर्यकः ।

त्यजति किल तं जयश्रीर्जहति च मित्राणि बन्धुवर्गश्च ।

भवति च सदोपहास्यो यः खलु शरणागतं त्यजति ॥ १८ ॥ 255

चन्दनकः । कथं अज्जंओ गोवालदारओ सेणविंत्तासिदो

विअ पत्तरहो साउणिअस्स हत्थे णिवडिदो । विचिन्त्य । एसो

आर्य०—[भीमस्येति ॥] अनुष्टुप् । इयं कर्मणि षष्ठी । भीममनुकरिष्यामीत्यर्थः । व्यायच्छतः करचरणादिप्रहारमपि ददत इत्यर्थः ॥ १७ ॥

[त्यजति किलेति ।] आर्याञ्जन्दः ॥ १८ ॥

चन्द०—(८०) कथमार्यको गोपालदारकः इयेनवित्रासित इव पत्तरथः पक्षी । शाकुनिकस्य व्याधस्य । हस्ते निपतितः । एषोनपराधः

१ रक्षणे ? A B (c). २ व्यापत्स्यतो D H. ३ साहस्य ? B (ad). ४ 'वल्लो-  
क्य च B (a). ५ अज्जो B (a). ६ 'वित्रासि' K. ७ पत्तरहो विअ B B (a).

अण्वराधो सरणाअदो । अज्जचारुदत्तस्स पवहणं आरूढो ।  
पाणप्पदस्स मे अज्जसव्विलअस्स मिच्चं । अण्णदो राअणिओओ ।  
260 ता किं दारिणं एत्थ जुत्तं अणुचिद्धिदुं । अंधवा जं भोदुं तं  
भोदुं । पढमं ज्जेव्व अभअं दिण्णं (८०) ।

भीदाभअप्पदाणं देन्तस्स परोवआररसिअस्से ।  
जइ होइ होउ णासो तह वि अँ लोए गुणो ज्जेव्व ॥ १९ ॥ (८१)  
सभयमवतीर्थ । दिट्ठो अज्जो । इत्यर्थे । अज्जआ वसन्त-  
265 सेणा । तदो एसा भणादि जुत्तं णेदं सरिसं णेदं जं अहं अज्ज  
चारुदत्तं अहिसारिदुं गच्छन्ती राअमग्गे परिभूदा (८२) ।

शरणागतः । आर्यचारुदत्तस्य प्रवहणमारूढः । प्राणप्रदस्य मे आर्य-  
शर्विलकस्य मित्रम् । अन्यतो राजनियोगः । तत्किमिदानीमत्र यु-  
क्तमनुष्ठी(ष्टा)तुम् । अथवा यद्भवतु तद्भवतु । प्रथममेवाभयं दत्तम् ।  
[भीदेति] आर्याच्छद(न्दः) । (८१) भीताभयप्रदानं ददतः परोपकारर-  
सिकस्य । यदि भवति भवतु नाशस्तथापि खलु लोके गुण एव ॥ १९ ॥

(८२) दृष्ट अर्थः । आर्या वसन्तसेना । तत एषा भणति युक्तं  
नदं(मिदं) सदृशं नेदं(मिदं) यदहमार्यचारुदत्तमभिसारयितुमभिसर्तु-  
मिति वा गच्छन्ती राजमार्गे परिभूता ।

१ अणे अणव° B (b) ; अण्वराद्धा B (a) ; अवराधो K. २ °अदे K. ३ जुत्त-  
मणु D. ४ अणुचिद्धं B (d) E G K. ५ अथ वा B (b). ६ भोदि B B (a)  
भोइ K. ७ भोदि B B (a). ८ पढमं A B (c) D. ९ °अमअ B (a). १० दत्तस्स  
A B (c) C D J ; देत्तस्स B (bd). ११ अस्सअ B (a). १२ हु A B (c) D  
F ; इ B (d) ; हि हु E. १३ °केन । अज्जु° and अज्ज° A B (bcd) D E F  
K ; marg. १४ न ऋजुका B (d). १५ नेदं° नेदं° K.

वीरकः । चन्द्रणआ एत्थ मह संसओ समुप्पण्णो (८३) ।

चन्दनकः । कथं दे संसओ (८४) ।

वीरकः ।

सम्भमवग्घरकण्ठो तुमं पि जादोसि जं तुए भणिदं ।

270

दिट्ठो मए कंखु अज्जो पुणो वि अज्जा वसन्तसेणेत्ति ॥ २० ॥

एत्थ मे अप्पच्चयो (८५) ।

चन्दनकः । अरे को अप्पच्चओ तुह । वअं दक्खि-  
णत्ता अव्वत्तभासिणो खसखत्तिखंडोखड्ढोविलअकण्णाट-

वीर०—(८३) चन्दनक अत्र मम संशयः ।

[चन्द०—(८४) कथं तव संशयः] ।

वीर०—[सम्भमेति ।] आर्याछन्दः । (८५) संभ्रमवर्धरकण्ठ-  
स्त्वमपि जातोसि यत्त्वया भणितम् । दृष्टो मया खल्वार्यः पुनरार्या  
वसन्तसेनेति ॥ २० ॥ अत्र मेप्रत्ययः ।

चन्द०—(८६) अरे कोप्रत्ययस्त्वव । वयं दाक्षिणात्या अव्य-

१ णअ B (abd) E G; °नआ C. २ °डवणो B (a). ३ om: B D E F G.  
४ दिट्ठो pr. m. B (d). ५ om: B D E F G K. ६ om: B D E F G K.  
७ अड्ढुआ B G; अज्जआ D. ८ अपच्चओ B (d). ९ °कडो कडडो ऽविलअ  
कर्णाट कर्णप्रा°...अंर...वीण.....धुघान A B (c); °कडत्थो.....वत्तर.....B;  
°कप्पप्पा° B (a); °कडो कडडो ऽविलअकर्णाटिकणप्रा.....द्रवि...वीण...मधुघान...  
...B(b); °कडो कडडो विल.....(कट see, m. del) कर्णप्रा.....द्रविड (corr. द्रविड  
..... B(d); °कडो कडडो.....कर्णाट कर्णप्रा°.....अंरवि.....वीण.....मधुघान  
.....D; कडो कडडो.....कर्णाटकर्णप्रा.....अद्रविड.....वीण.....E; °कडो-  
कडडो.....कर्णाटकर्णप्रा.....अंरविड.....वीण मधुघान F; °कडो कटडो कर्णा-  
टकर्णप्रावर्ण.....वरवर...खानमुहाख म° G; °अंर.....मधुघान H; °कडो कडडो.....  
कर्णाटकर्ण...प्रावर्ण अडाविड...वीणचारखेर; खानुमुख मधुघान K.

275 कण्णप्पावरणअदविडचोलचीणवर्वरखेरखानमुखमधुघातप्रभृ-  
तीनां म्लेच्छजातीनामनेकदेशभाषाभिज्ञा यथेष्टं मन्त्रयामो  
दिट्ठो दिट्ठा वा अज्जो वा अज्जआ वा । किं शब्दविचारः ।  
स्त्रीपुंनपुंसकव्याख्यानमप्रस्तुतम् (८६) ।

वीरकः । णं अहं पिं पलोएमि । राअअण्णा एसा । अहं

280 रण्णो पच्चइदो (८७) ।

चन्दनकः । ता किं अहं अप्पच्चओ संवुत्तो (८८) ।

वीरकः । णं सामिणिओओ (८९) ।

चन्दनकः । स्वगतम् । अज्जगोवालदारओ अज्जचारु-  
दत्तस्स पवहणं अहिरुहिअ अवक्कमदि त्ति जइ कहिज्जदि

क्तभाषिणः । खसेत्यादीनि कुलदेशोपहितानि म्लेच्छजातिनामानीति  
बोध्यम् । मन्त्रयां(या)मो भाषामहे । दृष्टो दृष्टा वा । आर्यो वार्यो वा ।

वीर०—(८७) नन्वहमपि प्रलोकयामि । राजाज्ञैषा । अहं  
राज्ञः प्रत्ययितः ।

चन्द०—(८८) तत्किमहमप्रत्ययितः संवृत्तः(वृत्तः) ।

वीर०—(८९) ननु स्वामिनियोगः ।

चन्द०—(९०) आर्यगोपालदारक आर्यचारुदत्तस्य प्रवहणमधि-  
रुह्यापक्रामतीति यदि कथ्यते तदार्यचारुदत्तो राज्ञा शास्यते(?) । त-

१ दिट्ठदिट्ठो वा D F. २ अज्जा अज्जआ वा J. ३ पुत्रसुं B (d). ४ मस्तु-  
प्रतम् B (a); मप्रसुतं B (b). ५ om: B (d); वि D. ६ ण राअ० B  
(d) K; राअण्णा H. ७ For this have Sanskrit translation B B (abd)  
K. ८ गोपाल B (d). ९ अधि° (=अभि) B (d). १० °ज्जायि G.

तदो अज्जचारुदत्तो रण्णा सासिज्जइ । ता को एत्थ उवाओ । <sup>285</sup>  
विचिन्त्य । कण्णाटकलहप्पओअं कलेमि । प्रकाशम् । अरे  
वीरअं मए चन्दणकेण पलोइदं पुणोवि तुमं पलोएसि । को  
तुमं (१०) ।

वीरकः । अरे तुमं पि को (११) ।

चन्दनकः । पूइज्जन्तो माणिज्जन्तो तुमं अप्पणो जादि <sup>290</sup>  
अणुसुमरेसि (१२) ।

वीरकः । सकोधम् । अरे का मह जादी (१३) ।

चन्दनकः । को भणउ (१४) ।

वीरकः । भणउ (१५) ।

चन्दनकः । अहवा ण भणउ (१६) ।

295

ल्लोत्रोपायः । कर्णाटकलहप्रयोगं करोमि । अरे वीरक मया चन्द-  
नकेन प्रलोकितं पुनरपि त्वं प्रलोकयसि । कस्त्वम् ।

वीर०—(११) अरे त्वमपि कः ।

चन्द०—(१२) पूज्यमानो मान्यमानस्त्वमात्मनो जातिमनुस्म-  
रसि ।

वीर०—(१३) अरे का मम जातिः ।

चन्द०—(१४) को भणतु ।

वीर०—(१५) भणतु ।

[चन्द०]—(१६) अथवा न भणतु ।

१ उवाओ BDK. २ सुविचिन्त्य B B (abd) E K. ३ कर्णाट A B (c) DF; कण्णाल B (abd) E; (=कृषिम) B (d); °ण्णाल G; कणाल K. ४ करोमि B. ५ वीरआ H K. ६ वि D H. ७ पूइज्जन्तो H; पूरज्जन्तो (=पूरणीयः) K. ८ अणुसुरेसि A B (c) F; अणुसरेसि B (ab) D H; pr. m. अणुसुमरेसि del अ and corr. णु to ण B (d); ण सुमरेसि J. ९ om: A B (bc) D.

जाणन्तो वि हं जादिं तुज्झ ण भणामि सीलविहवेण ।  
चिट्ठु महुच्चिअ मणे किं च कइत्थेण भग्गेण ॥ २१ ॥ (९७)

वीरकः । णं भणउ भणउ (९८) ।

चन्दनकः । संज्ञां ददाति ।

300

वीरकः । अरे किं णेदं (९९) ।

चन्दनकः ।

सिण्णसिलाअलहत्थो पुरिसाणं कुच्चगण्डिसण्ठवणो ।

कत्तरिवावडहत्थो तुमं पि<sup>१</sup> सेणावई जादो ॥ २२ ॥ (१००)

चन्द०—[जाणन्तो इति ।] आर्याछन्दः । (९७) जानन्न-  
पि खलु जातिं तत्र [न] भणामि शीलविभवेन । तिष्ठतु ममैव  
मनसि किं च कपित्थेन भग्नेन ॥ २१ ॥

वीर०—(९८) ननु भणतु भणतु ।

चन्द०—चर्मकार (सौचिक) जातिसूचिकां संज्ञामित्यर्थः ।

वीर०—(९९) अरे किं नेदमिति वितर्कसङ्कटुक्तम् ।

चन्द०—[सिण्णेति ।] आर्याछन्दः । (१००) शीर्णशृगा-  
लक(शिलातल)हस्तः पुरुषाणां कुक्कमान्धिसंस्थापनः । कर्तरीव्यापृत-  
हस्तस्त्वमपि सेनापतिर्जातः ॥ २२ ॥

१ चन्दनकः before जाणन्तो D. २ हि J. ३ जादिओ B (b). ४ तुज्झ  
A B (bc) F; तुज्झै H; तुज्झअण CJ. ५ मणामि B (d). ६ महच्चिअ  
E. ७ भणइ भणइ B (a). ८ कुक्क AB (bc) F; वु or बुक्क D. ९ ण्ठाव° or  
वि° A B (c) D F. १० वावु(वु)ड A B (bc) D; वावडु B (a), ११ वि°  
B (a).

वीरकः । अरे चन्दणआ, तुमं पि मानिज्जन्तो अप्पणो  
करिकं जादिं णं सुमरेसि (१) ।

305

चन्दनकः । अरे का मह चन्दणअस्स चन्दविमुद्दस्स  
जादी (२) ।

वीरकः । कौ भणउ (३) ।

चन्दनकः । भणउ भणउ (४) ।

वीरकः । नाट्येन संज्ञां ददाति ।

310

चन्दनकः । अरे किं णेदं (५) ।

वीरकः । अरे सुणाहि (६) ।

वीर०—(१) अरे चन्दनक, त्वमपि मान्यमान आत्मनः  
कृतां जातिं न स्मरसि ।

चन्द०—(२) अरे का मम चन्दनकस्य चन्द्रविशुद्धस्य  
जातिः ।

वीर०—(३) को भणतु ।

चन्द०—(४) भणतु भणतु ।

वीर०—संज्ञां चर्मकारज्ञातिज्ञापिकाम् ।

चन्द०—(५) अरे किं नेदम् ।

वीर०—(६) अरे शृणु ।

१ भैआ H. २ णिज्ज<sup>०</sup> D; नि<sup>३</sup> H. ३ रिकं D H. ४ जादि E. ५ om:  
C J. ६ विशुद्धस्स B (d). ७ om: B, B (ad) EK. ८ भणउ (=भणयतां)  
B (?); om: K. ९ सुणाहि सुणाहि J.

जोदी तुज्झ विमुद्धा मादा भेरी पिदा वि दे पडहो ।

दुम्मुह करडअभादा तुमं पि सेणावई जादो ॥ २३ ॥

315 चन्दनकः । सकोधम् । अहं चन्दनओ चम्मारओ । ता  
पलोएहि पवहणं (७) ।

वीरकः । अरे पवहणवाहआ, पडिवत्तावेहि पवहणं ।  
पलोइस्सं (८) ।

चेटः । तथा करोति ।

320 वीरकः । प्रवहणमारेदुमिच्छति ।

चन्दनकः । सहसा केशेषु गृहीत्वा पातयति पादेन ताडयति च ।

[जादीति ।] छन्द आर्या । जातिस्तव विशुद्धा माता भेरी पि-  
तापि ते पटहः । दुर्मुख करटकभ्राता त्वमपि सेनापतिर्जातः ॥ २३ ॥

चन्द०—(७) अहं चन्दनकधर्मकारः । तदा प्रलोकय प्रव-  
हणम् ।

वीर०—(८) अरे प्रवहणवाहक, परिवर्तय प्रवहणम् । प्रलोक-  
यिष्यामि ।

१ तुज्झ वि जादी सुद्धा B ; तुज्झ विमुद्धा जादि B (d) ; °दी E ; तुज्ज° G ; तुज्ज  
H. २ ते A B (bed) D. ३ पडहं E K. ४ करडअ A B (bed) EF K.  
करडअ B (n) ; कडरअ D. ५ वि D. ६ चन्दनओ C. ७ चम्मार° A B (c) F.  
८ परि° B. ९ नाट्येन प्रवहणं &c. B C D. १० चन्दनकः पादप्रहारेण दूरीकरोति  
वीरकं K. ११ सहासं AB (c) D F. १२ om: BCDF.



वीरकः । सक्रोधमुत्थाय । अरे अहं तु ए वीसत्यो राआ-  
णत्ति करेन्तो सहसा केसेसु गेण्हिअ पादेन ताडिदो । ता सुणु रे  
अहिअरणमज्झो जइ दे चउरङ्गं ण कप्पावेमि तंदो ण होमि  
वीरओ (९) ।

325

चन्दनकः । अरे राअउलं अहिअरणं वा वच्च । किं तुए  
सुणअसरिसेण (१०) ।

वीरकः । तथेति निष्क्रान्तः ।

चन्दनकः । दिशोवलोक्य । गच्छ रे प्रवहणवाहआ गच्छ ।  
जइ को वि पुँच्छेदि तदो भणेसि चन्दणेअवीरणहिं अवलोइदं 330

वीर०-(९) अरेहं त्वया विश्रब्धो राजाज्ञप्तिं कुर्वन्सहसा  
केशेषु गृहीत्वा पादेन ताडितः । तच्छृणु रेधिकरणमध्ये यदि ते  
त्वां(?) चतुरङ्गं न कप्पावेमि कृन्तयामि (कर्तयामि) । राजभटैरिति  
शेषः । तदा न भवामि वीरकः ।

चन्द०-(१०) अरे राजकुलमधिकरणं वा व्रज । किं त्वया  
शुनकसदृशेन ।

चन्द०-(११) गच्छ रे प्रवहणवाहक गच्छ । यदि कोपि

१ °सहे A B (c) F; °सद्धो B (b); °सहे DH. २ °णान्त° क० (=ज्ञान्तकारकः)  
K. ३ om: B (bd). ४ जदि B D K. ५ तदा B B (d). ६ राउल B B  
(abd) E K. ७ तए B, FGK; दै? B (a). ८ सुणह° B B (abd) E F G  
K. ९ पुँच्छदि BDEFGK. १० नअ C.

प्रवहणं वेच्छइ । अज्जे वसन्तसेणे इमं च अहिण्णाणं दे  
वेमि (११) । इति खड्गं प्रयच्छति ।

आर्यकः । खड्गं गृहीत्वा सहर्षमात्मगतम् ।

अये शस्त्रं मया प्राप्तं स्पन्दते दक्षिणो भुजः ।

335 अनुकूलं च सकलं हन्त संरक्षितोऽप्यहम् ॥ २४ ॥

चन्दनकः । अज्जए

एत्थ मए विण्णविदा पच्चइदा चन्दणं पि सुमरेसि ।

ण भणामि एस लुद्धो णेहस्स रसेण बोल्लामो ॥ २५ ॥ (१२)

आर्यकः ।

340 चन्दनश्चन्द्रशीलाढयो दैवादव्य सुहृन्मम ।

चन्दनं भोः स्मरिष्यामि सिद्धादेशस्तथा यदि ॥ २६ ॥

पृच्छति तदा भण चन्दनकवीरकाभ्यामवलोकितं प्रवहणं व्रजति ।

आर्ये वसन्तसेने इदं चाभिज्ञानं चिह्नं ते ददामि ।

आर्य०—[अये इति] श्लोकः [अनुष्टुप्] ॥ २४ ॥

चन्द०—(१२) आर्ये । [एत्थेति] छन्द आर्या । अत्र मया

विज्ञप्ता प्रत्ययित्वा चन्दनकमपि स्मरसि । न भणाम्येष लुब्ध(ब्धः)

स्नेहस्य रसेन ह्र(?)वदामः ॥ २५ ॥

आर्य०—[चन्दन इति] अनुष्टुप् । सिद्धादेशः सिद्धाज्ञा । यदि  
तथा अहं राजा स्यामित्याकारः ॥ २६ ॥

१ वच्चादि BDEFG; वज्जति B (a); वट्टादि K. २ हन्त देवं हन्त K.  
३ corr. स्प्यहं B (d). ४ मये E. ५ विण्णादा AB(c) D F K; पणादा B (b);  
णादा (=ज्ञाता) B (d) E. ६ पडिद्धाविदा A B (c) D F; पच्चिदा B (a);  
पदिद्धाविदा? B (b); पडिद्धाविदा B (d) B (=परिस्थापिता); पडित्थाविदा H;  
पडिद्धविदेण अअं पि (=परिज्ञापितेनायमपि). J, ७ अअं A B (abc) DE; चन्दअं  
B (d). ८ नं A B (bc) D; Sans. न भणसि B (d). ९ भो D. १० स्मरिष्यामि? K.

चन्दनकः ।

अभअं तुह देउ हरो विण्हू वम्हा रवी अ चन्दो अ ।  
हत्तूण सत्तुवेक्खं सुम्भणि सुम्भे जथा देवी ॥ २७ ॥ (१३)

चेष्टः । प्रवहणेन निष्क्रान्तः ।

345

चन्दनकः । नेपथ्याभिमुखमवलोक्य । अरे णिक्कमन्तस्स मे<sup>९</sup>  
पिअवअस्सो सव्विलओ पिट्ठदो ज्जेव्व अणुलग्गो गदो । भोदु ।  
पंधाणदण्डधारओ वीरओ राअपच्चअआरो विरोधिदो । ता जाव  
अहंपि पुत्तभोदुपंडिवुदो एदं ज्जेव्व अणुगच्छामि (१४) । इति  
निष्क्रान्ताः सर्वे ।

350

प्रवहणविपर्ययो नाम षष्ठोऽङ्कः ।

चन्द०— [अभअमिति ।] आर्यञ्चन्दः । ( १३ ) अभयं तव  
ददातु हरो विष्णुर्ब्रह्मा रविश्च चन्द्रश्च । हत्वा शत्रुपक्षं शुम्भनि-  
शुम्भौ यथा देवी ॥ २७ ॥

चन्द०—(१४) अरे निष्क्रामत्त(त) आर्यकस्येत्यर्थः । मम  
प्रियवयस्यः शर्विलकः पृष्ठत एवानुलग्नो गतः । भवतु । प्रधान-  
दण्डधारको [वीरको] राजप्रत्ययकारो विरोधितः । तद्यावदहमपि  
पुत्रभ्रातृपरिवृत एतमेवानुगच्छामि । एतं वीरकं (शर्विलकम्) ।

इति श्रीमन्मृच्छकटिकप्रकरणव्याख्यायां विद्वन्मणिनृपतिशिखाम-  
णिश्रीबलिसेनसाहबप्रोत्साहितश्रीलल्लाहरिकृष्णदीक्षितनिर्मितायां प्रव-  
हणविपर्ययो नाम षष्ठोऽङ्कः ॥ ६ ॥

१ विन्ह A B (c) F ; विण्ह B (b) ; विण्ह D ; विण्ह H. २ शत्तु B (d).  
३ हत्थं B (a). ४ शुम्भे B (d). ५ om : B, B (ad). ६ °वसम° A B (bc).  
७ पिअवअस्सो मे A B (bed) D K. ८ पुट्ठिदो A B (c) D F ; पुट्ठिदो B (b) ;  
पट्ठिदो B (d) E G K. ९ पंधान (C.J.) १० अहावि (अहं वि?) B (a). ११ भादरोहिं B ;  
भादुवेहिं B (a). भादुपहिं E K ; १२ परिदो B. १३ निः० K. १४ इति मृच्छक-  
टिकायां प्रव० B ; इति मृच्छ० प्रकरणे षष्ठोऽङ्कः D. of course प्रव...नाम om : D.

## अथ सप्तमोऽङ्कः ।

ततः प्रविशति चारुदत्तो विदूषकश्च ।

विदूषकः । भो पेक्ख पेक्ख पुप्फकरण्डअजिण्णुज्जाणस्स  
सस्सिरीअंदां (१) ।

5 चारुदत्तः । वयस्य एवमेतत् । तथाहि ।

वणिज इव भान्ति तरवः पण्यानीव स्थितानि कुसुमानि ।  
शुल्कमिव साधयन्तो मधुकरपुरुषाः प्रविचरन्ति ॥ १ ॥

विदूषकः । भो इमं असक्काररमणीअं सिलाअलं उव-  
विसदु भवं (२) ।

10 चारुदत्तः । उपविश्य । वयस्य चिरयति वर्धमानकः ।

विदूषकः । भणिदो मए वड्डुमार्गओ वसन्तसेणिअं  
गेल्लिअ लहुं लहुं आअच्छं ति (३) ।

विदू०—(१) भोः पश्य पश्य पुष्पकरण्डकजीर्णोद्यानस्य स-  
श्रीकताम् ।

चारु०—[ वणिज इवेति । ] आर्याछन्दः । पण्यं विक्रेयं वस्तु ।  
शुल्कं राजप्राह्यं करम् ॥ १ ॥

विदू०—(२) भो इदमसंस्काररमणीयं शिलातलमुपविशतु भवान् ।  
असंस्कारेत्यकृत्रिमेत्यर्थः । स्वभावत एवेति यावत् ।

विदू०—(३) भणितो मया वर्धमानको वसन्तसेनां गृहीत्वा  
लघु लघ्वागच्छेति ।

१ om : H. २ °द B B (ad) DEH ; दा? K. ३ विभान्ति B (ab).  
४ °संस्कार D. ५ °यं A B (bc) D. ६ om : D ; वयस्य J. ७ °ते B (ab) G.  
८ °णम CJ ; °णआ D. ९ °च्छसुति B (ab) E G ; दिति भणिदो D H ; °दुति K.

चारुदत्तः । तत्किं चिरयति ।

किं यात्यस्य पुरः शनैः प्रवहणं तस्यान्तरं मार्गते

भग्नेक्षे परिवर्त्तनं प्रकुरुते छिन्नोथ वा प्रग्रहः ।

15

वर्त्मन्तोऽज्झितदारुवारितगतिर्मार्गान्तरं याचते

स्वैरं प्रेरितगोयुगः किमथ वा स्वच्छन्दमागच्छति ॥ २ ॥

प्रविश्य गुप्तार्यकप्रवहणस्थः ।

चेटः । जाध गौणा जाध (४) ।

आर्यकः । स्वगतम् ।

20

नरपतिपुरुषाणां दर्शनाद्भीतभीतः

सनिगडचरणत्वात्सावशेषापसारः ।

चारु० [ किं यात्यस्येति । ] अस्य वर्धमानकस्य । तस्य प्रवहणस्य । अन्तरमवकाशम् । प्रग्रहो रज्जुर्वृषभयोः । वर्त्मनो मार्गस्य । अन्ते मध्ये उज्झितेन त्यक्तेन । दारुणा महाकाष्ठेन वारितगतिः । स्वैरं स्वेच्छानुरूपम् । प्रेरितवृषयुगः । स्वच्छन्दं स्ववशम् । शार्दूलविक्रीडितं छन्दः ॥ २ ॥ उत्कण्ठात्र व्यङ्ग्या । 'सर्वेन्द्रियसुखास्वादो यत्रास्तीत्यनुमन्यते । तत्प्राप्तीच्छां ससंकल्पाभ्युत्कण्ठां कवयो विदुः ॥' इति । गुप्तेत्यादि । गुप्तः प्रातर्निशि वं(व)सन्तसेनाभ्रमेणारूढत्वाद्ज्ञात आर्यको यस्मिन्नीदृशे प्रवहणे तिष्ठतीति तथा ।

चेटः—(४) यात (यातं) गोणा यात (यातम्) ।

आर्य०—[नरपतीति ।] मालिनीछन्दः । साधोश्चारुदत्तस्य । याने

१. om: H. २ भणितस्तत्किं &c. A B (c) F; भणितो तत्किं B (b); after भणितो in last speech ता किं D. ३ चारु० किं यात्य० D. ४ कर्मान्तोऽज्झित A B (bc) F; कर्मान्तोऽज्झित B; कर्मान्तोऽज्झित D G; कर्मा...इक्षित HK. ५ प्रेरित A B (c) F; प्रेरित B (b). ६ Add चेटः AB (bc). ७ गो om: णा B (b). ८ 'शोध्या' B (b).

अविदितमधिरूढो यामि साधोस्तु याने

परभृत इव नीडे रक्षितो वायसीभिः ॥ ३ ॥

- 25 अहो नगरात्सुदूरमपक्रान्तोस्मि । तत्किमस्मात्प्रवहणाद-  
वर्तीय वृक्षवाटिकागहनं प्रविशामि । उताहो प्रवहणस्वामिनं  
पश्यामि । अथ वा कृतं वृक्षवाटिकागहनेन । अभ्युपपन्नर्वत्सलः  
खलु तत्रभवानार्यचारुदत्तः श्रूयते । तत्प्रत्यक्षीकृत्य गच्छामि ।

स तावदस्माद्यसनार्णवोत्थितं

- 30 निरीक्ष्य साधुः समुपैति निर्वृतिम् ।

शरीरमेतद्वतमीदृशीं दृशां

धृतं मया तस्य महात्मनो गुणैः ॥ ४ ॥

चेष्टः । इमं तं उज्जाणं । जाव उवशप्पामि । उपमूय ।

अज्ज मिच्चेअ (९) ।

- 35 विदूषकः । भो पिअं दे णिवेदेमि । वड्डमाणओ मन्तेदि ।  
आगदाए वसन्तसेणाए होदव्वं (६) ।

प्रवहणे । परभृतः कोकिलः । पुरुषापेक्षया योषितामपत्येष्वतिमाया-  
सत्त्वाद्वायसीभिरित्युक्तम् ॥ ३ ॥ [सं(स) तावदिति । ] स चारु-  
दत्तः । व्यसनादस्माद्राजबन्धनरूपात् । निर्वृतिः परमं सुखम् । तस्य  
चारुदत्तस्य । [वंशस्थं वृत्तम् ] ॥ ४ ॥

चेष्ट(टः)-(९) इदं तदुद्यानम् । यावत्प्रविशामि । आर्य मैत्रेय ।

विदू०-(६) भोः प्रियं ते निवेदयामि । वर्धमानको मन्त्रयति ।

भागतया वसन्तसेनया भवितव्यम् ।

१ सुयाने A B (c) F ; धोः सुयाने DH. २ मागतेस्मि B B (ad). ३ उत  
अहो D. ४ वड्डलः B (a). ५ श्रूयतां ? A B (c) F. ६ °नात्रवोत्थितं BGK.  
७ तद्वत् K. ८ दृशां B (a); दृढज्ञां B (b). ९ उपसप्पामि A B (abcd) D.

चारुदत्तः । प्रियं नः प्रियम् ।

विदूषकः । दासीएँ उक्ता किं चिरइंदोसि (७) ।

चेटः । अज्ज मित्तेअ मा कुण्ण । जाणत्थलके विशुम्मलि-  
देत्ति कदुअ गदांगदं कैलेन्ते चिलइंदेम्हि (८) । 40

चारुदत्तः । वर्धमानक परिवर्त्तय प्रवहणम् । सखे  
मैत्रेय अवतारय वसन्तसेनाम् ।

विदूषकः । किं णिअडेण से वद्धा गोडाँ । जेण सअं णं  
ओदरेदि । उत्थाय प्रवहणमुब्बांअ । भो ण वसँन्तसेणा । वसन्त-  
सेणो क्खु एसो (९) । 45

चारुदत्तः । वयस्य अलं परिहासेन । न कालमपेक्षते  
स्नेहः । अथ वा स्वयमेवावतारयामि । इत्युत्तिष्ठति ।

विदू०—(७) दासी(स्याः) पुत्र किं चिरायितोसि ।

चेटः—(८) आर्य मैत्रेय मा कुण्य । यानास्तरणं विस्मृतमिति  
कृत्वा गतागतं कुर्वधिरायितोस्मि ।

विदू०—(९) किं निगडेनास्या बद्धौ पादौ । येन स्वयं नावत-  
रति । भो न वसन्तसेना । वसन्तसेनः खल्वेषः ।

चारु०—न कालमपेक्षते स्नेह इति । स्नेहे कालापेक्षायां स्नेह-  
हासान्न कालापेक्षा । अत एवाहाय वेति ।

१ प्रियं नः A B (bc) DFGK. २ दासीपुत्राः AB (bc); दासीपुत्रा D F;  
दासीए पुत्रा G K. ३ 'विदो' B (a); 'राइ' G. ४ 'सुमरिदे' A B (abcd) D.  
५ गदांगदि A B (c) C D J. ६ 'लेन्ते' D H. ७ 'दोस्मि' D; 'दस्मि' G;  
चिल...दो K. ८ 'लेण' A B (bc) D F K. ९ बद्धा से J. १० गोडाडा ?  
B (a). ११ गोदलदि A B (abcd) F; 'ति' D; 'दरदि' B. १२ उव ? B (a).  
१३ दद्दा भो B (ab) K. १४ om. B (b).

आर्यकः । दृष्ट्वा । अये अयमेव प्रवहणस्वामी । न केवलं  
श्रुतिरमणीयो दृष्टिरमणीयोपि । हन्त रक्षितोस्मि ।

५० चारुदत्तः । प्रवहणमधिरूढ्य दृष्ट्वा च । अये तत्कोयम् ।

करिकरसमबाहुः सिंहपीनोन्नतांसः

पृथुतरसमवक्षास्ताम्रलोलायताक्षः ।

कथमिदमसमानं प्राप्त एवंविधो यो

वहति निर्गडयुग्मं पादलग्नं महात्मा ॥ ५ ॥

५५ ततः को भवान् ।

आर्यकः । शरणागतो गोपालप्रकृतिरार्यकोस्मि ।

चारुदत्तः । किं घोषादानीय योसौ राज्ञा पालकेन बद्धः ।

आर्यकः । अथ किम् ।

चारुदत्तः ।

६० विधिनैवोपनीतस्त्वं चक्षुर्विषयमागतः ।

अपि प्राणानहं जह्यां न तु त्वां शरणागतम् ॥ ६ ॥

आर्यकः । हर्षं नाटयति ।

चारु०—[ करिकरेति । ] मालिनीछन्दः । करिकरेत्यादीनि राज-  
लक्षणानि । ताम्रेत्यादि । 'रक्ताक्षं न जहाति श्रीः' इति शास्त्रात् ।  
एवंविधो राजलक्षणलक्षितो यः । [ सः ] असमानमयोग्यम् । इदं  
निगडबन्धादि कथं प्राप्तः ॥ ५ ॥

आर्य०—प्रकृतिर्जातिः ।

चारु०—[ विधीति । ] श्लोकः । विधिना दैवेन ॥ ६ ॥



चारुदत्तः । वर्धमानक चरणान्निगेडमपनय ।

चेटः । जं अज्जो आणवेदि । तथा कृत्वा । अज्ज अवणी-  
दाइं णिअलाइं (१०) ।

65

आर्यकः । स्नेहमयान्यन्यानि दृढतराणि दत्तानि ।

विदूषकः । संगच्छेहि णिअडाइं । एसो वि मुक्को । संपदं  
अम्हे वज्जिस्सामो (११) ।

चारुदत्तः । धिक्के । शान्तम् ।

आर्यकः । सखे चारुदत्त, अहमपि प्रणयेनेदं प्रवहण- 70  
मारूढः । तत्क्षान्तव्यम् ।

चारुदत्तः । अलंकृतोस्मि स्वयंप्रौढप्रणयेन भवता ।

आर्यकः । अभ्यनुज्ञातो भवता गन्तुमिच्छामि ।

चारुदत्तः । गम्यताम् ।

चेटः—(१०) यदार्थं आज्ञापयति । आर्य, अपनीतानि निग-  
लानि ।

विदू०—(११) संगच्छस्व निलयानि (निगलानि) । एषोपि  
मुक्तः । सांप्रतं वयं व्रजिष्यामः(?) ।

चारु०— शान्तं पापं प्रतिहतममङ्गलमिति से(सं)केतः ।

१ निगल A B (bc) F G. २ करोति K. ३ °द्वयि A B (bc) D F K.  
४ °लाणि A B (bc) D F; °गलाणि K. ५ रत्नानि A B (c) D F; लङ्गानि D H.  
marg. ६ °अच्छेहि G; यच्छे° K. ७ °दाइं A B (abcd) D G. ८ सो वि B (b).  
९ om : B, B (ad). १० वज्जिस्सामो C J; वज्जि° B (a). ११ Twice G; शान्तं  
पापम् D H. १२ अलक्षान्तेस्मि A B (c) D F. १३ °गृह K.

75 आर्यकः । भवत्ववतरामि ।

चारुदत्तः । सखे नावतेरितव्यम् । प्रत्यग्रापनीतसंयम-  
नस्य भवतो लघुसंचारा गतिः । सुलभपुरुषसंचारेस्मिन्प्रदेशे  
प्रवहणं विश्वासमुत्पादयति । तत्प्रवहणेनैव गम्यताम् ।

आर्यकः । यथाह भवान् ।

80 चारुदत्तः । क्षेमेण ब्रज बान्धवान्

आर्यकः । ननु मया लब्धो भवान्बान्धवः

चारुदत्तः । स्मर्तव्योस्मि कथान्तरेषु भवता

आर्यकः । स्वात्मापि विस्मर्यते ।

चारुदत्तः । त्वां रक्षन्तु पथि प्रयान्तममराः

85 आर्यकः । संरक्षितोहं त्वया

चारुदत्तः । स्वैर्भाग्यैः परिरक्षितोसि

आर्यकः । ननु हे तत्रापि हेतुर्भवान् ॥७॥

चारुदत्तः । यत्नोद्यते पालके महती रक्षा वर्तते । त-  
च्छीघ्रभ्रमं प्रकामतु भवान् ।

चारु०—प्रत्यग्रेत्यादेर्नवापनीतनिगडस्येत्यर्थः । [ क्षेमेने(णि)ति ]  
शार्दूलविक्रीडितं छन्दः । पद्यामिदं चारुदत्तार्यकयोरुत्तरप्रत्युत्तरा-  
भ्यामिति ज्ञेयम् । ननु हे तत्रापि हेतुर्भवानित्यत्र समाप्तम् ॥ ७ ॥

१ °तर्तव्यम् A B (c) D F. २ अतिलघु B (a). ३ संवारा A B (c) C F J.  
४ आत्मा B, B (ad) K. ५ °स्मा D. ६ परिशि B (a). ७ ननु हे om : B  
(a). ८ om. whole speech K. ९ यत्नोद्यते D. १० मव० A B (c) F.

आर्यकः । एवम् । पुनर्दर्शनाय । इति निष्क्रान्तः ।

90

चारुदत्तः ।

कृत्वैवं मनुजपतेर्महद्यलीकं

स्थातुं हि क्षणमपि न प्रशस्तमस्मिन् ।

दृष्ट्वा ।

मैत्रेय क्षिप निगडं पुराणकूपे

95

पश्येयुः क्षितिपतयो हि चारुदृष्ट्या ॥ ८ ॥

वामाक्षिस्पन्दनं सूचयित्वा । सखे मैत्रेय, वसन्तसेनादर्शनोत्सुकोऽयं  
जनः । पश्य

अपश्यतोद्य तां कान्तां वामं स्फुरति लोचनम् ।

अकारणपरिव्रस्तं हृदयं व्यथते मम ॥ ९ ॥

100

तदेहि । गच्छावः । परिक्रम्य । कथमभिमुखमनाभ्युदयिकं

चारु०—[ कृत्वैवमिति ] प्रहर्षिणीछन्दः । व्यलीकमप्रियम् ।  
'व्यलीकं त्वप्रियेनृते ' इत्यमरः ॥ ८ ॥ [ अपश्यतोद्येति ]  
अनुष्टुप् । यथैतदङ्गदौ गताङ्गुलमात्रौ (२७७ पृष्ठे) वसन्तसेनाया दक्षि-  
णाक्षि ( क्षि ) स्फुरणमासीत्तथेदं चारुदत्तस्य वामाक्षिस्फुरणमिति  
ज्ञेयम् ॥ ९ ॥ स्फुरणयोरनयोः फलमनुपदमस्मिन्नटमेङ्के वसन्तसे-  
नायाः शकारकृता मरणसमाना यातना चारुदत्तस्य वसन्तसेना तेन  
चारुदत्तेन मारितेत्यभिशापेन राजकुलनिग्रहश्च नवमाङ्के । दशमाङ्के  
वधाय नयनं चारुदत्तस्येति क्रमेण स्पष्टम् । ततश्च भाग्यवशा-  
दखिलापदां निवारणमिति ज्ञेयम् । अनाभ्युदयिकमभ्युदयरूपप्रयोजन-  
शून्यम् । अपशकुनरूपमित्यर्थः ।

श्रमणकदर्शनम् । विचार्य । प्रविशत्वयमनेन पथा । वयमप्य-  
नेन पथा गच्छामः । इति निष्क्रान्ताः सर्वे ।

आर्यकापहरणं नाम सप्तमोऽङ्कः ।

श्रमणको बौद्धसंन्यासी । पूर्वोक्तस्य संवाहकस्य भिक्षुभूतस्य  
प्रवेशसूचनमिदम् । अयं भिक्षुः । अनेन पथेत्यनेन सांमुख्यदूरी-  
करणमित्यवधेयम् ।

इति श्रीमृच्छकटिकप्रकरणटीकायामार्यकापवाहनो नाम सप्त-  
मोऽङ्कः समाप्तिमाप्नुवान् ॥ ७ ॥

१ °त्वेनेन° D H. २ °प्यनेनैव J. ३ इति मृच्छ...कायां आर्य° B ; इति  
मृच्छ...काख्ये प्रकरणे आर्य° D.

## अष्टमोऽङ्कः ।

ततः प्रविशत्यार्द्राचीवरहस्तो

भिक्षुः । अज्जा, कलेध धम्मशंखं ।

शंखम्मध णिअपोटं णिच्चं जग्गेध झ्झाणपडहेण ।

विशमा ईन्दिअचोला हलन्ति चिलशंखिदं धम्मं ॥ १ ॥

अवि अ । अणिच्चदाए पेक्खिअ णेवल दाव धेम्माणं शलणम्हि । ५

पञ्चज्जण जेण मालिदा ईत्थिअ मालिअ गाम लक्खिदे ।

अबले अ चण्डाल मालिदे अवशं शे णेल शग्ग गोहदि ॥ २ ॥

भिक्षुः—(१) आर्याः, कुरुत धर्मसंचयम् । संयम्मधेति (?) । आ-  
र्याछन्दः । संयच्छत निजोदरं नित्यं जाग्रत ध्यानपटहेन । विषमा इन्द्रिय-  
चोरा हरन्ति चिरसंचितं धर्मम् ॥ १ ॥ अपि च । अनित्यतया प्रेक्ष्य  
नरस्तावद्धर्माणां, (?) शरणे । गच्छेदिति शेषः । पञ्चज्जणेति (?) ।  
[आर्या ?] । पञ्चजना येन मारिता अविद्यां मारयित्वां(त्वा)ग्रामो  
रक्षितः । अबलः क्व चण्डालो मारितोवदयं स नरः स्वर्गं ग्राहते ।

१ आर्द्रा...स्तः om : K. २ अज्ञाः A B (c) F ; अज्ञा C J ; अज्जा... चअं  
om : K. ३ संचयं A B (bc) ; संचयं B (a) D. ४ संजमध.....णिच्चं om : A  
B (c) D F ; संजपध ? B (a) ; संयम्मध B (b) ; संजमधणिअ मुदलं णिच्चं जाग्लध  
K. ५ पोदं B (a) ; पोदं B (b) ; पोदं G. ६ ज्झाणं A B (bc). ७ विसमा A  
B (abcd) D K. ८ ईत्थिअ B (a). ९ संचिदं A B (abcd) J K ; संचिअं D  
H. १० om : H. ११ अणिच्च.....णक्खि om : A B (c) D F. १२ णल B  
(b) G ; णले K. १३ धम्माण B G ; धर्माण K. १४ शलणं B (a) ; शलशलणं B  
(b) ; सलणक्खि G. १५ पञ्चज्जणा D H ; पञ्चज्जण F J K. १६ इत्थिअ A B (c)  
D F ; इत्थिअ B (b) ; ईत्थिअं H ; इत्थिआ K. १७ गामे D H. १८ अबलेक्ख  
B (ab) G ; अबल C J ; अबलेक्ख K. १९ ले DH. २० अवसंसे A B (bc)  
D F ; अवसं वि or वि से B (a) G K. २१ om : D F ; णले K. २२ सग्ग A B  
(abc) F ; सग्गे D ; सग्गे H. सग्गे K. २३ मालुहदि B (a) ; गाहोदि D ; होदि H.

- शिल मुण्डिदे तुण्ड मुण्डिदे चित्त न मुण्डिदे कीश मुण्डिदे ।  
 10 जाह उण अं चित्त मुण्डिदे शाहु शूरटु शिल ताह मुण्डिदे ॥ ३ ॥  
 गिहिदकशाओदए ऐंशे चीवले जाव एदं लंरिटअशालकाह-  
 केलंके उज्जाणे पविशिश पोक्खलिणीए पक्खालिअ लंहुं लहुं  
 अवक्कमिदंशं (२) ।

परिक्रम्य तथा करोति ।

नेपथ्ये ।

- 15 चिदंटे ले<sup>१२</sup> दुरदंशम<sup>१३</sup>का चिदट ( ३ ) ।

पञ्चननाः पञ्चेन्द्रियाणि । इशिमविद्याम् । ग्रामः शरीरम् । रक्षितो  
 दुष्टत्वविकृतिगतात् । अवलोकहायः । चण्डालोहंकारः ॥ २ ॥

(२) शिलेति । शिरो मुण्डितं तुण्डं मुण्डितं चित्तं न मुण्डितं  
 किमर्थं मुण्डितम् । यस्य पुनश्चित्तं मुण्डितं साधु सुश्रु शिरस्तस्य  
 मुण्डितम् ॥ ३ ॥ गृहीतकाषायोदके (कं) एतच्चीवरं यावदेतद्राष्ट्रि-  
 यदयालकस्य कृत उद्याने प्रविश्य पुष्करिण्यां प्रक्षाल्य लघुलघ्व-  
 पक्रा(क्र)मिष्यामि ।

(३) तिष्ठ रे दुष्टभ्रमणक तिष्ठ ।

१ शिलमुण्डअ (=हे शिरोमुण्डिक) मुण्डमुण्डि° A B (c) F; शिलमुण्डअ मुण्डे सु० D H. २ तुण्डं B (bc ?). ३ चित्त A B (c) F; चित्ते D H. चित्तं J. ४ कीश A B (abcd) D F K. ५ जाह.....ण्डिदे om: B (a); जणपुणहचित्त F. ६ पुण D. ७ om: B (b) G K. ८ चित्ते D. ९ साहु A B (abcd) D F. १० सुद्ध (=शुद्धः) A B (c) F; सुद्ध, B (ab); सुद्धे D H; शुद्ध J. ११ शिले D H; शिलं J. १२ गिहिदं A B (c); गिहिदे D; °हिदि H; गिहीद G. १३ °दके A B (bc) D K; °कषा° G. १४ एश A B (c). १५ लद्धिअ (=गृहीत्वा) A B (c); लद्धिअ B (ab); लद्धिअ (=लब्ध्वा) C D J; लाट्टल K. १६ साल° B (a). १७ °रके B (a) १८ °सिअ A B (ac) D K. १९ लहुं लहुं D H. २० °मिस्सं A B (bc) D; °इशे K. २१ चिट्ट A B (bc) D J; चिच्छ B (a); चिष्ठ C; This word is written in all sorts of ways throughout the page with ट or ठ, also चिष्ठ B (b). २२ अरे A B (c); रे B (ab) G. २३ दुड्ड A B (c) C D; दुत्थ B (a); दुह B (b). २४ °णक A B (c) D.

भिक्षुः । दृष्ट्वा सभयम् । ही । अविद । ही । माणहे । एते शे  
लाअशालशण्टाणे आअदे । एकेण भिक्षुणा अंवलहे किदे ।  
अण्णं पि जहिं जहिं भिक्षुं पेक्खदि तांहि तहिं गोणंव गोश  
विन्धिअ ओवाहेदि । ता कहिं अशालणे शलणं गेमिदशं । अध- 20  
वा भेदालके ज्जेव्व बुद्धे मे शलणे (४) ।

प्रविश्य संखज्जेन विटेन सह

शकारः । चिदृष्ट ले दुदृष्टशमणका चिदृष्ट । आवा-  
णअमज्झपविदंइदश विअ लत्तमूलअदश शीशं दे<sup>१०</sup> मो-  
डइदशं (५) । इति ताडयति ।

25

भिक्षुः—(४) ही भये । अविदेति खेदेव्ययम् । (माणहे) मानवाः ।  
एष स राजदयालसंस्थान आगतः । एकेन भिक्षुणापराधः कृतः ।  
अन्यमपि यत्र (यत्र) भिक्षुं पश्यति तत्र तत्र गामिव नासामाविध्या-  
पवाहयति । तत्कुत्राशरणः शरणं गमिष्यामि । अथवा भङ्गारक एव  
बुद्धो मे शरणम् । भङ्गारकः स्वामी । बुद्धो देवः ।

शका०—(५) तिष्ठ रे दुष्टश्रमणक तिष्ठ । आपानकमध्यविष्ट-  
स्यैव रक्तमूलकस्य शीर्षं ते मोडइदशं मोटयिष्यामि । भग्नं करिष्या-

१ om. A B (bc) D F K ; अविद माणहे Twice G. २ संज्ञाणे व आअ०  
B (a). ३ एकेण A B (c) D. ४ भिक्षुणा A B (bc) ; भिक्षुणा B (a).  
५ ०रहि B (a). ६ om. B (b). ७ भिक्षुं A B (c). ८ पेक्खदि A B (bc) F  
G. ९ तहिं तांहि om. B (a). १० गौण्ड A B (c) D F ; गेल्लिअ K.  
११ णासं A B (abc) D F J K. १२ भिन्दिअ B, B (ad) १३ गमिस्सं  
A B (c) D K. १४ भदालके A B (abcd) J K. १५ सखं गतेन D H  
१६ विदस्स B (a) ; ०इदश J ; विदशाकदश विअ K. १७ ०अस्स B (a). १८ ते B  
D F. १९ ०यिदशं B (a).

विटः । काणेलीमातः, न युक्तं निर्वेदधृतकषेयं भिक्षु  
ताडयितुम् । तत्किमनेन । इदं तावत्सुखोपगम्यमुद्यानं पश्यतु  
भवान् ।

अशरणशरणप्रमोदभूतै-

30

र्वनतरुभिः क्रियमाणचारुकर्म ।

हृदयमिव दुरात्मनामगुप्तम्

नवमिव राज्यमनिर्जितोपभोग्यम् ॥ ४ ॥

भिक्षुः । शाअदं । पैशीददु उवाशके (६) ।

शकारः । भावे, पेक्ख पेक्ख । अक्कोशदि मं (७) ।

35

विटः । किं ब्रवीति ।

मीत्यर्थः । आपानकं पानगोष्ठी । मद्यपायिनां समाजः । इ(?)  
पिबन्त्यस्मिन्नित्यधिकरणे ल्युट् ।

वि०-अशरणेति । पुष्पिताग्राञ्जन्दः । अशरणानां शरणानि  
प्रमोदभूताश्च तैः । अगुप्तं स्फुटम् । दुष्टानां हृदयमुत्तानं तदानीमे-  
वान्यस्य दोषादिकं कथयतीति भावः । अनिर्जितमनात्मसात्कृतम् ।  
अभुक्तमिति या(वत्) । उपभोग्यं यत्र तत्तथा । उद्यानमिदमीदृ-  
शमसदपहाय सदेव कर्म विदधाति । त्वं तु चेतनः संन्यासिनमपि  
ताडयसीति । किमतः परमसदस्ति कार्यमिति शकारोपरि विटस्य  
कटाक्षः ॥ ४ ॥

भि०-(६) स्वागतम् । प्रसीदतूपासकः ।

श०-(७) भावः, पश्य पश्य । आक्कोशति माम् ।

१ कशायं B (a) ; काषायं G K. २ गम्यमानमुद्यानं K. ३ प्रसीददु A B (bc);  
पशीददु पशीददु G. ४ आक्कोशदि A B (c) C D J.



शकारः । उवाशके त्ति मं भणादि । किं हेग्गे  
णाविदे (८) ।

विटः । बुद्धोपासक इति भवन्तं स्तौति ।

शकारः । थुणु शमैणका थुणु (९) ।

भिदुः । तुमं धण्णे तुमं पुण्णे (१०) ।

40

शकारः । भावे, धण्णे पुण्णे त्ति मं भणादि । किं हेग्गे  
शलावके कोट्टके कोम्भकाले वा (११) ।

विटः । काणेत्तीमातः, ननु धन्यस्त्वं पुण्यस्त्वमिति भवन्तं  
स्तौति ।

श०—(८) उपासक इति मां भणति । किमहं नापितः । नापितः  
खलूपासको वृष्ट इत्याशयः ।

श०—(९) स्तुनु भ्रमणक स्तुनु । स्तुनु स्तुहि । मामित्यर्थः ।

भि०—(१०) त्वं धन्यस्त्वं पुण्यः ।

श०—(११) भाव, धन्यः पुण्य इति मां भणति । किमहं शला-  
वकः कोष्ठकं वा । शलावकश्चार्वाकः । कोष्ठकं इष्टिकादिनिर्मितं निपा-  
नम् । यत्र पशवः पिबन्ति पानीयं तत् । चार्वाको हि धन्यः ।  
कोष्ठकं हि पुण्यमित्याशयः ।

१ हेग्गे A B (bc) D F K ; हणाविदे B (a). २ सुणु...सुणु A B (c) ; स्तुणस्तुण  
B (a) K ; स्तुणु... B (b) ; शणु...C D J ; थुणु... G. ३ शमणभा D. ४ धणे A  
B (c). ५ पुणे A B (c). ६ शलावके A B (c) F ; om. and instead कुम्भके कोष्ठके  
अ. K. ७ कोष्ठके A B (bc) ; कोषटके ? B (a) ; कोट्टके D ; कोशके G ; कोठके J.  
८ कोम्भकाले C J ; om. A B (bc) D.

45

शकारः । भावे, ता कीश एशे इध आंगदे (१२) ।

भिक्षुः । इदं चीवेलं पक्खलिदुं (१३) ।

शकारः । अंले दुईटशमणका, एशे मम बहिणीवदि-  
 गा शव्वुज्जाणाणं पवले पुष्पकलण्डुज्जाणे दिण्णे । जहिं दाव  
 शुण्हका शिआला पाणिअं पिअन्ति, हंग्गे वि पव्वलपुलिशे  
 50 मणुरशेके णे ण्हाआमि तहिं तुमं पुक्खलिणीए पुलाणकुलुत्थ-  
 जूशशवण्णाइं उरशगन्धिआइं चीवलाइं पक्खालेशि । ता तुमं  
 एकपहालिअं कलेमि (१४) ।

श०—(१२) भाव, तत्किमर्थमेष इहागतः ।

भि०—(१३) इदं चीवरं प्रक्षालि(लयि)तुम् ।

श०—(१४) अरे दुष्टभ्रमणक, एतन्मम भगिनीपतिना सर्वोद्या-  
 नानां प्रवलं (प्रवरं) पुष्पकरण्डोद्यानं दत्तम् । यत्र तावच्छुनकाः  
 शृगालाः पानीयं पिबन्त्यहमपि प्रबलपुरुषो मनुष्यको न स्नामि  
 तत्र त्वं पुष्करिण्यां पुराणकुलित्ययूषसवर्णान्युभगन्धीनि चीवराणि  
 प्रक्षालयसि । तत्त्वामेकप्रहारिकं करोमि ।

१ आदे ? B (a); आअदे D; आअते ? . २ om. B. ३ °लअं A B (bc) D.  
 ४ पछा° B (a), पव्वा ? B (b). ५ ए B (b). ६ दुइ A B (c) J; दुइ B (a)  
 C D; दुष्ट B (b) K. ७ °णक A B (c) C D J. ८ शुणका D H. ९ हगे A.  
 B (bc) D K. १० पवल° A B (c) C D; °वलपु° B K; ववलपु° B (b).  
 ११ मणुरशकेण K. १२ ण ण्हाआ° A B (c); ण ह्हायामि D H; ए हायामि  
 (=इहायामि) K. १३ पुक्खल° A B (b) C D G J. १४ जूस B (a). १५ शवलाई  
 B. B (ad) C J; शवणाई D H; शवणाई K. १६ छदुरश° (=उभ) A B.  
 (c); दुइश B J; उरगगन्धि° D; दूष्यचीवलाई G; विस्सगन्धि H. १७ चिवला° H.  
 १८ पक्ख° A B (abcd) F G K. १९ °पहा° D.

विटः । काणेलीमातः, तथा तर्कयामि यथानेनाचिर-  
प्रव्रजितेन भवितव्यम् ।

शकारः । कथं भावे जाणादि (१५) ।

55

विटः । किमत्र ज्ञेयम् । पश्य ।

अद्याप्यस्य तथैव केशविरहादौरी ललाटच्छविः

कालस्याल्पतया च चीवरकृतः स्कन्धे न जातः क्रिणः।  
नाभ्यस्ता च कषायवस्त्ररचना दूरं निगूढान्तरम्  
वस्त्रान्तं च पटोच्छ्रयात्प्रशियिलं स्कन्धे न संतिष्ठते॥५॥ 60

भिक्षुः । उवाशके, एवम् । अचिलपव्वजिदे हंगे (१६) ।

शकारः । ता कीश तुमं जादमेत्तक ज्जेव्व णं पव्वजिदे (१७)  
इति ताडयति ।

भिक्षुः । नमो बुद्धश (१८) ।

वि०—अचिरं प्रव्रजितं संन्यासो यस्य तेन।अचिरसंन्यासवतेत्यर्थः।

श०—(१५) कथं भावो जानाति ।

वि०—अचिरसंन्यासहेतूनाह । अद्याप्यस्येति । [शार्दूलविक्रीडितं  
छन्दः] । वस्त्रान्तं(न्तं)चेति न पुं(?)।

भि०—(१६) हे उपासक, एवम् । अचिरप्रव्रजितोहम् ।

श०—(१७) तत्किमर्थं त्वं जातमात्र एव न प्रव्रजितः ।

भि०—(१८) नमो बुद्धस्य (द्धाय) ।

१ °नेन चिर० A B (c) F; °नेन नाचिर० B (a); °तेनाचिर० D. २ अद्याप्यस्य A B (c) C D F J. ३ °न्तरो C J. ४ °न्तश्च C J. ५ °पव्व० A B (c) C J; पव्व-  
जिते D. ६ हंगे A B (bc) D; अ हंगे B. ७ जातमेत्तकं &c. A B (bc) D F;  
जातमेत्तव्व B (a) G; जातमे० J; जातमेत्तेव्व K. < om. J. ९ °जिते D.

- 65 विटः। किमनेन ताडितेन तपस्विना । मुच्यताम् । गच्छतु ।  
 शकारः। अले चिरेष्ट दाव जाव शम्भालेमि (१९) ।  
 विटः । केन सार्धम् ।  
 शकारः । अत्तेणो हडकेण (२०) ।  
 विटः । हन्तं न गर्तः ।

- 70 शकारः । पुत्तका, हडका भडके पुत्तके, एशे शमणके  
 अवि णाम किं गच्छदु किं चिरेष्टदु । स्वगतम् । णावि गच्छदु  
 णावि चिरेष्टदु । भावे, शम्भालिदं मए हडकेण शह । एशे  
 मह हडके भणादि (२१) ।  
 विटः । किं ब्रवीति ।

वि०—तपस्विना वराकेन (ण) ।

श०—(१९) अरे तिष्ठ तावद्यावत्संप्रधारयामि । निश्चिनोमी-  
 त्यर्थः ।

श०—(२०) आत्मनो हृदयेन ।

श०—(२१) पुत्रक हृदय भट्टारक पुत्रक, एष श्रमणकोपि नाम  
 किं गच्छतु किं तिष्ठतु । स्वयम् । नापि गच्छतु । नापि तिष्ठतु ।  
 भाव, संप्रधारितं निश्चितमि(त्यर्थः) । मया हृदयेन सह । एतन्मम  
 हृदयं भणति ।

१ चिट्ट AB (abcd) D J; चिट्ट C. २ संपधा° J. ३ अत्तेणे K. ४ हन्ते G.  
 ५ गतं A B (c) D F. ६ पुत्तक A B (bc); पुत्तका B (corr.); पुत्तके B (a);  
 पुत्तकेति हडकेण शह एशे मह हडके भणादि (= पुत्रक इति हृदयेनुशासति एषो मद्दृष्टो  
 ब्रवीति?) K. ७ हलका A B (bc) D. ८ भडके A B (c) J; भटके? B (a);  
 भट्टके B (b) G; भट्ट om. के D F; ९ पुत्तके B; पुत्तक D G. १० चिट्टदु A B (o);  
 D J; चिट्टदु B (ab); चिट्टदु C. ११ स्वयम् D F G. १२ णवि ...णावि B णवि (a);  
 णवि B (b). १३ भावे भावे B B (ad); प्रकाश भावे &c. B (?). १४ मडके? D.

शकारः । मावि गच्छदु । मावि चिष्टदु । मावि ऊशशदु । 75  
मावि णीशशदु । इध ज्जेव्व झत्ति पडिअं मलेदु (२२) ।

भिक्षुः । णमो बुद्धस्य । शरणागदेस्मि (२३) ।

विटः । गच्छतु ।

शकारः । णं समएण (२४) ।

विटः । कीदृशः समयः ।

80

शकारः । तथा कइमं फेलदु जथा पाणिअं पङ्काइलं  
ण होदि । अथवा पाणिअं पुञ्जीकदुअ कइमं फेलदु (२५) ।

विटः । अहो मूर्खता ।

विपर्यस्तमनश्चेष्टैः शिलाशकलवर्ष्मभिः ।

मांसवृक्षैरियं मूर्खैर्भाराक्रान्ता वसुंधरा ॥ ६ ॥

85

श०—(२२) मापि गच्छतु । मापि तिष्ठतु । माप्युच्छसितु । मापि  
निःश्वसितु । इहैव झटिति पतित्वा मरतु श्रियताम् । अयं भिक्षु-  
रित्यर्थः ।

भि०—(२३) नमो बुद्धस्य (द्धाय) । शरणागतोस्मि ।

श०—(२४) ननु समयेन ।

श०—(२५) तथा कर्दमं प्रक्षिपतु यथा पानीयं पङ्काविलं न  
भवति । अथवा पानीयं पुञ्जीकृत्य कर्दमं क्षिपतु ।

वि०—विपर्यस्तेति अनुष्टुप् । विपर्यस्ता । विपर्यासो विपरीतो

१ गच्छदु K. २ चिष्टदु A B (ac); चिष्टदु B (b). ३ ओशशदु (=उपविशतु)  
K. ४ झत्ति A B (bc) D E G (=झटिति च) K. ५ पडिमरेदु G. ६ गदंझि  
B (a) गदोझि D; गदंझि J. ७ समएण J. ८ फेलदु G. ९ काईल (?) B G K.

भिक्षुः । नाञ्चेनाक्रोशति ।

शकारः । किं भणादि (२६) ।

विटः । स्तौति भवन्तम् ।

शकारः । थुणु थुणु । पुणो वि थुणुं (२७) ।

90

तथा कृत्वा निष्क्रान्तो भिक्षुः ।

विटः । काणेलीमातः, पश्योद्यानस्य शोभाम् ।

अमी हि वृक्षाः फलपुष्पशोभिताः

कठोरनिष्पन्दलतोपवेष्टिताः ।

नृपाज्ञया रक्षिजनेन पालिता

95

नराः सदारा इव यान्ति निर्वृतिम् ॥ ७ ॥

शकारः । गुँरटु, भाँवे भणादि (२८) ।

बहुकुशुमविचिञ्चिदा अ भूमी

कुशुमभलेर्णं त्रिणामिदा अ लुक्खा ।

निर्णयस्तद्वती मनसश्चेष्टा व्यापारो येषां तैः । तादृङ्मनश्चेष्टा च  
येषां तैरिति वा । वर्ष्म देहः ॥ ६ ॥

श०—(२६) किं भणति ।

श०—(२७) स्तुनु(हि) स्तुनु(हि) पुनरपि स्तुनु(हि) । तथा  
कृत्वेति । स्तुत्वेत्यर्थः ।

वि०—अमी हीति । स्पष्टं प्रथमम् । वंशस्थं छन्दः ॥ ७ ॥

श०—(२८) सुष्ठु भावो भणति । बहुकुशुमेति । पुष्पिताया छन्दः ।

१ भवन्तं स्तौति B, B (ad). २ गुणु AB (c) C D F J; स्तुणु B (a); गुण  
B (b); प्रण K. ३ निष्पन्द D. K. ४ शोभिताः ? G. ५ नराः K. ६ सुष्ठु  
A B (ae); C D सुष्ठु (हु?) J; B (b). ७ भवे K. ८ विचिञ्चिदा K.  
९ भूमि K. १० बलेण.

दुमशिहललदा अ लम्बमाणा

पणशफला विअ वाणला ललन्ति ॥ ८ ॥ (२९) 100

विटः । काणेलीमातः, इदं शिलातलमध्यास्यताम् ।

शकारः । एशे म्हि आशिदे । इति विटेन सहोपविशति ।

भावे, अज्जवि तं वंशन्तशेणिअं शुमलामि । दुज्जणवअणं विअ  
हडक्कादो ण ओदंलदि (३०) ।

विटः । स्वगतम् । तथा निरंस्तोपि स्मरति ताम् । 105

अथवा

स्त्रीभिर्विमानितानां कापुरुषाणां विवर्धते मदनः ।

सत्पुरुषस्य स एव तु भवति मृदुर्नैव वा भवति ॥ ९ ॥

शकारः । भावे, का वि वेला थावलकचेडइश भणि-

दइश पवहणं गेल्लिअ लहुं लहुं ओअच्छे त्ति । अज्जवि ॥ 110

श०—(२९) बहुकुसुमविचित्रिता च भूमी कुसुमभरेण विनामि-  
ताश्च वृक्षाः । दुमशिखरलतावलम्बमानाः पनसफलानीव वानरा  
ललन्ति ॥ ८ ॥ व इव । इति श्रेयम् ।

श०—(३०) एषोऽस्यासितः । भाव, अद्यापि तां वसन्तसेनां  
स्मरामि । दुर्जनवचनमिव हृदयान्नावतरति ।

वि०—स्त्रीभिरिति । आर्याछन्दः । स एव तु मदन एव तु ॥ ९ ॥

श०—(३१) भाव, कापि वेला स्थावरकचेटस्य भणितस्य प्रवहणं

१ दुमहिश? H. २ शिहलदा B (a). ३ वन्दमाणा B B (ad). ४ फला इव A B (c) D; फलाइं व B; फला इ० B (a). ५ एशो० AB (c) DF. ६ वसन्त० H. ७ सुमलामि B (a). ८ दुज्जणं K. ९ ओश J. लदि. १० निरंस्तो? A B (c) F. ११ स एव DH. १२ तु A B (c) DFH. १३ गच्छेत्ति AB (c); गच्छेत्तुत्ति BK; अ(आ)गच्छेत्ति? D; अच्छेत्तुत्ति G. १४ णागच्छदि A B (bc) D K; णाअच्छ० B.

आअच्छादि ति । चिल्लिह् बुभुक्षिदे । मञ्जुण्हे ण शक्कीअदि  
पादेहिं गन्तुम् । ता पेक्ख पेक्ख ।

णहमञ्जुगदे शूले दुप्पेक्खे कुविदवाणलशालिच्छे ।

भूमी दढ्ढशन्तत्ता हदपुत्तशेदे व्व गन्धाली ॥ १० ॥ (३१)

115 विटः । एवमेतत् ।

छायासु प्रतिमुक्तशष्पकवलं निद्रोयते गोकुलम्

तृष्णार्तैश्च निपीयते वनमृगैरुत्पणं पयः सारसम् ।

संतापादतिशङ्कितैर्न नगरीमार्गो नरैः सेव्यते

तप्तं भूमिमपास्य च प्रवहणं मन्ये कचित्संस्थितम् ॥ ११ ॥

120 शकारः । भावे,

शिलशि मेम णिलीणे भाव शेज्जश पादे

शउणिखगविहङ्गा लुक्खेशाहाशु लीणा ।

णलपुलिशमेणुश उण्हदीहं शशान्ता

घलशलणणिशण्णा ओदवं णिव्वहन्ति ॥ १२ ॥

गृहीत्वा लघु लज्जागच्छेति । अद्यापि नागच्छतीति । चिरमस्मि  
बुभुक्षितः । मध्याह्ने न शक्यते पादाभ्यां गन्तुम् । तत्पश्य पश्य ।  
णहमज्ज्ञेति । आर्याच्छन्दः । नभोमध्यगतः सूर्यो दुःप्रेक्ष्यः कुपितवा-  
नरसदृक्षः । भूमी दृढसंतप्ता हतपुत्रशतेव गान्धारी ॥ १० ॥  
गान्धारी दुर्योधनादीनां जननी ख्याता ।

वि०—छायास्विति । शष्पं बालतृणम् । सरस इदं सारसम् ।  
पयः ॥ ११ ॥

श०—(३२)भाव, शिलशीति । मालिनीछन्दः । शिरसि मम

१ चिल्लि B; विचाल्लि K. २ मञ्जुणे B (a); मञ्जुण्णे B B (ad). ३ शक्की  
A B (bc) D. ४ पेक्ख पेक्ख A F G K. ५ मञ्जुगडे G. ६ पेच्छे ADGK.  
७ सारिच्छे B (a); सलिच्छे K. ८ दढ्ढ A B (c); दिढ DH. ९ संतत्ता B (a) D.  
१० सतेव F. ११ निद्रायतो! A F. १२ रुग्ण? K. १३ मह K. १४ शज्जश  
A B (c). १५ शाखाशु B D E K. १६ मनुशु BCDJ. १७ वन्दआ? G.



भावे, अज्ज वि शे चेडे णाअच्छदि । अत्तणो विणोदणणि- 125  
मिच्चं किं पि गाइइशं । इति गायति । भावे भावे, शुदं  
तुए जं मए गाइदं (३२) ।

विटः । किमुच्यते । गन्धर्वो भवान् ।

शकारः । कथं गन्धर्वे ण भविइशं ।

हिङ्गुज्जले जीलकभइमुंरते

130

वचाह गण्ठी शगुंडाह गुण्ठी ।

एशे मए शेविद गन्धजुत्ती

कथं ण हग्गे मेधुलइशलेत्ति ॥ १३ ॥

भावे, पुणो वि दाव गाइइशं । तथो करोति । भावे भावे,  
शुदं तुए जं मए गाइदं (३३) ।

135

निलीनो भ(भा)वस्यैव पादः शकुनिखगविहंगा वृक्षशाखासुलीनाः ।  
नरपुरुषमनुष्या उष्णदीर्घाश्च सन्तो गृहशरणनिषण्णा आतपं निर्वहन्ति  
॥ १२ ॥ भाव, अद्यापि स चेदो नागच्छति । आत्मनो विनोदननिमि-  
त्तं किमपि गायिष्यामि(गास्यामि) । भाव, श्रुतं त्वया यन्मया गीतम् ।

श०—(३३) कथं गन्धर्वो न भविष्यामि । हिङ्गुज्जलेत्ति ।  
इन्द्रवज्रा छन्दः । हिङ्गुज्ज्वला जीरकभद्रमुस्ता वचाया ग्रन्थिः सगु-  
डा च गुण्ठी । एषा मया सेविता गन्धयुक्तिः(?) कथं नाहं मधुर-  
स्वर इति ॥ १३ ॥ भाव, पुनरपि तावद्वायिष्या(स्या)मि । भाव,  
श्रुतं त्वया यन्मया गीतम् ।

१ श A B (c) D. २ गच्छदि A B (bc) D; गच्छदि E K. ३ अथ वा  
अत्तणो B B (ad) E G. ४ वि D. ५ स्सं A B (bc) K. ६ om. A B (bc)  
DEF. ७ वोसि K. ८ ओ A B (c) D; ओ G. ९ ला BDE; ज्जला K.  
१० मुत्थे A B (abcd) CDJ. ११ डाअ C J; डाहि E. १२ मधुले G.  
१३ स्सलत्ति A B (c) F; इशलत्ति B (b) D E; शलत्ति G; सलत्ति K. १४ भावे  
भावे B. १५ इति तथा B B (ad). १६ om. A B (bc).

विटः । किमुच्यते । गन्धर्वो भवान् ।

शकारः । कथं गन्धर्वे ण भवामि (३४) ।

हिङ्गुज्जले दिण्णमेलीचचुण्णे

वग्घालिदे तेल्लधिण मिदशे ।

140

भुत्ते मए पालहुदीअमंशे<sup>१</sup>

कथं ण हंगे मधुलइशलेत्ति ॥ १४ ॥

भावे, अज्जवि चेडे<sup>२</sup> णौअच्छदि (३५) ।

विटः । स्वस्थो भवतु भवान् । संप्रत्येवागमिष्यति ।

ततः प्रविशति प्रवहणाधिरूढा वसन्तसेना चेटश्च ।

145

चेटः । भीदे क्खु हंगे । मज्झल्लिके शुज्जे । मौ दाणिं

कुविदे लाअशालशण्ठाणे हुविदशदि । ता तुलिदं वहामि ।

जाध गोणा जौध (३६) ।

श०—(३४) कथं गन्धर्वो न भवामि । हिङ्गुज्जले इति । उक्तं छन्दः । हिङ्गुज्ज्वलं दत्तमरीचचूर्णं व्याघारितं तैलघृतैर्मिश्रम् । भुक्तं मया पारभृतीयमांसं कथं नाह(हं) मधुरस्वर इति ॥ १४ ॥ पारभृत-मुपायनं तस्येदं पारभृतीयं मांसम् (?) ।

श०—(३५) भाव, अद्यापि चेटो नागच्छति ।

चेटः—(३६) भीतः खल्वहम् । माध्याह्निकः सूर्यः । मेदानीं कुपितो राजदयालसंस्थाने भविष्यति । तत्त्वारितं वहामि । यातं गोणा(गौ) यात(तम्) ।

१ गन्धर्वो A B (c). २ दीण? A B (c). ३ °मरिच° A B (bc) D; °मरीच° B (a) C J; °मरिचि° E. ४ तेलधिणहि A B (bc) D; तेलधिणहि E K; तेल.. हिं G. ५ पारहु° A B (abcd) D E; °रहुदीअ F; °रहुदीए G. ६ °मंशे E; °मांशे F. ७ हंगे D; हङ्गे E; हङ्ग G. ८ °सलत्ति A B (c); °सलत्ति B (b) DE; °शलेत्ति G; शलत्ति K. ९ भावे भावे B (a). १० चेड B (a). ११ नागच्छदि A B (abcd) D; नागच्छदि E. १२ मज्झल्लिके A B (bc); मज्झल्लिके B; मज्झल्लिके D; मज्झल्लिके H. १३ मादाव B B (ad); मिदानीं H. १४ जाध जाध B (a).

वसन्तसेना । हृद्दी हृद्दी । ण हु वडूमाणअस्स अअं सरसं-  
जोओ । किण्णेदं । किं ण हु अज्जचारुदत्तेण वाहणपेरिस्समं  
परिहरन्तेण अण्णो मणुस्सो अण्णं पवहणं पेसिदं भविस्सदि । 150  
फुरदि दाहिणं लोअणं, वेवदि मे हिअअं, सुण्णाओ दिसाओ,  
सव्वं ज्जेव विसण्णुलं पेक्खामि (३७) ।

शकारः । नेमिघोषमाकर्ण्य । भावे भावे, आगदे पव-  
हणे (३८) ।

विटः । कथं जानासि ।

155

शकारः । किं ण पेक्खंदि भावे । वुडूगूअले विअ घुल-  
घुलाअमाणे लक्खीअदि (३९) ।

वस०—(३७) हृद्धि हृद्धि भये । न खलु वर्धमानकस्यायं  
स्वरसंयोगः । किं नेदम् (मिदं) । किं न खल्वार्यचारुदत्तेन वाहनप-  
रिश्रमं परिहरतान्यो मनुष्योन्यप्रवहणं प्रेषितं भविष्यति । स्फुरति  
दक्षिणं लोचनम् । वेपते मे हृदयम् । शून्या दिशः । सर्वमेव  
विसंष्टुलं पश्यामि ।

श०—(३८) भाव भाव, आगतं प्रवहणम् ।

श०—(३९) किं न पश्यति भावः । वृद्धशूकर इव घुरघुराय-  
माणं लक्ष्यते ।

१ पडिस्समं A B (bc) C J. २ अण्णपव० A B (bc). ३ om. D E.  
४ आगदे E G. There is much confusion about आगदे, ले and दे in this  
page and the next). ५ पेक्खदि G; पेक्खदि K.

विटः । दृष्ट्वा । साधु लक्षितम् । अयमागतः ।

शकारः । पुंश्रयका थावलका चेडा, आँगदे शि (४०) ।

160 चेटः । अंध इं (४१) ।

शकारः । प्रवहणे वि आँगदे (४२) ।

चेटः । अध इं (४३) ।

शकारः । गोणावि आँगदे (४४) ।

चेटः । अध इं । (४५) ।

165 शकारः । तुमं पि आँगदे (४६) ।

चेटः । सहासम् । भइँटके, अहं पि आँगदे (४७) ।

श०—(४०) पुत्रक स्थावरक चेट, आगतोसि ।

चे०—(४१) अथ किम् ।

श०—(४२) प्रवहणमप्यागतम् ।

चे०—(४३) अथ किम् ।

श०—(४४) वृषभावप्यागतौ ।

चे०—(४५) अथ किम् ।

श०—(४६) त्वमप्यागतः ।

चे०—(४७) भडारक, अहमप्यागतः ।

१ लक्षितमयं B. २ पुत्रका A B (c) ; पुठका B (a) ; पुवतका B (b) E ; पुत्तआ D ; पुस्तका G ; पुत्तअ H ; पुत्तका J. ३ थावलक A B (c) D. ४ आगले A B (bc) DEG. ५ Four speeches after this om. G. ६ आगडे° A B (bc) D GK. ७ भइँके A B (bc) CDJ ; भवटके B (a). ८ °वि A B (abcd) ; वि D E. ९ आअदे B (ab).

शकारः । ता पव्वेशोहि पव्वहणं (४८) ।

चेटः । कदलेण मग्गेण (४९) ।

शकारः । एदेण ज्जेव पाआलखण्डेण (५०) ।

चेटः । भइटके, गोणा मलेन्ति । पव्वहणे वि भज्जेदि<sup>170</sup>  
हंगे वि चेडे मलामि (५१) ।

शकारः । अले लाअशालके हंगे । गोणा मले अव्वले  
कीणिइशं । पव्वहणे भंगे अव्वलं धंडाइशं । तुमं मले अण्णे  
पव्वहणवाहके हुविइशदि (५२) ।

श०—(४८) तत्प्रवेशाय प्रवहणम् ।

चे०—(४९) कतरेण मार्गेण ।

श०—(५०) एतेनैव प्राकारखण्डेन ।

चे०—(५१) भट्टारक, वृषभाः(भौ) म्रियन्ते (येते) । प्रवहणमपि  
भज्यते । अहमपि चेटो मरामि म्रिये ।

श०—(५२) अरे राजदयालकोहम् । वृषभा(भौ) मृता(तौ)  
अपरं(रौ) क्रेष्यामि । प्रवहणं भग्नमपरं कारयिष्यामि । त्वं मृतोन्यः  
प्रवहणवाहको भविष्यति ।

१ शाहि A B (c) DF. २ पगाल A B (bc) FGK; पागाल D H; पगाल E.  
३ भट्टके A B (ac) CD; भट्टके B (b). ४ भज्जेदि B D E F K. ५ हंगे B (b)  
E K. ६ अव्वलं A B (bc) D J. ७ लीइशं A B (abcd) DF; किलि० H.  
८ भट्टो? B (a). ९ अव्वलं A B (c); वलं B (b). १० वइइशं B; वइइशं G.  
११ Twice B (a). १२ अव्वले B B (ad).

175 चेटः । शब्वं उववण्णं हुविशदि । हंगे अत्तेणकेलके  
ण हुविशं (५३) ।

शकारः । अले शब्वं पिं णशदु । पांआलखण्डेण  
पवेशेहि पवहणं (५४) ।

चेटः । विभज्ज ले पवहणं । शंमं शामिणा विभज्ज ।  
180 अण्णे पवहणे भोदुं । भेटके गदुअ णिवेदेमि । प्रविश्य ।  
कथं ण भग्गे । भेटके, एंशे उवत्थिदे पवहणे (५५) ।

शकारः । णं छिण्णा गोणा । ण मला लज्जं । तुमपि  
ण मले (५६) ।

चै०—(५३) सर्वमुपपन्नं भविष्यति । अहमात्मनःकृते न भवि-  
ष्यामि ।

श०—(५४) अरे सर्वमपि नश्यतु । प्राकारखण्डेन प्रवेशय  
प्रवहणम् ।

चैटः—(५५) विभज्ज (भङ्ग्धि)रे प्रवहणं समं स्वामिना विभज्ज  
(भङ्ग्धि) । अन्यत्प्रवहणं भवतु । भट्टारकं गत्वा निवेदयामि । कथं  
न भग्नम् । भट्टारक, एतदुपस्थितं प्रवहणम् ।

श०—(५६) न उ(?) छिण्णालज्ज पु(पुं)श्लीज । वृषभः(भौ)  
न मृताः(तौ) । त्वमपि न मृतः । छिण्णालज्जेत्येकपदस्यापि मध्ये  
पदान्तैरव्यवहितत्वं शकारवचन(त्वा)दुपपद्यते ।

१ हगे B (b) E २ अण्णकेलके (= आत्मनः कृते) A B (c); (= अन्यसंबन्धी) D;  
अत्ताणकेलके B (b) E K. ३ विविश B (a). ४ विणशदु B; वि णशदु DE;  
वि शण्णदु G. ५ पागाल D; पगाल E; पगाल FGK. ६ खण्डेणज्जेव B; खंडेन K.  
७ पवा(?)हणा K. ८ समं B (a). ९ विभज्ज विभज्ज B B (ad). १० अणेतु K.  
११ भेटके A B (ac) CDJ; भट्टके B (b) E. १२ गदुअ K. १३ After भग्गे B  
(a). १४ om. B B (ad). १५ उवत्थिदे B (a); पवहणे उवत्थिदे G. १६ णं A B  
(c) D F. १७ छिण्णालिज्ज (= पुंश्लीज) D H. १८ om. D H; लज्जु E.

चेटः । अध इं (५७) ।

शकारः । भाव आगच्छ । पवहणं पेक्खामो । भावे तुमं<sup>185</sup>  
पि मे गुल्लु पैलमगुल्लु । पेक्खीअशि शादलके अब्भन्तलकेत्ति  
पुल्लकलणीएत्ति तुमं दाव पवहणं अग्गदो अहिलुह (५८) ।

विटः । एवं भवतु । इत्यारोहति ।

शकारः । अथवा चिट्ठ तुमं । तुह वप्पकेलके पवहणे  
जेण तुमं अग्गदो अहिलुहसि । हंगे पवहणशामी । अग्गदो<sup>190</sup>  
पवहणं अहिलुहामि (५९) ।

विटः । भवोनेवं ब्रवीति ।

चे०—(५७) अथ किम् ।

श०—(५८) भाव आगच्छ । प्रवहणं पद्यामः(वः) । भाव त्वमपि  
मे गुरुः प्रथमगुरुः । प्रेक्षस्व सादरकोभ्यन्तरक इति (?) । (पुर-  
स्करणीय ) इति त्वं तावत्प्रवहणमग्रतोधिरोह ।

श०—(५९) अथवा तिष्ठ त्वम् । तव वप्रकृतं (?) प्रवहणं येन  
त्वमग्रतोधिरोहसि । अहं प्रवहणस्वामी । अग्रतः प्रवहणमधिरोहामि ।

१ आगच्छ BDFGK; आगच्छ E. २ गुल्लमगुल्लु (=गुरुर्गुरुः) K. ३ om. A B (c) D. ४ om. D. ५ इत्यारोहमाणे? K. ६ अथवा E K. ७ चिट्ठ A B (ac) D J; चिट्ठ B (b) E; चिट्ठ C; तिष्ठ K. ८ तुहप्प (= तव प्रकृतं) A B (c); तुहप्प (= तव संबन्ध) D also F H. ९ लुहसि A B (abcd) D; अहिलुहसि E K. १० हंगे B (b) E. ११ om. B B (ad). १२ रुहामि E G. १३ नेव EGK.

शकारः । जेइ वि हग्गे ऐव्वं भणामि तथा वि तुहे  
एशे आदले अहिलुह भंइटकेत्ति भणिदुं (६०) ।

195 विटः । आरोहतु भवान् ।

शकारः । एशे शम्पदं अहिलुहामि । पुंथका थाव-  
लका चेडा, पलिवंत्तावेहि पवहणं (६१) ।

चेटः । परिवर्त्य । अहिलुहदु भंइटालके (६२) ।

शकारः । अधिरुह्यावलोक्य च शैङ्गां नाटयित्वा त्वरितमवतीर्य  
200 विटं कण्ठेवलम्ब्य । भावे भवे, मलेशि मलेशि । पवहणाधिर्लूढा

श०—(६०) यद्यप्यहमेवं भणामि तथापि तवैष आचारोधि-  
रोह भट्टारकेति भणितुम् ।

श०—(६१) एष सांप्रतमधिरोहामि । पुत्रक स्थावरक चेट,  
परिवर्तय प्रवहणम् ।

चे०—(६२) अधिरोहतु भट्टारकः ।

श०—शशं श्वासम्(?) । (६३) भाव, मरामि मरामि । त्रियेहमि-

१ जयि B (a); यई वि E. २ एवं BDE. ३ तु एशेलाअले AB (c) F; तव corr.  
तुह B (a); तुए शिलाअले B (b); तुएशेआलालए (= आचारः) D; तव एशे आअले  
EGK; तुंएशे अलाल H. ४ अहिरुहेत्ति A B (bc); °रुहेत्ति DGK; °रुहत्ति E.  
५ भट्टके om. ति A B (c) D F; भट्टकत्ति B; भट्टक B (a); भट्टके om. ति B  
(b) EK., भट्टके ति C J. ६ भणिजं A B B (bcd) EFG; भणिज B (a); °जं D.  
७ एश G. ८ °आत्ति ? B (a). ९ पुत्तका° AB (c) CDJ; पुत्तथकाप्पाव° B (a);  
पुत्तका B (b); पुत्तका E. १० पाडि° A B (bcd) DEGK. ११ °वृत्त्य B E  
१२ मट्टा° AB (ac) DJ; मट्टालके E. १३ वासं B K; वाशं B (b). १४ om. A  
B (bc) D. १५ मडे om. ति A B. (bc); मडेति B E. १६ om. A B (bc);  
मडेति B; हगेमडे F or मलेति मलेति D. १७ °रूढा A B (abcd) D.



लक्खेशी चोले वा पडिवशदि । ताँ जई लक्खेशी तदो उभे  
वि मूरो । अथ चोले ता उभे वि खेज्जे (६३) ।

विटः । १ भेतव्यम् । कुतोत्र वृषभयाने राक्षस्याः  
संचारः । मा नाम ते मध्याह्नार्कतापच्छिन्नदृष्टेः स्थावरकस्य  
संकञ्चुकां छायां दृष्ट्वा भ्रान्तिरुत्पन्ना ।

205

शकारः । पइथका थावलका चेडा, जीवेशि (६४) ।

चेटः । अथ इं । (६५) ।

शंकारः । भावे, पवहणाहिं इइथिआ पडिवशदि ।  
तो अवलोएहि (६६) ।

त्यर्थः । पवहणाधिरूढा राक्षसी चौरा वा प्रतिवसति । तद्यदि  
राक्षसी तदोभावपि मुषितौ । अथ चौरस्तदोभावपि खादितौ । विरु-  
द्धोक्तिः शकारवचनत्वात्समाधेया ।

श०—(६४) पुत्रक स्थावरक चेट, जीवसि ।

चे०—(६५) अथ किम् ।

श०—(६६) भाव, पवहणान्तः स्त्री प्रतिवसति । तदवलोकय ।

१ शि K. २ चोले.....लक्खेशी om. B (a). ३ पलि° BDEFGK.  
४ om. J. ५ जई K. ६ ता E. ७ उम? A B (bc). ८ वि DGH.  
९ मूरो B (ab). १० वखज्जे BE; वखजे D. ११ न भेतव्यम् twice B B (abd).  
१२ राक्षससंचारः B B (ad); राक्षस्या with स written above E; राक्षसस्या K.  
१३ अवसरः A B (bc) DEFG; वसरः K. १४ खिन्न° A B (bc) D; धि(वि)  
EGK. १५ थ्याव° E. १६ सकूर्चकां D H. १७ पुत्रका A B (c) J; पुस्तका B  
(a) G; पुस्तका B (b) E. १८ थावलके B (a). १९ जीवे शिशि? B (a)  
२० om. D. २१ C. पवहणाधिरूढा B (a); पवहणाहि om. लूढा E K; पवहणा-  
धिरूढा J. २२ इत्तिआ A B (c); पिछिथिआ? B (a); इत्तिआ B (b); इत्थिआ  
CDJK; इत्तिआ E; इत्तिआ H. २३ अतो पलोएहि K.

210

विटः । कथं स्त्री ।

अवनतशिरसः प्रथाम शीघ्रं

पथि वृषभा इव वर्षताडिताक्षाः ।

मम हि सदसि गौरवप्रियस्य

कुलजनदर्शनकातरं हि चक्षुः ॥ १५ ॥

215

वसन्तसेना । सविस्मयमात्मगतम् । कथं मम णअणाणं आ-

आसअरो ज्जेव्व राअसौलओ । ता संसइदम्हि मन्दभाआ । एसो  
 दाणिं मम मन्दभा<sup>१</sup>इणीए ऊंसर<sup>२</sup>क्खेत्तपडिदो विअ वीअमुदी  
 णिप्फलो इध आगमणो संवृत्तो । ता किं एत्थ कैरइस्सं (६७) ।

शकारः । कादले क्खु एओ बुड्डुखोडे पवहणं नावल्लो-

220 ऐदि । भावे, आलोएहि पवहणं (६८) ।

अवनतेति । पुष्पिताग्रा छन्दः । अत्र विटेनापि निजगौरवमु-  
 क्तम् ॥ १५ ॥

वस०—(६७) कथं मम नयनयोराय नर एव राजश्यालः ।  
 तत्संशयितास्मि मन्दभाग्या । एतदिदानीं मम मन्दभागिन्या ऊपर-  
 क्षेत्रपतित इव बीजमुष्टिर्निष्फलमिहागमनं संवृत्तम् । तत्किमत्र  
 करिष्यामि ।

श०—(६८) कातरः खल्वेष वृद्धचेष्टः प्रवहणं नावलोकयति ।  
 भाव, आलोकय प्रवहणम् ।

१ प्रथाम शीघ्रम् ? B. २ कारो B (a). ३ शालओ A B (c). ४ भाणीए ? B.  
 (a). ५ ओसर B (a); कुसर ? G. ६ छेत्त A B (c); छेत्त B (b) DE GK.  
 ७ मुदो C; विअमुदी K. ८ णिप्फलो A B (c) H. ९ आगमो D. १० करिस्सं  
 D. ११ कादल K. १२ चेदे A B (bc) CDJ. १३ अदि A B (c) DE.

विटः । को दोषः । भवत्वेवं तावत् ।

शकारः । कथं शिआला उड्डन्ति वाअशा वैचेन्ति ।  
ता जाव भावे अक्खीहिं भक्खीअदि दन्तेहिं पेक्खीअदि  
ताव हंग्गे पलाइइशं (६९) ।

विटः । वसन्तसेनां दृष्ट्वा । सविषादमात्मगतम् । कथमये मृगी २२५  
व्याघ्रमनुसरति । भोः कष्टम् ।

शरच्चन्द्रप्रतीकाशं पुलिनान्तरशायिनम् ।

हंसी हंसं परित्यज्य वायसं समुपस्थिता ॥ १६ ॥

जनान्तिकम् ।

वसन्तसेने, न युक्तमिदं नापि सदृशमिदम् ।

२३०

पूर्वं मानादवज्ञाय द्रव्यार्थं जननीवशात् ।

वसन्तसेना । णं । इति शिरश्चालयति ।

विटः । अशौण्डीर्यस्वभावेन वेशभावेन मन्यते ॥ १७ ॥

श०—(६९) कथं शृगाला उड्डियन्ते वायसा व्रजन्ति । भावन्ती-  
त्यर्थः । तद्यावद्भावोक्षिभ्यां भक्ष्यते दन्तैः प्रेक्ष्यते तावदहं पलायिष्ये ।  
विरुद्धोक्तिः शकारवाक्यत्वात् ।

वि०—शरच्चन्द्रेति । अनुष्टुप् । अप्रस्तुतप्रशंसात्रालंकारः ॥ १६ ॥

सदृशमनुरूपम् । पूर्वमिति । अनुष्टुप् । पूर्वं यदा दशसहस्रसुवर्ण-  
मुद्राणामलंकारः (राः) प्रवहणं च प्रेषितं तदेत्यर्थः । मानाद्भर्त्वात् ।  
राजश्यालमिममवज्ञाय तिरस्कृत्येदानीं द्रव्यनिमित्तं जननीवशात् ।  
इहैवागतासीति शेषः । अशौण्डीर्यस्वभावेनानौदार्यप्रकृत्या वेश्या-  
त्वादागतासीति मन्यते जनेनेत्यर्थः ॥ १७ ॥

१ °लआ A B (bc) D. २ उड्डयन्ति A B (c) F; उड्डण(ए)न्ति D. ३ वचन्ति  
A B (bc) DEFK; वज्जेन्ति B. ४ om. B (a). ५ हमे A B (bc) DEK.  
६ सादा द्व० (सदाद?) B B (ad). ७ ण इति om. A B (c); नेति B (ab).  
८ °शौण्डीर्यं B (a).

- ननूक्तमेव मया भवतीं प्रति 'सममुपचर भद्रे सुप्रियं चाप्रियं च' ।  
 235 वसन्तसेना । प्रवहणविपज्जासेण आअदा । सरणाग-  
 दम्हि (७०) ।

विटः । न भेतव्यं न भेतव्यम् । भवत्वेनं वञ्चयामि ।  
 शकारमुपगम्य । काणेलीमातः, सत्यं राक्षस्येवात्र प्रति-  
 वसति ।

- 240 शकारः । भावे भावे, जइ लक्खशी पडिवशादि ता  
 कीश ण तुमं मूशेदि । अर्धं चोले ता किं<sup>१०</sup> तुमं ण भक्षि-  
 दे (७१) ।

विटः । किमनेन निरूपितेन । यदि पुनरुद्यानपरंपरया  
 पट्टचामेव नगरीमुज्जायिनीं प्रविशावस्तदा को दोषः स्यात् ।

- 245 शकारः । एवं किदे<sup>११</sup> किं भोदि (७२) ।

विटः । एवं कृते व्यायामः सेवितो धुर्याणां च परिश्रमः  
 परिहृतो भवति ।

वस०—(७०) प्रवहणविपर्यासेनागता । शरणागतास्मि ।

श०—(७१) भाव भाव, यदि राक्षसी प्रतिवसति तत्किम-  
 र्थं न त्वां मुष्णाति । अथवा(?) चोरस्तदा किं त्वं न भक्षितः ।

श०—(७२) एवं कृते किं भवति ।

१ अथ वा प्रियं वा B DEFGK २ आगदा C J. ३ भवत्वेनं? G. ४ om. DF.  
 ५ om. G. ६ अयि G. ७ लक्खशी D. ८ अथवा AB (bc); अथवा DE.  
 ९ चोदे AB (c) DEFG; चोदे B (b). १० कीश B. ११ ण तुमं खब्जे (= जादितः) B.  
 B (ad). १२ विरूपि AB (c) F. १३ एवं E. १४ om. G; किए K. १५ भ्रमः  
 B (a).

शकारः । एवं भोदु । थावलआ चेडा, णेह पवहणं ।  
अथवा चिइट चिइट । देवदाणं वम्हणाणं च अग्गदो चलणेण  
गच्छामि । णहि णहि । पवहणं अहिलुहिअ गच्छामि । 250  
जेण दूलदो मं पेक्खिअ भणिइशान्ति एसे शे<sup>१</sup> लुइटअशाले  
भइडालके गच्छदि (७३) ।

विटः । स्वगतम् । दुष्करं विषमौर्ध्वीकर्तुम् । भवत्वेवं  
तावत् । प्रकाशम् । काणेलीमातः, एषा वसन्तसेना भवन्तम-  
भिसारयितुमागता । 255

वसन्तसेना । सन्तं पावं सन्तं पावं (७४) ।

शकारः । सहर्षम् । भौवे भावे, मं प्रबलपुलिंशं मणु-  
इशं वासुदेवकं । (७५) ।

श०—(७३) एवं भवतु । स्थावरक चेट, नय प्रवहणम् ।  
अथवा तिष्ठ तिष्ठ । देवतानां ब्राह्मणानां चाग्रतश्चरणेन गच्छामि ।  
नहि नहि । प्रवहणमधिरुह्य गच्छामि । येन दूरतो मां प्रेक्ष्य भणि-  
प्यन्ति एष स राष्ट्रियश्यालो भट्टारको गच्छति ।

वस०—(७४) शान्तं पापं प्रतिहतममङ्गलमिति ।

श०—(७५) भाव, मां प्रबलपुरुषं मनुष्यं वासुदेवकं वासुदेव-  
सदृशम् । 'इवे प्रतिकृतौ' इति सूत्रेण कन् । अथ इवाश्वक (इव  
प्रतिकृतिरश्वकः) इतिवत् ।

१ लिट् once AB (abcd); चिट्चिट् DGJ; चिट्चिट् C. २ गच्छामि E; गच्छामि K. ३ om. E. ४ लुहिअ B. (b) ५ om. E. ६ लुहिअ AB(bc) E; लुहिअ B (a) CDHJ. ७ भट्टा<sup>१</sup> A B (bc) E; भट्टा B (a) CDJ. ८ 'मौर्ध्वी' AB (bc) D. ९ सन्तं पावं once AB (bc) D; सन्तं EFG. १० om. AB (bc) DEFG. ११ पवर<sup>२</sup> F. १२ लिशमणु<sup>३</sup> AB (bc). १३ वासुदे<sup>४</sup> AB (abcd) वक् CGJ; वासुदेवकं K.

विटः । अथ किम् ।

260 शकारः । तेन हि अपुष्वा शिली शमाशादिदा । तश्चिं  
काले मए लोशाइदा । शैम्पदं पादेशुं पडिअ पंशादिमि (७६) ।

विटः । साध्वभिहितम् ।

शकारः । एशे पादेशुं पँडेमि । इति वसन्तसेनामुपसृत्य ।  
अत्तिके, अम्बिके, शुणु मम विण्णत्ति (७७) ।

265 एशे पँडामि चलणेशु विशालणेत्ते  
हँइतञ्जलिं दशनहे तँव शुद्धदन्ति ।  
जं तं मए अवकिदं मँदणातुलेण  
तं खम्मिदाशिं वलगत्ति तव म्हि दाशे ॥ १८ ॥ (७८)

श०—(७६) तेन हि अपूर्वा श्रीः समासादिता । तस्मिन्काले  
मया लोशाइदा रोषिता । सांप्रतं पादयोः पतित्वा प्रसादयामि ।

श०—(७७) एष पादयोः पतामि । अत्तिके हे मातः । अम्बिके,  
शृणु मम विज्ञप्तिम् । एशे पडामीति । वसन्ततिलका छन्दः ।  
(७८) एष पतामि चरणयोर्विशालनेत्रे हस्ताञ्जलिं दशनखे(?)  
तव शुद्धदन्ति । यत्तन्मयापकृतं मदनातुरेण तत्क्षामितासि (?)  
वरगात्रि तवास्मि दासः ॥ १८ ॥

१. ०सादिदा AB (c). २ लोशायिदा B (a); लोमाशाइदा B (b); लोशइदा K.  
३ संपदं AB (abcd) K. ४ पादेशुं AB (abcd) EF. पादेशु K. ५ पंशादिमि  
B (a). ६ पादेशुं AB (abcd) DEF; ७ पडामि B (a). ८ अम्बिए AB (bc)  
D F. ९ शुणु B (a); शुणु K. १० विपत्ति BD. ११ पडोमि J. १२ हँइतञ्जलिं  
AB (abcd) CDJ. १३ तव B (b) १४ अवकिदं E. १५ मदणातुलेण AB (bc)  
DEF; मअणातुलेण B. १६ ०वि AB (c); क्षमिदासि E.

वसन्तसेना । संक्रोधम् । अवेहि । अगज्जं मन्तेसि (७९)।

इति पादेन ताडयति ।

270

शकारः । संक्रोधम् ।

जे चुम्बिदे अम्बिकमादुकेहिं

गेंदे ण देवाण वि जे पैणामं ।

शे पाडिदे पादतलेण मुण्डे

वणे शिआलेण जथा मुंदे ॥१९॥ (८०) 275

अले थावलआ चेडा, काहिं तुणं ऐंशा शेमाशादिदा (८१) ।

चेटः । भंडके, गामशेअलेहिं लुंहे लाअमग्गे । तदा  
चालुदेतेश लुम्बवाडिआए पवहणं थाविअ तहिं ओद-  
लिअ जाव चक्रवाडिअं कलेमि ताव ऐंशा पवहणविपज्जा-  
शेण इह आलुंहेत्ति तक्केमि (८२) ।

280

वस०—(७९) अपेहि । अनर्थं मन्त्रयसि ।

श०—जं चुम्बिदे इति । (८०) यच्चुम्बितमम्बिकामातृकाभि-  
र्गतं न देवानामपि यत्पणामम् । तत्पातितं पादतलेन मुण्डं वने  
शृगालेन यथा मृताङ्गम् । [ उपजातिच्छन्दसा श्लोकः ] ॥ १९ ॥

(८१) अरे स्थावरक चेट, कुत्र त्वयैषा समासादिता ।

चे०—(८२) भट्टक, ग्रामशकटै रुद्धे (द्धे) राजमार्गे(र्गः) । तदा  
चारुदत्तस्य वृक्षवाटिकायां प्रवहणं स्थापयित्वा तत्रावतीर्य यावच्चक्र-  
परिवृत्तिं करोमि तावदेषा प्रवहणविपर्यासेनेहारूढ(द्धे) ति तर्कयामि ।

१ om: B B (ad). २ मादुके twice ? B (b). ३ गदो G; गडे K. ४ देवाणं  
वि K. ५ पैणाम B (a). ६ मुण्डे . शिआलेण om: B (a). ७ मिदङ्गे B B (ad);  
मदङ्गे C; मग्गे D मुण्डे H. ८ थावलअ G. ९ तण E G K. १० ता B (a).  
११ समासादिता B (a). १२ भट्टके AB (ac) J; भट्टके B (b) E. १३ अशअले  
हिं D. १४ रुद्धे AB (bc) DEK. १५ दत्तस्य AB (abcd). १६ चक्रवाडिअं B  
(a). १७ एसा B (a). १८ सेण B (a). १९ आलुडे D.



शकारः । कथं प्रवहणविप्रेज्जाशेण आगदा । ण मं  
अहिशालिदुं । ता ओदल ओदल मम केलकादो प्रवह-  
णादो । तुमं तं दलिहशार्थवाहपुत्तकं अहिशालेशि । मम  
केलकाइं गोणाइं वाहेशि । ता ओदल ओदल गम्भदाशि  
285 ओदल ओदल ( ८३ ) ।

वसन्तसेना । तं अज्जचारुदत्तं अहिसंरोसि ति जं सच्चं  
अलङ्किदम्हि इमिणा वअणेण । संपदं अं जं भोदु तं भोदु ( ८४ ) ।

शकारः । एदेहिं दे दशणैहुप्पलमण्डलेहिं  
हेरेतेहिं चाडुशंदताडणलैम्पडेहिं ।  
290 कैट्टामि दे वलतणुं णिअजाणकादो  
केशेणु वालिदेइअं वि जेहां जेडाऊ ॥२०॥ ( ८५ )

श०—( ८३ ) कथं प्रवहणविपर्ययेणा ( यसेना ) गता । न मामभिशी-  
लि ( सारयि ) तुम् । तदवतरावतर मम कृतात्प्रवहणात् । त्वं तं दारिद्र-  
सार्थवाहपुत्रक्रमभिसारयसि ( सरसि ) । मदीयान ( न ) ( यौ ) वृषभान् ( भौ )  
वाहयसि । तदवतरावतर गर्भदास्यवतरावतर ।

वस०—( ८४ ) तमार्यचारुदत्तकमभिसारयसीति ( सरसीति ) यद्यदी-  
त्यर्थः । सत्यमलंकृतास्स्यमुना वचनेन । साम्प्रतं च (?) यद्भवतु तद्भवतु ।

श०—एदेहिं दे इति । वसन्ततिलका छन्दः । ( ८५ ) एताभ्यां

१ °पलिवृणेण AB (bc) EFGK (=विपर्ययेण AB (c); °पलिवृणेण (=परिवर्तनेन)  
D; °पलिवृणेण ? H. २ अहिशीलिदुं (=अभिशीलितुं) AB (c) DF. ३ om: B.  
४ °शब्दवाह° AB (bc) CDK; °सत्यवाह° B (a); °शब्दवाह° E. ५ °पुत्तकं AB (bc)  
F; पुत्तकं ? B. ६ केलिकाइं ABB (abd). ७ om: B B (ad) E. ८ चालु-  
दत्ताकं B (b); चारुदत्ताकं DEFG. ९ अहिशालेशि B (a). १० om. अ J.  
११ एदेहिं CJ. १२ °ण हप्पल AB (c). १३ हत्येहिं AB (abcd) DJ; हत्येहिं C.  
१४ चोड? E. १५ शत B (a). १६ लम्पडेहिं B (a); लम्पडेहिं D. १७ वट्टामि AB  
(c) GK; वट्टामि B; वट्टामि E. १८ °दंअ इवे जहा B (a); °दइ अंवे B (b); °दइ  
अव EGG. १९ जडा B (b). २० जडाऊ AB (abcd); जडाऊं G.



विटः । अग्राह्या मूर्धजेऽवेताः स्त्रियो गुणसमन्विताः ।

ने लंताः पल्लवच्छेदमर्हन्त्युपवनोद्भवाः ॥२१॥

तदुत्तिष्ठ त्वम् । अहमेनामवतारयामि । वसन्तसेने अव-  
तीर्यताम् ।

295

वसन्तसेना । अवतीर्य एकान्ते स्थिता ।

शकारः । स्मृतम् । जे शे मम वंअणावमाणेण तदा  
लोशगगी शन्धुक्खिदे अज्ज एदाए पादप्पहालेण अणेण  
पंज्जलिदे । तं शम्पदं मालेमि णं । भोदु एव्वं दाव ।  
प्रकाशम् । भावे भावे ।

300

जदिच्छे शे लम्बदशाविशालं

पावलअं शुत्तेशदेहिं जुत्तम् ।

ते दक्ष्णखोत्पलमण्डलाभ्यां हस्ताभ्यां चाटुशतताडनलम्पटाभ्या-  
म् । कर्षामि । ते त्वाम् । वरतनुं निजयानकात्केशेषु वालिदयिता-  
मिव यथा जटायुः । पठान्तरे हनूमान् । [हणूमे](?) ॥२०॥ सर्व-  
मिदं शकारवचनतया विरुद्धं हतोपमं चेति न विस्मरणीयम् ।

अग्राह्या इति । अनुष्टुप् ॥ २१ ॥

श०—(८६) योसौ मम वचनावमानेन तदा रोषाग्निः संधुक्षि-  
तोद्यैतस्याः पादप्रहारेणानेन प्रज्वलितः । तत्साम्प्रतं मारयाम्येनाम् ।

१ नु B (a). २ लता AB (abcd) DK. ३ ०न्तु पवनोद्भवाः AB (c) E.; ०न्तु-  
पवनोद्भवाः DF. ४ त्वहमेना० BB (ad). ५ वचना० AB (c); वचनाव० BB  
(abd) DE.; वचना० GK. ६ लोशगगी B (a). ७ छिदे AB (bc) EG; शन्धुक्खिदे  
B (a). ८ ०पहारेणणेण B (a); अणेण पादप्प० K. ९ ०लिदो AB (c) D; ०लिद  
B (a). १० ता सं० B (?). ११ एवं E. १२ जदिस्थसे B (a); ०त्थसे B (b).  
१३ पावलअं B (a). १४ शदेहि B (b) C.

भेशं च खादुं तह तुष्टि कादुं

चुहू चुहू चुकु चुहू चुहूति ॥ २२ ॥ (८६)

305 विटः । ततः किम् ।

शकारः । मम पिअं कलोहि (८७) ।

विटः । बाढं करोमि वर्जयित्वा त्वकार्यम् ।

शकारः । भावे, अकज्जाह गन्धे वि णंत्थि । लम्बखशी-  
कावि णत्थि (८८) ।

310 विटः । उच्यतां तर्हि ।

शकारः । मालेहि वेशेन्तशेणिअं (८९) ।

विटः । कणौ पिधाय ।

भवत्वेवं तावत् । भाव भाव । जदित्थि(च्छ)शे इति । उपेन्द्रवज्जा  
छन्दः । इन्द्रवज्जा च । यदीच्छसि लम्बदशाविशालं प्रावारकं  
सूत्रशतैर्युक्तम् । मांसं च खादितुं तथा तुष्टिं कर्तुं चुहू चुहू चुकु चुहू  
चुहू इति । चतुर्थचरणो भक्षणशब्दानुकारः ॥ २२ ॥

श० (८७) मम प्रियं कुरु ।

श०(८८) भाव, अकार्यस्य गन्धोपि नास्ति । राक्षसिकापि(?)  
नास्ति ।

श०-(८९) मारय वसन्तमेनाम् ।

वि०-बालामिति । वसन्ततिलकाछन्दः । वेशेन वेद्याजनस-  
माश्रयेण न सदृशः प्रणयः प्रीतिरुपचारश्च यस्यास्ताम् । प्रणयस्यो-

१ मसं B (a). २ तुष्टि AB (c) J; तुष्टि B (ab) K. ३ चुहू K. ४ चुहूति G;  
चुहूति K. ५ om. B (b). ६ अकार्यम् AB (c) DE. ७ भावे भावे B B (abd).  
८ °काज्जा° AB (bc). ९ गन्ध B (a). १० गडिB (a). ११ लखलिआवि (=र-  
सोपि) B; लखलिआ B (b); लखलिआपि B; लखलिआवि GK. १२ वसन्त° A  
B (c) J.

बालां स्त्रियं च नगैरस्य विभूषणं च  
वेद्यामवेशसदृशप्रणयोपचाराम् ।

एनामनागसमहं यदि घातयामि

315

केनोडुपेन परलोकनदीं तरिष्ये ॥२३॥

शकारः । अहं ते भेडकं दद्रेदशं । अण्णं च । विविक्ते उ-  
ज्जाणे इध मालन्तं को तुमं पेक्खिदशदि (९०) ।

विटः । पश्यन्ति मां दशदिशो वनदेवताश्च

चन्द्रश्च दीप्तकिरणश्च दिवाकरोयम् ।

320

धर्मानिलौ च गगनं च तथान्तरात्मा

भूमिस्तथा सुकृतदुष्कृतसाक्षिभूता ॥२४॥

शकारः । तेन हि पडन्तोवाँलिदं कदुअ मा-  
लेहि (९१) ।

विटः । मूर्खे, अपध्वस्तोसि ।

325

पचारो यस्यास्तामिति वा । अनागसमनपराधाम् । उडुपेन  
नौकया ॥ २३ ॥

श०—(९०) अहं ते मेघ(?) दास्यामि । अन्यच्च । विविक्त  
उज्जाण इह मारयन्तं कस्त्वां प्रेक्षिष्यते ।

वि०—पश्यन्तीति । पूर्वोक्तं छन्दः । तदानीं मध्याह्ने रवेर्मस्तक-  
स्थितत्वादाह अयमिति । एतेष्टादश साक्षिणः प्रत्यक्षाः प्रत्यक्षं प्रेक्षन्त  
इत्याह । सुकृतेत्यादि ॥ २४ ॥

श०—(९१) तेन हि पटान्तापचारितां कृत्वा मारय ।

वि०—अपध्वस्तो नष्टः ।

१ नरलोकविभू° K. २ प्रणयोप? B (a) ३ दद्रेदशं AB (c); दद्रेदशं B (a).  
४ अणं AB (c). ५ को B. ६ पेक्खि° K. ७ °वालिदं AB (bc) F; °वालिदद B  
(a); °वालिदं (=°न्तवालिदं D) DH. ८ धिक्कृतो° B (a).

शकारः । अधम्मभीलू एरो वुडुकोले । भोदु । थौव-  
लकं चेडं अणुणेमि । पुइयका थावलका चेडा, शोवण्ण-  
खडुआइं दइइशं (९२) ।

चेटः । अहं पि पाहिलिइशं (९३) ।

३३० शकारः । शोवण्णं दे पीठकं कालइइशं (९४) ।

चेटः । अहं पि उवविशिइशं (९५) ।

शकारः । शव्वं दे उच्छिइटं दइइशं (९६) ।

चेटः । अहं पि खाइइशं (९७) ।

शकारः । शौव्वचडाणं महत्तलकं कलइइशं (९८) ।

श०—(९२) अधर्मभीरुरेष वृद्धशृगालः । भवतु । स्थावरक-  
चेटमनुनयामि । पुत्रक स्थावरक चेट, सुवर्णकटकानि दास्यामि ।

चे०—(९३) अहमपि धारयिष्यामि ।

श०—(९४) सौवर्ण [ ते ] पीठकं कारयिष्यामि ।

चे०—(९५) अहमप्युपवेक्ष्यामि ।

श०—(९६) सर्वं त उच्छिष्टं दास्यामि ।

चे०—(९७) अहमपि खादिष्यामि ।

श०—(९८) सर्वचेटकानां महत्तरकं कारयि(करि)ष्यामि ।

१ भीरु G. २ खोले AB (bc) (=शृगालः AB (c) (=क्रोष्टुः? D) EFK; दुडु-  
खोले G. ३ ँलचेडं AB (c) D; ०क चेडं B (b); E ०लअं चे J. ४ पुत्रका AB  
(c) CDJ; पुण्यका B (a); पुस्तका B (b); पुत्रका E ५ शोवण्ण DH. ६ ख-  
लुआइं AB (c); खण्डाइं B (a); कलआइं DH; खण्डआइं E; खण्डुआइं K. ७ दे दइइशं  
B B (ad.). ८ अहं वि (or) वि AB (abcd) D. ९ पलिहिइशं C J. १० ०ण्ण AB  
(c) DE. ११ पीठके AB (c) FGK; पीठं B; om: B (a); पीठ B (b); पीठकं C.  
१२ सव्वं AB (c) D. १३ उच्छिष्टं AB (c); उच्छिष्टअं BG; उच्छिष्टअं B (ab) E  
K; उच्छिष्टं CDHJ. १४ दयिइशं B (a). १५ चेडकाणं AB (bc) DEFK; सव्व  
चेडकाणं G. १६ ०लअं B १७ कलइइस्सं K.

चेटः । भैरटके, हुविशं (९९) ।

335

शकारः । ता मण्णेहि मम वैअणं (१००) ।

चेटः । भैरटके, शव्वं कल्लेमि वज्जिअ अकज्जं (१) ।

शकारः । अकज्जाह गन्धे वि णंत्थि (२) ।

चेटः । भण्णादु भैरटके (३) ।

शकारः । एणं वशन्तशेणिअं मालेहि (४) ।

340

चेटः । पशीदु भैरटके । इअं मए अणज्जेण अज्जा  
पवहणपलिवत्तणेण आणीदा (५) ।

शकारः । अले चेडा, तवावि ण पहेवामि (६) ।

चे०-(९९) भट्टक, भविष्यामि ।

श०-(१००) तन्मन्यस्व मम वचनम् ।

चे०-(१) भट्टक, सर्वं करोमि वर्जयित्वाकार्यम् ।

श०-(२) अकार्यस्य गन्धोऽपि नास्ति ।

चे०-(३) भणतु भट्टकः ।

श०-(४) एनां वसन्तसेनां मारय ।

चे०-(५) प्रसीदतु भट्टकः । इयं मयानार्येणार्या प्रवहणप-  
रिवर्तनेनानीता ।

श०-(६) अरे चेट, तवापि न प्रभवामि । न प्रभुर्भवामी-  
त्यर्थः ।

१ भट्टके AB (ac) CDJ; भट्टके B (b) E. २ मण्णेहि AB (c) माणेहि?  
(=मानय) D. ३ वअणं H. ४ कलइशं B B (ad). ५ णस्ति B (b); विणस्ति E;  
णस्ति K. ६ भणतु E. ७ भट्टके AB (ac) CDJ; भट्टके B (b) E. ८ शूर्पकान्तशे°?  
K. ९ पण्डिव° AB (abcd) D. १० अणिदा B (a). ११ अलेले EK; अले अले G.  
१२ पवहामि D.

चेटः । पहेवदि भट्टके शलीलाह ण चालिचाह । ता  
५ पशीददु पशीददु भट्टके । भाँआमि क्खु अहं (७) ।

शकारः । तुमं चेडे मम भविअकरश भाँआशि (८) ।

चेटः । भट्टके, पल्लोअरश (९) ।

शकारः । के शे पल्लोए (१०) ।

चेटः । भट्टके, शुंकिददुकिदरश पल्लिंगामे (११) ।

शकारः । कैलिशे शुकिदरश पल्लिंगामे (१२) ।

चेटः । जाँदिशे भट्टके बहुशोवण्णमण्डिदे (१३) ।

चे०—(७) प्रभवति भट्टारकः शरीरस्य न चारित्र्यस्य । तत्प-  
सीदतु प्रसीदतु भट्टकः । विभेमि खल्वहम् ।

श०—(८) त्वं चेटो मम भूत्वा कस्य(स्मात्) विभेभि ।

चे०—(९) भट्टक, परलोकस्य(कात्) ।

श०—(१०) कः स परलोकः ।

चे०—(११) भट्टक, सुकृतदुःकृतस्य परिणामः ।

श०—(१२) कीदृशः सुकृतस्य परिणामः ।

चे०—(१३) यादृशो भट्टको बहुसुवर्णमण्डितः ।

१ पहेवदि D. २ भट्टलेके ? B (b); भट्टालके E; भट्टालकं G. with this excep-  
on same as 2 throughout the page. ३ om. B B (ad). ४ add भट्टके (once  
ore before भाँआमि) D. ५ चेट मम AB (bc); मम चेडे J. ६ आभाशि ?  
(a). ७ पर° B (a). ८ मशके ? E. ९ दुखिददरश AB (c) EK; दुकिदपलि° B;  
किदद पलि° B (b); दुखिद G. १० °माणे D. ११ केशरो AB (c); कीलिशे BD;  
दिशे B (a); कैशेरो B (b); कैदिशे E. १२ जादिशो AB (c) D. १३ भट्टके AB  
(bcd) CDJ, भट्टके K.

शकारः । दुक्किददश केलिशे (१४) ।

चेटः । जादिशे हेगगे पलपिण्डभक्खके भूदे । ता  
अकज्जं ण कलइदशं (१५) ।

शकारः । अले, ण मालिइशशि (१६) । इति बहुविधं ३५५  
ताडयति ।

चेटः । पिइदु भइदके । मालेदु भइदके । अकज्जं ण  
कलइदशं ।

जेण म्हे<sup>१</sup> गर्भदाशे विणिम्मिदे भाअधेअदोशेहिं ।

अहिअं च ण कीणिइशं तेण अकज्जं पलिहलामि ॥ २९ ॥ (१७) ३५६

श०—(१४) दुष्कृतस्य कीदृशः ।

चे०—(१५) यादृशोऽहं परपिण्डभक्षको भूतः । तदकार्यं न  
करिष्यामि ।

श०—(१६) अरे, न मारयिष्यसीति(?) ।

चे०—(१७) ताडयतु भट्टकः । मारयतु भट्टकः । भकार्यं न  
करिष्यामि । जेण म्हीति । आर्याछन्दः । येनास्मि गर्भदासो  
विनिर्मितो भागधेयदोषैः । अधिकं च न कीणि(के, करि)ष्यामि  
तेनाकार्यं परिहरामि ॥ २९ ॥

१ दुक्किददश AB (bc); दुक्किदस (स्स) E; दुखिददश G; दुबिखददश K. २ कीलिशे BDh; कीदिशे G. ३ हेगे AB (bc) DE. ४ पडपिण्ड° B (a) GK; परपिण्ड° D; पलपिण्ड° H; बड° E. ५ पुइदके BB (d); पुइके B (a). ६ जादे B B (ad). ७ अकज्जं AB (c); अकज्जं D. ८ णि K. ९ पिइदु AB (bc) CDGJK; पिइदु B (a). १० माले...के om. G. ११ अकज्जं AB (bc) D. १२ धिदशं K. १३ हि E. १४ अधिअ(?) H. १५ कीलिदशं DH. १६ तेण अहं अक° AB (abcd) DG; तेन अकज्जं CJ. १७ पडि° AB (abcd) DEGK.

वसन्तसेना । भाव, शरणागदम्हि (१८) ।

विटः । काणेलीमातः, मर्षय मर्षय । साधु स्थावरक साधु ।

अप्येष नाम परिभूतदेशो दरिद्रः

प्रेष्यः परत्र फलमिच्छति नास्य भर्त्ता ।

365

तस्मादमी कथमिवाद्य न यान्ति नाशं

ये वर्धयन्त्यसदृशं सदृशं त्यजन्ति ॥ २६ ॥

अपि च ।

रन्धानुसारी विषमः कृतान्तो

यदस्य दास्यं तव चेश्वरत्वम् ।

370

श्रियं त्वदीयां यदयं न भुङ्क्ते

यदेतदाज्ञां न भवान्करोति ॥ २७ ॥

शकारः । स्वगतम् । अधर्मभिलुष बुद्धूखोडे । पल्लोअ-  
भीलू एशे गब्भदाशे । हंगे लंदिअशाले कइश भाआमि

वस०—(१८) भाव, शरणागतास्मि ।

वि०—अप्ये(प्ये)षेति । वसन्ततिलका छन्दः । दशावस्था ।  
प्रेष्य(प्यो) दासोपि सन् । परत्र परलोके । असदृशमननुरूपम् ।  
वधपापादि । सदृशमनुरूपम् । पुण्यादि ॥ २६ ॥ रन्ध्रेति ।  
कृतान्तो दैवम् । [उपजातिछन्दः] ॥ २७ ॥

श०—(१९) अधर्मभीरुको वृद्धशृगालः । परलोकभीरुरेष  
गर्भदासः । अहं राष्ट्रियदयालः कस्य (स्मात्) विभेमि वरपुरुषमनुष्यः ।

१ सरणा<sup>०</sup> ABB (abcd) D. २ अप्येवमेव K. ३ °दृशो AB (bc); दिशो D.  
४ °शं त्यजते च साधु K. ५ तदीयां B (a). ६ °भीलुष B B (bd) D; °भीरु B (a);  
भीलू एशे K. ७ बुद्धूखोडे D; उद्धूखोडे G. ८ °भीलू ABB (bc); °भीलू B (a).  
९ हंगे AB (bc) DE. १० लंदिअ० AB (c); लंदिअ B (a) CD; लंदिअ B (b)  
E; लंदिअ K.



वलपुलिशमणुशो । प्रकाशम् । \*अले गर्भदाशो चेडे, गच्छे  
तुम् । ओवेलको पविशिअ वीशान्ते एअन्ते चिरटं (१९) । ३७५

चेटः । जं भट्टके आणवेदि । वसन्तसेनामुपसृत्य । अज्जए,  
एत्तिके मे विहवे (२०) । इति निष्क्रान्तः ।

शकारः । परिकरं बध्नन् । चिरटं वशन्तशेणिए, चिरटं ।  
मालइशं (२१) ।

विटः । आः ममाग्रतो व्यापादयिष्येसि । इति गले गृह्णाति । ३८०

शकारः । भूमौ पतति । भवे, भट्टके मालेदि । इति  
मोहं नाटयति । चेतनां लब्ध्वा ।

शव्वकालं मए पुंइटे मंशेण अ विण्ण अ ।

अज्ज कज्जे शमुप्पण्णे जांदे मे वेलिए कथं ॥ २८ ॥

अरे गर्भदास चेट, गच्छ त्वम् । अपवारके प्रविश्य विश्रान्त  
एकान्ते तिष्ठ ।

चे०—(२०) यद्भट्टक आज्ञापयति । आर्ये, एतावान्मे विभवः ।

श०—(२१) तिष्ठ वसन्तसेने, तिष्ठ । मारयिष्यामि ।

श०—(२२) भाव, भट्टकं मारयति(?) (भर्ता मार्यते) । शव्वेति ।  
अनुष्टुप् । सर्वकालं मया पुष्टो मांसेन च घृतेन च । अद्य कार्ये

\*अलेअले G. १ दाश BDE; °भदाश K. २ गच्छे AB(c); गच्छे EK. ३ अई ओव० AB(bc); अयि B(c); अई (=अये DK) DEK; अयि F; अयि तुवलके G. ४ पावि०? B(b); पवे० EGK. ५ वीशान्तेवि B(b). ६ चिट्ट AB(ac) DJ; चिट्ट B(b); चिट्ट C. ७ भट्टके AB(abcd) J. ८ चिट्ट AB(c); चिट्ट B(a). ९ वशन्तशेणे D; वसन्त० E; वसन्तसेणे H. १० om. B B(ad). ११ °यति BB(bd) EGK; °दध्य इतीति? B(a). १२ भावे भव B(a); भावे भविअ K. १३ भट्टके AB(c) D; °इटे BE; भट्टके B(ak); भट्टके B(b). १४ मालीअदि AB B(abcd) DEKG. १५ पुष्टे AB(c) CDJ; पुष्टे B(ab) E; पुष्टे G. १६ समु० AB(c). १७ जाद? G. १८ बैलए AB(bc) F; बैलए B(a) CJ; बैलए DH; बैलए उ० E.

385 विचिन्त्य । भोदु । लङ्गे मए उवाए । दिण्णा बुद्धुखोडेण शील-  
 श्वालणशण्णा । ता एदं पेशिअ वशन्तशेणिअं मालइशं । एवं  
 दाव । प्रकाशम् । भावे, जं तुमं मए भणिदे तं कथं हग्गे एवं  
 वेडुकेहिं मेल्लकप्पभाणेहिं कुलेहिं जादे अकज्जं कलेमि । एवं  
 एदं अङ्गीकलवेदुं मए भणिदं (२२) ।

390

विटः । किं कुलेनोपदिष्टेन शीलमेवात्र कारणम् ।

भवन्ति सुतरां स्फीताः सुक्षेत्रे कण्टकिद्रुमाः ॥२९॥

शकारः । भावे, एशा तव अग्गदो लज्जाअदि । ण मं  
 अङ्गीकलेदि । ता गच्छ । थावलअचेडे मए पिडिदे गदेवि ।

समुत्पन्ने जातो मे वैरिकः(री) कथम् ॥ २८ ॥ भवतु । लब्धो मयो-  
 पायः । दत्ता वृद्धशृगलेन शिरश्चालनसंज्ञा । तदेतं प्रेष्य वसन्तसेनां  
 मारयिष्यामि । एवं तावत् । भाव, यत्त्वं मया भणितस्त्वं(स्त)त्कथ-  
 महमेवं बृहत्तरैः पत्रपुटप्रमाणैः कुलैर्जातोकार्यं करोमि । एवमेतदङ्गी-  
 कारयितुं मया भणितम् । समुद्रप्रमाणैरिति वक्तव्ये मल्लकप्रमाणतया  
 कुलमुपमिनोति । मल्लकः पत्रपुटस्तेन कुलस्य महत्त्वं मौख्यादुपमि-  
 नोति शकार इति बोध्यम् ।

वि०—किमिति । अनुष्टुप् ॥ २९ ॥

श०—(२३) भाव, एषा तवाग्रतो लज्जायते(ज्जते) । न माम-  
 ङ्गीकरोति । तद्रच्छ । स्थावरकचेटो मया ताडितो गतोपि । एष

१ लब्धे AB (c). २ तुए मए? H. ३ उड्डु° D. ४ शिरश्चालण AB (abcd) CJ;  
 शरच्छालण D; °रच्छालण E. ५ °शेणं BB (d); शेणां B (a). ६ तुमे AB (c) D;  
 °तुमं B (cb) FK. ८ हगे AB (c) DEK. ९ एवं E. १० वडुकाहिं BD;  
 वडुकाहि? E; वडु, काहि F; वडकाहि K. ११ मल्लिक DE; गल्लक J.  
 १२ माणाहिं BDEK. १३ एदे B (b). १४ °कालीवेदुं AB (bc) DEF; अङ्गीभावे  
 कालीवेदुं G; °कालीदुं K. १५ सफीताः? E. १६ कण्टक° B (a) EK. १७ अज्जा  
 अदि K. १८ °कलेहि B (a). १९ गच्छ E; गच्छ K. २० थावलचेडे B. २१ वेदु  
 for चेडे B (?) २२ पिडिदे AB (abcd) GJK; पिडिदिदे? E. २३ गदे G; गदे K.

ऐशे पलाइअ गच्छदि । ता तं गेल्लिअ आअच्छदु भावे (२३) ।

विटः । स्वगतम् ।

395

अस्मत्समक्षं हि वसन्तसेना

शौण्डीर्यभावान्न भजेत मूर्खम् ।

तस्मात्करोम्येष विविक्तमस्या

विविक्तविश्रम्भरसो हि कामः ॥ ३० ॥

प्रकाशम् । एवं भवतु । गच्छामि ।

400

वसन्तसेना । पटान्ते गृहीत्वा । णं भणामि शरणा-  
गदम्हि (२४) ।

विटः । वसन्तसेने, न भेतव्यं न भेतव्यम् । काणेली-  
मातः, वसन्तसेना तव हस्ते न्यासः ।

शकारः । एवम् । मम हस्ते एषा णाशेण चिद्वदु (२५) । 405

प्रपलाय्य गच्छति । तत्तं गृहीत्वागच्छतु भावः ।

वि०—अस्म(स्म)त्समक्षं हीति । शौण्डीरो महावीरः ।  
इदं पदं व्याख्यातं पूर्वम् । विविक्तं विजनम् । विविक्त  
एकान्ते विश्रम्भो विश्वासस्तेन रसो रागो यत्र स तथा । 'रसो  
रागे रसो द्रवे' इति कोशः । उपजातिश्छन्दः ।

वस०—( २४ ) ननु भणामि शरणागतास्मीति ।

श०—(२५) एवम् । मम हस्त एषा न्यासेन तिष्ठतु । नाशे-  
नेति व्यङ्ग्यम् । उभयत्रापि प्राकृते पदं 'णाशेण' इति ध्येयं सुधीभिः ।

१ गदे वि एशे all read. २ गच्छदि E. ३ आअच्छदु E. ४ शरणा० AB (abcd). CGJK. ५ एवम् मम all read; एवम् मह G. ६ हस्ते AB (abcd); हत्ये (CDGJ). ७ चिद्वदु AB (c) DJ; चिष्टदु B (ab); चिष्टदु C; चिद्वदु J.

विटः । सत्यम् ।

शकारः । शंभं (२६) ।

विटः । किञ्चिद्भवा । अथवा मयि गते नृशंसो हन्यादे-  
नाम् । तदपवारितशरीरः पश्यामि तावदस्य चिकीर्षितम् ।  
410 इत्येकान्ते स्थितः ।

शकारः । भोदु मालेश्शं । अधवा कवडकावडिके  
एशे बह्मणे बुडूखोडे कदावि ओवालिदशालीले गडिअ  
शिआले भविअ हुलुभुलिं कलेदि । ता एदश वञ्चनाणिमित्तं  
एवं दाव कलेश्शं । कुसुमावचयं कुर्वन्नात्मानं मण्डयति । वाशू  
415 वाशू, वंशन्तशेणिए एहि (२७) ।

विटः । अये, कामी संवृत्तः । हन्त <sup>१०</sup>निर्वृतोस्मि ।  
गच्छामि । इति निष्क्रान्तः ।

श०—( २६ ) सत्यम् ।

वि०—‘नृशंसो घात(तु)कः क्रूरः’ इत्यमरः ।

श०—(२७) भवतु मारयिष्यामि । अथवा कपटकापटिक एष ब्रा-  
ह्मणः । वृद्धशृगालः कदाप्यपवारितशरीरो गत्वा शृगालो भूत्वा हुल-  
भुलिं विस्मृतिं करोति करिष्यतीत्यर्थः । तदेतस्य वञ्चनानिमित्तमेवं  
तावत्करिष्यामि । वाशु वाशु, हे बाले हे बाले, वसन्तसेने वसन्तसेने  
एहि ।

वि०—निर्वृतः परमसुखी ।

१ स्वत्वं ? B (a). २ सच्चं AB (c) D; स्यच्चं B (a); मच्चं B (b). ३ माडिशं  
AB (abcd) DEFGK; मालिशं B. ४ वीलाविद० DH. ५ शालीले चिद्वदि K.  
६ एदसं AB (bc). ७ मिणित्तं D. ८ कर० AB (c). ९ Twice B; १० शेणे D;  
वसन्त० Twice E; ११ शेषीए Twice K. १२ निर्वृतोस्मि J.

शकारः । गुर्वण्णअं देमि पिअं वदेमि

पडेमि शीशेण श्वेदणेण ।

तथा वि मं णेच्छेसि शुद्धदन्ति

420

किं शेवअं कइमआ मणुइशा ॥ ३१ ॥ (२८)

वसन्तसेना । को एत्थ सन्देहो (२९) अवनतमुखी 'खलच-  
रितम्' इत्यादि श्लोकद्वयं पठति ।

खलचरित निकृष्ट जातदोषः

कथमिहमां परिलोभसे धनेन ।

425

सुचरितचरितं विशुद्धदेहं

न हि कमलं मधुपाः परित्यजन्ति ॥ ३२ ॥

यत्नेन सेवितव्यः पुरुषः कुलशीलवानन्दरिद्रोऽपि ।

शोभा हि पर्णस्त्रीणां सदृशजनसमाश्रयः कामः ॥ ३३ ॥

श०—(२८) गुर्वण्णअमिति । सुवर्णं ददामि प्रियं वदामि पतामि  
शीर्षेण सवेष्टनेन । तथापि मां नेच्छसि शुद्धदन्ति किं सेवकं  
कष्टमया मनुष्याः । उपेन्द्रवज्राछन्दः । सवेष्टनेन सोष्णीशेन-  
(वेण) ॥ ३१ ॥

वस०—(२९) कोत्र संदेहः । खलचरितेति । पुष्पिताया छन्दः ।  
खलचरितेति निकृष्टेति च संबोधनद्वयम् । परिलोभस इति त्रि०  
(न्त्यम्) ? । कमलमित्यनेनाप्रस्तुतप्रशंसया चारुदत्तः प्रतिपादितः । अत  
एव चारुदत्त एव सुचरितेत्यादि विशुद्धेत्यादिविशेषणान्वयः प्राधा-  
न्येन संगच्छत इति ध्येयम् ॥ ३२ ॥ यत्नेनेति । आर्याछन्दः ॥ ३३ ॥

१ सुव० AB (abcd) D. २ श्वेदणेण AB (c) CDJ; श्वैदणेण B (a); श्वेद०  
B (b); श्वेद० E; श्व(वे)द० G; श्वेद० K. ३ णेच्छसि B (b); णेदसि E.  
४ शे वअं B. ५ कष्टमआ AB (abcd) J; कष्ट० D; कष्टवमआ ? G. ६ ०इशाः  
AB (c) C; मणुइशा B (a); मणुइशा K. \* Precede by संस्कृतमाश्रित्य DH  
८ पण्यस्त्रीणां B (a) K.

430 अवि अ सहआरपादवं सेविअ णं पलासपादवं अङ्गीकरि-  
स्सं (३०) ।

शकारः । दाशीए धीए, दलिइचारुदत्ताके राहआल-  
पादवे कडे । हंगे उण पलाशो भाणिदे । किंशुके वि ण कडे ।  
एवं तुमं गालि मे देन्ती अज्जवि तं ज्जेव्व चारुदत्ताकं  
435 शुमलेशि (३१) ।

वसन्तसेना । हिअअगदो ज्जेव्व किञ्चि णं सुमरी-  
अदि (३२) ।

शकारः । अज्ज वि दे हिअअगदं तुमं चै शमं ज्जेव्व  
मोडेमि । ता दलिइशत्यैवाहअमणुइशकामुकिणि, चिइट  
440 चिइट (३३) ।

(३०)अपि च सहकारपादपं सेवित्वा न पलाशपादपमङ्गी-  
करिष्यामि ।

श०—(३१) दास्याः पुत्रि, दरिद्रचारुदत्तकः सहकारपादपः  
कृतः । अहं पुनः पलाशो भाणितः । किंशुकोपि न कृतः । पलं मांसमश्ना-  
तीति पलाशो राक्षस इत्यभिप्रायः । एवं त्वं मह्यं गालीं ददत्यद्यापि  
तमेव चारुदत्तकं स्मरसि ।

वस०—(३२) हृदयगत एव किमिति न स्मर्यते ।

श०—(३३) अद्यापि ते हृदयगतं त्वां [च] सममेव मोटयामि ।  
तद्दरिद्रसार्थवाहमनुष्यकामुकिनि, तिष्ठ तिष्ठ ।

१ om. CDJ. २ पलाश AB (abcd). ३ °करइस्सं AB (bc) EFG. ४ दासी-  
ए DH. ५ दरिद्र DH. ६ चारु AB (bc) D. ७ °आलु CJ. ८ कडे AB  
(bc). ९ हगे AB (bc) D. १० पडाशे AB (abcd) DFH. ११ देती B (a).  
१२ चारु AB (c) D. १३ किञ्चि B (ab). १४ न EDJ. १५ om. AB (bc) D.  
१६ समं AB (bc) D. १७ °सत्तवाह° AB (c) F; °शस्यस्तवा° ? B (b); °शस्तवाह°  
E; °सत्तवाह H; °सत्तवाह° K. १८ °किणी GK. १९ चिइ चिइ AB (c) DGJK; चिइट.  
once B; चिइ B (a); चिइ चिइ B (b); चिइट चिइट E; followed by मादाव K.

वसन्तसेना । भेण भण । पुणो वि भेण । सैलाहणिआइं  
एदाइं अक्खराइं (३४) ।

शकारः । पलित्ताअदु दांशीए पुत्ते दलिइच्चालुंदत्ताके  
तुमं (३५) ।

वसन्तसेना । परित्ताअदि जदि मं पेक्खदि (३६) । 445

शकारः ।

किं शे शकं वालिपुत्ते महेन्द्रे

लम्भापुत्ते कालणेमी शुबन्धु ।

लुंइ लाआ दोणपुत्ते जंडाऊ

चाणके वा धुंन्धुमाले तिशङ्कु ॥ ३४ ॥ (३७) 450

अथवा एदे वि दे ण लक्खन्ति । (३८)

चाणकेण जथा शोदा मालिदा भालेदे जुंगे ।

वस०—(३४) भण भण । पुनरपि [भण] । श्लाघनीयान्येतान्य-  
क्षराणि ।

श०—(३५) परित्रायतां दास्याः पुत्रः [दरिद्र] चारुदत्तकस्त्वाम् ।

वस०—(३६) परित्रायते यदि मां प्रेक्षते ।

श०—किं शे इति । शालिनी छन्दः । (३७) किं स शक्रो  
वालिपुत्रो महेन्द्रो रम्भापुत्रः कालनेमिः सुबन्धुः । रुद्रो राजा द्रोण-  
पुत्रो जटायुश्चाणक्यो वा धुन्धुमारस्त्रिशङ्कुः ॥ ३४ ॥

( ३८ ) अथवा एतेपि । ते त्वाम् । न रक्षन्ति । चाणकेणेति ।

१ भण भण पुणोवि &c. one sentence all read ; ता भण भण E. २ om. BDK.  
३ णीआइं B B (ad) K. ४ पडित्ता° B (ab) DEG; पडिअत्तं K. ५ दांशीए  
K. ६ डत्ते B. ७ चाह° AB (c) D. ८ शुबन्धु? B (a); शंरांके? B (b)  
९ रुंइ एआ (=रुद्रेरात्मा?) AB (c); रुंइ राआ B (ab) DEGHK. १० दोणडत्ते G.  
११ जडाव AB (c). १२ धुन्धुमानेतिशङ्कु G. १३ शींआ B (a). १४ मालिदे  
BF; मालिदे B (a); मालिदे EH. १५ जुंगे AB (b) DFH.

एवं दे मोडइइशामि जेडाऊ विअ दोवदि ॥३५॥ (३८)  
इति ताडयितुमुद्यतः ।

455 वसन्तसेना । हा अत्ते, कहिं सि । हा अज्जचारुदत्त, एसो  
जणो असम्पुण्णमणोरधो ज्जेव्व विवज्जदि । ता उद्धं अकन्द-  
इस्सं । अथवा वसन्तसेणा उद्धं अकन्ददि त्ति लज्जणीअं कखु  
एदं । णमो अज्जचारुदत्तस्स (३९) ।

शकारः । अज्जवि गर्भदाशी तइश ज्जेव्व पोवइश णामं  
460 गेण्हदि । इति कण्ठे पीडयन् । शुमल गब्भदाशि, शुमल (४०) ।

वसन्तसेना । णमो अज्जचारुदत्तस्स (४१) ।

शकारः । मल गब्भदाशि, मल्लं (४२) ।

अनुष्टुप् । चाणक्येन यथा सीता मारिता भारते युगे । एवं त्वां  
मोटयिष्यामि जटायुरिव द्रौपदीम् ॥ ३५ ॥

वस०—(३९) हा मातः, कुत्रासि । हा आर्यचारुदत्त, एष जनो-  
संपूर्णमनोरथ एव विपद्यते । तदूर्ध्वमाक्रन्दिष्यामि । अथवा वसन्तसे-  
नोर्ध्वमाक्रन्दतीति लज्जनीयं खल्वेतत् । नम आर्यचारुदत्तस्य (त्ताय) ।

श०—(४०) अद्यापि गर्भदासी तस्यैव पापस्य नाम गृह्णाति ।  
स्मर गर्भदासि, स्मर ।

वस०—(४१) नम आर्यचारुदत्तस्य । चतुर्थर्थे षष्ठी ।

श०—(४२) मर (म्रियस्व) गर्भदासि, मर (म्रियस्व) ।

१ एवं E. २ इस्सामि H. ३ जडाऊ AB (c). ४ दोवदी H. ५ °चालु-  
B (ab) E. ६ कन्दइस्सं B? B (ad) EGK. ७ उद्धे AB (c) CDJ. ८ कंददिति  
BEG. ९ णम CJ. १० °चालु DEH. ११ अभिदागी (=अभितांगी). K.  
१२ पावस्स AB (bc) CDJ. १३ गेण्हसि K. १४ °दाशी B (ab). १५ मल्लेति E.



नाम्नेन कण्ठे निपीडयन्मारयति । वसन्तसेना मूर्च्छिता पतति निश्चेष्टा ।

शकारः । सहर्षम् ।

एदं दोशकलण्डिअं अविणअदशावाशभूदं खलं

465

लैत्तं तदश किलागदश लमणे कांलागदं आअदं ।

किं एशे समुदाहलामि णिअअं बाह्वण शूलत्तणं

णीशाशे वि मेलैइ अम्ब शुमला शीदा जथा भालदे ॥ ३६ ॥

(४३)

इच्छन्तं मम णेच्छंशि त्ति गणिआ लीशेण मे मालिदा

470

शुण्णे पुष्पकलण्डके त्ति शहंशा पाशेण उत्ताशिदा ।

शैवावेच्छिदभादुके मम पिदा मादेव शां दोषदी

जे शे पेक्खदि णेदिशं ववशिदं पुत्ताह शूलत्तणं ॥ ३७ ॥

(४४)

श०—एदिमिति । शार्दूलविक्रीडितं छन्दः । (४३) एतां दोष-  
करण्डिकामविनयस्यावासभूतां खलां रक्तां तस्य किलागतस्य रमणे  
कालागतामागताम् । किमेष समुदाहरामि निजकं बाह्वोः शूरत्वं  
निःश्वासापि म्रियतेस्वा सुमृता सीता यथा भारते । रमणे रमणनिमि-  
त्तम् । 'निमित्तात्कर्मयोगे' इति सूत्रेण सप्तमी ॥ ३६ ॥ इच्छन्त-  
मिति । इदमेव (पूर्वाक्तं) छन्दः । (४४) इच्छन्तं मां नेच्छसीति  
गणिका रोषेण मे(मया) मारिता शून्ये पुष्पकरण्डके इति सहसा

१ दोष° AB (abcd). २ कलण्डअं D. ३ दुस्तं तदश E. ४ कालगदं K. ५ शूल-  
क्खणं B (a). ६ मले इअं च शुमला° (=म्रियते इयं च सुमृता) AB (c) FG;  
(=म्रियते...स्मृता D; °अम्बशुमला (=अम्बरुमरा) B; इअं व शुमला E. ७ णेच्छं-  
शित्ति B B(abd); णेच्छतित्ति D; णेच्छतित्ति J; णिच्छंशित्ति K. ८ पाशेण J. ९ सुण्णे  
AB (c) D; शुण्ण B (b). १० सहसा AB (abcd) DEK. ११ शैवाव° G; शा  
वा° J. १२ शो ? B (b). १३ पिच्छदि णेच्छि । वचसिदं B (a); °शपेच्छदिशंवव-  
शिदे B (b); जेशे CJ. (=यस्याः) C; °पेक्खदि° EG; °पेक्खदि K.

475 भोदु । शम्पदं वृद्धखोडे आगमिदशदिशि । ता ओशल्लिअ  
चिइडामि । ( ४५ ) । तथा करोति ।

प्रविश्य चेटेन सह

विटः । अनुनीतो मया स्थावरकश्चेटः । तद्यावत्काणे-  
लीमातरं पश्यामि । परिक्रम्यावलोक्य च । अये, मार्ग एव पाद-  
480 पो निपतितः । अनेन च पतता स्त्री व्यापादिता । भोः पाप,  
किमिदमकार्यमनुष्ठितं त्वया । तवापि पापिनः पतनात्स्त्री-  
वधदर्शनेनातीव पातिता वयम् । अनिमित्तमेतत् । यत्सत्यं वस-  
न्तसेनां प्रति शङ्कितं मे मनः । सर्वथा देवताः स्वस्ति करि-  
ष्यन्ति । शकारमुपसृत्य । काणेलीमातः, एवं मयानुनीतः  
485 स्थावरकश्चेटः ।

शकारः । भावे, शाअदं दे । पुईथका थावलका चेडा,  
तवावि शाअदं ( ४६ ) ।

पाशेनोच्चासिता । सेवावञ्चितभ्रातृका मम पिता मातेव सा द्रौपदी  
यस्याः (यः स) पश्यति नेदृशं व्यवसितं पुत्रस्य शूरत्वम् ॥ ३७ ॥  
( ४५ ) भवतु । साम्प्रतं वृद्धशृगाल आगमिष्यतीति । ता ततः ।  
अपसृत्य तिष्ठामि ।

वि०—काणेली कन्यका तस्या मातरं वेदयाम् । वेदयानां कन्यो-  
त्पत्तावेवानन्ददर्शनात्कन्यामातृत्वेन व्यवहारः । तथा चात्र सर्वत्र  
काणेलीमातृपदं व्याख्यातम् । काणेलीमाता वेदयेति ध्येयम् ।

श०—(४६) भाव, स्वागतं ते । पुत्रक स्थावरक चेट, तवापि  
स्वागतम् ।

१ संपदं AB (abcd) CDJK. २ चिडामि AB (e) DJ; चिडामि and डामि B (ab) C. ३ विटः twice H. ४ पादयोर्निपतितः BCDFJ; निपातितः H. ५ दर्शनादतीव DH. ६ देवता B (b). ७ करिष्यति B (ab). ८ पुत्तका AB (e) CDJ; पुत्तका B (a); पुस्तका B (b); पुस्तका E. ९ थावलक AB (bc) DK; थावलका G. १० तवापि AB (bc) D.

चेटः । अथ इं ( ४७ ) ।

विटः । मदीयं न्यासमुपनय ।

शकारः । कीदिशे णाशे ( ४८ ) ।

490

विटः । वसन्तसेना ।

शकारः । गदा ( ४९ ) ।

विटः । क ।

शकारः । भावश्च ज्ञेयं पिष्टदो ( ५० ) ।

विटः । सवितर्कम् । न गता खलु सा तथा दिशा । 495

शकारः । तुमं कदमाए दिशाए गंडे ( ५१ ) ।

विटः । पूर्वया दिशा ।

शकारः । शा वि दक्षिणाए गडां ( ५२ ) ।

विटः । अहं दक्षिणया ।

चे०—( ४७ ) अथ किम् ।

श०—( ४८ ) कीदिशो न्यासः ।

श०—( ४९ ) गता ।

श०—( ५० ) भावस्यैव पृष्ठतः ।

श०—( ५१ ) त्वं कतमया दिशा गतः ।

श०—( ५२ ) सापि दक्षिणया गता ।

500 शकारः । शा वि उत्तलाए ( ५३ ) ।

विटः । अत्याकुलं कथयसि । न शुद्ध्यति मेन्तरात्मा ।  
तत्कथय सत्यम् ।

शकारः । शवामि भावश्च शीशं अत्तणकेलकेहिं पा-  
देहिं । ता शैण्ठावेहिं हिअअं । ऐशा मए मालिदा (५४) ।

505 विटः । सविषादम् । सत्यं त्वया व्यापादिता ।

शकारः । जइ मम वअणे ण पत्तिआआशि ता पेक्ख  
पढमं लद्धिअशालशैण्ठाणाह शूलत्तणं (५५) । इति द-  
र्शयति ।

विटः । हा हतोस्मि मन्दभाग्यः । इति मूर्छितः पतति ।

510 शकारः । ही ही उवलदे भावे ( ५६ ) ।

श०—( ५३ ) साप्युत्तरया ।

श०—( ५४ ) शवामि (पे) भावस्य शीर्षमात्मनः कृताभ्यां  
आत्मीयाभ्यामिति वा । पादाभ्याम् । ततः संस्थापय हृदयम् । एषा  
मया मारिता ।

श०—( ५५ ) यदि मम वचने न प्रत्ययसे तत्पदय प्रथमं  
राष्ट्रियदयालसंस्थानस्य शूरत्वम् ।

श०—( ५६ ) ही ही खेदे । उपरतो भावः ।

१ बुध्यति B (ab) २ संठावेहिं AB (abcd) D. ३ एसा मए AB (c); एसा शा  
मालिदा B B (ad). ४ पेछ AB (bc) G; पेअ E; पेइछ K. ५ पढमं AB (c)  
C; पलक्कमं B (a) EGK. ६ लद्धिअ or द्धिअ AB (bc); लद्धिअ B (a) CDJ;  
लद्धिअ K. ७ शिआल AB (c) DEG; शिआलअ B (b); दयाल K. ८ संठाणाह  
AB (bc); संठाणआह B; संठाणआह B (a); संठाणाह D; ९ पलक्कमं B B  
(ad).

चेष्टः । शमशशदु शमशशदु भावे । अविआलिअं पं-  
वहणं आणन्तेण ज्जेव्व मए पढमं मालिदा ( ५७ ) ।

विटः । समाश्वस्य सकरुणम् । हा वसन्तसेने,

दाक्षिण्योदकवाहिनी विगलिता याता स्वदेशं रति-

र्हा हालंकृतभूषणे सुवदने क्रीडारसोद्भासिनि ।

515

हा सौजन्यनदि प्रहासपुलिने हा मादृशार्माश्रये

हा हा नश्यति मन्मथस्य विपणिः सौभाग्यप-

ण्याकरः ॥ ३८ ॥

साखम् । कष्टं भोः कष्टम् ।

किं नुं नोम भवेत्कार्यमिदं येन त्वया कृतम् ।

520

अपापा पापकल्पेन नगरश्रीर्निपातिता ॥ ३९ ॥

स्वगतम् । अये कदाचिदयं पोप इदमकार्यं मयि संक्रामयेत् ।

भवत्वितो गच्छामि । इति परिक्रामति ।

शकारः उपगम्य धारयति ।

चे०-( ५७ )-समाश्वसितु समाश्वसितु भावः । अविचारितं  
प्रवहणमानयतैव मया प्रथमं मारिता ।

वि०-दाक्षिण्योदकेति । विपणिरापणः । बाजार, हाट इति  
भाषा । सौभाग्यं सौन्दर्यं सुदैवं विलासादीनामद्भुतत्वं च तदेव पण्यं  
विक्रेयवस्तुजातं तस्याकरः खनिः । उत्पात्तिभूमिरित्यर्थः । अत्र रसः  
करुणः । शार्दूलविक्रीडितं छन्दः ॥ ३८ ॥ किं ( नु ) नामेति ।  
अनुष्टुप् ॥ ३९ ॥

१ अविआलिअ DHK. २ om. B, B (ad). ३ आणन्तेण ? B (a). ४ मए ज्जेव  
B. ५ पढमं AB (c) C. ६ ०सरोद्भासिनि ? G. ७ प्रवाहपुलिने ? G. ८ ०माश्रमे  
B (a) ९ भोः कष्टम् om. AB (bc) F. १० नु AB (c) F. ११ सामः G.  
१२ ०कल्पेन ? H. १३ एअ (अए ?) B (a). १४ पापमिदं K.

525 विटः । पाप, मे मा स्राक्षीः । अलं त्वया । गच्छाम्यहम् ।  
 शकारः । अले वशन्तशेणिअं शअं ज्जेव्व मालिअ  
 मं दुँशिअ कहिँ पलाअशि । शम्पदं ईदिशे हेग्गे अँणाधे  
 पाँविदे ( ५८ ) ।

विटः । अपध्वस्तोसि ।

530 शकारः ।

अत्थं शदं देमि शुँवण्णअं दे<sup>१</sup>  
 कहावणं देमि शँवोडिअं दे<sup>१०</sup> ।  
 एशे दुँशहाण फँलक्रमे मे<sup>१३</sup>  
 शँमाण्णए भोदुँ मणुशँआणं ॥४०॥ ( ५९ )

श०-( ५८ ) अरे वसन्तसेनां स्वयमेव मारयित्वा मां दूष-  
 यित्वा कुत्र पलायसे । साम्प्रतमीदृशोहमनाथः प्राप्तः ।

वि०- अपध्वस्तो लोकद्वयधष्टः ।

श०-अत्यमिति । इन्द्रवज्राच्छन्दः । ( ५९ ) अर्थं शतं ददामि  
 सुवर्णं । ते कहावणमङ्गरक्षादिवस्त्रं किञ्चिदन्यद्वा वस्तु । ददामि सवे-  
 ष्टिकम् । वेष्टिकोष्णीशं(षं)कटिवन्धनं वा । ते । एष दुःश-  
 ब्दानां फलक्रमो मे सामान्यको भवतु मनुष्यकाना(णा)म् ॥४०॥

१ मामा श्राक्षीः ? AB (bc) D; मां मा BE; मां मा मा० G. २ दूषिअ ? B (a).  
 ३ हेग्गे AB (bc) EK. ४ अणहे D; अणहो ? H. ५ याविदो K. ६ अत्थश्रद्धं  
 दे देमि B; अत्थश्रद्धं दे दे देमि B (a); अत्थं श्रद्धेमि B (b); अत्थं सद्दं K. ७ सुवण्णअं  
 AB (bc) D. ८ देमि B. ९ शँवोडिअं A b (c) F; शँवोडिअं B (b); शँवोडिअं D;  
 सचोडिअं E. १० देमि B. ११ शँहाण B; दुँ शँहाण B (b) G; दुँशव्वाण E; दुँशहाण  
 H; दुँशहाण K. १२ पलक्रमे AB (bc) DE. १३ om. B. १४ सामाण्णए A  
 B (c) DE; सामण्णे B; सामणे B (a); सामण्णे B (b); सामण्णए K; १५ समोडु B  
 (b). १६ शँआणं B (b).

विटः । धिक् । तवैवास्तु ।

535

चेटः । शन्तं पोवं ( ६० ) ।

शकारः । हसति ।

विटः ।

अप्रीतिर्भवतु विमुच्यतां हि हासो

धिक् प्रीतिं परिभवकारिकामैनार्याम् ।

540

मा भूच्च त्वयि मम संगतं कदाचि-

दाच्छिन्नं धनुरिव निर्गुणं त्यजामि ॥ ४१ ॥

शकारः । भावे, प्रसीद प्रसीद । एहि नलिणीए पविशि-

अ कीलेम्ह ( ६१ ) ।

विटः ।

545

अपतितमपि तावत्सेवमानं भवन्तं

पतितमिव जनोयं मन्यते मामनार्यम् ।

कथमहमनुयायां त्वां हतस्त्रीकमेनं

पुनरपि नगरस्त्रीशङ्किताधार्क्षिदृष्टम् ॥ ४२ ॥

चे०—( ६० ) शान्तं पापम् । प्रतिहतममङ्गलम् (?) ।

वि०—अप्रीतिरिति । प्रहर्षिणी छन्दः । परिभवो निन्दा । गुणो मौर्वी । प्रसिद्धाः प्राणिनां रमणीया धर्मविशेषाश्च [गुणाः] ॥ ४१ ॥

श०—( ६१ ) भाव, प्रसीद प्रसीद । एहि नलिण्यां सरस्यां प्रविश्य क्रीडावः ।

वि०—अपतितमिति । अपतितमपि मां पतितं भवन्तं सेवमानं जनः पतितमिव मामनार्यं मन्यत इत्यन्वयः । नगरस्त्रीभिः शङ्कितैरधार्क्षिभिर्दृष्टं त्वामित्यर्थः । मालिनी छन्दः ॥ ४२ ॥

१ पावे E; twice G. २ तिस्त्रल्लु G. ३ मकार्य ? B (a). ४ भूत्वाये K. ५ प्रसीद पसीद AB (c) DK. ६ एहि न अलीए B B (ad) EGK; एहि नलिनिणीए D; एलिहि नलिनिणीए. H. ७ पविशिअ K. ८ कीलेम्ह AB (bc) DK. ९ नगरस्त्री AB (c) DE.

५५० सकरणम् । वसन्तसेने,

अन्यस्यामपि जातौ मा वेद्याभूस्त्वं हि सुन्दरि ।

चारित्र्यगुणसंपन्ने जायेथा विमले कुले ॥ ४३ ॥

शकारः । मम कैलके पुष्पकैलण्डकजिण्णुज्जाणे वशन्त-

शेणिअं मालिअ कहिं पलाअशि । एहि मम आवुत्तरश अग्गदो

५५५ ववहालं देहि ( ६२ ) । इति धारयति ।

विटः । आस्तिष्ठे जाल्म । इति खड्गमार्कषति ।

शकारः । सभयमपेसृत्य । किं ले, भीदेशि । ता गच्छ ( ६३ ) ।

विटः । स्वर्गतम् । न युक्तमवस्थातुम् । भवतु । यत्रार्य-  
शार्विलकचन्दनकप्रभृतयः सन्ति तत्र गच्छामि । इति निष्क्रान्तः ।

अन्य(स्या)मिति । अनुष्टुप् । कस्यांचिदपि जातौ त्वं वेद्या  
मा भूः । किं त्वीदृशे कुले जायेथाः । वेद्यात्वादेव विपत्तिरियमाप-  
तिता । नेदृशी तु कुलीनानामङ्गनानामिति भावः ॥ ४३ ॥

श०—( ६२ ) मदीयपुष्पकरण्डकजीर्णोद्याने वसन्तसेनां मार-  
यित्वा कुत्र पलायते । एहि ममावृ(वु)त्तस्याधिकारिण इत्यर्थः ।  
अप्रतो व्यवहारं देहि ।

वि०—जाल्मोसमीक्ष्यकारी ।

श०—( ६३ ) किं रे, भीतेसि । तदा गच्छ ।

१ जातौ त्वं B (a). २ चारित्र्य B B (ad). ३ जायेथा ? D. ४ om: B (b).  
५ कैलके A B (abcd) DEK. ६ पुष्प B (a); पुष्प B (b). ७ करण्डक D; कर-  
ण्डके K. ८ मालेअ K. ९ आवुत्तस AB (c); अउत्तरश B (a); आजुत्तरश B (b).  
१० ववहाले AB (bc) D. ११ ताडयति G. १२ आं AB (bc) D; आ E;  
आ: CGJ. १३ तिष्ठे J. १४ धारयति G. १५ अपेसृत्य G. १६ किले (= कलहे) K.  
१७ आगच्छ B B (ad); गच्छ EK. १८ om: B B (abd). १९ om. B B  
(ad). २० चन्दनप्र० D.



शकारः । निधनं गच्छ । अले थावलका पुत्र्यका, 560  
कीलिशे मए कडे (६४) ।

चेटः । भट्टके, महन्ते अकज्जे कडे ( ६५ ) ।

शकारः । अले चेडे, किं भणाशि अकज्जे कडेत्ति । भो-  
दु । एवं दाव । नानाभरणान्यवतार्य । गेण्ह एदं अलंकारअं । मए  
ताव दिण्णे । जेत्तिके वेले अलंकारेमि तेत्तिके वेले<sup>१०</sup> । मेम अण्णं 565  
तव ( ६६ ) ।

चेटः । भट्टके ज्जेव्व एदे शोहन्ति । किं मेम एदेहिं (६७) ।

शकारः । ता गच्छ, एदाइं गोणाइं गेण्हिअ मेम केले-

श०—( ६४ ) निधनं गच्छ । अरे स्थावरक पुत्रक, कीदृशं  
मया कृतम् ।

चे०—( ६५ ) भट्टक, महदकार्यं कृतम् ।

श०—( ६६ ) अरे चेट, किं भणसि अकार्यं कृतमिति । भवतु एवं  
तावत् । गृहाणैतमलंकारम् । मया तावद्वृत्तम् । यावत्यां बेलायामलं-  
करोमि तावतीं वेलां त्वमात्मानमलंकुरु इति शेषः । ममाज्ञा तव ।

चे०—( ६७ ) भट्टक एवैते शोभन्ते । किं ममैतैः ।

श०—( ६८ ) तद्वच्छ । एतान्वृषभान् ( एतौ वृषभौ ) गृहीत्वा

१ गश्च and Supergin गदश B (d); गश्च E; गच्छ K. २ थावलक AB (bc); थावल B (d); थावलक G; om. K. ३ पुस्तका AB (c); पुत्र्यका चेडा B (a); पुत्रका B (b); पुत्रका B (d) J; पुत्र्यका G. ४ कीलिशे मम B (a). ५ भट्टके AB (abc) CDJ. ६ कडे B (a). ७ अवतीर्य J. ८ हगे एदमलं G. ९ पपए माव दिण्णे ? G. १० तेत्तिके AB (cd) CDEGJK. ११ om: B B (a). १२ अणं तव AB (cd) E (=त्वमात्मानमलंकुरु) AB (c); तुमं अप्पाणं अलंकारेहि D; वल (for वेले ?) तुमं अप्पाणं गज्जत्थं कलेहि H. १३ भट्टके AB (abc) CD; भट्टके B (d); भट्टकइयज्जेव्व G; from भट्टके to आअच्छामि om: in text and add in Marg. B (d). १४ एदेहिं E. १५ मए B (d). १६ गदश B (d); गश्च E. १७ एदाइ B (d). १८ मह B (d). १९ केलाए AB (bed) D; केलाए ? E.

काए पाशादबालगपदोलिकाए चिष्ट जाव हंगे आअ-  
570 च्छामि ( ६८ ) ।

चेटः । जं भ्रष्टके आणवेदि । (६९) इति निष्क्रान्तः ।

शकारः । अत्तपलित्ताने भावे गदे अदंशणं । चेडे वि  
पाशादबालगपदोलिकाए णिअलपूलिदं केदुअ थावइइशं ।  
एव्वं मेन्ते लंकिखदे भोदि । ता गच्छामि । अधवा पेक्खा-  
575 मि दावँ एदं । किं एशो मला आंदु पुणो वि मौलइइशं ।  
अवलोक्य । कथं सुमला । भोदु । एदिणा पावालएण पच्छादेमि णं ।

मदीयायां प्रासादबालाग्रप्रतोलिकायां तिष्ठ यावदहमागच्छामि ।

चे०—(६९) यद्भङ्गक आज्ञापयति ।

श०—( ७० ) आत्मपरित्राणे आत्मपरित्राणनिमित्तम् । आ-  
त्मरक्षार्थमित्यर्थः । भावो गतोदर्शनम् । विटः स्ववधभिया पु-  
नर्न लोचनपथमागमिष्यतीत्यर्थः । चेटमपि प्रासादबालाग्रप्रतोलिका-  
यां निगडपूरितं कृत्वा स्थापयिष्यामि । एवं मन्त्रो रक्षितो भवति । त-  
द्गच्छामि । अथवा पश्यामि तावदेताम् । किमेषा मृताथवा पुनरपि मा-  
रयिष्यामि । कथं सुमृता । भवतु । एतेन प्रावारकेण प्रच्छादयाम्येनाम् ।

१ प्रासाद DE. २ om : B (d) E. ३ पडोलिआए AB (bc) D; पदोलिआए B (d) E. ४ चिष्ट AB (abc) DJ; चिष्ट B (d) CE. ५ हंगे AB (bc) DE. ६ अअधामि B (d) E. ७ भ्रष्टके AB (abc) CDJ. ८ पि B (d). ९ पडोलिआए AB (bc) DE.; पलिआए B.; पडोलीआए B (d). १० पूलिअं AB (bcd) DG; पुलिअं E. ११ कडुअ G. १२ इस्सं AB (bc.) १३ मत्ते B (d). १४ लंकिदे B (d); लंकिदे EK. १५ गच्छामि B (d) E. १६ पेक्खामि B (d) E; पेक्खामि DF. १७ om : B B (a). १८ एषा AB (bc); एसा B (ad). १९ आ (अ?)धवा J. २० पुणे? B (d) २१ माडइइश B (d) EK. २२ सुमला AB (abcd) DE. २३ पावालेण BDK. २४ पच्छादेमि B (d); पच्छादेमि E.

अथवा णामङ्किदे एशे । ता के वि अज्जपुलिशे पच्चहिजाणेदि ।  
भोदु । एदिणा वादालीपुञ्जिदेण शुक्खपेण्णपुट्टेण पच्छादेमि ।  
तथा कृत्वा विचिन्त्य । भोदु । एव्वं दाव । शम्पदं अधिअलणं  
गच्छिअ ववहालं लिहावेमि । जहा अत्थइश कालणादो शैत्य- 580  
वाहचौलुदत्ताकेण ममकेलकं पुष्पकलण्डकं जिण्णुज्जाणं  
पवेशिअ वरान्तशेणिआ वावादिदे त्ति ।

चौलुदत्तविनाशाय कलेमि कवडं णवं ।

णअलीए विशुद्धाए पशुधादं व्व दालुणं ॥४४॥ (७०)

भोदु । गच्छामि । इति निष्क्रम्य दृष्ट्वा सभयम् । अविद मादिके । 585  
जेण जेणं गच्छामि मग्गेण तेणं ज्जेव एशे दुइदशमणके

अथवा नामाङ्कित एषः । तत्कोप्यार्थपुरुषः प्रत्यभिज्ञास्यति । भवतु ।  
एतेन वातालीपुञ्जितेन शुक्कपर्णपुटेन प्रच्छादयामि । भवत्वेवं ताव-  
त् । साम्प्रतमधिकरणं गत्वा व्यवहारं लेखयामि । यथार्थस्य कारणाय  
सार्थवाहचारुदत्तकेन मदीयं पुष्पकरण्डकं जीर्णोद्यानं प्रवेक्ष्य वस-  
न्तसेना व्यापादितेति । चालुदत्तेति । अनुष्टुप् । चारुदत्तविनाशाय  
करोमि कपटं नवम् । नगर्या विशुद्धायां पशुघातमिव दारुणम् ॥४४॥

१ पच्चहिज्जणेदि AB (c) DG ; पच्चहि जाणेदि? J. २ वादालि० B (d) ३ °ण? B (ad). ४ °पुट्टेण B (d); °वुट्टेण DH. ५ संपदं B (abcd) J. ६ अहिअल० G. ७ गम्भीअ AB (c); गम्भीअ B (d); गम्भीअ FK. ८ जहा BB (ad) E. ९ कातणाए B (bed); कालणाए DEK; कालणाए G. १० शड्वाहपुत्तचालु° B; शड्वाहचालु° B (bed) CDE; शड्वाहउत्तचालु° G; शड्वाहवुत्तचालु° K. ११ चालुद-  
त्तकेण B (d) G. १२ पुष्प° B (a); पुष्प° B (bd). १३ °सिअ B (d) DE. १४ वसन्त° १५ Not a verse with AB (c). १६ णअलीए AB (c) १७ प-  
ञ्चयदि? B (a); °घातं च D; °घातं य? H. १८ गच्छामि B (d) E. १९ जेव्वा जेव्वा B (a); om: K. २० गम्भीअि AB (c) E; मग्गेण ग० B (b); गम्भीअि B (d); मज्जिण गम्भीअ° E. २१ तेण तेण० B (a) G. २२ दुइ° AB (c) J; दुइ° B (a) CD; दुइ° B (b) E; दुइ° B (d).

गंहिदकशाओदकं चीवेलं गेण्हअ औअच्छदि । एरो मए णशि-  
च्छिअ वाहिदे कदवेले कंदा वि मं पेक्खिअ एदेणं मांलिदे-  
त्ति पंआशइरशादि । ता कथं गच्छामि । अवलोक्य । भोदु ।  
590 एदं अंइपडिदं पांआलखण्डं उंइड्डिअ गच्छामि ।

एरोमहि तुल्लिद तुल्लिदे लङ्काणंअलीए गंअणे गंच्छन्ते ।  
भूमिं पांआले हंणूमशिंहले विअ महेन्दे ॥ ४५ ॥ (७१)  
इति निष्क्रान्तः ।

(७१) भवतु । गच्छामि । अविद मादिके इदमतिश्वे(त्वे)दार्थकम् ।  
येन येन गच्छामि मार्गेण तेनैवैष दुष्टश्रमणको गृहीतकषायोदकं  
चीवरं गृहीत्वागच्छति । एष मया नसि छित्त्वा वाहितः कृतवैरः  
कदापि मां प्रेक्ष्यैतेन मारितेति प्रकाशयिष्यति । तत्कथं गच्छामि ।  
भवतु । एतमर्धपतितं प्राकारखण्डमुल्लङ्घ्य गच्छामि । एरो ह्रीति ।  
आर्याञ्जन्दः । अम्हीत्यहमर्थकमव्ययम् । तुम्हीति त्वरितमित्यर्थः ।  
एषोहं त्वरितं तुलितो लङ्कानगर्यां गगने गच्छन् । भूम्यां पाताले हनू-  
मच्छिखरे इव महेन्द्रः ॥ ४५ ॥ महेन्द्रशिखरादिव हनूमानिति  
वक्तव्ये शकारोक्तया (क्त्या) विपरीतमित्यसकृदावेदितम् ।

१ गहित DG. २ चीवले B (a). ३ आगच्छदि B B (a); आगच्छदि B  
(d) E. आगच्छदि K. ४ णसिच्छिअ AB (c); णदिशअ B; णस्तिअ B (d) K;  
ण नासापं मज्झदानंइतिअ ? वाहिदेले E. णसिअ G. ५ कआवि AB (bc) D; क-  
सावि B (d); कयावि E. ६ पेक्खिअ D; देखिअ H. ७ एदेण K. ८ दत्ति BDE  
FGK. ९ पआसइस्सदि AB (c); पआशयि D; पआसयिस्सदि H. १० गच्छामि E.  
११ अग्रतोऽव B (a). १२ अछिप H. १३ पागाल AB (bcd) EK; पागार D;  
यागाइ (पागार?) H. १४ उल्लंघिय DH. १५ om: AB (c) D; तुदे B (a);  
तुल्लितुल्लिदे B (b); १६ णअलिअ D; लंकरणअलिअ H. १७ गणअ AB (bcd) EF  
Corr. गअण B (d); गअण BGK; गअअण B (a); गगणे D; गगणे ? H. १८ ग-  
च्छन्ते B (d); गच्छन्तो E; गच्छन्ते K. १९ भूमिअ DH. २० पाअलि ? H.  
२१ हणूम DH; हणूमणि ? हले ? G. २२ शिंहले सहदे ? H.

प्रविश्य पटाक्षेपेण संवाहंको

भिक्षुः । पक्खालिदे एरो मए चीवलखण्डे । किं णु हु 595

शाहाए शुक्खावइइशं । इध वाणला विलुप्पन्ति । किं णु हु  
भूमिए । धूलीदोरो होदि । ता कहिं पशालिअ शुक्खावइइशं ।  
दृष्ट्वा । भोदु । इध वादालीपुञ्जिदे शुक्खवत्तशञ्चे पशालइ-  
इशं । तथा कृत्वा । णमो बुद्धइश । इत्युपविशति । भोदु । धम्म-  
क्खलाइं उदाहलामि । पञ्चजण जेण मालिदां । इत्यादि 600  
पूर्वोक्तं पठति । अथवा अलं मम एदेण शग्गेण ।

पटाक्षेपेणेति नेपथ्यपटमुद्वाट्य प्रविष्ट इत्यर्थः । यस्तावदेवमे-  
वागतः पात्रविशेषः सोपटाक्षेपेणेति नाटके संकेतः । एवमेवेदमिह  
पूर्वापरत्र बोध्यम् ।

भिक्षुः—(७२) प्रक्षालितमेतन्मया चीवरखण्डम् । किं नु खलु  
शाखायां शुक्वा (शुक्खा)वइइशम् । शुष्कं करिष्यामीत्यर्थः । इह  
वानरा विलुम्पन्ति । किं नु खलु भूम्याम् । धूलीदोषो भवति । तत्कुत्र  
प्रसार्य शुष्कं करिष्यामि । भवतु । इह वातालीपुञ्जिते शुष्कपत्रसंचये  
प्रसारयिष्यामि । नमो बुद्धस्य । बुद्धयेत्यर्थः । भवतु धर्माक्षराण्युदा-  
हरामि । पञ्चजना येन मारिता इत्याद्यङ्गादावुक्तं श्लोकद्वयं पठतीत्य-

१ प्रविश्य पटी० AB (bc) G; Pr. m. प्रविश्यापटी० Corr. प्रविश्य पटी०  
B (d); प्रविश्यापटीक्षे० J; प्रविश्यापटा० K. २ om. B B (a).  
३ पच्छाडिदे AB (bc) DF; पच्छारिदे B (a); पच्छाडिदे B (d) EK; पच्छा-  
लिदे G. ४ किं णु B (b) E; किणु B (d) ५ शुक्खावइइशं AB (bc) DE.  
६ विलुप्पालि B (d); विलुप्पन्ति DH. ७ भूमिए D. ८ भोदि B B (ad) EG.  
९ पशालिअ AB (abcd) DE. १० पुञ्जिदे शु एव G; पुञ्जिदे ? H. ११ संचये B.  
(ab); संचए CEJ; संचएशु० G. १२ पशालइइसं AB (c); एशु पशा० B B  
(d); शु पक्खाल० B (b) एशुपशा० E; एशुपशालयिष्यं K. १३ धम्मक्खलाइं J.  
१४ पञ्चजण इत्यादि० BCE; पञ्चजणेत्यादि B(a)H; पञ्चजणा and the whole  
given in full D. १५ ण मालिदे E; मालिदे इत्यादि० AB (c) F; मालिदा (मा०)? J.  
१६ सग्गेण B (abd).

जाव ताए बुद्धोवाशिआए पच्चुवआलं ण कलेमि जाए दंशाणं  
 सुवण्णकाणं किंदे जूदिअलेहि णिकीदे । तदो पहुदि ताए  
 कीदं विअ अत्ताणअं अवगच्छामि । इट्ठा । किं णु हु पण्णोदले  
 605 शैमुदशशदि । अथवा

वादादवेण तेत्ता चीवेलतोएणं तिम्मिदा पत्ता ।

एदे विथिण्णपत्ता मण्णे पत्ता विअ फुलन्ति ॥ ४६ ॥ (७२)

वसन्तसेना संज्ञां लब्ध्वा हस्तं दर्शयति ।

भिक्षुः । हा हा शुद्धालंकालभूषिदे इत्थिआहत्ये णिके-  
 610 मदि । कथं दुदिए वि हत्ये । बहुविधं निर्वर्ण्य । पच्चभिआणामि

र्थः । व्याख्यातम् । अथवालं ममैतेन स्वर्गेण । मोक्षेणेत्यर्थः । याव-  
 त्तस्या वसन्तसेनाया इत्यर्थः । बुद्धोपासिकायाः प्रत्युपकारं न करोमि  
 यया दशानां सुवर्णकाणां (नां) कृते द्यूतकराभ्यां निष्क्रीतः । ततः प्रभृ-  
 ति तया क्रीतमिवात्मानमवगच्छामि । किं नु खलु पर्णोदरे समुच्छ्र-  
 सिति । अथवा । वादादवेणेति । आर्याच्छन्दः । वातातपेन तप्ता-  
 नि चीवरतोयेनार्द्राणि पत्राणि । एतानि विस्तीर्णपत्राः (णि) प्रसारितपक्षाः  
 मन्ये पत्राः पक्षिण इव स्फुरन्ति ॥ ४६ ॥ संज्ञां चेतनाम् ।

(७३) शुद्धालंकारभूषितः स्त्रीहस्तो निष्क्रामति । कथं द्वितीयो-

- १ जावताए D. २ णिआए D. ३ कालं BF. ४ दिशाणं ? AB (bc).  
 ५ सुवण्णं AB (c) D ; सुवण B (abd). ६ कदे AB (bcd) DEG. ७ जूदि B  
 (b); जूद D. ८ णिकीदे AB (abcd); किणिदे E; णिकीदे H. ९ उवकीदं K.  
 १० अत्ताणं D. ११ समुदशशदि AB (c); समुदशशदि B (a); समुदशशदि B (b); समुदश-  
 शदि B (d) EGK; समुदशशदि DH. १२ अथवा B (b) १३ संतत्ता B (a). १४ ची-  
 वर B (d). १५ तोयेण D; जलेण J; दोएण K. १६ निम्मिदा (=आर्द्राणि) AB  
 (c); तिम्मिद B (a); तिम्मिदा D. १७ विदिण्ण AB (c); विथिण्ण B (a); विधिण ?  
 B (b); विधिण D; विदिण्ण F. १८ पुत्ता ? D. १९ पत्ता अ B (d). २० फुरन्ति  
 AB (abcd) DF; कुरन्ति ? E. २१ लंकार AB (abcd) DE. २२ भूषिदे AB  
 (c); भूषिदे B (ab) K; भूषिदे ? B (d); भूषिदे (दे) E. २३ From णिकमादि  
 .....इत्ये om. B (a). २४ दुदिए D. २५ मिवजाणामि B (a).

विअ एदं हत्थं । अथवा किं विचारेण । शच्चं शे ज्जेव्व हत्थे  
जेण मे अभअं दिण्णं । भोदु । पेक्खिइशं । नाञ्चेनोच्चाटच्च दृष्ट्वा  
प्रत्यभिज्ञाय च । था ज्जेव्व बुद्धोवाशिआ ( ७३ ) ।

वसन्तसेना । पानीयमाकाङ्क्षति ।

भिक्षुः । कथं उदअं मग्गेदि । दूले च दिग्घिआ । किं 615  
दाणि एत्थ कैलइशं । भोदु । एदं चीवल्लं शे उवल्लि गालइ-  
शं ( ७४ ) । तथा करोति ।

वसन्तसेना । संज्ञां लब्ध्वोत्तिष्ठति ।

भिक्षुः । पटान्तेन वीजयति ।

वसन्तसेना । अज्ज को तुमं ( ७५ ) ।

620

भिक्षुः । किं मे ण शुमलेदि बुद्धोवाशिआ दशशुवण्ण-  
णिक्कीदं ( ७६ ) ।

पि हस्तः । प्रत्यभिजानामीवैतं हस्तम् । अथवा किं विचारेण । सत्थं स  
एव हस्तो येन मेभयं दत्तम् । भवतु । पदयामि । सैव बुद्धोपासिका ।

भि०—( ७४ ) कथमुदकं याचते । दूरे च दीर्घिका । किमिदा-  
नीमत्र करिष्यामि । भवतु । एतच्चीवरमस्या उपरि गालयिष्यामि ।

वस०—( ७५ ) आर्य कस्त्वम् ।

भि०—( ७६ ) किं मां न स्मरति बुद्धोपासिका दशसुवर्णनिष्क्रीतम् ।

१ विचारेण AB (abcd)E. २ सच्चं D. ३ अहअं G; अभअं H. ४ पेक्खि-  
इशं B (d); पेक्खिइसं K. ५ दिग्घिआ B (a); दिग्घिइशं E. ६ किं दा  
and on marg. व for णि B (d). ७ कैलइशं DK. ८ शे D. ९ उवरि  
AB (abc) DEK; उवरी ? B (d). १० चालइशं DH; गालइसं EK; गलइशं  
G. ११ ण मं B, B (a). १२ शुमलेदि B (ad) E. १३ शुवण्ण० B (abd).



वसन्तसेना । सुमरामि । ण उण जंथा अज्जो भणादि ।

वरं अहं उवरदा जेव ( ७७ ) ।

625 भिक्षुः । बुद्धोवाशिण, किं ण्णंदं ( ७८ ) ।

वसन्तसेना । सनिर्वेदम् । जं सरिसं वेसभावस्स ( ७९ ) ।

भिक्षुः । उट्ठेदु उट्ठेदु बुद्धोवाशिआ एदं पादवशमी-  
वजादं लदं ओलम्बिअ ( ८० ) । इति लतां नामयति । वसन्तसे-  
ना गृहीत्वोत्तिष्ठति ।

630 भिक्षुः । ऐंदरिशं विहाले मम धम्मबहिणिआ चिरेट्टेदि ।

वस०—( ७७ ) स्मरामि । न पुनर्यथार्यो भणति । केवलं त्वां  
स्मरामि । दशशुवर्णनिष्क्रीतत्वेन न स्मरामीति महतां महानुभावते-  
ति बोध्यम् । प(व)रमहमुपरतैव ।

भि०—( ७८ ) बुद्धोपासिके, किं नेदम् ।

वस०—( ७९ ) यत्सदृशं वेशभावस्य ।

भि०—( ८० ) उत्तिष्ठतूत्तिष्ठतु बुद्धोपासिकैतां पादपसमीपजा-  
तां लतामवलम्ब्य । संन्यासिना न कस्यापि स्पर्शः कार्यः । किं वाच्यं  
तत्र स्त्रीणां स्पर्शः । तत्रापि तरुण्याः । इति शास्त्रम् ।

भि०—( ८१ ) एतस्मिन्विहारे मम धर्मभगिनी तिष्ठति । तत्र समा-  
श्रस्तमना भूत्वोपासिका गेहं गमिष्यति । विहारो नास्तिकानां देवा-

१ सुमेलिअ AB (c) D; सुमरामि B (a); whole of this sentence om. K.  
२ जथा B (d) ३ वरदा ? B (b); उपशदा ? E. ४ णिणं K. ५ नेदं AB (cd)  
DK. ६ वेसवासस्स सरिसं B (a); सरिसं भावस्स ? B (b). ७ उट्ठेउ उट्ठेउ AB  
(bc) CDJ; उत्थेदु उत्थेदु B (d) EK; उट्ठेउ उट्ठेउ F. ८ एअदं ? D. ९ समीव  
AB (bcd) J; समीप B (a). १० नमयति B (d) E. ११ एत्थशिराविहाघले (=अ-  
व भावकगृहे) K. १२ चिददि AB (acd) DJ; चिददि B (b); चिददि ? C.



तर्हि शमश्शशिदमणा भाविअ उवाशिआ गेहं गमश्शदि ।  
ता शैणं शैणं गच्छदु बुद्धोवाशिआ । इति परिक्रामतः । दृष्ट्वा ।  
ओशालध अज्जा ओशालध । एशा तलुणी ईत्थिआ । ऐशे  
भिक्षु त्ति । शुद्धे मम एशे धम्मे । हत्थिशाञ्जदमुहश्शज्जद-  
ईन्दिअशैञ्जदे शे कखु माणुशे । किं कलेदि तश्श लोअउले । ६३५  
पेल्लोअ हत्थे निश्चले ( ८१ ) ।

इति निष्क्रान्ताः सर्वे ।

वसन्तसेनामोटनो नामाष्टमोऽङ्कः ।

लयमिति स्फुटम् । ता ततः । शैणं शैणं शनैःशनैः । गच्छतु  
बुद्धोपासिका । अपसरतार्या अपसरत । एषा तरुणी स्त्री । एष  
भिक्षुरिति । शुद्धो ममैष धर्मः । हस्तसंयतमुखसंयतेन्द्रियसंयतः  
स खलु मनुष्यः । किं करोमि तस्य राजकुलम् । परलोको हस्ते  
निश्चलः । यो धर्मात्मा तस्य न कापि भीरित्यर्थः ।

इति श्रीमन्मृच्छकटिकप्रकरणव्याख्यायां लल्लादीक्षितसंख्यावता  
महत्या निरालम्बनया भावनया निर्मिताया वसन्तसेनामोटनो नामा-  
ष्टमाङ्कः संपूर्णतामफाणीत् ॥ ८ ॥

१. १ अवि० G. २ शैणु H. ३ ओशालध ओशालध B (ab). ४ अज्जा अज्जा G.  
५ om. G. ६ अत्थिआ B (d) E. ७ एशा AB (abcd) CDJ. ८ हित्थि ? B  
(b). ९ संजद AB (abcd) D; संजदे K. १० om. DH; °जदे K. ११ इन्दिय°  
J. १२ °संजदे DE; °सन्तदेशे (=ज्ञान्तदेशे) K. १३ माणुशे B (a); माणुशेशे ?  
B (d). १४ लाउले BB (abd) E; लाउले ? K. १५ पल्लोहत्थे D; विपललो-  
अइत्थे K. १६ निश्चले B (a) J; निश्चलो ? H; निश्चले K. १७ इति मृच्छक-  
टिकायां वस &c. BCDHJ; इति वसन्तसेनामारणं नाम &c., K.

## नवमोऽङ्कः ।

ततः प्रविशति

शोधनकः । आणत्तम्हि अधिअरणभोइएहिं अरे सोह-  
णआ, ववहारमण्डवं यदुअ आसणाइं सज्जीकरोहि त्ति । ता  
जाव अधिअरणमण्डवं सज्जिदुं गच्छामि । परिकम्यावलोक्य च ।  
५ एदं अधिअरणमण्डवं । एस पविशामि । प्रविश्य संमार्ज्यासन-  
माधाय । विविक्तं कारिदं मए अधिअरणमण्डवं । विरेइदा मए  
आसणा । ता जाव अधिअरणिआणं उण णिवेदेमि । परि-

श्रीः । शोधनकः—(१) आज्ञप्तोऽस्म्यधिकरणभोजकैः । अधिकरणं  
राज्यनि(?)दानं न्यायविवादस्थलं प्रसिद्धं यावन्यामिदानीं राज्यसृष्टौ  
अदालत इति यदुच्यते तत् । तस्य भोजकाः प्रभवस्तैरित्यर्थः । आ-  
ज्ञामेवाह । अरे शोधनक, व्यवहारमण्डपं गत्वासनानि सज्जीकुर्वि-  
ति । तद्यावदधिकरणमण्डपं सज्जितुं गच्छामि । एषोधिकरणमण्डपः ।  
एष प्रविशामि । विविक्तः पूतः स्वच्छ इत्यर्थः । कारितो मयाधिकर-  
णमण्डपः । विरचितानि मयासनानि । तद्यावदधिकरणिकानां पुन-

१ इति ? H. २ अधिअरण AB (abcd) DG; (here as well as throughout the whole page) अधिअरण ? E. ३ भोइएहिं B B (a); भोअइएहिं D; भोअइएहिं H; भोइएहिं K. ४ अले AB (abcd) DF. ५ ववहार AB (abcd) D. ६ मण्डवं सज्जिदुं गच्छेत्ति ता गच्छामि K. for मण्डवं.....गच्छामि. ७ कलेहिं AB (abcd) DE. ८ ता पविं B; एण AB (bcd). ९ पविशामि AB (abcd) DE. १० वि-  
विक्तं ? B (d); विवर्तं ? H. ११ मएअरण B (d). १२ दाइं DH. १३ आइं  
DH; आसणाइं ? F. १४ लणिं AB (abcd) D; अलणिआणं ? E; अल-  
आणं K.

कम्यावलोक्य च । कथं एसो रेद्विअस्सालो दुदुदुज्जणमणुस्सो  
इदो एव्व आअच्छदि । ता दिद्विपथं परिहरिअ गमिस्सं (१) ।  
इत्येकान्ते स्थितः ।

10

ततः प्रविशत्युज्जलवेषधारी

शकारः ।

ण्होदेहं शलिलजलेहिं पाणिएहिं  
उज्जाणे उववणकाणणे णिण्णणे ।

णालीहिं रोहं जुवदीहिं इत्थिकाहिं

15

गन्धव्वेहिं गुविहिदएहिं अङ्गकेहिं ॥ १ ॥

निवेदयामि । कथमेष राष्ट्रियदयालो दुष्टदुर्जनमनुष्य इत एवागच्छ-  
ति । तद्वद्विपथं परिहृत्य गमिष्यामि ।

शका०—(१) ण्होदेहमिति । प्रहर्षिणी छन्दः । स्नातोहं सलिल-  
जलैः पानीयैरुद्यान उपवनकानने निषण्णः । नारीभिः सह युवतीभिः  
स्त्रीभिर्गन्धर्वः सुविहितैरङ्गकैः ॥ १ ॥ स्वणेण गण्ठीति । उपेन्द्रवज्रा-  
च्छन्दः । क्षणेन ग्रन्थिः क्षणं जूटको मे क्षणेन मे चञ्चलकुन्तला  
वा । क्षणेन मुक्ताः क्षणमूर्ध्वचूडाः चित्रो विचित्रोहं राजदयालः ॥ २ ॥  
राजदयालत्वेन मयि सर्वं संभाव्यत इति भावः । हगे इत्येकारो लघुः

१ om. B (d) K. २ एस्से AB (abcd) DEFGK. ३ लद्विअ AB (bc) FGK; लद्विअ B (ad) D; लद्विअ E. ४ शाले AB (abc) DEFGK; सालो B; शाल B (d). ५ दुदं दुज्ज? K. ६ मणुस्सो AB (abcd) DEK; मणुस्सो? F. ७ एस्से F. ८ भोदु B (d) E. ९ परिअरिअ B (d). १० गमिस्सं B. ११ उ-  
ज्जल AB (c). १२ वेशं AB, B (abc) CJ. १३ ण्होदेहं AB (c) F; ण्होदेहं  
D? B (b); ण्होदेहं D; ण्होदेहं H. १४ जलेहिं CJ. १५ कानने AB (c). १६ णि-  
ण्णणे F; निषण्णे K. १७ नारीहिं K. १८ सह AB (abcd) JK. १९ जुवदीहिं B  
(d); जुवदीहिं J; C. २० इत्थिकाहिं AB (ac) FG; इत्थि (इत्थि) काहिं B (b); इत्थि-  
काहिं B (d) E; इत्थिआहिं CDJ; इत्थियेहिं K. २१ गन्धव्वे विअ गुविदेहिं अङ्गं  
BCJ; गन्धेहिं गुविं DH; चच्छोहं सुविं E; गन्धव्वो गुविं K.

खणेण गण्ठी खण जूलके मे

खणेण मे चञ्चलकुन्तले वा ।

खणेण मुक्के खण उद्धचूडे

20

चित्ते विचित्ते हगे लाअशाले ॥ २ ॥

अवि अ । विंशगाण्ठिगम्भपविट्टेण विअ कीडेएण अन्तलं  
मग्गमाणेण पाविदं मेए महदन्तलं । ता कइश एदं किवि-  
णचेइट्ठिअं पौडइशं । स्मृत्वा । आं शुमालिदं मए । दलिइ-  
चालुदत्तइश एदं किविणचेइट्ठिअं पौडइशं । अण्णं च ।  
25 दलिइ कखु शे । तंइश शव्वं शम्भावीअदि । भोदु । अधि-

पठनीयः । एहिं इत्यनुस्वारस्य लघुत्वं च तत्र तत्र बोध्यम् । अपि  
च । विषयन्धिगर्भप्रविष्टेनेव कीटकेनान्तरं मार्गमाणेन प्राप्तं मया मह-  
दन्तरम् । तत्कस्य । उपरीति शेषः । एतत्कूपणचेष्टितं पातयिष्यामि ।  
एतद्वसन्तसेनामारणरूपं कूपणं दीनं सुशक्यमित्यर्थः । कूपणं च तच्चेष्टि-  
तं चेति कर्मधारयः । आं स्मृतं मया । दरिद्रचारुदत्तस्य (एतत्कूप-  
णचेष्टितं पातयिष्यामि । अन्यच्च । दरिद्रः खलु सः । तस्य सर्वं) संभा-  
व्यते । भवतु । अधिकरणमण्डपं गत्वाप्रतो व्यवहारं लेखयिष्यामि । यथा

१ गंठी AB (bc); गठी B (d); गठी E; खणेण गण्ठी &c., one line om. G.  
२ जूलके मे E; जूदिका K; ३ व खणेण B (d). ४ वा ला खणकुन्तले K. ५ This  
half first and then the first half after it K. ६ उच्च (व्व)? चूडे E.  
७ विचित्ते K. ८ विगंठि B (a); विंशजकंठि पवि० गम्भ om. B (d) E; केसगांठि  
K. ९ पविट्टेण AB(c); पविट्टेण B '(ab) H J; पविट्टेण B (d). १० धिअं? E.  
११ किमिणके B (d) E. १२ अत्तलं AB (bed) EK; अत्तलं G. १३ om. B (a).  
१४ दत्तलं. AB (bed); दत्तलं DH; पावितमहदत्तलं E. १५ चेष्टिअं AB (bc)  
CDGJ; किमिणचिष्टिअं B (ad) EK. १६ पालइशं AB (bed) DFK; पालइस्सं  
G. १७ om. CJ; आः E. १८ चारु० AB (bed) D; दत्तइश नूत्तइश B (d);  
चारुदत्तइश सत्त्वत्तइश E; दत्तइश शत्त्वत्तइश K. १९ एदं.....शव्वं om. AB  
(bc) DFG. २० स्मृत्वा अणं च K. २१ शव्वं तइय K. २२ संभावीअदि AB  
(bc) DFG; वाअदि? E.

अलणमण्डवं गदुअ अगगदो ववहालं लिहावइइशं । जधा  
चौलुदत्ताकेण वशन्तशेणिआ मोडिअं मालिदा । ता जाव  
अधिअलणमण्डवं ज्जेव्व गच्छामि । परिकम्पावलोक्य च । एवं  
तं अधिअलणमण्डवं । एत्थं पविशामि । प्रविश्यावलोक्य च ।  
कथं आशणाइं दिण्णाइं चिइंटन्ति । दाव आअइशन्ति अधि- 30  
अलणभोइआ । ऐदंदिश दुव्वेचत्तले मुहुंत्तअं उवविशिअ  
पडिवालइइशं (२) । तथीं स्थितः ।

**शोधनकः ।** अन्यतः परिक्रम्य पुंरो दृष्ट्वा । एदे अधिअरंणिआ  
आअच्छन्ति । तीं जाव उवसण्णामि (३) । इत्युपसर्पति ।

ततः प्रविशति श्रेष्ठिकायस्थादिपरिवृत्तः

35

**अधिकरणिकः ।** भो भोः श्रेष्ठिकायस्थौ ।

चारुदत्तकेन वसन्तसेनिका मोटयित्वा मारिता । तथावदधिकरणम-  
ण्डपमेव गच्छामि । एतत्तदधिकरणमण्डपम् । अत्र प्रविशामि ।  
कथमासनानि दत्तानि तिष्ठन्ति । तावदागच्छन्त्यधिकरणभोजकाः ।  
एतस्मिन्दूर्वाचत्वरं मुहूर्तमुपविश्य प्रतिपालयिष्यामि । प्रतिपालनं  
मार्गप्रतीक्षा ।

**शोध०—(३)** एतेधिकरणिका आगच्छन्ति । तथावदुसर्पामि ।  
श्रेष्ठी वणिक् । सेठ इति भाषापि । कायस्थः प्रसिद्धः । सर्वमिदं  
स्पष्टं मिताक्षरायाम् ।

१ अरण AB (bcd) D. Throughout the page the same. २ अज्जचालु०  
B, B (a); चाइ० D. ३ सिणिआ F. ४ मोक्य च कथं B (a). ५ एच्छ E.  
६ आसणाइं DK. ७ चिइदिणि AB (bc) FG; दिइंति B (a); चिइंति B (d);  
चिइंति C; चिइंति D; विचिइंति E? चिइंति J; चिइंति K. ८ आअच्छन्ति CJ;  
आअश्यति E. ९ अरण० EK. १० भोदु एदंदिश B (d) E; ए ए दंदिश ? D  
११ दुव्वाचत्तले DH; उव्वचत्तले K. १२ मुहुत्तं B (d) १३ इति स्थितः B B (a).  
१४ पुरतो B (d). १५ अलणिआ D. १६ om. B (a). १७ अदिमिः B.  
१८ वृत आधि० DF. १९ आधि० AB (c) DFH.

तौ । आणवेदु अज्जो ( ४ ) ।

अधिकरणिकः । व्यवहारपराधीनतया दुष्करं खलु  
परचित्तग्रहणमधिकरणिकैः ।

40 छन्नं कार्यमुपाक्षिपन्ति पुरुषा न्यायेन दूरीकृतं  
स्वान्दोषान्कथयन्ति नाधिकरणे रागाभिभूताः स्वयम् ।  
तैः पक्षापरपक्षवर्धितबलैर्दोषैर्नृपः स्पृश्यते  
संक्षेपादपवाद एव सुलभो द्रष्टुर्गुणो दूरतः ॥ ३ ॥

तौ-(४) तौ श्रेष्ठिकायस्थौ । आज्ञापयत्वार्थः ।

अधि०—व्यवहारपराधीनतया व्यवहारस्य पराधीनतया परस्या-  
धीनतया तन्मात्रप्रयोज्यत्वेन परस्यान्यस्य । अन्यत्स्मृतिशास्त्रं का-  
मन्दकादिनीतिशास्त्रं बुद्धिश्च निसर्गपट्वी सत्यासत्यपराभिप्रायज्ञानं  
दुष्करमधिकरणिकैरित्यर्थः । इदमेवाह श्लोकत्रयेण ।

छन्नमिति । इदं श्लोकद्वयं किञ्चिद्विशेषं वहदेकार्थमेव । छन्नं  
सत्यं कार्यमसत्येनाच्छादितमसत्यं सत्येन च्छन्नमित्यर्थः । न्यायो  
दिव्यप्रमाणादिमानिर्णयः । प्रमाणं वाचनिकं चाक्षुषं पत्रलेखादि वा ।  
एतदभावे दिव्यमवतरतीति ध्येयम् । अधिकरणे स्वान्दोषान्पुरुषा  
न कथयन्ति । यतः स्वयं रागलोभाभिभूतास्तैरीदृशैः पुंभिः पक्षा-  
परपक्षाभ्यां वर्धितानि बलानि सामर्थ्यानि येषां तैर्दोषैरित्यर्थः । पक्षः  
स्वीयत्वाभिमानवान् । अपरपक्षः स्वीयत्वाभिमानशून्यः द्रष्टुः प्राद्वि-  
वाकस्य । स्पष्टं शिष्टं विदुषाम् । [शार्दूलविक्रीडितं छन्दः] ॥ ३ ॥

अपि च ।

छन्नं दोषमुदाहरन्ति कुपिता न्यायेन दूरीकृताः

45

स्वान्दोषान्कथयन्ति नाधिकरणे सन्तोपि नष्टा ध्रुवम् ।

ये पक्षापरपक्षदोषसहिताः पापानि संकुर्वते

संक्षेपादपवाद एव सुलभो द्रष्टुर्गुणो दूरतः ॥ ४ ॥

यैतः अधिकरणिकः खलु ।

शास्त्रज्ञः कपटानुसारकुशलो वक्ता न च क्रोधन-

50

स्तुल्यो मित्रपरस्वकेषु चरितं दृष्ट्वैव दत्तोत्तरः ।

ह्रीवान्पालयिता शठान्वयथयितो धर्म्यो न लोभान्वितो

द्वौर्भावे परतत्त्वेवद्ब्रह्मदयो राज्ञश्च कोपापहः ॥ ५ ॥

छन्नं कार्यं प्रतिपाद्य छन्नं दोषं प्रतिपादयति । छन्नं दोषमिति । सन्तोपि साधवः सदाचारा अपि ये रागादिना पक्षापरपक्षीयैर्दोषैः सहिताः पापानि संकुर्वते ते ध्रुवं नष्टा लोकद्वयभ्रष्ट इत्यर्थः । स्पष्टमवशिष्टं शिष्टानाम् । [पूर्वोक्तमेव छन्दः] ॥ ४ ॥

इदानीं न्यायद्रष्टुर्लक्षणमाह । यत इत्यादिना । अधिकरणमुक्तम् । तत्प्रयोजनमस्येत्यधिकरणिकः प्राड्विवाकः । 'प्रयोजनम्' इति ठक् । अधिकरणमस्यास्तीत्यधिकरणिकः । 'अत इकि(नि)उनौ' इति ठन्वा । स्फुटमिदं मिताक्षरादिषु । शास्त्रज्ञ इति । ह्रीवानसमर्थवा (र्थान्) । धर्म्यो धर्मादनपेतः । द्वौर्भावे(?) । [पूर्वोक्तमेव छन्दः] ॥ ५ ॥

१ शङ्कुर्वते K. २ om. E. ३ आधि° E. ४ ०नुकार Corr. marg. B (d). ५ चन BB (ab). ६ तुल्योऽमित्र B (d); तुल्ये मित्र D. ७ चरिते AB B (abed) DFGK. ८ दृष्टे च B B (abd) E; दृष्टेव G. ९ दत्तोदरः K. १० यथा? B (d). ११ धर्म्योऽतिलो० AB (c) CDF; धर्म्योऽतिलो० J. धर्मो न० K. १२ द्वाभ्यां वै K. १३ ०तन्त्र B (a).

श्रेष्ठिकायस्थौ । अज्जस्स वि णाम गुणे दोसो त्ति वुच्चदि ।  
 55 जैइ एव्वं ता चन्दालोए वि अन्धआरो त्ति वुच्चदि (५) ।

अधिकरणिकः । भद्र शोधनक, अधिकरणमण्डपस्य  
 मार्गमादेशय ।

शोधनकः । एदु एदु अधिअरणभोइओ एदु (६) ।  
 इति परिक्रामन्ति ।

60 शोधनकः । एदं अधिअरणमण्डेवं । ता पविसेन्तु अधि-  
 अरणभोइआ (७) । सर्वे च प्रविशन्ति ।

अधिकरणिकः । भद्र शोधनक, वहिर्निष्क्रम्य ज्ञाय-  
 तां केः कः कार्यार्थीति ।

शोधनकः । जं अज्जो आणवेदि । इति निष्क्रम्य । अज्जा  
 65 अधिअरणिआ भणन्ति को को इध कज्जत्थी त्ति (८) ।

श्रेष्ठिकायस्थौ—(५) आर्यस्यापि नाम गुणे दोष इत्युच्यते ।  
 यद्येवं तदा चन्द्रालोकेऽप्यन्धकार इत्युच्यते ।

शोध०—(६) एत्वेत्वधिकरणभोजक एतु ।

शोध०—(७) अथमधिकरणमण्डपः । तत्प्रविशन्त्वधिकरण-  
 भोजकाः ।

शोध०—(८) यदार्य आज्ञापयति । आर्या अधिकरणिका भ-  
 णन्ति कः क इह कार्यार्थीति ।

१ om. B B (a). २ दोस० AB B (bed) DEK; दोसन्ति F. ३ जह AB (c) DE; जदि BEK. ४ एव्वं K. ५ चंदलोआवि? K. ६ अंधकाआरो? B (a). ७ वुच्चति F; वुच्चदि K. ८ आधि० D. ९ अलण AB (abcd) EF. १० भोइज्जो AB (bc) EFGK; भोइज्जो Corr. भोइओ B (d); भोइआ B (a). ११ मति B (d). १२ मण्डपं D. १३ पविसेन्तु DEFGK. १४ आधिअलण० D; अधिकरण० H. १५ om. DH; सर्वे उपविशन्ति B B (abd) GK. १६ om. B B (a). १७ om. B B (a).



शकारः । सहर्षम् । उवत्थिण् औधिअलणिण् । साटोपं परि-  
क्रम्य । हंगे वलपुलिंशे मणुइशे वाशुदेवे लंदिअंशाले  
लंअशाले कज्जत्थी (९) ।

शोधनकः । ससंभ्रमम् । हीमादिके पढमं उज्ज्व रंदि-  
असौलो कज्जत्थी । भोदु । अज्जे मुहुत्तं चिट्ठ । दाव औधि- 70  
अरणिआणं निवेदेमि । उपगम्य । अज्जा, एसो कखु रंदि-  
असौलो कज्जत्थी ववहारं उवत्थिंदो (१०) ।

अधिकरणिकः । कथं प्रथममेव राष्ट्रियद्यालः का-  
र्यार्थी । यथा सूर्योदये उपरागो महापुरुषनिपातमेव कथयति ।

शका०—( ९ ) उपस्थिता अधिकरणिकाः । अहं वरपुरु(पो)मनु-  
ष्यो वासुदेवो राष्ट्रियद्यालो राजद्यालः कार्यार्थी ।

शोध०—(१०) ससंभ्रमं समयमित्यर्थः । हीमादिके खेदे । प्रथम-  
मेव राष्ट्रियद्यालः कार्यार्थी । भवतु । आर्य मुहुर्त्तं तिष्ठ । तावदधिकर-  
णिकानां निवेदयामि । आर्या एष खलु राष्ट्रियद्यालः कार्यार्थी  
व्यवहारमुपस्थितः ।

[ अधि० ]—उपरागो ग्रहणम् । व्याकुलेन निविडेन ।

१ अधिअलणिके D. २ हंगे AB (bed) DEKG. ३ पुलिंश० AB (bed)  
EG. ४ लंदिअ AB (bc) JK; लंदिअ B (d). CD. ५ साटोप B (bed) DK.  
अशाले.....चिट्ठ next page om. B (a). ६ राअ० B (d). ७ हीमादिके B; हा-  
मादिके DH. ८ पढमं AB (c); पछमं K. ९ लंदिअ० AB (bc); लंदिअ० B (d)  
DEK; रंदिअ० C. १० ०शाले AB (c) D; शालके Corr. सालो B (d) EK;  
साले CJ. ११ अज्जा B (b). १२ मुहुत्तं BE; मुहुत्ते B (b). १३ ०अलणिआणं  
AB (abcd) E; अधिअल० D. १४ om. B (a). १५ अज्ज B (d). १६ एते  
DH. १७ लंदिअ० AB (bc) D; लंदिअ० B (ad) EK; रंदिअ० C. १८ ०शाले AB  
(c) D Same Corr. सालो B (ab); ०द्यालो E; ०शालो K. १९ ववहालमुव० AB  
(ed) CDE; ववहालमुव० B (b); ववहालं उव० G. २० ०त्थिंदे B (d) DEH;  
०त्थिंदो G. २१ अधि० D. २२ ०रागे ? K.

75 शोधनक, व्याकुलेनाद्य व्यवहारेण भवितव्यम् । भद्र, निष्क्रम्योच्यतां गच्छाद्य न दृश्यते तव व्यवहार इति ।

शोधनकः । जं अज्जो औणवेदि त्ति (११) । निष्क्रम्य शकारमुपगम्य । अज्ज , अधिअरणिआ भणन्ति । अज्ज गच्छ । ण दीसदि तंव व्यवहारो (१२) ।

80 शकारः । सकोधम् । किं ण दीसदि मम व्यवहारे । जइ ण दीसदि तंदो औउत्तं लाआणं पाल्लं<sup>१३</sup> वहिणीवदिं विण्णं-विअ<sup>१४</sup> वहिणिं<sup>१५</sup> अत्तिकं<sup>१६</sup> च विण्णविअ एदं अधिअल्लणिअं<sup>१७</sup> फेल्लिअं<sup>१८</sup> एत्थ अण्णं अधिअल्लणिअं टावइइशं (१३) । इति गन्तुमिच्छति ।

शोध०-(११) यदर्थ आज्ञापयसीति । ( १२ ) आर्य अधि-करणिका भणन्ति । अद्य गच्छ । न दृश्यते तव व्यवहारः ।

शका०-(१३) किं न दृश्यते मम व्यवहारः । यदि न दृश्यते तदावृत्तं भगिनीधवमित्यर्थः । राजानं पालकं भगिनीपतिं विज्ञाप्य भगिनीं मातरं च विज्ञाप्यैतमधिकरणिकं फेल्लिअं प्रक्षिप्य । अत्रान्यमधिकरणिकं स्थापयिष्यामि ।

१ आवेणदत्ति AB (bed); इति नि० B. २ ०अल्लिआ B (ad); आधि० D. ३ om. K. ४ दीसदि AB (c); दीसति B (b); दीसति E. ५ लव B (b); तुह G. ६ व्यवहारे B (abcd) DEFGK. ७ दीसदि B (ab). ८ तव वहाले ? B (a). ९ दीसदि B (abd). १० अदो B (a). ११ आवुत्तं D. १२ पल्लं ? K. १३ ०पदि D. १४ विणविअ D. १५ वहिणिअं AB (bed) EG; वहिणी B (a) BH; विवहिणिअं ? णविअ om. ? K. १६ अत्तिकं...अधिअल्लिअं next page om. D (b); अल्लिकं ? D. १७ अ D; ज्जअ ? H. १८ ०अरणिअं AB (c) E; अधिअणीअं B(a); आधि० D. १९ फेल्लइइशं अण्णं &c. B B (ab); फेल्लिआपशं ? E; एत्थ om. B (d). २० ग (टा) वइइशं F.

शोधनकः । अज्ज रँडिअसालअ, मुहुत्तअं चिट्ठ । ८५  
दाव अँधिअरणिआणं णिवेदेमि । अधिकरणिक्कमुपगम्य । एँसो  
रँडिअसालो कुविदो भणादि (१४) । इति तदुक्तं भणति ।

अधिकरणिकः । सर्वमस्य मुख्यस्य संभाव्यते । भेद,  
उच्यताम् । आगच्छ । दृश्यते तव व्यवहारः ।

शोधनकः । शकारमुपगम्य ! अज्ज, अँधिअरणिआ भँणन्ति । ९०  
आअच्छ । दीसँदि तँव वँवहारो । ता पविसदु अज्जो (१५) ।

शकारः । ही पँढमं भँणादि णं दीसँदि । शंपँदं दीसँदि  
न्ति । ता णाम भीदभीदा अँधिअलणभोइआ जेत्तिअं हँग्गे

शोध०—( १४ ) आर्य राष्ट्रियश्याल, मुहूर्त तिष्ठ । तावदधि-  
करणिकानां निवेदयामि । एष राष्ट्रियश्यालः कुपितो भणति ।

शोध०—( १५ ) आर्य, अधिकरणिका भणन्ति । आगच्छ ।  
दृश्यते तव व्यवहारः । तत्प्रविशत्वार्यः ।

शका०—( १६ ) ही वितर्के । प्रथमं भणति (न्ति) न दृश्यते । सांप्रतं

१ लडिअ<sup>०</sup> AB (abcd) DEK. २ ०शालअ AB (cd) CDEJ; ०सालअ K.  
३ मुहुत्तं B (d). ४ ०अलणि० B (d); आधिअल० D. ५ निवेदेमि CJ. ६ आ-  
धिकरणिकाबु(वु)० AB (c) F; अधिकरणिकान् उप० B (bd) E; आधिकरणिकान्  
D; आधिकरणिकामु० ? H. ७ पशो AB (c) DF; पशो B (d). ८ लडिअ<sup>०</sup> AB  
(abc) DEFK; लडिअ<sup>०</sup> B (d) ९ ०शाले AB (c) DF; ०शालो B (d) E; ०शालो K.  
१० कुविदे AB (c) DF. ११ आधि० D. १२ सर्वमुख्यस्य B (a). १३ तदुच्यतां  
BB (a). १४ अधिअल० D. १५ भणन्दि D. १६ दीसँदि.....अज्जो om.  
CDFJ. १७ तव.....ण दीसँदि om. B (b) १८ ववहाले E. १९ सहर्षमात्मगतं  
ही BEG, ही om. AB (c) CDFJ. २० पढमं AB (c); पढमं G. २१ भणन्ति  
AB (c) FJ; भणन्दि D. २२ न CDJ. २३ दीसँदि AB (acd) E. २४ संपँदं  
AB (abcd) CJ. २५ दीसँदि B (ab) K. २६ मे K. २७ आधिअल० D. २८ हयो  
AB (bcd) L.G.

भणिदृशं तेत्तिअं पत्तिआवइदृशं । भोदु पविशामि । प्रविश्योप-  
 95 सुंत्य । सुशुहं अम्हाणं तुम्हाणं पि सुहं देमि ण देमि च (१६) ।

अधिकराणिकः । स्वगतम् । अहो स्थिरसंस्कारता व्य-  
 वहारार्थिनः । प्रकाशम् । उपविश्यताम् ।

शकारः । आं । अत्तणकेलका मे<sup>०</sup> भूमी । तौ जहिं मे  
 लोअदि तहिं उवविशामि । श्रेष्ठिनं प्रति । एशं उवविशामि ।  
 100 शोधनकं प्रति । णं ऐत्थ उवविशामि । इति अधिकराणिकमस्तकं  
 हस्तं दत्त्वा । एशं उवविशामि (१७) । इति भूमानुपविशति ।

अधिकराणिकः । भवान्कार्यार्थी ।

शकारः । अथ इ (१८) ।

दृश्यत इति । तन्नाम भीतभीता अधिक(र)णभोजका यावदहं भणि-  
 प्यामि तावत्प्रत्येप्यन्ते । भवतु प्रविशामि । सुसुखमस्माकं युष्मा-  
 कमपि सुखं ददामि न ददामि च ।

शका०—(१७) आं । आत्मीया मम भूमि(ः) । तद्यत्र मे मह्यं  
 रोचते तत्रोपविशामि । एष उपविशामि । नन्वत्रोपविशामि । एष  
 उपविशामि ।

शका०—(१८) अथ किम् ।

१ इस्तं B (ab); ० इदृशे DH; ० इदृशदि K. २ ० त्य च B B (a) D. ३ सुशुहं?  
 AB (cd); सुदुहं B (ab); सुशुहं H; सुशुदे? K. ४ अम्हाणं पि E. ५ सुभं B (a);  
 सुहं B (d). ६ देमिमि ? B (d). ७ अ D. H. ८ आधि० D. ९ आ० CDJ; आः  
 F. १० से AB (c) CDEFJ. ११ भूमि B (d) F. १२ जा जहिं B (a). १३  
 रोअदि AB (abc) CDJK. १४ एष B (a); एशे DH; एत्थ K. १५ ण BB  
 (ab). १६ एषु K. १७ आधि० AB (c) DE. १८ एष BB (a). १९ अथ किं  
 B (ab); अथ इ B (d).

अधिकरणिकः । तत्कार्यं कथय ।

शकारः । कण्णे कज्जं कथइददं । एवं वडूके मल्ल- 105  
कप्पमाणाह कुले हंगे जादे ।

लाअशशुले मम पिदा लाआ ताददश होइ जामादा ।  
लाअशिशाले हेगगे ममावि बहिणीवदी लाआ ॥ ६ ॥ (१९)

अधिकरणिकः । सर्वं ज्ञायते ।

किं कुलेनोपदिष्टेन शीलमेवात्र कारणम् ।

110

भवन्ति नितरां स्फीता मुंक्षेत्रे कण्टकिक्रुमाः ॥ ७ ॥

तदुच्यतां कार्यम् ।

शकारः । एवं भणामि । अवलङ्गोह वि णं अमे किं पि <sup>२०</sup>

शका०—( १९ ) कर्णे कार्यं कथयिष्यामि । एतावद्वडूके  
मल्लकप्रमाणस्य कुलेहं जातः । लाअशशुले इति । आर्याच्छन्दः ।  
राजश्वशुरो मम पिता राजा तातस्य भवति जामाता । राजदशालोहं  
ममापि भगिनीपती राजा ॥ ६ ॥ एतेन वडुक्तं भवति तदाह ।  
अपराद्धस्यापीत्यादि ।

अधि०—[ किमिति । स्पष्टम् ॥ ७ ॥ ]

शका०—( २० ) एवं भणामि । अपराद्धस्यापि न च मे कि-  
मपि करिष्यति । ततस्तदेति वा । तेन भगिनीपतिना परितुष्टेन मे

१ आधि० D. २ कथयइस्सं AB (bc); कथइददं B (d); कथइददी D; हुं कथइस्सं K.  
३ एअवडके AB (bc) EF; एअं वडूके B; एअवडके B (a); एअं वडुके B (d); एअवडू-  
के DH; एअवडके ? (डके) G; एसी वडूके K. ४ मल्लिकं DH; मल्लिकं E; मल्लिकं  
K. ५ हग AB (bcd) DEK. ६ जादो K. ७ written as prose after जादे AB  
(c). ८ तादस्स B (a) ९ जामदा B (d). १० ०दशालहं B; ०दशालहं B (a). ११ शिशाले-  
वि DH; ०शिशालहं E; ०शिशाल K. १२ हगे B (d) DEK. १३ ममावि ? K.  
१४ बहिणी० AB (cd) DG बदि pr. m. B (d); बहिणीवदी B; बहिणी० B (b);  
बहिणीवदि E; बहिणी० ? F; बहिणी० J. १५ राआ AB (abcd) EFK. १६ आधिक०  
D. १७ विपिने DEFG. १८ कण्टकं B. १९ लङ्गाहवि E; अवङ्गाहवि H.  
२० ण मे K. २० वि DEFHK.

कलैइइरादि । तदो तेणं वहिणीवदिणा पैरितुइटेण मे कीलि-  
 115 दुं लक्खिदुं रावुज्जाणाणं पवले पुप्फकलण्डकजिणु-  
 ज्जाणे दिण्णे । तहिं च पेक्खिदुं अणुदिअहं शोशावेदुं शोधा-  
 वेदुं पोस्तावेदुं लुगावेदुं गच्छामि । देवजोएण पेक्खामि ण  
 पेक्खामि वा इदिथैआशलीलं णिवडिदं (२०) ।

अधिकरणिकः । अथ ज्ञायते का स्त्री विपन्नेति ।

120

शकारः । हंहो अधिअलणभोइआ, किंत्ति ण आणामि ।  
 तं तादिशि णअलमण्डणं कच्चणशदभूशणिअं केणं वि

क्रीडितुं रक्षितुं सर्वोद्यानानां प्रबलं पुष्पकरण्डकजीर्णोद्यानं दत्तम् ।  
 जीर्णेति विशेषणं विजनत्वज्ञापनार्थम् । तत्र च प्रेक्षितुं अ(म)नुदिवसं  
 शुष्कं कारयितुं शोधयितुं पुष्टं कारयितुं लूनं कारयितुं(तुं) गच्छामि ।  
 दैवयोगेन पश्यामि न पश्यामि वा स्त्रीशरीरं निपतितम् ।

शका०—( २१ ) हंहो इति वितर्के । अधिकरणिक(ग)भो-  
 जकाः, किमिति न जानामि । तां तादृशीं नगरमण्डनं काच्चनशत-  
 भूषणां केनापि कुपुत्रेणार्थकल्यवर्तस्य कारणाच्छून्यं पुष्पकरण्डक-

१ इस्सदि E. २ तेण H. ३ वरितुइण DFK; परितुइण J. ४ पुफ° B (a);  
 पुफ° B (d). ५ करण्डजि° B (d); करण्डकाजि° D; करण्डअजि° G. ६ अणुदि-  
 णं B; ७ दिणं? B (a); ८ दिअहं? B (b). ९ शोशावेदुं B (a). १० पोस्तावेदुं AB  
 (bc) CDJ; पोस्तावेदुं B (ad). ११ लुगावेदुं B (d); लुआवेदुं E; लुत्तावेदुं K.  
 १२ इत्थिअ AB (c) CDFGJ; इत्थिआ B (a); इत्थिय B (b); इत्थिआ B (d);  
 इत्थिता E. १३ जायते AB (c). १४ ओध° D. १५ किंत्ति AB (bcd) J.  
 १६ तादिशं B (a); तादिशि K. १७ णअर° K. १८ भूषणिअं AB (abc); भूस corr.  
 स B (d). १९ केणावि K.

कुपुत्तेण अत्थकल्लवत्तरा कालणादो शुण्णं पुप्फकलण्डक-  
जिण्णुज्जाणं पवेशिअ बाहुपाशवलकालेण वरान्तशेणिआ  
मालिदा । ण मए (२१) । इत्यर्थोके मुखमावृणोति ।

अधिकरणिकः । अहो नगररक्षिणां प्रमादः । भोः 125  
श्रेष्ठिकायस्थौ न मयेति व्यवहारपदं प्रथममभिलिख्यताम् ।

कायस्थः । जं अज्जो औणवेदि । तथा कृत्वा । अज्ज  
लिहिदं (२२) ।

शकारः । स्वगतम् । हीमौदिके उत्तलाअन्तेण विअं  
पांअशपिण्डंलकेण अज्ज मए अत्ता एव्वं णिण्णाशिदो । भोदु । 130  
एव्वं दाव । प्रकाशम् । अहो अधिअलणभोइआ, णं भेणामि  
मए ज्जेव्व दिइटा । किं कोलाहलं कल्लेध (२३) । इति पादेन  
लिखितं प्रोच्छति ।

जीर्णोद्यानं प्रवेश्य बाहुपाशवलात्कारेण वसन्तसेना मारिता । न मया ।  
अधि०— व्यवहारस्य पदं स्थानम् ।

काय०—( २२ ) यदर्थ आज्ञापयति । आर्थ लिखितम् ।

शका०—( २३ ) हीमादिके भये खेदे चाव्ययम् । उत्तलाअ-

१ कुपुत्तेण B (a). २ कालणा B (d) G. ३ शुण्णं AB (c). ४ पवेशिअ BDEF GK. ५ बाहुपाशव K. ६ °काले AB (bc); °कालेण B (a); °वलकाले DF. ७ मया K. ८ °के च AB (bcd) CDGK; °दोके च EF. ९ मुखमावृणोति ? B (a). १० आधि० D. ११ भो B. १२ °दिति B (a). १३ ही मादिके B. १४ °अन्तेण AB (bcd) EG; उत्तलाअन्तेण DH; उत्तलाअलणेण K. १५ वि B (a). १६ पायश AB (bc) F; पायशो D; °यशे H; पापदय K. १७ पिण्डेण B (a); पिण्डाल० CJ. १८ एव्वं K..... १९ णिणाशिदो AB (c); णिणाशिदे B (a) E; णिण्णाशिदे BB (d); विणाशिदे K. २० आधि० D. २१ मया om. ? B (a). २२ दिइटा AB (abcd) JK. २३ °कलं कल्लेध B (b). २४ कलध K. २५ लिखनं AB (bcd) DFG. २६ प्रोच्छन्ति AB (c).

अधिकरणिकः । कथं त्वया ज्ञातं यथा खल्वर्थनिमित्तं

135 बाहुपाशेन व्यापादिता ।

शकारः । हंहो गूणं शुण्णशूणाए मौघट्टाणाए गीवा-  
लिआए णिंशुवण्णकेहिं आहलणट्ठाणेहिं तक्केमि (२४) ।

श्रेष्ठिकायस्थौ । जुज्जादि विअ (२५) ।

शकारः । स्वगतम् । दिट्ठिआ पच्चुज्जीविदग्धि । अविद-  
140 मादिके (२६) ।

न्तेण त्वरया त्वरां कुर्वाणेनेत्यर्थः । उत्पतता चेत्यर्थः । इव पायस-  
पिण्डरकेना(णा)द्य मयात्मैव निर्नाशितः । भवत्वेवं तावत् । अहो अ-  
धिकरणभोजका, ननु भणामि मयैव दृष्टा । किं कोलाहलं कुरुत ।

शका०—( २४ ) हंहो नूनं शून्यशूनय(या) मोघस्थानया ग्री-  
वालिकया निःसुवर्णकैराभरणस्थानैस्तर्कयामि । शून्या च शूना  
उच्छूना उच्छोथवतीत्यर्थः । ग्रीवालिका ग्रीवैव ।

श्रे० का०—( २५ ) युज्यत इव । शकारेणैव मारितेति युज्य-  
त इत्यर्थः ।

शका०—( २६ ) दिष्ट्या प्रत्युज्जीवितोस्मि । अविदमादिके  
खेदे ।

१ अधि० D. २ शूणशूणाए AB (c); शूणशूण B; शूणशूणाए B (d); शूणशूणए ? E. ३ मोघट्टाणाए AB (c) D; om. B; मोघवाणीए B (b); मोट्टाणा ? H. ४ गीवा-  
लि० B (a); गावालि ? B (b); गीवाए K. ५ णिसुवण्ण AB (abcd) D; णिसुवण्ण० B. सुवण्णके० K. ६ णाणेहिं B (a); णाणेहिं B (d). ७ दिट्ठिआ AB (abcd) CDJK. ८ पच्चुज्जी० AB (c) CJ; पच्चुवजी० B; पच्चुप० B (d); पच्चुजी E.



श्रेष्ठिकास्थौ । भो कं एसो ववहारो अवलम्बदि (२७) ।

अधिकरणिकः । इह हि द्विविधो व्यवहारः ।

श्रेष्ठिकास्थौ । केरिसो (२८) ।

अधिकरणिकः । वाक्यानुसारेणार्थानुसारेण च । यस्ता-  
वद्वाक्यानुसारेण स खल्वर्थप्रत्यर्थिभ्यः । यश्चार्थानुसारेण स 145  
वाचिकनिष्पाद्यः ।

श्रेष्ठिकास्थौ । ता वसन्तसेनामादरं अवलम्बदि वव-  
हारो (२९) ।

अधिकरणिकः । एवमिदम् । भद्र शोधनक, वसन्त-  
सेनामातरमनुद्वेजयन्नाह्वय । 150

शोधनकः । तथा । इति निष्क्रम्य गणिकामात्रा सह प्रविश्य ।  
एदु एदु अज्जा (३०) ।

श्रे० का०—( २७ ) भो(भोः) कमेव व्यवहारोवलम्बते ।

श्रे० का०—(२८) कीदृशः ।

श्रे० का०—शकारवाक्यानुसारेणार्थं व्यवहार इति प्रत्यर्थिन-  
माहृतुः । ( २९ ) तद्वसन्तसेनामातरमवलम्बते व्यवहारः ।

शोध०—( ३० ) [तथा] । एत्वेत्त्वार्था ।

१ om. B B (ab). २ अवलम्बदि.....ववहारो L. 2 next page om. E;  
Four speeches after अवल० om. G. ३ आधि० D. ४ केरिसो AB (c)  
CFJ. ५ अर्थानुसा० वाक्यानु० &c. B (d). ६ खलु om. B B (ab). ७ अर्थ  
प्रत्यर्थिभ्यः K. ८ च om. BB (a); वाचिकनिष्पाद्यः.....निः पा० K. ९ तथेति नि०  
AB (abed) CDJ. १० गणिकाया मा० B B (a).

वृद्धा । गदा मे दारिआ मित्तघरैअं अत्तणो जोव्वणं  
अनुभेविदुं । एसो उण दीहाऊ भणादि आअच्छ अँधिअर-  
155 णिओ सहावेदि । ता मोहपरवसं विअ अत्ताणअं अवग-  
च्छामि । हिअअं मे थरैथरेदि । अज्ज, आदेसेहि मे अधि-  
अरणमण्डवस्स मग्गं (३१) ।

शोधनकः । एदु एदु अज्जा । उभौ परिक्रामतः । एदं अधि-  
अरणमण्डवं । एत्थ पविंसदु अज्जा (३२) । इत्युभौ प्रविशतः ।

160 वृद्धा । उपसृत्य । सुहं तुम्हाणं भोदु भावमिस्साण (३३) ।  
अधिकरणिकः । भद्रे, स्वागतमास्यताम् ।

वृद्धा । तथौ (३४) । इत्युपविष्टा ।

वृद्धा-वृद्धे(द्धा) इयं वसन्तसेनाजननी । (३१) गता मे दारिका  
मित्रगृहमात्मनो यौवनमनुभवितुम् । एष पुनर्दीर्घायुर्भगति आगच्छ  
अधिकरणिक आहू(ह)यति । तन्मोहपरवशमिवात्मानमवगच्छामि ।  
हृदयं मे प्रकम्पते । [ इदमात्मगतमाह । ] आर्य, आदिश मे मल्लमधि-  
करणमण्डपस्य मार्गम् । [ इदं प्रकाशमाह । ]

शोध०-(३२) एत्वेत्वार्या । एषोधिकरणमण्डपः । अत्र  
प्रविशत्वार्या ।

वृद्धा-(३३) सुखं युष्माकं भवतु भावमिश्राणाम् ।

वृद्धा-(३४) तथा ।

१ °हरंअं BB (abd) EK. २ °गमणु° AB (abed); जेव्वण (जोव्वण) सुहमणु° D;  
जेव्वणमणुणअं K. ३ भविउं AB (bcd) FK. ४ आधि० AB (bc) D; अधिअल०  
B (ad). ५ वशमिव AB (c) D; °वसमिव B (a); °वसमिव B (bd)  
JK. ६ थरहरेदि BCDEFK. ७ °अलण B (a). ८ Whole speech om.  
G. ९ °काम्पतः K. १० °अलण AB (abc) DE; अधिअलमण्ड° ? B (d).  
११ पविंसदु AB (c); पविदु B (b); उपविंसदु K. १२ आधि० Here as well as  
throughout the next page D. १३ तथेत्युप० AB(abed) K; तथा इत्यु० D.

शंकारः । साधेयम् । आगदांशि वृद्धकुट्टेणि, आग-  
दाशि (३५) ।

अधिकरणिकः । अये, त्वं किल वसन्तसेनाया माता । 165  
वृद्धा । अथ इं (३६) ।

अधिकरणिकः । अयेदानीं वसन्तसेना क गता ।  
वृद्धा । मित्तघरअं (३७) ।

अधिकरणिकः । किं नामधेयं तस्या मित्रम् ।  
वृद्धा । स्वगतम् । हंद्दी हंद्दी । अदिलज्जणीअं क्खु एदं । 170  
[प्रकाशम् । जणस्स पुच्छणीओ अअं अत्थो । ण उण अंधि-  
अरणिअस्स (३८) ।

अधिकरणिकः । अलं लज्जया । व्यवहारस्त्वां पृच्छति ।  
श्रेष्ठिकायस्यौ । व्यवहारो पुच्छदि । णंत्थि दोसो ।  
कथेहि (३९) ।

175

शका०—(३५) आगतासि वृद्धकुट्ट(कुट्टि)नि, आगतास्यागतासि ?।  
वृद्धा— ( ३६ ) अथ किम् ।  
वृद्धा—( ३७ ) मित्रगृह(म्) ।  
वृद्धा—(३८) हंद्दी हंद्दी । हा धिक् हा धिक् । अतिलज्जनीयं स्व-  
त्वेतत् । जनस्य पृच्छनीयः प्रष्टव्योयमर्थः । न पुनरधिकरणिकस्य ।  
श्रे० का०—(३९) व्यवहारः पृच्छति । नास्ति दोषः । कथय ।

१ ०सि D. २ वृद्ध B (a). ३ कुट्टिणि B (a) DH; कुट्टिणिभा B (d). ४ सेना-  
माता B B (a) ५ om. B B (a); हंद्दि हंद्दि D. ६ अदि om. B (b). ७ णीयं  
AB (bc). ८ क्खु...to प्रकाशम् om. B (d). ९ आधि० AB (c) D. १० ण एत्थ  
B B (a); णत्थि II.

वृद्धा । कथं व्यवहारो । जेइ ऐव्वं ता सुणन्तु अज्जमिस्सा ।  
सो कखु सत्थेवाहविणअदत्तस्स णत्तिओ साअरदत्तस्स तणओ  
सुगहिदणामहेओ अज्जचारुदत्तो णाम सेट्ठिच्चत्तरे पडिवसदि ।  
तहिं मे दारिआ जौव्वणसुहं अणुभवदि (४०) ।

180 शकारः । शुदं अज्जेहिं । लिहीअंतु एदे अक्खला ।  
चालुदत्तेण सह मम विवादे (४१) ।

श्रेष्ठिकायस्थौ । चारुदत्तो मित्रौ त्ति णत्थि दोसो (४२) ।

अधिकरणिकः । व्यवहारोयं चारुदत्तमवलम्बते ।

श्रेष्ठिकायस्थौ । एवं विअ (४३) ।

वृद्धा—(४०) कथं व्यवहारः । यद्येवं तदा शृण्वन्त्वार्यमिश्राः ।  
स खलु सार्थवाहविनयदत्तस्य नप्ता सागरदत्तस्य तनयः सुगृहीत-  
नामधेय आर्यचारुदत्तो नाम श्रेष्ठिव ( च ) त्वरे प्रतिवसति । तत्र मे  
दारिका यौवनसुखमनुभवति ।

शका०—(४१) श्रुतमार्यैः । लिख्यतामेतान्यक्षराणि । चारुदत्तेन  
सह मम विवादे [विवादः] ।

श्रे० का०—(४२) चारुदत्तो मित्रमिति नास्ति दोषः ।

श्रे० का०—(४३) एवमिव ।

१ व्यवहारो B (ab). २ om. B B (a). ३ साम्हि० ? B (a). ४ विणय० AB (bc) F; विणयवंतस्स B (d). ५ सुगहिद AB (bcd) D. ६ चालु० AB (abc) D. ७ चत्तले B (a) ८ सुहमणु० AB (abcd) CDJ. ९ सुदं AB (abcd) D. १० लिहीयन्तु AB (bc) FK; लिहीअंतु CJ. ११ चारु० AB (cd). १२ सह AB (abc) D; स मम ? B (d). १३ मित्रौत्ति AB (bc) DF. १४ णत्थि B (a). १५ आधि० D. १६ एवं K.

अधिकरणिकः । धनदत्त, वसन्तसेनार्यचारुदत्तस्य गृहं 195  
गतेति लिख्यतां व्यवहारस्य प्रथमः पादः । कथमार्यचारु-  
दत्तौप्यस्माभिराह्वययितव्यः । अथवा व्यवहारस्तमाह्वयति ।  
भद्र शोधनक, गच्छ । आर्यचारुदत्तं स्वैरमसंभ्रान्तमनुद्विग्नं  
सादरमाह्वय प्रस्तावेनाधिकरणिकस्त्वां द्रष्टुमिच्छतीति ।

शोधनकः । जं अज्जो आणवेदि । इति निष्क्रान्तश्चारुदत्तेन 190  
सह प्रविश्य च । एदु एदु अज्जो (४४) ।

चारुदत्तः । विचिन्त्य ।

परिज्ञातस्य मे राज्ञा शीलेन च कुलेन च ।

यत्सत्यमिदमाह्वानमवस्थामभिशङ्कते ॥ ८ ॥

सवितर्कं स्वगतम् ।

195

ज्ञातो नु किं स खलु बन्धनविप्रयुक्तो

मार्गागतः प्रवहणेन मयापनीतः ।

चारेक्षणस्य नृपतेः श्रुतिमागतो वा

येनाहमेवमभियुक्त इव प्रयामि ॥ ९ ॥

अथवा किं विचारितेन । अधिकरणमण्डपमेव गच्छामि । 200

भद्र शोधनक, अधिकरणस्य मार्गमादेशय ।

अधि०—धनदत्तेति नाम कायस्थस्य ।

शोध०—( ४४ ) यदार्य आज्ञापयतीति । एत्वेत्वार्यः ।

चा०—परिज्ञातस्येति । अनुष्टुप् ॥ ८ ॥ ज्ञात इति । वसन्तति-  
लका च्छन्दः । स आर्यकः ॥ ९ ॥

१ आधि० D. २ आहूय B (d). ३ °करणिस्त्वा B (b); वरणिक् त्वां... इच्छ-  
न्ति B (d). ४ वेदिति AB (c); वेदिति B (d). ५ °स्थानभि० E; °स्थानभि०  
K. ६ om. B (a); न खलु J. ७ मार्ग गतः AB (c) D; °गतप्रवहणेन B (d).  
८ अधिकरणमण्डपस्य B (d).

शोधनकः । एदु एदु अज्जो (४५) । इति परिक्रामतः ।

चारुदत्तः । सशङ्कम् । तत्किमपरम् ।

रूक्षस्वरं वासति वायसोय-

205

ममात्यभृत्या मुदुराह्वयन्ति ।

सव्यं च नेत्रं स्फुरति प्रसह्य

ममानिमित्तानि हि खेदयन्ति ॥ १० ॥

शोधनकः । एदु एदु अज्जो सैरं असम्भन्तं (४६) ।

चारुदत्तः । परिक्रम्याग्रतोवलोक्य च ।

210

शुष्कवृक्षस्थितो ध्वाङ्क्ष आदित्याभिमुखस्तथा ।

मयि चोदयते वामं चक्षुर्धौरमसंशयम् ॥ ११ ॥

पुनरन्यतोवलोक्य । अये कथमयं सर्पः ।

शोध०—( ४५ ) एत्वेत्वार्यः ।

चारु०—चारुदत्तस्यानिष्टसूचकान्यपशकुनानीति बोध्यम् । रू-  
क्षेति । वायसः काकः । वासति चञ्चुपुटः(?) मुद्रास्य विरौति ।  
तत्रापि रूक्षस्वरं यथास्यात्तथा । सव्यं वामम् । अनिमित्तान्यपश-  
कुनानि ॥ १० ॥

शोध०—( ४६ ) एत्वेत्वार्यः स्वैरमसंभ्रान्तम् ।

चारु०—शुष्केति । अनुष्टुप् । पूर्वार्धे चैकमपशकुनमुत्तरार्धे चा-  
परमिति बोध्यम् ॥ ११ ॥

१ अज्ज AB (c). अज्जे B (b); २ ०मति G. ३ रुक्ष० J. ४ वासति J. ५ प्रसह्य? B (a); प्रसह्य B (d). ६ om. from the Prākṛita and add next speech after चारुदत्तः as a stage direction स्वैरमसंभ्रान्तं परि० &c. AB (c) DFG; धौरमसंभ्रान्तं B (b). ७ om. B (bd) ८ चक्षुर्धौरमसंशयम् K. ९ सपैस्तर्प्यः (?) B (b).

मयि विनिहितदृष्टिर्भिन्ननीलाञ्जनाभः,  
स्फुरितविततजिह्वः, शुक्लदंष्ट्राचतुष्कः ।

अभिपतति सरोषो, जिह्विताध्मातकुक्षि-

215

र्भुजगपतिरयं मे<sup>१</sup> मार्गमाक्रम्य सुप्तः ॥ १२ ॥

अपि चेदम् ।

स्खलति चरणं भूमौ न्यस्तं, न चार्द्रतमा मही

स्फुरति नयनं, वामो बाहुर्मुहुश्च विकम्पते ।

शकुनिरपरश्चायं तावद्विरौति हि नैकशः

220

कथयति महाघोरं मृत्युं न चात्र विचारणा ॥ १३ ॥

सर्वथा देवताः स्वस्ति करिष्यन्ति ।

शोधनकः । एदु एदु अज्जो । इमं अधिअरणमण्डवं प-  
विसदु अज्जो (४७) ।

चारुदत्तः । प्रविश्य समन्तादवलोक्य । अहो अधिकरण- 225  
मण्डपस्य परा श्रीः । इह हि

मयीति । मालिनी च्छन्दः । भिन्नः कज्जलराशिर्मध्येधिकनील  
इत्यत आह भिन्नेति । नीलाञ्जनं कज्जलम् । अयं यः सर्पो मे  
मार्गमाक्रम्य सुप्तः स विनिहतेत्यादिषड्विशेषणविशिष्टो मय्यभिपत-  
तीत्यन्वयः । जिह्विता वक्रिता ध्माता शब्दिता च कुक्षिर्येनेत्यर्थः  
॥ १२ ॥ स्खलतीति । हरिणीप्लुता च्छन्दः । स्पष्टम् ॥ १३ ॥

शोध०—(४७) एत्वेत्वार्यः । इममधिकरणमण्डपं प्रविशत्वार्यः ।

१ विनिहत H. २ शुक्लः D. ३ जिह्विता० G. ४ ते H. ५ तावत् om. B (a).  
६ महामृत्युं घोर B (a); मेहामृत्युघोर (?) H. ७ अधिश्रलण AB (abcd)  
DE. ८ मण्ड marg. पं B (d).

चिन्तासक्तनिमग्नमन्त्रिसलिलं, दूतोर्मिशङ्काकुलं,  
पर्यन्तस्थितचौरनक्रमकरं, नागाश्चहिंसाश्रयम् ।

230 नानावाशककङ्कपक्षिरुचिरं, कायस्थसर्पास्पदं,  
नीतिक्षुण्णतटं, च राजकरणं हिंसैः समुद्रायते ॥ १४ ॥

भवतु । प्रविशज्जिरोघातमभिनीय सवितर्कम् । अहह इदमपरम् ।

सव्यं मे स्पन्दते चक्षुर्विरौति वायसस्तथा ।

पन्थाः सर्पेण रुद्धोयं स्वस्ति चास्मासु दैवतैः ॥ १५ ॥

तावत्प्रविशामि । इति प्रविशति ।

235 अधिकरणिकः । अयमसौ चारुदत्तः । य एषः

चारु०—चिन्तेति । राजकरणमधिकरणम् । कचित्तु राजभवन-  
मिति पाठः स्फुट एव । तद्धिंसैर्हिंसारुचिभिर्नरैरुपलक्षितं समुद्रायते ।  
समुद्र इवाचरति समुद्रायते । 'कर्तुः क्यङ्' इति सूत्रेण क्यङ् । चि-  
न्तायामासक्ता निमग्ना मन्त्रिण एव सलिलानि यत्र तत्तथा । दूता  
'वकीला' एवोर्मयो महातरंगाः शङ्काश्च तैराकुलम् । परितः स्थिताश्चारा  
मटा एव नक्ता मकराश्च यत्र तत् । येषां पादाधस्ताद्बद्ध्या दीयन्ते ते  
नागा गजा अश्वाश्च त एव हिंसास्तेषामाश्रयः स्थानमित्यर्थः । ना-  
ना बहुप्रकारा वाशकाः शब्दं कुर्वाणाः कर्णेजयाः (पाः) पिशुना एव क-  
ङ्कपक्षिणस्तैरुचिरम् । वाशु शब्दे धातुः । नीतिरेव क्षुण्णं चूर्णीकृतमु-  
च(च्च)नीचं तटं यत्र तत्तथा । [ शार्दूलविक्रीडितं छन्दः ] ॥ १४ ॥  
सव्यमिति । अनुष्टुप् । दैवेनेति दैवतोस्मासु स्वस्ति चास्तु ॥ १५ ॥

१ सलिलं om. D. २ चारु० B (b) G. ३ नागाश्च ? B (a); नागाश्च B (d).  
४ हिंसा० D. ५ वासकं D; वासकं H. ६ भवनं B B (ad) EK. ७ स्पन्दति  
मे B (ad). ८ विरेतिर्वा० H. ९ om. B (a). १० दैवताः GK. ११ आधि० D  
Here as well as throughout the next two pages.



घोणोन्नतं मुखेमपाङ्गविशालनेत्रं

नैतद्भिः भाजनमकारणदूषणानाम् ।

नागेषु गोषु तुरगेषु तथा नरेषु

नह्याकृतिः सुसदृशं विजहाति वृत्तम् ॥ १६ ॥

चारुदत्तः । भो, अधिकृतेभ्यः स्वस्ति । हंहो नियुक्ता, 240

अपि कुशलं भवताम् ।

अधिकरणिकः । ससंभ्रमम् । स्वागतमार्यस्य । भद्र शो-  
धनक, आर्यस्यासनमुपनय ।

शोधनकः । आसनमुपनीय । एदं आसनं । एतथ उववि-  
सदु अज्जो (४८) ।

245

चारुदत्तः । उपविशति ।

शकारः । सक्रोधम् । आंगदेशि ले ईरियआवादआ आ-  
गदेशि । अहो णाए ववहाले । अहो धम्मे ववहाले । जं एदोह

घोणोन्नतमिति । घोणा नासोन्नता यं(य)त्र तन्मुखमपाङ्गविशा-  
लनेत्रं चास्ति । एतच्चारुदत्तरूपमकारणानां कारणशून्यानां दूषणानां  
दोषाणां भाजनं पात्रं हीति निश्चयेन नास्ति । आकृतिः स्वरूपं सुसदृशं  
स्व(स्वा)नुरूपं वृत्तमाचरणम् । [ वसन्ततिलकं वृत्तम् ] ॥ १६ ॥

शोध०—( ४८ ) एतदासनम् । अत्रोपविशत्वार्यः ।

१ मुखमपणं ? H. २ नैतद्भिभाज० AB B (abcd). ३ om. B (a). ४ एदं B (b). ५ आसनं BCFJ. ६ अज्जे AB (c). ७ आगदेशि B. ८ रे AB (abcd) D. ९ इत्थिआ० AB (abcd) CDGJK ; figure 2 after घादभा G. १० अहो .....हाले om. B (a). ११ जं एव अण्णाह AB (bc) ; ०एअं अण्णाह B (d) ; णएअ अण्णाह ( =नैतदन्यस्य ) D ; जं एअदाह CJ ; जं एअं अण्णाह EK ; एअ अण्णाह F ; जं एअअण्णाह G ; जं ण अइअं ? H.

इन्धियापादंआह आगणे दीअदि । सर्गवम् । भोदु । णं  
250 दीअदु (४९) ।

अधिकरणिकः । आर्यं चारुदत्त, अस्ति भवतोस्या  
आर्याया दुहित्रा सह प्रसक्तिः प्रणयः प्रीतिर्वा ।

चारुदत्तः । कस्याः ।

अधिकरणिकः । अस्याः । इति वसन्तसेनाभातरं दर्शयति ।

255 चारुदत्तः । उत्थाय । आर्ये, अभिवाद्ये ।

वृद्धा । जाद, चिरं मे जीव । स्वगतम् । अअं सो चारु-  
दत्तो । सुनिक्खित्तं कखु दारिअए जोव्वणं ( ५० ) ।

अधिकरणिकः । आर्य, गणिका तव मित्रम् ।

चारुदत्तः । लेज्जां नाटयति ।

शका०—( ४९ ) आगतोसि रे स्त्रीधातक आगतोसि । अहो  
न्यायो(य्यो) व्यवहारो । अहो धर्मो(म्यो) व्यवहारो । यदेतदन्यस्य  
स्त्रीधातकस्यासनं दीयते । सर्गवम् । भवतु । ननु दीयताम् ।

वृद्धा—( ५० ) तात, चिरं मे जीव । अयं स चारुदत्तः ।  
सुनिक्षिप्तं खलु दारिकया यौवनम् ।

१ इन्धिय B (ac) CDFJK ; इन्धियो B (b); इन्धित्ता B (d); इन्धित्या E;  
इन्धित्ता G. २ घातुकाह AB (bed) EGK; घातुका० DFH; घादकाह J.  
३ दिज्जादि B (a). ४ सगव्वम् AB (bc) K; सगच्छं pr. m. corr. सगव्वम् B  
(d). ५ om. B (d). दीयदु twice G. ६ प्रसक्तः B B (abd) GK; प्रक्तः E.  
७ चिरं ? AB (bc) C; pr. m. correct चिरं B (d). ८ om. K. ९ निक्षिप्तं  
AB (bc). १० दारिया B (b). ११ This direction and next speech of  
चकार om. H.

शकारः ।

260

लज्जाए भीलुदाए वा

चालित्तं अलिण णिगूहिदुम् ।

इअं मालिअ अत्थकालणाए

णिगूहिदिणं तं हि भट्टके ॥ १७ ॥ (५१)

श्रेष्ठिकायस्यौ । अज्ज चारुदत्त, भणाहि । अलं ल-265

ज्जाए । व्यवहारो क्खु एसो ( ५२ ) ।

चारुदत्तः । संलज्जम् । भो अधिकृता, मया कथमीदृशं  
वक्तव्यं यथा गणिका मम मित्रमिति । अथवा यौवनमत्रा-  
पराध्यति न चौरिच्यम् ।

शका०—(५१) [ लज्जाए इति । ] लज्जयाथ वा भीरुतया वा  
चारित्रमलीकं निगूहितुं स्वयं स्त्रीं मारयित्वार्थकारणाय निगूहति-  
न तद्धी(दि) भट्टकः [ वैतालीयं छन्दः ] ॥ १७ ॥

श्रे० का०—(५२) आर्य चारुदत्त, भण । अलं लज्जया ।  
व्यवहारः खल्वेषः ।

१ लज्जाए आदु भीलु० B (a) DEFGK. २ अलिण B (abcd). ३ निगूहिदुं? B (bc); निगूहदु B; निगूहिदुं B (a); निगूहीदुं B (d); निगूहिदुं E; निगूहिं K. ४ सअं B (a) D; सयं B (b) EK. ५ इत्थिअं मालिय B (a) DE; इत्थिए मालि० G; इत्थिअं मालिअ K. ६ अत्थकालणाए निगूहिदि B (a) DGJK which has अच्छ for अत्थ; ०णिगेण्हदि B. ७ तं ण म० B; नतं म० B (a); न ते हि० C; नातं म० B (b); णहि म० K. ८ भट्टको AB (bc); भट्टके B (a) CJ; भट्टके B (d) E; भट्टको F; नट्टके K. ९ om. B. १० कृते AB; (bcd) G; कृत K. ११ ०वम् B (bd) EK.

270 अधिकरणिकः ।

व्यवहारः सवित्रोयं त्यज लज्जां हृदि स्थिताम् ।

ब्रूहि सत्यमलं धैर्यं छलमत्र न गृह्यते ॥ १८ ॥

अलं लज्जया । व्यवहारस्त्वां पृच्छति ।

चारुदत्तः । अधिकृत, केन सह मम व्यवहारः ।

275 शकारः । साटोपम् । अले मए शह ववहाले ( ५३ ) ।

चारुदत्तः । त्वया सह मम व्यवहारः सुदुस्सहः ।

शकारः । अले इइथिआघादआ, तं तादिशि लअण-  
शदभूँशणिअं वशन्तशेणिअं मालिअ शम्पदं कवडैकावडिके  
भैविअ णिगूहेशि<sup>१</sup> ( ५४ ) ।

280 चारुदत्तः । असंबद्धः खल्वसि ।

अधिकरणिकः । आर्य चारुदत्त, अलमनेन । ब्रूहि  
सत्यम् । अपि गणिका तव मित्रम् ।

चारुदत्तः । एवमेव ।

अधि०— व्यवहार इति । अनुष्टुप् । स प्रसिद्धः । शास्त्रे लोके  
चेत्यर्थः ॥ १८ ॥

शका०—( ५३ ) अरे मया सह व्यवहारः ।

शका०—( ५४ ) अरे स्त्रीघातक, तां तादृशीं रत्नं(त्न)शतभूष-  
णां वसन्तसेनां मारयित्वा साम्प्रतं कपटकापटिको भूत्वा निगूहसि ।

१ आधि० D; From आधि० to मम व्यवहारः (L. 274) om. E. २ सवित्रोयं AB (c) EG; प्रायं DH. ३ ऽकृते B (a). ४ om. AB (bcd) D. ५ अए B; अये B (bd); ववहाले AB (c). ६ अए BK; Om. B (a); अये DH; ओषे G. ७ इत्थिआ० AB (abc) CDGJK; इत्थिआदआ B (d). ८ om. B B (a); तंतादि D. ९ लयण K. १० भूषणियं AB (bc) K; भूषणीअं B (d); भूषिअं DH. ११ कावडिके K. १२ भविअ G. १३ णि D. १४ व्वम् B. DFGK; From this to ब्रवीमि (L. 289) om. G.

अधिकरणिकः । आर्य, वसन्तसेना क ।

चारुदत्तः । गृहं गता ।

285

श्रेष्ठिकायस्यौ । कथं गदा, कदा गदा, गच्छन्ती वा  
केण अणुगदा (५५) ।

चारुदत्तः । स्वगतम् । किं प्रच्छन्नं गतेति ब्रवीमि ।

श्रेष्ठिकायस्यौ । अज्ज, कधेहि (५६) ।

चारुदत्तः । गृहं गता । किमन्यद्ब्रवीमि ।

290

शकारः । मम केलकं पुष्पकैलण्डकजिण्णुज्जाणं पवे-  
शिअ अत्थणिमित्तं बाहुपाशवलक्कालेण मालिदा । अए शम्पदं  
वदशि घलं गदे त्ति (५७) ।

चारुदत्तः । आः असंबद्धप्रलापिन्,

अभ्युक्षितोसि सलिलैर्न बलाहकानां

295

चाषाग्रपक्षसदृशं भृशमन्तराले ।

श्रे० का०—( ५५ ) कथं गता, कदा गता, गच्छन्ती वा  
केनानुगता ।

श्रे० का०—( ५६ ) आर्य, कथय ।

शका०—( ५७ ) मदीयं पुष्पकरण्डकजीर्णोद्यानं प्रवेदयार्थनिमित्तं  
बाहुपाशवलात्कारेण मारिता । अये साम्प्रतं वदसि गृहं गतेति ।

चारु०—अभ्युक्षितोसीति । चाषस्य पक्षिणः पक्षामं तत्सदृश-

१ गच्छन्ती DH. २ केरकं B (a); केवलं H. ३ करण्डक AB (abc) E;  
करण्ड B (d); करण्डअ D. ४ om. E. ५ चाषाग्र AB (cd) F; बाष्पाग्र?  
K. ६ मन्तरा ते BEK; मन्तरालं D.

मिथ्यैतदाननमिदं भवतस्तथाहि

हेमन्तपद्ममिव निष्प्रभतामुपैति ॥ १९ ॥

अधिकरणिकः । जनान्तिकम् ।

300

तुलनं चाद्रिराजस्य समुद्रस्य च तारणम् ।

ग्रहणं चानिलस्येव चारुदत्तस्य दूषणम् ॥ २० ॥

प्रकाशम् । आर्यचारुदत्तः खल्वसौ । कथेमिदमकार्यं  
करिष्यति । घोणेत्यादि (पृ० ३९५ श्लो० १६) पठति ।

शकारः । किं पक्खवादेण ववहाले दीशदि (५८) ।

305

अधिकरणिकः । अपेहि मूर्ख ।

वेदार्थान् प्राकृतस्त्वं वदसि न च ते जिह्वा निपतिता

मध्याह्ने वीक्षसेर्कं नै तव सहसा दृष्टिर्विचलिता ।

मपि मेघानां बिन्दुभिर्नाभ्युक्षितः सिक्तोसि । उक्ष सेचने । अन्तराले  
गगने । सर्वं मिथ्या वदसि । अतः पापिनस्ते मुखं मलिनमित्याह ।  
मिथ्यैतदाननमित्यादिना । [ वसन्ततिलकं छन्दः ] ॥ १९ ॥

अधि०—अकृतपापस्य सप्रभं मुखमिदं दृश्यतेतश्चारुदत्तस्य दूष-  
णमसंभवप्रस्तमित्याह । तुलनमिति ॥ २० ॥ घोणेत्यादीति 'घो-  
णोन्नतं मुखम्' इति श्लोकमित्यर्थः ।

शका०—(५८) किं पक्षपातेन व्यवहारो दृश्यतां(ते) ।

अधि०—वेदार्थानिति । प्राकृतो नीचः । असौ पाणिः । देहं  
हरति भूरिति भूमिर्विदीर्य कुतो न त्वां गिलनीत्यर्थः । [ सुमधुरा  
वृत्तम् ] ॥ २१ ॥

१ निःप्रभता K. २ वानिलस्ये० E. ३ कथमकार्यं B B (n). ४ om. AB  
(c) DF. ५ दीशदि G. ६ आवि० D. ७ अपेहि B (abd) DEG. ८ कृतं त्वं ?  
K. ९ निपतिति K. १० वीक्षसे० B (d); ०सेर्कं K. ११ तव न B (n)

दीप्तोऽग्नौ पाणिमन्तः क्षिपसि स च ते दग्धो भवति नो  
चारिष्याच्चारुदत्तं वलयसि न ते देहं हरति भूः ॥२१॥

आर्यचारुदत्तः कथमकार्यं करिष्यति ।

310

कृत्वा समुद्रमुदकोच्छ्रयमावशेषं

दत्तानि येन हि धनान्यनपेक्षितानि ।

स श्रेयसां कथमिवैकनिधिर्महात्मा

पापं करिष्यति धनार्थमवीरजुष्टम् ॥ २२ ॥

शकारः । किं पक्षवादेण व्यवहारे दीर्घादि ( ५९ ) । 315

वृद्धा । हंदास, जो दाणिं पासीकृतं सुवर्णभण्डं रत्नं  
चोरेहिं अवहदं त्ति तस्स कारणो चदुस्समुत्सारभूदं रज-  
णावलिं देदि सो दाणिं अत्थकल्लवत्तस्स कारणो इमं अक-  
ज्जं करोदि । हा जादे, एहि मे पुत्ति ( ६० ) । इति रोदिति ।

कृत्वेति । उदकेनोदकस्य वोच्छ्रय उच्चैव शेषो यस्य तं समुद्रं  
समुद्रस्योदकमहत्तयैव महत्त्वं न पुनः संपद्भिरित्यर्थः । यद्विरैर्न  
जुष्टं सेवितं पापम् । [ वसन्ततिलकं वृत्तम् ] ॥ २२ ॥

शका०—( ५९ ) किं पक्षपातेन व्यवहारो वृद्धये ।

वृद्धा—( ६० ) हताश, य इदानीं न्यासीकृतं सुवर्णभण्डं रात्रौ  
चौरैरपहतमिति तस्य कारणाच्चतुःसमुद्रसारभूतां रत्नावलीं ददाति  
स इदानीमर्थकल्यवर्तस्य कारणादिदमकार्यं करोति । हा जाते,  
एहि मे पुत्रि ।

१ दीप्तोऽग्नौ ? H. २ न च ते तन्क्षणं दद्यतेसौ BDEFK. ३ वलयसि K. ४ आर्य  
corr. अर्य B (d). ५ कथमयमकार्यं AB (bed) DEFG ; कथमकार्यमयं K.  
J. ६ अन्यनिपेक्षितानि H ; अन्यपेक्षितानि J. ७ यैदात्मा K. ८ मवीरजुष्टं G ; मवीर-  
जुष्टम् AB (bc) J. ९ दीर्घादि A. १० हंदास AB (abc). ११ अकिदं B (a); पासीकृतं  
D. १२ रत्नो D. १३ ददि BG ; वदति H. १४ कालं AB (abc) D;  
कारणा om. दो B (d); काला E. १५ अत्थकारणादो B; अत्थकालः B (a).  
१६ कारणा E; काला K. १७ जाद B B (ad) EK. १८ पुन G. १९ रोदति J.

320 अधिकरणिकः । आर्य चारुदत्त, किमसौ पद्भ्यां गतो-  
त प्रवहणेनेति ।

चारुदत्तः । ननु मम प्रत्यक्षं न गता । तन्न जाने किं  
पद्भ्यां गतोत प्रवहणेनेति ।

प्रविश्य सामर्थ्यं

325 वीरकः ।

पादप्पहारपरिभवविमानणाबद्धगुरुवैरस्स ।

अणुसोअन्तस्स ईयं कथं पि रंत्ती पभादा मे ॥ २३ ॥

ता जाव अधिअरणमण्डवं उवैसप्पामि । प्रवेष्टकेन । सुहं अज्ज-  
मिस्साणं (६१) ।

330 अधिकरणिकः । अये, नगररक्षाधिकृतो वीरकः ।  
वीरक, किमागमनप्रयोजनम् ।

वीरकः । ही ही बन्धनभेदणसम्भमे अज्जकं अण्णे-

वीर०—(६१) पादप्रहारेति । आर्या च्छन्दः । पादप्रहारपरि-  
भवविमाननाबद्धगुरुवैरस्य । अनुशोचत इयं कथमपि रात्रिः प्र-  
भाता मे ॥ २३ ॥ तद्यावदधिकरणमण्डपमुपसर्पामि । सुखं शुभ-  
मिति वार्यमिश्राणाम् ।

वीर०—(६२) ही ही बन्धनभेदनसंभ्रमे आर्यक्रमन्वेषय-  
न्नपवारितं प्रवहणं व्रजतीति विचारं कुर्वन्नन्वेषयन् अरे, त्वयाप्यालो-  
कितं मयाप्यालोकितव्यमिति भणन्नेव चन्दनमहत्तरकेण पादेन ता-

१ Whole speech om. B (a). २ सामर्थ्यं B (a); सामर्थ्यं B (d) K.  
३ वीरकः twice H. ४ विमानिणा DH. ५ लद्ध (= लब्ध B B (abd). ६ गुरुभ  
D. ७ सो अयं तस्स B (a). ८ इयं B B (d) DH. ९ वि B (d); वि D.  
१० सति H. ११ उव° om. B (a). १२ प्रविष्ट° B B (abd) EHK.  
१३ आधि° D. १४ om. B (d). १५ om. AB (c) J. १६ बन्धनभेदं अज्जकं  
K; ०मभण° D; ०संभवे G. १७ अकज्जं B (a); अज्जाकं B (b). १८ अणे° H.



सन्तो 'ओवाडिदं पवहणं वैचदि त्ति विआरं' केरन्तो अण्णेसन्तो  
अरे, तुए वि आलोइदे मए वि आलोइदव्वो त्ति भणन्तो ज्जेव्व  
चन्दणमहत्तरण पादेण ताडिदो म्हि । एदं सुणिअ अज्जमिस्सा ३३५  
प्रमाणं (६२) ।

अधिकरणिकः । भद्र, जानीषे कस्य तत्पवहणमिति ।

वीरकः । ईमस्स अज्जचारुदत्तस्स । वसन्तसेणा आरूढा  
पुष्पकरण्डकजिण्णुज्जाणं कीलिदुं णीअदित्ति पवहणवाहं-  
एण कहिदं (६३) ।

340

शकारः । पुणो वि शैदं अज्जेहि<sup>१३</sup> (६४) ।

अधिकरणिकः ।

एष भो निर्मलज्योत्स्नो राहुणा ग्रस्यते शशी ।

जलं कूलावपातेन प्रसन्नं कलुषायते ॥ २४ ॥

डितोस्मि । एतच्छ्रुत्वार्यमिश्राः प्रमाणम् ।

वीर०—(६३) अस्वार्यचारुदत्तस्य । वसन्तसेनारूढा पुष्पकर-  
ण्डकजीर्णोद्यानं कीडितुं नीयत इति पवहणवाहकेन कथितम् ।

शका०—(६४) पुनरपि श्रुतमर्थैः ।

अधि०—एष भो इति । अनुष्टुप् । एष चारुदत्तः । अप्रस्तुतप्र-  
शंसालंकारः ॥ २४ ॥

१ ओवाडि० AB (bcd) F; ओहारिअं B; सुओवाडिदं E; अनुष्वाडिदं K.  
२ वज्जदि B (a); वट्टदि K. ३ केरन्तो K. ४ अलो० CJ. ५ चत्तलण AB  
(abcd) DE. ६ इदमस्स B (a). ७ आउढा AB (c). ८ पुष्प० B (b).  
९ कालिदुं E. १० णिअदि E. ११ वाहुण H. १२ सुदं AB (abcd) D.  
१३ अज्जमिस्सोहि B B (a). १४ ०ज्योओ E. १५ अलं DF.

३४५ वीरक, पश्चादिह भवतो न्यायं द्रक्ष्यामः । य एषोधि-  
कौरणद्वार्यश्चस्तिष्ठति तमेनमारुह्य गत्वा पुष्पकरण्डकोद्यानं  
दृश्यतामस्ति तत्र काचिद्विपन्ना स्त्री न वेति ।

वीरकः । जं अज्जो आणवेदि । इति निष्क्रान्तः । प्रविश्य च ।  
गदोम्हि तहिं । दिट्ठं च मए इत्थिआकलेवरं सावदेहिं वि-  
३५० लुप्पन्तं (६५) ।

श्रेष्ठिकायस्थौ । कथं तुए जाणिदं इत्थिआकलेवरं  
त्ति (६६) ।

वीरकः । सावसेसेहिं केसेहत्थपाणिपादेहिं उवेल-  
क्खिदं मए (६७) ।

३५५ अधिकराणिकः । अहो धिक् वैषम्यं लोकव्यवहारस्य ।  
यथा यथेदं निपुणं विचार्यते  
तथा तथा संकटमेव दृश्यते ।

वीर०—( ६५ ) यदार्य आज्ञापयति । गतोस्मि तत्र । दृष्टं च  
मया स्त्रीकलेवरं श्वापदैर्विलुप्तम् ।

श्रेष्ठी(ष्ठि)०—( ६६ ) कथं त्वया ज्ञातं स्त्रीकलेवरमिति ।

वीर०—( ६७ ) सावशेषैः केशहस्तपाणिपादैरुपलक्षितं मया ।

अधि०—यथेति । व्यवहारस्य न्यायस्य नीतयः सुसन्नाः ।

१ om. B (a). २ °करणे BFG. ३ तत्रास्ति G. ४ स्त्री विपन्ना B B (a). ५ From this to कलेवरं ति (L. ३५१) om: E. ६ om: B (d).  
७ इत्थिआ°AB (c) D; इच्छिआ° B (d) K. ८ साहदे° H. ९ विलुप्पं AB (c) DF; विलुप्पत्तं B (d) K. १० कलेवरत्ति DK. ११ सावसेहिं D. १२ °पाणिपादरहिं AB (bed) DEFG; पाणिपादेहिं B (a) K. १३ उप० B (d) EK. १४ om. B (d).

अहो सुसन्ना व्यवहारनीतयो

गतिस्तु गौः पङ्कगतेव सीदति ॥ २५ ॥

चारुदत्तः । स्वगतम् ।

360

यथैव पुष्पं प्रथमे विकाशे

समेत्य पातुं मधुपाः पतन्ति ।

एवं मनुष्यस्य विपत्तिकाले

छिद्रेष्वनर्था बहुलीभवन्ति ॥ २६ ॥

अधिकरणिकः । आर्य चारुदत्त, सत्यमभिधीयताम् । 365

चारुदत्तः ।

दुष्टात्मा परगुणमत्सरी मनुष्यो

रागान्धः परमिह हन्तुकामबुद्धिः ।

किं यो यद्वदति मृषैव जातिदोषा-

तद्ग्राह्यं भवति न तद्विचारणीयम् ॥ २७ ॥ 370

अपि च ।

योहं लतां कुसुमितामपि पुष्पहेतो-

राकृष्य नैव कुसुमावचयं करोमि ।

यत्प्राप्तं तत्कर्तव्यमेवेत्यर्थः । अत एवाह । मतिरिति । ब्राह्मणत्वाद्दी-  
त्यर्थः । [ वंशस्थमिदं छन्दः ] ॥ २९ ॥

चा०-यथैवेति । पुष्पं पातुं पतन्ती (ती) त्यन्वयः । [ उपजा-  
तिछन्दसा श्लोकः ] ॥ २६ ॥

अधि०-दुष्टात्मेति । प्रहर्षिणी च्छन्दः । स्पष्टम् ॥ २७ ॥  
योहमिति । [ वसन्ततिलकं वृत्तम् ] ॥ २८ ॥

सोहं कथं भ्रमरपक्षरुचौ सुदीर्घे

375

केशे प्रेगृह्य रुदतीं प्रमदां निहन्मि ॥ १८ ॥

शकारः । हंहो अधिअलणभोइआ, किं तुम्हे पक्खवा-  
देण ववहालं पेक्खध । जेण अज्ज वि एशे हँदाशचालुदत्ते  
आशणे धालीअदि (६८) ।

अधिकरणिकः । भद्र शोधनक, एवं क्रियताम् ।

380

शोधनकस्तथा करोति ।

चारुदत्तः । विचार्यतां भो अधिकृताः, विचार्यताम् ।

इत्यासनादवतीर्य भूमावुपविशति ।

शकारः । स्वगतम् । सहर्षं नर्तित्वा । ही अणेण मैए कडे  
पावे अण्णइश मँइतके णिवैडिदे । ता जहिं चालुदत्ताके उव-  
385 विंशेदि तहिं हँगे उवविशामि । तथा कृत्वा । चालुदत्ता, पेक्ख  
पेक्ख मं । ता भण भण मैए मँलिदे त्ति ( ६९ ) ।

शका०—( ६८ ) हंहो अधिकरणभोजकाः , किं युष्माकं  
( यूयं ) पक्षपातेन व्यवहारं पश्यत । येनाद्याप्येष हताशचारुदत्त  
भासने धार्यते ।

शका० — ( ६९ ) ही अनेन । मदीयच्छद्मकरणेनेत्यर्थः । मया  
कृतं पापमन्यस्य मस्तके निपतितम् । तद्यत्र चारुदत्त उपविशति  
तत्राहमुपविशामि । चारुदत्त, पश्य माम् । तद्गण भण मया मारितेति ।

१ विगृह्य B B (abd) K. विग्रह्य E. २ अधि० D. ३ हदास D; हदाशे K.  
४ चारुदत्ते D. ५ धालदि E. ६ अधिकृते B (a). ७ om: D. ८ अण्णेण० B.  
९ om: B (d) E. १० मत्थके AB (bc) G; मण्थके B (a); मस्तके B (d).  
११ निवैडिदे CJ. १२ चालुदत्ते B (d); चारुदत्त K. १३ विंशेदि K. १४ हगे  
AB (bcd) DEK. १५ चारुद० DEK. १६ om: E. १७ om: B (a).  
१८ माडिदेत्ति AB (c) DF; मालिदत्ति B; माडिदत्ति B (abd) EGK.

चारुदत्तः । भो अधिकृताः, दुष्टात्मेति पूर्वोक्तं (श्लो० २७)

पठति । सनिश्वासं स्वगतम् ।

मैत्रेय भोः, किमिदमद्य ममोपघातो

हा ब्राह्मणि, द्विजकुले विमले प्रसूता ।

390

हा रोहसेन, नहि पश्यसि मे विपत्तिं

मिथ्यैव नन्दसि परव्यसनेन नित्यम् ॥ २९ ॥

प्रेषितश्च मया तद्वार्त्तान्वेषणाय मैत्रेयो वसन्तसेनासकाशं  
शकटिकानिमित्तं च । तस्य प्रदत्तान्यलंकरणानि प्रत्यर्पयि-  
तुम् । तत्कथं चिरयते ।

395

ततः प्रविशति गृहीताभरणो विदूषकः ।

विदूषकः । पेसिदोम्हि अज्जचारुदत्तेण वसन्तसेनास  
आसं तहिं अलंकरणाइं गेण्हिअ । जथा अज्ज मित्तेअ, वसन्तसे-  
णाए वैद्धो रोहसेणो अत्तणो अलंकारेण अलंकरिअ जणणीस-  
आसं पेसिदो । इमस्स आहरणं दादव्वं ण उणे गेण्हिदव्वं । ता 400

चारु०— विदूषकं मित्रं स्मृत्वाह । मैत्रेयेति । धूतानाम्नीं पत्नीं  
स्मृत्वाह ब्राह्मणीति । रोहसेनः पुत्रः । परेण व्यसनेनोपलक्षितोपि  
त्वं नित्यं मिथ्यैव नन्दसि । [पूर्वोक्तं छन्दः] ॥ २९ ॥

विदू०— (७०) प्रेषितोऽस्म्यर्थं चारुदत्तेन वसन्तसेनासकाशं  
तत्रालंकरणानि गृहीत्वा । यथार्थं मैत्रेय, वसन्तसेनाया (नया) वत्सो  
रोहसेनो लंकारेणालंकृत्य जननीसकाशं प्रेषितः । अस्या [आ] भरणं  
दातव्यं न पुनर्गृहीतव्यम् । तत्समर्पयेति । तथा वद्वसन्तसेनासकाशमेव

१ ब्राह्मणी K. २ निजकुले K. ३ परिव्यसनेन B (d). ४ प्रत्यर्पितुम् DH.  
५ वसन्तसेना E. ६ लंकरणानि B (d) GK. ७ वत्स DA. ८ om: AB (bc) D.  
९ अलंकिदो K. १० om: E.

समप्नेहि त्ति । ता जाव वसन्तसेणासआसं उजेव्व गच्छामि ।  
 परिक्रम्यावलोक्य चाकाशे । कैधं भाव रेभिलो । भो भाव रेभिल,  
 किं निमित्तं तुमं उव्विग्गो उव्विग्गो विअ लक्खीअसि ।  
 आकर्ण्य । किं भणासि पिअवअस्सो चारुदत्तो अंधिअरणमण्डवं  
 405 सेंहावीअदि त्ति । ता णं हु अप्पेण कज्जेण होदव्वं । विचिन्त्य ।  
 ता पच्छा वसन्तसेणासआसं गमिस्सं । अधिअरणमण्डवं दाव  
 गमिस्सं । परिक्रम्यावलोक्य च । इदं अधिअरणमण्डवं । तां जाव  
 पविसामि । प्रविश्य । सुहं अधिअरणभोईआणं । कहिं मम  
 पिअवअस्सो (७०) ।

410 अधिकरणिकः । नन्वेष तिष्ठति ।

गच्छामि । अस्य रोहसेनस्य दातव्यमाभरणं त्वया गृ(घ)हीतुं योग्यं  
 नेत्यर्थः । रोहसेनखेलनमृच्छकटिकापूरितानीमानीभूषणानि वसन्तसे-  
 नयेत्यादि स्मरणीयम् । तेषामेषां बहुत्वात्प्रत्यर्पणम् । वसन्तसेनया  
 तु सुवर्णशकटिकायै रुदतो रोहसेनस्य लालनं कृतमित्यादि ध्येयम् ।  
 किंनिमित्तं त्वमुद्दिम उद्दिम इव लक्ष्यसे । किं भणासि प्रियवयस्यश्चारु-  
 दत्तोधिकरणमण्डपं सहावीअदि आहूयते इति । तन्न खल्वल्पेन  
 कार्येण भवितव्यम् । तत्पच्छा पश्चात् । वसन्तसेनासकाशं गमिष्या-  
 मि । अधिकरणमण्डपं तावद्गमिष्यामि । अयमधिकरणमण्डपः । तद्या-  
 वत्प्रविशामि । सुखमधिकरणभोजकानाम् । कुत्र मम प्रियवयस्यः ।

१ च om. B B (ad). २ कथं B (n). ३ रेभिलः AB (abcd). ४ निमित्तं  
 AB (c). ५ उपा(उण)तुमं B (a). ६ उव्विग्गाड० AB (bc) G. उव्विग्गो B (d).  
 ७ उव्विग्गो B (d) om. DHK. ८ om: B B (a). ९ अज्जचारुदत्तो BB  
 (a). १० अधिअरणं B B (a). ११ सहावीअसि B (d); सेंहावीअति E. १२ नहुप्पेण  
 D. १३ भोई B B (a). १४ भोईआणं H. \* One leaf from this missing E.

विदूषकः । वअस्स, सोत्थि दे' (७१) ।

चारुदत्तः । भविष्यति ।

विदूषकः । अवि क्खेमं दे (७२) ।

चारुदत्तः । एतदपि भविष्यति ।

विदूषकः । भो वअस्स, किंनिमित्तं उड्विग्गो उड्विग्गो 415

विअ लक्खीअसि । कुदो वा सङ्गाइदो (७३) ।

चारुदत्तः । वयस्य,

मया खलु नृशंसेन परलोकमजानता ।

स्त्री रतिर्वाविशेषेण शेषमेवोभिधास्यति ॥३०॥

विदूषकः । किं किम् (७४) ।

420

चारुदत्तः । कर्णे । एवमेवम् ।

विदूषकः । को एवं भणादि (७५) ।

विदू०— ( ७१ ) वयस्य, स्वस्ति ते ।

विदू०— ( ७२ ) अपि क्षेमं ते ।

विदू०— ( ७३ ) भो वयस्य, किंनिमित्तमुद्दिष्ट उद्दिष्ट इव लक्ष्यसे । कुतो वाहुतः ।

चारु०—मया खल्विति । अनुदुप् ॥ ३० ॥

विदू०— ( ७४ ) किं ( किं किम् ) ।

विदू०—(७५) क एव(व) भणति ।

१ भो B (a); भोदु B (d). २ तदपि D. ३ वयस्य AB (bc) CFJ. ४ उप  
after निमित्तं B B (a). ५ उड्विग्ग B B (ad) G. om. D K. ६ सङ्गाविदो  
DHK. ७ आविशेषेण B B (abd) GK. ८ om. B (d) K. ९ एवमेति BB (a).

चारुदत्तः । संज्ञया शकारं दर्शयति । नन्वेष तपस्वी हेतु-  
भूतः कृतान्तो मां व्याहरति ।

425 विदूषकः । जैनान्तिकम् । एवं कीर्त्तं ण भणीअदि गेहं  
गेदे ति (७६) ।

चारुदत्तः । उच्यमानमप्यवस्थादोषात्र गृह्यते ।

विदूषकः । भो भो अज्जा, जेणं दाव पुरंटावणवि-  
हारारामदेउलेतडागेकूवेज्जेवेहिं अलङ्किदा णेअरी उज्जइणी  
430 सो अणीसो अत्थकल्लेवत्तकारणादि एरिसं अकज्जं अणुचिट्ठ-  
दि ति । सकोधम् । अरेरे काणेलीसुदा, राअदेशालसण्ठाणआ,

चारु०—कृतान्तो यमराजः । व्याहरन्ति(ति) । वसन्तसेना  
मया मारितेति वदतीत्यर्थः ।

विदू०—( ७६ ) एव(वं) किमर्थं न भण्यते गृहं गतेति ।  
चारु०—अवस्थाया दारिद्र्यरूपायाः । दोषात् ।

विदू०—( ७७ ) भो भो आर्याः, येन तावत्पुरस्थापनविहारा-  
रामदेवालयतडागकूपयूपैरलंकृता नगर्युज्जयिनी सोनीशौर्यकल्य-  
वर्तकारणादीदृशमकार्यमनुविश्वीति । पुरस्थापनं पुरावस्थितिः । वि-  
हारो जैनमन्दिरम् । आराम उपवनम् । अरे रे काणेलीसुव(त),

१ संज्ञा? J. २ निर्दिशति B B (a). ३ om. B B (a). ४ एदं B B (ad) K. ५ कीर्त्त K. ६ गदेति BFK; गदेति H. ७ जेन CJ; तेण B (d). ८ जाव D; ताव H. ९ पुरत्तावण AB (c) DF; ० त्यावण B (b). १० विविहा० K. ११ देउल AB (bc); देउलेहिं B B (a). १२ तडागकूवेहिं B B (a); ० कूवेहि marg. १३ वज्ज B (d). १४ ० ज्जेहिं सोहिअणअरी &c. K. १५ om. B B (a). १६ उज्जअणी AB B (abcd) FG; उज्जइणी H. १७ om. B B (ad); ० अणो(=जनः) DH. १८ कलवत्त B (d). १९ काल० K; कारणदो AB (ac); कारणएरि० B (d). २० ईदिसं BDG; इदीसं K. २१ ० चिट्ठिदि ति B (ad). २२ ० साल B; ० साल K.



दुस्संकणआ, किदजणदोसभण्डेआ, बहुसुवण्णमण्डिदमैकड-  
आ, भण भण मम अग्गदो । जो दाणिं मम पिअवअस्सो कुसु-  
मिदं माधवीलदं पि आअट्टिअ कुमुमावचअं ण करेदि कदा  
वि आअट्टिदाए पल्लवच्छेदो भोदि त्ति सो कथं ऐरिसं अकज्जं 435  
उहअलोअविरुद्धं करेदि । चिट्ठे रे कुट्टिणिउत्ता, चिट्ठे जाव  
एदिणा तव हिअअकुडिलेण दण्डअट्टेण मत्थअं दे सदखण्डं  
करेमि (७७) ।

शकारः । सकोधम् । शुणन्तु शुणन्तु अज्जमिश्रां । चालु-  
दत्ताकेण शैहं मम विवादे ववहाले वा । ता कीरा एशे काक- 440

राजश्यालसंस्थानक, दुःशङ्कन, कृतजनदोषभाण्ड, बहुसुवर्णमण्डित-  
मर्कटक, भण भण ममायतः । य इदानीं मम प्रियवयस्यः कुसुमिता-  
(तां) माधवीलतामप्याकृष्य कुसुमावचयं न करोति कदाप्याकृ-  
ष्टतया पल्लवच्छेदो भवतीति स कथमीदृश अ(म)कार्यमुभयलो-  
कविरुद्धं करोति । तत्र रे कुट्टिनीपुत्र, यावदेतेन तव हृदयकुटि-  
लेन दण्डकाष्ठेन मस्तकं ते शतखण्डं करोमि ।

शका०— (७८) शृण्वन्तु शृण्वन्त्वार्यमिश्राः । चारुदत्तकेन

१ दुस्संखणआ AB (abc) FGK ; उस्सं B ; उस्सुहखलआ J. D. २ मण्डआ AB (abc) D (=भाण्ड AB (c); मण्डणआ G. ३ मण्डिदा मक्क H ; om: K. ४ मक्कडअ AB (bc) D. ५ नण मम? K. ६ लदं वि B (a) H. ७ आअविअ BF (=आकृष्य AB (c); आअट्टिअ B (b); आवविअ H ; आआरिअ K. ८ चयं AB (bc) K. ९ आअधत्ताए AB (c) F (=आकृष्टतया); आअट्टिदाए B (a) DH ; इत्ताए B (b) G ; अअवत्ताए K. १० छेअ AB (c); छेओ B (bd) DFH K. ११ एसं (रि om:) B (a) ; इदीसं K. १२ कुट्टिणि B (a) D ; उट्टिणि G. १३ चिट्ठिचिट्ठ BB (a); om: AB (bcd) D. १४ कट्ठे B (a) D. १५ मळअं B (d) H. १६ सुणन्तु AB (abcd) K ; सुणंदु DH. १७ मिस्सा AB (abcd) K. १८ चारु AB (abc) DK. १९ सह H. २० मह K.

पदशीशमेरुतका मैम शिले शदखण्डे कलेदि । मा दाव । ले  
दाशीए उता, दुष्टवदुवका (७८) ।

विदूषकः । दण्डकाष्ठमुग्रम्य पूर्वोक्तं पठति ।

शकारः । सक्रोधमुत्थाय ताडयति ।

445 विदूषकः । प्रतीपं ताडयति ।

अन्योन्यं ताडयतः । विदूषकस्य कक्षादेशादाभरणानि पतन्ति ।

शकारः । तानि गृहीत्वा दृष्ट्वा ससाध्वसम् । पेक्खन्तु पेक्खन्तु  
अज्जा । एदे कखु ताए तवशिणीए केलका अलंकाला । चारुदत्त-

सह मम विवादो व्यवहारो वा । (ता) तत् । किमर्थमेष काक-  
पदशीर्षमस्तको दुष्टबदुवको मम शिरः शतखण्डं करोति । मा  
तावत् । रे दास्याः पुत्र, दुष्टबदुवक ।

विदू०-पूर्वोक्तं भो भो अज्जा इति । अरे रे काणेलीसुतेत्यादि च ।

शका०-(७९) पश्यन्तु पश्यन्त्वार्याः । एते खलु तस्यास्तप-  
स्विन्या अलंकाराः । तस्या वसन्तसेनायाः । (तपस्विन्याः) शो-  
च्यायाः । केलका तदीया इत्यर्थः । अस्य चारुदत्तस्य । अर्थकल्यव-  
र्तस्य कारणाय । एषा मासिता व्यापादिता च । एषा वसन्तसेनेत्यर्थः ।

१. °मस्तका AB (bcd) K; मत्थका B (a) J; मत्थआ DH. After this  
add दुष्टबदुका AB (c) FG; दुष्टवदुका B (b); दुष्टवदुवका B (d). उडुवदुआ  
DH. २ मए B (a) K. ३ शीक्षे B (d). ४ °खण्डं B (a). ५ कलेशि B  
B (a). ६ अले D. ७ दासीपुत्ता G. ८ दुष्ट AB (abcd) DGJK. ९ °वदुका  
AB (c); °वदुष्टका B (b); °वदुवका B (d); °वदुआ D; °वदुका K. १० For  
पूर्वोक्तं &c. एदिगा तव &c. last page D. ११ From धमुत्था...ध्वसम् (L. 447)  
om: B (a). १२ कखु DJ. १३ om: B B (abd) GK; पेक्खंदु पे° DH.  
१४ तवस्सीए AB (bc); तवस्तिणीए DH. १५ °कारा BDK.

मुद्दिश्य । इमंश अत्थकल्लवत्तश कालणादो एशा मालिदा  
वावादिदा अ (७९) ।

450

अधिकृताः सर्वेधोमुखाः स्थिताः ।

चारुदत्तः । जनान्तिकम् ।

अयमेवविधे काले दृष्टो भूषणविस्तरः ।

अस्माकं भाग्यवैषम्यात्पतितः पातयिष्यति ॥ ३१ ॥

विदूषकः । भो कीसं भूदत्थं ण गिवेदीअदि (८०) । 455

चारुदत्तः । वयस्य,

दुर्वलं नृपतेश्चक्षुर्नैतत्तत्त्वं निरीक्षते ।

केवलं वदतो दैन्यमश्लाघ्यं मरणं भवेत् ॥ ३२ ॥

अधिकरणिकः । कष्टं भोः कष्टम् ।

अङ्गारकविरुद्धस्य प्रक्षीणस्य बृहस्पतेः ।

460

ग्रहोयमपरः पार्श्वे धूमकेतुरिवोत्थितः ॥ ३३ ॥

चारु०—अयमेवमिति । अनुष्टुप् । पतितः विदूषककक्षादेशात् ।  
भां पातयिष्यति ॥ ३१ ॥

विदू०—(८०) भो किमर्थं भूतार्यो न निवेद्यते ।

चारु०—दुर्वलमिति । अनुष्टुप् । मया न मारितेनि वदतः ॥ ३२ ॥

अधि०—अङ्गारकोति । अङ्गारक(को) मङ्गलस्तेन सह विरु-  
द्धस्य । अङ्गारको विरुद्धो यस्येति सम्यगर्थः । इयमप्रस्तुतप्रशंसा-  
लंकातिः । अङ्गारक इव शकारः । बृहस्पतिवच्चारुदत्तः । विदूष-  
ककक्षादेशादलंकारपातो धूमकेतुरिवेत्यादि ध्येयं धीवरैः(?) ॥ ३३ ॥

१ ०स्स K. २ कालणा एशा B ; काणाए एशा B (d) ; कालणाए एशा AB (abc) DFG. ३ अधिकृता AB (cd) ; अधिकरणिकाः B ; आवि० B (b).  
४ दष्टे (sic.) K. E continues from this. ५ कीश AB (abcd) DEK.  
६ गिवेदीयादि AB (bc) ; °यति K. ७ निरीक्ष्यते? G. ८ om: B (d).

श्रेष्ठिकायस्थौ । विलोक्य वसन्तसेनामातरमुद्दिश्य । अव-  
हिदा दाव अज्जा एदं सुवण्णभण्डअं अवलोएदु सो ज्जेव्व  
एसो ण वेत्ति ( ८१ ) ।

465 वृद्धा । अवलोक्य । सरिसो एसो । ण उण सो ( ८२ ) ।

शकारः । आं वुड्डकुट्टणि, अक्खीहिं मन्तिदं वाआए  
मूकिदम् ( ८३ ) ।

वृद्धा । हदास, अवेहि ( ८४ ) ।

श्रेष्ठिकायस्थौ । अप्पमत्तं केधेहि सो ज्जेव्व एसो ण  
470 वेत्ति ( ८५ ) ।

वृद्धा । अज्ज, सिप्पिकुसलदाए ओवन्धेदि दिट्ठि । ण  
उण सो ( ८६ ) ।

श्रे० का०—( ८१ ) अवहिता तावदायैतत्सुवर्णभाण्डमवलोक-  
कतां तदेवैतन्नवेति ।

वृद्धा—( ८२ ) सदृश एषः । न पुनः सः ।

शका०—( ८३ ) आं वृद्धकुट्टिनि, अक्षिभ्यां मन्त्रितं वाचा  
मूकितम् ।

वृद्धा—( ८४ ) हताश, अपेहि ।

श्रे० का०—( ८५ ) अप्रमत्तं कथय स एवैष न वेति । एषोलंकारः ।

वृद्धा—( ८६ ) आर्य, शिल्पिकुशलतयावबध्नाति दृष्टिम् । न  
पुनः सः ।

१ om: B B (a). २ अवलोअदु AB (bcd) DEK. ३ Four speeches om: G.  
४ विलोक्य B B (a). ५ एसो twice AB (bcd); om: B (a) H. ६ om: B (a);  
आ: B (d); आ EK. ७ ०कुट्टिणि B (a) D. ८ अवक्खीहि DH. ९ मन्तिदं DH.  
१० Pr. m. मूकिदं corr. शूकिदं B (d); शूकिदं E. ११ कहेहि D. १२ अज्जा  
B (b). १३ सिप्पि०? B (a). १४ ओवन्धे दिट्ठि AB (c) CJ.

अधिकरणिकः । भन्ने, अपि जानास्येतान्याभरणानि ।  
वृद्धा । णं भणामि । णे हु ण हु अण्णदो अह कंदा  
वि सिप्पिणा घडिदो भवे (८७) । 475

अधिकरणिकः । पश्य श्रेष्ठिन्,

वस्त्वन्तराणि सदृशानि भवन्ति नूनं  
रूपस्य भूषणगुणस्य च कृत्रिमस्य ।

दृष्ट्वा क्रियामनुकरोति हि शिल्पिवर्गः

सादृश्यमेव कृतहस्ततया च दृष्टम् ॥ ३४ ॥ 480

श्रेष्ठिकार्यस्थौ । अज्जचारुदत्तस्स केरकांइ ऐंदाइं (८८) ।

चारु<sup>१२</sup>दत्तः । न खलु न खलु ।

श्रेष्ठिकायस्थौ । ता कस्स (८९) ।

वृद्धा- (८७) ननु भणामि । न खलु न खलु अन्यतोय  
कदापि केनापि शिल्पिना घटितो भवेत् ।

अधि०-वत्स्व(स्त्व)न्तराणीति । कृतहस्तता शिल्पकुशलता  
हस्तलाघवमित्यर्थः । अत एव 'कृतहस्ततया रिपुकुलमिषुवर्षेणाभि-  
पात्य' इत्युक्तं दशकुमारे (प्रथमोच्छ्वासेपहारवर्मकृते धनमित्रवर्णने) ।  
हस्तशब्देन हस्तादिशिल्पम् । कृतपदेन बहुव्रीहिः । [वसन्ततिलकमिदं  
छन्दः] ॥ ३४ ॥

श्रे० का०-(८८) आर्यचारुदत्तस्य केरकाणि तदीयान्येतानि ।

श्रे० का०-(८९) तदा कस्य ।

१ एना० B (d). २ ण हु once AB (c) D; णं हु H. ३ अण्णदो (=अन्यतः) AB (c); अण्णणदो B (b); अभिणादो B (l); अण्णदो H. अणभिजाणिदो J. ण भणिदो K. ४ अहभ B (d). ५ केणावि सि० AB (c) DGK. केणवि सि० B (bd). ६ घडिदा AB (bc); घडिदा DF; पडिदा H. ७ शिल्प०? AB (bc). ८ हत० G. ९ om: B (d). १० केरकाणि AB (bcd) DEFGK. केरणाणि B (a): ११ पदाणि AB (bcd) DEKG; पदानि F. १२ Two speeches om: G.

चारुदत्तः । इहात्रभवत्या दुहितुः ।

485

श्रेष्ठिकायस्थौ । कथं एदाइं ताए विओअं गदाइं (१०) ।

चारुदत्तः । एवं गतानि । आं इदम् ।

श्रेष्ठिकायस्थौ । अज्ज चारुदत्त, एत्थ सच्चं वत्तेवं ।

पेक्ख पेक्ख ।

सच्चेण सुहं कखुं लब्भइं सच्चालावि ण होइं पावं ।

490 सच्चं ति दुव्वेवि ओक्खरा मा सच्चं ओल्लिएण गुहोहि ॥३५॥ (११)

चारु०— अत्रभवत्याः पूज्यायाः ।

श्रे० का०—(१०) कथमेतानि तस्या वसन्तसेनायाः वियोगं गतानि ।

चारु०— एवं गतानीति । सुवर्णशकटि(का)यै रोदनं कुर्वन्रो-  
हसेनः समलंकृत्य प्रेषितो वसन्तसेनयेत्यादि सर्वमेवंपदस्यार्थः ।  
आमङ्गलिकारे । इदं यदुक्तं तदिदं वृत्तान्तजातमित्यर्थः ।

श्रे० का०—(११) आर्य चारुदत्त, अत्र सत्यं वक्तव्यम् ।  
पदय पदय । सत्येनेति । सत्येन सुखं खलु लभ्यते सत्यालापे न भवति  
पापकम् । सत्यमिति द्वे अप्यक्षरे मा सत्यमलीकेन गूहय । असत्येन  
सत्यं मा गूहोहि । मा गोपयेत्यर्थः ॥ ३५ ॥

१ विभार्थ AB (c). २ सर्वं B (a). ३ वत्तस्स? K. ४ om; B (a); खु D.  
५ लभइ AB (ac); लज्ज (भ?) इ B (b); लब्भइ B (d) H; लइइ G. ६ सच्चालावे  
AB (bc) DK. ७ होइ E. ८ पादइ B (a); पावए B (d) EGK. पावं H,  
पादइ J. ९ सच्चंति AB (c) DEG. (=सत्यमिति) AB (c); सच्चति B (d)  
FH. १० वेवि om; दु AB (c) DG. ११ अक्खला AB (abcd) D.  
१२ ओल्लिए B (a); om; ण G. १३ गुहोहि AB (bc) D; णिगुहोहि B (a).

चारुदत्तः । आभरणान्याभरणानीति । न जाने । किं  
स्वस्मद्ब्रूहादानीतानीति जाने ।

शकारः । उज्जाणं प्रवेशिअ पहमं मालेशि । कंबडका-  
वडिआए शैम्पदं णिगूहेशि (९२) ।

अधिकरणिकः । आर्य चारुदत्त, सत्यमभिधीयताम् । 495

इदानीं सुकुमारेस्मिन्निःशङ्कं कर्कशाः कशाः ।

तव गात्रे पतिष्यन्ति सहास्माकं मनोरथैः ॥ ३६ ॥

चारुदत्तः ।

अपापानां कुले जाने मयि पापं न विद्यते ।

यदि संभाव्यते पापमपापेन च किं मया ॥ ३७ ॥ 500

स्वगतम् । न च मे व्रतन्तसेनाविरहितस्य जीवितेन कृत्यम् ।

प्रकाशम् । भोः, किं बहुना ।

मया किल नृशंसेन लोकद्वयमजानता ।

स्त्री रतिश्च विशेषेण शेषमेषोभिधास्यति ॥ ३८ ॥

चारु०—आभरणानि भूषणानि । इमान्याभरणानि उदरदरीप-  
रिपूरणकरणानीत्यर्थः । इति न जाने । ‘डुभूञ्’ धारणपोषणयोः ।

शका०—( ९२ ) उद्यानं प्रवेक्ष्य प्रथमं मारयसि । कपटका-  
पटिकतया साम्प्रतं निगूहसि गोपयसि ।

अधि०—इदानीमिति । ‘कशा तुरगघातिनी’ इति कोशः ॥ ३६ ॥

चारु०—अपापानामिति ॥ ३७ ॥ मया किलेति । ‘नृशंसे घात-  
(तु) कः क्रूरः’ [इत्यमरः] । एष राजदयालः । शकार इत्यर्थः ॥ ३८ ॥

१ पठ्यं AB (c); पठ्ये B (b). २ कडवाकाव० B (d). ३ संपदं D.  
४ निःशङ्काः B (a). ५ सदा B (a) K. ६ खलु B (d). ७ द्वयलोकं B (a);  
परलोक B (d). ८ रत्नं च B (ad) EK.

505

शकारः । वावादिदा । अले, तुमं पि भण मए वावादि-  
देत्ति (९३) ।

चारुदत्तः । त्वयैवोक्तम् ।

शकारः । शुण्णध शुण्णध भैरटालका । एदेण मालिदा ।  
एदेण ज्जेव्व । शंशए छिण्णे । एदइशं दलिइचालुदत्तइश  
510 शालीले दण्डे धालीअदु (९४) ।

अधिकरणिकः । शोधनक, यथाह राष्ट्रियः । भो  
राजपुरुषाः, गृह्यतामयं चारुदत्तः । राजपुरुषा गृह्णन्ति ।

वृद्धा । प्रसीदन्तु प्रसीदन्तु अज्जमिस्सा । जो दां व चोरेहिं  
अवेहदस्स । इत्यादि पूर्वोक्तं पठति । तौ यदि वावादिदा मम दारिआ

शका०— ( ९३ ) व्यापादिता । अरे, त्वमपि भण मया  
व्यापादितेति ।

शका०— ( ९४ ) शृणुत शृणुत भट्टारकाः । एतेन मारिता ।  
एतेनैव । संशये(यः) छिन्ने(जः) । एतस्य दरिद्रचारुदत्तस्य शरीरे  
दण्डो धार्यताम् ।

वृद्धा—( ९५ ) प्रसीदन्तु प्रसीदन्त्वर्थमिभ्राः । यस्तावच्चौरैर-  
पहतस्येत्यादि पूर्वोक्तमिति । हदाश, जो दाणिं नाशिकदं सुवण्ण-  
भण्डअं रत्तिं चोरेहिं अपहदं त्ति तस्स कालणादो चदुःस-  
मुइसारभूदं रअणावलिं देदि सो दाणिं अत्थकल्लवत्तस्स कालणादो

१ वि D. २ om: B B (a). ३ भट्टा० AB (abc) CDJK; भट्टालभा B;  
भट्टालभा B (d) H. ४ शिलए छिणि K: J. ५ एदस्स C. ६ चालुदत्ताह BDFGK;  
चारुदत्ताह E. ७ शालीले B (d); शालीले EGK. ८ न धाली० B B (a) EK;  
न धाली० B (d). ९ प्रसी० प्रसी० J. १० दाणिं B B (a). ११ अवहसंति तस्स  
&c., whole as given before instead of इत्यादि पूर्वोक्तं &c. ??? १२ ता जादे दां  
rest om: B (d).



वैवादिदा । जीवेदु मे दीहाऊ । अण्णं च । अत्थिपच्चत्थिण्णं 515  
ववहारो । अहं अत्थिणी । ता सुञ्चध एदं (९५) ।

शकारः । अवेहि गर्भदाशि, गच्छ । किं तव  
एदिणा (९६) ।

अधिकरणिकः । आर्ये, गम्यताम् । हे राजपुरुषाः,  
निष्क्रामयतैनानाम् ।

520

वृद्धा । हा जाद, हा पुत्तअ (९७) । इति रुदन्ती निष्क्रान्ता ।

शकारः । स्वगतम् । कडं मए ऐददश अत्तणो ओल्लिशं ।  
शैम्पदं गच्छामि (९८) । निष्क्रान्तः ।

अधिकरणिकः । आर्य चारुदत्त, निर्णये वयं प्रमाणम् ।  
शेषे तु राजा । तथापि शोधनक, विज्ञाप्यतां राजा पालकः । 525

अयं हि पातकी विप्रो न वच्यो मनुरव्रवीत् ।

इदं अकज्जं करेदि । इदं पूर्वोक्तमित्यर्थः (पृ० ४०१ वृद्धाभाषणम्) ।  
तदा यदि व्यापादिता मम दारिका व्यापादिता । जीवतु मे दीर्घायुः ।  
अन्यच्च । अर्थप्रत्यर्थिनोर्व्यवहारः । न चाहमर्थिनी । तन्मुञ्चतेतम् ।

शका०—( ९६ ) अपेहि गर्भदाशि, गच्छ । ( किं ) तवैतेन ।

वृद्धा—( ९७ ) हा तात, हा पुत्रक ।

शका०—(९८) कृतं मयैतस्यात्मनः सदृशम् । साम्प्रतं गच्छामीति ।

अधि०—अयं हीति । [अनुदुप् । ] श्लोकः ॥ ३९ ॥

१ तहावि B B (a). २ जीवेदु B ; जीवेदु D. ३ अण्णं K. ४ अत्थिपच्च  
B B (ad). ५ ववहारे K. ६ ण अ अहं AB (bc) DK ; ण अहं B (d) E.  
७ अवेहि ? D. ८ °दासि CJ. ९ तैनम् AB (bcd). १० डल B (a); पुत्तअ G.  
११ रुदन्ती ? D. १२ एददस CJ. १३ एसलिसं B (a) ; सलिसं K. १४ सवदं  
pr. m. corr. सएदं ? B (d). १५ इति निष्क्रा० BDH. १६ om. B B (a).

राष्ट्रादस्मात्तु निर्वास्यो विभवैरक्षतैः सह ॥ ३९ ॥

शोधनकः । जं अज्जो आणवेदि । इति निष्क्रम्य पुनः

प्रविश्य सास्रम् । अज्जा, गेदम्हि तहिं । राआ पालओ भणादि ।  
 530 जेण अत्थकल्लवत्तस्स कारणादो वसन्तसेणा वावादिदा, तं  
 तहिं जेव आहरणाइं गले बन्धिअ डिण्डिमं ताडिअ दक्खि-  
 णमसाणं णेइअ मूले भज्जेथ त्ति । जो को वि अवरो एरिसं  
 अकज्जं अणुचिट्ठदि सो एदिणा सणिआरदण्डेण सांसी-  
 अदि (९९) ।

535 चारुदत्तः । अहो अविमृष्यकारी राजा पालकः ।  
 अथवा ।

ईदृशे व्यवहाराग्नौ मन्त्रिभिः परिपातिताः ।

स्थाने खलु महीपाला गच्छन्ति कृपणां देशाम् ॥४०॥

शोध०—( ९९ ) यदार्य आज्ञापयति । आर्याः, गतोस्मि तत्र ।  
 राजा पालको भणति । येनार्थकल्यवत्तस्य कारणाद्वसन्तसेना व्यापा-  
 दिता, तं तत्रैवाभरणानि गले बन्धयित्वा डिण्डिमं ताडयित्वा दक्षिण-  
 श्मशानं नीत्वा शूले भज्जतेति । यः कोप्यपर ईदृशमकार्यमनुतिष्ठति  
 स एतेन सनिकारदण्डेन शास्यते ।

चारु०—ईदृशे इति । श्लोकः । स्थाने योग्यमित्यर्थः । 'युक्ते

१ रक्षितैः H. २ om: AB (c). ३ गदम्हि । तहिं राआ &c. AB (abc).  
 ४ लाआ AB (abcd) D. ५ वत्तदश AB (bc) DE. ६ कालणादो B (a);  
 कारणा om: दो K. ७ वसन्त° AB (bc). ८ ताइं DJ. ९ आहल° AB  
 (abcd). १० डिण्डिमं? AB (c). ११ om: AB (c); ताडिअ अ DH.  
 १२ मसाणं B (a). १३ णइय AB (bcd). १४ शूले AB (abcd). १५ परिसं  
 मकज्जमणं &c. D. १६ अकज्जणुचि° B (d). १७ सासि° AB (ac). १८ अवि-  
 वेको विमृश्य AB (bc) DE GK; अविवेको in marg. before विमृश्य B (d); अवि-  
 मृश्य B; अविवेको अविमृ° K. १९ श्रियम् AB (c) DF.

अपि च ।

ईदृशैः श्वेतकाकीयै राज्ञः शासनदूषकैः ।

540

अपापानां सहस्राणि हन्त्यन्ते च हतानि च ॥ ४१ ॥  
सखे मैत्रेय, गच्छ । मैद्वचनादम्बामपश्चिममभिवादयस्व ।  
पुत्रं च मे रोहसेनं परिपालयस्व ।

विदूषकः । मूले छिण्णे कुदो पादवस्स पालणं(१००) ।

चारुदत्तः । मा मैवम् ।

545

नृणां लोकान्तरस्थानां देहप्रतिकृतिः सुतः ।

मयि यो वै तव स्नेहो रोहसेने स युज्यताम् ॥ ४२ ॥

हे साम्प्रतं स्थाने' इत्यमरः । कृपणां दीनाम् । नारकीया इ(मि)-  
त्यर्थः ॥ ४० ॥ ईदृशैरिति । श्लोकः । श्वेतकाकीयैः श्वेतकाक-  
सदृशैः । इवार्थे छः । उत्पातकल्पैरित्यर्थः । राज्ञः शासनस्य दूषकैः  
पापात्मभिर्मन्त्रिभिः ॥ ४१ ॥ अम्बा चारुदत्तमाता ।

त्रिदू०— (१००) मूले छिन्ने कुतः पादपस्य पालनम् ।

चारु०— नृणामिति । श्लोकः । देहस्य प्रतिकृतिः प्रतिमा ।  
द्वितीयो देह इत्यर्थः । तथा च श्रुतिः । 'सा जाया जाया भवति  
यदस्यां जायते पुनः' इति । 'अङ्गदङ्गनात्संभवसि हृदयादधिजायसे ।  
आत्मा वै पुत्रनामासि स जीव शरदः शतम्' इति च ॥ ४२ ॥

१ श्वेत? AB (c); °काकीयैः DH; श्वेत० K. २ मम वच० B (d). ३ अम्बा  
मम पश्चिम० D; अम्बामपि मम अभि० K. ४ स्व om. D. ५ परिपालणं B B  
(a). ६ लोकोत्तर० G. ७ यस्तव BCDFK.

विदूषकः । भो वैअस्स, अहं ते पिअवअस्सो भविअ तुण  
विरहिदैइ पाणाइ धरेमि ( १ ) ।

550 चारुदत्तः । रोहसेनमपि तावद्दर्शय ।

विदूषकः । एवम् । जुज्जदि ( २ ) ।

अधिकरणिकः । भद्र शोधनक, अपसार्यतामयं वैदुः ।

शोधनकस्तथा करोति ।

अधिकरणिकः । कः कोत्र भोः । चाण्डालानां दीय-  
555 तामादेशः ।

इति चारुदत्तं विमृज्य निष्क्रान्ताः सर्वे राजपुरुषाः ।

शोधनकः । इदो आअच्छदु अज्जो ( ३ ) ।

चारुदत्तः । सकरुणम् । मैत्रेयं भोः, किमिदमद्य । इत्यादि  
पठति ।

560

आकाशे ।

विदू०— ( १ ) भो वयस्य, अहं ते प्रियवयस्यो भूत्वा त्वया  
विरहितान्प्रागान्धारयामि ।

विदू०— ( २ ) एवम् । युज्यते ।

शोध० — ( ३ ) इत आगच्छत्वार्थः ।

१ om: B B (a); भो वयस्य CJ. २ विअव<sup>०</sup> B (a). ३ विरहिदै BB (abcd) DEK. ४ पाणाइ B (d). ५ च ताव<sup>०</sup> DH. ६ बहि B (b); वाहकः AB (c) DF. ७ भो AB (c). ८ चाण्डाला<sup>०</sup> J. ९ विसर्ज्य AB (bcd) DEHK. १० मैत्रेयस्यमेवंविधे काले इत्या<sup>०</sup> AB (bc) ?; योयमेवं &c. A; मैत्रेयमभोः किदं B (a); किमिदं इत्यादि only अद्य om: B; मैत्रेय योयमेवंविधे &c....पातयिष्यति whole for भो...पठति D. ११ पृच्छति K. १२ आकाशे पठति DH.

विषसलिलतुलाग्निप्रार्थिते मे विचारे

क्रकंचमिह शरीरे वीक्ष्य दातव्यमद्य ।

अथ रिपुवचनाद्वा ब्राह्मणं मां निहंसि

पतसि नरकमध्ये पुत्रपौत्रैः समेतः ॥ ४३ ॥

अयमागतोऽस्मीति । निष्क्रान्ताः सर्वे ।

565

व्यवहारो नाम नवमोङ्कः समाप्तः ।

चारु०—मैत्रेय भोरिति पूर्वोक्तं पद्यमित्यर्थः [ पृ० ४०७  
श्लो० २९ ] । विषेति । मालिनीच्छन्दः । विषं च सलिलं च तुला  
च अग्निश्च एभिः प्रार्थिते विचारे परीक्षायां सत्यमपि इह शरीरेद्य  
क्रकं(क)चं दातव्यम् । अथ पुनः रिपोः शकारस्य राजदयालस्य ।  
राजानं पालकं प्रत्युक्तिरियम् । विषं भक्षयित्वापि न मृतश्चेद्विष-  
परीक्षा । विषेण शपथ इत्यर्थः । अग्निना तु प्रसिद्धैव परीक्षा । तुला-  
परीक्षापि स्फुटा शास्त्रे । एवमादि । ज्ञेयं विशैरिति ।

इति श्रीमृच्छकटिकप्रकरणव्याख्यायां सुवर्णालंकरणाख्यायामन-  
न्तमङ्गलावासवसन्तसेनामोटनो(न)मिथ्यापराधचारुदत्तनिग्रहो नाम  
नवमोङ्कः समाप्तिमापत् ।

१ पुषाग्नि B (a). २ कवच ? C. ३ मा B (d). ४ स्मि । इति नि० B. ५ इति  
मृच्छक० ..... यां व्यव० B; इति मृच्छ.....के प्रकरणे D; कप्रकरणे H.  
६ om: BD.

## अथ दशमोङ्कः ।

ततः प्रविशति चाण्डालद्वयेनानुगम्यमानश्चारुदत्तः ।

उभौ । तर्किं न कलअ कालण णववहबन्धणअणे णिउणा ।

अइलेण शीशछेअणसूलालोवेषु कुशलम्ह ॥ १ ॥

ओशलध अज्जा, ओशलध । एंशे अज्जचोलुदत्ते ।

दिण्णेकलवीलदामे गहिदे अम्हेहिं वज्जपुल्लिशोहिं ।

दीवे व्वं मन्दणेहे थोअं थोअं खअं जादि ॥ २ ॥ (१)

सिन्दूरोद्भासिगण्डः कलयतु पठतां मङ्गलं वक्रतुण्डः ।

उभौ । चाण्डालावित्यर्थः । (१) तर्किं नेति । आर्या छन्दः ।

[तर्किं न कलय कारणं नववधबन्धनगणे (?) निपुणौ] । अचिरेण शीर्ष-

च्छेदनशूलारोपेषु कुशलौ स्वः ॥ १ ॥ अपसरत आर्याः, अपसरत ।

एष आर्यचारुदत्तः । दिण्णेति । आर्या छन्दः । दत्तकरवी-

रदामा गृहीत आवाभ्यां वध्यपुरुषाभ्याम् । दीप इव मद-

(न्द)स्नेहः स्तोत्रं स्तोत्रं अयं याति । दाम माला ॥ २ ॥

१ इति H. २ चाण्डाल G. ३ तर्किं AB (c); तर्किण B; तर्किण B (a); तर्किण D. तर्किण G; तर्कि HK. ४ कलअद का० AB (c) G; कललण का० B (a) कलअद कालण DH. ५ णववहबन्धण अणो B (b); बन्धअणे B (a) EK; बन्धअं अणे B (d). ६ ऐलेण H. ७ सीस० AB (bc) D; सीसछेदण B (a); सीस० G. सीस० B (d) K. ८ सूलालोवेषु AB (bcd) DEK; सूलाललोवेषु B (a). ९ कुशलं छ B (a). १० एसे C; एवसे K. ११ चारुदत्ते AB (abcd); चारुदत्ते DK. १२ दिण B (a). १३ कलवीड and वीड AB (abcd) DFEK. १४ हेहि B (d) CJ. १५ वज्ज० EK. १६ पुल्लेशोहिं AB (abcd) CDEK; पुल्लिसिक्तं B (b). १७ जेज्ज AB (c) FG. दिवेव H; दिवेवि K. १८ णेहो B (d); णेहिने D; णेहिने H. १९ थोअ थोअ B (a); थोअं थोअं K. २० जाइ D; जाइ EH; जाइ EK.

चारुदत्तः । सविषादम् ।

नयनसलिलसिक्तं पांशुहृक्षीकृताङ्गं  
पितृवनछमनोभिर्वैष्टितं मे शरीरम् ।

विरसमिह रैटन्तो रक्तगन्धानुलिप्तं 10

बलिमिव परिभोक्तुं वायसास्तर्कयन्ति ॥ ३ ॥

चाण्डालौ । ओशलध अज्जा, ओशलध ।

किं पेक्खध छिज्जन्तं शप्पुलिशं कालपैलशुधौलाहिं ।

शुअणशउणाधिवासं सज्जनपुलिशदुमं एदं ॥ ४ ॥

आअच्छ ले चालुदत्ता, आअच्छ (२) । 15

चारुदत्तः । पुरुषभोग्यानामैचिन्त्याः खलु व्यापाराः ।

यदहमीदृशीं दशामनुप्राप्तः ।

सर्वगात्रेषु विन्येस्तै रक्तचन्दनहस्तकैः ।

इमशानस्य । सुमनोभिः पुष्पैः । विरसं रुक्षं यथा स्यात्तथा रटन्तो  
वायसाः काकास्तर्कयन्त्युत्प्रेक्षन्त इत्यर्थः ॥ ३ ॥

चाण्डा०—(२) अपसरत आर्याः, अपसरत । किं पेक्खधेति ।  
आर्या छन्दः । किं पश्यत । छिज्जन्तं छिद्यमानम् । सत्पुरुषं कालप-  
रशुधाराभिः । सज्जनशकुनाधिवासं सज्जनपुरुषद्रुममेतम् ॥ ४ ॥  
आगच्छ रे चारुदत्त, आगच्छ ।

चारु०—सर्वेति । अनुष्टुप् । हस्ता इव हस्तका हस्तचिह्नानि ।

१ °रुक्षी० B B (ad) D. २ लरटयन्तो B (b); रटन्तो pr. m. लटन्तो? B (d);  
लगन्तो G. ३ चाण्डालौ GK. ४ शप्पुलिशं वज्जन्तं B B (a). ५ काल B (a).  
६ परशु AB (bc) D; पुरुष G. ७ धलपहिं B; धारापहिं B (h); धाराहिं AB  
(od) DF. ८ सज्जणा० AB (abc) D. ९ वासं B (d) E. १० आगच्छ रे  
चारुदत्त आगच्छ B (a); आअच्छ B (d) K. ११ भावानां K. १२ मकिचिन्त्याः  
A (bcd) DEFGK. १३ विन्येस्तैः D.



पिष्टचूर्णावकीर्णश्च पुरुषोऽहं पशुकृतः ॥ ५ ॥

20 अग्रतो निरूप्य । अहो, तारतम्यं नराणाम् । सकरुणम् ।

अमी हि दृष्ट्वा मेदुपेतमेत-

न्मर्त्यं धिगैस्त्वित्युपजातर्वाणाः ।

अशक्नुवन्तः परिरक्षितुं मां

स्वर्गं लभस्वेति वदन्ति पौराः ॥ ६ ॥

25 चाण्डालौ । ओशालध अज्जा, ओशलध । किं पेक्खध ।

इन्दे प्यवाहिअन्ते गोप्पसवे शङ्कमं च तालाणं ।

शुपुलिशपाणविपत्ती चत्तालि इमे ण दट्ठव्वा ॥ ७ ॥ (३)

इवार्थे कन् । पिष्टचूर्णाभ्यामवकीर्णो व्याप्तः । पिष्टं तण्डुलानाम् ।  
चूर्णं तिलानाम् । अपशुः सन् पशुर्यथा संपद्यते तथा कृतः पशुकृतः ।  
पशुर्देवीबलिदानाय छागादिः ॥ ५ ॥ तारतम्यं भेदः । अमी हीति ।  
मयोपेतं प्राप्तं तन्निरपराधवधादि दुःखम् । दृष्ट्वा । मर्त्यं मरणधर्मा-  
णम् ॥ ६ ॥

चाण्डाल०-(३) अपसरत आर्याः, अपसरत । किं पश्यत ।  
इन्दे इति । आर्या उन्दः । इन्द्रः प्रवाहमानो ( गो ? ) गोपस-  
व संक्रमश्च ताराणाम् । सुपुरुषप्राणविपत्तिश्चत्वार इमे ( चत्वार्ये-  
तानि ) न द्रष्टव्याः (व्याप्ति) ॥ ७ ॥

१ om: B. २ मम देहमेतं B B (a); मम देहमेतं B (d) E. ३ धिगस्ति H.  
४ °खेदः B B (ad) E. ५ ओशल० B (b). ६ पराहिअन्ते AB (c) F;  
पराहि० BDK; प्यवाहिअन्ते B (a); पदाहि० H. ७ गोप्पसवे pr. m. स B (d).  
८ सकरुणं CJ, निपश्यन् K. ९ शुपुलिश AB (c) F; सपुलिश B (a); शुपुलिश B  
(bd); सपुलिश D.



एकः । हण्ड आहीन्ता, पेक्ख पेक्ख ।

णअलीपेधाणभूदे वज्झीअन्ते कर्दन्तअण्णाए ।

किं लुअदि अन्तलिकखे आदु अणब्भे पडदि वज्जे ॥ ८ ॥ (४) 30

द्वितीयः । अँले गोहा,

णं अँ लुअदि अँन्तलिकखे णेअ णेअब्भे पडदि वज्जे ।

महिलासमूहमेहे निवँडदि णअणम्बु धाराहि ॥ ९ ॥

अवि अ ।

वज्झम्मि णीअमाणे जँणइश शव्वइश लोदमाणइश । 35

णअणशलिलेहि शिँने लच्छादो ण उँणमइ लेणू ॥ १० ॥ (५)

एकः— ( ४ ) हण्डे इति सम्बुद्धिराह्वाने । आहीन्ता इति द्वितीयस्य चण्डालस्य नाम । पदय पदय । णअलीति । आर्या [छन्दः] । नगरीप्रधानभूते । वज्झीअन्ते वध्यमाने । कृतान्ताज्ञया । किं रोदित्यन्तरिक्षम् । आदु अथवा । अनभ्रं पतति वज्रम् ॥ ८ ॥

द्वितीयः— ( ५ ) अरे गोहा इति प्रथमचण्डालनाम । ण अ लुअदि(दी)ति । आर्या [छन्दः] । न च रोदित्यन्तरिक्षं नैवानभ्रं पतति वज्रम् । महिलासमूहमेवान्निपतति नयनम्बु धाराभिः ॥ ९ ॥ अपि च । वज्झम्मीति । आर्या [छन्दः] । वध्ये नीयमाने जनस्य सर्वस्य रोदमानस्य ( रुदतः ) । नयनसलिलैः सिक्तो रथ्यातो नोन्नमति रेणुः ॥ १० ॥

१ आहीन्ता AB (bc) CJ; आहीन्ता B (d). २ om. B (b). ३ पधाणभूज्जी अन्ते AB (c); भूदे B (a); °भूदेअचे D; अपधाण° K. ४ वज्झीअन्ते B (b); °वज्झीअन्ते B (d); वज्झीअन्ते E. ५ °उदत्तअणए B (a); °आण्णाए B. (d); °आणए DH. ६ वदसे K. ७ अलेले B; अले अले B (a). ८ om. B (b) ९ om. B (a). १० अच° AB (c). ११ णे अणब्भे B (a). १२ °समूह° AB (acd) D; °समूह° B (b). १३ निवँडइ BDK; निवणँइ E. १४ धाराहि B. १५ अणइश DFH. १६ सिक्के AB (abcd) D; सक्के H. १७ उणमइ AB B (ac); उणमइ DH. १८ लेणु AB (ac).

चारुदत्तः । निरूप्य सकरुणम् ।

एताः पुनर्हर्म्यगताः स्त्रियो मां  
वातायनार्थेन विनिःसृतास्याः ।

40

हा चारुदत्तेत्यभिभाषमाणा

बाष्पं प्रणालीभिरिवोत्सृजन्ति ॥ ११ ॥

चाण्डालौ । आअच्छ ले चारुदत्ता, आअच्छ । इमं  
घोषेणद्वानं । आहणेध डिण्डिमं । घोषेध घोषाणं (६) ।

उभौ । शुणाध अज्जा, शुणाध । एते शत्यवाहविणअ-  
45 दत्तइश णत्थिके शौअलदत्तइश पुत्तके अज्जचौलुदत्ते णाम ।  
एदिणा किल अकज्जकालिणा गणिआ वैशन्तसेणा अत्थ-  
कल्लवत्तइश कौलणादो शुण्णं पुप्फकलण्डअजिण्णुज्जाणं पवे-  
शिअ बाहुपाशवलक्कालेण मौलिदत्ति । एते शौलोत्ते गहिदे,

चारु०-एता इति । इन्द्रवज्रा छन्दः । 'वातायनं गवाक्षः  
स्यात्' ॥ ११ ॥

चाण्डा०-(६) आगच्छ रे चारुदत्त, आगच्छ । इदं घोषण-  
स्थानम् । आहत डिण्डिमम् । घोषत(षयत) घोषणाम् ।

उभौ-चाण्डालावित्यर्थः । (७) शृणुत आर्याः, शृणुत । एष  
सार्थवाहविनयदत्तस्य नम्रा सागरदत्तस्य पुत्रक आर्यचारुदत्तो नाम ।

१ विनिःसृतास्यः B (d); °स्यः K. २ आअच्छ B (d); °अअ E. ३ घोषण°  
AB (abcd). ४ आहणेष्ठ B (b); आहणेध B (d). ५ °सेध DEK. ६ घोषण°  
EK. ७ शुणाध B (b); शुणध B (d). ८ शडवाह° G. ९ णत्तिके B (d); णत्तिके  
D; णत्तिके E. १० ज्ञाअर° BDK. ११ पुत्तके B (b) K; Pr. m. B (d);  
पुत्तके E; पुत्थके G. १२ °चारु० AB (abc) D. १३ वसन्तसेणा AB (ac)  
१४ अत्त° E. १५ om. दो B (d) E. १६ °शिअ B (d). १७ मौलिअत्ति AB  
(bcd) DEFGK. १८ शौलोत्ति AB (c); शौलोत्ति B (b); लोत्ते marg. च B  
(d); शौलोत्त D; एते लोत्ते E; °शौलोत्ते H.

शअं अ पेडिवण्णे । तदो लण्णा पालएण अम्हे आणत्ता एदं  
मालेदुं । जदि अवले ईदिशें उँभअलोअविलुद्धं अकज्जं 50  
कलेदि तं पि लाआ पालए एव्वं ज्जेव्व शाशदि (७) ।

चारुदत्तः । सनिर्वेदं स्वगतम् ।

मखशतपरिपूतं गोत्रमुद्भासितं मे

सदसि निविडचैत्यब्रह्मशेषैः पुरस्तात् ।

मम मरणदशायां वर्त्तमानस्य पापै-

५५

स्तदसदृशमनुष्यैर्घुष्यते घोषणायाम् ॥ १२ ॥

उद्दीक्ष्य कर्णौ पिधाय । हाँ प्रिये वसन्तसेने,

एतेन किलाकार्यकारिणा गणिका वसन्तसेनार्थकत्यवर्तस्य कारणा-  
च्छून्यं पुष्पकरण्डकजीर्णोद्यानं प्रवेदय बाहुपाशबलात्कारेण मारि-  
तेति । एष सगोत्रो ( लोप्त्रो ) गृहीतः, स्वयं च प्रतिपन्नः । तदा  
राज्ञा पालकेन वय ( आवा ) माज्ञप्ताः ( म्रौ ) एतं मारयितुम् ।  
यद्यपर ईदृशमुभयलोकविरुद्धमकार्यं करोति तमपि राजा पालक  
एवमेव शास्ति ।

चारु०—मखशतेति । मालिनी छन्दः । सदसि यज्ञस्य मह-  
ति मण्डपे । निविडानि घनानि । चैत्यान्यायतनानि । तत्र ब्रह्मणां  
वेदानां घोषैर्मे गोत्रं कुलमुद्भासितमासीत् । पापैरसदृशैरनुरूपैरयो-  
ग्यैश्चाण्डालादिभिर्मनुष्यैर्घोषणायां तन्मम गोत्रं घुष्यत इति महाननर्थ  
इति भावः । 'गोत्रं नास्ति कुलेचले' इति कोशः ॥ १२ ॥

१ पविडिवण्णे B (d); प ...डिवण्णे H. २ om. B (d). ३ इदिशे AB (bc)  
इदिशे B (a); इदिशे B (d); ईदिशे DEF. ४ उइअ B; इइअ B (a). ५ कलोदि  
B(b). ६ वि D. ७ om. AB (c) DF. ८ om. ABB (ac).

शशिविमलमयूखशुभ्रदन्ति  
सुखचिरविद्रुमसन्निभाधैरौष्ठि ।

60

तव वदनभवामृतं निपीय  
कथमवशो ह्ययं शोविषं पिबामि ॥ १३ ॥

उभौ । ओशलध अज्जा, ओशलध ।

एशो गुणलअणणिही शैज्जणदुक्खाण उत्तलणशेदु ।  
अशुवण्णं मण्डणअं अैवणीअदि अज्ज णअलीदो ॥ १४ ॥

65 अण्णं च ।

सैव्वे कखु होइ लोए लोए शैहशैण्ठिदाण तैत्तिह्हा ।  
विणिर्वैडिदाण णैलाणं पिअआली दुल्लहो होदि ॥ १५ ॥

शशिविमलेति । पुष्पिताग्रा छन्दः । अवशः पराधीनः ।  
अयशोरूपं विषम् ॥ १३ ॥

उभौ—चाण्डालावित्यर्थः । (८) अपसरत आर्याः, अपसरत । एशो  
इति । आर्या छन्दः । एष गुणरत्ननिधिः सज्जनदुःखानामुत्तरणसेतुः ।  
अशुवर्णं मण्डनमपनीयतेत्य नगरीतः । एष चारुदत्तः ॥ १४ ॥  
अन्यच्च । सव्वे इति । आर्या छन्दः । सर्वः खलु भवति लोके लोकः  
सुखसंस्थितानाम् । तत्तिह्हा चिन्तायुक्तः । विनिपतितानां नराणां  
प्रियकारी दुर्लभो भवति ॥ १५ ॥

१°दन्तं K. २ सुविचिरं B (b); °द्रुम° B (a). ३ °धरौष्ठि DGH; °धरोष्ठं K.  
४ °वशो ? DF; वंशो H. ५ एष AB (ac) D. ६ सज्जण AB (abcd) CDJ.  
७ दुक्खाणां AB (ac). ८ °सेदु AB (abc) DE. ९ अशुवण्णमं AB (ac)  
CDJ; अशुवर्णी B (b). १० मण्डणअं pr. m. B (d); मण्डणो DH. ११ आ-  
वणी B (b); °वणीअदि B (d). १२ शव्वे J. १३ सुह° AB (abcd) DE.  
१४ संधिदाण AB (c); सन्धिदाण B (a) D; संधिदाण B (b); सण्ठिदाण B.  
(d); मन्थिदाण E; सत्थिदाण K. १५ तत्तिह्हा B (b); तत्तहो DH. १६ विवैडि°  
B (b); विवि; °ण F; °दाणं AB (c). १७ णराण B (a). १८ होइ D.

चारुदत्तः । सर्वतोवलोक्य ।

अमी हि वैस्त्वान्तनिरुद्धवक्त्राः

प्रयान्ति मे दूरतरं वयस्याः ।

70

परोपि बन्धुः समसंस्थितस्य

मित्रं न कश्चिद्विषमस्थितस्य ॥ १६ ॥

चाण्डालौ । ओशालणं कैदं । विविक्तं लाभमग्नं । ता  
अण्णध एदं दिण्णवज्झच्चिहं (९) ।

चारुदत्तः । निःश्वस्य । मैत्रेय भोः किमिदमद्यं । इत्यादि 76

[ ४० ४०७ स्थितं श्लोकं ] पठति ।

नेपथ्ये । हा तौद, हा पिअवअस्त ( १० ) ।

चारुदत्तः । आकर्ष्य सकरुणम् । भोः स्वैजातिमहत्तर,

इच्छाम्यहं भवतः सकाशात्प्रतिग्रहं कर्तुम् ।

चारु०—अमी हीति । स्पष्टमुत्तरार्धम् । 'सर्वः खलु' इत्यार्यया  
समानार्थम् ॥ १६ ॥

चाण्डा०—( ९ ) अपसारणं कृतम् । विविक्तो राजमार्गः ।  
तदानयतैतं दत्तवध्यचिह्नम् ।

नेपथ्ये—( १० ) हा तात हा प्रियवयस्य ।

चारु०—स्वजातिमहत्तरेति चाण्डालसंबोधनम् ।

१ वस्त्वान्तरुद्ध० BDEFG. २ °शलणं AB (c) D. ३ किदं B (a). ४ विविक्तं  
AB (bc); विविक्तं किदं B (a). ५ अण्णध K. ६ दिण B (ad). ७ °वज्झ AB  
(bcd) K. ८ ० om: B B (a); मिथस्य B (d). ९ °मिदमित्यादि B. १० For  
इत्यादि whole मणोपघातो &c., D. ११ तात AB (bcd). १२ om: B (a).  
१३ स्वस्वथ B (b).

80 चाण्डालौ । किं अम्हाणं अं हत्थादो पडिग्गहं के-  
लेदि (११) ।

चारुदत्तः । शान्तं पापम् । नौपरीक्ष्यकारी दुराचारः  
पालक इव चाण्डालः । तत्परलोकार्थं पुत्रमुखं द्रष्टुमभ्यर्थये ।

चाण्डालौ । एवं कलीअदु (१२) ।

85 (नेपथ्ये । हा ताद, हा आवुक् (१३) ।)

चारुदत्तः । श्रुत्वा सकरुणम् । भोः स्वजातिमहत्तर ।  
इत्यादि पठति ।

चाण्डालौ । अल्ले पडला, खेणं अन्तलं देधे । एत्थे अज्ज-  
चौलुदत्ते पुत्तमुहं पेक्खदु । नेपथ्याभिमुखम् । अज्ज, ईदो इदो ।  
90 आअच्छ ले दौलआ, आअच्छ (१४) ।

चाण्डा०— ( ११ ) किमस्माकं च हस्तात्पतिग्रहं करोषि ।

चाण्डा०— ( १२ ) एवं क्रियताम् ।

[ नेपथ्ये ]—( १३ ) हा तात हा पितः ।

चाण्डा०— अरे, आगच्छत्वागच्छतु (?) ।

उभौ—( १४ ) [ अरे ] प्रचुराः हे जना इत्यर्थः । ( पडला  
पौराः ) । क्षणं क्षणमन्तरं ददत ( दत्त ) । एष आर्यचारुदत्तः  
पुत्रमुखं पश्यतु । आर्य, इत [ इतः ? ] । आगच्छ रे दारक, आगच्छ ।

१ om. J. २ कलेसि B (abc) E; pr. m. B (d). ३ नापरीक्षित° AB (bc) DG; न परी° B (d) E. ४ कार्ये G. ५ करी° BDE ६ °जाति-  
त्यादि DK. ७ After this word आअच्छदु° अपरः—आअच्छदु । उभौ  
before अले B. In these speeches for आअच्छदु first speech अले  
आअच्छदु B (bd) GK. In the same speech अले आअच्छदु first speech  
E. ८ om: B (abd). ९ पडला जणा D १० खणं खणं EK. ११ देव AB (c).  
१२ चारुदत्ते AB (abcd) D. १३ °मुखं AB (bcd) DEK. १४ पोक्खदु B (a).  
१५ om: AB (bcd) D. १६ आअच्छ B (d); आअ E. १७ दारआ B (a).

ततः प्रविशति दारकमादाय

विदूषकः । तुवरदु तुवरदु भङ्गमुहो । पिदा दे मारिदु  
णीअदि (१५) ।

दारकः । हो ताद, हा आवुक (१६) ।

विदूषकः । हो पिअवअस्स, कहिं मेण तुमं पेक्खि- २५  
दव्वो । (१७) ।

चारुदत्तः । पुत्रं मित्रं च वीक्ष्य । हा पुत्र, हा मैत्रेय ।  
सकरुणम् । भोः, कष्टम् ।

चिरं खलु भविष्यामि परलोकं पिपासितः ।

अत्यल्पमिदमस्माकं निवापोदकभोजनम् ॥ १७ ॥ 100

किं पुत्राय प्रयच्छामि । आत्मानमवलोक्य । यज्ञोपवीतं दृष्ट्वा ।  
आं, इदं तावदस्ति मम च ।

अमौक्तिकमसौवर्णं ब्राह्मणानां विभूषणम् ।

देवतानां पितॄणां च भागो येन प्रदीयते ॥ १८ ॥

इति यज्ञोपवीतं ददाति ।

105

विदू० — (१५) उपरमतु उपरमतु ( त्वरतां त्वरतां ) भद्र-  
मुखः । पिता ते मारयितुं नीयते ।

दार० — (१६) हा पितर, हा तात ।

विदू० — (१७) हा प्रियवयस्य, कुत्र मया त्वं द्रष्टव्यः ।

चारु० — चिरमिति । श्लोकः ॥ १७ ॥ अमौक्तिकमिति ।

श्लोकः । येन यज्ञोपवीतेन ॥ १८ ॥

१ हा आवुक हा ताद AB (bed) DEG. २ om: D. ३ मये AB (bc). ४ लो-  
रुपिपा० B (a). ५ भाजनम् DH. ६ युवामपि ? K. ७ नं वीक्ष्य B B (a); नं  
वीक्ष्य B (d) EK. ८ आ AB (bc); आ: DG.



चाण्डालः । आअच्छ ले<sup>१</sup> चारुदत्ता, आअच्छ (१८) ।

द्वितीयः । अले, अज्जचालुदत्तं णिलुववदेण णामेण  
आलवेशि । अले, पेक्ख ।

अब्भुदए अवशाणे तहे अ लत्तिन्दिवं अहदमग्गा ।

110 उद्दामे व्व किशोली णिअदी कखु पेडिच्छिदुं जादि ॥१९॥  
अण्णं च ।

शुक्खा ववदेशा शे किं<sup>२</sup> पेणमिअमत्थएण कैअव्वं ।

लाहुगुहिदे विअ चन्देण वन्दणीए जणपदइश ॥२०॥ (१९)

चाण्डाल- ( १८ ) आगच्छ रे चारुदत्त, आगच्छ ।

द्विती- (१९) अरे, आर्यचारुदत्त (तम्) । निरुपपदेनार्येत्यादिवि-  
शेषणशून्येनेत्यर्थः । नाम्नालपसि । अरे, पश्य । अब्भुअे (दए) इति ।  
आर्या छन्दः । अभ्युदयेवसाने तथा च रात्रिदिवमहतमार्गा । उद्दामे-  
व किशोरी नियतिः खलु परीक्षितुं याति ॥ १९ ॥ अन्यच्च ।  
शुक्खेति । आर्या छन्दः । शुक्का व्यपदेशाः । शे अस्य । किं  
प्रणमितमस्तकेन कर्तव्यम् । राहुगुहीतोपि च चन्द्रो न वन्दनीयो  
जनपदस्य ॥ विअ इत्येकं पदं वा । राहुगुहीत इव चन्द्र इत्यर्थः ।

१ चाण्डालौ D. २ रे B (a) DH. ३ चारु० AB (abc) D. ४ आअच्छ B (d). ५ पेक्ख पेक्ख G. ६ अब्भुदये AB (acd) D; अदुदये B (b). ७ अवसाणे D. ८ तहअ AB (abcd) D (= तथा च AB (c); तह वि G; तहआ K. ९ रात्रिदि० B (a); लत्तिदिवं D. १० णिअदी G. ११ पडिच्छिदुं (= परीक्षितुं) AB (c); पडिच्छिदुं DH; पडिच्छिदं J. १२ शुक्का B (a); शुक्का B (bd); सुक्खा D; शुक्का E; शुक्का वा ? H. १३ विवदेशा B (ad); ववदेशो B (b); विवदेशा EK. १४ om: B (b). १५ मवत्थएण B (a); मवत्त० B (b) EK; मत्थ marg. मवत्तु B (d); पणमिअ मत्थए ण J. १६ कादव्वं B B (a); काअदव्वं G. १७ ग्गाहिदे AB (bc) D; ग्गाहिदे B (a). १८ विचन्दे J. १९ वन्दणीओ EG.



बालकः । अरे रे चाण्डाला, कहीं ओबुकं णेध (२०) ।

चारुदत्तः । वत्स,

115

अंसेन विभ्रत्करवीरमाला

स्कन्धेन शूलं हृदयेन शोकम् ।

आघातमद्याहमनुप्रयामि

शामित्रमालब्धुमिवाध्वरेजैः ॥ २१ ॥

अस्य चारुदत्तस्य । व्यपदेशाः कलङ्काः । वसन्तसेना मारिते-  
त्येवंरूपा अपवादव्यवहाराः । शुष्का वृथैवेत्यर्थः । प्रणमितेन मस्त-  
केन किं कर्तव्यम् । क्षीणस्यां (स्या)स्य चारुदत्तस्य लज्जयावन(त)-  
मस्तकोपि न त्वमसीति भावः । तत्र राहुगृहीतेन्दुर्दृष्टान्त इत्य-  
वगन्तव्यम् ॥ २० ॥

बाल०—( २० ) अरे अरे चाण्डालाः( लौ ), कुत्राबुकं मम  
पितरम् । णेध नयत( थ ) ।

चारु०— अंसेनेति । इन्द्रवज्रा छन्दः । आघातमधिकरणीयं व-  
धस्थान( म् ) । अध्वरे यज्ञे । अजश्रृङ्गागो यज्ञपशुः । आलब्धु-  
म् । आलम्भनं( न )मभिमन्त्रणपूर्वकं हननं तत्प्राप्तम् ॥ शामित्रं  
यज्ञीयं पशुहननस्थानम् । अनुप्रयाति यथा तथाहमद्याधिकर-  
णीयं वधस्थानमनुप्रयामीत्यर्थः । 'शमिता यज्ञे' इति सूत्रं पा-  
णिनेर्वैदिक्यां प्रक्रियायाम् । शामितरि भवं शामित्रम् । यज्ञे पशुघा-  
तस्थानमित्यर्थः ॥ २१ ॥

१ अले अले AB (abcd) DE GK. २ चाण्डाला B B (a); चाण्डाला B  
(bd) EGK. ३ अबुकं D; आडुकं E. ४ स्कन्धेन B (a) H. ५ अघात H.  
६ °मालब्ध° AB (bc); °मालब्ध° इवा B (d). ७ °ध्वरेजः B (a); °त्वराजः B (d)  
pr. m. ज; om : °ध्वराज° E.

120 चाण्डालः । दाँलआ,

ण हु अम्हे चाण्डाला चाण्डालउलम्मि जादपुव्वा विं ।

जे<sup>१</sup> अहिभवन्ति शाहुं ते पावा ते अ चाण्डाला ॥२१॥ (२१)

दारकः । ता कीस मरिध आवुकं (२२) ।

चाण्डालः । दीहाओ, अँत्त लाअणिओओ क्खु अव-  
125 लज्झदि । ण हु अम्हे (२३) ।

दारकः । वाँवादेध मं । मुच्चथ आवुकं (२४) ।

चाण्डालः । दीहाओ, एवं भणन्ते चिल्लं मे जीव (२५) ।

चारुदत्तसूतेन 'अरे अरे चाण्डाला' इति संबोद्धाहूतं  
आहत्तरं (र) माहुः (?) ।

चाण्डा०—(२१) दारक । ण हु अम्हे इति । आर्या लन्दः ।  
न खलु वयं चाण्डालाश्चाण्डालकुले जातपूर्वा अपि । येभिभवन्ति  
साधुं ते पापास्ते च चाण्डालाः ॥ २१ ॥

दार०—(२२) तत् । कीस किमर्थम् । मारयत(थः) पितरम् ।

चाण्डा०—(२३) हे दीक्षा(र्षी)युः, अत्र राजनियोगः खल्व-  
पराध्यति । न खलु वयम् (आवाम्) । अवरज्ज्ञम्मापराध्याम इति  
विपरिणम्य विभक्तिमन्वयः ।

दार०—(२४) व्यापादयत( तं ) माम् । मुच्चत ( तं )  
पितरम् ।

चाण्डा०—(२५) हे दीर्घायुः, एवं भणंश्चिरं मे जीव ।

१ om: B B (a) ; दारअ G. २ चाण्डाला BEGK. ३ चाण्डाल AB (abcd) GK.  
४ अम्मिज्जाद० B (a). ५ om: AB (bc) F; वा DH. ६ वा D. ७ साहुं AB  
(abcd) DE. ८ मालेध AB (bcd) DEF. ९ om: B B (a). १० एत्थ D.  
११ ता वावदेध E; वावदिध K. १२ om: B. १३ एवं. १४ मं चिल्लं B (a).

चारुदत्तः । सात्वं पुत्रं कण्ठे गृहीत्वा ।

इदं तत्स्नेहसर्वस्वं सैममाहयदग्नित्रयोः ।

अचन्दनमनौशीरं हृदयस्यानुलेपनम् ॥ २३ ॥ 130

‘अंसेन विभ्रत्’ इत्यादि पुनः पठति । अवलोक्य स्वगतम् ।

‘अमी हि वस्त्रान्तनिरुद्धवक्त्रा’ इत्यादि पठति ।

विदूषकः । भो भद्रमुहा, मुञ्चध पिअवअस्सं चारुदत्तं  
मं वावादिध (२६) ।

चारुदत्तः । शान्तं पापम् । दृष्ट्वा स्वगतम् । अद्यावगच्छामि । 135

‘सम(सं)स्थिते’ इत्यादि पठति । प्रकाशम् । ‘एताः पुनर्हर्म्य-  
गताः स्त्रियो माम्’ इत्यादि पुनः पठति ।

चारु०— इदं तदिति । अनुष्टुप् । इदं पुत्ररूपं वस्तु । तच्छ्रुति-  
स्मृतिपुराणेषु प्रसिद्धमित्यर्थः । स्पष्टमवशिष्टम् ॥ २३ ॥ अंसेन  
विभ्रदित्याद्यनुपदेत्तं (पृ० ४३५ श्लो० २१) पद्यमित्यर्थः । अमी  
हीति । ‘अमी हि वस्त्रान्तनिरुद्धवक्त्राः प्रयान्ति मे दूरतरं वयस्याः ।  
परोपि बन्धुः समसंस्थितस्य मित्रं न कश्चिद्विष(म)स्थितस्य’ इति  
पूर्वोक्तं (पृ० ४३१ श्लो० १६ ) पद्यमित्यर्थः ।

विदू०— (२६) भो भद्रमुखाः(खौ), मुञ्चत(तं) प्रियवयस्यं चारु-  
दत्तम् । मां व्यापादयत(तं) । मारयते(तमि)त्यर्थः ।

चारु०—[४२८ पृष्ठे मुद्रितः ११ श्लोकः] ।

१ पुत्रकं DH; om: K. २ सममायं ? K. ३ अचान्दन० DH ; अवन्धन ? K.  
४ After पठति ‘विशः श्लोकः’ D. ५ निवद्ध K. ६ वक्त्रा प्रयान्ति मे &c.;  
whole B (d); प्रयान्ति &c. D. ७ इति B (d). ८ भद्रमुहा H. ९ मुञ्चध  
BDEGK. १० शान्तं पापं twice B (a). ११ om: B (a). १२ अयं om: B B  
(a). १३ समस्थितस्य मित्रं &c., whole followed by इति D. १४ Followed  
by वातायनाधेन &c. इति for इत्यादि.

चाण्डालः । ओशलथ अज्जा, ओशलथ ।

किं पेक्खथ शप्पुलिशं अज्जशवशेण प्पणट्ठजीवाशं ।

140 कूवम्मि खेडिदपाशं कच्चणकलशं व्व डुव्वन्तं ॥ २४ ॥ (२७)

चारुदत्तः । सकरुणम् । 'शशिविमलमयूखं' इत्यादि पठति ।

अपरः । अले, पुणोवि घोशेहि<sup>१</sup> (२८) ।

चाण्डालः । तथा करोति ।

चारुदत्तः ।

145 प्राप्नोहं व्यसनकृतां दशामनार्या  
यत्रेदं फलमपि जीवितावसानम् ।

एषा च व्यथयति घोषणा मनो मे

श्रोतव्यं यदिदमसौ त्वया हतेति ॥ २५ ॥

चाण्डा०—(२७) अपसरत आर्याः, अपसरत । किं पेक्खधेति ।  
आर्या छन्दः । किं पदयत सत्पुरुषमयशोवशेन प्रनष्टजीवाशम् ।  
कूपे खण्डितपाशं कान्चनकलशमिव मज्जन्तम् ॥ २४ ॥

चारु०—[४३० पृष्ठे मुद्रितं १३ श्लोकम्] ।

अप०—चाण्डाल इत्यर्थः । ( २८ ) अरे, पुनरपि घोष( य ) ।

चारु०—प्राप्नोहमिति । प्रहर्षिणी छन्दः । 'दशा वर्ताववस्थायाम्' इति कोशः । जीवितावसानं जीवितसमाप्तिः । तद्रूपं फलमिदम् । यत्रावस्थायां प्राप्तम् । असौ वसन्तसेना । त्वया चारुदत्तेन ॥ २५ ॥

१ पोक्खथ B. २ अलिज्जशवेण B (a); अज्जशवशेण K. ३ क्खुडिद० AB (abed) D. ४ पाशक B (b). ५ कलशव्व B (b) G. ६ शुभ्रदन्ति &c., whole as before for इत्यादि D. ७ घोसेहि D; गोसेहि E. ८ व्वमानं DH.

ततः प्रविशति प्रासादस्थो बद्धः

स्थावरकः । घोषणामाकर्ण्य सवैकल्यम् । कथं अपावे चा- 150

लुदत्ते वावादीअदि । हेग्गे णिअलेग शामिणा वन्धिदे । भोदु ।  
आक्रन्दामि । गुणाथ अज्जा, गुणाथ । अस्थि दाणिं मए पा-  
वेण पवहणपडिवत्तेण पुंप्फकलण्डअजिण्णुज्जाणं वशन्तरोणा  
णीदा । तदो मम शामिणा मं ण कामेशित्ति कदुअ बाहुपाश-  
बल्लकालेण मालिदा । ण उण एदिणा अज्जेण । कथं विदूल- 155  
दाए ण को वि गुणादि । ता किं कलेमि । अत्ताणअं पोंडेमि ।  
विचिन्त्य । जइ एव्वं कलेमि तदा अज्जचोलुदत्ते ण वावादी-  
अदि । भोदु । इमादो पोंशादबोल्लग्गपदोल्लिकादो एदिणा  
जिण्णगवक्खेण अत्ताणअं णिक्खिवामि । वल्लं हेग्गे उवलदे ।

स्थाव०—( २९ ) कथमपावधारुदत्तो व्यापाद्यते । अहं निग-  
डेन स्वामिना बद्धः । भवतु । आक्रन्दामि । शृणुतार्याः, शृणुत ।  
अस्तीदानीं मया पापेन प्रवहणपरिवर्तेन पुष्पकरण्डकजीर्णोद्यानं  
वसन्तसेना नीता । ततो मम स्वामिना मां न कामयस इति कृत्वा  
बाहुपाशबलात्कारेण मारिता । न पुनरेतेनार्येण । कथं विदूरतया  
न कोपि शृणोति । तर्हि करोमि । आत्मानं पातयामि । यद्येवं  
करोमि तदार्यचारुदत्तो न व्यापाद्यते । भवतु । अस्याः प्रासाद-

१ घोषणमा० B (d). २ चारु० AB (abcd) D. ३ हेग्गे AB (bcd) D.  
४ अक्रन्दामि BDH. ५ अस्ति AB (bc) EF; pr. m. Corr. अस्थि marg. B  
(d); अस्थि F; एत्थ J. ६ ०पलिव० B; ०बडिव० B (a). ७ पुंप्फ० B (d).  
८ ०करंडअ० AB (bcd) D; ०कलंडक० B; ०करंडक० B (a) E. ९ मे ण B (a);  
मण B (d). १० बल्लकरिण AB (bcd) E. ११ अत्ताणअं EG. १२ पातेमि AB (abc)  
DEPK; पादेमि B (d); पत्तेमि G. १३ om: B (a). १४ ०चारुदत्ते AB (ac) D;  
०चारुदत्तो B (bd) E. १५ Corr. प्रासाद B (d). १६ ०बाडग्ग० B (bd); ०बाडग्ग०  
EK. १७ एदिण B (b). १८ जिणगवक्खे केण B (d). १९ णिविक्खे K.  
२० अमं B (a); अलं G. २१ हेग्गे AB (bcd) D.

160 ण उण एरो कुलउत्तविहंगाणं वासपादवे अज्जचालुदत्ते ।  
एवं जंड विवज्जामि लद्धे मए परलोए । इत्यात्मानं पातयित्वा ।  
ही ही ण उवलदमि । भग्गे मे दण्डणिअले । ता चाण्डाल-  
घोशं शमणेशामि । दृष्टोपसृत्य । हं हो चाण्डाला, अन्तलं  
अन्तलं (२९) ।

165 चाण्डालौ । अले, के अन्तलं मग्गेदि । (३०) ।

चेटः । शुर्णोध । इति पूर्वोक्तं पठति ।

बालाग्रप्रतोलिकातः एतेन जीर्णगवाक्षेगात्मानं निक्षिपामि । वर-  
महमुपरतः । न पुनरेष कुलपुत्रविहगानां वासपादव आर्यचारुदत्तः ।  
एवं यदि विपद्ये लब्धो मया परलोकः । ही आश्चर्ये । नोपरतोस्मि ।  
भग्गे मे दण्डनिगडः । तच्चाण्डालघोषं समन्वेषयामि । हं हो चाण्डा-  
लाः, अन्तरमन्तरम् ।

चाण्डा०— ( ३० ) अरे, कोन्तरं याचते ।

चेटः—शृण्वन्तिवत्यादिः कवेरनुवादः । शुर्णोध अज्जा, शुर्णोधे-  
त्यादेशेटवाक्यस्य पूर्वोक्तस्येति बोध्यम् ।

१ विहंगाणं B (a). २ आज्जो B (b). ३ चारुदत्ते AB (bcd) D; चारुदत्तो  
B (a) E. ४ एवं. ५ यदि B (b) K; यदि BD (d) D. ६ विवज्जामि B (a);  
विविज्जामि H. ७ परलोए B (a); वललोए E. ८ om: AB (bcd) DEK.  
९ ण उण B B (ad); णं D. F. १० डंडं AB (c); दण्डाणि B H; डंडाणिअडे  
B (bd) GK; डंडाणिअडे DF which has णी; दण्डाणिअडे E. ११ घोसं AB  
(abcd) DEK. १२ समणेशामि AB (abcd) DE. १३ दृष्टोप B (b).  
१४ चाण्डाला B; चाण्डाल AB (c) D; चाण्डाल B (abd). १५ अन्तरं AB (abcd)  
DEF. १६ अंतलअं AB (cd) DEF; अंतलअंत B (b). १७ मग्गेदि E.  
१८ शृण्वन्तु इति BEGK; शुर्णोध अज्जा इति D. This is followed by the words  
अस्यैव निरङ्कुपवस्य अधस्थद्वितीयपङ्क्तिस्थितं.

चारुदत्तः । अये,

कोयमेवंविधे काले कालपाशस्थिते मयि ।

अनावृष्टिहते शस्ये द्रोणमेघ इवोदितः ॥ २६ ॥

भोः, श्रुतं भवद्भिः ।

170

न भीतो मेरणादस्मि केवलं दूषितं यशः ।

विशुद्धस्य हि मे मृत्युः पुत्रजन्मसमो भवेत् ॥ २७ ॥

अन्यच्च ।

तेनास्म्यकृतवैरेण क्षुब्धेणात्यल्पबुद्धिना ।

शरेणेव विषाक्तेन दूषितेनापि दूषितः ॥ २८ ॥

175

चाण्डालौ । थावलअ, अवि शब्धं भण्णाशि (३१) ।

चेटः । शब्धं । हंगे वि मा कदश वि कधइइशशि ति

पांशादबालगर्पदोलिकाए दण्डेणिअलेण वन्धिअ णि-  
क्खित्ते (३२) ।

चारु०— कोयमेवमिति ॥ २६ ॥ न भीत इति ॥ २७ ॥

तेनेति । तेन शकारेण । न कृतं वैरं येन सह मा(म) येत्यर्थः ।

विषाक्तेन विषमिश्रेण । 'अञ्जू अक्षणे' इति धातुः । अनुष्टुप्

छन्दः सर्वत्र ॥ २८ ॥

चाण्डा०— ( ३१ ) स्थावरक, अपि सत्त्वं भणसि ।

चे०— ( ३२ ) सत्यम् । अहमपि मा कस्यापि कथयिष्य-

ती(सी)ति प्रासादबालाप्रप्रतेलिकायां दण्डनिगडेन बद्ध्वा निक्षिप्तः ।

१ सस्ये DE. १ अस्थितः BB (ad) K. २ मारणाद० DFG ; मरणेव विषाक्तेन  
mistake B (a). ४ शरेणैव AB (bc). ५ थावलअ B (a) K; थावलआ B (d)  
G. ६ सत्त्वं AB (abcd) DE. ७ भणसि AB (abcd) E. ८ सत्त्वं AB (abcd)  
D. ९ हंगे AB (bcd) D. १० पाशागबालगर्प K. ११ पदोलिकाए B B (a).  
१२ दण्ड० BB (abd) G; दण्डनीअ० E; दण्डा० K. १३ णिक्खित्ते AB (bcd).

शकारः । सहर्षम् ।

मंशेण तिकखां विलकेण भत्ते

शाकेण ग्रूपेण शमच्छकेण ।

भुक्तं मए अत्तणअदश गेहे

शालिईश कूलेण गुलोदणेण ॥ २९ ॥

185 कर्णं दत्त्वा । भिण्णकंशखङ्गणाए चाण्डालवाआए श-  
लशंजोए । जधा अ एशे उरकालिदे वज्झडिण्डिमशदे  
पंडहाणं अं शुणीअदि तथा तक्केमि दलिइचालुदत्ताके व-  
ज्झट्टाणं णीअदि त्ति । ता पेक्खिइशं । शैलुविण्णेशे णाम

श०—( ३३ ) मंशेणेति । इन्द्रवज्रा छन्दः । मांसेन ति-  
क्ताम्लेन । भक्तमोदनः । शाकेन सूपेन समत्स्यकेन । भुक्तं (भुक्तं) म-  
यात्मनो गेहे शाले(लिः) कूलेण ओदनेन । गुडौदनेन ॥ २९ ॥ भिण(ण्ण)-  
कंस(श)खंखणाए(ए) भिन्नकांस्यवत्खङ्गणायाः कटुविकृतस्वरायाः  
चाण्डालवाचायाः स्वरसंयोगः । यथा चैष उरकालिदे उद्गीतो  
वध्यडिण्डिमशब्दः पटहानां च श्रूयते तथा तर्कयामि दरिद्र-  
चारुदत्तको वध्यस्थानं नीयत इति । तत्प्रेक्षिष्ये ब्रक्षा(क्ष्या)मीति वा ।

१ मंसेण K. २ तिकखां—D; ०विकेण K. ३ समच्छ० AB (abcd) K;  
शमकखकेण E. ४ अत्तणअस्स AB (bcd) DEG; अत्तणकस्स B (a). ५ शालि-  
इशकूलेण (=सादृश्यकूरेण) B; (=शाल्याः कूरेण) D. ६ गुडौ० B (a); गुणेद०  
E; गुलोदणे H. ७ भिन्नखसखङ्ग० AB (bc); भिन्नखङ्गणा० B (a); भिन्नकंसख०  
B (d); ०कंसख० DE; भिन्नकखसख० G; भिन्नकंस० H; भिन्नकसखङ्ग०  
K. ८ वायाए AB (abcd); चाण्डाल० B; चाण्डालवाआए E. वावाडयाए H. ९ उका-  
लिदे B (a); उक्खालिदे J. १० पडहाण BD. ११ णं om. B (a). १२ पेक्खिइसं  
AB (bc) E. १३ शशु० JK. १४ विण्णशेण महन्ते AB (c) F; विण्ण-  
शेण ममहन्ते B (d); विण्णशेण महमहन्ते D; विण्णशे महमहन्ते H. १५ णाम  
twice B (a).



महन्ते हेलक्कश पॅलिदोशे होदि । शुदं अ मए जे वि किल  
 शतुं वावादँअन्तं पेक्खदि तरश अँण्णादिशं जँम्मन्तले अक्खि- 190  
 लोणे ण होदि । मए कखु विशर्गण्ठिगंभपविर्दंटेण विअ  
 कीडएण किं पि<sup>१</sup> अन्तलं मग्गमाणेण उँप्पाडिदे ताह दलिइ-  
 चालुदत्ताह विणोशे । शँम्पदं अँत्तणकेलिकाए पँशादवालग्ग-  
 पँदोलिकाए अँहिलुहिअ अत्तणो पँलक्कमं पेक्खामि । तथा  
 क्खीं दृष्ट्वा च । <sup>२</sup>ही ही एदाह दलिइचालुदत्ताह वँज्जं णीअमो- 195  
 णाह एँशे वड्डे जणँशम्मदे । <sup>३</sup>जं वेलं अँम्हालिशे पँवले वँलमणुँदशे

शत्रुविनाशो नाम महान् हृदयस्य परितोषो भवति । श्रुतं च  
 मया योपि किल शत्रुं व्यापाद्यमानं पश्यति तस्यान्यस्मिञ्जन्मा-  
 न्तरे ( न्मानि ) क्षिरेणो न भवति । वावादयमाणमिति वक्तव्ये वावाद-  
 यन्तं व्यापादयन्तमात्मानं मारयन्तमित्यर्थिकेयमुक्तिर्यस्य तथाभा-  
 वितया शकारवधं द्योतयतीति ध्येयम् । मया खलु विष[ग्रन्थि]गर्भ-  
 प्रविष्टेनेव कीटकेन किमप्यन्तरं मार्गमाणेनोत्पादितं(तः) तस्य

१ हलअवश BDEFK; लअहवश G. २ पडिदोशे AB (abcd) E; पडि-  
 तोशे D. ३ च BDEF. ४ अदयन्तं AB (bc) DK. ५ अण्णादिश AB (c).  
 ६ जम्मन्तलं E. ७ विअ AB (abcd) DH. ८ गन्दि AB (c); गन्दि B (a).  
 ९ गण्क ? C. १० पविट्टेण AB (abcd) CDK. ११ वि AB (abcd) D.  
 १२ उप्पाडिदे B (ad) EK. १३ विणासे B (a). १४ संपदं B (a). १५ अत्तण-  
 B (b). १६ पासाद° B (a); पसाद° B (b). १७ पदोलिआए AB (bc) D. १८ अदि° ?  
 E. १९ पडक्कमं AB (abcd) EFG. २० om. DH. २१ ही (one) om.  
 AB (bcd) FGK; हा for हीही E. २२ वज्ज AB (ac) D; वडं B  
 (b) G. २३ मणाह CJ. २४ एशे वड्डे D; एसे वड्डे E; एवड्डे J; यावदे K.  
 २५ असमूहे B (a); संमदे D; असमदे K. २६ जे वेलं B (a) EK; जं om. B (b);  
 जेवलं ? B (d). २७ अस्सारिसे B (a). २८ पवडे AB (abcd) DEFGK.  
 २९ वड° AB (abcd) DEFGK. ३० मणुवशे AB (abc) DG; मणुशे EFK.

वज्झं णीअदि तं वेलं कीदिशं भवे । निरीक्ष्य । कथं ऐशे  
 शे णवबलइके विअ मण्डिदे दैक्खिणं दिशं णीअदि । अथ  
 किं निमित्तं मम केलिकाए पाशादवालग्गपदोलिकाए शमीवे  
 200 घोशणा णिवडिदा णिवालिदा अ । विलोक्य । कथं थावलके,  
 चेडे वि णत्थि इध । मा णाम तेण ईदो गदुअ मन्तभेदे कडे भवि-  
 रशादि । ता जाव णं अण्णेशामि (३३) । इत्यवतीर्योपसर्पति ।

चेटः । दृष्ट्वा । भट्टालका, एशे शे आगडे (३४) ।

दरिद्रचारुदत्तस्य विनाशं ( शः ) । साम्प्रतम् । अत्तणकेलिकाए  
 आत्मीयायाम् । प्रासादवालाग्रप्रतोलिकायामधिरुह्यात्मनः पराक्रमं  
 पश्यामि । ही वितर्के । एतस्य दरिद्रचारुदत्तस्य वधं नीयमा-  
 नस्यैष वृद्धो ( एतावान् ) महान्वृद्धिं प्राप्त इत्यर्थः । जनसंमर्दः ।  
 जे वेलं यस्यां वेलायामस्मादृशः प्रवरो वरमानुषो वध्यं नीयते  
 तस्या(स्यां) वेलाया(यां) कीदृशं (शी) भवेत् । वध्यं वधस्थानम् ।  
 कथमेष स नवबलीवर्द इव मण्डितो दक्षिणां दिशं नीयते । अथ  
 किंनिमित्तं मदीयायाः प्रासादवालाग्रप्रतोलिकायाः समीपे घोषणा  
 निपतिता निवारिता च । कथं स्थावरकचेटोपि नास्तीह । मा नाम  
 तेनेतो गत्वा मन्त्रभेदः कृतो भविष्यति । तद्यावदेनमन्वेषयामि ।

चे०— ( ३४ ) भट्टारकाः, एष स आगतः ।

१ ऐशे CJ. २ वलइक० AB (bc); वलीवइविअ D; वलवइ विअ H.  
 ३ दक्षिणं AB (bc); दक्षिणं दीशं K. ४ वलिआए B (a). ५ समीवे AB (abc) D.  
 ६ घोषणा AB (bc) D; घोसणा B (ad). ७ निवालिदा CJ. ८ थावडके AB  
 (bc) D; थावलक BK; थावडक B (d) E. ९ चेड B (a). १० इदा गदुअ ?  
 AB (c); इदोदुअ ? D. ११ भवीअदि BDK; भवायदि B (b) pr. m. B (d) ?  
 सर्वायदि E; भविअदि F. १२ भट्टालका AB (abcd) CDJK. १३ आगदे B B (a).

चाण्डालौ ।

ओशलध देधे मग्गं दालं ठेक्केध होध तुण्हीआ । 205

अविणअतिक्खविशाणे दुट्ठवैइल्ले इदो एदि ॥ ३० ॥ (३५)

शकारः । अले अँले, अन्तलं अन्तलं देध । उपमृत्य ।  
पुँरथका थावँलका चेडा, एहि गच्छम्ह (३६) ।

चेटः । १० ही अणज्ज, वसन्तसेणिअं मालिअ ण पेलि-  
तुइटेसि । शम्पदं पणइजणकप्पपादवं अज्जचँलुदत्तं मौल-210  
इदुं वैवशिदे सि (३७) ।

चाण्डा०— ओशलधेति । आर्या छन्दः । ( ३५ ) अपसरत  
ददत ( दत्त ) मार्गं द्वारं पिदधत ( धत्त ) भवत तूष्णीकाः । अवि-  
नयतीक्ष्णविषाणो दुष्टबलीवर्द्ध इत एति ॥ ३० ॥

श०— (३६) अरे अरे, अन्तरमन्तरं ददत ( दत्त ) । पुत्र-  
क स्थावरक चेट, एहि गच्छावः ।

चे०— (३७) ही अनार्य, वसन्तसेनिकां मारयित्वा न  
परितुष्टोसि । शम्पतं प्रणयिजनकल्पपादपमार्यचारुदत्तं मारयितुं  
व्यवसितोसि ।

१ देव AB (c); दोव ? H. २ मग्गं E. ३ ठेक्केध B (a). ४ तुण्हीआ AB (c); तुण्हीआ B (b). ५ विशाणं AB (abc) D. ६ ०वइल्लो K. ७ ले B B (ad). ८ पुत्तका AB (c) J; पुत्थका B (ad) K; पुस्तका B (b) E; पुत्तआ D. ९ थावडका AB (bc) DEK. १० ही ही अ० J. ११ प-  
लिउडे AB (abcd) J; पडिउडे K. १२ ०चारु DE. १३ मालाइदुं B (b).  
१४ ०जिदो K.

शकारः । ण हि लअणकुम्भशोलिशे हेग्गे ईरियअं  
वावादेमि (३८) ।

सर्वे । अहो, तुए मारिदा । ण अज्जचारुदत्तेण (३९) ।

215 शकारः । के<sup>१</sup> एवं भणादि (४०) ।

सर्वे । चेटमुद्दिश्य । ण एसो साहू (४१) ।

शकारः । अपवार्यं सभयम् । अविदमादिके अविदमादिके ।

कथं थावलके चेडे शुश्रु ण मए शज्जदे । एशे क्खु मम  
अकज्जश शैक्खी । विचिन्त्य । एवं दाव कैलइशं ।

220 प्रकाशम् । अलिअं भइतालका हौ एशे चेडे शुवण्णचोलिआए

श०— ( ३८ ) न हि रत्नकुम्भसदृशोऽहं स्त्रियं व्यापादयामि ।

सर्वे— ( ३९ ) अहो, त्वया मारिता । नार्यचारुदत्तेन ।

श०— ( ४० ) क एवं भणति ।

सर्वे— ( ४१ ) नन्वेष साधुः ।

श०— ( ४२ ) अविदमादिके अविदमादिके । खेदेव्ययम् ।

कथं स्थावरकचेटः सुष्ठु न मया संयतः । एष खलु ममाकार्यस्य  
साक्षी । एवं तावत्करिष्यामि । अलीकं मिथ्या । भट्टारकाः ।  
हो अहो । एष चेटः सुवर्णचोरिकायाः । हेतौ पञ्चमीयम् । सुवर्ण-

१ लदण AB (bc) G; ओदण marg. जोल० B (d); जोदण० E; णदण० F; लोदण० K. २ शालिशे B (b). ३ हेग्गे AB (bcd) DE; ४ इरियअं AB (abcd) CDJK. ५ वावादेहि AB (bc) (=व्यापादयामि) AB (c); वावादेहि B (d) E. वावादेहिमि DH; वावादेहि G. ६ मालिदा AB (acd) DE; माहिदा B (b). ७ किं? K. ८ साहू AB (bc) D. ९ om. B B (a); मादिके om. D. १० थावडअ AB (ed); DFG; थावडय B (b) K; थावडए E. ११ सुष्ठु AB (abcd) JK. १२ सक्खी AB (abcd) D. १३ कलइशं? D. १४ भट्टारका AB (abc); भट्टाल० B (d) CDJK. १५ चेले AB (bc) DEK.

मए गहिदे, पिडिदे, मालिदे, बड्डे अ । ता किदेवेले एशे जं  
भणादि किं शब्दं शब्दं । अपवारितकेन चेटस्य कटकं प्रयच्छति ।  
स्वरकम् । पुंश्चका थावलका चेडा, एदं गेण्हिअ अण्णधा  
भणाहि (४२) ।

चेटः । गृहीत्वा । पेक्खध पेक्खध भेट्टालका हो, सुव- 225  
ण्ण मं पलोभेदि (४३) ।

शकारः । कटकमाच्छिद्य । एशे शे सुवण्णके जइश कोल.  
णादो मए बड्डे । सकोधम् । हंहो चाण्डाला, मए क्खु एशे  
सुवण्णभण्डाले णिउंते सुवण्ण चोलअन्ते मालिदे, पिडिदे ।  
ता जदि ण पत्तिआअध ता पिडिदे दाव पेक्खध (४४) । 230

चोरिकाहेतोरित्यर्थः । मया गृहीतस्ताडितो मारितो बद्धश्च । तत्कृत-  
वैर एष यद्गति किं सर्वं सत्यम् । स्वरम् । पुत्रक स्थावरक  
चेट, एतद्गृहीत्वान्यथा भण ।

चे०—(४३) पश्यत भट्टारकाः अहो, सुवर्णेन मां प्रलोभयति ।

श०—(४४) एतत्तत्सुवर्णकं यस्य कारणात्(त्) मया बद्धः ।  
हंहो इति संमानपूर्वं संबोधनम् । चाण्डाला, मया खल्वेष सुवर्ण-  
भाण्डारे नियुक्तः सुवर्णं चोरयन्मारितस्ताडितः । तद्यदि न  
प्रत्ययध्वं (?) तदा पृष्ठं तावत्पश्यत ।

१ पिडिदे AB (ac) K; पिडि B (bd) CDJ. २ om. BB (a); ३ किदे० E.  
४ om. B (d). ५ भणाधि B (a); भदाणि ? D. ६ शब्दं सत्त्वं E; शब्दं सत्त्वं K.  
७ पुनका AB (c) CDJK; पुत्थका B (a); पुञ्जका B (b); पुस्तका B (d) E.  
८ थावडक AB (bed) DFK. ९ अनधा AB (c); अण्णधा H. १० om. AB  
(bed) DEGK. ११ भट्टा० AB (abcd) CDEGJK. १२ सुवण्णेण AB (abcd)  
D. १३ कारणा om. दो AB (bed) DEFK. १४ बड्डे AB (bc); बड्डे CDJ.  
१५ चंडाला B (d); चंडाला DEH. १६ भंडालो B (a). १७ गिवुने D. १८ सुवण्ण  
AB (c); सुवण्णअ D. १९ पिडिदे AB (abcd) CDEJK. २० पत्तिआ ? AB  
(ac). २१ पिडि AB (c); पिडि B (abd) CD; पिडि JK. २२ पेक्खध B (a).

चाण्डालौ । दृष्ट्वा । शोहेणं भणादि । विडंते चेडे किं  
ण प्पेडवदि ( ४५ ) ।

चेटः । हीमादिके ईदिशे दांशभावे जं शच्चं कं पि ण  
पत्तिआअदि । सकरुणम् । अज्ज चालुदत्त, एत्तिके मे  
235 विहवे ( ४६ ) । इति पादयोः पतति ।

चारुदत्तः । संकरुणम् ।

उत्तिष्ठ भोः पतितसाधुजनानुकम्पि-

त्रिष्कारणोपगतवान्धव धर्मशील ।

चाण्डा० — ( ४५ ) शोभनं भणति । विडन्ते चेडे किं ण प्पेड-  
वदि । वितप्रथेटः किं न प्रतपति इत्यर्थः । ताडनादिना वितप्रथे-  
टः किं न प्रतपति संतापेन किं किं स्वामिविरुद्धं नाचरति । न  
वदति । येन स्वामिविनाशः स्यादपि तु सर्वमेवाचरति वदतीति  
निर्गलितार्थः ।

चे० — ( ४६ ) हीमादिके खेदे । ईदृशो दासभावो यत्स-  
त्यकमपि न प्रत्याय्यते । प्रत्ययो बोधः । न बोधविषयो भवतीत्य-  
र्थः । प्रशीस्तं सत्यं सत्यकम् । प्रशंसायां कन् । आर्यं चारुदत्त,  
एतावान्मे विभवः । सामर्थ्यमित्यर्थः ।

चारु०—उत्तिष्ठ भो इति । वसन्ततिलका छन्दः । न संवदति ।

१ शोहेणं. B (abcd) DE. २ विडन्ते D. ३ and °षदि BCDEFGK; प्पतवदि J.  
४ ही मादिके B. ५ दास० B (ab) E. ६ सच्चकं ण पत्ति० B (a); सच्चकं पि ण  
पत्ति० B (d) E; सच्चं कं पि० DG.; सच्चकं पि ण K. ७ पत्तिआ इअदि AB (bed)  
DEFGK, पत्तिआएदि B. ८ चारुदन AB (abcd) D. ९ om. B, B (n).  
१० °शीलः DH.

यत्नः कृतेऽपि सुमहान्मम मोक्षणाय

दैवं न संवदति किं न कृतं त्वयाद्य ॥ ३१ ॥ 240

चाण्डालौ । भट्टके, पिट्टिअ एदं चेडं गिक्खाले-  
हि ( ४७ ) ।

शकारः । गिंश्शल ले । इति निष्कामयति । अले चाण्डाला,  
किं विलम्बेध, मालेध एदं ( ४८ ) ।

चाण्डालौ । जेदि तुवलशि ता शैअं ज्जेव्व माले- 245  
हि ( ४९ ) ।

रोहसेनः । अले चाण्डाला, मं मारेध, मुञ्चध आवु-  
कं ( ५० ) ।

संवादः प्रामाण्यमिति तान्त्रिकाः । दैवं न प्रमाणतां प्रयातीत्यर्थः  
॥ ३१ ॥

चाण्डा०— ( ४७ ) भट्टक, ताडयित्वैतं चेडं निष्काश(स)य ।

शका०— ( ४८ ) निस्सर रे । अरे चाण्डालाः(लौ), किं विलम्ब-  
धम् (स्वेथाम्) । मारयतैतम् (तमेतम्) ।

चाण्डा०— ( ४९ ) यदि स्वरयसे तदा स्वयमेव मारय ।

रोह०— ( ५० ) अरे चाण्डाला (लौ), मां मारयत (तम्),  
मुञ्चत(तं) पितरम् ।

१ सुमहन्मः? AB (c). २ भट्टके EK. ३ चेडअं AB (bed) DGK. ४ गि-  
क्खालेहि BB (ad). ५ गिक्कम B (d); गिक्कल CJ: ले is followed by गिश्शल  
D; गिश्शमं E; निश्शमं K; गिक्कम (?). ६ निर्वासयति AB (bcd) DFK;  
निवारयति E. ७ शकारः—अले &c. ८ चाण्डाला B B (ab). ९ विलंबधं AB  
(c) E; विलंबध B (bd) DH. १० मालेध twice B (d). ११ यदि AB (abc)  
FJK. १२ तुवलेशि B B (a); तुवलसि DFHK. १३ शयं AB (bc) EK.  
१४ अरे B. This and the next speech omitted G. १५ चाण्डाला B (d) E.  
चाण्डाला B B (a). मारेध मं B B (a); मालेध DH. १६ मुञ्च K.



शकारः । शपुत्तं ज्जेव एदं मालेध ( ५१ ) ।

250

चारुदत्तः । सर्वमस्य मूर्खस्य संभाव्यते । तद्वच्छ पुत्र,  
मातुः समीपम् ।

रोहसेनः । किं मए गदेण कादव्वम् ( ५२ ) ।

चारुदत्तः ।

आश्रमं वत्स गन्तव्यं गृहीत्वाद्यैव मातरम् ।

255

मा पुत्र, पितृदोषेण त्वमप्येवं गमिष्यसि ॥ ३२ ॥  
तद्वयस्य, गृहीत्वैनं व्रज ।

विदूषकः । भो वअस्स, एव्वं तुए जाणिदं तुए विणा अहं  
पाणाहं धारेमि त्ति ( ५३ ) ।

शका०— ( ५१ ) सपुत्रमेवैतं मारयत(तम्) ।

रोह०— ( ५२ ) किं मया गतेन कर्तव्यम् ।

चारु०—आश्रममिति । अनुष्टुप् छन्दः । नगरीमिमा मुज्जयिनीं  
परित्यज्य कस्यापि मुनेराश्रमं गन्तव्यं गृहीत्वा मातरम् । तत्राप्य-  
द्यैव गन्तव्यं न तु श्वः । अत्राह मा पुत्रेत्यादि । पितृदोषेण वस-  
न्तसेनामारणापवादरूपापराधेनेत्यर्थः ॥ ३२ ॥

विदू०— ( ५३ ) भो वयस्य, एवं त्वया ज्ञातं ( तं ) त्वया विनाहं  
प्राणान्धारयामीति ।



चारुदत्तः । वयस्य, स्वाधीनजीवितस्य नै युज्यते तव  
प्राणपरित्यागः ।

260

विदूषकः । स्वगतम् । जुक्तं नेदं । तथा वि ण सक्कुणोमि  
पिअवअस्सविरहिदो पाणाइं धेरेदुं त्ति । ता वैम्हणीए दारअं  
समप्पिअ पाणपरिच्चाएण अत्तणो पिअवअस्सं अणुगमिस्सं ।  
प्रकाशम् । भो वअस्स, पराणेमि एदं लहुं ( ५४ ) । इति सक-  
ण्ठग्रहं पादयोः पतति । दारकोपि रुदन्पतति ।

265

शकारः । अले, णं भणामि सपुत्ताकं चैलुदत्ताकं वा-  
वोदध त्ति ( ५५ ) ।

चारुदत्तः । भयं नाटयति ।

चारु०— न पू(यु)ज्यते इत्यादि । एवमेवात्मवातस्य महापात-  
कत्वादिति भावः ।

विदू०— ( ५४ ) युक्तं नेदम् । इदं स्वाधीनजीवितस्य  
प्राणपरित्यागादि योग्यं नैत्यर्थः । किं तु स्नेहशृङ्खलाबन्धनमोचन-  
स्याशक्यत्वादाह । तथा वीत्यादि । तथापि न शक्नोमि प्रियवयस्य-  
विरहितः प्राणान्धर्तुमिति । तद्वाङ्मन्यै दारकं समर्थं प्राणपरि-  
त्यागेनात्मनः प्रियवयस्यमनुगमिष्यामि । भो वयस्य, परानयाम्ये-  
तं लघु ।

शका० — ( ५५ ) अरे, ननु भणामि सपुत्रकं चारुदत्तकं  
व्यापादयतेति(तमिति) ।

१ तव नयुज्यते प्रा० BB (a) २ विरहिदं AB (bc). ३ धेरेदुत्ति D. ४ om.  
K. ५ वदणं B (a). ६ Twice B (b). ७ ०च्चायेण K. ८ वअस्समग्गं K.  
९ लहु AB (c) D. १० ग्रहणं B (d). ११ चारु० B (a); om: D. १२ वावाधत्ति  
B (a).

चाण्डालौ । अले, णहि अम्हाणं ईदिशी लाआणत्ती  
 270 जधा शपुत्तं चालुदत्तं वावादिधत्ति । ता णिक्कम ले दालआ,  
 णिक्कम ( ५६ ) । इति निष्कामयतः ।

चाण्डालौ । इमं तइअं घोशणट्ठाणं । ताडिध डिण्डि-  
 मं ( ५७ ) । पुनर्घोषयतः ।

शकारः । स्वगतम् । कथं एते ण पत्तिआअन्ति पौल्ले ।  
 275 प्रकौशम् । हंहो चालुदत्ता वड्डुव्वका, ण पत्तिआअदि एते  
 पौल्लेज्जे । तां अत्तणकेलिकाए जीहाए भेणाहि मए वसन्त-  
 शेणिआ मौलिदेत्ति ( ५८ ) ।

चारुदत्तः । तूष्णीमास्ते ।

चाण्डा०—( ५६ ) अरे, नह्यस्माकमीदृशी राजाज्ञप्रियथा सपुत्रं  
 चारुदत्तं व्यापादयतेति ( तमिति ) । तन्निष्क ( ष्का ) म रे दारक ।

चाण्डा० — ( ५७ ) इदं तृतीयं घोषणास्थानम् । ताडयत डि-  
 ण्डिमम् ।

शका० — ( ५८ ) कथमेते न प्रत्ययन्ते पौराः । हंहो चारुद-  
 त्त वटुवक, न प्रत्ययते एष पौरजनः । तत् अत्तणकेलिकाए आ-  
 त्मीयथा । जिह्वाया भण मया वसन्तसेनिका मारितेति ।

१ om: D. २ णहि J. ३ लाअणत्ति D. ४ शपुत्ताकं B. ५ चारुदत्तं AB (bcd); om: B. ६ णिक्कम AB (bc) DEK; निष्कम B (d). ७ om: AB (bcd) DEF. ८ घोसण AB (bcd) DEH. ९ धाणं AB (c); छणं B (b); टाणं B (d); त्याणं DH. १० पूर्वोक्तं घोष० B B (a). ११ om: B (a). १२ शे B B (abd) EK. १३ पडला DH. १४ om: B (a). १५ चारु० AB (bcd). १६ वड्डुव्वका AB (c); वड्डुव्वका B (b); वड्डुव्वका DH. १७ पत्तिआ-  
 अदि AB (c); पत्तिअंअदि D; पत्तिअंदि H. १८ पडल० DH. १९ तो E. २० केलि-  
 आए DH. २१ मणेहि BB (a) DH. २२ शेणा BB (a) DH; वसन्तसेणिआ  
 E. २३ वावादिदेत्ति BB (a).

शकारः । अले चण्डाले गोहे, ण भणादि चालुदत्तवेडु-  
व्वके । ता भणावेध इमिणा जज्जलवंशखण्डेण शङ्खलेण ३८०  
ताल्लिअ ताल्लिअ ( ५९ ) ।

चाण्डालः । प्रहारमुद्यम्य । भो चालुदत्त, भणाहि ( ६० ) ।

चारुदत्तः । सकरुणम् ।

प्राप्यैतद्व्यसनममहार्णवप्रपातं

न त्रासो न च मनसोस्ति मे विषादः ।

285

एको मां दहति जनापवादवह्नि-

र्वक्तव्यं यदिह मया हता प्रियेति ॥३३॥

शकारः । पुनस्तथैव ।

शका०— ( ५९ ) अरे चाण्डाल गोह, न भणति चारुदत्तवृद्ध-  
व्वकः । बुडुव्वकः इतीयं भाषा । बुडुव्वक इति प्रलपन्ति च लोकाः ।  
तद्गणयतानेन जर्जरवंशखण्डेन संखलेन ताडयित्वा । संखलेन  
वध्यपटहडिण्डिमवादनदण्डेनेत्यर्थः ।

चाण्डा०— ( ६० ) भो चारुदत्त, भण ।

चारु०—प्राप्यैतद्व्यसनेति । एतद्व्यसनं वसन्तसेनामारणापवादरूपं  
दुःखं तदेव महार्णवस्तत्र प्रपातं प्राप्येत्यन्वयः । प्रिया वसन्तसेना ॥३३॥

शका०— पुनस्तथैव । भणेति शेषः ।

१ चण्डाला० B; चण्डाला B (d) E. २ चा६० AB (bcd). ३ बुडुव्वके AB  
(bc); बुडुव्वडके D; बुडुव्वडके H. ४ खंखमिणा BB (ad); खंखमिणा EK.  
५ जर्जर AB (bcd) K; जज्जर B (a) D. ६ संखलेण B (ad). ७ om: AB  
(bc) DEF; ताल्लिअ B (d). ८ अज्जचालु० BB (a); चारुदत्त AB (abcd)  
K. ९ महार्णवं F. १० प्रपातं AB (c) D; प्रणतं B (a).

चारुदत्तः । भो भोः पौराः, 'मया खलु नृशंसेन'

290 इत्यादि पुनः पठति ।

शकारः । वावादिदा ( ६१ ) ।

चारुदत्तः । एवमस्तु ।

चाण्डालः । अले, तव अत्त वज्झवालिआ ( ६२ ) ।

द्वितीयः । अले, तव ( ६३ ) ।

295 प्रथमः । अले, लेखअं कल्लेम्ह ( ६४ ) । इति बहुविधं  
लेखकं कृत्वा ।

प्रथमः । अले, जदि मम केलिका वज्झवाल्लिआ ता  
चिट्ठेदु दाव मुहुत्तअं ( ६५ ) ।

द्वितीयः । किं निमित्तं ( ६६ ) ।

[चारु०— नवमाङ्कः । पृ० ४०९।४१७ च श्लो० ३०।३८ च ।]

शका०— ( ६१ ) व्यापादिता ।

चाण्डा०— ( ६२ ) अरे, तव वध्यपालिका ।

द्विती०— ( ६३ ) अरे, तव ।

प्रथ०— ( ६४ ) अरे, लेखं कुर्मः ( वः ) ।

प्रथ०—(६५) अरे, यदि मम केलिका मदीया । वध्यपालिका  
तदा तिष्ठतु तावन्मुहूर्तम् । चारुदत्त इति शेषः । प्रक्रान्तं वा ।

द्विती०— ( ६६ ) किं निमित्तम् ।

१ भो भोः पौराः om: DH. २ Whole verse see before for इत्यादि D.  
३ अत्त om: AB (cd) DK; तवद्धवालिया B (b). ४ वद्धं AB (c) FG.  
५ अले अले B (a); ६ लेखअं AB (c) D; अलेखअं B (d); लेखकं E.  
७ कल्लेम्ह B (d). ८ वद्धं AB (ac). ९ वाडिदा and over दा the letter य  
B (d); वाडिदा E. १० चिट्ठ B (b) D; चिट्ठदुम्हएव ? H.

प्रथमः । अले, भणिदो म्हि पिदुणा शग्गं गच्छन्तेण ३००  
जंथा पुत्त वीरअ, जइ तुह वैज्झवाली होदि मा सहसत्ति  
वावादअशि वज्झं ( ६७ ) ।

द्वितीयः । अले, किं निमित्तं ( ६८ ) ।

प्रथमः । कदावि कोवि शौद्धू अत्थं दैइअ वज्झं मोआ-  
वेदि । कदावि लण्णो पुत्ते भोदि । तेणे वद्धावेण शब्बवज्झाणं ३०५  
मोक्खे भोदि । कदावि हत्थी बन्धं खण्डेदि । तेणे शम्भमेण  
वज्झे मुक्के भोदि । कदावि लाअर्पलिवत्ते भोदि । तेण शब्ब-  
वज्झाणं मोक्खे भोदि ( ६९ ) ।

प्रथ०— ( ६७ ) अरे, भणितोस्मि पित्रा स्वर्गं गच्छता ।  
स्त्रियमाणेन पित्रा मरणसमये मयं कथितमित्यर्थः । तदेवाह । जधे-  
त्यादिना । यथा पुत्र वीरक, यदि तत्र वध्यपाली भवति मा सहस-  
त्ति सहसैवेत्यर्थः । व्यापादयसि वध्यम् ।

द्विती०— ( ६८ ) अरे, किं निमित्तम् ।

प्रथ०— ( ६९ ) कदापि कोपि साधुरर्थं दत्त्वा वध्यं मोच-  
यति । कदापि राज्ञः पुत्रो भवति । तेन वद्धावेन वद्धावेनेति देशी केव-  
लं भाषा । वृद्धिमहोत्सवेनेत्यर्थः । महोत्सववृद्धयेति यावत् । सर्व-  
वध्यानां मोक्षो भवति । कदापि हस्ती बन्धं खण्डयति । 'बन्धं

१ पिदुणा E. २ यथा AB (bc); जहा D; जहर (!); H. ३ वज्जं AB (ac).  
४ सहसत्ति AB (bcd) K; सहसा वावा B; सहसत्ति DH; सहसत्ति E. ५ वावादी-  
अशि BEK; वावादीअसी DH. ६ शौद्धू AB (bcd) DEF; शौद्धू J. ७ दैइअ B  
(a). ८ om: B (a). ९ कदावे E. १० पुत्तो DH. ११ तेन C. १२ om: B  
B (a); वद्धावेण B (d); वद्धावणे DH; वद्धावेण E; वद्धावेण K. १३ मोक्खो AB  
(abcd) DJK. १४ होदि AB (bcd) DFGJK. १५ संभमेण. १६ वज्झो B  
(d) H. १७ मुक्के AB (bc) D; मुक्को B (d) E. १८ 'पडिक्कं AB (abcd)  
DEF. १९ शब्बं J.

शकारः । किं किं लाअपालिवत्ते होदि ( ७० ) ।

310 चाण्डालः । अले, वज्झवालिआए लेखअं कलेम्ह  
( ७१ ) ।

शकारः । अले, शिग्गं मालेध चालुदत्ताकं ( ७२ ) ।  
इत्युक्त्वा चेटं गृहीत्विकान्ते स्थितः ।

चाण्डालः । अज्ज चालुदत्त, लाअणिओओ कखु अव-  
315 लज्झदि । ण कखु अम्हे चाण्डाला । ता सुमलेहि जं  
सुमालिदव्वं ( ७३ ) ।

खुड्दि' इति पाठः क्वचित् । बन्धं छिन्नती( नत्ती ) इत्यर्थः । तेन  
संभ्रमेण वध्यो मुक्तो भवति । कदापि राजपरिवर्तो भवति । तेन सर्व-  
वध्यानां मोक्षो भवति ।

शका०— ( ७० ) किं किं राजपरिवर्तो भवति । राज्ञः परि-  
वर्तः परिवर्तनम् । अन्यो राजेत्यर्थः ।

चाण्डा०— ( ७१ ) अरे, वध्यपालिकाया लेखं कुर्मः । लेखं  
कियत्यः पालिकास्तव मम च कियत्य आसन्नावाभ्यामुपभुक्ता वा  
काःका इत्येवं गगनरूपं लिखितदर्शनरूपं च व्यवहारमित्यर्थः ।  
पूर्वमिह च बोध्यः ।

शका०— ( ७२ ) अरे, शीघ्रं मारयत चारुदत्तकम् ।

चाण्डा०— ( ७३ ) आर्य चारुदत्त, राजनियोगः खल्वपरा-  
ध्यति । न खलु वयं चाण्डालाः । तस्मै यत्स्मर्तव्यम् ।

१ Speeches of चाण्डा० and शकार om: K. २ °पडि० AB (bc) D; °पडि० B (a); °पलि० B (d). ३ अलेले B; अले अले B (a). ४ °वाडिआए AB (bed) EF; °वालिआले० D; °वाडिआले० H. ५ लेखअं AB (c) DE. ६ लाअणिओ B (a); लाअणिओओ B (d). ७ वज्झदि BDG; वरजदि E. ८ खु AB (c); om: B; दु B (bd) EG. ९ चाण्डाल AB (c). १० सुमलेहि AB (bed) DE; सुमरेहि B (a). ११ om: B (a); अ B (b); आ B (d). १२ सुमाल० D.

चारुदत्तः ।

प्रभवति यदि धर्मो दूषितस्यापि मेघ

प्रबलपुरुषवाक्यैर्भाग्यदोषात्कथंचित् ।

सुरपतिभवनस्था यत्र तत्र स्थिता वा

व्यपनयतु कलङ्कं स्वस्वभावेन सैव ॥३४॥

320

भोः, क तावन्मया गन्तव्यम् ।

चाण्डालः । अपतो दर्शयित्वा । अले, एदं दीशदि दैक्खि-  
णमशाणं । जं पेक्खिअ वज्झा झत्ति पाणाइं मुञ्चन्ति । पेक्ख  
पेक्ख ।

325

अहं कलेवलं पडिवत्तं कट्टेन्ति दीहगोमोओ ।

अहं 'पि शूललग्गं वेशं विअ अट्टहारोशं ॥३५॥(७४)

चारु०— प्रभवतीति । मालिनी छन्दः । प्रबलानां न्यायाधीशाना-  
मधिकरणिकादीनां पुरुषाणां वाक्यैर्दूषितस्याद्य मे भाग्यदोषाद्दूषक-  
कक्षतःसुवर्णालंकारनिपातरूपादूषितत्वे ( स्ये )त्यन्वयः । स्वर्गस्था  
भूमिस्थिता वा सैव वसन्तसेनैव । इमं कलङ्कं दूरीकरोतु ॥ ३४ ॥

चाण्डा० — ( ७४ ) अरे, एतद्दृश्यते दक्षिणरमशानम् । यत्प्रे-  
क्ष्य बध्ना झटिति प्राणान्मुञ्चन्ति । पश्य । अद्वेति । आर्या छन्दः ।  
अर्थ कलेवरं प्रतिवृत्तं कर्षन्ति दीर्घगोमायवः । अर्थमपि शूललग्गं

१ प्रबल B B (ad) EK. २ भवनस्था B B (ad). ३ तत्रा० B (b).  
४ स्वस्ति० G. ५ सैषा E. ६ हरिकेण ? K. ७ मसाणं B (a). ८ अजत्र वज्झा  
B (a); पेक्खिवज्झा D. ९ झत्ति CJ; ज्झति E; ओत्ति K. १० मुञ्चति AB  
(c); मुञ्चेति B (a); मुञ्चदि D. ११ om: AB (bc) DFG. १२ अहंकलेवरप-  
डिवत्तं B (abd): वुत्तं DEH; वत्तं AFGK; पडिवत्तं B. १३ कट्टि AB (c) E;  
कट्टति B (ab); कट्टति B (d); कट्टति H; कट्टति K. १४ गोमाभओ DH.  
१५ वि AB (abcd) DF; विमवि ? E; अर्थ वि K. १६ शूलगं B (a); शूललग्गं E;  
ललग्गं J. १७ वेसमिव B (abd); वेसमिव EK. १८ हासस्य B (a).

चारुदत्तः । हा हतोस्मि मन्दभाग्यः । इति सविगमुप-  
विशति ।

330 शकारः । ण दाव गमिश्श । चालुदत्तकं वावादअन्तं  
दाव पेक्खामि । परिकम्य दृष्ट्वा । कथं उवविष्टे ( ७५ ) ।

चाण्डालः । चालुदत्ता, किं भीदेशि ( ७६ ) ।

चारुदत्तः । सहसोत्थाय । मूर्ख, 'न भीतो मरणादस्मि  
केवलं दूषितं यशः' इत्यादि पुनः पठति ।

335 चाण्डालः । अज्ज चालुदत्त, गअणंदले पेडिवशन्तो  
चन्दशुज्जां वि विपत्तिं लहन्ति । किं उणं जणं मेलण-

वेशमिवाट्टहासस्य । प्रतिवृत्तमर्थं कलेवरमित्यर्थः । गोमायुः शृ-  
गालः । वेशमिवेत्यादेर्हास्यास्य(स्प)दमित्यर्थः ॥ ३५ ॥

शका० — ( ७५ ) न तावद्गमिष्यामि । चारुदत्तं व्यापाद्यमानं  
तावत्प्रश्यामि । कथमुपविष्टः ।

चाण्डा० — ( ७६ ) चारुदत्त, किं भीतोसि ।

[चारु० — पृ० ४४१ श्लो० २७]

चाण्डा० — ( ७७ ) आर्य चारुदत्त, गगनतले प्रतिवसन्तः

१ नेपथ्ये before शकारः B (abd) E. २ चारु० AB (bed) E. ३ अन्ता B (d). ४ उवविष्टे AB (abc) CDHJK; उवविष्टो B (d). ५ चाण्डालो B (a). ६ चालुदत्त CJ. ७ भूद० B (a); भिदे० B (d). ८ om: B (a). ९ भीरुर्म० BDEFGK. १० केवलं.....यशः om: B B (a); ११ Whole verse repeated to दूषितः with इति for इत्यादि D. १२ om: B (a) H. १३ चारु० AB (abcd) E. १४ तले B (a). १५ परि० B (d) E. १६ वसन्ता AB (abcd) E. १७ सुज्जा AB (abcd) D. १८ om: AB (bc) D. १९ पुण BDEG. २० जण B (b); जण pr. m. corr. जण B (d); जण G. २१ मअल० DH.



भीरुआ माणवा वा । लोए कोवि उट्टिदो पडैदि, कोवि पडि-  
दोवि उट्टेदि ।

उट्टन्तं पडन्ताह वंशणपाडिआ शवदश उण अत्थि ।

एदाइं हिअए केँदुअ शन्धालेहि अत्ताणअं ॥ ३६ ॥ 340

चाण्डालं प्रति । एदं चेँउट्टं घोशेणट्टोणे । ता उँग्घोशम्ह । (७७) ।  
पुनस्तथैवोद्घोषयतः ।

चारुदत्तः । हा प्रिये वसन्तसेने, 'शशिशंकलमयूख'  
इत्यादि पुनः पठति ।

( न्तौ ) चन्द्रसूर्याः ( यौ ) विपत्तिं लभन्ते ( भते ) । किं पुनर्जना  
मरणभीरुका मानवा वा । लोके [कोप्युत्थितः पतति], कोपि पतितो-  
प्युत्तिष्ठते ( ति ) । उट्टन्त इति । उत्थितः पतनं च (?) । वसनपातिका  
शवस्य पुनरस्ति । वसनपातिका वस्त्रपतनम् । वस्त्रं प्रसारितं यथा  
निपतति पुनरुत्पतति च तथा शवोपि जीवति कदाचित् । किं  
पुनर्जी ( जी ) वर्म ( वन्म ) नुष्यः पतितः पुनरुत्तिष्ठत ( ति ) इति  
वाच्यमिति भावः । एतानि हृदये कृत्वा स (?) संधारयात्मा-  
नम् ॥ ३६ ॥ एतच्चतुर्थघोषणास्थानम् । तदुद्घोषामः ( पयामः ) ।

[चारु०—पृ० ४३० श्लो० १३]

१ भीरुआ B (a); भीतुआ B (b). २ माणवा. वालो. ग-को-वि B (a);  
मा वा वा लो ग del. all. वा and ग corr in ए B (d); माण.....लोए B.  
३ पलदि AB (abcd) DEFG. ४ उट्टदि B (d). ५ Not a verse BCD  
उट्टत B (d); उत्थन्त G; ६ वंशण B (b). ७ पालिआ B. ८ शवदश B  
(ad). ९ अत्थि E. १० संधालेहि AB (abcd) CDJ. ११ उट्ठं ABB  
(bcd); चउत्थअं B (a); १२ घोसण० B (ad); घोषणा B (b) E; घोसणा DH.  
१३ उत्थाणं B (a); छाणं B (b); छाणं H. १४ सस्र AB (abcd) DE; घोसम्ह K.  
१५ घोषयति AB (bc) FG; For पुनस्तथैव &c. डमौ गुणाध .....ज्ञातदि इति उद-  
घोषयति D. १६ ज्ञातिविमल० B (d); whole verse repeated for इत्यादि D;  
शशिशंकलभूषेत्यादि K. १७ om: B.

345

ततः प्रविशति ससंभ्रमा वसन्तसेना भिक्षुश्च ।

भिक्षुः । हीमाणहे अट्टाणपलिंशन्तं शमइशाशीअ  
वँशन्तशेणिअं णँअन्ते अणुग्गहिंदमिह पव्वज्जाए । उवाशि-  
के, कहिं तुमं णइइशं ( ७८ ) ।

वसन्तसेना । अज्ज, चारुदत्तस्स ज्जेवँ गेहं । तस्स  
350 दंसणेण मअल्लञ्छणस्स विअ कुमुदिणिं आणन्देहि  
मं ( ७९ ) ।

भिक्षुः । स्वगतम् । कदलेण मग्गेण पविशामि । विचिन्त्य ।  
लौअमग्गेण ज्जेव पविशामि । उवाशिके, ऐहि । इमं लाअ-  
मग्गं । आकर्ण्य । किं णु हु ऐशे लाअमग्गे महन्ते कैलअले  
355 शुणीअदि ( ८० ) ।

वसन्तसेना भिक्षुश्च । इमौ तौ पूर्वोक्तौ [पृ० ३६८-३७१] ।

भिक्षुः — ( ७८ ) हीमाणहे आश्चर्यं । अस्थानपरिश्रान्तां (न्ताम्) ।  
समाश्रास्य वसन्तसेनिकां नयन्ननुगृहीतोस्मि । प्रव्रज्यया संन्या-  
सेनेत्यर्थः । प्रव्रज्या संन्यासः । उपासिके, कुत्र त्वां नेष्यामि ।

वस० — ( ७९ ) आर्य, चारुदत्तस्यैव गेहम् । तस्य दर्शनेन  
मृगलाञ्छनस्यैव कुमुदिनीमानन्दय माम् ।

भिक्षुः — ( ८० ) क(त)रेण मार्गेण प्रविशामि । राजा (ज)-  
मार्गेणैव प्रविशामि । उपासिके, एहि । इमं राजमार्गम् ( अर्थ )

१ पत्थाण A B (c) F H; अत्थाण B (ab) K; पट्ठाण D; अट्ठाण E; अज्जाण G.  
२ पडिइशं B (abcd) [ इशंति B (a) E; इशंति B (bc); शंति FG; इशंति corr.  
इशंति B (d) D H K.] ३ णँतिअ D. ४ वसन्तं A B (abc). ५ णयन्ते  
AB (c) D; णयन्तो B (ad) G; णयतो B (b); णयन्तो EK. ६ णिगाहिंदमि  
AB (bed) G; अणगिगाहिं E. ७ चालुदत्तइशे जेव्व AB (c); चालुदत्तस्स B (a);  
चालुदत्तइशाव्व B (b); चालुदत्तसेव्व EK. ८ लँछणस्स BEG. ९ णीं DEH.  
१० णं E; मां K. ११ मग्गेण ? E. १२ गच्छामि BB (a). १३ राअं B (d).  
१४ एहि एहि B B (a); एदिमं E. १५ पइशे B (d). १६ कैलअले B (a);  
कर्णलअले ? B (b). १७ शुणीअदि AB (c).

वसन्तसेना । अग्रतो निरूप्य । कथं पुरतो महाजनस-  
मूहो । अज्ज, जाणाहि दाव किण्णेदं त्ति । विसमभेरक्कन्ता  
विअ वसुन्धरा ऐअवासोण्णदा उज्जइणी वट्ठदि (८१) ।

चाण्डालः । इमं अ पच्छिमं घोषणट्ठाणं । ता तालेध  
डिण्डिमं । उग्घोशेध घोशणं । तथा कृत्वा । भो चालुदत्त, पँडि- 360  
वैलेहि । मा भाआहि । लहुं ज्जेव मौलीअशि (८२) ।

चारुदत्तः । भगवत्यो देवताः ।

भिक्षुः । श्रुत्वा ससंभ्रमम् । उवाशिके, तुमं किल चालुद-  
त्तेण मालिदाशि त्ति चालुदत्ते मालिदुं णीअदि (८३) ।

राजमार्गः ) । किं नु खल्वेष राजमार्गे महान्कलकलः श्रूयते ।

वस० — ( ८१ ) कथं पुरतो महाजनसमूहः । आर्य, जानीहि  
तावत्किं नेदमिति । विषमभरक्रान्तेव वसुंधरा एकवासोन्नतोज्जयिनी  
वर्तते( ते ) ।

चाण्डा० — ( ८२ ) इदं च पश्चिमं घोषणस्थानम् । तत्ताडयत  
डिण्डिमम् । उद्घोषत घोषणाम् । भो चारुदत्त, प्रतिपालय । क्षमस्वे-  
त्यर्थः । मा विभेहि(भीहि) । लघु शीघ्रमेव मार्यसे ।

भिक्षुः— श्रुत्वेति । घोषणां श्रुत्वेत्यर्थः । ( ८३ ) उपासिके, त्वं  
किल चारुदत्तेन मारितासीति चारुदत्तो मारयितुं नीयते ।

१ भवकंता B (a); भरकंता D. २ वसुंधरा D. ३ एआवासो AB (c) D; एआवासो  
pr. m. corr. एअवा°; B (d) एअवासा° H. ४ पश्चिमं ABC (a); पश्चिमं B (b).  
५ घोषण० B (ad). ६ तालेध BB (a). ७ °घोसेध B (ad). ८ घोषणं  
AB (bc) E; घोषणं B (ad) D. ९ चारु० B (ad). १० पडु D; पलि°  
F. ११ वैलेहि ..... भाआहि om: AB (bc) DG. १२ मौलीअशि. DEG.  
१३ उवाशिक B (d). १४ चारु० B (a). १५ चालुदत्तो AB (abcd) CJ.

365 वसन्तसेना । ससंभ्रमम् । हँद्री हँद्री कथं मम मन्द-  
भाङ्गीए कदे अज्जचारुदत्तो वावादीअदि । भो, तुरिदं तुरिदं  
आदेसेहि मग्गं ( ८४ ) ।

भिक्षुः । तुवलदु तुवलदु बुद्धोवाशिआ अज्जचौलुदत्तं  
जीअन्तं शमरशाशिदुं । अज्जा, अन्तलं अन्तलं देव ( ८५ ) ।

370 वसन्तसेना । अन्तरं अन्तरं ( ८६ ) ।

चाण्डालः । अज्ज चौलुदत्त, शौमिणिओओ अवल्लंझ-  
दि । ता सुमलेहि जं सुमलिदव्वं ( ८७ ) ।

चारुदत्तः । किं बहुना । 'प्रभवति' इत्यादि श्लोकं पठति ।

वस०—(८४) हँद्री हँद्री । भये वीप्सा । कथं मम मन्दभागिन्याः  
कृत आर्यचारुदत्तो व्यापाद्यते । भोः, त्वरितं त्वरितमादिश मार्गम् ।

भिक्षुः—(८५) त्वरतां त्वरतां बुद्धोपासिकार्यचारुदत्तं जीवन्तं  
समाश्वस्तुम् (श्वासयितुम्) । आर्याः, अन्तरमन्तरं ददत (दत्त) ।

वस०—(८६) अन्तरमन्तरम् ।

चाण्डा०—(८७) आर्य चारुदत्त, स्वामिनियोगोपराध्यति ।  
तस्मै यत्स्मर्तव्यम् ।

[चारु०—पृ० ४५७ श्लो० ३४]

१ हँद्री हँद्री D. २ अज्ज om: B (a). ३ चालुदत्तो AB (abc) DH.  
४ तुलिद तुलिद B (a). ५ ओचलदु ओचलदु G. ६ बुद्धोवाशिआ CJ; ०सिका  
D; ७ बुद्धोवाशिआ G. ८ चारु० B (a). ९ जीवतं B (a); जीअतं B (d).  
१० ०दशदिदुं AB (bc); ०दशदिदु B (a); ०दशशिदुं DG. १० अन्तलं अन्तलं  
AB (abcd) DEF. ११ चारु० AB (bc); १२ सामि० AB(abcd) D. १३ णिओदक्ख  
B (a). १४ ०रज्जादि BDE; ०रज्जाति B (b). १५ सुमलेहि AB (bcd) D; सुमरेहि  
B (a). १६ सुमलि० AB (bcd) D; सुमरि० B (a). १७ श्लोकद्वयं BB (a); om:  
G; whole verse for इत्यादि D.

चाण्डालः । खड्गमाकृत्य । अज्ज चालुदत्त, उत्ताणे भविअ  
शमं चिट्ठे । एकपहालेण मालिअ तुमं शग्गं णेम्ह ( ८८ ) । ३७५

चारुदत्तः । तथा तिष्ठति ।

चाण्डालः । प्रहर्तुमीहते । खड्गपतनं हस्तादभिनयन् । ही कथं ।  
आअट्ठिदे शैलोशं मुट्ठीए मुट्ठिणा गैहीदे वि ।  
धरणीए कीश पडिदे दौलुणके अशणिशणिहे खग्गे ॥ ३७ ॥  
जथा एदं शंवुत्तं तथा तक्कमि णे विवज्जदि अज्जचालु- ३८०  
दत्ते ति । भअवदि शैज्जवाशिणि, पशीद पशीद । अवि णाम  
चालुदत्तश मोक्खे भवे । तदो अणुगहिदं तुए चाण्डा-  
लउलं भवे ( ८९ ) ।

चाण्डालः — ( ८८ ) आर्य चारुदत्त, उत्तानो भूत्वा समं तिष्ठ ।  
एकप्रहारेण मारयित्वा त्वां स्वर्गं नयामः ।

चाण्डालः — ( ८९ ) ही विस्मये । कथम् । आअट्ठिदे  
इति । आर्या छन्दः । आकूटः सरोषं मुट्ठी मुट्ठिणा गृहीतोपि ।  
धरण्यां किमर्थं पतितो दारुणकोशनिर्जनः खड्गः ॥ ३७ ॥  
यथैतत्संवृत्तं तथा तर्कयामि न विपद्यत आर्यचारुदत्त इति । भग-

१ चालुदत्ता AB (c) DGK; चारुदत्त B (ab). २ समं AB (abcd) DJ.  
३ चिट्ठ C. ४ पहालेण BD. ५ मालिअ B (a). ६ शग्गं B (a); शग्गं E.  
७ om: AB (bc) DG. ८ आअट्ठिदे B (a). ९ सल्लोशे B (d) १० मुट्ठिण E.  
११ गैहीदे B (d); गैहिदे E. १२ धरणीए B (a) K. १३ दालुणए BB (a).  
१४ अशणिहे E. १५ संवृत्तं A B (abcd) DJ. १६ तथा B (d). १७ णा D.  
१८ विज्जति B (a); विवज्जदि B (d). १९ चारु AB (abc); दत्त ति D. २० सद्य;  
AB (bc) FG; सत्यं B (ad) K; शत्य DE; स्तय H. २१ वाशिणि B (a);  
वाशिणि text; marg. हि B (d); वासिणी F; वासिनि GK. २२ चारु AB (abc) D.  
२३ मोक्खे AB (abcd) DK. २४ गैहिदं AB (abcd) EK; गैहिदं D. २५ चाण्डालः  
B B (bd).

अपरः । जेधाणत्तं अणुचिद्धम्ह ( ९० ) ।

385 प्रथमः । भोदु । एवं कलेम्ह ( ९१ ) । इत्युभौ चारु-  
दत्तं झूले समारोपयितुमिच्छतः ।

चारुदत्तः । 'प्रभवति' इत्यादि पुनः पठति ।

भिर्धुर्वसन्तसेना च । दृष्ट्वा । अज्जा , मा दाव मा  
दाव । अज्जा, एसा अहं मन्दभाइणी जाए कारणादो एसो  
390 वावादीअदि ( ९२ ) ।

चाण्डालः । दृष्ट्वा ।

तुलिदं का उण एशीं अंशपडेन्तेण चिउलभालेण ।

मा मेत्ति वाहलन्ती उट्ठिदइत्था इदो एदि ॥३८॥ ( ९३ )

वति सद्यवासिनि, प्रसीद । सद्यः पर्वतस्तत्र वर्तमानां दुर्गां देवीं  
प्रार्थयते । प्रार्थनामेवाहावि णामेत्यादिना । अपि नाम चारुदत्तस्य  
मोक्षो भवेत् । तदानुगृहीतं त्वया चाण्डालकुलं भवेत् ।

अपरः — ( ९० ) यथाज्ञप्तमनुतिष्ठावः ।

प्रथमः — ( ९१ ) भवतु । एवं कुर्वः ।

चारु०—प्रभवतीति पद्यमन्तकाले स्मरणरूपमिति तदेव पुनः  
पुनः पठतीति ध्येयम् ।

भिर्धुर्वस०—( ९२ ) आर्याः, मा तावत् । आर्याः, एषाहं मन्द-  
भागिनी यस्याः कारणादेष व्यापाद्यते ।

चाण्डा० — ( ९३ ) तुलिदमिति । आर्या छन्दः । त्वरितं

१ जधाणत्तं B (bd). २ अचिद्धम् C. ३ भोदु भोदु G. ४ उच्छ्रितः G. ५ Fol-  
lowed by तृतीयपंक्तिस्थं D. ६ om : AB (c) DF. ७ om : G. ८ जस्सा AB  
(bcd) DEFK; जस्स G. ९ कारणा BGK; marg. दो B (d); कारणाए E.  
१० एस B(a). ११ पलंतेण AB (abcd) DE. १२ चिहुल B (ab) K; चुहुल G.  
१३ उच्छिद AB (bc) FG; उत्थिद° D.

वसन्तसेना । अज्ज चारुदत्त, किण्णेदं (९४) । इत्युरसि  
पतति ।

395

भिक्षुः । अज्ज चालुदत्त, किण्णेदं (९५) । इति पादयोः  
पतति ।

चाण्डालः । सभयमपसृत्य । कथं वसन्तसेना । णं कखु  
अम्हेहिं शाहू ण वावादिदे (९६) ।

भिक्षुः । उत्थाय । अले, जीवदि चालुदत्ते (९७) । 400

चाण्डालः । जीवदि वस्सरसदं (९८) ।

वसन्तसेना । सहर्षम् । पंचुज्जीविदम्हि (९९) ।

का पुनरेपांसपतता चिकुरभारेण । मा मेति व्याहरन्त्युत्थितहस्तेन  
एति ॥ ३८ ॥

वस० - (९४) आर्य चारुदत्तं (त्त), किं नेदमिति ।

भिक्षुः - (९५) आर्यचारुदत्त, किं नेदम् ।

चाण्डाल० - (९६) कथं वसन्तसेना । ननु खलु(?) खल्वस्माभिः

साधुर्न व्यापादितः ।

भिक्षुः - (९७) अरे, जीवति चारुदत्तः ।

चाण्डाल० - (९८) जीवति वत्सरशतम् ।

वस० - (९९) प्रत्युज्जीवितास्मि । निर्गतजीवस्य पुनर्जीविनं

१ om. B (a). २ चालुदत्त B (d). ३ ०णदंति AB (abcd); ०णदंति DE.  
४ चारुदत्तस्म AB (c) DF; चारुदत्त B (a); चारुदत्तस्म B (b). ५ ०उपसृत्य AB  
B (abc) CDFJK. ६ वसन्तसेना AB (abcd) E. ७ णं कखु repeated once more  
EGK. ८ शाहू AB (c) DG; साहू B (abd) E. ९ अज्जचालु० B; अज्जचारु०  
B (a) E. १० वरिसदं B (a); वस्सरसदं B (b); वस्सरसदं B (d); वदशरसदं D;  
वस्सरसदं EK. वदशरसदं J. ११ ०चुवजीवि० B (d); सचजीवि० K.

चाण्डालः । ता जाव एदं वुत्तं लाइणो जेण्णवाडगं-  
दइश णिवेदेम्ह ( १०० ) । इति निष्क्रमतः ।

405

शकारः । वसन्तसेनां दृष्ट्वा सत्रासम् । हीमादिके केण  
गम्भदाशी जीवाविदा । उक्कन्ताइं मे पाणाइं । भोदु । पला-  
ईइशं ( १ ) । इति पलायते ।

410

चाण्डालः । उपसृत्य । अले, णं अम्हाणं ईदिशी लाआ-  
णत्ती जेण शो वावादिदा तं मालेधत्ति । ता लद्धिअशालअं  
ज्जेव अण्णेशम्ह ( २ ) । इति निष्क्रान्तौ ।

प्रत्युज्जीवनम् । गतजीविता पुनरागतजीवितास्मीत्यर्थः । अत्र जी-  
वस्थानीयश्चासदन्त एवेत्यवधेयम् ।

चाण्डा० — ( १०० ) तद्यावदेतं वृत्तान्तं राज्ञो यज्ञवाटगत-  
स्य निवेदयावः ।

शका० — ( १ ) हीमादिके खेदे । केन गर्भदासी जीवाविदा  
जीवदवस्थां प्रापितेत्यर्थः । उक्क्रान्ता मे प्राणाः । भवनु । पलायिष्ये ।

चाण्डा० — उपसृत्येति । द्वितीयचाण्डालस्य समीपं गत्वे-  
त्यर्थः । ( २ ) अरे, नन्वस्माकमीदृशी राजाज्ञप्रियेन साव्यापादि-  
ता तं मारयत । तद्राष्ट्रियदयालमेवान्वेषयावः ।

१ जभाशंवुत्तं B B (a); २ वुत्तं G; वुत्तं J. २ लाइणो AB (c) CDGJ;  
लाइणो B (a); लाइणो E. ३ जण० B (d). ४ ०गदस्स AB (abc) D. ५ णिवेदइ  
FG. ६ ०दासी AB (bcd) CJ. ७ जीविदा DH. ८ कंताइ B (a); उक्कंताइ  
B (d); उक्कंताइ E. ९ ०विइशं H. १० om. B B (a). ११ ईदिशा AB (bc);  
om; B; इदिशी B (d). १२ लायाणत्ति K. १३ सा AB (abcd) DEG;  
०गाणिआ B B (abd). after शा. १४ ति om. BDEG. १५ अण्णेशम्ह DE.



चारुदत्तः । सविस्मयम् ।

केथमभ्युद्यते शस्त्रे मृत्युवक्त्रगते मयि ।

अनावृष्टिहते शैत्ये द्रोणवृष्टिरिवैगता ॥ ३९ ॥

अवलोक्य च ।

वसन्तसेना किमियं द्वितीया

415

समागता सैव दिवः किमित्थम् ।

भ्रान्तं मनः पश्यति वा ममैनां

वसन्तसेना न मृताथ सैव ॥४०॥

अथवा ।

किं नुं स्वर्गात्पुनः प्राप्ता मम जीवातुं काम्यया ।

420

तस्या रूपानुरूपेण किमुतान्येयमागता ॥४१॥

वसन्तसेना । सास्त्रमुत्थाय पादयोर्निपत्य । अञ्ज चारुदत्त,

सा ज्जेव्व अहं पावा जाए कारणादो ईअं तुए अर्सरिसी अ-  
वत्था पाविदा ( ३ ) ।

चारु० — केथमिति । अनुष्टुप् ॥ ३९ ॥ वसन्तसेनेति ।  
स्पष्टम् । [ उपजातिच्छन्दः ] ॥ ४० ॥ किं न्विति । श्लोकः ।  
जीवातोर्जीवनौषधस्य काम्ययेच्छया । 'जीवातुर्जीवनौषधम्'  
इत्यमरः । काम्येच्छा । तस्या वसन्तसेनाया रूपस्यानुरूपेण सादृश्येन  
विशिष्टेत्यर्थः । विशेषणे तृतीया ॥ ४१ ॥

वस० — ( ३ ) आर्यं चारुदत्त, सैवाहं पापा यस्याः कारणा-  
दियं त्वया सदृश्यवस्था प्राप्ता ।

१ केथं समु० K. २ सस्ये DE. ३ सम्यग्वृष्टिरिवः AB (bed) DEFGK.  
४ तु B (d). ५ ०नुकाम्यया B (b) E; ०नुकस्यया B (d). ६ कारणा B (b) EG;  
marg. दो B (d). ७ om. K. ८ ०रिसा E.

425 नेपथ्ये । अञ्चरिअं अञ्चरिअं । जीवदि वसन्तसेनां ( ४ ) ।  
इति सर्वे पठन्ति ।

चारुदत्तः । आकर्ण्य सहसोत्थाय स्पर्शसुखमभिनीय निमीलि-  
ताक्ष एव हर्षगद्गदाक्षरम् । प्रिये, वसन्तसेना त्वम् ।

वसन्तसेना । सा ज्जेव्वाहं मन्दभाभा ( ५ ) ।

430 चारुदत्तः । निरूप्य सहर्षम् । कथं वसन्तसेनैव । सानन्दम् ।  
कुतो बाष्पाम्बुधाराभिः स्नपयन्ती पयोधरौ ।  
मयि मृत्युवशां प्राप्ते विद्येव समुपागता ॥ ४२ ॥

प्रिये वसन्तसेने,

त्वदर्थमेतद्विनिपात्यमानं

435 देहं त्वयैव प्रतिमोक्षितं मे ।

अहो प्रभातः प्रियसङ्गमस्य

मृतोपि को नाम पुनर्ध्रियेत ॥ ४३ ॥

अपि च । प्रिये, पदेय ।

रक्तं तदेव वरवस्त्रमियं च माला

440 कान्तागमेन हि<sup>१२</sup> वरस्य यथा विभाति ।

[ नेपथ्ये ] — ( ४ ) आश्चर्यमाश्चर्यम् । जीवति वसन्तसेना ।

वस० — ( ५ ) सैवाहं मन्दभाग्या ।

चारु०—कुत इति । अनुष्टुप् छन्दः । विद्यात्र मृतसंजीवनी बोध्या  
॥ ४२ ॥ त्वदर्थमिति । [ उपेन्द्रवज्राच्छन्दः ] एतद्देहमिति । 'कायो देहः  
कीवपुंसोः, इत्यमरः । पुनर्ध्रियेत पुनर्जीवे[दि]त्यर्थः ॥ ४३ ॥ रक्तमिति ।

१ अञ्चरिअं B (b) K. pr. m. B (d). २ सेना J. ३ सस्पर्शसुखनिमीलं AB (c) F; स्पर्शसुखनिमीलं B (bd); संस्पर्शसुखनिमीलं DH; स्पर्शसुखनिमीलं E. ४ निमीलितं? B (a). ५ om. B B (a). ६ बाष्पाम्बु AB (c) FG; बाष्पम्बु H. ७ स्नापयन्ती D. ८ प्रतिभा K. ९ प्रभातः H. १० ध्रियेत? H. ११ पश्य पश्य B (a). १२ विहरस्य? H.

एते च वध्यपटहध्वनयस्तथैव

जाता विवाहपटहध्वनिभिः समानाः ॥४४॥

वसन्तसेना । अदिदक्खिणदाए किं ण्णेदं ववसिदं  
अज्जेण ( ६ ) ।

चारुदत्तः । प्रिये, त्वं किल मया हतेति ।

445

पूर्वानुब्रह्मवैरेण शत्रुणा प्रभविष्णुना ।

नरकै पततां तेन मनागस्मि निपातितः ॥ ४५ ॥

वसन्तसेना । कैणौ पिधाय । सन्तं पावं । तेण म्हिं राअ-  
सालेण वावादिदा ( ७ ) ।

चारुदत्तः । भिक्षुं दृष्ट्वा । अयमपि कः ।

450

अत्र वाच्यार्थः स्पष्टः । व्यङ्ग्यार्थस्तु तावदेतावतीमिमां (मा) माप-  
दमुपभुज्यापि यदि तवाहं दरिद्रतया न दयितस्तदानर्थ इति । विवाह  
इवेति किं वाच्यम् । तत्र च मम चायं विवाह एवासीदितः परं  
कदापि मा मामत्याक्षीरिति चावसेयः ॥[वसन्ततिलकं वृत्तम्]॥४४॥

वस० — (६) अतिदक्षिणतया किं नेदं व्यवसितमार्येण । दक्षिण-  
तोदारता समर्थता वा । किं नेदमित्यानुपूर्वी वितर्क इत्यसकृदुक्तम् ।

पूर्वेति । श्लोकः । शत्रुणा शकारेण ।

चारु०—प्रभविष्णुना राजश्यालतया प्रभुणेत्यर्थः । यतो मुक्तोतो  
मनागिति ॥ ४५ ॥

वस० — ( ७ ) शान्तं पापम् । प्रतिहतममङ्गलम् । तेनास्मि  
राजश्यालेन व्यापादिता ।

१ दक्खिणदाए B (ab). २ णेन AB (abc) DFG. ३ कर्णौ पिधाय om. B (a).  
४ शान्तं AB (bcd) CDJ; शान्तं पावं twice Gr. ५ हि D.

वसन्तसेना । तेण अणज्जेण वावादिदा । ऐदिणा अ-  
ज्जेण जीवाविदम्हि ( ८ ) ।

चारुदत्तः । कस्त्वमकारणबन्धुः ।

भिक्षुः । ण पच्चभिआणादि मं अज्जो । अहं शे अज्ज-  
455 इश चलणसंवाहचिन्तएँ संवाहके णाम जूदिअलेहिं  
गहिदे एदाए उवाशिकाए अज्जइश केल्केत्ति अलंकां-  
पणणिक्किंदेम्हि । तेण अ जूदणिव्वेदेण शकशमणके संवुत्ते  
म्हि । एशा वि अज्जा पवहणविपर्यज्जशेण पुष्पकेलण्डकजि-  
ण्णुज्जाणं गदो । तेण अं अणज्जेण ण मं वेहुं मणेशिन्ति  
460 बाहुपाशबलकालेण मालिदा । मएँ दिढा ( ९ ) ।

वस० - ( ८ ) तेनानार्येण व्यापादिता । एतेनार्येण जीवं प्रा-  
पितास्मि ।

भिक्षुः ०—( ९ ) न प्रत्यभिजानाति मामार्यः । अहं स आर्यस्य  
चरणसंवाहचिन्तया संवाहको [ नाम ] द्यूतकैर्गृहीत एतयोपासि-  
कया अज्जइश केल्केत्ति आर्यस्यात्मीय इत्यलंकारपणनिष्क्री-  
तोस्मि । तेन च द्यूतनिर्वेदेन शाक्यश्रमणकः संवृत्तोस्मि । एषा-  
प्यार्या प्रवहणविपर्यासेन पुष्पकरण्डकजीर्णोद्यानं गता । तेन चानार्ये-

१ एहिणा K. २ आणदि B (ad) K; पच्चहिआणदि G. ३ संवाह AB (bc); संवा-  
हचिन्तए om. D. ४ चिन्तएज्जा ? B (a). ५ संवाहके D. ६ om. AB (bcd).  
DEGK. ७ अज्जस्स B (a); अज्जश B (d). ८ केल्के० B (a). ९ कारण  
B (a). १० निक्किंदे B (a). ११ संवुत्ते० E; संवुत्तस्सि G. १२ विअज्जशेण  
AB (c) D; विपशेण ? B (a); वित्तिविज्जशेण B (b); विवज्जसेण EK. १३  
करण्डअ AB (c) D; करण्डक B (a) E; करण्ड B (bd). १४ गदो ? B (a). १५  
om. B B (a) D. १६ वुहु ? A. १७ मणेशिं AB (bc) D; मणेशि B (d);  
वणेशि ? H. १८ मएँ दिढा om. B B (a).

नेपथ्ये । कलकलः ।

जयति वृषभकेतुर्दक्षयज्ञस्य हन्ता

तदनु जयति भेत्ता षण्मुखः क्रौञ्चशत्रुः ।

तदनु जयति कुत्सां शुभकैलासकेतुं

विनिहतवरवैरी चार्यको गां विशालाम् ॥ ४६ ॥ 465

प्रविश्य सहसा

शर्विलकः ।

हत्वा तं कुचपमहं हि पालकं भो-

स्तद्राज्ये द्रुतर्मभिषिच्य चार्यकं तम् ।

तस्याज्ञां शिरसि निधाय शेषभूतां

मोक्षयेहं व्यसनगतं च चारुदत्तम् ॥ ४७ ॥ 470

हत्वा रिपुं तं बलमन्त्रहीनं

पौरान्समाश्रुवास्त्य पुनः प्रैकैर्षात् ।

ण न मां बहु मन्यस इति बाहुपाशबलात्कारेण मारिता । मया दृष्टा ।

जयतीति । वृषभकेतुः शिवः । हन्ता भेत्ता । ( भेत्ता हन्ता )

क्रौञ्चशत्रुरिति प्रभूतप्रभावाभिप्रायम् । आर्यकः पूर्वोक्तः । सिद्धादि-

ष्टराज्यलाभवान्यः सः । शुभकैल(ला)सध्वजाम् । गां पृथिवीम् ।

कुत्सां संपूर्णाम् । जयति स्वायत्तीकरोतीत्यर्थः । [मालिनी च्छन्दः]

॥ ४६ ॥

शर्वि०—विनिहतवरवैरीति यदुक्तं तदाह । हत्वेति । स्प-

ष्टम् । शेषभूतां चरमाम् । इत्यनेन सर्वं कर्तव्यमन्यत्कृतमिति

ध्वनिः । [प्रहर्षिणी वृत्तम्] ॥ ४७ ॥ हत्वा रिपुमिति । बलं

सैन्यम् । मन्त्रध्व । आभ्यां हीनम् । प्रकैर्षास्त्वकीयप्रतापादेः

१ वृषभहन्तुर्दक्षः G. २ ०शत्रोः DH. ३ om. B (a). ४ केतुः AB (cd) D.  
५ विनिहित AB (bc) DF. ६ वैरा AB (abc) F; ० वैरा DH. ७ न ? K.  
८ ०मभिकुत्सां च B (a). ९ मिव ० B; ०मिव ० B (d). मन्त्रि J. १० समाधस्त्य  
AB (bc) F. ११ प्रकर्षां AB (bc) DF.

प्राप्तं समग्रं वसुधाधिराज्यं

475

राज्यं बेलारिखि शत्रुराज्यम् ॥ ४८ ॥

अग्रतो निरूप्य । भवतु । अत्र तेन भवितव्यं यत्रायं जनपद-  
समवायः । अपि नामार्थमारम्भः क्षितिपतेरार्यकस्यार्यचारुदत्त-  
स्य जीवितेन सफलः स्यात् । त्वरिततरमुपसृत्य । अपयात जा-  
ल्माः । दृष्ट्वा सहर्षम् । अपि ध्रियते चारुदत्तः सह वसन्तसेनया ।  
480 संपूर्णाः खल्वस्मत्स्वामिनो मनोरथाः ।

प्रभावात् । [ न ] गरस्थान् । कुतोपि यूयं मा भैष्टेति विश्वासमुत्पाद्ये-  
त्यर्थः । वसुधाया आधिराज्यं स्वाम्यं यस्मिन्नीदृशं संपूर्णं शत्रुराज्यं  
शत्रोः पालकस्य राज्ञो राज्यम् । ‘अखण्डाज्ञाविषयो हि राज्यम्’  
इति लक्षणलक्षितं राज्यमित्यर्थः । प्राप्तम् । किमिव शत्रुराज्यम् ।  
(व्व)बेलारिखिन्द्रस्य राज्यमिव । ऐन्द्रं पदमिवेत्यर्थः । अयमुपमानवा-  
क्यार्थः । उपमेये रिपुराज्ये विशेषणमिति ज्ञेयमज्ञैः ॥ ४८ ॥

यत्रायं जनपदेति लक्षणया जनपदवृत्तिजनपरम् । तेषां जनानां  
समवायः समूहः । अत्र तेन चारुदत्तेनेत्यर्थः । भवत्वित्यन्तरसंवाद  
इत्युक्तम् । अयमारम्भो राज्ञः पालकस्य हननरूप उद्योगोपि ना-  
म सफलः स्यादिति संभावना । ‘जाल्मोसमीक्ष्यकारी स्यात्’ । अ-  
विचार्य कारिणो जाल्मा यूयम् । अपयात दूरं गच्छतेत्यर्थः ।  
ध्रियते जीवति । अस्मत्स्वामिन आर्यकस्य नूतनमहाराजस्येत्यर्थः ।

१ अधिराज्यमा० ? H. २ आढ्यं DH. ३ सुरारेखि B B (a). ४ भवत्वत्र B;  
भविष्यतेन A which B has shown as भविष्यत्तत्र B (c)? भविष्य तेन अत्र om. D.  
५ यंवारम्भः AB (c) F; नामारम्भः B (a) K. ६ आर्य om. B B (a). ७ अप  
..... ल्माः twice G. ८ भोः हर्षम् K. ९ संपूर्णः B (d). १० सत्वरं for खल्व-  
स्मत् AB (c) D. ११ मनोरथः B (d).

दिष्ट्या भो व्यसनमहार्णवादपारा-  
दुत्तीर्णं गुणधृतया सुशीलवत्या ।

नेवेव प्रियतमया चिरान्निरीक्षे

ज्योत्स्नादयं शशिनमिवोपरगमुक्तम् ॥ ४९ ॥

तत्कृतमहापातकः कथमिवैनमुपसर्पामि । अथवा । सर्वत्रा-485  
ज्वं शोभते । प्रकाशमुपसृत्य बद्धाञ्जलिः । आर्य चारुदत्त,

चारुदत्तः । ननु को भवान् ।

शर्विलकः ।

येन ते भवनं भित्त्वा न्यासापहरणं कृतम् ।

सोहं कृतमहापापस्त्वामेव शरणं गतः ॥ ५० ॥

490

चारुदत्तः । सखे, मैवम् । त्वयासौ प्रणयः कृतः । इति  
कण्ठे गृह्णाति ।

दिष्ट्या भो इति । प्रहर्षिणी छन्दः । दुःखसमुद्राद्बुधरादुत्तीर्णम् ।  
केनोपायेनोत्तीर्णं तत्राह । नावेव । प्रियतमयेति वसन्तसेनयेत्यर्थः ।  
गुणो रज्जुर्लोकप्रसिद्धो नुरागादिश्च । उपरागो ग्रहणम् ॥ ४९ ॥  
भार्जवमृजुत्वं सरलता । सा चेयं सविनया स्वच्छेत्यादि नाना-  
रूपा बोध्या ।

शर्वि० — येनेति । श्लोकः । न्यासो वसन्तसेनादत्तद्युवर्णभा-  
ण्डरूपस्तस्यापहरणम् । स्वर्णस्तेयस्य शास्त्रोक्तमहापातकत्वादाह ।  
कृतमहापाप इति ॥ ५० ॥

१ तावेव AB (abc) DF. २ निरीक्ष्ये AB (abc) CDJ ; निरीक्ष्यो K. ३ त्वया-  
चार्य? K. ४ उपराग AB (ac) F. ५ om. B (a). ६ उवमान् B B (n).  
७ स प्रणयः B (d).

शर्विलकः । अन्यच्च ।

आर्यक्रेणार्यवृत्तेन कुलं मानं च रक्षता ।

495

पशुवद्यज्ञवाटस्थो दुरात्मा पालको हतः ॥ ५१ ॥

चारुदत्तः । किम् ।

शर्विलकः ।

त्वद्यानं यः समारुह्य गतस्त्वां शरणं पुरा ।

पशुवद्वितते यज्ञे हतस्तेनाद्य पालकः ॥ ५२ ॥

500

चारुदत्तः । शर्विलक, योसौ पालकेन घोषादानीय  
निष्कारणं कूटागारे बद्ध आर्यकनामा त्वया मोचितः ।

शर्वि०—भूतपूर्ववृत्तान्तमुक्त्वा साम्प्रतवृन्तत(त्तान्त)माह । अन्य-  
चेत्यादिना । आर्यक्रेणेति । श्लोकः । यज्ञवाटो यज्ञस्थानम् । इदं  
चापरिच्छिन्न (?) जनसंमर्देन प्रमादस्थानम् । तत्र च शस्त्राघातहन-  
नादेः संभावनापि नेत्याशयेनाह । यज्ञवाटस्थ इति । पालको रा-  
जा पशुवद्धत इत्यन्वयः ॥ ५१ ॥ शर्विलकेनैवमुक्तेपि न सम्यग्वुद्धं  
चारुदत्तेनेति पुनः स्पष्टयति । त्वद्यानमिति । श्लोकः । तव चारु-  
दत्तस्य यानं प्रवहणं रथम् । य आर्यकः । त्वां चारुदत्तम् ।  
तेनार्यकेण पालकः पशुवद्धत इत्यन्वयः ॥ ५२ ॥

चारु०—घोषादाभीरग्रामात् । निष्कारणं निरपराधमित्यर्थः ।  
अन्यथा सिद्धादेशस्यायमार्यकः श्रीमान्राजा भविष्यतीत्याकारस्य  
कारागारबन्धनकारणस्य सत्त्वात् । कूटागारे बन्धनगृहे । त्वया

१ Twice AB (c); किं किं अन्यच्च G. २ कुलं ? K; कुलमानं B (a). ३ गो-  
छागारे B (a); गूढागारे Com. ४ बन्धने बद्धः AB (ed) DEGK.



शर्विलकः । यथाह तत्रभवान् ।

चारुदत्तः । प्रियं नः प्रियम् ।

शर्विलकः । प्रतिष्ठितमात्रेण तव सुहृदार्यकेणोज्जयिन्यां  
वेणीतटे कुशावेत्यां राज्यमतिमृष्टम् । तत्प्रतिमान्यतां प्रथमः ५०५  
सुहृत्प्रणयः । परिवृत्य । अरे रे, आनीयतामयं पापो राष्ट्रि-  
यशठः ।

नेपथ्ये । यथाज्ञापयति शर्विलकः ।

शर्विलकः । आर्य, नन्वयमार्यको राजा विज्ञापयति ।  
इदं मया युष्मद्गुणोपार्जितं राज्यम् । तदुपयुज्यताम् । ५१०

चारुदत्तः । अस्मद्गुणोपार्जितं राज्यम् ।

नेपथ्ये । अरे रे राष्ट्रियशालक, एहोहि । स्वस्याविनयस्य  
फलमनुभव ।

शर्विलकेन मोचितः । निगडं बन्धनं रक्षां च भित्त्वा मोचितः ।

शर्वि०—तत्रभवानित्येकं पदम् । पूज्य इत्यर्थः । राज्यमतिमृष्टं  
दत्तम् । अतिसर्गो दानम् । द्विजेभ्यः संकल्प्य दत्तमित्यर्थः । युष्म-  
द्गुणोपार्जितं युष्माकं पूज्यानां शिष्टतया सिद्धानामिव चारुदत्तशर्वि-  
लकादीनां गुणा उपकाराः प्रवहणावतरणरक्षणबन्धनभेदनसिद्धादेश-  
नादयस्तैरुपार्जितं । राज्यं यतस्तत्तत् उपयुज्यतामुपयोगविषयीक्रि-  
यताम् । चारुदत्तचन्दनशर्विलकादिभिः सर्वे (र्वे) रूपयोगः सार्थकता  
राज्यस्य यथा भवति तथानुष्ठीयतामित्यर्थः ।

१ नःप्रियम् om. B (d); प्रिय last omit G; प्रियं नः प्रियं नः K. २ वेणीतटे E.  
३ वन्त्या B (d). ४ del. न्य B (d). ५ पापीय F. ६ om. AB (bcd) D.  
७ om. K. ८ विज्ञायति? B (b). ९ om. AB (c) DF.

ततः प्रविशति पुरुषैरधिष्ठितः पश्चाद्वाहुबद्धः

515 शकारः । हीमादिके ।

एवं दूलमैदिकन्ते उद्गामे विअ गइहे ।

आणीदे क्खु हंगे वड्ढे हुडे अण्णे व्व दुँक्कले ॥५३॥

दिशोवलोक्य ।

शमन्तदो उवँट्टिदे एशे लँरिटअवन्धे । तो कं दौणिं  
520 अशैलणे शैलणं पवज्जामि । विचिन्त्य । भौदुं । तं ज्जेव्व अब्भु-  
ववण्णेशैलणलक्खणं गँच्छामि । ईत्थुपसृत्य । अँज्ज चैलुदत्त,  
पौलित्ताआहि पलित्ताआहि ( १० ) । इति पादयोः पतति ।

नेपथ्ये । अज्ज चैलुदत्त, मुञ्च मुञ्च । वावादिम्ह एदं (११) ।

शका०—( १० ) हीमादिके खेदेव्ययम् । एवं दूलमिति ।  
श्लोकः । एवं दूरमतिक्रान्त उद्गाम इव गर्दभः । आनीतः खल्वहं  
बद्धः । हुडे श्वा कुकुरः । अण्णे अन्यः । व्व इव । दुक्कले दुष्क-  
रो दुर्धर इत्यर्थः ॥ ५३ ॥ समन्तत उपस्थितः स राष्ट्रियबन्धः ।  
तत्कमिदानीमशरणः शरणं प्रव्रजामि । भवतु । तमेवाभ्युपपन्न-  
शरणरक्षणं [ शरणं ] गच्छामि । आर्यचारुदत्त, परित्रायस्व  
परित्रायस्व ।

नेपथ्ये—(११) आर्य चारुदत्त, मुञ्च मुञ्च । व्यापादं(द) यामैतम् ।

१ एव B (a). २ अविक्रन्ते Corr. B (d). ३ गइहे विअ B (a). ४ अणीदे H.  
५ हंगे B (a). ६ अव्व B (a); अणोव AB (c) D; अण्णे व B (b); अणैव B (d).  
७ दुक्कले D. ८ समन्तदो AB (bcd); शयंतदो B (a). ९ ण्दिदेशे ABB (acd);  
ण्दिदेशे लङ्घिदे &c. D; ण्दिदेश K. १० लङ्घिअ० B (ab) J; वन्ध AB (c). ११ तार्क?  
E. १२ दाणि AB (bc). १३ अशरणे AB (bcd) E; अशलणं D; असरणे K.  
१४ शलणं? B (d); om. D. १५ om. B (d). १६ शलक्खणं K. १७ शलणं  
गच्छामि B B (a). १८ इति om. B B (a). १९ शकारः before अज्ज B  
(abd) EK. २० चारु० B (d). २१ पलित्ताआहि AB (bcd) DG; पलित्ताहि  
B; पडित्तापहि K. २२ चारुदत्त B; चारुदत्त B (d).

शकारः । चारुदत्तं प्रति । भो अशलणेशलणे, पेलि-  
त्ताआहि ( १२ ) ।

525

चारुदत्तः । सानुकम्पम् । अहह । अभयमभयं शरणाग-  
तस्य ।

शर्विलकः । सवेगम् । आः, अपनीयतामयं चारुदत्त-  
पाश्वत् । चारुदत्तं प्रति । नूनूच्यतां किमस्य पापस्यानुष्ठी-  
यतामिति ।

530

आकर्षन्तु सुर्वद्ध्वैनं श्वभिः संखाद्यतेमथ ।

शूले वा तिष्ठेतामेष पाटयतां क्रकचेन वा ॥ ५४ ॥

चारुदत्तः । किमहं यद्व्रीमि तत्क्रियते ।

शर्विलकः । कोत्र संदेहः ।

शकारः । भैराला चारुदत्त, शरणागदे म्हि । तौ 535

शका०— ( १२ ) भो अशरण[शरण], परित्रायस्व ।

शर्वि०—किमस्येत्यादिवाक्येन पृष्ठं(६) विकल्पयति । आकर्ष-  
न्त्विति । श्लोकः । एनं शकारम् । सुबध्य (?) सुष्ठु बद्ध्वा पादे  
रज्जुम् । चाण्डाला आकर्षन्तु । श्वभिः कुकुरैः । क्रकचेनाराक्ष्येन  
(?) शस्त्रेण विदार्यतां वा ॥ ५४ ॥

शका०—( १३ ) भट्टारक चारुदत्त, शरणागतोऽस्मि । तत्परि-

१ चारुदत्तं प्रति om. B B (a). २ अशरणे० B (a) ; अशरणे om. ; शरणे B (bd). ३ °एहि AB (c) D ; पलिताअ B (b) G पलिताआपदि del ए B (d) ; पडि ताआहि K. ४ आ B. ५ °मसौ B B (a). ६ चारुदत्तः पश्यति AB (c) DF ; वा० पाश्चात्यश्यति B (b). ७ न मुच्यतां AB (c) F ; ननुच्यतां B (b) ; ननुच्यतां G. ८ आकर्षन्तु AB (c) DE. आकर्षन्तु B (b). ९ °बध्यैनं ? C. १० °यते ? D. ११ भि-  
द्यतामे० B (d) E. १२ भट्टारक आ B (bcd) J ; om. B (a). १३ चारुदत्ता G. १४ om. B B (a).

पलिंत्ताआहि पलिंत्ताआहि । जं तुण शैलिशं तं कलेहि । पुणो  
ण ईदिशं कलिइशं ( १३ ) ।

नेपथ्ये

पौराः । वावादेध । किं निमित्तं पादकी जीवात्री-  
540 अदि । ( १४ )

वसन्तसेना । वैध्यमालां चारुदत्तस्य कण्ठादपनीय शकार-  
स्योपरि क्षिपति ।

शकारः । गम्भदाशीधीए, पशीद पशीद । ण उणो  
मालइइशं । ता पलिंत्ताआहि ( १५ ) ।

545 शर्विलकः । अरे रे, अपनयत । आर्य चारुदत्त, आज्ञा-  
प्यतां किमस्य पापस्यानुष्ठीयताम् ।

चारुदत्तः । किमहं येद्वीमि तत्क्रियते ।

शर्विलकः । कोत्र संदेहः ।

चारुदत्तः । सत्यम् ।

त्रायस्व । यत्तव सदृशं तत्कुरु । पुनर्नेदृशं करिष्यामि ।

पौराः—( १४ ) व्यापादयत । किंनिमित्तं पातकी जीव्यते ।

शका०—( १५ ) गर्भदासीपुत्रि, प्रसीद । न पुनर्मारयिष्यामि ।  
तत्परित्रायस्व ।

१ पलिंत्ताआहि AB (bc) D ; पलिंत्ताआहि del. ए B (d) ; पडिंत्ताआहि once D ; पडिंत्ताआहि G. २ तुज्झ B B (abd) K. ३ सलिसं K. ४ ईहिणं करिइशं AB (c) ; दृशइइशं B ; दृषइइशं B (a) K ; ईहिणं कारिइशं B (b) ; इषइइशं B (d) ; एदि or रिअं कारिइशं D ; णा इषइइशं E ; एहिअं कारिइशं G. ५ पातकी BD ; पातका (की)? E. ६ चारुदत्तस्य कण्ठादध्यमालामप० B (a). ७ दासीधीदे AB (bc) CEG ; गम्भदाशि om : धीए B ; धीदे EK. ८ Once only AB (bc) DF. ९ पुणो BDEF : For ण पुणो &c. पश्य पुणो माल० K. १० पडिंत्ता० AB (abc) E ; twice B (d) ; एहि D. ११ यत् om. B (d).

शर्विलकः । सत्यम् ।

550

चारुदत्तः । यद्येवं शीघ्रमयम् ।

शर्विलकः । किं हन्यताम् ।

चारुदत्तः । नहि नहि । मुच्यताम् ।

शर्विलकः । किमर्थम् ।

चारुदत्तः ।

555

शत्रुः कृतापराधः शरणमुपेत्य पादयोः पतितः ।

शस्त्रेण न हन्तव्यः.....

शर्विलकः । एवं तर्हि । श्वभिः खाद्यताम् ।

चारुदत्तः । नहि ।

.....उपकारहृतस्तु कर्तव्यः॥ ५५॥ 560

शर्विलकः । अहो आश्चर्यम् । किं करोमि । वदन्त्यार्यः ।

चारुदत्तः । तन्मुच्यताम् ।

शर्विलकः । इति मुक्तः ।

शकारः । हीमादिके पञ्चुज्जीविदेमिह (१६) ।

इति पुरुषैः सह निष्क्रान्तः ।

465

चारु०-शत्रुरिति । आर्याञ्छन्दः । उपकारेत्यादिश्चतुर्थश्च-  
रणः॥५५॥

शका०-( १६ ) हीमादिके प्रत्युज्जीवितोस्मि ।

१ Speech om. G. २ om. K. ३ नहि नहि BB (a). ४ रस्तु K. ५ वदन्त्यार्यः AB (c) CDJ; वदन्त्यान्यार्यः del त्वा B (d). ६ om. BB (abd). ७ पञ्चुवजी० B; पञ्चव... दंक्षि B (a); पञ्चुप...दक्षि B (d). ८ Followed by इतः परं नीलकण्ठेनापुरि AB (bc) G from नेपथ्ये &c. to शर्विलकः-आर्ये वसन्तसेने p ४८३ om. BB (ad) E K.

अथ मृच्छकटिकस्थोधिको ग्रन्थः ( पृ० ४८६ पर्यन्तम् ) ।

नेपथ्ये कलकलः ।

पुनर्नेपथ्ये । एसा अज्जचालुदत्तस्स बहुआ अज्जा धूदा पदे  
वसणञ्चले विलगन्तं दारअं आविखवन्ती वाहभरिदणअणेहिं जणेहिं  
570 णिवारिज्जमाणा पज्जालिदे पावए पविसदि ( १७ ) ।

शार्विलकः । आकर्ष्य नेपथ्याभिमुखमवलोक्य । कथं चन्दनकः । चन्द-  
नक, किमेतत् ।

चन्दनकः । प्रविश्य । किं ण पेक्खदि अज्जो महाराअप्पासादं  
दक्खिणेण महन्तो जणसंमट्ठो वेट्ठदि । ऐसत्थादि पुनः पठति । कधिदं अ  
575 मए तीए जथा अज्जे मा साहसं करोहि । जीवदि अज्जचारुदत्तो न्ति ।  
परन्तु दुक्खवावुड्ढाए को सुणेदि । को पत्तिआएदि ( १८ ) ।

यत्पुस्तकं दृष्ट्वास्माभिरियं कृता व्याख्या तत्र द्विशतवर्षजीर्णे  
पुस्तके दृश्यते—‘इतः परं नीलकण्ठेनापूरीति प्रति(?)प्रतिज्ञाय—  
“नेपथ्ये कलकलः । पुनर्नेपथ्ये । एसा अज्जचालुदत्तस्स बहुआ  
अज्जा धूदा” इत्यारभ्यामे—शार्वि०—दिष्ट्या जीवितसुहृद्गर्ग आर्यः ।  
चारु० —“युष्मत्प्रसादेन”—इत्यन्तं समाप्य— ‘यत्सूर्योदयभयतः  
कविनोचितपात्रमेलनं न कृतम् । सुन्दरयुक्तिभिररचयदाचन्दनको-  
क्ति नीलकण्ठस्तत् ॥’ इति निजनिर्मितिसूचिकामार्थी विरच्य समा-  
पितोयमधिको ग्रन्थः । पुस्तकान्तरे तु न दरीदृश्यते । अस्माभिस्तु  
मूलकृत्कविताननुरूपामपीमां कवितामालोच्यापि ग्रन्थोयं प्रकृतग्र-  
न्थसंलग्न इवेति व्याख्यायत इत्यवधेयम् ।

पुनर्नेपथ्ये—(१७) एषार्यचारुदत्तस्य वधूरार्या धूता पदे वस-  
नाञ्चले विलगन्तं दारकमाक्षिपन्ती बाष्पभरितनयनैर्जनैर्निवार्यमाणा  
प्रज्वलिते पावके प्रविशति ।

चन्द० — ( १८ ) किं न पश्यत्यार्यो महाराजप्र(प्रा)सादं

१ एसा AB (c). २ चारु. ३ नञ्चले AB (bc) J. ४ प्रविश्य चन्दनकः AB (c) G; चन्दनकः Twice B (b). ५ महाआल (लाअ?) प्पसादं ? B (b); महाआल-  
प्पासाद० G. ६ वेदइ तत्था B (b); वेदइ तत्थ G. ७ पत्तियापदि AB (c) D.

चारुदत्तः । सोद्वेगम् । हा प्रिये, जीवन्त्यपि मयि किमेतद्वचन-  
सितम् । ऊर्ध्वमवलोक्य दीर्घं निश्चस्य च ।

न महीतलस्थितिसहानि भव-  
च्चरितानि चारुचरिते यदपि ।

३८०

उचितं तथापि परलोकसुखं  
न पतिव्रते तव विहाय पतिम् ॥ ५६ ॥

इति मोहमुपागतः ।

शर्विलकः । अहो प्रमादः ।

त्वरया सर्पणं तत्र मोहमार्योत्र चागतः ।

३८५

हा धिक् प्रयत्नवैफल्यं दृश्यते सर्वतोमुखम् ॥ ५७ ॥

दक्षिणेन महाञ्जनसंमर्दो वर्तते ( ते ) । तत्र (?) एतेत्याद्यनुपदोक्तं  
ज्ञेयम् । महाराजः पालकः । कथितं च मया तस्यै यथार्थे  
मा साहसं कुरुष्व । जीवत्यर्थचारुदत्त इति । परंतु दुःखव्यापृत-  
तया कः शृणोति । कः प्रत्ययते ।

चारु०—न महीतलेति [ प्रमिताक्षरा वृत्तम् ] । हे चारुचरि-  
ते । यदपि यद्यपि । भवत्याश्चरितानि पातिव्रत्यसुशीलतादिल-  
क्षणानि । महीतलस्थितिसहानि न सन्ति । भूतले स्थातुं न  
शक्नुवन्तीत्यर्थः । पदार्थमत्युग्रं न धर्तुं समर्था भूरिति भावः । तथापि  
स्वर्गसुखं मया विना न त्वया भोक्तुं युक्तं पतिव्रतात्वादिति  
सर्वार्थः ॥ ५६ ॥

[ शर्वि०—त्वरयेति । स्पष्टम् ॥ ५७ ॥ ]

वसन्तसेना । समस्ससिद्धु अज्जो । तत्त गदुअ जीवावेहु अज्जो ।  
अण्णधा अधीरत्तणेण अण्णथो संभावीअदि ( १९ ) ।

चारुदत्तः । समाश्वस्य सहस्रोत्थाय । हा प्रिये, कासि । देहि मे प्र-  
590 तिवचनम् ।

चन्दनकः । इदो इदो अज्जो ( २० ) ।

इति सर्वे परिक्रामन्ति ।

ततः प्रविशति यथानिर्दिष्टा धूता चैलाञ्चलमाकर्षन् विदूषकेनानुगम्य-  
मानो रोहसेनो रदनिका च ।

595 धूता । सास्सम् । जाद, मुञ्चेहि मं । मा विग्यं करेहि । भीआमि  
अज्जउत्तस्स अमङ्गलाकण्णणदो ( २१ ) । इत्युत्थायाञ्चलमाकृष्य पावका-  
भिमुखं परिक्रामति ।

रोहसेनः । हा अज्जुए, पडिवालेहि मं । तुए विणा ण सङ्कुणो-  
मि जीविदं धारेदुं ( २२ ) । इति त्वरितमुपसृत्य पुनरञ्चलं गृह्णाति ।

वस० — ( १९ ) समाश्वसित्वार्यः । तत्र गत्वा जीवयत्वा-  
र्याम् । अन्यथाधीरत्वेनानर्थः संभाव्यते ।

चन्द० — ( २० ) इत इत आर्यः ।

धूता — ( २१ ) जात, मुञ्च माम् । मा विग्नं कुरुष्व ।  
विभेम्यार्यपुत्रस्यामङ्गलाकर्णनात् ।

रोह० — ( २२ ) हा आर्ये, प्रतिपालय माम् । त्वया विना  
न शक्नोमि जीवितं धर्तुम् ।

१ समस्ससिद्धु twice G. २ तत्त AB (c) G. ३ अज्जं G. ४ om. DH.  
५ माआमि DH ; मोआमि F ; भीआमि G. ६ ०कण्णादो AB (c) ; कण्णणादो B.  
(b) DH. ७ दाव ० AB (c) ; दाअज्जए B (b) ; दाव अज्जे DH ; माद अज्जे J.  
८ ०वालेसु AB (c) DFG. ९ सङ्कुणोमि AB (c) ; सङ्कुणोमि DH.



विदूषकः । भोदि, मा दाव । बम्हणीए भिण्णत्तणेण चिदाधिरोहणं ६००  
पावं उदाहरन्ति रिंसीओ ( २३ ) ।

धूता । वरं पावाचरणे । ण उण अज्जउत्तस्स अमङ्गलाक-  
ण्णनं ( २४ ) ।

शर्विलकः । पुरोवलोक्य । आसन्नहुतवहार्या । तत्स्वर्यतां त्वर्यताम् ।

चारुदत्तः । त्वरितं परिक्रामति ।

६०५

धूता । रअणिए, अवलम्ब दारअं जाव अहं समीहिदं क-  
रोमि ( २५ ) ।

चेटी । सकलगम् । अहं पिं पधोर्वदेसिणिमिह्मट्टिणीए ( २६ ) ।

धूता । विदूषकमवलोक्य । अज्जो दाव अवलम्बेदु ( २७ ) ।

विदू० — ( २३ ) भवति, मा तावत् । ब्राह्मण्या भिन्नत्वेन  
चिताधिरोहणं पापमुदाहरन्ति ऋषयः । क्षत्रियादीनां भिन्नत्वेनापि  
चित्ताधिरोहणाधिकारस्मरणादुक्तं ब्राह्मण्या इति भिन्नत्वेनेति च ।

धूता— ( २४ ) वरं पापाचरणम् । न पुनरार्यपुत्रस्याम-  
ङ्गलाकर्णनम् ।

धूता— ( २५ ) रदनिके, अवलम्बस्व दारकं यावदहं समी-  
हितं करोमि ।

चेटी— ( २६ ) अहमपि य(प)थोपदेशिन्यस्मि भट्टिन्याः ।

धूता— ( २७ ) आर्यस्तावदवलम्बताम् ।

१ भोदीए दाव AB (c) CDF; भोदी मा दाव B (b); भोदीए दाव J. २ पावाचरणं  
DGH. ३ Om. AB(c)DG. ४ रअणांअ J. ५ वि D. यथोव० AB(bc)DF; जथोव J.

610 विदूषकः । सावेगम् । समीहिदसिद्धि ए पञ्जेण बम्हणो अग्गहे  
काद्वो । अदो भोदीए अहं अग्गणी होमि ( २८ ) ।

धूता । कथं पञ्चादिद्वहि दुवेहिं । बालकमालिङ्गय । जाद, तुमं ज्जे-  
व पञ्जवद्वावेहि अन्ताणं अम्हाणं तिलोदअदाणाअ । अदिकन्ने  
किं मनोरहेहिं । सतिःश्वासम् । ण हु अज्जउत्तो तुमं पञ्जवद्वाविस्स-

615 दि ( २९ ) ।

चारुदत्तः । आकर्ण्य सहसोपसत्य । अहमेव पर्यवस्थापयामि बालिशम् ।  
इति बालकं बाहुभ्यामुत्थाप्य वक्षसालिङ्गति ।

धूता । विलोक्य । अम्महे । अज्जउत्तस्स ज्जेव सरसज्जोओ । पुनर्निपुणं  
निरूप्य सहर्षम् । दिष्टिआ अज्जउत्तो ज्जेव एसो । पिअं मे पिअं

620 मे<sup>१</sup> ( ३० ) ।

बालकः । विलोक्य सहर्षम् । अम्मो । आवुत्तो<sup>२</sup> मं परिस्सजदि । धूतां प्रति ।  
अज्जए, वडुवीअसि । आवुत्तो ज्जेव मं पञ्जवद्वावेदि ( ३१ ) । इति  
प्रत्यालिङ्गति ।

विदू०— ( २८ ) समीहितसिद्धये प्रवृत्तेन ब्राह्मणोपतः कर्तव्यः ।  
अतो भवत्या अहमगणीर्भवामि ।

धूता— ( २९ ) कथं प्रत्यादिष्टास्मि द्वाभ्याम् । जात, त्वमेव  
पञ्जवद्वावेहि पर्यवस्थापयात्मानमस्माकं तिलोदकदानाय । अतिक्रा-  
न्त(?) किं मनोरथैः । न खल्वार्यपुत्रस्त्वां पर्यवस्थापयिष्यति ।

धूता— ( ३० ) आश्चर्यम् । आर्यपुत्रस्यैव ( स्येव ) स्वरसं-  
योगः । दिष्ट्यार्यपुत्र एवैषः । प्रियं मे प्रियं मे ।

बालकः— ( ३१ ) आश्चर्यम् । पिता मां परिष्वजति ( ते ) । आर्ये,  
वर्धसे । जनक एव मां पर्यवस्थापयति ।

१ समीहिद० AB (c); संसेहिद DFH. २ ङ्गेण B (b). ३ अग्गली F. ४  
कहं DG. ५ पञ्चादिद्वहि B (b). ६ पञ्जाधावेहि AB (c) F; पञ्जवद्वावेहि B (b) G;  
पञ्जवद्वावेहि D. ७ अम्हानं G. ८ पञ्जवद्वाविस्सदि AB (c) DF; पञ्जवद्वाविस्स-  
दि B(b). ९ वत्सं B (b) G. १० Whole speech D. ११ om. J. १२ अहो  
AB (c). १३ आवुत्त AB (c); आवुत्त B (b) आवुत्ते H. १४ परिष्वजदि AB (c);  
संपरिस्स० D; परिष्व? (ष्व?) F परित्यजदि H. १५ बधावीअसि AB (c) DH; वडावी  
असि B (b); वडावीअसि F. १६ आवुत्त A B (c) D; आवुत्त B (b) G. १७  
पञ्जवद्वावेदि AB (c) Df; ष्ठावेदि B (b).

चारुदत्तः । धूतां प्रति ।

हा प्रेयसि प्रेयसि निवृत्तमाने  
कोयं कठोरो व्यवसाय आसीत् ।

अभोजिनीलोचनमुद्रणं किं  
भानावनसंगमिते करोति ॥ ५८ ॥

धूता । अज्जउत्त, अहो ज्जेव्व सा अंचेत्तेत्ति चुम्बीअदि (३२)।

विदूषकः । दृष्ट्वा सद्वर्षम् । ही ही भो एदेहिं ज्जेव अच्छीहिं पिअ- 630  
वअस्सो पेक्खीअदि । अहो सदीए पहावो जँदो जलणप्पवेशव्व-  
साएण ज्जेव पिअसमागमं पाविदा । चारुदत्तं प्रति । जेदु जेदु पिअ-  
वअस्सो ( ३३ ) ।

चारुदत्तः । एहि मैत्रेय । इत्यालिङ्गति ।

चेटी । अहो संविधानअं । अज्ज वन्दामि (३४) । इति चारुदत्तस्य 635  
पादयोः पतति ।

चारुदत्तः । पृष्ठे करं दत्त्वा । रदनिके, उत्तिष्ठ । ईदुत्थापयति ।

चारु०—हा प्रेयसीति । प्रेयसीति प्रथमं संबोधनम् । द्वितीयं  
सप्तम्यन्तम् । लोचनमुद्रणमिति मुकुलीभावं लक्षयति । [इन्द्रवज्रा  
उन्दः ॥५८ ॥

धूता— (३२) आर्यपुत्र, अत एव साचेतनेति चुम्ब्यते ।

विदू०— (३३) आश्चर्यम् । एताभ्यामेवाक्षिभ्यां प्रियवयस्यः  
प्रेक्ष्यते । अहो सत्यः प्रभावो यतो ज्वलनप्रवेशव्यवसायेनैव प्रिय-  
समागमं प्रापिता । जयतु जयतु प्रियवयस्यः ।

चेटी— (३४) अहो संविधानम् । समीचीनं विधानं घटनम्-

१ अचेतनेति AB (c) DG. २ उच्छीअदि (=उच्यते) G. ३ Om. AB (c) DF.  
४ भो : AB (c) DF. ५ एदे ज्जेव्व B (b). ६ प्रिय० B? (b). ७ Om. DH.  
८ जलन० C. ९ संविधान अज्ज B (b). १० उत्थापयति B (b).

धूता । वसन्तसेनां दृष्ट्वा । दिष्टिआ कुसलिणी वह्निणिआ ( ३५ ) ।

वसन्तसेना । अधुणा कुसलिणी संवृत्तास्मि ( ३६ ) । इत्यन्योन्य-  
640 मालिङ्गतः ।

शर्विलकः । दिष्ट्या जीवितसुहृद्गर्ग आर्यः ।

चारुदत्तः । युष्मत्प्रसादेन ।

नयोर्दिपत्योरित्यहो आश्चर्यमित्यर्थः । अन्यथानयोर्द्वयोरपि नाश-  
समवधानस्य (?) संभवादिति भावः । आर्य वन्दे ।

धूता— ( ३५ ) दिष्ट्या कुशलिनी भगिनी ।

वस०— ( ३६ ) अधुना कुशलिनी संवृत्तास्मि ।

शर्वि०— दिष्ट्या दैवेन । जीवितः सुहृदार्यकवसन्तसेनाधू-  
तादीनां मित्राणां वर्गः समूहो यस्य तादृश आर्यः । दिष्ट्या दैवेन न  
त्वन्येन केनापि कारणेनेत्यर्थः । नाहं दैवेन जीवितसुहृद्गर्गः किं  
तु युष्मत्प्रसादेनेत्युत्तरं ददौ चारुदत्तः ।

एतावत्पर्यन्तमेवायमधिको ग्रन्थः ।

पुस्तकान्तरे तु “ शका०— हीमादिके पञ्चुञ्जीविदेमिह इति  
पुरुषैः सह निष्क्रान्तः ” ( पृ० ४७९ अन्तिमा पङ्क्तिः ) इत्यनन्तरं  
“ शर्वि०— आर्ये वसन्तसेने परितुष्टो राजा भवतीं बन्धु ( वधू ) शब्देना-  
नुगृह्णाति । राजार्यकः ” इत्येव दृश्यते ग्रन्थः । एवंविधपूर्वा-  
परीभावमावहन्न त्वन्योयमधिकः कृत्रिम इतीदमिहावधेयम् ।

१ Followed by a verse यत्सूर्योदयभयतः कविनोचितपात्रमेलनं न कृतम् । सुन्द-  
रशुक्तिभिररचयदाचन्दनकोक्ति नीलकण्ठस्तत् ॥ AB (bc) CD G.

शर्विलकः । आर्ये वसन्तसेने, परितुष्टो राजा भवतीं  
बधूशब्देनानुगृह्णाति ।

वसन्तसेना । अञ्ज कदत्थम्हि ( ३७ ) ।

645

शर्विलकः । वसन्तसेनामवगुण्ठय चारुदत्तं प्रति । आर्य,  
किमस्य भिक्षोः क्रियताम् ।

चारुदत्तः । भिक्षो, किं तव बहुमतम् ।

भिक्षुः । इमं ईदृशं अणिच्चत्तणं पेक्खिअ दिउणे मे  
पव्वज्जाए बहुमाणे संवुत्ते ( ३८ ) ।

650

वस०-(३७) आर्य कृतार्थस्मि ।

शर्वि०- वसन्तसेनामवगुण्ठयेति प्रावारकेण वसन्तसेनामाच्छा-  
द्येत्यर्थः । निर्मोकमिव वेदयात्वं व्यवच्छिद्य वर्णान्तरेणेव बधूप-  
दाभिधेयत्वेन वसन्तसेनाभुजंगीमलंचकारेति भावः । अस्य भिक्षोः  
प्रागुक्तस्य संवाहकनाम्नो भिक्षुभूतस्येत्यर्थः ।

भिक्षुः- (३८) इदमीदृशम्(?) । अणिच्चत्तणमनित्यत्वम् । प्रिश्य  
द्विगुणतरो मम प्रव्रज्याया(यां) बहुमानः संवृत्तः । इदमीदृशमनित्य-  
त्वं क राजा पालकः शकारस्तत्कृतो वसन्तसेनाचारुदत्तादीनां  
वधः ? । क चायमार्यक आभीरः क्षणादेव भूमिदेवः श्रीमहाराज-  
श्चैवंविधमित्यर्थः ।

१ बंधु० AB (bc) D; बंधू FG. २ ०सेनावगु० ? AB (bc). ३ om. B B (a).  
४ ईदृशं AB (c); ईदृशं B (a) D; ईदृशं B (b); ईदृश B (d). ५ दिउणदले AB  
(bc) DEG; दिउणदले del. दले B (d). ६ पव्वज्जाय AB (abc); पवज्जा  
B (d). ७ ०माणो K. ८ संवुत्ते AB (abc) CDJ; संवुत्ते B (d); संवुत्ते K.

चारुदत्तः । सखे दृढोस्य निश्चयः । तत्पृथिव्यां सर्व-  
विहारेषु कुलपतिरयं क्रियताम् ।

शार्विलकः । यथाह आर्यः ।

भिक्षुः । प्रियं नः प्रियम् ।

655 वसन्तसेना । सम्पदं जीवाविदम्हि ( ३९ ) ।

शार्विलकः । स्थावरकस्य किं क्रियताम् ।

चारुदत्तः । सुवृत्तोयमदासो भवतु । ते चाण्डालाः  
सर्वचाण्डालानामधिपतयो भवन्तु । चन्दनकस्य पृथिवीदण्ड-  
पालकता भवतु । तस्य राष्ट्रियश्यालस्य यथैव क्रिया पूर्वं  
660 वर्त्तमाना तथैवास्तु ।

चारु०—अस्य भिक्षोः।निश्चयो निखिलं जगदिदमनित्यमिति वैरा-  
ग्यलक्षणो निर्णयः।सर्वेषु विहारेषु सौगतदेवालयेषु। 'विहारो नास्तिका-  
लये' इति कोशः। कुलपतिरध्यक्षः। सर्वस्वामीत्यर्थः। कुलं गृहम् ।

वस०— ( ३९ ) साम्प्रतं जीवनसाफल्यं प्रापितास्मीत्यर्थः ।  
दशभिः सुवर्णैर्मोचितेन निष्क्रीतेनेव संवाहकेन निर्वेदाङ्गिक्षुभूतेन  
वसन्तसेना सलिलसेवनादिना जीवदवस्थां प्रापितेति महानुपकार  
आसीत् । इदानीं सकलविहारकुलपतित्वाधिकारवितरणेन प्रत्यु-  
पकारप्रतीकार आसीदिति 'सम्पदं जीवाविदम्हि' इत्यस्याशयः ।

[ चारु० ]—सुवृत्तः सदानारोयमदासो भवतु । इतः परं कस्या-  
पि दास्यं नानुभवत्वित्यर्थः । पृथिवीदण्डपालता । पृथिव्यां पृथिव्या  
वा यो दण्डः शासनं तं पालयतीति पृथिवीदण्डपालस्तस्य भावः ।  
सर्वपृथिव्यां कोष्ठपालाधिकारो भवत्वित्यर्थः । दण्डपाल एव ग्राम-

१ कुलपतिर्यं? B (d). २ om. AB (bc) DEF; प्रियं नः प्रियं नः K. ३ Whole speech om. AB (c) DK. ४ संपदे B (b). ५ उजीवा० B (a). ६ om. D?  
७ सुवृत्त अदासो AB B (bc) CDEGJ; सुवृत्त अदा० B (a); सुवृत्त B (d); सुवृत्त & ca. K. ८ चन्दनकः AB (c) CDJ. ९ पृथ्वी B B (a) १० पालको AB (c) CDJ. ११ वर्त्तमाने CJ.



शर्विलकः । एवम् । यथाह आर्यः । पश्यैनं मुञ्च मुञ्च ।  
व्यापादयामि ।

चारुदत्तः । अभयं शरणागतस्य । 'शत्रुः कृतापराधः'  
इत्यादि पठति ।

शर्विलकः । तदुच्यतां किं ते भूयः प्रियं करोमि ।

665

कूटक (?) इति नागरिक इति चाभिधीयते । स्फुटं चेदं दशकुमारा-  
दौ । तस्येत्यादि । तस्य राजदयालस्य शकारस्य पूर्वं तद्गणिनीपतेः  
पालकस्य राज्ञो राज्य इत्यर्थः । यथैव वर्तमाना क्रिया तथैवा-  
स्त्वित्यन्वयः । क्रिया दानादानसंमानस्नानवसनभोजनाङ्गनाद्यैश्च-  
र्योपभोगलक्षणः सर्वव्यापार इत्यर्थः । सज्जनशिरोमणिना चारुदत्ते-  
नानिशौण्डीर्यादिवमभिहितेपि शर्विलकेन पूर्वं यथैव वर्तमाना  
क्रियेत्यादेर्मोक्षणरूपा क्रिया बुद्धेति तथैवाशयेन परमोत्साहेन शर्वि-  
लकः प्राह । पश्यैनमिति ।

शर्वि०—एनं शकारं मुञ्च मुञ्च । एनमहं व्यापादयामि ।  
स्वयं मारयामीति पश्य त्वमिति कथनेन समुचीयते परमोत्साहः ।

चारु०—'शत्रुः कृतापराधः शरणमुपेत्य पादयोः पतितः ।  
शस्त्रेण न हन्तव्य उपकारहतस्तु कर्तव्यः' इत्यार्या (पृ० ४७९  
श्लो० ५५) स्मर्तव्यानुपदमेवोक्ता । आशीराशिशंसनलक्षणां (?)  
ग्रन्थसमाप्तिं ग्रन्थकारस्तावदवतारयति ।

शर्वि०—तदुच्यतां किं ते भूयः प्रियं करोमीति । ते चारुदत्तस्य ।  
एकवारं त्विदमनेकधा प्रियं कृतम् । भूयः पुनः किं करोमि प्रिय-

१ परमेनं ..... पठति शर्वि० om : AB (c) DE ; पश्यैनं B (b) G ; परमेनं J,  
२ Once B (d) K. ३ इति पुनः B. ४ उपकरोमि B (a).

चारुदत्तः । अतः परमपि प्रियमस्ति ।

लब्धा चारित्र्यशुद्धिश्चरणनिपतितः शत्रुरप्येष मुक्तः

प्रोत्खातारातिमूलः प्रियसुहृद्चलामार्यकः शास्ति राजा ।

प्राप्ता भूयः प्रियेयं, प्रियसुहृदि भवान्सङ्गतो मे वयस्यो

670 लभ्यं किं चातिरिक्तं यदपरमधुना प्रार्थयेहं भवन्तम् ॥५९॥

मिति प्रश्नेन वीररसस्थायिभावस्य परमोत्साहस्य परमाविभार्धः-  
(र्भावः) प्रतीतिपथमवतरतीति साक्षिणः सहृदयाः ।

स्वीयभाग्यप्रियवयस्यप्रतापप्रभावसंपादितां प्रियपरंपरां चारुदत्तः  
प्राह । लब्धेति । लब्धरा छन्दः । चरित्रमेव चारित्र्यम् । स्वार्थे  
व्यञ् । वसन्तसेनामारणापवादादिरूपस्य चारित्र्यस्य शुद्धिरित्यर्थः ।  
एष राजदयालः शकारः संस्थाननामकः शत्रुरपि मामिदानीमेव  
शातयन्वातयन्नपि मुक्तः । कुतः । यतश्चरणयोर्निपतितो तो मुक्त  
इत्यर्थः । प्रोत्खातमरातीनां शत्रूणां मूलं येन स तथा । एतेनारा-  
तिवंशाङ्कुरपुनरुदयारम्भगन्धोप्यपास्तः । अस्मदादीनां प्रियस(सु)हृदा-  
र्यक आभीरः पूर्वोक्तो राजा भूत्वेति शेषः । अचलां भूमिं शास्ति ।  
दुष्टनिग्रहसहितः शिष्टानुग्रहः शासनम् । प्रिये सुहृदि मित्रे मयि चा-  
रुदत्ते इयं प्रिया वसन्तसेना भूयः पुनः प्राप्ता संगतेत्यर्थः । भ-  
वान् शर्विलको मे मम वयस्यः संगतो मिलितः । अपूर्वलाभवदिति  
भावः । तुर्यः पादः स्पष्टः । भवन्तं शर्विलकम् ॥५९॥

१ परं प्रिय० BDEF; परप्रिय० B (a) G; परमस्ति प्रियम् K. २ रित्र्य  
om. चा? B (a); चारित्र° J. ३ बुद्धि B (d). ४ °द्वला० B (a); दवनी०  
B (d) E. ५ सुहृदभावा? B (d). ६ सङ्गतो B (b). ७ च वयस्यो- AB  
(c) F. ८ लभ्यं AB, (c) DF; वल्लभ्यं B (d). ९ चातिरिक्तं B (d); ० रिक्तं  
om. G.



कांश्चित्तुच्छयति प्रपूरयति वा कांश्चिन्नयत्युन्नतिं

कांश्चित्पातविधौ करोति च पुनः कांश्चिन्नयत्याकुलान् ।

अन्योन्यं प्रतिपक्षसंहतिमिमां लोकस्थितिं बोध्य-

न्नेष क्रीडति कूपयन्तघटिकान्यायप्रसक्तो विधिः ॥६०॥

तथापीदमस्तु ।

675

क्षीरिण्यः सन्तु गावो, भवतु वसुमती सर्वसम्पन्नसर्स्या

पर्जन्यः कालवर्षी सकलजनमनोनन्दिनो वान्तु वाताः ।

सकलग्रन्थार्थं निगमयन्नप्रस्तुतप्रशंसारंकारेण प्राह । कांश्चिदिति ।

तुच्छयति तुच्छान्करोति । अन्योन्यं प्रतिपक्षाणां बाध्यबाधकानां

विद्धानामित्यर्थः । धनित्वनिर्धनत्वरान्तरद्वत्वादीनां संहतिः समूहो

यस्यामीदृशीं संहतिरूपामिति वा लोकस्थितिं लोकव्यवहारम् ।

उत्पत्तिस्थितिप्रलया इति क्रमात् । विधिर्देवम् । कूपे यन्त्रं घटीयन्त्रम् ।

तत्र घटिकाः स्वल्पा घटास्तासां न्याये प्रसक्तः । घटीयन्त्रे चलति

घटिकाश्च मालायां क्रमादुच्चनीचभावे जलमानयन्ति त्यजति(न्ति) यथा

तथा विधिरपि स्वक्रमायातमधनत्वसधनत्वादिकमनुभावयतीत्यर्थः ।

[शार्दूलविक्रीडितं छन्दः ॥ ६१ ॥]

आशीरात्मकं भरतवाक्यम् । क्षीरिण्य इति । उक्तं [५९ पद्ये]

छन्दः । क्षीरशीलाः । ताच्छील्ये णिनिः । गावः सन्तु । गवां सकीर्त्तनं

शकुनरूपमिति ज्ञेयम् । तत्रापि हव्यकव्याक्रियामि(नि)दानं क्षीरवच्चेन

त्वधिकं बोध्यम् । भूः सर्वं संपन्नं सस्यं यस्यां सा भवतु । पर्ज-

न्यो मेघः स्वसमयवर्षी भवतु । अनिलाः कोमलाः वान्तु गच्छन्तु ।

१ Is preceded by स्वगतम् B (d) EGK. २ दूषयति AB (c) DF; त्वदूषयति B (b); ३ तोषयति G; ४ तुच्छयति ? K. ५ om. K. ६ गान् B (a) ७ प्रतिपक्ष ? B (b). ८ Preceded by प्रकाशं B (a) G; तथा इदं B (b). ९ सर्वपन्न B (a). ८ ० शस्या J.

मोदन्तां जन्मभाजः, सततमभिमता ब्राह्मणाः सन्तु सन्तः  
श्रीमन्तः, पान्तु पृथ्वीं प्रशमितरिपवो धर्मेनिष्ठाश्च भूपाः ॥६१॥

680

इति निष्क्रान्ताः सर्वे ।

संहारो नाम दशमोऽङ्कः ।

॥ समाप्तोऽयं ग्रन्थः ॥

न तु झञ्झावाताः । जन्मिनः सदा मोदन्ताम् । अभिमता द्विजाः  
सन्तश्चान्ये श्रीमन्तः सन्तु । शान्तं ( न्त ) शत्रवो भूया(पा)श्च ।  
धर्मे निष्ठा भक्तियैषां तादृशा भूत्वा पृथ्वीं पान्त्विति प्रकृतसर्वप्रव-  
न्धार्थसंवलितेयमाशीरिति शिवम् ॥६१॥

इति श्रीमृच्छकटिक(क)प्रकरणव्याख्यायां सुवर्णालंकरणाख्यायां  
संहारो नाम दशमोऽङ्कः समाप्तिमभजत् । संपूर्णं चेदं मृच्छकटिकप्रक-  
रणविवरणं सुवर्णालंकरणं नाम ॥ शुभं भूयात् ॥ संवत् १८७८  
मिति आश्विन कृष्ण १० ॥

१ पृथ्वां प्रशमित del. marg. सर्वान् प्रतिहत B (d). २ ब्रह्मनिष्ठाः DF. ३ इति मृ-  
च्छकटिकायां संहा० B ; इति मृच्छकटिकप्रकरणे संहा० D ; संवारो F. ४ समाप्ता चेयं  
मृच्छकटिका BEG ; ends with शुभमस्तु B.

## पृथ्वीधरकृता टीका ।

उपोद्धातः ।

श्रीगणेशाय नमः ॥ शैमुषीप्रौढजीवातुर्विवृतिर्मृच्छकटिके । पृथ्वीधरै-  
श्विकीर्षद्भिर्गणेशो गण्यते गुरुः ॥१॥ तथा । बालानां सुखबोधाय गुरु-  
णां वचनं शुभम् । लिख्यते गहनेष्वत्र हेरम्भावनिर्तास्थिरैः ॥२॥ प्रकरणं  
चेदम् । तस्य च लक्षणम् । यत्र कविरात्मबुद्ध्या वस्तुशरीरं च नायकं  
चैव । विरचयति समुत्पाद्य तज्ज्ञेयं प्रकरणं नाम ॥ १ ॥ चतस्रो वृत्तयः  
पञ्चसंयथोष्टरसादयः । प्रकरणतो नाटकं विहाय नृपनायकम् (?) ॥ २ ॥  
आदिशब्दात्पङ्क्त्यादिग्रहणम् । नाटकादौ बहुप्रकारप्राकृतप्रपञ्चेषु चतस्र  
एव भाषाः प्रयुज्यन्ते—शौरसेन्यवन्तिकाप्राच्यामागध्यः । अपभ्रंशप्रपञ्चेषु  
चतस्र एव भाषाः प्रयुज्यन्ते—शकारीचाण्डालीशाबरीढकदेशीया (?) ।  
मृच्छकटिके तु शबरपात्राभावाच्छाबरी नास्ति । प्राकृते—मागध्यव-  
न्तिजा प्राच्या शौरसेन्यधर्मागध्री । बाल्हीका दाक्षिणात्या च सैत भाषाः  
प्रकीर्तिताः ॥ महाराष्ट्र्यादयः काव्य एव प्रयुज्यन्ते । अपभ्रंशे—शकारा-  
भीरचाण्डालशबरद्राविडोड्जाः । हीना वनेचराणां च विभाषाः सप्त  
कीर्तिताः ॥ विविधा भाषा विभाषाः । हीनपात्रप्रयोज्यत्वाद्धीनाः । व-  
नेचराणां चेति ढक्कभाषासंग्रहः । तत्रास्मिन्प्रकरणे प्राकृतपाठकेषु सूत्र-  
धारो नटी रदनिका वसन्तसेना तन्माता चेटी कर्णपूरक चा(श्चा)रुदत्त-  
ब्राह्मणी शोधनकः श्रेष्ठो एते एकादश (?) शौरसेनीभाषापाठकाः । सूत्रधा-  
रोष्वत्र प्राकृती । कार्यवशादिति वक्ष्यते । अवन्तिभाषापाठकौ वीरकच-  
न्दनकौ । प्राच्यभाषापाठको विदूषकः । 'संवाहकः शकारवसन्तसेनाचा-  
रुदत्तानां चेतकत्रितयं भिक्षुश्चारुदत्तदौरकः' । एते षण्मागधीपाठकाः ।

१ मृच्छकटिकप्रकरणे यदुक्तं पदं किञ्चित् । विवृतिस्तस्य स्वधिया क्रियते सद्भिर्विलो-  
कनीयैषा ॥ १ ॥ प्रकरणं चेदम् &c. E F. G. २ विवृतिम् B C. ३ corr. का-  
टिके; erased A; केटके B; कटेके C. ४ पृथ्वीधरैः B. ५ गण्यते A B; गुरायते  
C. ६ बालार्जी° BC. ७ हेरम्भाव° B. ८ निस्थिरैः C. ९ तथा च तल्लक्षण E F  
G. १० B प्रकरणत्वात्प्रसिद्धनायकं विहाय कल्पितवर्णिङ्गनायकम् । विविधाभात्र रसाः  
नाटकादौ E F G. ११ छस्तु इत्यादि B; छस्तुइत्यादि° C. १२ आवन्तिका E F.  
१३ ठक्कदेशीया A B ठक्क° C. G. H. १४ मागध्यवन्तिका BC. १५ समभाषाः B.  
१६ राष्ट्रादयः. १७ ङोण्डाः B ङोण्डाः C. १८ विभाषा B C. १९ ह्रीना B C.  
२० एतन्माता A. २१ बेठी B C. २२ सौरसेनी° B C. २३ हाटकः B; दाटकः C.

अपभ्रंशपाठकेषु शकारोभाषापाठको राष्ट्रियः । चण्डालीभाषापाठको चण्डालौ । ढक्कभाषापाठको माथुरद्यूतकरौ । तथा—‘शौरसेन्यवन्तिजा प्राच्या’ एतासु दन्त्यसंस्कारता । तत्रावन्तिजा रेफवती लोकोक्तिबहु-  
ला । प्राच्या स्वार्थिकककारप्राया । मागधी तालव्यशकारवती । शकारीचाण्डाल्योस्तालव्यशकारता । रेफस्य च लकारता । वका-  
रप्राया ढक्कविभाषा । संस्कृतप्रायत्वे दन्त्यतालव्यसंस्कारद्वययुक्ता च । ‘अपार्थमक्रमं व्यर्थं पुनरुक्तं हतोपमम् । लोकन्यायविरुद्धं च शकारवचनं विदुः ॥’ अपार्थं निरर्थकम् । व्यर्थं विरुद्धार्थम् । यद्वा । निश्चितानन्वयं पदजातं वाक्यजातं चापार्थकम् । व्यर्थं निरर्थकमेव । हतोपमं वैयहोपमम् । ‘शकारप्रायभाषित्वाच्छकारो राष्ट्रियः स्मृतः । एकविद्यो विटश्चान्यो हास्यकृच्च विदूषकः ॥’ स्वार्थिकः ककारः सर्वत्र । द्विवचनं चतुर्थीविभक्तिश्च नास्त्येव । द्वित्वे तु बहुवचनम् । चतुर्थ्यर्थे षष्ठी । परस्मैपदात्तमेपदविपर्ययः । पूर्वनिपातानियमश्च । बहुलं छन्दो निदर्शनमप्रसिद्धच्छन्दोज्ञानार्थम् । पाठविप्लवनिरासार्थं च ॥

### प्रथमोङ्कः ।

पर्यङ्केत्यादि । पर्यङ्कः पर्यस्तिका । तस्य बन्धनेन द्विगुणितो यो भुज-  
ङ्गस्तस्य सम्बन्धेन स्थगितं जानु यस्य । आत्मनि शरीर एवोपरतं क-  
रणमिन्द्रियं यथा स्यादेवं तत्त्वदृष्टयानारोपितज्ञानेन शून्येक्षणे निरा-  
कारलोचने घटितोत्पन्नसंबन्धो यो लयस्तत्प्रवणताविशेषस्तेन ब्रह्मणि  
परमे रूप आसक्तः समाधिध्यानमीशस्य वो युष्मान् रक्षतु ॥ १ ॥ आर्या-  
न्मान्यान् मिश्रानभ्यस्तबहुशास्त्रान् । चारुदत्तपुत्ररोहसेनक्रीडनार्थं पण्डे-  
उक्तं मृच्छकटमत्रास्ति । ‘अत ईनि ठनौ’ इति ठन् । मृदः शकटिकास्मि-  
न्निति वा बहुव्रीहिः । द्विजमुख्यतमः क्षत्रजातिश्रेष्ठः । ‘त्रयो वर्णा द्विजा-  
तयः’ इति स्मृतेः क्षत्रियेपि द्विजप्रयोगः ॥ ३ ॥ वेशोत्र कात्स्न्येन वेद्या-  
परः । तत्र भवा विद्यमाना । अध्यात्मादित्वाद्दृक् । यद्वा वेशो अग्निनिवे-  
शाख्यो राजा तेन कृतम् । कलां चतुःषष्टिकलाप्रतिपादकं प्रबन्धम् ।  
शर्चो महादेवः । लब्ध्वा चायुः शताब्दमग्निं प्रविष्ट इति जातकादि-

१ राष्ट्रियः B C. २ चाण्डाली B C. ३ ढक्क or ठक्क भाषा A B G H; ढक्क C.  
४ वन्तिका B C. ५ शकारता B. ६ रेफलकारवती corr. marg. B. ७ ढक्का  
विभाषाः B C. ८ व्यशकार B C. ९ युक्ता च B C. १० पार्थः B.  
११ नन्वपपदं B C. १२ चापार्थकः B. १३ om. F. १४ पाठं.....सार्धं om.  
B G. १५ तोन्यत्र संबन्धो B C. १६ प्रथमेङ्के B; प्रथमेके C. १७ इन् ठनौ E F  
G. १८ विययज्ञा F; From यद्वा...प्रबन्ध marg. D. १९ Add marg. ‘यद्वा  
प्रबन्धम्’ A; om. E F G.

गणितद्वारा ज्ञात्वा । आगामिसूत्रधारवचनापेक्षया 'अग्निप्रविष्टः' इत्यादिभूतकालप्रत्ययो न विरुद्ध इति मर्मज्ञाः । अग्निप्रवेशोपि सर्वस्वारनामके यज्ञविशेषे । यथा शरभङ्गेन(ण) कृतस्तथा बौद्धव्यम् ॥ ४ ॥ ककुद् चिह्नभूतं प्रवीणो वा । तथा चामरः । 'प्रावीण्ये राजलिङ्गे च वृषाङ्गे ककुद् दोस्त्रियाम्' इति । वारणो हस्ती ॥ ५ ॥ अवन्तिपुरी उज्जयिनी । अस्यां च तत्कृतौ । अवन्तीत्यादावस्तिद्वयानुषङ्गः ॥ ६ ॥ नयो नीतिस्तस्य प्रचारे व्यवहारस्तं नय(य)प्रचारं स्वहित(तंEG)व्यवहारः (?) ॥ ७ ॥ चिरशून्यमिति कर्मधारयः । चिरं दीर्घः कालो निरवधिः समयः । शून्यमभिमतकार्यरहितम् । समित्रस्य हि ससहायत्वेन कार्यनिष्पत्तेः । सदा पूर्ण इव समयोवभासते ॥ ८ ॥ (P. 6, L. 46) खडित्यव्यक्तानुकरणम् । सङ्गीतकेन चक्षुषी खटखटायेते इत्यसंबद्धप्रलापेन भाविनः शकारासंबद्धभाषणस्य सूचनम् । प्रातराशः कल्यभोजनम् । कार्यवशात्प्रयोगवशाच्चेति । कार्यं बोध्यायाः स्त्रियो ज्ञातेति ज्ञानम् । यदुच्यते—'स्त्रीषु नाप्राकृतं वदेत्' इति सुकुमारत्वेन सुप्रयोगत्वं प्राकृतस्य । यदुक्तम्—'पुरिसा सक्कजजप्पा पाउअगुम्भो विहोइ सुउमारो' । तथा पष्ठङ्गे प्रवहणविपर्यासे वीरकचन्दनकयोः कलहे संभ्रमागतवचनसंवरणार्थं भाषाव्यत्यासाच्चन्दनकस्य पाठः संस्कृतेन । तथा पञ्चमाङ्गे दुर्दिने कार्यवशाद्वसन्तसेनायाः श्लोकपाठः संस्कृतेन । चारुदत्तस्य दारिद्र्यवर्णनासूचनयोग्यप्राकृतपरिग्रहः(?) । यदाहुः—'कार्यतश्चोत्तमादीनां कार्यो भाषाव्यतिक्रमः' इति । एतत्सर्वमनेन सूचितमिति । (P. 7, L. 49) अविद अविदेति निवेद । कष्टं कष्टमित्यर्थः । 'अदृष्टाश्रुतसंप्राप्तावविदाविदभोः पदम्' इति च प्राञ्चः । मिलाणाई म्लानानि । हीमाणहे विस्मये । किं नु खल्वस्माकं गृहेन्यादिव संविज्ञानकं वर्तते । आयामी दीर्घस्तदु(ण्डु)लप्रक्षालनजलप्रवाहो यत्र तादृशी रथ्या । लोहस्य कटाहो भाजनविशेषः । तत्परिवर्तनेन मार्जनेन । कृष्णसारा कृततिलका । युवतीवद्भूमिरधिकं शोभते । कृष्णसारा भूमिरित्यनेन चतुर्थाङ्गे भवनकोष्ठकस्य विशेषसूचनम् । (P. 8, L. 56) सिणिङ्गगन्धेण स्निग्धगन्धेन । उद्दीविअन्ती विअ उद्दीप्यमानेव ।

१ बोध्यम् F. २ प्रावीणी वा BC; प्रावीण्यं वा D; प्राणं वा EFG marg. note प्रावीण्यमिति पुस्तकान्तरे दृश्यते तस्य प्रवीण इत्यत्र तात्पर्यम् । मूलानुसंधातुं FG. ३ वास्यास्ववतत्कृतौ B; वास्या स्ववनन् कृतौ C. ४ 'त्यादिवास्ति' भाषयानुषङ्गः B C. ५ समित्रस्य E F G. ६ चक्षुः खटखटायेते B C. ७ याउअ गुम्भोइ सुकुमारो F. ८ सुउमारो E G. ९ सुक्कजजप्पापाउअइ इति सुक्कपुष्करनालानि मिलाणाई & c EF G. १० युवतीव EF G. ११ कोलकस्य B; कोभकस्य C.

शालाद्वारे उपाविष्टः । चित्रकर इव छिविअ छिविअ स्पष्टा स्पृष्टाङ्गुल्य-  
 ग्रैरपनयामि न भक्षयामि । अत्यन्तं वृत्तत्वादित्यर्थः । चित्रकरोप्यङ्गुली-  
 संस्थितलेखनिकया वर्णिकाभाण्डं स्पृष्ट्वा स्पृष्ट्वापनयति विक्षिपति ।  
 अन्यथा वर्णिकाबिन्दुपातः स्यादिति । नववद्धवृषभ इव रोमन्थायमान-  
 स्तिष्ठामि । 'आपणे नगरचत्वरवृषभ' इवेति पाठान्तरेपि व्याख्या । दाणिं  
 इदानीम् । दालिहदाए दरिद्रतया । यत्र कुत्रापि चरित्वा गृहपारावत इव  
 वासनिमित्तं शयनार्थमत्रागच्छामि । एसो एषः । जूर्णवृद्धेन ( P. 17,  
 L. 138 ) जातीकुसुमवासितोनुप्रेषितः प्रावारकः । सिद्धीकददेवक-  
 ज्जस्स निष्पादितदेवकार्यस्य । पाठान्तरे तु । पट्टीव्रतकृतदेवकार्यस्ये-  
 त्यर्थः । आर्थचारुदत्तस्योपनेतव्यः । तद्यावत्पश्यामि । गृहदेवतानां  
 बलिं हरन्ति एवाभिगच्छति । बलिं पूजाम् । ( P. 19, L. 145 )  
 यासामिति । कीटमुखास्वादितो बीजाञ्जलिः पतति । विरूढा उप-  
 चितास्तृणाङ्कुरा यासु ॥ ९ ॥ स्वास्ति भवते । वर्धतां भवान् । किमिदं  
 चिन्त्यते ॥ सुखमित्यादि । दुःखान्यनुभूय सुखं शोभते । न तु सुखम-  
 नुभूय दुःखमिति तात्पर्यम् । स मृत एव जीवति । शरीरेण धृतः  
 शरीरेण वेष्टितश्चर्मभस्त्रावदित्यर्थः ॥ १० ॥ मरणादो मरणात् । दालिहादो  
 दारिद्र्यात् । कदरं कतरत् । रोचते । ( P. 21, L. 168 ) दारिद्र्या-  
 दिति । अल्पसमयदुःखदत्वान्मरणमल्पक्लेशम् । बहुसमयव्यापित्वादा-  
 काङ्क्षितापगमाद्वारिद्यमनन्तकदुःखम् ॥ ११ ॥ संतप्पिदेण संतप्तेन ।  
 प्रणयिजनसंक्रामितविभवस्य सुरजनपीतशेषस्य प्रतिपच्चन्द्रस्येव परि-  
 क्षयोपि तेधिकतरं रमणीयः । यद्यसद्वचयेनार्थाः स्वदोषेण नाश्यन्ते  
 तदा संतापः क्रियते । तव तु न तथेति भावः ॥ ( P. 21, L. 174 )  
 एतदिति । शीणार्थमिति कृत्वास्मद्ब्रूहमतिथयः संत्यजन्ति । एतन्मां  
 दहति । प्रणयी जनः स्निग्धबान्धवोर्थी च । कालात्यये मदसमयाप-  
 गमे धनलाभसमयापगमे च ॥ १२ ॥ एदे खु एते खलु । दासीपुत्रा  
 अर्थरूपप्रातराशाः । वरटा वीरणी इति ख्याता । ततस्त्रस्ता अरण्ये

१ शालाद्वारे E. F. G. २ छिविअ once. स्पृष्ट्वा B. C. E F G. ३ तर्कये B;  
 तर्कयामि C. ४ तत्रापि B. C. ५ चागमिष्यामि F. ६ निःपादित B C. ७ अन्तर्भूय  
 B. ८ शरीरेवेष्टितः B C E F G. ९ प्रीतः अल्प B C. १० दुःखत्वात् B C.  
 ११ अनन्तदुःखम् B C. १२ गेहं G. १३ प्रणयी ... र्थी च om. C.



गोपालपुत्रका इव यत्र यत्र न खाद्यन्ते उपभुज्यन्ते तत्र यान्ति ॥  
 ( P. 22, L. 182 ) सत्यमिति । विभवनाशकृता मम चिन्ता नास्ति ।  
 कथमित्यत आह । भाग्यक्रमेण लब्धव्यक्रमेण । धनानि भवन्ति । तर्हि  
 चिन्ता कुत इत्यत आह । एतत्तु मां दहति यन्नप्रधनाश्रयस्य मम सौ-  
 हृदादपि मैत्रीतोषि जनाः शिथिलीभवन्ति । अर्थशून्येन समं प्रयोजना-  
 भावान्मैत्रीमापि न केपि कुर्वते ॥ ( P. 22, L. 187 ) दारिद्र्यादिति ।  
 लज्जां गच्छति । आकाङ्क्षितासामर्थ्यात् । यदा लज्जा गता तदा ते-  
 जसः प्रभ्रष्टो भवति । यावत्तावत्कारणात् । तेजःशून्यः परिभूयते ।  
 भयाभावात् । परिभवान्निर्वेदं गच्छति । मानम्लानेः । ततः शुचमेति ।  
 वृथा जीवनमिति । ततस्त्यज्यते बुद्ध्या । निर्बुद्धिः क्षयं गच्छति । तदु-  
 कम् — 'बुद्धिनाशात्प्रणश्यति' इति । अत एव सर्वोसामापदां स्थानमि-  
 त्युपसंहरति ॥ १४ ॥ कल्लवत्तमं प्रातराशः । एतद्रूपत्वे चार्थस्य तत्र इ  
 (or दू) पद्रव्यत्वाज्जनान्तरानवगाहितत्वाच्च तद्विस्मृत्य धर्मचिन्ताः सा-  
 धवो भवन्तीत्याशयः ॥ ( P. 23, L. 194 ) निवास इति ।  
 चिन्ताया निवासः । कथं मम निर्वाहः स्यादित्येवंरूपायाः । परस्य  
 परिभव इति पष्ठीसमासः । कर्मधारयो वा । एतच्चाविश्वसनीयतया  
 निर्धनानां ज्ञेयम् । जुगुप्सा मित्राणामिति । प्रत्युपकारासमर्थत्वात् ।  
 स्वजनानां बन्धूनाम् । जनानामन्येषामुदासीनानाम् । करणं कृतिः ।  
 कर्त्तरि करणे वा ल्युट् । भवति चेति चकारो हेतौ । वनगमने कलत्रप-  
 रिभवो हेतुः ॥ १५ ॥ न गमिष्यामि । एवं पूज्यमाना अपि देवा न फलं  
 दर्शयन्ति । तत्को गुणोचितेषु देवेषु । नित्योद्यं विधिः । अकरणे प्रत्यवा-  
 यात् । तुष्यन्ति परलोकमुत्कृष्टं प्रयच्छन्ति । यतः श्राद्धकृदतिथि-  
 प्रियो गृहस्थोपि मुच्यत इति भावः ॥ १६ ॥ ( P. 25, L. 209 )  
 अन्यः कोपि प्रयुज्यताम् । मम सर्वमेव विपरीतमुपनमति । आदर्शगता  
 छायेव । आदर्शस्य प्रतिबिम्बे वामो भागो दक्षिणे दृश्यते । दक्षिणश्च  
 वाम इति वस्तुगतिः । अन्यच्चैतस्यां प्रदोषवेलायामत्र राजमार्गे गणिका  
 विटाश्चेटा राजवल्लभाः संवसन्ति । एतेन विटादीनां प्रवेशं सूचयति ।  
 'नासूचितस्य प्रवेशः' इति । मण्डूकलुब्धस्येव कालसर्पस्य मुखापतितो

१ इव अर्थः B C. २ लब्धव्यक्रमेण om. E F. ३ शिथिला F. ४ करणात्  
 E F G. ५ सर्वरूपद्र° B; सर्वद्रूपद्र° C; तद्रूपद्र° E F G. ६ न भवन्ती° B C.

मूषिक इव वध्यो भविष्यामि । ( P. 26, L. 221 ) विशदौ संचरण-  
लाघवगुणान्वितौ । पट्ट इति यावत् । उद्विग्नचञ्चलकटाक्षरूपेण निसृष्टा  
दृष्टिर्यया सा तथा । अनुसारोनुगमनम् । व्याधेन यदनुगमनं तेन व्रस्ता  
मृगीव ॥ १७ ॥ शकारभाषायां चवर्गशिरस्थितोन्तस्थो यकारो लेख्यः ।  
'पूस्पृष्टा तालव्य' इति वचनात् । स च संयोगः प्रयत्नलाघवात्पूर्वस्य गु-  
हत्वं न करोति । चिच्छ्रतिष्ठ ॥ ( P. 26, L. 226 ) किं यासीत्यादि ।  
वसन्ततिलकच्छन्दसा श्लोकः । प्रस्खलन्ती । प्रस्खलनं निम्नोन्नतादौ  
गतिविघटनम् । 'वाला स्याद्वासूः' इत्यमरः । न म्रियसे । तिष्ठ तावत् ।  
हडके हृदयम् । तैवशी वराकः । अङ्गारराशिपतितं मांसखण्डमिव ।  
कामेन दह्यते ॥ १८ ॥ अज्जुके गणिके ॥ उच्चाशितेत्यादि । उपजा-  
तिच्छन्दसा श्लोकः । उच्चासिता गच्छस्यन्तिकान्मम । यद्वा । अत्तिका  
ज्येष्ठा मे भगिनी । 'अत्तिका भगिनी ज्येष्ठा' इत्यमरः । संपूर्णपक्षेव  
ग्रीष्ममयूरी । ओवग्गदि अपवल्गति । ससंभ्रममागच्छतीत्यर्थः । शामिअ  
भश्चके स्वामिभट्टारकः । वने गतः कुकुटशावक इव । गडे इति प्रथमा-  
न्तस्यैकारान्तत्वम् । 'गतमृतकृतानां डः' इति डः ॥ १९ ॥ 'टङ्कः पाषाण-  
दारणः' इत्यमरः । विदारणक्षणे हि निर्मला दीप्तिः प्रसरतीति । कुड्मलं  
कलिका । मनःशिलगुहेति । महाभारते मनःशिलशब्दोऽपि दृश्यत इति  
तथा प्रयुक्तः । 'मनःशिला तु कुन्दी' इत्यमरः ॥ ( P. 28, L. 241 )  
मम मदनेत्यादि । मालिनीच्छन्दसा श्लोकः । मम मदनमनङ्गं  
मन्मथं वर्धयन्ती निशि च शयनके मम निद्रामाक्षिपन्ती । प्रसरसि  
प्रगच्छसि । प्रस्वरसि दात्यूहवद्विरौषीति केचित् । भयभीता प्रस्ख-  
लन्ती स्खलन्ती मम वशमनुयाता रावणस्येव कुन्ती । भयभीतेति ।  
भयशब्दोऽयमपार्थक्यः । मदनमनङ्गमित्यादि पुनरुक्तम् । रावणस्येव  
कुन्तीति हतोपमम् । तथा चोक्तम् — 'आगमलिङ्गविहीनं देशकला-  
न्यायविपरीतम् । व्यर्थैकार्थमपार्थं भवति हि वचनं शकारस्य ॥' इति  
॥ २१ ॥ विशेषयन्ती अतिशयाना । व्याली सर्पी । प्रविस्तृतः प्रचलितः ।

१ शकारभाषायां ..... करोति first and then उद्विग्न.....मृगीव B. C. २ मृगीव  
चिच्छ्रतिष्ठ and then शकारभाषायां &c. F. G. ३ पूस्पृष्टा B C; स्पृष्टा E; यूस्पृष्टा  
F. ४ पक्खलती E. G; पखलती F. ५ marg. note विभित्रलिङ्गत्वमात्रम् G; body  
F. ६ अपवल्गति E. F. G. ७ स्वामी E. F. G. ८ 'रशावक' E. F. G.  
९ कुन्दी A. B. C. E. F. G. H.



घातं न निरुणयिष्ये । अपि तु रुणध्वयेव । नकारः काकौ । 'भावो विद्वान्'  
इत्यमरः ॥ ( P. 29, L. 251 ) एषा णाणकेत्यादि । शार्दूलविक्री-  
डितच्छन्दसा श्लोकः । एषा । नाणं शिवाङ्कं टङ्कादिविचमम् । तस्य  
मोषणशीलः कामो यस्य तस्य कशिका चर्मकाष्ठिका । चौराणां  
किञ्चित्तया चोपकरणं भवति । तदत्र कशोक्ता । कशा चाश्वताडनी ।  
चर्मसडिकोच्यते । मच्छाशिका मत्स्यभक्षिका । मेच्छं शुष्कमांसमि-  
त्येके । लाशिका नर्तकी । णिण्णाशा निम्ननासा । कुलणाशिका कुलं  
वंशस्तन्नाशयति पातित्यजननात् । णीशाशेति पाठे निःस्वानामाशा (?)  
कुलनाशिकेत्यर्थः । अवशिकानायत्ता । दानेनापि कस्याप्यायत्ता न  
भवति । कामस्य मञ्जूशिका पात्रविशेषः । कन्दर्पभाजनमिव वर्तुली-  
भूतः काम इवेत्यर्थः । एषा वेशचयूः । 'वेशो वेश्याजनाश्रयः' इत्यमरः ।  
सुवेशानिलया शोभनानां वेशानामलङ्काराणां निलय आश्रयो यस्यां  
सा । वेश्याङ्गना । वेशिका । वेशोस्यास्तीति वेशिका । एतान्यस्या दश  
नामकानि मया कृतानि । अद्यापि मां नेच्छसि । यदि देवताया अष्टौ द-  
श द्वादश नामानि यदि पठ्यन्ते तदा सा प्रसन्ना भवति । इयं त्वे-  
तावतापि न प्रसन्नेति भावः । अत्र पूर्वार्थोत्तरार्थयोः एषैवेति पुनरुक्तम् ।  
न्यूनमधिकं वा कृतम् । दशेति व्यर्थम् ॥ २३ ॥ प्रचलिताभ्यां कुण्डलाभ्यां  
गण्ड्योर्घृष्टं पार्श्वं यस्याः सा । अत एव विटनखपरिमृष्टवीणातुल्या ।  
मनोहरत्वाच्छब्दवत्त्वाद्वा वीणातुल्यत्वम् । विटसदृशौ कुण्डलौ ॥ २४ ॥  
( P. 30, L. 260 ) झणज्झणन्तेति । वसन्ततिलकं छन्दः । झाण-  
ज्झणन्तेत्यव्यक्तानुकरणम् । अव्यक्तशब्दविशेषयुक्तबहुभूषणशब्देन मिश्रं  
यथा स्यादेवम् । किं द्रौपदीव विपलायसे रामभीता । एष हरामि  
झटिति यथा हनूमान्विश्वावसोर्भगिनीमिव तां सुभद्राम् । विश्वावसोः  
सिद्धराजविशेषस्य । न (?) भगिनी सुभद्रा किं तर्हि कृष्णस्य । यथा  
इवेति पुनरुक्तम् ॥ २५ ॥ लामेहीत्यादि । प्रतिपादं चतुर्दशमात्रत्वा-  
न्मात्रासमकं छन्दः । लामेहि अ रमय च । चकारो भिन्नक्रमः । राज-

१ मस्कं B C. २ निस्तुशा निम्ननाशो. B C. ३ निशाशे° C. ४ निःस्वानागासो कुल°  
B C; निःस्वानामाशा &c., D E F G. marg. note. अत्र च नाणकमूषिकामकाशिकेति  
नामद्वयं बोध्यम्. ५ का वा B C. ६ नेच्छति E F G. ७ om. G. ८ om. B C.  
९ त्वं त्वेतावतापि B C. १० घृष्टः पार्श्वो E F G. ११ पलायसे om. वि E F G.

वल्लभं चेत्यर्थः । तो षा (खा) हिशि ततः खादिव्यसि । मत्स्यमांसकम् ।  
तो इत्योकारौ लघुश्चन्द्रोत्तुरोधादित्याहुः । 'एओकारौ हलन्तस्थौ शुद्धौ  
वाप्यपदान्वितौ । दीर्घात्परौ लघू स्यातां छन्दोविचितिभाषया' इत्युक्तम् ।  
एदेहिं मँश्छमंशएहिं एताभ्यां मत्स्यमांसाभ्यां हेतुभ्याम् । 'मँश्छलेहि'  
इति पाठे मत्स्यशुष्कमांसाभ्यामित्यर्थः । ककारः स्वार्थे । शुणआ श्वानः ।  
मृतकं न सेवन्ते । नकारः शिरश्चालने । न सेवन्ते इति नापि तु  
सेवन्त एवेत्यर्थः ॥२६॥ वक्त्रेण लक्षिता नगरदैवतवत्प्रयासि । कीदृशेन  
वक्त्रेण । निर्मथितचूर्णमनः शिलातुल्येन ॥२७॥ अम्हेहिं चण्डमिति ।  
उपेन्द्रवज्रा छन्दः । 'अस्माभिश्चण्डं शीघ्रमभिसार्यमाणा वने शृगालीव  
कुक्कुरैः पलायसे । शीघ्रं त्वरितं सवेगं श्वेष्टणं संवृत्तम् । समूलबन्धं  
मे हल्यं मम हृदयम् । हरन्ती । सवेष्टणं सवेष्टनमित्यर्थः इत्येके ॥ २८ ॥  
पल्लवकः परमृत्तिका च वसन्तसेनायाः परिचारकः परिचारिका  
च । माधविका अपरा परिचारिका । भावे भावे इति संबोधनम् ।  
मणुइशे मनुष्यः । स्त्रीनामश्रवणेन सगर्वमाह । भावस्त्रियमन्वेषयति ।  
( P. 33, L. 285 ) स्त्रोणां शतं मारयामि । शूले शूरः । हगे अहम् ।  
हद्धी हद्धी हा धिक् । विलप । किमेकदेशविलापेन सकलं वसन्तमासं  
वा । अत्र पक्षे एको वाशब्दः शकारवचनतया व्यर्थ एव प्रयुक्तः ।  
अनेकार्थत्वाग्निपातानामवधारणे वा । सर्वमेव वसन्तमासमित्यर्थः । को  
दे तुमं त्वां परित्रायते ॥ ( P. 34, L. 292 ) किं भीमशेनेत्यादि ।  
इन्द्रवज्राश्लोकः । 'किं भीमसेनो जमदग्निपुत्रः कुन्तीसुतो वा दश-  
कन्धरो वा । एते चत्वारः । एषोहं गृहीत्वा केशंहस्ते दुःशासनस्या-  
नुकृतिं करोमि' ॥ २९ ॥ णं ननु । पेक्ख प्रेक्षस्व ॥ अशी शुति-  
क्खे इति । वंशस्थेन्द्रवज्रोपेन्द्रवज्रादिभिर्द्वादशैकादशैकादशवर्णैर्वि-  
जात्युपजातिः । 'असिः सुतीक्ष्णो वलितो लालितो मस्तकम् । कल्पये  
छिन्नाग्नि । तव शीघ्रं मारयामि वा । अलं तवैतेन पलायितेन । मुमूर्षुर्यो

१ स्वाहिशि E F G. २ वायय F; वाप्य Corr. थ G. ३ मस्चमसाएहिं B. C;  
मथ° F; मछ° G. ४ मक्खलेहिं E F G. ५ विमर्दित° B. C. ६ om: B C;  
श्वेष्टणं E; श्वेष्टणं F. G. ७ om. E F G. ८ को तुमं marg. D E F G.  
९ भीमसेनेत्यादि E F G. १० केशवन्दे C; marg. B. ११ उपेन्द्र om. B. १२ om.  
B. १३ पलपितेन E F G.

भवति न स खलु जीवति ॥ ३० ॥ अवला खल्वहम् । अत एव ध्रियसे  
जीवासि । बलवान्धारयितुं न शक्यत एवेति तात्पर्यम् । अत एव न  
मार्थसे । तद्धीमदि अन्विष्यते । कृतं निःफलमलंकरणैः । यत उद्यानलता  
पुष्पमोषं नाहति । ( P. 37, L. 310 ) अहं वरपुरुषमनुष्यो वासुदेवः  
कामयितव्य इति तर्क्यत इत्याशयः । सन्तं शान्तम् । अनार्थमनर्हम् ।  
सतालिकं विटस्य हस्ते तालदानं कृत्वेत्यर्थः । भाव प्रेक्षस्व तावत् ।  
ममन्तरेण मयीत्यर्थ इत्येके । अन्तरेण चित्तेन अन्योन्यं सुस्निग्धैषा  
गणिकादारिका ननु येन मां भणत्येहि श्रान्तोसि क्लान्तोसि । हगे  
अहं न ग्रामान्तरगतो न नगरान्तरगतो ग्रामान्तरगतो नगरान्तरगतश्च  
श्रान्तः क्लान्तश्च भवति । न त्वहमीदृश इत्याशयः । ( P. 38, L. 317 )  
अज्जुके गणिके । भावस्य विटस्य । शीर्षेणात्मीयाभ्यां पादाभ्यां शपे  
यदग्रे वक्ष्यमाणं तत्सत्यमित्यर्थः । तवैव पृष्ठानुपृष्ठिकया । आहिण्डन्ते  
उद्गाम्यन् । श्रान्तः क्लान्तोस्मि संवृतः । वैशो वेद्याजनस्थानम् ।  
नाभ्यति नमयति । नाभ्यतीति कण्वादिपाठाभ्यां करोतीत्यर्थे यक्यका-  
रलोपे च रूपम् । यथा मगधशब्दे मगध्यतीति भवति । नामं करोतीत्यर्थे  
णिचि संज्ञापूर्वको विधिरनित्य इति गुणमकृत्वा यणादेशे नाभ्यतीति  
रूपमित्येके । प्यन्तात्संपदादिपाठमभ्युपेत्य किपि क्यचि रूपमित्यपरे  
॥ ३२ ॥ गुणाः खल्वनुरागस्य कारणम् । न पुनर्वलात्कारः । गर्भदासी  
जन्मप्रभृतिचेटी । ताह तस्य । वामपाद्वै तस्य चारुदत्तस्य गृहम् ।  
ततो यथा तव मम च हस्ताभ्यां प्रभ्रश्यति तथा करोतु भावः । परि-  
हर्त्तव्यं चारुदत्तवासोतिनिकट इति वसन्तसेनायाः कथयितुं नाहतीति ।  
तदेव च तेनोक्तम् । तद्वचनं परिहारविषयः । ( P. 40, L. 341 )  
काणेलीमातः । 'काणेली कन्यकामाता' इति देशीप्रकाशः । असती का-  
णेलीत्येके । भाव बलीयानन्धकारः । माषराशिप्रविष्टेव मशीगुडिका दृ-  
श्यमानैव प्रनष्टा वसन्तसेना ॥ आलोकेति । आलोके दर्शने । विशाला  
महती ॥ ३३ ॥ भाव अन्विष्यामि वसन्तसेनाम् । चिह्नं भूषणशब्दादि ।  
उपलक्षणं माल्यगन्धादि 'अस्ति किञ्चिच्चिह्नमुपलक्ष्यसीति' पाठान्तरार्थो  
व्यक्त एव । किं विअ कीदृशमिवेत्यर्थः । शृणोमि माल्यगन्धमन्धकारपूरि-  
तया पुनर्नासिकया न सुव्यक्तं पश्यामि भूषणशब्दम् । शुणामि मल्लगन्ध-

मित्यादिना लोकविरुद्धोक्तिः । ( P. 42, L. 368 ) श्रुतमवधारितं  
 गृहीतमस्य तात्पर्यमप्याकलितम् । अये मातः भित्तिपरामर्शसूचितं  
 पक्षद्वारं खल्वेतत् । जानामि संयोगेन स्पर्शनेन्द्रियानुभवेन गृहस्य संवृतं  
 पक्षद्वारकम् । बान्धवजनो वाक्ये न संतिष्ठते वचनं न करोतीत्यर्थः ।  
 प्रतापामावात् । स्फारीभवन्त्येकीभवन्ति । तत्तस्य संभाव्यते । चौर्या-  
 दिकमिदमस्य नासीदिदानीं कथमित्यादि ॥ ३६ ॥ अल्पच्छदो वस्त्र-  
 विहीनः ॥ दारिद्रेति । भ्रन्तमेव शोचामि विनष्टदेहे मयि क यास्यसि ।  
 अस्मत्सदृक् सार्वदिकः सुहृत्कोपि नास्तीत्यर्थः । अर्थपरत्वात्पुल्लिङ्ग-  
 त्वम् । यद्वा । तमेवं भवमुत्पत्तिं स्मरामि इति कुंव्याख्या । सुहृन्मित्रम् ।  
 अतो हेतोः मयि विनष्टदेहे क यास्यसि त्वमिति मे चारुदत्तस्य चिन्ता  
 ॥ ३८ ॥ ( P. 44, L. 391 ) सहाङ्गी द्वितीया । अपावृत्तं अपावृतम् ।  
 अभ्युपपत्तिरनुग्रहः । स्थगितद्वारेणापसरणाभावात्पिण्डीभूतेनैकीभूतेन  
 प्रतिबन्धकत्वात् । अपावृत्ते पक्षद्वारे सति निर्वापितो दीपः । भाव  
 गृहीता प्राप्ता । तत इतः एकप्रदेशे भूत्वैकान्ते दे भाव तिष्ठ । भट्टारक चेदो-  
 हम् । इदो भाव इत्यादिभ्रमव्युदासाय सुनिश्चयं करोति । युवां द्वावपि  
 तावदेकान्ते तिष्ठतः ( तम् ) । संपदं सांप्रतम् ॥ ( P. 47, L. 414 )  
 अन्धआले । इत्याद्यनुष्टुप् । 'अन्धकारे पलायमाना माल्यगन्धेन सू-  
 चिता । केशवृन्दे परामृष्टा चाणक्येनेव द्रौपदी' ॥ ३९ ॥ कुलपुत्रानुसा-  
 रिणी चारुदत्तानुरक्ता । सेवितव्येष्वलंकार्येषु ॥ एशाशि वाशू इति ।  
 इन्द्रवज्रायाः श्लोकः । 'एषासि बाला शिरसि केशेषु बालेषु शिरो-  
 रुहेषु गृहीता । आक्रोश विक्रोश लप । अधिचण्डमन्युच्चैः । हिशब्द  
 एव वा । चण्डं महादेवं च । शम्भुं शिवं शंकरमीश्वरं वा' ॥ ४१ ॥  
 आर्यमिश्रैर्मन्यैर्व्यवसितमारब्धम् । भाव यथा दधिभक्तलुब्धायां मार्जा-  
 रिकायां स्वरपरिवृत्तिर्भवति तथैतया स्वरपरिवृत्तिः कृता । 'दहिसर'  
 इति पाठे 'छलि' इति पाठेपि शरो दध्न उपरिभागः । ( P. 49, L. 431 )  
 ही ही भो इति परितोषे । पशुबन्धोपनीतस्येव छागस्य हृदयं कुरुकु-  
 रायति अत्यर्थं प्रकम्पते दीपः । जुत्तं जेदं नः काकौ । सदृशं नेदम् ।

१ काकुव्याख्या (?) E F G. २ स्तनिश्चयं करोति E F G. ३ दधिहिससर  
 B. marg. C. ४ कलित इति पाठे C; दहिसा° E. ५ कुरकुरायति B C. ६ कम्पते  
 E F G.

संपदं सांप्रतम् । (P. 50, L. 440) किं एसो । किं प्रश्ने । किमेष  
बलात्कारः । मा तावत् । स्वकीयगृहसमीपे कुङ्कुरोपि बलीयान् भवति ।  
ता ततः । एतेनास्मादृशजनभागधेयवक्रेण दण्डकाष्ठेन दुष्टस्येव ।  
कृतद्वेषस्य वैरिणो महादुष्टस्यानिग्रहेपि ममापराधो भवत्येवेत्यर्थः ।  
पाठान्तरे चोडे कर्णनासिकाशून्यः । दुष्टस्स विअ दुष्टस्येव । आच-  
रितद्वेषस्य वैरिणः । यद्वा । दुष्टश्चानपराधोपि निग्रहं प्राप्नोत्येवेत्यर्थः ।  
शुष्कवंशप्रहारेण । शुष्कोतिदीर्घत्वप्रतिपादनाय । एवंभूतस्य शिरः  
कुट्यते । तथा तव शिरः कुट्टिष्यामि । (P. 51, L. 451) राजश्या-  
लकेत्यादि । संस्थानक इति तस्य नाम । उपमर्दो निग्रहः ॥ मा दुग्गदो  
इति । गाथा । 'मा दुर्गत इति परिभवो नास्ति कृतान्तस्य दे (दै ७)  
वस्य दुर्गतो नाम । नाम संभावनायाम् । चारित्र्येण विहीन आढ्योपि  
दुर्गतो दरिद्रो भवति' ॥ ४३ ॥ महाब्राह्मणश्चाण्डालः ॥ सकामोति ।  
सकामा स्वाधीनयौवनेतिपदाभ्यामस्या धारणं नापराधाय । सा वेद्या  
तिष्ठति न त्वियमित्याशयः । शीलवञ्चना दुश्चारितसंभावना ॥ ४४ ॥  
सत्पुरुषोत्तिष्ठोत्तिष्ठ । अजानता मया त्वमुपालब्धः । सांप्रतं पुनर्जानन्न-  
नुनयामि । आदरविषयतानुनयः । (P. 52, L. 469) समयः क्रियाब-  
न्धः । समयमेवाह । यदीममिति । गुणशस्त्रैः । गुणा एव शस्त्राणि तैः ॥ ४५ ॥  
किनिमित्तं पुनर्भाव एतस्य दुष्टबहुकस्य पादयोर्निपतितः । किविणं कृ-  
पणम् । के तस्य गुणा यस्य गृहं प्रविश्याशितव्यं भोक्तव्यमपि नास्ति ।  
यद्वा । अन्हिअदव्वं पि आहिकद्वयमद्य भोक्तव्यमपीत्यर्थः । प्रणयैः  
प्रार्थनाभिः । स्नेहप्रकारैः समयोचितदानैरित्यर्थ इत्येके ॥ के शे  
शूले इत्यादि (?) ॥ श्लोको वैश्वदेव्या वृत्तेन ॥ 'कः स गर्भदासो  
जन्मदास्याः पुत्रः शूरो विक्रान्तः पाण्डवः श्वेतकेतुः । पुत्रो राधायाः  
रावण इन्द्रदत्तः आहो उषायास्तेन रामेण जातोश्वत्थामा धर्मपुत्रो  
जटायुः' ॥ ४७ ॥ व्यर्थं विरुद्धार्थम् । श्वेतकेतुरौहालकिर्दुर्वाससो मानुलः ।

१ om. E F G. २ किं किं A. ३ चोडे E. F. G. ४ °धानपराधोपि E G; °धे  
F. ५ परिहीनः B. C. ६ नत्वियमित्या° E. F. G. ७ श्लोको वैश्व° E. F. G.  
c इदं व्यर्थम् marg. G.



ऋषिविशेषः । इन्द्रदत्तो बृहत्कथाप्रलम्भके खंशे संस्थितः । (P. 54, L. 493) । सज्जनानाम् । कुटुम्बी उपजीव्यः ॥ ४८ ॥ अगृहीत्वा वसन्तसेनाम् । नष्टादर्शनं गता । यदि चेदर्थे । चेन्नास्ति तदा गम्यताम् । गतः खलु भावोभावमदर्शनम् । (P. 56, L. 512) काकपदशी-  
शमस्तका इति । द्यूताद्यकार्यप्रवृत्तौ काकपदाकारा ये धूर्तास्तेषां शीर्षप्राया ग्रामण्यस्तेषां मस्तकभूत धूर्तचक्रवर्तिनामपि प्रधानभूत । एतेनाचारकुलयोराक्षेपः कृतः । केचित्तु काकपदशीर्ष काकपदवत्पञ्च-  
धा शीर्षं मस्तकं यस्य । पञ्चेत्युपलक्षणम् । अष्टकपालः । तेनाल-  
क्षणयुक्तमस्तक इत्यर्थे इत्याहुः । अत्र च मते शीशमस्तका इति शकार-  
वाणीत्वेन पुनरुक्तत्वं न दोषः । दुष्ट बटो अरे रो(रु)दिहि । (P. 58, L. 529) अरे दुष्ट बटुक भणिष्यसि मम वचनेन तं दग्धिचारुदत्त-  
कमेषा सलुवर्णा सहिरण्या नवनाटकदर्शनोत्थिता सूत्रधारीव वस-  
न्तसेनानाम्नी गणिकादारिका कामदेवायतनोद्यानात्प्रभृति त्वामनुरक्ता  
अस्माभिर्विलात्कारानुनीयमाना तव गेहं प्रविष्टा । ततोधिकरणे व्यवहा-  
रं विना इत्यनेन व्यवहारनाम्नो नवमाङ्कस्य सूचनम् । लघु शीघ्रम् ।  
णिज्जादमाणाह निर्यातयतः । तत्र मयानुबद्धा प्रीतिर्भविष्यति ।  
अणिज्जादमाणाह अनिर्यातयतः । मरणान्तिकं वैरं भविष्यति ।  
अपि च प्रेक्षस्व ॥ ( P. 59, L. 538 ) । कश्चालुका । इत्यादि ।  
उपजातिच्छन्दसा । 'कूश्माण्डी गोमयलितवृन्ता शाकं च शुष्क-  
पलिरं प्रचुरप्रलेहं मांसम् । तल्लिदं स्नेहपके देशीत्येके । 'भंडिदे' इति  
पाठे भट्टिन्नमित्यर्थः । 'शूलाकृतं भाटिन्नं च' इत्यमरः । भक्तं च हैमन्ति-  
करात्रिसिद्धं लीणेन ऋ (?) णं च वैरं च न भवति । पूदी पूतिः ॥५१॥  
चिरंतनत्वेन प्रशिक्षितस्वकार्यम् । शोस्तकं शोभनम् । लस्त (corr कख)  
कं सकपटम् । भणिष्यसि । तथा भणिष्यसि । भण(णे?)सीति भाविष्य-  
द्वर्त्तमानयोस्तुल्यं रूपम् । यथाह स्वाधीनाया ( Corr. Marg. आत्म-  
कीयायाम् ) । (P. 60, L. 543) प्रासादस्य बालाग्रलक्षितायाम् । कपोत-

१ प्रलम्भके B; प्रलम्भके E F G. २. यदिति G. ३. 'सीशमस्त' C. ४. om. F G.  
५ वृन्ताक F. ६ नलिधउस्नेह B; तलिधउत्तमं. ७. भंडिदे... इत्यमरः marg A.  
om. B. C. E. F G. ८ लखकं B C; लखकं E; लखकं F G. ९ स्वाधी-  
नायामात्मकीयायाम् marg. D.

पालिकायां विटङ्के । बालाग्रं मत्तवारणम् । कपोतपालिका उपरिगृहश्रे-  
णीति दक्षिणापथे लोकोक्तिरियमिति प्राचीनटीका । तस्यामुपविष्टः  
शृणोमि । अन्यथा यदि भणसि तदा कपाटप्रविष्टं कपित्थगुलिकमिव  
मस्त्वकं तव शब्दविशेषयुक्तं तथा भक्षयिष्यामि लोकोक्त्या मंडम-  
डायिश्शमिति व्याख्यायते । कपित्थं फलविशेषः । लैखकं शोस्तकं द्वयमपि  
शोभनार्थमिति प्राचीनटीका । ( P. 61, L. 547 ) हे चेद गतो भावो  
विटः । सत्यम् । ततः शीघ्रमपक्र (क्रा) भावः । गृह्णातु भट्टारकोत्सिम् ।  
तवैव हस्ते तिष्ठतु । एयोसिः । भट्टारकः (ः) स्वामिकः गृह्णात्वेन भट्टारको-  
त्सिम् ॥ निर्वल्कलमित्यादि । उपजातिच्छन्दसा ॥ 'निर्वल्कलं  
मलकपेशिवण्णम् । पेशी त्वक् । मूलकत्वग्वर्णमालोहितमित्यर्थः ।  
स्कन्धेन गृहीत्वा च । कोशीषु सुप्तम् । अल्पार्थं स्त्रीत्वम् । कोशाव-  
स्थितमित्यर्थः । कुकुरैः ककुुरीभिश्च शब्दायमानो यथा शृगाल-  
स्तथा स्वगृहं प्रयामि ॥ ५२ ॥ विदूषकरदनिके कुकुरकुकुरीस्थाने ।  
न खलु ते परिभवश्चारुदत्तस्य निवेदयितव्यः । दौर्गत्यपीडितस्य  
द्विगुणतरा पीडा भविष्यति । ( P. 63, L. 564 ) एवं ण्णेदमिति  
एवार्थः । रोहसेनश्चारुदत्तसुतः । अम्हहे विस्मये । अनुदासीनं  
साभिलाषम् । तदनुरूपचेष्टायोगात् । अभ्यन्तरगमनस्याभागिनी ।  
वेद्यात्वात् । भाग्यं शोभनं कर्म ॥ ५३ ॥ दूषिता परपुरुषत्वात् । कामदे-  
वायतनोद्यानात्प्रभृति । सीदति कर्तव्यासामर्थ्यात्प्रव्यक्तो न भवति ।  
एषेत्यादि पूर्वोक्तमेव भणति । ( P. 66, L. 602 ) अलंकृतास्मीति ।  
ममान्यत्राभिलाषो नास्तीत्यर्थः । देवतेवोपस्थानं यस्याः सा ॥ प्रविश  
गृहमिति । पुष्पिताग्रा वृत्तम् ॥ ५६ ॥ अनुचितभूमिसमारोहणं प-  
क्षद्वारेणावासप्रवेशादिकम् । करभ उग्रशिशुः । प्रणय इत्यनेन  
संभोगप्रार्थना कटाक्षिता । ईदृशेनागृहीतसंभोगोपकरणादिना । पापा  
अकार्यकारिणः । भग्नत्वाद्रक्षकाभावाच्चायोग्यता । ( P. 69, L. 628 )  
आर्य पुरुषेषु न्यासा निक्षिप्यन्ते न पुनर्गृहेषु । अत्यन्तप्रश्रयवत्त्वादनु-

१ भणति E F G. २ मंडमडाविशकमिति B C. ३ लभकम् B C. ४ कुकुर  
om. E F G. ५ प्राञ्जलः E G. ६ नानुगृहीतं B C.

ग्रहः । चोरोहिं हरिज्जउत्ति संधिच्छेदनामस्तृतीयाङ्कस्य सूचनम् ।  
 सकं स्वकम् । चतुष्पथोपनीत इवोपहारो देवतावलिरूपः खाद्यमानो  
 विपत्स्ये । ही आश्चर्ये । यत एव निर्धनोत एवापमानितः । स्नेहो-  
 नुरागस्तैलं च । संवृत्ता संवृत्ताः । निस्नेहा निस्तैलाश्च । (P. 72,  
 L. 654 ) भवत्वित्युपसंहारोक्तिः । यस्य हिमांशोस्तमोवृन्दमध्ये  
 शुभ्रा रश्मयः पतन्ति । यथा प्रभूतजले कर्दमे दुग्धधाराः ॥५७॥

इति महोपाध्यायश्रीपृथ्वीधरकृतमृच्छकटिकाविवृतौ न्या-  
 सार्पणो नाम प्रथमोङ्कः ॥ १ ॥



## द्वितीयोङ्कः ।

अत्तया वसन्तसेनामात्रा । अञ्जुआसआसं वसन्तसेनासकाशम् । संदे-  
शेन प्रयोजनार्थम् । हञ्जे नीचे । अञ्जुआ वसन्तसेनैव । ( P. 75,  
L. 7 ) 'हञ्जे तदो तदो' इत्युन्माददशारीत्युपन्यासः । न्हादा स्नाता ।  
पूअं पूजाम् । पुरोभाइदा पुरोभागिता । दोषदर्शिता । 'दोपैकदृक्  
पुरोभागी' इत्यमरः । दोषशून्यत्वेनेति भावः(?) । भअवं भगवान् ।  
'भअवदा' इत्यपि पाठः । भगवता हरेण । स्वीकृतोनुगृहीतो वा ।  
ण सेविदुं । कामोपभोगसिकास्मि । न द्रव्यार्थिनीत्यर्थः । पूजनी-  
याश्च ये भवन्ति तेषां विलासवैमुख्यं सदेति भावः । उपारूढसिणेहं  
विवृद्धस्नेहम् । ( P. 78, L. 38 ) भट्टिदारिआए ईश्वरसुतया । सु-  
हिदा सुखयुक्ता(?) । अभ्युपपन्ना स्वीकृता । सुगृहीतनामधेयो दातृत्वेन ।  
दरिद्रपुरुषदत्तमना अवंचनीया भवति अर्थानभिलाषित्वात् । अतिस्व  
(?) आरूढतो ब्राह्मणो न घ्यापकत्वेन विलासी । अन्यश्च (श्च) श्रोत्रियः ।  
तर्कतन्त्रप्रवीणः पूजनीयो न काम्यो विलासवैमुख्यादित्याशयः ।  
मँहुअरीओ इति । मधु कुर्वन्ति सेवन्ते मत्ता इत्यर्थः । ( P. 82,  
L. 68 ) भट्टेति द्यूतकरस्य संबोधनम् । दशसुवर्णकृते । लुँहु रुद्धः । प-  
पलीणु प्रपलायितः । दश सुवर्णा लभ्या यस्य पार्श्वे स द्यूतकरः प्र-  
पलायितः । अतो गृहाण धारय । तिष्ठं तिष्ठ । दूरादेव दृष्टोसि । सभ्या-  
नुद्दिश्य ब्रूते । लब्ध इति पाठे दशसुवर्णानां द्यूतकरो लब्धः । प्रपला-  
यित इत्यर्थः (?) । हीमाणहे इति विस्मये । कष्ट एष द्यूतकरभावः ॥  
नवबन्धनेत्यादि । चित्रजातिः । गद्दहीति गर्दभीनामधेय्या (या) ।  
हा कष्टं ताडितोस्मि । गद्दहीति वराटिकानाम् । गर्दभीशक्तिके आर्थी  
इति प्रसिद्धद्यूतके कपर्दकनामधेये । 'नवबन्धनामुक्तयेव गर्दभ्या  
पशुविशेषेण ताडितोस्मि गर्दभ्या । ताडनस्वभावा सा यतः । अङ्गरा-

१ अञ्जुआसआसं E. २ पूअणीओ पूजनीयाश्च E. F. G. ३ मुक्ता ? E G. ४ अति-  
स्व E F G. ५ महु अरीति B C D. ६ लुद्धः E F. ७ once E F G. ८ नामधेया  
C; 'नां मध्येय्यो कष्टं F. ९ आर्थी इति B D; अर्थी इति C; अर्थी इति E. F G.  
१० स्वभावात्पातः or यायतः ? F.

जेन कर्णेन विमुक्तये च ( व ) शक्त्या अस्त्रविशेषेण । घटोत्कचो भी-  
 मसुत इव ताडितोस्मि शक्त्या ॥ १ ॥ लेखख इत्यादि । गाथा ॥  
 लेखकव्यापृतहृदयं सभिकं दृष्ट्वा झटिति प्रभ्रष्टः । इदानीं मार्गनिपतितः  
 कं नु खलु शरणं प्रपद्ये । कं नु खल्विति विमर्षे ॥ २ ॥ तद्यावदेतौ  
 सभिकद्यूतकरो मामन्यतोन्विष्यतस्तावत् । हक्के अहम् । विपरीत-  
 पादाभ्यामेतच्छून्यं देवकुलं प्रविश्य देवीभविष्यामि । देवीति च्छन्तम् ॥  
 जइ गच्छसीत्यादि । आर्या । 'यदि गच्छसि पातालमिन्द्रं शरणं च सांप्रतं  
 यासि । सभिकं वर्जयित्वैकं रुद्रोपि न रक्षितुं शक्नोति' ॥ ३ ॥ कर्हि  
 कर्हिमित्यादि । रुचिरा वृत्तम् । 'कुत्र कुत्र सुसभिकविप्रलम्भक  
 पलायसे भयपरिवेपमानाङ्गक । पदे पदे समविषमं यथा स्यादेवं  
 स्वलन्कुलं यशश्चातिकृष्णं कुर्वन्' ॥ ४ ॥ भट्टा भट्टेत्यन्योन्यसंबोधनम् ।  
 अरे विप्रतीपपाद(?) शून्यं देवकुलम् । प्रयोजनाभावेन नात्र मानुष इति  
 भावः । धूर्तो द्यूतकरो विप्रती[पा]भ्यां पादाभ्यां देवकुलं प्रविष्ट इत्येके ।  
 धूर्तो द्यूतकरो विप्रतीपपादाभ्यां देवकुलं प्रविष्टः । ततोनुसरावः ।  
 संज्ञापनं प्रतिमायाम् । द्यूतकरणं यथा सा कंत्ता । काउ(ड) इति प्र-  
 सिद्धः । नान्दी पूरा इति प्रसिद्धे द्यूत इत्यन्ये (?) । ( P. 87,  
 L. 103 ) 'कंत्ताशब्दो निर्माणकस्य निर्धनस्य दहति पातयति (?) हृदयं  
 मनुष्यस्य । दक्काशब्द इव नराधिपस्य प्रभ्रष्टराज्यस्य' ॥ ५ ॥ अस्मा-  
 त्विका इत्यर्थः (?) । ' जानामि न क्रीडिष्यामि सुमेरुशिखरपतनसंनिभं  
 द्यूतम् । सुखविनाशकमित्यर्थः । तथापि खलु कोकिलमधुरः कत्ताशब्दो  
 मनो हरति ' ॥ ६ ॥ मम पाठ ( ढ ? ) इति आर्यो द्यूतकरोक्तिविशेषः ।  
 गोहे पुंरुषः मनुष्यः । प्रेदण्डा लुप्तदण्डकः । उभे अपि देशी । अधुना  
 प्रयच्छ । दास्यामि । सिल पडदि शिरः पतति । भ्रमतीत्यर्थः । इति  
 भूमौ निपत्य स्थितः । एष त्वं खलु द्यूतमण्डल्या बद्धः । ही कष्टम् ।  
 अस्माभिः सर्वः समय उल्लङ्घ्यते । एषोस्माकं द्यूतकराणामलङ्घ्यः

१ मुक्तये E F G. २ लेखख इत्या° B. ३ व्यावृत्त° B D. ४ om: E F G.  
 ५ विप्रतीप.....द्यूतकरो om. F. ६ कन्ता A. ७ नान्दपूरी B. C. D. ८ हरति EFG.  
 ९ अस्मा...थे: om; Written and struck off G. १० मकरः B C D. ११ पुरुषः  
 om: B C E F. १२ अस्माभिः...लङ्घ्यते om. E G.

समयः । ( P. 90, 123 ) गण्डं गण्डो लग्नक इति पूर्वटीका । एवं करो-  
मि । मुञ्च । अर्धं सभिकेन मुक्तम् । अर्धं द्यूतकरेण । उभाभ्यां रौशिरेव  
( ? ) मुक्तः । इति मुक्तदेयत्वाद्यामीति ब्रूते । भट्टारका इति मध्यस्थान्  
संबोधयति । सांप्रतमेव एकाह । अद्धे अर्धेन । गण्डे कडे । एकस्य  
सभिकस्यार्धं गण्डः कृतः । द्यूतकरापेक्षितार्धेन द्यूतकरेव ( च ? )  
लग्नकः । अपराह अद्धेण मुक्ते इति अपरस्य द्यूतकरस्यार्धेन मुक्तोऽस्मि ।  
तच्च सभिकेनैवोपेक्षितम् । अत्र माथुरोहं निपुणः । एत्थ तु ए अत्र  
त्वया । धु ( धू ) तिज्जामि धुनें ( र्थे ) प्रतार्ये । पेदण्डा लुप्तदण्डक ।  
कुत इति लाभोपायप्रश्ने । पिंदरु विक्रीणिय पयच्छ । पितरं विक्रीय  
प्रयच्छ । मातरु विक्रीणिज्जु मातरं विक्रीय । कलेध कुरुत । गेध  
नयत । [ मं ] माम् । राजमार्गम् । पसरु प्रसर्प । ( P. 94, L. 150 )  
किंणध क्रीणीध्वम् । सहिअस्स हत्थादो सभिकस्य पार्श्वादित्यर्थः ।  
असौ तव कर्मकरो भविष्यामि । हा आर्यचारुदत्तस्य विभवे  
विघटिते तस्मिन्निर्धने एष एतादृशावस्थो वर्ते मन्दभाग्यः । अति-  
शयमायस्य दर्शको राजेव । ईश्वरेणापि पुरुषेण सेव्यते ॥ ( P. 96,  
L. 168 ) द्रव्यं लब्धमित्यादि । विद्युन्माला ॥ जेता तीया इति  
प्रसिद्धः । पावरो दूआ इति ख्यातः । नर्दितो नान्दी इति प्रसिद्धः ।  
कटेन 'पूरा' इति प्रसिद्धेन ॥ ९ ॥ पावरः पूरा, कटो दूआ इति  
केचित् । तपस्वी वराकः । खलीक्रियते भर्त्यते । ( P. 98, L. 187 )  
अन्तरमन्तरमिति जनसंमर्दे प्रवेशायावकाशप्रार्थना । उद्ध ( द्ध ? )  
र्धणः संघर्षणः । किणः घाटिरिति ( ? ) प्रसिद्धः । यच्चरैर्लगुणैरप्यत्ते ( ? ) ।  
'कुङ्कुरैश्चर्व्यते' इति पाठो व्यक्त एव । न ध्यायतो न निःशेषयते ( ? ) ।  
अत्यायतो विपुलशरीरः । तथा कोमलस्यै । व्यायतो कृतश्रम इति  
पूर्वटीका ॥ १२ ॥ कल्लवत्तं प्रातर्भोजनम् । तत्साधनमेतद्द्रव्यमिदमित्य-  
र्थः । जीर्णपटसंवृतः । कटकरणे प्रयच्छामि तत्रार्थः ( ? ) । कल्यवत्तं

१ om. E. २ मे सुमुञ्च B C D. ३ राशिख F. ४ मुक्काह B C D; एकाहे E  
F G. ५ स्याद्धे B; स्याद्धे C D. ६ स्याधत्तः B C D. ७ धूर्तैः F. ८ पितुनु B C D.  
९ माननु B; मातनु C D. १० किणेध C. ११ वर्त्तते B C D. १२ मार्यस्य B C D  
F. १३ कारः पावरो D. १४ द्वेया इति B C D. १५ नादी B; corr नकी F G.  
१६ यत्वरैर्लगुणैः रामपत्ते E; यत्वरैर्लगुणैः रायपत्ते ( ? ) F G; यच्चरैर्लगुणैरापत्ते B  
C D. १७ कुङ्कुरैर्द्वयते B C D. १८ स्वानध्यायनो न विशेषयता B C D; १९ ध्यायते.  
२० यतः E F C. २१ स्यां व्यायतो B C D; कोमलस्यात्यायतो E F G.

कल्यं प्रातः वृत्तं वर्तय (?) । कटत्वेन देहीत्यर्थः । अत एव चाधुना  
 देहि । तत्किमिति गृहादानयनादिनापि विनयः संभाव्यत इत्याशयः ।  
 भट्टा इति संबोधनोक्तिः । ममैष विभवस्तदेवं सति किम् । (P. 101,  
 L. 212) अथ न जयति । अथायं न दृढं भद्रं जयतु । पाठान्तरे तु 'अह  
 अथ' । भद्रकं जन्यम् (?) । एवमहं पंचुआ धुत्तिज्जामि प्रतार्ये । अहमपि  
 नाम मथुराभवो द्यूतकारः । द्यूतं मिथ्यादर्शयामि । अन्यस्मै च नाहं  
 विभेमि । अहमेवान्यं निर्भयः प्रतारयामि न तु मामन्य इत्यर्थः । तेन  
 त्वमपि धूर्तोसीति भावः । (P. 102, L. 222) गोसाविआ  
 वेश्या । एतत्कस्याप्यपावृतं (त) पक्षद्वारं गेहम् । ढक्केहि पिधेहि । तुं-  
 लिदमाकलितम् ॥ (P. 105, L. 259) जे अत्तबलमित्यादि ।  
 वैतालीयं छन्दः । 'यो (य) आत्मबलं ज्ञात्वा भारं तुलितं वहति  
 मनुष्यः । तस्य स्वलनं न जायते न च कान्तारगतो विप-  
 द्यते' ॥ १४ ॥ तुलितं कलितमिति 'वा पदान्त' इति बिन्दोर्लघु-  
 त्वम् । वसन्तसेनाया अशक्यविषये व्यापार उक्तः । 'गोहे मनुष्यः ।  
 तस्य दुरात्मनो मया मुष्टिप्रहारेण नासा भग्ना । तदागच्छतुं चिरमे-  
 तदनुसरावः । एहि तावत् । अदो अतः । निष्क्रम्यान्यत्र गमिष्यति ।  
 तदुपरोधेनैव गृहीतः । गृहपतेर्दारकोहं संवाहकस्य शरीरयन्त्र (मर्द)  
 कस्य व्यापारमुपजीवामि । स्वगृहपर्यटकानां भिक्षुकादीनां वचनं  
 श्रुत्वा । भिक्षुकादीनां [उ]च(व)किदं उपकृतं विस्मरति (?) । किं  
 बहुना पलन्तेन प्रलपितेन । (P. 109, L. 288) मनोरहाहुत्तस्स मनो-  
 रथाभिमुखस्य । (P. 109, L. 293) अनुक्रोशः करुणा । अनाचन्निखदे  
 अनास्थातम् । अपेयेषु तडागेषु बहुतरमुदकं भवति । काकूक्या ।  
 अपि तु नैवेत्यर्थः ॥ (P. 112, L. 315) शैफालधणे इत्यादि ।  
 मात्रासमकम् । प्रतिपादं 'चलाचले, धणे, से' इत्येकारत्रयं लघु ।  
 छन्दोनुरोधात् । 'सत्कारधनः खलु सज्जनः कस्य च न भवति चला-  
 चलं धेनम् । यः पूजितुमपि न जानाति स पूजाविशेषं जानाति' ।  
 अपि तु न जानात्येव ॥ १५ ॥ ततस्तेनार्येण । सवृत्तिः कृतवर्तनः ।

१ वर्तय वर्तय B C D. २ नयः E. ३ न संभाव्यत° B; न संभा° C D. ४ तत्र एवं B  
 C D. ५ अयन E. ६ दृढं भद्रं जन्यपतु (?) B C D. ७ पंचुआ E F G. ८ न्यानिर्भयः  
 E F G. ९ आकलिदमाक° E. १० पदांत F. ११ गोहो E F G. १२ रुधिरमेतदनुसरावः  
 E F G. १३ शैफाल F. १४ धनाज्ञयः B C D.

परिचारकः कृतः । चारित्रमात्रावशेषे धनशून्ये तस्मिन् । वासपादप-  
 विसंष्टुलतया पक्षिणो भ्राम्यन्ति । दिनान्ते भूतप्राय इत्यर्थः (?) । आर्यः  
 संवाहकः । आहिणेन्ति अभिनीयन्ते । दुवारमूले द्वारमूले । सुहवा  
 सुभगा ॥ ( P. 114, L. 337 ) कस्स तुहुमित्यादि । गाथा । 'मनो-  
 हरमव्यक्तं यद्वचनं तन्मन्मनवचनम् । हे तनुमय्ये कस्य त्वं मन्मनवच-  
 नं (?) दुर्विनीतेन रतौ दष्टेनार्धरेण जल्पसि । आलोकयन्ती कटाक्षेण'  
 ॥ १६ ॥ मम विभवो नास्ति । अन्यत्र गच्छ । धारयति । यस्य पार्श्वलभ्य-  
 मीदृशं तं संवाहकं कुलपुत्रम् । भूतो गण्डः सुविधानमित्यर्थः ।  
 'खण्ड' इति मरहट्टप्रसिद्धः । तत्पुनरपि द्यूतं रमामहे । ( P. 116,  
 L. 352 ) इयं कला संवाहक(न)रूपा । शुश्रूषितपूर्वः । शकशमणके  
 शाक्यभिक्षुः । एतान्यक्षराणि ॥ ( P. 118, L. 364 ) जूदेणेत्यादि ।  
 गाथा । द्यूतेन तत्कृतं मम सर्वस्माज्जनाद्विभ्यते यत् यद्विभ्यतः  
 सर्वस्य जन इति प्राचीनटीका । इदानीं द्यूतदेयदशसुवर्णदेयकाले ।  
 प्रकटशीर्षो नरेन्द्रमार्गेण विहरिष्यामि ॥ १७ ॥ भयविरहादित्याशयः ।  
 विअलेदि विचरति । 'विकलयति' इत्येके । गलुअं गुरुत्वम् । महावै-  
 भवशालित्वात् । यथाव्यवसितं परित्रज्यानुष्ठानरूपम् । उद्वेगकारणम् ।  
 अज्जुअं वसन्तसेनाम् । मेत्थं महामात्रं हस्त्यारोहम् ॥ ( P. 120,  
 L. 386 ) अवणेध इत्यादि । गाथाद्वयम् । वृक्षप्रासादम् । 'नेपुरं  
 वलयाश्च विघटन्ते । ( P. 121, L. 392 ) समासादिदो प्राप्तः ।  
 परिव्राजकः संवाहक एव भिक्षुरूपः । हस्तिकरशीकरसिच्यमानमुत्था-  
 पिनं प्रेक्ष्य । विसंष्टुलशृङ्खलाकलापमिति क्रियाविशेषणम् । अण्ण-  
 पिण्डउंटेण अन्नपिण्डपुष्टेन द्यूतलेखकमुत्पार्थ्य । आपणात् क्रयवि-  
 क्रयस्थानात् । तत्र विक्रयार्थं लौहदण्डोप्यस्ति ॥ ( P. 122, L. 405 )  
 आहणित्तुणेत्यादि । गाथा । स परिव्राजकः । पल्लव्या पर्यस्ता ।  
 परामुसिअ परामृष्य । आं सोहदीति । मया साहसार्जितेन न युक्तमे-  
 तदिनि भावः । ( P. 125, L. 430 ) प्रवृत्तो चलितः ॥

[ इति ] द्यूतकरसंवाहको नाम द्वितीयोद्धः ॥ २ ॥

१ दिनान्थान्तो B C F G; दिनान्ता E. २ तुहमि° E. ३ वचन E F G. ४ नूपुर E.  
 ५ पुष्टेण F G.



## तृतीयोङ्कः ।

सुअणेत्यादि । वैतालीयम् । 'सुअणे' इत्येकारो लघुः । छन्दोनु-  
रोध्यात् । 'सुजनः खलु भृत्यानुकम्पकः स्वामी निर्धनोपि शोभते । पिशुनः  
पुनर्द्रव्यगर्वितो दुष्कलः (?) खलु परिणामदारुणः' । खलु यस्मादर्थे । दु-  
ष्करो यतः अतः परिणामदारुणः ॥१॥ (P. 128, L. 8) शरशपलक्रे  
इत्यादि । शकरी जातिः । पलक्रे लम्पटः । 'पडकला' इति महा-  
राष्ट्रभाषा । 'सस्यलम्पटो बलीवर्दी न शक्यो वारयितुम् । अन्यप्रसक्त-  
कलत्रं न शक्यं वारयितुम् । द्यूतप्रसक्तमनुष्यो न शक्यो वारयितुम् ।  
योपि स्वाभाविको दोषः सोपीत्यर्थान्न शक्यो वारयितुम्' । अतिरिक्त-  
दातृत्वं दोष एवेति । तं च मम स्वामी न त्यजतीति भावः ॥३॥ गन्धर्वं  
गान्धर्वम् । गीतामित्यर्थः । (P. 131, L. 26) सक्रमं संस्कृतम् । काअलिं  
काकलीम् । णस्सा नासिकाविवररञ्जुः । सुशुआअदीति अव्यक्तशब्दा-  
नुकरणम् । सुखेति । शुष्कसुमनोदामवेष्टितत्वेन चिरकालजपप्रवण-  
त्वमुक्तम् । (P. 132, L. 34) भावान्वितं रत्यास्पदम् । ललितं ला-  
लित्याख्यधर्मविशेषशालि । पिहिता योषिदेव गायति न पुरुष इति भा-  
सते ॥ ५ ॥ आपणमध्यरथ्याधिभागेषु कुङ्कुरा अपि सुताः । (P. 134,  
L. 45) ओदरदि अवतरति । अस्ताभिमुखं यातीत्यर्थः । विषाणाग्रं दन्ता-  
ग्रम् ॥ ७ ॥ (L. 53) संयोगः समवधानम् । देमि ददामि । कवाटमुद्घा-  
ट्य । अवकाशं विभरामीत्यर्थः (?) । (P. 137, L. 85) प्रकाशनारी  
वेद्या ॥ ८ ॥ (P. 138, L. 94) मनुष्यसत्त्वं नृसत्ताम् । मनुष्यमिति  
यावत् ॥ ९ ॥ कमेमार्गं संधिम् । यथा जीर्णतनुः सर्पः मुच्यमानकश्चक्रो  
गच्छति ॥ १० ॥ पटलं वृन्दं रोगभेदश्च । तारा नक्षत्रमक्षणः कनीनिका  
च । (P. 140, L. 113) मार्ग इति । अश्वत्थाम्ना पाण्डवपक्षपातिनो  
राजानो रात्रौ संधिं कृत्वा मारिताः । सौप्तिकमिति भावे (?) । क्लान्ता-  
दर्थ्यामोदित्वात् (?) ॥१२॥ संधिः किंभूतो दर्शनान्तरगतः । दर्शनान्तरं  
कनकशक्त्यादिमतविशेषः । तदनुगतस्तद्धोधितः । करालो विपरीतः ।  
स्त्रीजनदर्शने हि तदनिष्टाचरणं वीरजनगर्हितं संभाव्येत ॥१३॥ स्कन्द-

पुत्राणां स्कन्दोपजीविचौराचार्योणाम् ॥ (P. 142, L. 126) पद्मव्या-  
कोशमित्यादि । वैश्वदेवीछन्दः । वापी विस्तीर्णमिति द्वे नामनी ।  
यदुक्तवान् । 'इष्टकाभितौ च संस्कारवशेन पद्मव्याकोशादयः सप्त संज्ञा  
इति' । भास्करो मण्डलाकारः । अन्येपि नामसदृशाः सप्त सन्धयः ॥१४॥  
कौशलं चेति । चकारोप्यर्थे ॥१५॥ कार्तिकेयः परमगुरुः । ब्रह्मण्यदेवा-  
दयोपरगुरुव इत्याहुः । सर्वे कार्तिकेयविशेषणमित्येके । 'ब्रह्मण्याय देवा-  
येति' कचित्पाठः । कर्मसु संधिरचनासु । भूषणसंप्रयोगानिति कटकादे-  
र्धर्मावकीलकसु श्रिष्टसंयोजनाभेदान् ॥ १७ ॥ प्रतीक्ष्येत्यत्र प्रतीक्षे (छवे)-  
ति पाठो दृश्यते । तच्च प्रतीच्छा ग्रहणं [ तत् ] कृत्वैत्यत्रार्थे णिच्समासे  
वत्वाप्रत्यये ल्यपि रूपम् । (P. 145, L. 165) लक्ष्यसुतं व्याजसुतम् ।  
तुल्यमविषममन्तरमन्तरालो यथा स्यादेवं वर्तते । कपटसुतस्य विषमा-  
न्तरालवत्त्वात् ॥ (P. 146, L. 179) स्फारीभवति । अभिमन्त्रितो  
बीजविशेषो धनसहितभूतले क्षितो बहुलीभवतीति प्रसिद्धिः । लघुत्वा-  
च्चपलत्वात् । गोकाम्येति । कामयतेति लिङ् सामान्ये अचो यति (?)  
पश्चात्स्त्रोतं विवक्षणीयम् । गोब्राह्मणसहिताया भङ्गं त्वं करोषि यदीदं  
न गृह्णासीति शपथार्थः । (P. 148, L. 197) प्रणयोभ्यर्थेना । विक्रि-  
णिदपण्णो विअ विक्रीतपण्य इव ॥ (P. 149, L. 211) अनिर्वेदितेति ।  
प्रकरणनिश्चयो निर्वेदः । तदभावोनिर्वेदः । पदशब्द इत्यनेन रदनिकाप्रवे-  
शसूचनम् । (L. 217) ग्रहणयुक्तमालुञ्चनं ग्रहालुञ्चनम् । श्वा कुकुरः ।  
माया शास्त्ररी विद्या । रूपमाकारम् । वैशोलङ्कारादियोजना ॥ २१ ॥  
डुडुम (or ड?) उंसः । वृक इति हुण्डार इति प्रसिद्धः ॥ २२ ॥ (P. 151,  
L. 235) कप्पिअ कृत्वा निर्मायित्यर्थः । उपरिभागे तलभागे च विनि-  
पातिता आकृष्टा इष्टका यत्र । 'उपरितनेति' पाठे उपरितं नी उपरिभवा ।  
शेषं तुल्यम् ॥ २३ ॥ णिक्काभिस्सं निष्क्रामयिष्यामि । बहिः करिष्यामीति  
यावत् । अवहि (ह) दं अपहृतम् । (P. 154, L. 277) दिष्ट्या हर्षे । ण  
अवहदं नापहृतम् । निष्पतापा निष्णौरुपा ॥ २५ ॥ (P. 155, L. 290) प्र-  
णयोर्यित्वम् ॥ २६ ॥ अवरक्खणजणस्स अपगतं रक्षणं यस्यासौ अपरक्षणो  
वेदयाजनः । अवहदो अपहृतः । (P. 158, L. 320) पौरत्थिमाहिमुहो  
पौरस्त्याभिमुखः । पूर्वदिगवलम्बितमुख इत्यर्थः । रअणसट्ठिं रत्त-

१ सर्वे E F G. २ निश्चयो om: F. ३ कुकुरः E G. ४ माकारो F; °रे E.  
५ डडसह. ६ उपरितनाभवाः E G. ७ णिकामिस्सं E F G. ८ निष्णौरुपा B.

(अरण्य) षष्टिकाभिधं व्रतम् । अरण्य(रत्न)षष्टिका नाम ग्रीष्मव्रत-  
मित्येके ॥ (P. 161, L. 350) चतुःसमुद्देति । चतुःसमुद्राणां रत्ना-  
कराणां सारभूता । समालम्ब्येत्याद्यपूर्वोपि सोहणसवनविभवेति ।  
कुलीनत्वादेरित्यर्थः । सत्त्वमाशयं महत्त्वम् ॥

इति पृथ्वीधराचार्यविरचितायां मृच्छकटिकाविवृतौ संधि-  
छेदो नाम तृतीयोऽङ्कः ॥ ३ ॥



## चतुर्थोऽङ्कः ।

तस्सेत्यादि । यत्र चक्षुर्हृदये लङ्गे तत्र कारणं किं पर्यालोच्यते ।  
 अतिप्रियनामासावलं विलम्बेनेत्याशयः । ( P. 166, L. 25, 26 ) गहि-  
 दावगुण्ठनं गृहीतावगुण्ठनम् । विण्णविस्सं विज्ञापयिष्यामि । ( P. 168,  
 L. 50 ) त्वरितगतिः कश्चित् । संभ्रान्तं माम् ॥२॥ ( P. 170, L. 80 )  
 अभुजिस्सं अप्रेष्याम् । स्वाधीनामिति यावत् । मम छन्दो ममाभिलाषः ।  
 ( P. 172, L. 100 ) साहसं चौर्यरूपम् । साहसे जीवितानपेक्षकर्मणि ।  
 ण हु ते इति । न खत्वाचरितमपि त्वाचरितमेव । शूद्रस्वर्णहरणे न  
 तथा पातकमिति विप्रेत्यादिनोक्तम् ॥६॥ तव वसन्तसेनायाः । अनुचितः  
 प्रकाशो यस्य सोप्रकाशः । अनेनास्माकं दण्ड इत्यनेन न प्रकाशयितव्य  
 इत्यर्थः । अयं जनो वसन्तसेनास्वरूपः । अपिरनुनये । अयं जनः शार्विलक  
 इति प्राचीनटीका । तत्र बुद्धयते । वेद्यात्वे वसन्तसेनाया निभृतं संग-  
 तमित्यभिप्रायः । ( P. 177, L. 145 ) मन्मथेन विपन्नो गुणो यस्य ।  
 ईदृशोपि देहं रक्षामि । मदनिकार्यचौर्याहरणेन हीनगुणत्वं व्यक्तम् । सुम-  
 नसः पुष्पवृत्तेरेकवचनान्ततापि । यथा । ‘अप्रत्याख्येये दधिसुमनसी’  
 इति । सुमना मालतीत्येके । वचनभेदेपि सतामनुद्वेजकत्वाद्दुष्टत्वमुप-  
 मायाः ॥१४॥ अथ निजपतित्वेनैवमाह । ( P. 181, L. 196 ) तुमं जैवेति ।  
 इदानीं ब्राह्मणभार्यात्वेनेति भावः । अत्तणकेरअं वोति चारुदत्तस्यानुच-  
 रत्वं स्वीकृत्य ब्रूते । ( P. 188, L. 273 ) यत्र ते इति । हेतावाधारवि-  
 वक्षया ‘यत्रेति’ सप्तमी । कर्तुः शेषविवक्षया ‘ते’ इति षष्ठी ।  
 ( P. 189, L. 288 ) उदवसितं गृहम् । ( P. 191, L. 309 ) बन्धुलेन ।  
 अत्रैवाङ्के पञ्चमप्रकोष्ठके ‘परगृहललिता’ इत्यादि बन्धुललक्षणं करिष्यते ।  
 ( P. 201, L. 386 ) ही ही भो इति विस्मये । तपश्चरणक्लेशविनिर्जितेन  
 स्वाधीनेन । पुष्पकेण विमानविशेषेण । अकृततपश्चरणक्लेशः । नरयुक्ता  
 नारी नरनारी । सौद्राहिका यस्य । पुष्पकमपि सा नरनारी सीतारूपा  
 उर्द्धाहनीया यस्येदृशम् । शब्दच्छलेन साम्यम् । ( P. 194, L. 327 )  
 अहो वसन्तसेनाभवनद्वारस्य सश्रीकता । किंभूतस्य । सलिलसिक्तमा-

१ लङ्गे E F G. २ मावलं<sup>०</sup> F; सा om. G. ३ शेषत्व<sup>०</sup> E F G. ४ शेषवर्द्धी F.  
 ५ वर्षनेनावैवाङ्के BC. ६ वधितलक्षणम् BC. ७ सानुद्राहिका BC. ८ सा om. E F G.  
 ९ उर्द्धाहनीया E.

जितकृतहरितोपलेपनस्य । कृतगोमयोपलेपनस्येत्यर्थात् । तथा । विवि-  
धसुगन्धिकुसुमोपहारचित्रलिखितभूमिभागस्य । गगनतलावलोकनकौ-  
तूहलदूरोन्नामितशीर्षस्य । उच्छ्रायप्रकर्षपरमेतत् । दोलायमानावलम्बि-  
तैरावणहस्तभ्रमागतमल्लोदामगुणालंकृतस्य । समुच्छ्रितदन्तिदन्ततोरणा-  
वभासितस्य । महारत्नोपरागोपशोभिना पवनवलान्दोलनाललच्चञ्चलाग्र-  
हस्तेन इत एहीति व्याहरतेव मां सौभाग्यपताकानिवहेनोपशोभितस्य ।  
तोरणधरणस्तम्भवोदिकानिक्षिप्तसमुलसद्गरितच्युतपल्लवललामस्फटिक-  
मङ्गलकलशाभिरामोभयपार्श्वस्य । महासुरवक्षस्तटदुर्भेद्यवज्ररत्ननिरन्त-  
रप्रतिबद्धकनककपाटस्य । दुर्गतजनमनोरथायासकरस्य । यत्सत्यं मध्य-  
स्थस्यापि जनस्य । बलाद्दृष्टिमाकारयति आह्वयति । प्रथम[प्र]कोष्ठव-  
र्णनम् । (P. 194, L. 332) शशिशङ्खमृणालस्वच्छाभाः विनिहितचू-  
र्णमुष्टिपाण्डुराः विविधरत्नप्रतिबद्धकाञ्चनसोपानशोभिताः प्रासादपङ्क्तयः  
अवलम्बितमुक्ताफलदामभिः स्फटिकवातायनमुखचन्द्रैर्निर्ध्यायन्तीवोज्ज-  
यिनीम् । श्रोत्रिय इव सुखोपविष्टो निद्राति दौवारिकः । सद्भ्ना कलमो-  
दनेन प्रलोभिता न भक्षयन्ति वायसा बलिं सुधासवर्णतया (P. 195,  
L. 341, 42) । इहापि द्वितीयप्रकोष्ठके पर्यन्तोपनीतयवसबुस-  
कवल्लुपुष्पाः तैलाभ्यक्तविषाणाः वृद्धाः प्रवहणबलीवर्दाः । अयमपरो-  
पमानित इव कुलीनो दीर्घं निःश्वसिति सैरिभो महिषः । इतोपनीतयु-  
द्धस्यमल्लस्येव मृद्यते ग्रीवा मेघस्य । इतोपरेषामश्वानां क्ले(के?)शकल्पना  
क्रियते । अयमपरः पाँटच्चर इव चौर इव दृढबद्धो मन्दुरायां शाखामृगः ।  
इतोपि भक्ततैलघृतमिश्रपिण्डं ग्राह्यते हस्ती हस्तिपकपुरुषैः । (P. 197,  
L. 352) [इहापि] तृतीये प्रकोष्ठे । इमानि तावत्कुलपुत्रजनोपवेशन-  
निमित्तं विरचितान्यासनानि । अर्धपठितस्तिष्ठति पुस्तकः । कामशास्त्र-  
स्येत्यर्थात् । स्वाधोनमणिमयसारीसहितं पाशकपीठम् । 'सरितमिति'  
पाठे प्रसारितमित्यर्थः । स्वाधोनमकृत्रिममिति प्राचीनटीका । इमे चापरे  
मदनसंधिविग्रहचतुरा विविधवर्णिकावलितं चित्रफलकं वहमाना इत-  
स्ततः परिभ्रमन्ति गणिका दुष्टाविदाः । (P. 198, L. 361) इहापि  
चतुर्थे प्रकोष्ठे । युवतिकरताडिता जलधरा इव गंभीरधीरं नदन्ति  
मुरजाः । क्षोणपुण्या इव गगनात्तारा इव निपतन्ति कांस्यतालाः ।

१ धारण E F G. २ कृत D E. ३ पाण्डुरा F G. ४ बद्धाः E F G. ५ पटवृत  
इव B. ६ सारी B. ७ सिद्धि B E. ८ दृढविदाः BC. ९ लालिताः B.

वैदग्ध्यवादानादेव निपातः । मधुकराभिस्तमिव मधुरं वाद्यते वंशः ।  
 इयमपरा प्रणयकुपिता कामिनीवाङ्मारोपिता कररुहपरामर्शेन सार्यते  
 वीणा । इमा अपराः कुलुमरसमत्ता इव मधुकर्योतिमधुरं प्रगीताः ।  
 गणिकादारिका वेश्याविशेषा इति गुणपताकायामुक्तम् । नाट्यते नाट्यम् ।  
 पठ्यते सशृङ्गारः । अवलम्बिता गवाक्षेषु वातं गृह्णन्ति सलिलगर्गयः । एत-  
 च जनानां पानार्थम् । ( P. 199, L. 373 ) इहापि पञ्चमप्रकोष्ठे । अयमपि  
 दरिद्रजनलोभोत्पादनकरो हिङ्गुतैलगन्ध आसमन्तोद्धरति । विविधसुर-  
 मिधूमोद्वारैर्नित्यं सन्ताप्यमानं निःश्वसितोव महानसं द्वारमुखैः । अधिकं  
 रोमाञ्चयति संसाध्यमानवहुविधमध्यभोजनगन्धः । भोजनं करणे ल्युटि  
 व्यञ्जनादिवचनः । अयमपरः पटञ्चरमिव जोर्णवस्त्रमिव छेद्यपट्टमनेकाधा-  
 रशोणिताभ्यामुपहतत्वात् । रूपिदारओ । रूपशब्दः पशुवचनः । तद्यो-  
 गाद्रूपी खट्टिकः । तस्य दारकः पुत्रः । यद्वा । रूपी रूपसंघः तस्य दारक-  
 श्छेदकः । खट्टिक एव । यत्र मांसं छिद्यते तं पदं धावति प्रक्षालयति ।  
 बहुविधाहारविकारमुपसाधयति सूषकारः । वध्यन्ते मोदकाः । पच्यन्ते-  
 पूषकाः । अपीडानोमहं भोक्तुं पादोदकं लप्स्ये । 'वर्धितमिति' पाठे  
 व्यञ्जनादिसामग्र्योपाचितं वर्धितकमिति पूर्वटीका । इतश्च गन्धर्वाप्सरो-  
 गणैरिव विविधालङ्कारशोभितैर्गणिकाजनेर्वन्धुलैश्च यत्सत्यं स्वर्गीयत इदं  
 गृहम् । ( P. 201, L. 387 ) गुणेष्ववाच्याः । अनभिधानीयगुणा  
 इत्यर्थः । 'ऋणेष्विति' पाठे ऋणेष्ववाच्या ऋणमेवावसीय सर्वैरभिमु-  
 ह्यामह इत्यर्थः । ललामो विलसामः । लल विलासे भौमादिकः (?) ।  
 अनुप्रासानुरोधेनानयोरैक्यम् । 'ललामा इति' पाठे श्रेष्ठा इत्यर्थः । ( L. 392 )  
 इहापि षष्ठे प्रकोष्ठके । अयं तावत्सुवर्णरत्नानां कर्मतोरणानि । नीले  
 रत्ने वस्तुविशेषे निक्षिप्तानि प्रसारितानीन्द्रायुधस्थानकमिव दर्शयन्ति ।  
 नीलरत्नेष्वा (?) रोपितानीन्द्रायुधमिव दृश्यन्त इत्याशयः । वैदूर्य-  
 मौक्तिक-प्रवालक-पुष्पराग-नीलक-कैतर-पद्मराग प्रभृतौ रत्नविशे-  
 षानन्योन्यं विचारयन्ति शिल्पिनः । प्रवालक-कैतरो मणिविशेषौ ।  
 बध्यन्ते जातरूपैः सुवर्णैर्मणिक्क्यानि । घट्यन्ते सुवर्णालंकाराः ।

१ कर्कश्यः BC. २ न्ताद्वानि EFG. ३ पटं जीर्णं BC. ४ संहः BC. ५ शट्टिक BC.  
 ६ स्वर्गीयते FG. ७ यालिङ्गना BC. ८ लड विलासे EFG. ९ लोत्र प्रामादिकः  
 EFG. १० नानावरनेभ्योपि BCD. नीलरत्नेभ्यारोपितानि EFG. ११ नीलककै-  
 तरं E. १२ प्रभृतयो BCD. १३ पुलककं BCD.

लोहितसूत्रैर्ग्रथ्यन्ते मौक्तिकाभरणानि । घृष्यन्ते वैडूर्याणि । छिद्यन्ते शङ्खाः । शाणे घृष्यन्ते प्रवालानि । शोष्यन्ते ओल्लुविदमवतारिता आर्द्रिता वा । कुङ्कुमप्रस्तराः । प्रस्तरः कुङ्कुमाधार(श्च)र्मपुट इत्याहुः । सौलीआदि आर्द्राक्रियते । सल्लज्जअं कस्तूरिका । शल्यवद्वेधकत्वात् । आज्यमिव मृगमदत्वात् (?) । विसालीआदि विशेषेण घृष्यते चन्दनरसः । संयोज्यन्ते गन्धयुक्तयः । दीयन्ते गणिकाकामुकयोः सकर्पूरं ताम्बूलम् । अवलोक्यते सकटाक्षम् । प्रवर्तते हासः । पीयतेनवरतं सशृङ्गारं मदिरा । इमेन्येवज्ञातपुत्रदारावित्ता मनुष्या आसवकरकेणापीतमदिरा गणिकाजनैर्ये मुक्तास्तवाटं(or मुक्तावाटं A)पिबन्ति । अयमर्थः । मद्यपानभाण्डेनापीतमद्या अनादृतनिजपरिवारास्त्यक्तान्यकर्तव्या अत एव तत्रैवात्यन्तमवस्थाना गणिकाजनैर्ये मुक्ता निःसारिता इत्युक्तं ते पुरुषा वारंवारं पुनः पुनर्मद्यमेव पिबन्ति । मदिराया अवारितसत्रत्वमुक्तम् । (P. 204, L. 409) इह सप्तमे प्रकोष्ठे । सुश्लिष्टायां विहङ्गपाल्यां कपोतपालिकायां सुखनिषण्णा[न्य]न्योन्यचुम्बनपराणि सुखमनुभवन्ति पारावतामिथुनानि । दधिभक्तपूरितोदरो ब्राह्मण इव सूक्तं पठति पञ्जरशुकः । ऋक्समुदायः सूक्तम् । शोभनोक्तं च यथा स्यादेवम् । इयमपरा संमानलब्धप्रसरेव गृहदासी अधिकं कुर(रु)कुरायते मदनसारिका । अनेकफलरसास्वादप्रहृष्टकण्ठा कुम्भदासीव कूजाति परपुष्टा कोकिला । आलम्बिता । नागदन्तेषु गृहभित्तिस्थदारुविशेषेषु । नागदन्तका इति प्रकृतौ कः । पञ्जरपरम्पराः । योध्यन्ते लावकाः । आलाप्यन्ते कपिञ्जला गौरास्तिर्चिरयः । प्रेष्यन्ते पञ्जरकपोताः । योद्धुमित्यर्थात् । इतस्ततो विविधमणिविचित्रित इव सहचरि(री)सहितो नृत्यन् रविकिरणसन्तप्त (सं) पक्षोत्क्षेपैर्वीजयतीव प्रासादं गृहमयूरः । इतः पिण्डीकृताश्चन्द्रकिरणा इव पदगतिं शिक्षमाणानि कामिनीनां पश्चात्परिभ्रमन्ति राजहंसमिथुनानि । एतेपरे वृद्धमहर्षे (changed to लु) का इव इतस्ततः परिभ्रमन्ति गृहसारसाः । प्रसारणकं दत्तं गणिकाभिर्नानापक्षिसमूहे र्यैत्सत्यं खल्वेतन्नन्दनवनमिव मे गणिकागृहं प्रतिभाति । (P. 206, L. 427) [इहापि] अष्टमे प्रकोष्ठे । भवति क एष पट्टप्रच्छदप्रावृतः अधिकतरमत्यद्भुतं पुनरुक्तालंकारालंकृतः । अङ्ग-

१ धीरं वैडूर्यं B C D ; °दूर्यं F G. २ साउली° F ; साउलीआदि G. ३ सेलज्जुअं B C D. ४ युक्तास्तवाटं E ; युक्ता वाटं F G. ५ एव च F. ६ गणिकाभिः B C D. ७ नागदन्ता इति E F G. ८ तिचरयः F G. ९ संतापित F. १० च Changed to लु A. ११ यचु F G. १२ प्रकोष्ठक F G. १३ °मत्यद्भुतं F G.

भङ्गैः परिस्खलन्नितस्ततः परिभ्रमति । मा दाव ॥ ( L. 432 ) जइ वि  
इत्यार्या । विततायामिव अमेध्य इवेति पाठान्तरे इ (इ has over it so  
...om : ? A ) त्यर्थः । अनभिगम्योनभिगमनीयः । एषा पुनः का पुष्पप्रा-  
चारकप्रावृता (पुष्पपट) इति प्रसिद्धः । उपानद्युगलनिक्षिप्ततैलचिकणाभ्यां  
पादाभ्यां लक्षिता । अहो अस्याः कपर्दकडाकिन्या उदरविस्तारः । 'करट्ट'  
इति पाठे अशौचाभ्यवहरणप्रयुक्तकरट्टब्राह्मणवत् । तत्किमितिमां प्रवेश्य  
महादेवमिव द्वारशोभा इह गृहे निर्मिता । अन्यथा अनेन द्वारेणास्या गृहे  
न प्रवेशः स्यादित्याशयः । एषा खल्वस्माकमत्ता चातुर्थिकेन त्वरविशेषेण  
पीड्यते । तेनेदृशी दशेत्युक्तम् । सपरिहासम् । भगवन् चातुर्थी(र्थि)क ।  
एतेनोपकारेण मामपि ब्राह्मणमवलोकय । शूणपीणजठरो । शूण उच्छूनः ।  
पीनो महाभोगः । मुदो मृतः ॥ ( P. 208, L. 457 ) सीधुसुरासवेत्यादि ।  
उपजातिविशेषः । सीधुसुरासवा मदिराविशेषाः । एतावदवस्थापक्षपी-  
नत्वरूपां(पा) गतां(ता) यदि म्रियते अत्र मृता भवति शृगालानां पर्या-  
प्तिका सौहिल्यम् । युष्माकमपि जानपात्रा वहन्ति । उद्वाहकेनार्जितवि-  
भवस्यैव परमियान्विस्तारो भवतीति प्रष्टुमभिप्रायः (?) । प्रेमनिर्मलजले  
मदनसमुद्रे स्तननितम्बजघनान्येव यानपात्राणि । ( P. 210, L. 460 )  
सर्वचतुर्कुसुमप्रस्तारा रोपितानेकपादपा निरन्तरपादपतलनिर्मिता युव-  
तिजघनप्रमाणा पट्टदोला लघुकोकरोतीव नन्दनवनस्य सश्रीकत्वम् ॥  
एसो असोज इत्यादि । गाथा । वँच्छो वृक्षः । घनरुधिरपङ्कचर्चिका  
चर्चा यस्य सः ॥ ३० ॥ ओणामेहि अवनमय । से अस्याः । भावे कयोगे  
षष्ठो(?) । छात्रस्य हसितमिति यथा । अध इं अथ किम् । अनुमतौ ।  
वाँअवचहारी वार्त्तिकः । सोण्डीरदाण शौण्डीर्येणाशयमहत्त्वेन । भोदी  
भवती । भणामोत्यनन्तरं सहासनाटकसूत्रं परितमिव तथा कृत्वा  
बौद्धव्यम्(?) ।

[इति] मैदनिकाप्रदानः (नो नाम चतुर्थोङ्कः) ॥ ४ ॥

१ °न्तरेत्यर्थः F; न्तरेथे G. २ अशेषाख्यायहरण B O D. ३ पवृत्त G. ४ करट F G.  
५ द्वारं महादेवमिव F G. ६ द्वारमहादेवमिव F G. ७ परिहासः G. ८ चातुर्थिक E F G.  
९ एकावस्था E F; एकावस्थां पीनत्वरूपां G. १० वुच्छो E F G. ११ अवनहारी F G.  
१२ बौद्धव्यं भावावितम्(?) B. १३ मदनिकाप्रदानं नाम चतुर्थोङ्कः E G; प्रदानो नाम F.



## पञ्चमोङ्कः ।

—••••—

पूर्वाङ्के अङ्गावतारणैव सूचितस्य प्रकरणनायकस्य प्रवेशः । तथा  
 चोक्तम् । 'प्रवेशश्चूलिका चैव तथा विष्कम्भकोपरः । अङ्गावतारोङ्कमुख-  
 मथो ( थो ) पक्षेपपञ्चकम्' इति । प्रवेशयतीति प्रवेशः । पचाद्यच् ।  
 प्रवेशको ण्वुलन्त उच्यते । अद्यमपात्रप्रयोज्यः प्रवेशकः । तदुक्तम् ।  
 'भृत्यवर्गकथावच्च कर्तव्यस्तु प्रवेशकः । अन्तर्जवनिकासंस्थैस्तथा  
 मागधवन्दिभिः ॥ अर्थोपक्षेपणं यत्र क्रियते सा हि चूलिका । 'विष्कम्भस्तु  
 द्विधा सोयं शुद्धः संकीर्ण एव च ॥ शुद्धो मध्यमपात्रेण संकीर्णो मध्य-  
 माद्यमैः' इति । ( P. 216, L. 4 ) अपाकृतं निरस्तम् । अनाभिनन्दितमिति  
 यावत् ॥१॥ बलाकशब्दः पुलिङ्गोप्येषां संमतः । खं आकाशम् ॥ २ ॥  
 निषक्तं द्रावितम् ॥३॥ प्रडीनैरिति कर्मणि क्तः ( ? ) । व्याविष्टैर्भ्रान्तैः ।  
 चक्रं समूहः । पत्रस्य छेदः खण्डनं द्विचलं ( ? ) यत्र चित्रे तत्पत्रछेद्यं  
 चित्रम् । तदिव गगनं शोभते ॥५॥ धृतराष्ट्रवत्सदृशं नष्टचन्द्रार्कत्वात् ।  
 वा इवार्थे । शिखी मयूरः । वनादिति त्यज्यलोपे कर्मणि पञ्चमी । वनं  
 प्राप्येत्यर्थः ॥६॥ ( P. 219, L. 31 ) अनेकहा सिंहेहाणुसारं भणिअ  
 अनेकधा स्नेहानुसारं भणित्वा । पाठान्तरेणैव ( ? ) कथा । कथं हारित-  
 मलंकारभाण्डमित्यादिका । नैव कथानुसारः कृतोऽस्या रत्नावल्या भाव  
 ( ? ) इत्यादिकः । मल्लको भाजनदिशेषः । तन्मा तावत् । यद्भोजनाद्यर्थ-  
 मपि न तथा भणितोहम् । यदमुक्तपीतस्य चौरैरेवापहतस्याल्प-  
 त्वस्य । ( P. 222, L. 58 ) यत्सखीजनदत्तसंज्ञया पटान्तापधारितं मुखं कृत्वा ।  
 गणिका हस्ती कायस्थो भिक्षुः वाटौ ( २० ) क्षुद्रविषयभोक्ता । रासभो  
 गर्दभः । ( P. 225, L. 83 ) अवेध माणहेति । अवेत अवगच्छत मानवा  
 इत्यर्थः ॥ जधाजधेति । उपेन्द्रवज्रया श्लोकः । 'यथा यथा वर्षत्यभ्रखण्डं  
 तथा तथा तिष्ठति आर्द्रोभवति पृष्ठचर्म' । यथा यथा लगति शीतवातस्तथा  
 तथा वेपते मे हृदयम् ॥१०॥ वंशं वादयामीति । उपजातिविशेषः । पाद-  
 त्रयं जगतीजात्या । चतुर्थः पादः शालिन्धा । 'वंशं वादयामि सप्तच्छेदं  
 सुशब्दं वीणां वादयामि सप्ततन्त्रीं नदन्तीम् । गीतं गायामि गर्दभस्यानुरूपं  
 को मे तुल्यस्तुम्बुरुर्नारदो वा' ॥ ११ ॥ ( P. 226, L. 98 ) अस्य बटु-

कस्य संज्ञां ददामि । कापित्थं फलविशेषः । वृद्धविबोदुं वासु इति याव-  
त्(?) । (Erased with the marks = &c. A) । (P. 229, L. 123)  
इन्द्रमहकामुकः कौकः । 'इन्द्रमह काकपोदओ विअ' इति पाठो व्यक्तार्थ  
एव । पण्हं प्रश्नम् । मुण्डे मस्तके । गोडुं पादम् ॥ (P. 235, L. 184)  
अपझेति । एषा वसन्तसेनेति सन्निकर्षेण । लज्जाप्रणयिनीत्यत्र संधा-  
वचामित्यादिनाकारलोपः ॥१२॥ कण्ठं मुञ्चतीति । 'कण्ठो गले गलध्वाने'  
इति कोशः । लावण्ययोगवान् पूर्वं कण्ठं मुञ्चतीत्युत्प्रेक्षा (?) ॥१३॥ मूढे  
इति वसन्तसेनायाः साक्षेपसंशोधनम् । पयोधरो मेघः, स्तनौ च ॥१५॥  
(P. 237, L. 208) अयमपर इति शत्रोः पुनर्मध्य इत्यर्थात् । करस्मूहं  
अंशु-राजग्राह्यभागौ ॥१७॥ प्रोषितभर्तृशब्दो 'न नित्यः समासान्त इति'  
न भूत (?) श्चेति कन् ॥१८॥ कक्षा मध्यवन्धनम् । गां भूमिम् ॥ २१ ॥  
पण्पाङ्कुराः संलग्नशरतुल्याः ॥२२॥ मेचकाः श्यामाः । गगनं जलरूपेण  
द्रवीभूतं पतति ॥२५॥ त्रिदशपतिशस्त्रस्य वज्रस्य । रतिप्रसक्ता संभोगेन  
प्रसक्ता । प्रियेण काङ्क्षितायाः । (P. 242, L. 268) यद्वदिति । हे  
शक यथा अहत्याया अप्राप्तिदुःखेन गौतमोस्मीत्यसत्यं व्रूषे । हे निरपेक्ष  
परपीडानभिज्ञ तन्ममापि दुःखं जानीहीत्यर्थात् । ततः किं कर्तुमुचितमित्या-  
ह । निवार्यतामिति । प्रियभवनगमनं प्रति विरोधकत्वादित्याशयः ॥३०॥  
आटोपो दम्भः । कूटं माया । कपटं छद्म । अनृतं मृषाभाषणम् । निह्ववप्राकट्य-  
भेदात्कूटकपटयोर्भेदः । एतेषां जन्मभूमेः । वेद्यापणो वेद्याव्यवहारः । व्यञ्ज-  
कैत्यर्थः (?) । दाक्षिण्यपण्यप्रधानम् । निष्कयो मूल्यम् ॥३६॥ (P. 247,  
L. 315) अपि पारयिष्यामि । आआविओ आचार्य उपदेश । प्रेष्यतां  
भुज्यताम् । किं तु स एव व्याजो विडम्बनास्माकं प्रस्तुत आरब्धा ॥३९॥  
अथवा सत्यमेवेदम् । अथवेति प्रकरणात्प्रतीयते । बम्हणेन ब्राह्मणेन ।  
यद्वद्वेति । यतः यस्माद् दृष्टपूर्वस्य जनस्य संगमेन उत्तरलतया वर्त-  
मानस्वदैत्यविस्मृतानां विस्मरणवतां पुंसाम् । मत्संबन्धिनी सालचेपिका  
(Erased A) । (P. 255, ) L. 397 तुलयितुमिति । लुब्धालुब्ध-  
जिह्वासया । श(ब)हुमूल्याया रत्नावल्या अल्पमूल्यसुवर्णभाण्डस्य कृते यो-

१ कुकुरः B C D. २ ° ना एकार° BC. ३ साक्षेपं E F G. ४ पुनरमध्य E F G.  
५ नदतश्चेति E G. ६ शष्पा° F. ७ आआविविओ B C D; आआरिओ E F G.  
८ ब्राह्मणेन G. ९ ज्ञानचोलिकां F; चोलिकां Corr. शाटिकां G. १० °मूल्यस्य E F.

गात् । (P. 257, L. 418) वर्णकं विलेपनम् ॥४६॥ अस्माद्विधदुर्लभया ।  
 दरिद्रस्य वेश्यावासिसंभवात् ॥ ४८ ॥ स्तम्भेष्वित्यादि । प्रदतीछ-  
 न्दसा । वितानं चन्द्रातपः ॥ ५० ॥ विद्युदित्यार्या । अनया च वेताला-  
 दिभयानकरूपवर्णनम् ॥५१॥ संगीतवीणा इव धाराः ॥५२॥

[इति] दुर्दिनो नाम [ पञ्चमोङ्कः ] ॥ ५ ॥



षष्ठोऽङ्कः ।

(P. 265, L. 14) जोषहि योजय । अपयत्तं अपर्याप्तम् । यहच्छा-  
संबन्धि (?) । (P. 270, L. 56) एतेन मृच्छकटकेन प्रतिवेशिकगृहपति-  
दारकसंबन्धिन्या सुवर्णशकटिकया क्रीडितम् । तेन प्रतिवेशिगृहपतिदार-  
केण । (P. 271, L. 66) तव पितुर्गुणनिजिता दासी । अलिअं अली-  
कम् । असत्यामिति यावत् । बालहस्ताभ्यां सुवर्णपूर्णां शकटिकां दारकं  
च स्वयं गृहीत्वा निष्क्रान्ता । उद्घाटितं पक्षद्वारकम् । (P. 273, L. 88)  
ही ही इत्यकस्मात्स्मरणविषयेण । जाणत्थलकं यानास्तरणकम् । णस्सा-  
कंदुआ नासिकारज्वा दुःसहाः । अतोतिक्रमः संभाव्यते । 'णस्साकडु-  
आ' इत्यपि पाठः । तत्र नस्याकडुका इत्यर्थः । बडल्ला बलीवर्दाः । (P.  
275, L. 104) दूतं (द्यूतं) पलायित इव द्यूतकरः । सभिकमिव मां  
दृष्ट्वा प्रच्छादितशरीरः । एतेनार्यकस्य पलायनमुपक्षितम् । गामेलुआ  
ग्राम्याः । चक्रपरिवट्टिअं चक्रपरिवृत्तिम् । शूले शूरः । एआई तवस्सी  
एकाकी वराकः । एशे आअदे इति । चक्रपरिवृत्तिदानार्थम् । एतेन श-  
कारस्य काँकनेकमुक्तम् (?) । अतोपि च शकारलाघवमुक्तमित्यवधे-  
यम् । (P. 278, L. 125) भालिके भ(भा)रवत् । संभारमित्यर्थः ।  
भवर्थीयः । (L. 127) गोणा गावः । न सकलानि यानि पदानि मश्व-  
नि (?) । पन्नं प्रवहणादि । गुम्मघ्ठाणेसु । 'लेपो जीमूतरघस्थाने (?) ।  
परिब्रष्टो बन्धनभेदादपगतः । ता गेणहध ततो धारयत । व्यसनं मँहा (?)  
र्णवम् । संघाताजप्यत्वेन (?) संबन्धेन ॥ १ ॥ गम्भो नृपः । सर्वेषां सेव्यो  
हि राजेत्यर्थः ॥ २ ॥ सुवृत्तं सुव्यक्तम् (Erased A) । (P. 282, L. 176).  
जय जयमान च(व?)न्दनक मङ्गलक पुण्योटक मुँहाः ॥ किं अच्छधे-  
त्यादि । गाथा । 'किं तिष्ठत विश्वस्ता योसौ गोपालदारको बद्धः । भित्वा  
समं व्रजति नरपतिहृदयं च बन्धनं चापि' ॥ ५ ॥ पुरत्थिमे पूर्वस्मिन् ।  
वीरक-विशाल्य-भीमान्नाद-दण्डकाल-दण्डशूर-प्रमुखाः । आअच्छधे-

- १ अपर्याप्तं B E F G. २ एङ्गान्यशकटेन B C D; एतेन बालकेन E F G.  
३ गृहपतिना B C D. ४ जाणत्थलकं E F. ५ कंदुआ E F G. ६ दूतं E F G.  
७ कातरत्वमुक्तम् E F G. ८ संभार इत्यर्थः B C. ९ गम्भानि E. गच्छामि F G.  
१० द्वाणेशु F G. ११ लीपोजीमूतरघस्थाने E. रघस्थाने F G. १२ महार्णवः E F G.  
१३ सुवचनम् E F G. १४ 'पुण्योद्भट' E F G. १५ मुख्याः E F.

ति । गाथापञ्चकम् । ' आगच्छत विश्वस्तास्त्वरितं यतत लघुं कुरुत ।  
 लक्ष्मीर्येन न राज्ञः प्रभवति गोत्रान्तरं गन्तुम् ' ॥६॥ ' उद्यानेषु सभासु  
 च मार्गे नगर्या आपणे घोषे । तत्तद्योजयत त्वरिता शङ्का वा  
 जायते यत्र ' ॥७॥ ' अरे रे धीरक किं किं दर्शयसि ब्रवीहि (ब्रूहि?) ताव-  
 द्विश्वस्तम् । मोचयित्वा बन्धनकं कोसौ गोपालकं हरति ' ॥८॥ ' कस्या-  
 द्यमो दिनकरः कस्य चतुर्थश्च वर्त्तते चन्द्रः । षष्ठश्च भार्गवग्रहो भूमिलुतः  
 पञ्चमः कस्य ' ॥९॥ ' भण कस्य जन्मषष्ठो जीवो नवमस्तथैव सूरलुतः ।  
 जीवति चन्दनके कोसौ गोपालकं हरति ' ॥१०॥ ' स्कृत्वासौ चाष्टमस्ये  
 भवन्ति (ति) सुवच (द) ना अद्यापि चलिते (न स्वापि वनिता) ' इत्यष्टमर-  
 विफलम् ॥ ' चतुर्थैविश्वासः शिशुलिन ( खरिणि ) भुजङ्गेन सदृशः ' ।  
 इति [चतुर्थ] चन्द्रफलम् ॥ ' षष्ठो भृगुः परिभवस (om.) रोग [ता]  
 पदः ' ॥ [इति षष्ठभार्गवफलम्] । ' विष (रिपु) गंदकोपभयानि पञ्चमे  
 तनयकृताश्च शुचो महीलुते । क्षिद्यु (ति) रपि नाद्य (स्य) भवेच्चिरं (च्चिरं भ-  
 वेत्) स्थिरा शिरसि कपेरिव मालती कृता ' ॥ [इति पञ्चममद्गलफलम्]  
 जीवे जन्मन्यपश (ग) तधनाः (नधीः) स्थानघ्नशो (भ्रष्टो) बहुकलहघा [यु]-  
 तः ॥ [इति जन्मस्थगुरुफलम्] ॥ न सश्रि (खी) वदनं तिलकोज्ज्वलं न  
 वच (चव) न शिखिकोकिलतो (ना) दितम् । हरिणप्लुतसारस (शाववि)  
 चित्रितं वि (रि) पुण (ग) ते मनसः मु (सु) खदं गुरौ ' ॥ षष्ठजीवफलम् ।  
 ' गच्छत्यध्वानं सप्तमे वा (चा) ष्टमे घा (च) हीनः स्त्रीपुत्रैः सूर्यजे दीनचेष्टः ।  
 तद्वड्मस्ये वैरकृ (द्व) द्रोणवत्या (बन्धै) ध (र्ध) मोस्तु (प्यु) छिद्येत (om.)  
 द्वैर्धदधी (वैश्वदेवी) क्रियाभ्यः (द्यः) ' । इति नवमशानैश्वरफलम् ॥  
 [बृहत्संहिता अ० १०४ श्लो० ६-४४] भट चन्दनकेति संबोधनम् ।  
 अवहरइ इत्यादि । गाथा । ' अव (प) हरति कोपि त्वरितं चन्दनक शपे  
 तव हृदयेन । यथाधौदितदिनकरे गोपालदारकः खण्डितः ' ॥११॥ उहा-  
 रिओ इत्यादि । गाथा । ' उद्धारितं प्रवहणं ब्रजति मध्येन राजमार्गस्य ।  
 एवं तावद्विचारयत कस्य कुत्र वा प्रवसितं प्रवहणमिति ' ॥१२॥ यच्छ-

१. लघु° B C. २. नगर्या E F G. ३. त्वरिताः E F. ४. कदर्थयसि E F G.  
 ५. सुवचनम् E F G. ६. गदभूपम° E F G. ७. अद्य Om. F G. ८. स्थिता E F G.  
 ९. न सुवतीवदनं E F G.

न्दसमिति यथाच्छन्दं यथेष्टमित्यर्थः । (Erased A ) ( P. 289, L. 225) को तमित्यादि । गाथाद्वयम् । 'कस्तं गुणारविन्दं शीलंमृगाङ्गं जनो न जानाति । आपन्नदुःखस्य मोक्षो यतस्तं चतुःसागरसारकं रत्नम्' ॥१३॥ 'द्वावेव पूजनीयाविह नगर्यां तिलकभृताश्च (भूतौ च) । आर्या वसन्तसेना धर्मनिधिश्चारुदत्तश्च' ॥१४॥ जौनामीति । गाथा । 'जानामि चारुदत्तं वसन्तसेनां च जानामि । प्राप्ते च राजकार्यं पितरमप्यहं न जानामि' ॥ प्राप्ते चेति चकारः पुनरर्थे ॥ १५ ॥ ( P. 290, L. 236) तन्तिलश्चिन्तापरः । राज्ञा पालकनाम्ना । व्यायच्छतः परपरिभवं कुर्वतः ॥१७॥ पत्तरहो पत्तरथः पक्षी । शाकुनिकस्य पक्षिणां हन्तुः । त्वयनिमित्तजस्य चन्दनकस्य सापराधस्य चारभत्तेन कृता (?) । यदाह ( P. 292, L. 259 ) प्राणप्रदस्येति ॥ भीदाभयेति । गाथा । 'भीताभयप्रदानं ददतः परोपकाररसिकस्य । यदि भवति भवतु नाशस्तथापि खलु लोके गुण एव' ॥ १९ ॥ संभमेत्यादि । गाथा । 'संभ्रमघर्घरकण्ठो यत्वं जातोसि यत्त्वया भणितम् । दृष्टो मयेह आर्यः पुनरपि वसन्तसेनेति' ॥२०॥ खष-खत्ति-कड-कडट्टोविल-कर्णाट-कर्ण-प्रावरण-द्राविड-चोल-चीन-धर्व-र-विराट-बाह्लीक-लाट-खेर-खान-मुख-मधुघात-प्रभृतीनाम् ॥ ( P. 296, L. 296 ) जाणन्तो वीत्यादि । गाथा । 'जानन्नपि खलु जार्ति भणामि तव च न शीलविभवेन । तिष्ठतु ममैव मनसि किं च कपित्थेन भग्नेन' ॥२१॥ संज्ञां ददातीति जात्युचितक्रियाभिनयः ॥ ( L. 302 ) सिण्णेत्यादि । गाथा । 'शीर्णशिलातलहस्तः पुरुषाणां कूर्चग्रन्थिसंस्थापनः । कर्तरीव्या-पृतहस्तस्त्वमपि सेनापतिर्जातः' ॥ २२ ॥ जौदी तुज्झ विसुद्धेति । गाथा । 'जातिस्तव विशुद्धा माता भैरी पितापि ते पटहः । दुर्मुष कर-टकभ्राता त्वमपि सेनापतिर्जातः' ॥ २३ ॥ करटको वाद्यविशेषः ॥ ( P. 300, L. 337 ) एत्थ इत्यादि । गाथा । 'अत्र मया विज्ञप्ता परिज्ञापिता । चन्दनकं च स्मरिष्यसि । न भणाम्येष लुब्धः स्नेहस्य वशेन

१ शीतभू° E F G. २ भूतौ च E F G. ३ जाणामीति° E F G. ४ सुजानामि B C.  
५ तन्तिलः E F G. ६ त्वर्थमित्तजस्य E F G. ७ खत्तिवखड F. ८ कलट्टो E F G.  
९ खेरखान F G. १० कच° E F G. ११ जौदी तुज्झ° E F G. १२ भैरी E F G.  
१३ दुर्मुष E F G. १४ स्मरिष्यति E F G.

ब्रूमः'॥२५॥ तथा यदीत्यादि । राज्यप्राप्तिरूपः ॥२६॥ अभयमित्याचार्य ।  
 'अभयं तव ददातु हरो विष्णुर्ब्रह्मा रविश्च चन्द्रश्च । हत्वा शत्रुपक्षं शु-  
 म्भनिशुम्भौ यथा देवी' ॥ २७ ॥ विरोहिदो विरोधितः । पुत्रभ्रातृप्रभृतिभिः  
 सहितः । तमार्यकमेव ॥

[इति] प्रवहणविपर्यासो नाम षष्ठः (ष्टोङ्कः) ॥६॥

## सप्तमोङ्कः ।

शुल्कं राजदेयम् ॥१॥ असङ्कारमिति । अङ्कत्रिमं स्वभावत एवेत्यर्थः ।  
(P. 303, L. 16) कर्मान्तो राजादीनां नियोगविशेषः । तत्संबन्धिनि  
धर्मे त्यक्तकाष्ठानि तैः प्रतिरुद्धगमनः ॥ २ ॥ सावशेषः किञ्चिदवशिष्टः ।  
कोकिलपक्षे नरपतिपुरुषाः शाकुनिकाः । सनिगड इव सनिगडः बाल्या-  
न्मन्दगमनः । यानेधिरूढानवस्थितः । काकस्त्रीरक्षितकोकिल उपमा-  
नम् ॥ ३ ॥ तस्य चारुदत्तस्य महात्मनो गुणैः । तत्प्रवहणस्थस्य चन्दन-  
केन रक्षितत्वात् ॥ ४ ॥ मा कुप्य मा क्रोधं कुरु । गोड्ढा पादौ । अलघुर्म-  
न्दः । (P. 308, L. 80) क्षेमेणेत्यादौ चारुदत्तार्यकयोरुत्तरोत्तरेणाष्ट-  
खण्डः श्लोकः ॥ ७ ॥ पालके राजनि रक्षक एव वा । रक्षणे महानभिनि-  
वेश इत्यर्थः । श्रमणको भिक्षुः । अशकुनपरम्परा च चारुदत्तवसन्त-  
सेनयोरनिष्टस्याग्रे भविष्यतः सूचनाय ॥

[इति] और्यकापवाहनो नाम सप्तमः (मोङ्कः) ॥ ७ ॥



## अष्टमोङ्कः ।

—०३०६०—

(P. 311, L. 6) पञ्चजनेत्यादि । वैतालीछन्दसा द्वयम् । पञ्चेति ।  
 जणसंयोगात्पञ्चेति पञ्चशब्दो गुरुः । छन्दोऽनुरोधात् । पञ्चजनेति णकारः  
 (?) । अवलेक्येति केवलः ककारः एकारश्च लघुः । अवसंवात्यत्र सकारो  
 न प्रविष्टः । अन्यथा अवस्संदेति स्यात् । शे णले इत्येकारद्वयेन्यतरो  
 न गाहतीत्यत्र 'गा' इत्याकारस्य गुरुत्वम् । पञ्चजनाः पञ्चेन्द्रियाणि । ई-  
 क्षित्वा अविद्याम् । गौम शरीरम् । लंक्खिदे रक्षितः । दुष्ट(ष्टय?) त्वविकृ-  
 तिपातात् । चाण्डालोहंकारः । अवलोसहायः । अथवेन्द्रियादिविनाशात् ।  
 अवश्यं स नरः स्वर्गं गाहते ॥ २ ॥ 'शिरो मुण्डितं तुण्डं मुण्डितं चित्तं न  
 मुण्डितं न संयत्तीकृतम् । किं मुण्डितं यस्य पुनश्चित्तं मुण्डितं सुष्ठु साधु  
 शिरस्तस्य मुण्डितम्' ॥ ३ ॥ (P. 311, L. 3) संयमधेति । गाथा ।  
 कचिद् दृश्यते । 'संयच्छत निजकमुदरं नित्यं जागृत ध्यानपटहेन ।  
 विषमा इन्द्रियचौरा हरन्ति चिरसंचितं धर्मम्' ॥ १ ॥ लंष्ट्रिअशालकाहे-  
 ति । राष्ट्रियश्यालकत्वेन च पुनः संयोगः प्रकर्षल्यापनार्थः । अपूपौ  
 द्वाविति वा न पुनरुक्त्ये(?) । ही अविद् माणहे इति विस्मयस्वेद । ना-  
 सिकां भित्त्वापवाहयति । तत्कुत्राहमंशरणः शरणं गमिष्यामीति ।  
 (P. 313, L. 23) आपानकं पानगोष्ठी । पिवन्त्यस्मिन्नित्यधिकरणे  
 द्युद् । रक्तमूलकस्य शीर्षमिव मध्यमा किं पत्रलकभागमपनीय (?)  
 मूलकमुपदंशीकुर्वन्ति ॥ अनिर्जितमनात्मसात्कृतम् ॥ ४ ॥ णाविदे नापितः ।  
 सद्युपासको दृष्ट इत्याशयः । शलावकश्चार्वाकः । कोष्ठकमिष्टकादिर-  
 चितम् ॥ (P. 316, L. 48) यत्र तावत्कुक्कु(कु)राः शृगाला जलं पिवन्ति ।  
 ह्ये वि अहमपि । त्वमपि पुराणकुलित्ययूषसवर्णान्युग्रगन्धोनि चीवरा-  
 णि प्रक्षालयसि । एकप्रहारवन्तं करोमि । एकप्रहारेण मारणोक्तावयं  
 प्रयोगः ॥ अद्यापीति । गौरी ललाटे शोभा भवति । विरतस्य आत्मनि-

१ 'संयमधेति...धर्मम्' before पञ्चजणे E F G. २ वैतालीय° F. ३ °वीति E F G.  
 ४ उक्तः E F G. ५ इक्षित्वा अविद्या E F G. ६ ग्रामः B C. ७ लंक्खिदे E F G. ८ ख-  
 ण्डितम् B C. ९ om. B C. १० °मखण्डितम् B C. ११ लंष्ट्रिअ E F G. १२ न om.  
 E F G. १३ वा om. E. १४ पुनरुक्तम् B C D E F G. १५ °मशरणं E F G.  
 १६ भागमनीय E F G. १७ णाविदे E F G. १८ आत्मनि E F G.

स्वरूपगतिः (?) । किंणः संघर्षजः । वर्णान्तरं वस्त्रकषायीकरणं न शोलितम् । वस्त्रान्तः स्कन्धे न तिष्ठते । नपुंसकत्वं चिन्त्यम् (?) । निमूढमवकाशो यस्य तत् । संकोचितप्रदेशमित्यर्थः । पटस्योच्छ्रयो विशालता । तस्माद्दुःखम् ॥५॥ जातमात्र एव न प्रव्रजितः । तपरिवना वराकेण । हेलकेन हृदयेन । न गतस्तर्हि न गमिष्यतीत्यर्थः । पुत्रक हृदय द्वे ( ई ? ) यं अदस्त्वं (?) भट्टारकं दडतिदिति नम इति प्रस्तावात् (?) । विद्येयमर्थं (?) । ( P. 319, L. 81 ) काइलं पङ्कगविलम् । कलुषमिति यावत् । विपर्यस्तं लोकविरुद्धम् ॥ ६ ॥ बहुकुसुमेत्यादि । पुष्पिता-  
 प्राच्छन्दः । रुक्खा वृक्षाः । ललन्ति विहरन्ति ॥ ८ ॥ स्त्रीभिरित्याद्यार्थो ॥ ९ ॥ बुभुक्षितो न शक्यते पादाभ्यां गन्तुम् । ( P. 322, L. 113 ) ।  
 णहमज्ज्ञेत्यादि । गाथा । 'नभोमध्यगतः सूर्यो दुःप्रेक्षः कुपितवानरस-  
 दशः । भूमिर्ददसतप्ता हतपुत्रशतेव गान्धारी ॥' गान्धारी दुर्योधनादिपुत्र-  
 शतमाता ॥१०॥ शिलशीत्यादि । मालिन्या श्लोकः । 'शिरसिमम  
 निलीनो भाव सूर्यस्य पादः शकुनिखगपि (वि)हङ्गा वृक्षशाखाश्च लीनाः ।  
 नरपुरुषमनुष्या उष्णदीर्घं श्वसन्तो गृहशरणनिवण्णा आतपं प्रेरयन्ति'  
 ॥१२॥ हिङ्गुज्जेत्यादि । उपजातिछन्दसा । 'हिङ्गुज्ज्वलौ जोरकभद्रमुस्त-  
 कौ वचाया ग्रन्थिः सगुडा च शुण्ठी । एषा मया सेविता ग्रन्थयुक्तिः कथं  
 नाहं मधुरस्वर' इति ॥१३॥ 'हिङ्गुज्ज्वलं दत्तमरीचचूर्णं व्याधारितं तैल-  
 धृतैर्मिश्रम् । भुक्तं मया पारभूतीयं मांसं कथं नाहं मधुरस्वर' इति ॥१४॥  
 पलिपतिस्तद्देणोधिकमांसेन सह मया भुक्तं ततः कथं न मधुरस्वरोहम् ।  
 घनद्रवः कर्मणि यत् तः (?) । ( P. 325, L. 156 ) किं न प्रेक्षते भावः ।  
 वृद्धसूकर इव । घुरुपुरेत्यव्यक्तशब्दानुकरणम् । अव्यक्तं शब्दं कुर्वाणो  
 लक्ष्यते । पैगालखण्डेण प्राकारखण्डपथेनैव प्रवेशय । दैवगत्या तु न भग्नं  
 प्रवहणमित्याह । कथं न भग्न इति । ण छिण्णा लज्जु ण मला गोणा इति  
 वक्तव्ये शकारोक्तत्वाद्भग्नम् । मम गुरुर्गुररिति । अतिमान्यत्वपरम् ।  
 एवं त्वं प्रेक्षसे । सावरं महतकृत्वा (?) । पुलकलिलीप पुष्पतणीयः (?) ।  
 पुष्कलिनो । एकार्यन्वययच्छनीय इत्यनेन गुरुत्वमेव द्रवयति इति

१ किंण E F G. २ हलकेण E F G. ३ हृदयं हयं E F G. ४ कं झटिति F G. ;  
 के झटिति E. ५ विशेषमर्थः E F G. ६ ता किं न प्रेक्षते E. तत् किं F G. ७ पैगाल°  
 F G. ८ पुलकलनीय पुरस्करणीयः E F G. ९ प्रकार्यत्वे छपनीय E.

प्राचीनटीका(?) । त्वं तावत्प्रवहणमग्रत आरोह । (P. 329, L. 189)  
 अथवा तिष्ठ त्वम् । तव पित्र्यं प्रवहणम् । अहं प्रवहणस्वामी ।  
 अग्रतः प्रवहणमधिरोहामि । यद्यप्यहमेवं ब्रवीमि तथापि तवैष आचारो-  
 धिरोह भट्टारक इति भणितुम् । प्रवहणे राक्षसी चौरौ वा प्रतिवसति ।  
 मूशे खज्जे इति विपरीतोक्तिः शकारवाक्यत्वात् । वृद्धवेडे निन्दित-  
 श्रोतः । वृद्धश्वोन्नेवांम्ह इत्यावाचकः । अकारणादिति पूर्वटीका (?) ।  
 कथं शृगाला उड्डियन्ते । वायसा धावन्ति । तद्यावद्भावोक्षिभ्यां भक्ष्यते  
 दन्तैः प्रेक्ष(क्ष्य)ते । शकारवाक्यत्वाद्विपरीतोक्तिः । तावदहं पलायं ।  
 [अ]वनतेत्यादि । पुष्पिताग्रा । प्रियाम इति लोटौ मस(?) । गौरवमात्मानि  
 बहुमानः ॥ १५ ॥ अन्यथा वापन्यात्(?) । लाघवनायाति कातरं विदुः-  
 खं काकादने भीरुः (?) । वेशाभावेन ॥ १७ ॥ नाम्पश इति न्यन्तात् ।  
 कर्मणि लकारः । मोक्षयति(?) । (P. 334, L. 241) भविष्यदे  
 भक्षितः । विपरीतोक्तिः पूर्ववत् । अथवेत्यतलस्योक्तिः । शृगाला उड्डि-  
 यन्तीत्यादि चतुष्टयमपक्रमम् । देवदानां वंमणाणं अग्रादौ चलनेण  
 गच्छामि । नहि नहि इति न्यायविरुद्धम् । तेन हि अपूर्वा श्रीः  
 समासादिता । लोशांवेदा रोषिता । हे अन्तिके अम्बिके ॥ एसे  
 पडामि इत्यादि । वसन्ततिलकम् । 'एष पतामि चरणयोः विशा-  
 लनेत्रे हस्ताञ्जलिं दशनखे तव शुद्धदन्ति । यत्तव मयापकृतं मदना-  
 तुरेण तत्क्षमस्वेदानीं धरगात्रि तवास्मि दासः' ॥ १८ ॥ जे चुम्बिदे  
 इत्युपजात्यौ । 'ये चुम्बिदे मातृकाम्बिकाभिर्गता न देवानामपि ये  
 प्रमाणम् (प्रणामम्) । ते पातिताः पादतलेन मुण्डा वने शृगालेन  
 यथा मृदङ्गाः' ॥ मातृका इति स्वार्थे कः । मुण्डा इति बहुवचनमप्यन-  
 र्थकम् ॥ १९ ॥ एदेहिं इत्यादि । वसन्ततिलकच्छन्दसा । सविन्दोः पाक्षि-  
 कगुरुत्वादेदेहिं हत्येहिमित्यनयोर्लघुत्वम् । 'एताभ्यां तव दशनस्रोतपल-  
 मण्डलाभ्यां हस्ताभ्यां चाटुशतताडनलभ्यताभ्याम् । कर्षयामि । दे त्वाम् ।  
 वरतनुं मम (corr. निज A.) यानकात्केशेषु वालिदयितामिव यथाकेशेषु

१ चोरो वा E F G. २ प्रेक्ष्यते E F G. ३ पलायिष्ये E. ४ अवनतेत्यादि E. ५ प्रयामे  
 F G. ६ लोटो F G. ७ वेशाभावेन G. ८ देवदानां ब्राह्मणानामग्रतश्चलनेन E F G.  
 ९ लोशांवेदा E F G. १० एषो E F G. ११ जातिः E F G. १२ चुम्बिताः E F G.  
 १३ मतेन देवानामपि F G. १४ प्रमाणम् E F G. १५ गुरुत्वम् E F G.



जटायुराकृष्टवान् । पाठान्तरे हनूमानित्यर्थः । व्याहतोपमं चेदम् ॥ २० ॥  
 योसौ वञ्चनावमानेन तदा रोषाग्निः संशुक्षितः सोऽद्य एतस्याः पादप्रहा-  
 रेणानेन प्रज्वलितः । ततः सांप्रतं मारयाम्येनाम् ॥ (P. 339, L. 301)  
 यदीच्छसे इत्यादि । उपजातिच्छन्दसा । 'यदीच्छसि लम्बदशा-  
 विशालं प्रावारकं प्रच्छदं सूत्रशतैर्ग्रथितम् । मत्स्यं च खादितुं तथा  
 तुष्टिं कर्तुम् । चुहं चुहं चुकु चुहं चुहुत्ति इत्यनुकरणम् ॥ २२ ॥'  
 निक्षिपेन्न्योन्यार्थावेतौ (?) । अवेशसदृशेति । अवेश्यापाटकोचितं कृत्तमम्  
 (?) । विविक्ते विजने । पटान्तापचारितां कृत्वा । अपध्वस्तो धिक्कृतः ।  
 (P. 342, L. 323) खण्डुआइ बाहुवलय(वि)शेषान् । पहिलिस्सं  
 परिधास्ये । पीढंके पीठम् । उवविसिस्सं उपवेश्यामि । तं वहिहिसिधोष्टासि  
 (?) । उच्छिष्टं भोजनावशिष्टम् । प्रभवति मम भट्टारकः शरीरस्य न  
 चारित्र्यस्य । परपिण्डमक्षको भूतः । पिट्टयतु ताडयतु मारयतु वा ॥  
 (P. 345, L. 359) येण्ण्हीत्यादि । गाथा । 'येनास्मि गर्भदासो वि-  
 निमित्तो भागधेयदोषेण । अधिकं च न क्रीणि(क्रे)ष्यामि तेनाहमकार्यं  
 परिहरामि ॥ २५ ॥' कस्स भाआमि कस्य(स्मात्)विभेमि । अपि तु न  
 कस्यापीत्यर्थः । ओवलिके अपवरके । गृहविशेष इत्यर्थः । परिकथं का तु  
 इति प्रसिद्धम् (?) ॥ सर्वकालमित्याद्यर्थस्तु । 'सर्वकालं मया  
 पुष्टे मांसेन च धृतेन च । अद्य कार्यं समुत्पन्ने जातो मे वैरिकः कथ-  
 म्' ॥ वैरिको वैरी । स्वार्थे कः ॥ २८ ॥ लब्धो मयोपायः । दत्ता  
 वृद्धखोडेन । शण्णा उपदेशः । एवं विटम् । भाव यत्त्वं मया भणितः  
 सर्वः समम् (?) । कथमहं एवं बृहतो मल्लकप्रमाणात् । समुद्रप्रमाणादि-  
 ति वक्तव्ये मो (मौ)ख्यान्मल्लकप्रमाणतया कुलमुपमिनोति । मल्लिका  
 पत्रपुटिका तथा कुलस्य महत्त्वं मौख्यादुपमिनोतीति प्राचीनटीका ।  
 जातोकार्यं करोमि । एवमेतदङ्गीकारयितुं मया भणितम् । णासेण न्या-  
 सेन नासेन (superfluous) विनाशेन च । अथ कपटकापटिको ब्राह्मणः  
 वृद्धषोडः कदाचिदपवारितस्तिष्ठति । शृगालः ॥ (P. 351, L. 418)  
 सुवण्णकमित्युपजातिः । 'उवर्णकं ददामि, प्रियं धदामि, पतामि शीर्षेण  
 सवेष्टनेन सोष्णीवेण । तेन जूनं वेदूनी इति प्रसिद्धम् (?) । (written

१ मांसं च F G. २ चुकति चुहं चुहु कृत्वा E F G. ३ पहिलिस्सं E F G.  
 ४ पीढकं पीठम् E F G. ५ उवविविशिष्टं E F G. ६ जेण E F G. ७ विहितो विनिमित्तो  
 B C. ८ ओवलिए E F G. ९ परिकरं कच्छण्ड इति E F G.

and erased A) तथापि मां नेच्छसि शुद्धदन्ति किं सेवका कष्टमया मनुष्याः' ॥ ३१ ॥ खलचरितम् (?)। यत्नेन प्रतीकपाठो दृश्यते । तत्र इत्यादीत्यध्याहार्य इत्यादि श्लोकद्वयं पठतीत्यर्थः ॥ खलचरितेति निरुद्धेति च संबोधनद्वयम् । पलाशपदेन राक्षसोप्यभिधीयते । गालिं देती(न्ती) साक्षेपं वदन्ती इति देशीति चिरन्तनटीका ॥ किं शे शक्ते इति । शङ्कराविशेषच्छन्दसा श्लोकः ॥ 'किमसौ वालिपुत्रो महेन्द्रो रम्भापुत्रः कालनेमिः सुबन्धुः । रुद्रो राजा द्रोणपुत्रो जटायुश्चाणक्यो वा धुन्धुपुत्रः खिशङ्कुः' ॥ कालनेमिरसुरः । सुबन्धुः कविविशेषः । धुन्धुरसुरभेदः ॥ ३४ ॥ ( P. 353, L. 451 ) अथ वैतेपि त्वां रक्षन्ति ॥ चाणक्येनेत्याद्यर्थस्तु । 'चाणक्येन यथा सीता मारिता भारते युगे । भारतावच्छिन्ने समये । एवं त्वां मारयिष्यामि जटायुरिव द्रौपदी(दी) ॥ ३५ ॥ ऊर्ध्वमुच्चैस्तराम् । शुमल स्मर । मल म्रियस्व ॥ एदं दोशकलण्डिअमित्यादि । शार्दूलेन श्लोकद्वयम् । 'एतां दोषकरडिकामविनयस्यावासभूतां खलां दुर्जनस्वभावाम् । रक्तां तस्य चारुदत्तस्य किलागतस्य रमणे संभोगनिमित्तं कालागतामागताम् । कालां कृष्णाम् । किमेष समुदाहरामि निजकं बाह्वोः शूरत्वम् । निश्वासापि म्रियते अम्बा स्मृता सीता यथा भारते' ॥ ३६ ॥ 'इच्छन्तं मां नेच्छसीति गणिका रोषेण मया मारिता शून्ये पुष्पकरण्डके इति सहसा पाशेनोच्चासिता । मया रोषेण मारिता [इति] विपर्यस्य योजना । सेवावञ्चितः भ्राता मम पिता माता च सा द्रौपदी । पाठान्तरे तु प्रमातः पतिः या सा (?) पश्यति नेदृशं व्यवसितं पुत्रस्य शूरत्वम् ॥ ३७ ॥ ता ततः । अपस्तृत्य तिष्ठामि । पाप इति वृक्षं संबोधयति । अनिमित्तमसंकुलम् । पिद्वदो पृष्ठतः । दक्षिणदिगतत्वं मृतत्वमपि । ( P. 358, L. 503 ) शपे भावस्य शीर्षमात्मीयाभ्यां पादाभ्याम् । संस्थापय हृदयम् । एषा मया मारिता । यदि मम न प्रत्येषि पराक्रमे ततः प्रेक्षस्व राष्ट्रिक(य)श्यालस्य शूरत्वम् । उवलदे उपरतः । हे पाप हे पापसंकल्प ॥ [अत्यंशतमिति] । अर्थं शतं ददामि सुवर्णकं ते कार्षापणं ददामि सवोडिकं ते । घोडी विंशतिकपर्दका (कः?) गौडे प्रसिद्धः । तच्चतुष्टयं पणः । ते षोडश कार्षापणः । कद्वावण इत्येके । एष दोषस्थानं पराक्रमो मे साधारणो भवतु मनुष्याणाम्' ॥ ( P. 362, L. 554 ) आउत्तश्श भगिनीपतेः ।

१ धुन्धुमारः E F G. २ न रक्षन्ति E F G. ३ द्रौपदीम् E F G. ४ शुमल E F G. ५ मरणे (?) G.

व्यवहार(रं)विचारम् । निधनं गच्छत्विति (त्वमिति) ॥४०॥ चेदं प्रति ब्रूते ।  
यस्यां वेलायामलंकलेमीति अलंकरोमीति वक्तव्ये इति पुरातनटीका(?) ।  
पासादवालम्गपडोलिआए । प्रासादो(दउ)परिगृहविशेष इति पश्चाद्व्या-  
ख्यातम् । ( P. 364, L. 572 ) अत्तपलित्ताणे आत्मरक्षार्थम् । निगल-  
पूरितं अतिगुरुबन्धनोक्तिरियम् । एवं मन्त्रोभिरक्षितो भवति । प्रावारेण  
प्रच्छदपटेन । णामंकिदे नामाङ्कितः । वसन्तसेनाया इति शकारस्य वेति  
लिखिताक्षरः । शुक्लपण्णउडेण शुष्कपर्णपुटेन । तथा कृत्वा पूर्वोक्तेन  
स्थगितां कृत्वेत्यर्थः । अत्थइश अर्थस्येत्यर्थः । [चालुदत्तेति] । 'चारुद-  
त्तविनाशाय करोमि कपटं नवम् । नगर्यां विशुद्धायां पशुघातमिव दारुण-  
म्' ॥४४॥ अविदमादिके समयविस्मये । नक्षितय नासारज्ज्वा बाधितः (?) ।  
कदवेले कृतवैरः ॥ एते म्हि इत्यादि । गाथा । 'एषोहं त्वरितत्वरितो  
लङ्कानगर्यां गगने गच्छन् । भूमौ पाताले हनूमच्छिखरादिव महेन्द्रः' ॥  
महेन्द्रशिखरादिव हनूमानिति वक्तव्ये शकारोक्तत्वाद्विपरीतम् । 'अअट्ट'  
इति पाठे अष्टकशिखरादित्यर्थः । व्याहतोपममिदं तावत् ॥४५॥ ( P. 367,  
L. 597 ) तथेति प्रसार्य । भवतु । धर्माक्षराणि । सग्रेण स्वर्गेण । याव-  
त्तस्या वसन्तसेनायाः । द्यूतकराभ्यां सकाशाद्दशनुवर्णानां कृते निः-  
क्रीतः । तदो पहुदि निःकयप्रभृति । तथा क्रीतमात्मानमवगच्छामि ॥  
वादादवेति । गाथा । 'वातातपेन तप्तानि चीवरतोयेन तिम्मितत्वमार्द्र-  
त्वं प्राप्तानि । तिम्मिता इति भावप्रधानो निर्देशः । एतानि विस्तीर्णं प्राप्तं  
प्रसारितं यत्र (?) तानि मन्ये पत्राण्येव विजुम्भन्ते' ॥ ४६ ॥ ( P. 368,  
L. 609 ) शुद्धेति । शुद्धं केवलं कटकादि न स्वभाव एवालंकरणं यत्र  
सः । विदिये द्वितीयः । शे ज्जेव्व स एव । से अस्याः । वरं मनागिष्टम् ।  
ओ(उ)लम्बिअ अवलम्ब्य । तत्र समाश्वस्तमना भूत्वा ।

[इति] मोल्लनो नामाष्टमः (मोङ्कः) ॥ ८ ॥

१ णसिच्छिय बाहिदे नासारज्ज्वा विद्धः E F G. २ अअट्ट इति° E F G. ३ तथा कृत्वा  
प्र° E F G. ४ सग्रेण E F G. ५ दुदिये E F G. ६ वसन्तसेनामोटनो° E F G.

## नवमोङ्कः ।

—००००—

अधिकरणेन्यायविवादविषये नियुक्तत्वात्तदेषामस्ति । 'अत इनि ठनाविति' ठन् । अपवादो दोषवाच्येति यावत् (Erased A) ॥ (P. 373, L. 13) ल्लोदेहमिति । प्रहर्षिणीछन्दसा । जलोहिं युवदीहिं शुविहिदणहिं इत्यत्र सानुस्वाराणामप्यन्त्याक्षराणां लाघवम् । छन्दोनुरोधात् । 'स्नातोहं सलिलजलैः स्वच्छैः । पाठान्तरे 'पानीयैः' । नारीभिर्युवतीभिः स्त्रीभिः सह उद्याने उपवनकानने निषण्ण इति विपर्यस्य योजना । गन्धर्व इव शुविहितैरङ्गकैर्लक्षितः । 'गन्धर्वेहिं' इति पाठे तृतीया प्रथमाथं । रूपकं च (?) । पौनरुक्त्यादि शकारोक्तत्वात् ॥१॥ खणेनेत्युपेन्द्रवज्रया' । हगे इत्यत्र एकारस्य लघुत्वम् । छन्दोनुरोधात् । एतच्छत्रकमुष्टिकं पावालबन्ध इत्येके (?) । 'क्षणेन ग्रन्थिः । पाठान्तरे 'घृष्टिका' । क्षणेन ग्रन्थिः क्षणजूलिका मे क्षणेन बालाः क्षणकुन्तला वा । क्षणेन मुक्ताः क्षणमूर्ध्वचूडाः जनिकाज्वलिकयोर्विशेषः (?) । चित्रो विचित्रो । हगे अहम् । राजश्यालः । 'चित्ते ण चित्तो' इति पाठे चित्रं न चित्रं यतोहं राजश्याल इति व्याख्येयम् । राजश्यालत्वेन मायि सर्वं संभाव्यत इति भावः ॥२॥ (P. 374, L. 24) किमिणचिद्विभं [कृपणचेष्टितम्] । आः क्रोधे । लाआणं राजानम् । आउत्तं भगिनीपतिम् । पुनर्भगिनीपतिमिति पुनरुक्तम् । अत्तिकां भगिनीं ज्येष्ठाम् । (P. 382, L. 95) युष्माकं सुखं ददामि न ददामि । शकारोक्तेर्व्याकुलता ॥ लाअशशुलेत्यादि । गाथा । 'राजश्चशुरो मम पिता राजा तातस्य भवति जामाता । राजश्यालकः खत्वहं ममापि भगिनीपती राजा' । एतेन यदुक्तं भवति तदाह । अपराद्धस्यापि न मे किमपि करिष्यति । क्रीडितुं रक्षितुम् । जीर्णैति विशेषणं विजनत्वख्यापनार्थम् । तत्र च प्रेक्षितुम् । तत्रेति करणाधिकरणत्वेन विवक्षितत्वाच्चदित्येवार्थः (?) । तत्र दैवयोगेन पश्यामि न वेत्यर्थः । (P. 385, L. 126) न मयेति तस्य बोध्यत्वेन व्यवहारपदम् । परिशून्यया ग्रीवया । बाहुपाशेन मारितेति शून्यैवाति (?) । अर्थनिमित्तमिति ज्ञातुम् । मना-

१ दोषवागिति E F G. २ युवदीहिं E F G. ३ सुविहिदं E F G. ४ ंन्ताक्षराणां F. ५ परिवृतं B C. ६ स्वहितैः B C. ७ छत्रकमुष्टिकाकारबन्ध इत्येके E F G. ८ जूलिका-चूलिकयोः E F G. ९ मे न E F G.

कथत्वमन्ये मां सूचयन्ति (?) । अनेनैव वसन्तसेना मारितेति सूचना-  
कारः । गुप्तेनापि उत्तराचरणेन ततोऽस्मै (त आत्मै) व विनाशितः ।  
( P. 388, L. 153 ) मित्रघरञ्च मित्रगृहम् । प्रस्तावाच्चारुदत्तस्य  
गृहम् । अर्थो न पुनरधिकरणिकानामिति देश्यापतिरूपतया ज्ञानेन  
शिष्टानां लज्जाकरत्वादिति भावः । विनयदत्तस्य नत्ता । धनदत्तेति  
कायस्थसंबोधनम् । स्वैरं स्वच्छन्दम् । असंभ्रान्तं संभ्रमशून्यम् । अव-  
स्थामीदृशीं दशाम् ॥८॥ मार्गगत आर्यकः ॥९॥ शास्त्रं वास्त्रं शब्दे त्वादि-  
रात्मनेपदी । रेहादेरात्मनेपदानित्यत्वाच्च परस्मैपदम् । वरास्त्रं शब्द इति  
तुदादिस्तालव्यान्तः । आत्मनेपदी (?) ॥१०॥ आर्द्रतमायां हि भुवि चरण-  
स्खलनं युज्यते ॥१३॥ जृम्भितो दीर्घात्मातोतिस्थल (?) । चिन्तासके  
चिन्तामार्गे निमग्ना ( corr. सक्ता A. ) एव मन्त्रिणः सलिलानि यत्र ।  
दूत आह्वयकः गतागतनियुक्तः । वीरश्च गृहपुरुषः । नागश्वेसतारकार्थ  
(?) । नाना बहुप्रकाराः शब्दं कुर्वन्तो ये कङ्कपक्षिणस्तै रञ्चितं व्याप्तम् ।  
अशुभसूचकत्वेन तेषां समवधानमुक्तम् । अग्निपक्षे तु व्यक्तमेव । 'पक्ष'  
इति पाठे तेषां पक्षाणां रचितम् । नानाक्रमणिकया निर्मितभेदो यत्रेत्यर्थः ।  
कङ्को मांसादः पक्षिविशेषः ॥१४॥ घोणा उन्नता यत्र घोण्या वा उन्नत-  
मुत्कृष्टम् । अपाङ्गो विशालो यत्र । एतेन नेत्रविशालत्वमुक्तम् ॥ १६ ॥  
( P. 396, L. 252 ) प्रसक्त(क्तिः) प्रणयो रागानुबन्धः प्रीतिर्वैति ।  
प्रीतिः स्नेहमात्रम् ॥ लज्जाए इत्यादि । वैतालीयम् । एहं इति स-  
विन्दुर्विकारो लघुः । छन्दोनुरोधात् । 'लज्जया भीरुकतया च लक्षितः ।  
त्वमित्यर्थात् । किमर्थमलीके स्त्रीवधादौ दरिद्रमावरणं निगृही (गृही) तुम्  
(?) । कुत एवमित्याह । स्वयं मारयित्वार्थनिमित्तमिदानीं गृह्णाति न  
नष्टके' । अपि तु नष्ट एव । 'नष्टके' इत्यापि पाठः (?) ॥ १७ ॥ छलपरि-  
हारार्थं चिरं समीक्ष्यत इत्याशङ्क्याह । छलमत्र नेति ॥१८॥ पक्षः के-  
शविशेषः (?) । भृशमत्यर्थम् । अन्तरा एतद्वचनमध्ये । मेघजलसिक्तत-  
नाशाखे जलेबिन्दुर्यद्युत इति कर्मवशामेकं मिथ्यात्मसूचकमिति (?) ॥१९॥  
वेदार्थानित्यादि । अतिधृतिजातिः । वेदार्थविरोधिनो वचने जिह्वापातो  
युज्यते । अनपेक्षितानि । अपेक्षा योग्यतामप्यपेक्षा तेषां न कृतेत्यर्थः (?)  
॥२१॥ दुष्टात्मेति । प्रहर्षिण्या श्लोकः ॥२७॥ पादप्रहारेति । गाथा ।  
'पादप्रहारेण परिभव आक्रमः स एव विमानना तया बद्धगुरुकचैरस्य ।



अनुशोचमानस्येयं कथमपि रात्रिः प्रभातापगता मम' ॥२३॥ (P. 404, L. 349) सावर्हिं श्वापदैः । [ सावसेसेहिं ] सावशेषाभ्याम् । 'अहो सुसन्ना व्यवहारनीतय' इति सामान्यविशेषभावेन विशेषणम् ॥२५॥ छिद्रेषु व्यसनेषु ॥२६॥ (P. 410, L. 428) पुरस्थापनं पुरावस्थितिः । पुरनिर्माणमिति यावत् । कूपयूपेति लोकोक्तिः । कृतजनदोषश्चासौ भण्डश्चेति विशेषणसमासः । मष मम । शिले शिरः । (P. 414, L. 471) ओवन्धेइ अवबध्नाति । कृतहस्ततया शिल्पकौशलेन ॥ ३४ ॥ एवं आं इदं एवमिदं स्मर्यते ॥ सच्चेनेत्यादि । वैतालीयम् । 'सत्येन सुखं खलु लभ्यते सत्यालापे सत्यमालापयतीति किपि सत्यालापः । तत्र न भवति पापकम् । सत्यमिति द्वे [अ]प्यक्षरे इति स्वरूपोक्तिः । न भवति पापस्य निमित्तमिति यस्मादिति प्राचीनटीका । अलीये ण(?) अलीकं कर्तुं । सत्यापेक्षया बह्वक्षरमपीत्यर्थः । सत्यं पूर्वोक्तस्वरूपत्वाद्बहुवक्षरमपि कर्मभूतम् । मा निमूहति मा संवृणोति ॥३५॥ अतिकापटिकतया निमूहसि । कशा अश्वताडिनी ॥३६॥ खोरे(?) व रत्नम् । (P. 419, L. 522) कडं कृतम् । दुपगादीनां श्वेतकाकीयत इवार्थे च्छः (?) । उत्पातकल्पैरित्यर्थः ॥४१॥ विषसलिलेति । विषादिपरीक्षाप्रार्थितेन्विष्टे । विचारे । क्रकचं दातव्यम् । अहै तव्यः (?) । यदि मयोक्तं क्रियते तदा क्रकचदानमर्हमेवेति भावः (?) । अथ विचारनिरपेक्षं नृपतिं हृदि स्वीकृत्य वदति ॥४३॥

[इति] व्यवहारो नाम नवमः [अङ्कः] ॥ ९ ॥

## दशमोऽङ्कः ।

दिण्णकलवीलेत्यादि । गाथा । 'दत्तकरवीरमालो गृहीत आ-  
वाभ्यां वध्यपुरुषाभ्याम् । दीप इव मन्दस्नेहः स्तोकं स्तोकं क्षयं याति' ॥२॥  
पितृवनं श्मशानम् । तर्कयन्ति उत्प्रेक्षन्ते ॥३॥ किं पेक्खधेति । गाथा ।  
'किं प्रेक्ष्यथ (?) छेद्यमानं सत्पुरुषं कालपरशुधाराभिः । सुजनशकुनाधि-  
वासं सज्जनपुरुषद्रुममेतम्' ॥४॥ पिष्टचूर्णं दयामतण्डुलचूर्णम् । पशुर्देव-  
तार्थं छागादिः ॥५॥ मदुपेतं मदीपितं यथास्यादेवं उद्गतबाष्पाः । मदिति  
पञ्चभ्येकवचनान्तम् । मदुपगतमीदृशमवस्थान्तरं दृष्टेति वार्थः ॥६॥  
इन्द्रेत्यादि । गाथा । 'इन्द्रः प्रवास्यमानो । यद्वा । प्रवाह्यमानो  
विवर्धमानः । गोप्रसवो निपतनं च तारुणाम् । सत्पुरुषस्य । प्राणविप-  
त्तिर्नाशः । चत्वार इमे न द्रष्टव्याः' ॥७॥ हण्डे इति नीचसंबोधने । णअ-  
ली इत्यादि । गाथा । 'नगरीप्रधानभूते वध्यमाने । कृतान्ताह्वया । किं  
रोदित्यन्तरीक्षमुतानन्ने पतति वज्रम् ॥' नगरीप्रधानवधो वज्र इवेत्यु-  
त्प्रेक्षा ॥८॥ ण[अ]लुअदीत्यादि । गाथा । 'न च रोदित्यन्तरिक्षं नैवानघं  
च पतति वज्रम् । स्त्रीसमूहमेघान्निपतति । नयनाम्बु कर्तुं । धाराभिः ॥९॥  
वज्रमीत्याद्यार्या । 'वज्रे नीयमाने जनस्य सर्वस्य रुदतः । नय-  
नसलिलैः सिके सति रक्त्वा (थ्या)तः नोन्नमति रेणुः' ॥१०॥ गोमिन  
प्राहे स्वामिनः (?) । (P. 428, L. 48) शलोत्ते सलोत्रः । उद्विज्य  
उद्वेगं कृत्वा । ईश इत्यादि । गाथाद्वयम् । 'एष गुणरत्ननिधिः  
सज्जनदुःखानामुत्तरणसेतुः । असुवर्णं मण्डनमपनीयतेद्य नगरीतः' ॥११॥  
सर्वः खलु भवति लोकः लोकस्य सुखसंस्थितस्य कार्ये । तच्छिः चिन्ता-  
परः । उपयुक्त इत्यर्थः । विनिपतितानां नगराणां (?) प्रियकारी दुर्लभो  
भवति' ॥१५॥ (P. 432, L. 80) हत्थादो हस्तात् । हा आबुक् पितः ।  
निरुपपदेन आर्य इत्यादिविशेषणशून्येन ॥ अभ्युदये इत्यादि । गाथा ।  
'अभ्युदये चावसाने च तथैव रात्रिदिवमहतमार्गा । अन्याहतप्रसिद्धा

१ तर्कि न कुरुत कारणववधवधजनने निपुणाः । अविरेण शिरच्छेदनमूलारोपे-  
षु कुशलाः ॥ E F G. २ निलं E F G. ३ पुराणभूते B C D. ४ इक्के E F G.  
५ चारणं E F G. ६ नराणां E F G.

इत्यर्थः । उद्दामेव किशोरी नियतिर्दे(दै)वं खलु प्रत्येषितुं याति' ॥१९॥  
 शुष्केत्यादि । गाथा । अत्र द्वितीयखण्डचतुर्थपञ्चमगागौ पञ्चममात्रौ  
 (?) । शुष्कापि प्रदेशा अङ्गानि । शे अस्य । किं विनमितमस्तकेन अव-  
 नतशिरसा किं कर्तव्यम् । अस्य स्त्री [ह]णस्य लज्जयानतशिरसोपि न  
 कुत्सेत्यर्थः । कुत एधमित्यत आह । राहुगृहोत इव चन्द्रो दैन्दनीयो  
 जनपदस्य' ॥ किंशब्द आवर्त्योभयोरर्थयोर्यौज्य इत्याहुः । आघातं अधि-  
 करणवधस्थानम् । बालकं(?) । 'स(श)मिता यज्ञे' [६।४।५४] इति पा-  
 णिनेः सूत्रम् । शमितरि भवं शामित्रम् । यज्ञे पशुघातस्थानम् । आल-  
 व्योभिमन्त्रितः । मारित इत्येके ॥२१॥ ण हु अम्हे इत्यादि । गाथा ।  
 'न [खलु] वयं चाण्डालाश्चण्डालकुले जातपूर्वा अपि । येभिभवन्ति  
 साधुं ते पापास्ते च चाण्डालाः' ॥२२॥ अमीहि त्वा देवा दावामर्धमद्यावग-  
 च्छामीत्यादि सर्वः स्वाध्रीन इत्यर्थः(?) । किं पेक्खधेति । गाथा ।  
 किं प्रेक्षध्वं सत्पुरुषमयशोवशेन नष्टजोवनम् । कूपे खण्डितपाशं काञ्च-  
 नकलशमिव मज्जन्तम्' ॥२४॥ कृप्यन्तं (corr. खिप्यन्तं A.) क्षिप्यमान-  
 (ण) म् । 'जीवाशं' 'जीवप्रत्याशं' इत्यापि पाठान्तरे । इदमपि यत्र फलमयशः ।  
 (P. 439, L. 152) अक्कन्दामि विरौमि । बालगपदौलिआए बालाग्र-  
 प्रतोलोतः । प्रासादभागादित्यर्थः । मंशेणेत्यादि । उपजातिछन्दः ।  
 'मांसेन तिक्खामिलकेण तिक्कास्लेन तप्तं शाकेन सूयेन समत्स्यकेन ।  
 भुक्तं मयात्मनो गृहे शालेर्मत्तेन गुडोदनेन' ॥२९॥ भिन्नकांस्यवत्खड्गणाए  
 कटुस्वराया विकृतध्वन्याश्चाण्डालवाचः स्वरसंयोगः । यथाचैष उत्खा-  
 लित उद्गतो वच्यडिण्डिमशब्दः श्रूयते पटहानां च शब्दस्तथा तर्क्ये । यः  
 शत्रुं व्यापाद्यमानं प्रेक्षते तस्याक्षिणी शीतलायेते । विषकण्डिकामध्यप्र-  
 विष्टेन च कीटकेन । (P. 443, L. 195) हो विस्मये । कथमित्यर्थः ।  
 एवढे पतावान् महान् । यस्यां वेलायां अस्मादृशो महान्वरमनुष्यो वध्यं  
 वधस्थानं नीयते तस्यां वेलायां कीदृग्भवेत् । नववलद्वके विअ नववृषभ  
 इव । सण्डितः । वृषभशब्दः संभवन्नपि शकारभाषात्वात्त्यक्तः । (P. 444,  
 L. 201) कडे भवोआदि कृतो भविष्यति ॥ ओशलधेति । गाथा ।  
 'उत्सर्पत ददत मार्गं द्वारं पिदधत भवत । तूष्णीकाः मौनिनः । अचिनय-

१ कीहणस्य E F G. २ न वन्दनीयो E F G. ३ ग्रन्थिका E F G. ४ कथमि-  
 वेत्यर्थः E F G. ५ प्रवरमनुष्यो E F G.



तीक्ष्णविषाणो दुष्टवृषभ इत एति' ॥ ३० ॥ पुस्तका पुत्रक । न हि  
रत्नकुम्भसदृशोहं स्त्रियं मारयामि । एष खलु ममाकार्यसाक्षी । किदवेले  
कृतचैरः । विहवे सामर्थ्यम् । तुवलशि त्वरसे ॥ किं ओहशशीत्यादि ।  
गाथा । 'किमवहससि हे झक (?) पुरुषं दृष्ट्वा दैवपर्यस्तम् । विदितं  
न त्वमप्यो (त्यो?) वत हे दुर्जन कृतान्तदंष्ट्रापुमारोहपि ।' (P. 451,  
L. 264) पराणेमि परानयामि व्यावर्तयामि । एताप एतादृता एवमेवे-  
त्यर्थः । इदानीमित्येके । सङ्कलेन वध्यपटहवादनदण्डेन । तालिय ताड-  
यित्वा । चञ्जपालिआ वद्यपर्यायः । अरे तव । वीरक इति चण्डालनाम ।  
बन्धं खण्डेदि बन्धमाच्छिद्य प्रसरति । चालुदत्ताकं अरे मारयितुं तव  
मया समर्पितः । त्वं मम कर्तव्यमित्यर्थः (?) । वयं चण्डालाः । नैवं कृते-  
स्माकं दोष इति भावः । विज्ञप्ये (?) विज्ञापयामि । शुमलिदध्वं स्मर्तव्यम् ।  
[ प्रभवतीति ] । प्रबलपुरुषा नयनिर्णेतारः । तेषां वाक्यैर्भोग्यदोषाद्वृषि-  
तस्य यदि मे धर्मः प्रभवति तदा सैव वसन्तसेनैव स्वस्वभावेनात्मरू-  
पतया व्यपनयतु ॥ ३४ ॥ गन्तव्यम् । तत्रैव मया मर्तव्यमित्यर्थः । अद्वानं  
बुद्धस्थानम् । जोर्णस्थानरूपमेव (?) । उपासिके पडिन्नालेहि प्रतिपालय ।  
(P. 463, L. ३75) क्षणं तिष्ठतीति (तिष्ठेति) मारणव्यापारपरोकिरि-  
यम् ॥ आजट्टिए इत्युदीतिः ॥ 'आकर्षितः सरोधं । मुष्टौ त्सरौ ।  
मुष्टिना गृहीतोपि । धरण्यां किमिति निपतितो दारुणकोशानिसन्निभः  
खड्गः' ॥ ३७ ॥ सह्यवासिनि । सह्यः पर्वतविशेषः । तत्रस्थां दुर्गां स्वकुल-  
देवतां संबोधयति ॥ का उणेति । गाथा ॥ 'का पुनस्त्वरितमंसे पतता  
चिकुरभारेण । मामेति व्याहरन्ती उत्थितहस्ता इत एति' ॥ 'उच्छिअ-  
अ(ह)त्था' इति पाठे उच्छ्रितहस्तेत्यर्थः ॥ ३८ ॥ विद्या इतरविविक्तात्मज्ञा-  
नम् ॥ ४२ ॥ वरस्य जामातुरिव ॥ ४४ ॥ केणापि । न एतद्व्यतिरिक्तनान्ये-  
नेत्यर्थः । न प्रत्यभिजानाति । [ जयतीति ] । जयति सर्वोत्कर्षेण वर्धताम्  
(वर्तते) । तदनु जयति आत्मसात्करोति । शेषभूतां पुण्यदामायमानाम् ।  
गुणभूतामिति केचित् ॥ ४६ ॥ (P. 470, L. 457) निर्वेदः शान्तिः  
वैषयिकेच्छानिवृत्तिः । किमेतत्किमेतदिति शत्रूणां क्रूरः कलकलः ।  
यज्ञवाटो यज्ञस्थानम् । एतच्चापारिच्छिन्नजनसंमर्देन प्रमादस्थानम् । तेन  
सर्वोत्कटवध इति सूचयितुम् ॥ ५१ ॥ पुस्तकान्तरपाठदर्शनव्याख्या ।

(P. 484, L. 616) । अहमेवेति । पर्यवस्थापनमाचार इति कृत्वा स्वय-  
मेव क्षमोहमिति भावः । दिउणतले द्विगुणतरः । अचलां पृथ्वीम् ॥५९॥

मृच्छकटिकविवृतिरियं गणपतिचित्तान्तपारपर्यन्ता ।  
पृथ्वीधरकृतिरुपनयतु संतोषं कृतिसमुद्रे ॥ १ ॥

इति दशमोऽङ्कः ॥ १० ॥



AN ALPHABETICAL INDEX OF THE SANSKRIT  
VERSES OCCURRING IN THE PLAY.

अ				अङ्क. श्लोक.	
अग्राह्या मूर्धजेष्मिताः...	...	...	...	८	२१
अङ्गारकविरुद्धस्य ..	..	..	..	९	३३
अद्याप्यस्य तथैव केश-	..	..	..	८	५
अनया हि समालब्धम्	..	..	..	३	१६
अन्धस्य दृष्टिरिव ..	..	..	..	१	४९
अन्यस्यामपि जातौ मा	..	..	..	८	४३
अन्यासु भित्तिषु मया ..	..	..	...	३	१५
अन्यं मनुष्यं हृदयेन ..	..	..	..	४	१६
अपण्डितास्ते पुरुषा मता मे	..	..	..	४	१२
अपतितमपि तावत्सेव-	..	..	...	८	४२
अपघ्ना श्रीरेषा प्रहरण-	..	..	..	५	१२
अपश्यतोद्य तां कान्ताम्	...	..	..	७	९
अपापानां कुले जाते ..	..	..	..	९	३७
अप्येष नाम परिभूत-..	..	..	..	८	२६
अप्रीतिर्भवतु विमुच्यताम्	..	..	..	८	४१
अभ्युक्षितोसि सलिलैः	...	...	...	९	१९
अमी हि दृष्ट्वा मदुपेतमेतत्	...	...	...	१०	६
अमी हि वस्त्रान्तनिरुद्ध-	...	...	...	१०	१६
अमी हि वृक्षाः फलपुष्प-	...	...	...	८	७
अमूर्हि भित्त्वा जलदान्तराणि	...	...	...	५	४४
अमौक्तिकमसौवर्णम्	...	...	...	१०	१८
अये शस्त्रं मया प्राप्तम्	...	...	...	६	२४
अयं च सुरतज्वालः ...	...	...	...	४	११
अयं तव शरीरस्य ...	...	...	...	४	७

				अङ्क	श्लोक.
अयं हि पातकी विप्रो...	...	...	...	९	३९
अयमेकविधे काले ...	...	...	...	९	३१
अयं पटः सूत्रदरिद्रताम्	...	...	...	२	१०
अलं चतुःशालमिदं प्रवेक्ष्य	...	...	...	३	८
अवनतशिरसः प्रयाम...	...	...	...	८	१५
अवन्तिपुर्यां द्विजसार्थवाहो	...	...	...	१	६
अविज्ञातावसक्तेन ...	...	...	...	१	५४
अशरणशरणप्रमोद- ...	...	...	...	८	४
असौ हि दत्त्वा तिमिराव-	...	...	...	३	७
अस्मत्समक्षं हि वसन्तसेना	...	...	...	८	३०
अंसेन विभ्रत्करवीरमालाम्	...	...	...	१०	२१
आ					
आकर्षन्तु सुबद्धैनम् ...	...	...	...	१०	५४
आत्मभाग्यक्षतद्रव्यः ...	...	...	...	३	२८
आर्यकेणार्यवृत्तेन ...	...	...	...	१०	५१
आलाने गृह्यते हस्ती	...	...	...	१	५०
आलोकविशाला मे ...	...	...	...	१	३३
आलोकितं गृहशिखण्डिभिः	...	...	...	५	१
आश्रमं वत्स गन्तव्यम्	...	...	...	१०	३२
इ					
इदानीं सुकुमारेस्मिन्	...	...	...	९	३६
इदं गृहं भिन्नमनायतार्गलम्	...	...	...	६	३
इदं तत्स्नेहसर्वस्वम् ...	...	...	...	१०	२३
इयं रङ्गप्रवेशेन ...	...	...	...	१	४२
इयं हि निद्रा नयनावलम्बिनी	...	...	...	३	९
इह सर्वस्वफलिनः ...	...	...	...	४	१०
ई					
ईदृशे व्यवहाराग्नौ ...	...	...	...	९	४०
ईदृशेः श्वेदकाकीयैः ...	...	...	...	९	४१

उ

अङ्क श्लोक.

उत्कण्ठितस्य हृदयानुगुणा	...	...	...	३	४
उत्तिष्ठ भोः पतितसाधुजनानु-	...	...	...	१०	३१
उदयति हि शशाङ्कः...	...	...	...	१	५७
उदयन्तु नाम मेघाः ...	...	...	...	४	३२
उन्नमति नमति वर्षति	...	...	...	५	२६
उपरितलनिपातितेष्टको-	...	...	...	३	२३

ऊ

ऊर्ग्वेदं सामवेदं गणित-	...	...	...	१	४
-------------------------	-----	-----	-----	---	---

ए

एककार्यनियोगेपि	...	...	...	६	१६
एतनु मां दहति	...	...	...	१	१२
एतत्तद्वृत्तराष्ट्रचक्र-	...	...	...	५	६
एता निषिकरजतद्रव-	...	...	...	५	४
एताभिरिष्टिकाभिः	...	...	...	३	३०
एता हसन्ति च रुदन्ति च	...	...	...	४	१४
एताः पुनर्हर्म्यगताः स्त्रियो माम्	...	...	...	१०	११
एतेन मापयति भित्तिषु	...	...	...	३	१७
एते हि विबुध्णवद्वक्त्रा-	...	...	...	५	२१
एतैः पिष्टतमालवर्णकनिभैः	...	...	...	५	४६
एतैरार्द्रतमालपत्र-	...	...	...	५	२०
एतैरेव यदा गजेन्द्र-	...	...	...	५	१८
एष ते प्रणयो विप्र-	...	...	...	१	४५
एष भो निर्मलज्योत्स्नो	...	...	...	९	२४
एषा फुलकदम्बनीप-	...	...	...	५	३५
एषाति वयसो दर्पात्	...	...	...	१	४०
एष्टेहीति शिखण्डिनाम्	...	...	...	५	२३

ऐ

ऐरावतोऽसि चलेव	...	...	...	५	३३
----------------	-----	-----	-----	---	----

## क

				अङ्क	श्लोक.
करिकरसमबाहुः ...	...	...	...	७	५
कामं नीचमिदं वदन्ति	...	...	...	३	१२
कामं प्रदोषतिमिरेण	...	...	...	१	३५
कांश्चित्तुच्छयति प्रपूरयति	...	...	...	१०	६०
किं कुलेनोपदिष्टेन ...	...	...	...	८	२९
" " ...	...	...	...	९	७
किं ते ह्यहं पूर्वरतिप्रसक्ता	...	...	...	५	२९
किं त्वं कटीतट- ...	...	...	...	१	२७
किं त्वं पदैर्मम पदानि	...	...	...	१	२२
किं त्वं भयेन परिवर्तित-	...	...	...	१	१७
किं यात्यस्य पुरः शनैः प्रवहणम्	...	...	...	७	२
किं यासि बालकदलीव	...	...	...	१	२०
किं नु नाम भवेत्कार्यम्	...	...	...	८	३९
किं नु स्वर्गात्पुनः प्राप्ता	...	...	...	१०	४१
कुतो बाष्पाम्बुधाराभिः	...	...	...	१०	४२
कृत्वा शरीरपरिणाहमुख-	...	...	...	३	१०
कृत्वा समुद्रमुदकोच्छ्रय-	...	...	...	९	२२
कृत्वैवं मनुजपतेर्महद्वलीकं	...	...	...	७	८
केयमभ्युद्यते शस्त्रे	...	...	...	१०	३९
केशवगात्रश्यामः	...	...	...	५	३
कः श्रद्धास्यति भूतार्थम्	...	...	...	३	२५
" " ...	...	...	...	५	४३
कोयमेवविधे काले	...	...	...	१०	२६
क्षीरिण्यः सन्तु गावो	...	...	...	१०	६१
क्षेमेण व्रज बान्धवान्	...	...	...	७	७

## ख

खलचरितं निकृष्टं जात-	...	...	...	८	३२
-----------------------	-----	-----	-----	---	----



	ग	अङ्क	श्लोक.
गता नाशं तारा ...	...	...	५ २५
गर्ज वा वर्ष वा शक्र	...	...	५ ३१
गर्जन्ति शैलशिखरेषु	..	...	५ १३
गुणप्रबालं विनयप्रशाखम्	..	...	४ ३१
गुणेषु यत्नः पुरुषेण कार्यः	...	...	४ २३
गुणेष्वेव हि कर्तव्यः	...	...	४ २२
<b>घ</b>			
घोणोन्नतं मुखमपाङ्ग-	...	...	९ १६
<b>च</b>			
चन्दनश्चन्द्रशीलाढ्यो	...	...	६ २६
चिन्तासक्तनिमग्नमन्त्रि-	..	...	९ १४
चिरं खलु भविष्यामि	..	...	१० १७
<b>छ</b>			
छन्नं कार्यमुपक्षिपन्ति	...	..	९ ३
छन्नं दोषमुदाहरन्ति	...	...	९ ४
छायार्थी ग्रीष्मसंतप्तो	...	...	४ १८
छायासु प्रतिमुक्तश्चाप-	...	...	८ ११
<b>ज</b>			
जयति वृषभकेतुर्दक्षयज्ञ-	...	...	१० ४६
जलधरनिर्लज्जस्त्वम्	...	...	५ २८
ज्ञातीन्विटान्त्वभुज-	...	...	४ २६
ज्ञातो नु किं स खलु	...	...	९ ९
<b>त</b>			
तपसा मनसा वाग्भिः	...	...	१ १६
तयोरिदं सत्सुरतोत्सवा-	...	...	१ ७
तरुणजनसहायश्चिन्त्य-	...	...	१ ३१
तालीषु तारं विटपेषु मन्द्रम्	...	...	५ ५२
तुलनं चाद्रिराजस्य	...	...	९ २०

			अङ्क	श्लोक.
तेनास्म्यकृतवैरेण	...	...	१०	२८
तं तस्य स्वरसंक्रमं	...	...	३	६
त्यजति किल तं जयश्रीः	...	...	६	१८
त्रेताहृतसर्वस्वः	...	...	२	९
त्वत्स्नेहबद्धहृदयो-	...	...	४	९
त्वदर्थमेतद्विनिपात्य-	...	...	१०	४३
त्वद्यानं यः समारुह्य	...	...	१०	५२
त्वरया सर्पणं तत्र	...	...	१०	५७
६				
दत्त्वा निशाया वचनीय-	...	...	४	१
दाक्षिण्योदकवाहिनी	...	...	८	३८
दारिद्र्यं शोचामि भवन्तमे-	...	...	१	३८
दारिद्र्यात्पुरुषस्य	...	...	१	३६
दारिद्र्याद्भ्रियमेति	...	...	१	१४
दारिद्र्यान्मरणाद्वा	...	...	१	११
दारिद्र्येणाभिभूतेन	...	...	४	५
दिष्ट्या भो व्यसनमहार्णवा-	...	...	१०	४९
दीनानां कल्पवृक्षः	...	...	१	४८
दुर्बलं नृपतेश्वधुः	...	...	९	३२
दुर्वर्णोऽसि विनष्टोऽसि	...	...	२	१३
दुष्टात्मा परगुणमत्सरी	...	...	९	२७
देशः को नु जलावसेकशिथि-	...	...	३	१३
द्रव्यं लब्धं द्यूतेनैव	...	...	२	८
द्वयमिदमतीव लोके	...	...	४	२५
द्विरदेन्द्रगतिश्चक्रोर-	...	...	१	३
७				
धनैर्वियुक्तस्य नरस्य लोके	...	...	५	४०
धन्यानि तेषां खलु जीवितानि	...	...	५	४९
धाराभिरार्यजनचित्त-	...	...	५	४५
धिगस्तु खलु दारिद्र्यम्	...	...	३	२०



न

अङ्क श्लोक.

न खलु मम विषादः ...	...	...	...	४	२०
न गणयति पराभवम्...	...	...	...	२	७
न पर्वताग्रे नलिनी ...	...	...	...	४	१७
न भीतो मरणादस्मि ...	...	...	...	१०	२७
न महीतलस्थितिसहानि	...	...	...	१०	५६
नयनसलिलसितकम् ...	...	...	...	१०	३
नरपतिपुरुषाणाम् ...	...	...	...	७	३
निवासश्चिन्तायाः ...	...	...	...	१	१५
निःश्वासोऽस्य न शङ्कितः	...	...	...	३	१९
निष्पन्दीकृतपद्मखण्ड-	...	...	...	५	२४
नृणां लोकान्तरस्थानाम्	...	...	...	९	४२
नृपतिपुरुषशङ्कितप्रचार-	...	...	...	३	११
नो मुष्णाम्यबलाम् ...	...	...	...	४	६

प

पक्षविकलश्च पक्षी ...	...	...	...	५	४१
पङ्कलिन्मुखाः पिबन्ति	...	...	...	५	१४
पद्मव्याकोशं भास्करम्	...	...	...	३	१४
परगृहललिताः परान्पुष्टाः	...	...	...	४	२८
परिजनकथासक्तः ...	...	...	...	४	३
परिज्ञातस्य मे राज्ञा ...	...	...	...	९	८
पर्यङ्कप्रस्थिवन्ध-	...	...	...	१	१
पवनचपलवेगः ...	...	...	...	५	१७
पश्यन्ति मां दशदिशो	...	...	...	८	२४
पातु वो नीलकण्ठस्य	...	...	...	१	२
पादेनैकेन गगने ...	...	...	...	२	११
पूर्वानुबद्धवैरेण ...	...	...	...	१०	४५
पूर्वं मानादवज्ञाय ...	...	...	...	८	१७
प्रभवति यदि धर्मो दूषित-	...	...	...	१०	३४

			अङ्क	श्लोक.
प्रविश गृहमिति प्रतोद्यमा-	...	...	१	५६
प्रसरसि भयविक्रवा ..	...	..	१	२४
प्राप्तोहं व्यसनकृताम् ...	...	...	१०	२५
प्राप्यैतद्व्यसनमहार्णव-	...	...	१०	३३
प्रियसुहृदमकारणे ...	...	...	४	२७
<b>ब</b>				
बलाकापाण्डुरोष्णीषं	...	...	५	१९
बालां स्त्रियं च नगरस्य	...	...	८	२३
<b>भ</b>				
भवेद्गोष्ठीयानम् ..	...	...	६	४
भाभ्यानि मे यदि तदा	...	...	६	२
भीमस्यानुकुरिष्यामि ...	...	...	६	१७
भुजग इव गतौ ...	...	...	३	२२
भिक्ष्येणाप्यर्जयिष्यामि ...	...	...	३	२७
भो मेघ गम्भीरतरं नद-	...	...	५	४७
<b>म</b>				
मखशतपरिपूतं गोत्रमु-	...	...	१०	१२
मदनमपि गुणैर्विशेषयन्ती	...	...	४	४
मया किल नृशंसेन ...	...	...	९	३०
” ” ...	...	...	९	३८
मयाप्ता महती बुद्धिः ...	...	...	४	२१
मयि विनिहितदृष्टिः ...	...	...	९	१२
महावाताध्मातैः ...	...	...	५	२२
मार्जारः क्रमणे ...	...	...	३	२१
मूढे निरन्तरपयोधरया	...	...	५	१५
मेघा वर्षन्तु गर्जन्तु ...	...	...	५	१६
मेघो जलार्द्रमहिषोदर-	...	...	५	२
मैत्रेय भोः किमिदम् ...	...	...	९	२९

य

				अङ्क	श्लोक.
यत्नेन सेवितव्यः ...	...	...	...	८	३३
यथा यथेदं निपुणं विचा-	...	...	...	९	२५
यथैव पुष्पं प्रथमे विक्राशे	...	...	...	९	२६
यदा तु भाग्यक्षयपी-	...	...	...	१	५३
यदि कुप्यसि नास्ति रतिः	...	...	...	५	३४
यदि गर्जति वारिधरो	...	...	...	५	३२
यदि तावत्कृतान्तेन ...	...	...	...	३	२६
यद्ददहल्याहेतोः ...	...	...	...	५	३०
यया मे जनितः कामः	...	...	...	१	५५
यस्यार्थास्तस्य सा कान्ता	...	...	...	५	९
यासां बलिः सपदि ...	...	...	...	१	९
येन ते भवनं भिक्षा ...	...	...	...	१०	५०
योस्माभिश्चिन्तितो व्याजः	...	...	...	५	३९
योहं लतां कुसुमिताम्	...	...	...	९	२८
यं समालम्ब्य विश्वासम्	...	...	...	३	२९
" "	...	...	...	५	७
यः कश्चिच्चरितगतिः...	...	...	...	४	२
यस्तब्धं दिवसान्तमानत-	...	...	...	२	१२

र

रक्तं च नाम मधुरं च	...	...	...	३	५
रक्तं तदेव वरवल्गमियं च	...	...	...	१०	४४
रन्धानुसारी विषमः ...	...	...	...	८	२७
राजमार्गो हि ब्रून्योयम्	...	...	...	१	५८
रुक्षस्वरं वासति वायसो-	...	...	...	९	१०

ल

लब्धा चारित्र्यशुद्धिः ...	...	...	...	१०	५९
लिम्पतीव तमोज्ञानि ...	...	...	...	१	३४

व

अङ्क श्लोक.

वणिज इव भान्ति तरवः	...	...	...	७	१
वर्षशतमस्तु दुर्दिन-	...	...	...	५	४८
वर्षोदकमुद्गिरता	...	...	...	५	३८
वसन्तसेना किमियं द्वितीया	...	..	...	१०	४०
वस्त्वन्तराणि सदृशानि भवन्ति	...	...	...	९	३४
वाप्यां स्नाति विचक्षणो	..	...	...	१	३२
विद्युज्जिह्वेनेदम्	...	...	...	५	५१
विद्युद्विज्वलतीव	...	..	...	५	२७
विधिनैवोपनीतस्त्वम्	...	..	...	७	६
विपर्यस्तमनश्चेष्टैः	..	..	..	८	६
विभवानुगता भार्या	...	..	..	३	२८
विषसलिलतुलाग्निप्रार्थिते	..	..	..	९	४३
विषादस्त्रस्तसर्वाङ्गी	..	..	...	४	८
वेगं करोति तुरगः	...	...	...	५	८
वेदार्थान्प्राकृतस्त्वं वदसि	...	...	...	९	२१
वैदेश्येन कृतो भवेन्मम	...	...	...	३	२४
व्यवहारः सविघ्नोऽयम्	...	...	...	९	१८

श

शत्रुः कृतापराधः	...	...	...	१०	५५
शरच्चन्द्रप्रतीकाशम्	...	...	...	८	१६
शशिविमलमयूख-	...	...	...	१०	१३
शास्त्रज्ञः कपटानुसार-	...	...	...	९	५
शिखा प्रदीपस्य सुवर्ण-	...	...	...	३	१८
शुष्कवृक्षस्थितो ध्वाङ्क्षः	...	...	...	९	११
शून्यमपुत्रस्य गृहम्	...	...	...	१	८
शून्यैर्गृहैः खलु समाः	...	...	...	५	४२

स

सकामान्विष्यतेस्माभिः	...	...	...	१	४४
-----------------------	-----	-----	-----	---	----

			अङ्क	श्लोक.
स तावदस्माद्व्यसनार्णवो-	...	...	७	४
सत्यं न मे विभवनाश-	...	...	१	१३
सदा प्रदोषो मम याति	...	...	५	३७
समरव्यसनी प्रमादशून्यः	...	...	१	५
समुद्रवीचीव चलस्वभावाः	...	...	४	१५
सर्वगात्रेषु विन्यस्तैः ...	...	...	१०	५
सव्यं मे स्पन्दते चक्षुः	...	...	९	१५
साटोपकूटकपटानृत-	...	...	५	३६
सुखं हि दुःखान्यनुभूय	...	...	१	१०
सुदृष्टः क्रियतामेषः ...	...	...	४	२४
सौस्मद्विधानां प्रणयैः...	...	...	१	४६
सङ्गं नैव हि कश्चिदस्य	...	...	१	३७
संसक्तैरिव चक्रवाक-	...	...	५	५
स्खलति चरणं भूमौ न्यस्तम्	...	...	९	१३
स्तम्भेषु प्रचलितवेदि-	...	...	५	५०
स्त्रियो हि नाम खल्वेताः	...	...	४	१९
स्त्रीभिर्विमानितानाम् ...	...	...	८	९
स्त्रीषु न रागः कार्यः ...	...	...	४	१३
ह				
हत्वा तं कुनृपमहं हि...	...	...	१०	४७
हत्वा रिपुं तं बलमन्त्रहीनम्	...	...	१०	४८
हा प्रेयसि प्रेयसि विद्यमाने	...	...	१०	५८
हित्वाहं नरपतिबन्धनाप-	...	...	६	१

# AN ALPHABETICAL INDEX OF THE PRÂKRIT VERSES OCCURRING IN THE PLAY.

अ

			अङ्क	श्लोक.
अर्त्यं शदं देमि शुवण्णअं	...	..	...	८ ४०
अद्वं कलेवरं पडिवत्तम्	...	...	...	१० ३५
अन्धआले पलाअन्ती...	...	...	...	१ ३९
अभयं तुह देउ हरो ...	...	...	...	६ २७
अब्भुदये अवसाणे ...	...	...	...	१० १९
अवणेध बालअजणम् ..	...	...	...	२ १८
अवहरवि कोइ तुरिअम्	...	..	...	६ ११
अशी शुतिक्खे वलितो	...	..	..	१ ३०
अम्हेहिं चण्डम् ...	...	...	...	१ २८

आ

आअच्छध वीसद्धा ...	...	...	...	६ ६
आअड्ठिदे शलोशम् ...	...	...	...	१० ३७
आहणिऊण सरोसम्...	...	...	...	२ २०

इ

इन्देप्पवाहिअन्ते ...	...	...	...	१० ७
इश्छन्तं मम णेश्छशित्ति	...	...	...	८ ३७

उ

उज्जाणेषु सहासु अ...	...	...	...	६ ७
उट्ठन्त पडंताह ...	...	...	...	१० ३६
उत्ताशिता गच्छशि ...	...	...	...	१ १९

ए

एत्य मए विण्णविदा ...	...	...	...	६ २५
एदेहिं दे दशणहुप्पल-	...	...	...	८ २०
एदं दीशकलण्डिअम्	...	...	...	८ ३६



			अङ्क	श्लोक.
एवं दूलमदिक्ते ...	...	...	१०	५३
एशा णाणकमूशिका	...	...	१	२३
एशाशि वाशु शिलशि ग-	...	...	१	४१
एशे गुणलअणनिही	...	...	१०	१४
एशे पडामि चलणेशु	...	...	८	१८
एशे म्हि तुलिदतुलिदे	...	...	८	४५
एसो असोअउच्चो ...	...	...	४	३०

ओ

ओशलध देध मगम्	...	...	१०	३०
ओहारिओ पवहणो ...	...	...	६	१२

क

ककालुआ गोच्छड-	...	...	१	५१
कत्ताशशो णिण्णाणअश	...	...	२	५
कस्सट्टमो दिणअरो ...	...	...	६	९
कश्श तुहं तणुमज्जे	...	...	२	१६
कहिं कहिं सुसहिअ ...	...	...	२	३
किं अच्छध वीसद्धा ...	...	...	६	५
किं पेक्खध छिज्जन्तम्	...	...	१०	४
किं पेक्खध शप्पुलिशम्	...	...	१०	२४
किं भीमशेणे जमदग्गिपुत्ते	...	...	१	२९
किं याशि धावशि पलाअशि	...	...	१	१८
किं शे शक्के वालिपुत्ते महिन्दे	...	...	८	३४
को तं गुणारविन्दं ...	...	...	६	१३

ख

खणेण गण्ठी क्खणजूलके मे	...	...	९	२
-------------------------	-----	-----	---	---

च

चाणक्येन जधा शीदा	...	...	८	३५
चालुदत्तविणाशाय ...	...	...	८	४४

## ज

अङ्क श्लोक.

जइ वज्जसि पाआलम् ... ..	२	३
जदिच्छशे लम्बदशाविशालम् ... ..	८	२२
जधा जधा वइशदि अब्भखण्डे ... ..	५	१०
जाणामि चारुदत्तम् ... ..	६	१५
जाणामि ण कीलिइशम् ... ..	२	६
जाणन्तो वि हु जादिम् ... ..	६	२१
जादी तुज्झ विमुद्धा ... ..	६	२३
जूदेण तं कदं मे ... ..	२	१७
जे अत्तवलं जाणिअ ... ..	२	१४
जे चुम्बिदे अम्बिकमादु- ... ..	८	१९
जेण म्हि गब्भदाशे ... ..	८	२५

## झ

झाणज्झणन्तवहुभूझण-	...	१ २५
--------------------	-----	------

## ण

णअलीपधाणभूदे ... ..	१०	८
ण अ लुअदि अन्तलिक्खे ... ..	१०	९
णवबन्धणमुक्काए ... ..	२	१
णहमज्झगदे थूले ... ..	८	१०
णहु अम्हे चाण्डाला ... ..	१०	२२
णिव्वकलं मूलकपेशिवण्णम् ... ..	१	५२
ण्हादेहं सलिलजलेहिं ... ..	९	१

## त

तक्किण्ण कलअ कालण ... ..	१०	१
तुलिदं का उण एशा... ..	१०	३८

## द

दिण्णकलवीलदामे ... ..	१०	२
दो ज्जेव पूअणीआ ... ..	६	१४



प

अङ्क श्लोक.

पञ्चज्जण जेण मालिदा ...

...

...

...

८

२

पलासि ले भअपलि-...

...

...

...

२

४

पादप्पहारपरिभव ...

...

...

...

९

२३

व

बहुकुशुमविचित्तिदा ...

...

...

...

८

८

भ

भण कस्स जम्मछट्ठो...

...

...

...

६

१०

भीदाभअप्पदानं ...

...

...

...

६

१९

म

मंशेण तिक्खाविलकेण

...

...

...

१०

२९

मम मअणमणङ्गम् ...

...

...

...

१

२१

मा हुग्गदोत्ति परिहवो

...

...

...

१

४३

र

रे रे वीरअ किं किं ...

...

...

...

६

८

ल

लज्जाए भीलुदाए ...

...

...

...

९

१७

लाअशशुले मम पिदा

...

...

...

९

६

लामेहि अ लाअवलहम्

...

...

...

१

२६

लेखअवावडहिअअम्...

...

...

...

२

२

व

वज्झाम्मि णीअमाणे ...

...

...

...

१०

१०

वादादवेण तत्ता ...

...

...

...

८

४६

विअलइ णेउरजुअलम्

...

...

...

२

१९

वंशं वाए शत्तच्छदं मुशदं

...

...

...

९

११

श

शकालधणे क्खु शज्जणे

...

...

...

२

१५

शञ्जमध णिअपोटम्...

...

...

...

८

१

